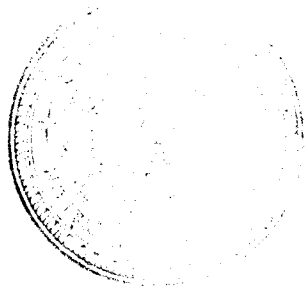

การศึกษาวิเคราะห์การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิษ นัท อันห์

นางสาวหิมพรรณ รักแตงาม

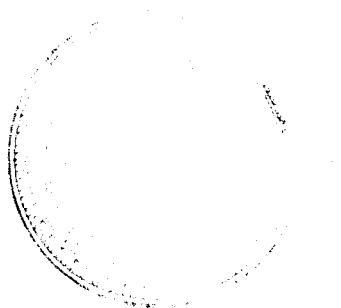
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

An Analytical Study of Dhamma Interpretation of Thich Nhat Hanh

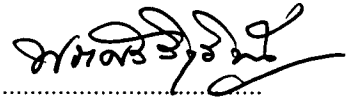
Ms. Himapan Ruktaengam

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
2007

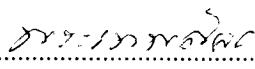

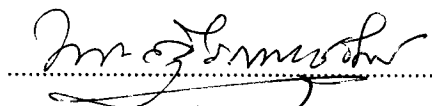
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

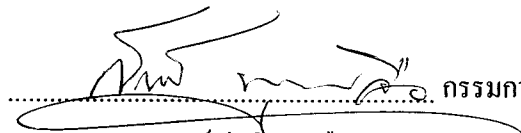

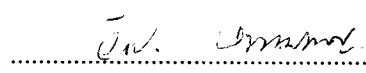
(พระศรีสัทธมณี)

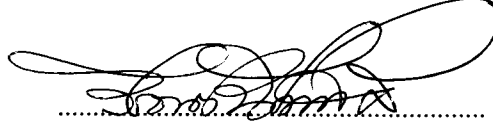
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์..........ประธานกรรมการ
(พระเทพคิลก)

กรรมการ
(พระสุธีธรรมานุวัตร)

กรรมการ
(ศาสตราจารย์ กิรติ บุญเจือ)

กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. วังระ งามจิตรเจริญ)

กรรมการ
(อาจารย์ ดร. วีระชาติ นิ่มอนงค์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระสุธีธรรมานุวัตร ประธานกรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร. วังระ งามจิตรเจริญ กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาวิเคราะห์การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ของ ดิชนัทธันท์
ผู้วิจัย	: นางสาวหิมนพรณ รักแตงาม
ปริญญา	: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริญาโณ), ปธ.ธ., M.A., Ph.D. : รองศาสตราจารย์ ดร.วัชรระ งามจิตรเจริญ, ปธ.ธ., พธ.บ., M.A., อ.ค.
วันสำเร็จการศึกษา	: ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๑

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ศึกษาการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิชนัทธันท์ วิเคราะห์การตีความหลักธรรมของท่าน และประเมินการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิชนัทธันท์

ผู้วิจัยได้นำเสนอการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิชนัทธันท์ ในเชิงวิธีการ คือการเปรียบเทียบพระสูตร และเนื้อหาของหลักธรรม ประกอบด้วย ไตรลักษณ์ ปฏิจภาวะ สติศีล พิธีกรรมการกราบการระพินดิน ทศนะของ ดิชนัทธันท์ ว่าด้วยพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น และทศนะต่อปัญหาปัจจุบันของโลก

ผลการวิจัย พบว่า ดิชนัทธันท์ มีหลักการตีความสำคัญ ๔ ประการคือ การตีความเพื่อหาคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า ซึ่งแบ่งได้เป็น ๒ กรณี คือการตีความเพื่อหาคำสอนดั้งเดิม (original teaching) ของพระพุทธเจ้า และการตีความเพื่อหาเจตนารมณ์ที่แท้จริง (true intention) ของพระพุทธเจ้า การตีความแบบจิตวิจักขณ์ ซึ่งเป็นการตีความที่ให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ตรงที่เกิดขึ้นแก่จิตในการรับรู้ความจริงอย่างที่เป็นจริง การตีความโดยประยุกต์ให้ปฏิบัติได้จริง โดยพิจารณาถึงบริบทของผู้ฟังและสังคมในขณะนั้น ๆ และการตีความแบบอหิภาวะ หลักการตีความทั้งสี่นี้แทรกอยู่ในกระบวนการตีความ อันประกอบด้วย ส่วนรับเข้า (input) หรือพระสูตรต่าง ๆ ตลอดจนกระบวนการ (process) อันประกอบด้วย กระบวนการทำความเข้าใจ และกระบวนการเพื่อสื่อความ และส่วนส่งออก (output) หรือผลที่ได้รับจากการตีความ

ในส่วนรับเข้านี้ มีส่วนที่ต้องปรับปรุงอยู่บ้างในแง่ของภาษา โดยเฉพาะความเข้าใจในภาษาบาลี ซึ่งอาจแก้ปัญหาได้โดยการอ่านทำความเข้าใจทั้งพระสูตรและเปรียบเทียบพระสูตรเดียวกันนั้นมากกว่าหนึ่งสำนวน ส่วนกระบวนการทำความเข้าใจนั้น ดิข นัท ธันท์ ในฐานะผู้ตีความได้ทำความเข้าใจผู้แต่งผ่าน “ประสบการณ์ตรง” คือการเจริญสติภาวนา ซึ่งสอดคล้องกับการปฏิบัติให้เห็นจริงของพระพุทธศาสนา อีกทั้งเข้ากับหลักเกณฑ์การประเมินการตีความในจดุหปติสรณสูตรอีกด้วย แต่ในบางกรณี ท่านนำประสบการณ์เชิงสังคมของท่านเองมาตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น อนัตตา ทำให้เกิดความขัดแย้งเชิงตรรกะระหว่างความจริงสัมพัทธ์กับความจริงปรมัตถ์ การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ธันท์ มีความโดดเด่นมากในกระบวนการเพื่อการสื่อสาร ซึ่งสะท้อนจุดเน้นประการหนึ่งของพระพุทธศาสนา มหายานคือ “อุปายเกสัลลยะ” หรือ “วิธีการที่แยบคาย” (skillful means) อย่างไรก็ดี ตามแนวทางอนุรักษนิยม มีการตีความที่กล่าวได้ว่าไม่สอดคล้องกับหลักการว่าด้วยสติและการตีความตามเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า คือการปรับปรุงพระปาฏิโมกข์ในสิกขาบทข้อที่ ๑ เรื่องภิกษุแกล้งทำอธิศีลให้เคลื่อน ยกเว้นฝืน จากสังฆาติเสสในพระปาฏิโมกข์ดั้งเดิม เป็นปาจิตติยในพระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุงของหมู่บ้านพลัม เหตุผลของการตีความดังกล่าว เป็นไปเพื่อการนำไปปฏิบัติได้จริงในสังคมตะวันตก.

Dissertation Title : An Analytical Study of Dhamma Interpretation of
Thich Nhat Hanh

Researcher : Ms. Himapan Ruktaengam

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phra Suthithammanuwat (Thaib Siriñāno), Pali IX,
M.A., Ph.D.

: Associate Professor Dr. Watchara Ngamchitcharoen,
Pali IX, M.A., Ph.D.

Date of Graduation : 25 March 2008

Abstract

The objectives of the dissertation are: to study Ven. Thich Nhat Hanh's *Dhamma* interpretation, to analyze the principle, and to evaluate the interpretation.

The researcher has presented Ven. Thich Nhat Hanh's *Dhamma* interpretation on the method of interpretation of the Sutra and the content of *Dhamma* namely:- the Three *Dhamma* Seals, Interbeing, mindfulness (*sati*), precepts or mindfulness trainings (*sila*), Touching the Earth, Ven. Thich Nhat Hanh's view on Buddhism and other religions, and the world's current issues.

From the research, it is found that Ven. Thich Nhat Hanh's *Dhamma* interpretation is of 4 kinds. The first one is to find the Buddha's true teaching which contains 2 points: the Buddha's original teaching and the interpretation to find out Buddha's true intention. The second one is the Psychological-experience interpretation which focuses on psychologically direct experience arising to the mind and recognizing the realities as it is ("things-in-themselves"). The third one is the interpretation for actual practices in daily lives with consideration of the audience's background and social situations. The fourth one is the non-duality Interpretation, which originates from 'Interbeing', '*Anatta*' and '*Sunyata*'. Nothing can be separated from others.

These four kinds of interpretation principles support the interpretation process: input, process of understanding, process of communication, and output of the interpretation.

For the input, the misunderstanding of the *Pali* language may cause misinterpretation. For the process of understanding, Ven. Thich Nhat Hanh, as the interpreter, applied ‘direct experience’ through mindfulness and meditation practices to understand the author. This application is coherent not only with the practice *Dhamma* (*Dhammanudhammapatipatti*) but also with evaluation criteria in *Catuhpratisaranasutra* as well. However, in some cases, Ven. Thich Nhat Hanh interpreted *Dhamma* from his social-based experience. For example, an interpretation of *Anatta*, as *Dhamma* teaching to correct social injustice, created logical contradiction between relative and ultimate truth. Ven. Thich Nhat Hanh’s interpretation is outstanding in the process of communication which focuses on the interpretation for actual practices in daily lives. It reflects “*upaya-kausalya*” or “skillful means”, one of the main teachings in Mahayana Buddhism. Nevertheless, from the perspective of conservatism, the interpretation of the revised *Patimoksha* may not be correspondent to the principle of mindfulness and the Buddha’s true teaching in a case of categorical rectification in the *Patimoksha* as ‘A bhikkhu who masturbates, except in a dream’ which was *sanghadisesa* (an offence entailing initial and subsequent meetings of the sangha) in the original *Patimoksha* and was revised as *pacittiya* (minor offences) of the revised *Patimoksha* for the reason of actual practices in the West.

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณพระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริญาโณ, ป.ธ. ๙, M.A., Ph.D.) ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และ รศ. ดร.วัชรระ งามจิตรเจริญ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ เป็นอย่างสูงยิ่ง ทั้งสองท่านแม้มีภารกิจมาก แต่ได้ให้เวลาในการอ่านงานวิจัยนี้ อย่างละเอียด ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างมากแก่ผู้วิจัย อีกทั้งกรุณาให้คำแนะนำและให้ยืมหนังสืออ้างอิงที่สำคัญ ทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีความถูกต้อง และเป็นระบบมากขึ้น อาจารย์ทั้งสองท่านมีจิตวิญญาณแห่งความเป็นครูสูง มีเมตตาและขันติ เป็นกัลยาณมิตรของศิษย์อย่างแท้จริง

ผู้วิจัยรู้สึกขอบคุณและเป็นเกียรติอย่างมากที่วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้รับการอ่านและคำแนะนำจากปราชญ์แห่งพระพุทธศาสนาเถรวาท คือพระเดชพระคุณพระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ) ประธานกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ และกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์คือ ศาสตราจารย์ กิรติ บุญเชื้อ ราชบัณฑิตผู้บุกเบิกศาสตร์แห่งการตีความในประเทศไทย และ ดร.วีระชาติ นิมอนงค์ ผู้เชี่ยวชาญด้านการตีความตะวันตกและพระพุทธศาสนาเถรวาท คำแนะนำและคำวิจารณ์ของกรรมการทุกท่านเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ทั้งในแง่ความถูกต้องแห่งหลักธรรมและมุมมองแบบพหุนิยม ช่วยให้ผู้วิจัยมีความเข้าใจที่ลึกซึ้งและมีโลกทัศน์ที่กว้างขวางขึ้น

ในการเขียนวิทยานิพนธ์ซึ่งต้องใช้ฐานความรู้มากมายนี้ ย่อมต้องมีผู้ให้คำปรึกษาและความช่วยเหลือในหลาย ๆ ด้าน ผู้วิจัยขอขอบพระคุณมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย ที่ให้คำปรึกษาในเรื่องพระพุทธศาสนาหายาน ศัพท์เฉพาะทางพระพุทธศาสนา ให้ยืมและแนะนำหนังสือหลายเล่มที่เป็นเล่มสำคัญในการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอขอบคุณภิกษุณีนิรามิสาที่เมตตาตอบข้อซักถามของผู้วิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุงของหมู่บ้านพลัม ขอขอบคุณ อาจารย์รัชมิ สุทนต์ และอาจารย์ประพันธ์ สุขพร อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย ที่กรุณาให้คำปรึกษาเรื่องพระไตรปิฎก และภาษาบาลี ขอขอบคุณเพื่อนอันประกอบด้วย ผศ.มนตรี สืบด้วง เพื่อนร่วมรุ่นและอาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตรมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ให้คำปรึกษาเรื่องพระไตรปิฎก ภาษาบาลี ช่วยส่งงานให้อาจารย์วัชรระและอื่น ๆ ที่อ้า-คุณศศิวรรณ กำลังสินเสริม ช่วยจัดรูปแบบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หนู-duty-พรอมา ขวัญชัยศักดิ์ ที่ให้ยืมอุปกรณ์ในการพิมพ์ ขอขอบคุณอาจารย์และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ทำงานอย่างไม่รู้เหน็ดเหนื่อย เป็นต้นว่า พระมหาราชน จิตปาโล พระครูใบฎีกาสนั่น ทวยกรโข คุณอุดม จันทิมา และขอบคุณทุกท่านทุกคนที่มีได้เอื้อนนามในที่นี้ที่มีส่วนให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ ผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยนี้จะมีส่วนสนับสนุนให้วงการวิชาการพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ให้

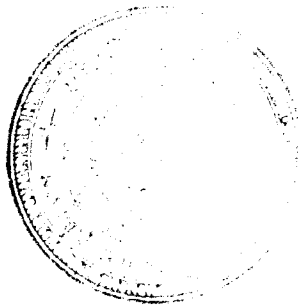
ความสนใจศึกษาศาสตร์แห่งการตีความมากขึ้น ซึ่งย่อมส่งผลต่อการเผยแผ่หลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางมากขึ้นด้วย

บุคคลสำคัญอีกท่านหนึ่งที่ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคือ ดิษ นัท ธันท์ ครูผู้ยิ่งใหญ่ผู้เป็นบรรพบุรุษทางจิตวิญญาณท่านหนึ่งของผู้วิจัย ไม่ว่าท่านจะทราบหรือไม่ก็ตาม งานเขียนของท่านช่วยให้ผู้วิจัยเชื่อมโยงองค์ธรรมของพระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายานอย่างเป็นระบบขึ้นมากและได้นำการสอนการเจริญสติของท่านมาประยุกต์ใช้จริงในชีวิต เช่น เสี่ยงระฆังแห่งสติที่ดังทุก ๑๕ นาทีจากคอมพิวเตอร์ เตือนให้กลับมาอยู่กับลมหายใจ เพลงที่ผู้วิจัยร้องเพื่อเรียกสติให้คืนกลับ “Happiness is Here and Now” และ “The Island of Self” ซึ่งท่านน่าจะนำแนวคิดมาจาก “อตุตฺตาปิยาอตุตฺตสธมฺมา” ในมหาปริณิพพานสูตร พระไตรปิฎกบาลี อย่างไรก็ดี วิทยานิพนธ์ฉบับนี้อาจมีบางช่วงตอนที่ผู้วิจัยแสดงความเห็นอย่างตรงไปตรงมา มิได้หมายความว่า ไม่เคารพอาจารย์ ในฐานะศิษย์เราควรศึกษาหลักธรรมของอาจารย์ด้วยศรัทธาและปัญญา อาจารย์ของเราเป็นมนุษย์ที่ไม่จำเป็นต้องสมบูรณ์เลิศเลอประดุจเทพ หากเป็นมนุษย์ที่พยายามฝึกตน ได้ฝึกแล้วให้เราประจักษ์ และเคารพท่านด้วยการฝึกตนของท่านนั่นเอง เราไม่ควรวางคำสอนของท่านสูงส่งอยู่บนหิ้ง แต่ต้องไม่ได้ผู้วิจัยเห็นว่า คำสอนของอาจารย์นั้นนำมาใช้ได้ ปฏิบัติได้ และวิพากษ์ได้..ด้วยความเคารพอย่างจริงใจ

สุดท้ายแล้ว ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพ่อกับแม่ ที่ให้โอกาสและความสนับสนุนแก่ผู้วิจัยในการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา ซึ่งมีได้หมายเฉพาะการเรียนในระดับคุณวุฒิปันธิต หากรวมถึงการบ่มเพาะสัมมาทิฐิจากการเลี้ยงดูอันเป็นฐานแห่งการศึกษาและเข้าถึงพระพุทธศาสนาด้วยหัวใจบุญกุศลอันเกิดจากการกระทำสิ่งดีงามใดในชีวิต ผู้วิจัยขอบอบให้พ่อกับแม่ทั้งหมด.

สารบัญ

เรื่อง

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย

ก

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ

ค

กิตติกรรมประกาศ

จ

สารบัญ

ช

สารบัญภาพและตาราง

ญ

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ ฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย

ฎ

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

๑

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๕

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑๐

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑๐

๑.๕ สํารวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑๐

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

๑๖

๑.๗ ขอบเขตของการวิจัย

๒๐

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๒๑

๑.๙ กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

๒๒

บทที่ ๒ แนวคิดและการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิษ นัท อันท์

๒.๑ วิธีการเปรียบเทียบพระสูตร

๒๓

๒.๒ การตีความไตรลักษณ์

๓๕

๒.๓ การตีความปฏิจจภาวะ

๔๕

๒.๔ การตีความเรื่องสติ

๖๐

๒.๕ การตีความศีล

๖๘

๒.๕.๑ ข้อฝึกอบรมสติ ๑๔ ประการ และข้อฝึกอบรมสติ ๕ ประการ ๖๕

๒.๕.๒ พระปาฏิโมกข์	๗๖
๒.๖ พิธีกรรม “การกราบการะวะพื้นดิน”	๗๙
๒.๗ ทศนะต่อพระพุทธศาสนาและการตีความหลักธรรมของ พระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา	๘๑
๒.๘ ทศนะของ ดิข นัท ฮันท์ ต่อปัญหาปัจจุบันของโลก	๘๘
๒.๙ สรุป	๙๓
บทที่ ๓ การวิเคราะห์หลักการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์	
๓.๑ การตีความเพื่อหาคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า	๙๙
๓.๑.๑ การตีความเพื่อหาคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า	๙๙
๓.๑.๒ การตีความเพื่อหาคำสอนตามเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า	๑๐๓
๓.๒ การตีความแบบจิตวิจักษ์	๑๐๖
๓.๒.๑ ให้ความสำคัญแก่ “ประสบการณ์ตรง” ที่เกิดขึ้นแก่จิต “ที่นี่-เดี๋ยวนี้”	๑๐๗
๓.๒.๒ ให้ความสำคัญแก่การรับรู้ “ความจริงอย่างที่เป็นจริง”	๑๑๒
๓.๓ การตีความโดยประยุกต์ให้ปฏิบัติได้จริง	๑๑๙
๓.๔ การตีความแบบอทิวิภาวะ	๑๒๔
๓.๔.๑ การตีความแบบพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม	๑๒๖
๓.๔.๒ การตีความแบบบูรณาการทางศาสนา	๑๔๕
๓.๕ สรุป	๑๖๓
๓.๕.๑ ความสัมพันธ์เชิงปัจเจกภาวะ	๑๖๕
๓.๕.๒ ความสัมพันธ์เชิงกระบวนการ	๑๖๖
บทที่ ๔ การประเมินการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์	
๔.๑ การประเมินการตีความเพื่อหา “คำสอนดั้งเดิม” ของพระพุทธเจ้า	๑๗๐
๔.๑.๑ ปัญหาด้านภาษาและการจับประเด็นของพระสูตร	๑๗๑
๔.๑.๒ ความสอดคล้องในหลักธรรม แตกต่างในการอธิบาย	๑๗๕
๔.๒ การประเมินกระบวนการทำความเข้าใจ	๑๘๐

๔.๒.๑ การทำความเข้าใจผู้แต่งผ่าน “ประสบการณ์ตรง” ของผู้ตีความ	
และตรวจสอบโดย “เจตนารมณ์ที่แท้จริง” ของผู้แต่ง	๑๘๑
๔.๒.๒ ขอบฟ้าของผู้ตีความกับขอบฟ้าของผู้แต่ง	๑๘๕
๔.๓ การประเมินกระบวนการประมวลเพื่อสื่อความ	๑๘๔
๔.๓.๑ วิธีการอันแยบคาย (skillful means) ของ ดิข นัท ฮันท์	๑๘๕
๔.๓.๒ พระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุง	
: ท่ามกลางการตีความ ๒ กระแส	๒๐๘
๔.๔ พระพุทธศาสนาเถรวาทกับพระพุทธศาสนาหายน :	
มุมมองต่างกัน – ตีความต่างกัน	๒๒๐
๔.๔.๑ การเน้นความรู้ กับ การเน้นทำที่ที่มีต่อความรู้	๒๒๑
๔.๔.๒ “อุปายเภสัช” จำเป็นต่อสาวกยานและปัจเจกพุทธยาน	๒๒๕
๔.๔.๓ การตีความ “เอกยาน” ของ ดิข นัท ฮันท์ : การผสมผสานแนวคิด	
ในพระพุทธศาสนาหายนและพระพุทธศาสนาเถรวาท	๒๒๘
๔.๕ สรุป	๒๓๓
บทที่ ๕ สรุปและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุป	๒๔๐
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๒๔๒
บรรณานุกรม	๒๔๔
ภาคผนวก	
ภาคผนวก – ก : การกราบคารวะพื้นดิน	๒๕๓
ภาคผนวก – ข : สัญญาแห่งสันติภาพ / สนธิสัญญาเพื่อสันติ	๒๕๓
ภาคผนวก – ค : พิธีเริ่มต้นใหม่	๒๕๕
ภาคผนวก – ง : อโหฤต วันขึ้น	๒๖๑
ภาคผนวก – จ : รตตศัพท์	๒๖๖
ประวัติผู้วิจัย	๒๖๗

สารบัญภาพและตาราง

	ภาพ	หน้า
ภาพที่ ๒.๑	ปฏิจภาวะแห่งปัจฉาการสืบสอง	๕๑
ภาพที่ ๒.๒	การตีความทฤษฎีสวภาวะของ ดิช นัท ฮันท์	๕๘
ภาพที่ ๒.๓	การสำแดงคนของเมล็ดพันธุ์ในอาลยวิญญานเป็นจิตตสังขาร ในมโนวิญญาน	๖๓
ภาพที่ ๒.๔	สติโอบกอดจิตตสังขารอันเกิดจากเมล็ดพันธุ์แห่งความทุกข์	๖๕
ภาพที่ ๓.๑	การตีความแบบบูรณาการทางศาสนา ระหว่างพระพุทธศาสนา กับคำสอนขงจื้อ	๑๕๒
ภาพที่ ๓.๒	ปฏิจภาวะแห่งการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิช นัท ฮันท์	๑๖๖
ภาพที่ ๓.๓	ผังความสัมพันธ์เชิงกระบวนการของการตีความของ ดิช นัท ฮันท์	๑๖๗
ภาพที่ ๔.๑	เรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และเรื่องที่ทรงสั่งสอน	๒๒๒
ตาราง		
ตารางที่ ๔.๑	เปรียบเทียบมหาสังกสูตร ๔ ส่วน	๑๗๒
ตารางที่ ๔.๒	เปรียบเทียบจำนวนลิกขาบท	๒๑๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ ฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย

พระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์วิเสส ที่ใช้ในการสืบค้นและศึกษาข้อมูลในงานวิจัยนี้ ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีเพียงการศึกษาเปรียบเทียบในบางส่วนเท่านั้นที่ใช้ฉบับมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังแสดงไว้ข้างล่างนี้

พระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์วิเสส ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปิณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา	(ภาษาไทย)
อภิ.ป. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ปิฎฐาน	(ภาษาไทย)

อรรถกถาและปกรณ์วิเสส

ขุ.ธ.อ. (บาลี)	=	อรรถกถา สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาบาลี)
วิสุทธิ. (บาลี)	=	คัมภีร์วิสุทธิมรรค	(ภาษาบาลี)

พระไตรปิฎกฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย

ม.ม. (ไทย) - มมร.	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี) - มมร.	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณาสก	(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ดิช นัท ฮันท์ เป็นพระภิกษุเซนชาวเวียดนาม ผู้คนส่วนใหญ่รู้จักท่านในฐานะอาจารย์สอนการเจริญสติภาวนา นักเขียน และนักต่อสู้เพื่อสันติภาพที่ได้รับการเสนอชื่อโดยมาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ (Martin Luther King, Jr.) เพื่อรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เวียดนามกำลังอยู่ในวิกฤติเนื่องด้วยสงครามกลางเมืองอันมีเหตุจากความขัดแย้งทางการเมืองและศาสนา ดิช นัท ฮันท์ พยายามดำเนินการช่วยเหลือโดยการตั้งโรงเรียนเยาวชนเพื่อสังคมอบรมนักบวชและฆราวาสที่ต้องการทำงานเพื่อสังคม ออกช่วยเหลือหมู่บ้านต่าง ๆ ในด้านการศึกษา สุขอนามัย สร้างที่พัก เป็นต้น การที่ท่านวางตัวเป็นกลางจากฝ่ายเวียดนามเหนือหรือเวียดนามใต้ และฝ่ายเวียดนามใต้ (สหรัฐ-อเมริกาเป็นผู้สนับสนุน) ทำให้ท่านถูกมองว่าเป็นศัตรูจากทั้งสองฝ่าย ลูกศิษย์ของท่านถูกสังหารหลายคน ท่านคิดว่าการยุติสงครามจำเป็นต้องยุติการแทรกแซงจากภายนอก นั่นคือสหรัฐอเมริกา ท่านจึงเดินทางไปสหรัฐอเมริกา ปรากฏต่อชาวอเมริกัน เข้าพบวุฒิสมาชิกและนักบวชอเมริกัน ขอความสนับสนุนเพื่อให้รัฐบาลสหรัฐอเมริกายุติการเข้าร่วมสงครามเวียดนาม นับแต่นั้น ท่านจึงถูกสั่งห้ามเข้าประเทศเวียดนาม จนเมื่อทุกอย่างสงบในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ท่านจึงได้กลับคืนมาตุภูมิเป็นครั้งแรกในเวลา ๓๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๔๘)

ในช่วงเวลาดังกล่าว ดิช นัท ฮันท์ ได้สร้างชุมชนแห่งการเจริญสติคือ หมู่บ้านพลัม (Plum Village) เป็นสถานที่สำหรับพุทธบริษัท ๔ ประกอบด้วย วัดสำหรับภิกษุและภิกษุณี และสถานที่อบรมภาวนาสำหรับอุบาสกอุบาสิกาที่ประเทศฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกา

จากประสบการณ์ชีวิตของ ดิช นัท ฮันท์ ท่านผ่านภาวะสงครามมามากหลายครั้ง ไม่ว่าจะเป็นสงครามเอกราชจากฝรั่งเศส สงครามตัวแทน (ระหว่างมหาอำนาจในยุคสงครามเย็น) และสงครามกลางเมือง ประสบการณ์ที่ท่านประสบล้วนมีอิทธิพลต่อการตีความหลักธรรมของท่าน

ดิช นัท ฮันห์ ได้เขียนบทกวีหนึ่งคือ “เพื่อความอบอุ่น”^๑ แสดงถึงความขัดแย้งทางจิตใจ และการรู้เท่าทันถึงความขัดแย้งนั้น

การสอนการเจริญสติของ ดิช นัท ฮันห์ ที่ผ่านการอบรมการเจริญสติที่หมู่บ้านพลัม และทำงานเขียนของท่านมีผลต่อการเปลี่ยนแปลง (Transformation) ทางจิตใจของผู้คนจำนวนมาก ตามคติมหายาน สรรพสัตว์ล้วนมีพุทธภาวะหรือความเป็นพระพุทธเจ้า (Buddhahood) หากแต่ไม่รู้ความจริงข้อนี้ ดังนั้น อุปายการมีในการยังปวงสัตว์ให้ตระหนักถึงความจริงและเข้าถึงภาวะแห่งความเป็นพระพุทธเจ้าเป็นบารมีที่สำคัญ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนบุคคลที่แตกต่างกันด้วยวิธีการที่หลากหลาย เพื่อให้เหมาะสมแก่สภาวะและความเข้าใจ ตลอดจนความต้องการของบุคคลเหล่านั้น ทรงสอนพระจูฬปันถก^๒ ผู้มีความจำไม่ดี ด้วยวิธีการที่ต่างจากการสอนพระนันทะ^๓ ผู้กำลังจะ

^๑ บทกวีชื่อ “เพื่อความอบอุ่น” (For Warmth) ดิช นัท ฮันห์ เขียนขึ้นหลังจากทราบข่าวว่าหมู่บ้านเบนตรี (Ben Tre) ถูกวางระเบิด และนายทหารอเมริกันบอกว่า “เราต้องทำลายหมู่บ้านเพื่อรักษามันไว้”

ฉันปิดหน้าต่างด้วยมือทั้งสอง
เปล่า..ฉันไม่ได้ร้องไห้
ฉันปิดหน้าต่างด้วยมือทั้งสอง
เพื่อให้ความอ้างว้างได้อบอุ่น
สองมือปกป้อง
สองมือถนอมเลี้ยง
สองมือดูแล
ดวงใจฉัน..มิให้ถูกทอดทิ้ง
อยู่กับความโกรธ.

Thich Nhat Hanh, *Call Me By My True Names*, (California : Parallax Press, 1999), p.15.

^๒ พระจูฬปันถกนั้นท่านออกจะเป็นคนหัวขี้ จำอะไรไม่ค่อยได้ วิธีการเรียนการสอนโดยการท่องจำย่อมเกิดผลได้ยาก พระพุทธเจ้าทรงสอนโดยให้พระจูฬปันถกพิจารณาผ้าเช็ดธุลี จนสุดท้ายแล้วท่านได้เป็นพระอรหันต์ในที่สุด. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๘๔-๑๘๖.

^๓ พระนันทะผู้กำลังจะเข้าพิธีแต่งงาน เมื่อบวชแล้วยังผูกพันในความรักของสตรี พระพุทธเจ้าทรงบอกแก่พระนันทะว่าหากประพฤติพรหมจรรย์จะได้นางอัปสร พระนันทะถูกภิกษุอื่นตำหนิว่าถูกจ้างให้ประพฤติพรหมจรรย์ ท่านจึงหนีภิกษุไปปฏิบัติเพียงลำพัง และได้เป็นพระอรหันต์ในที่สุด. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕๐-๕๑.

แต่งงาน ทรงสอนพระรูปนันทาเถรี^๕ผู้ล้มลงในความงามแห่งรูปของตนด้วยวิธีที่แตกต่างจากการสอนพระกิสาโคตมี^๖ผู้ระทมทุกข์ด้วยการสูญเสียบุตรอันเป็นที่รัก แม้วิธีการสอนที่สอนจะแตกต่างกัน แต่ทุกท่านล้วนบรรลุเป้าหมายเดียวกัน

ในยุคปัจจุบัน ความแตกต่างที่ปรากฏขึ้นไม่เพียงแต่ความแตกต่างระหว่างบุคคลเท่านั้น ยังมีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม^๗ อีกทั้งความแตกต่างระหว่างยุคสมัย ซึ่งเป็นช่องว่างที่สำคัญในการขว้างกันความเข้าใจหลักธรรมที่บันทึกไว้ในอดีต^๘ เหล่านี้เป็นเหตุผลที่พระพุทธศาสนาจำเป็นต้องได้รับการตีความให้เหมาะสมแก่ยุคสมัย เพื่อให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้ในวิถีชีวิตของผู้คนในปัจจุบัน

สำหรับ ดิข นัท ธันท์ นั้น ท่านตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก งานวิจัยฉบับนี้เป็นการวิจัยการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ธันท์ โดยนำเสนอการตีความหลักธรรมสำคัญของท่าน หลังจากนั้นจึงนำการตีความนั้นมาวิเคราะห์และ

^๕ พระรูปนันทาทรงหลงในรูปของพระองค์เอง พระพุทธเจ้าจึงทรงเนรมิตหญิง ๓ คนคือหญิงที่ยังสาว หญิงชรา และหญิงที่ตายแล้ว พระรูปนันทาจึงเห็นความเป็นจริง บรรลอรหันต์ในที่สุด. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๘๕-๘๖.

^๖ นางกิสาโคตมีประสบความสูญเสียอย่างใหญ่หลวง บุตร ๒ คน สามิ บิดามารดาล้วนตายสิ้น นางจึงอุ้มลูกที่ตายแล้วกระดงหาหาชุบชีวิต พระพุทธเจ้าตรัสแก่นางว่าจะทรงช่วยหากนางสามารถหาเมล็ดผักกาดจากบ้านที่ไม่เคยมีคนตายมาถวายพระองค์ได้ แต่ปรากฏว่าไม่มีบ้านใดเลยที่ไม่เคยมีคนตาย นางจึงค่อย ๆ เห็นความจริง พุทธขอบวช สุดท้ายแล้วพระกิสาโคตมีเถรีได้บรรลอรหันต์. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕๑๖-๕๑๘.

^๗ ในแง่หนึ่งเป็นการมองว่า พระพุทธศาสนาเป็น “วัฒนธรรม” อย่างหนึ่ง ไม่เพียงแต่เนื้อหาหรือคำสอนในเชิงการหลุดพ้น แต่ประกอบด้วยรูปแบบอื่น ๆ ด้วย เช่น พิธีกรรม ในทัศนะของ ดิข นัท ธันท์ นั้น ผู้นำพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่แก่ชาวตะวันตก ควรมีความเข้าใจในวัฒนธรรมตะวันตก จึงสามารถประยุกต์พระพุทธศาสนาให้เหมาะสมได้ มิใช่การนำพระพุทธศาสนา “ตามแบบแผนประเพณีโบราณในประเทศของตนไปให้คนตะวันตกทำตาม” เพราะ “ตะวันตกต้องการพระพุทธศาสนา แต่มิใช่พุทธศาสนาแบบธิเบต ลังกา ญี่ปุ่น หรือแบบอื่น ๆ ที่มาจากกระแสวัฒนธรรมที่ต่างกันโดยสิ้นเชิง ตะวันตกต้องการพุทธศาสนาซึ่งเข้ากันได้กับลักษณะนิสัย ความต้องการ และพื้นฐานทางจิตใจของประชาชน” ดิข นัท ธันท์, พุทธศาสนาในอนาคต, แปลโดย พงนา จันทรสันติ และชาญณรงค์ เมฆินทรางกูร, (กรุงเทพมหานคร : สึกษิตสยาม, ๒๕๒๐), หน้า ๕๓-๕๔.

^๘ “พระสูตรโบราณย่อมมีรูปแบบของภาษาแห่งการตรัสรู้อยู่ แต่พระสูตรเหล่านั้นมีรูปแบบการใช้ภาษาซึ่งใช้พูดกับคนในยุคสมัยก่อน มากกว่าที่จะใช้พูดกับผู้คนในสมัยนี้ ซึ่งนับเป็นปัญหาเรื่องการสื่อสารทำความเข้าใจ” ดิข นัท ธันท์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

ประเมิน ในบทนี้จะนำเสนอตัวอย่างการตีความเรื่องทุกข์ในอริยสัจ ๔ และปฏิจจภาวะ (Interbeing) ของ ดิซ นัท ฮันห์ เป็นตัวอย่างโดยสังเขป

ดิซ นัท ฮันห์ อธิบายว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงพยายามหาถ้อยคำที่จะสั่งสอนสิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบ หากเปรียบเทียบการตรัสรู้คือน้ำเหยือกบรรจุ น้ำคืออริยสัจ ๔ นั่นเอง อริยสัจ ๔ จึงเป็นคำสอนระดับ “หัวกะทิ” (cream) ของพระพุทธเจ้าเลยทีเดียว ส่วนปฏิจจภาวะ (Interbeing) นั้นเป็นศัพท์บัญญัติใหม่โดย ดิซ นัท ฮันห์ เป็นการนำคำ “Inter” (ร่วมกัน) ลงข้างหน้าคำกริยา “to be” (เป็นอยู่) ได้คำกริยาคำว่า “Inter-be” (ดำรงอยู่ร่วมกัน) เป็นหลักธรรมที่ ดิซ นัท ฮันห์ กล่าวว่า เป็นรากฐานแห่งปัญญาของพระพุทธศาสนา จนท่านนำมาตั้งเป็นชื่อของสังฆะคือ The Order of Interbeing กล่าวได้ว่า ปฏิจจภาวะ (Interbeing) เป็นการตีความหลักธรรมอันเกิดจากการตกผลึกทางความคิดของ ดิซ นัท ฮันห์ ซึ่งอาจมีความแตกต่างอยู่บ้างจากการตีความอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นหลักธรรมดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา

แนวทางหนึ่งในการตีความของ ดิซ นัท ฮันห์ คือการให้คำจำกัดความใหม่ ให้วิธีการปฏิบัติแนวใหม่ ตลอดจนการเรียงลำดับความสำคัญของหลักธรรมใหม่ เช่น ในการตีความอริยสัจ ๔ ท่านได้จัดเรียงลำดับใหม่ “เพื่อให้เหมาะแก่ผู้คนในยุคสมัยปัจจุบัน”^๘ โดยเริ่มต้นจาก นิโรธ (Well-Being), มรรค (Noble Eightfold Path That Leads to Well-Being), ทุกข์ (Suffering) และ สมุทัย (Ignorable Eightfold Path That Leads to Well-Being) นอกจากนี้ให้สังเกตว่า “นิโรธ” นั้นท่านใช้ “Well-Being” ซึ่งมีความหมายเชิงยืนยัน (confirmation) แทนที่จะใช้ “Cessation of suffering” ซึ่งเป็นคำแปลตรงตัวของ “นิโรธ” แต่มีความหมายเชิงปฏิเสธ (negation) ข้อสังเกตเหล่านี้จะเป็นส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์หลักการตีความของ ดิซ นัท ฮันห์ต่อไป

สำหรับเรื่องทุกข์นั้น ดิซ นัท ฮันห์ อธิบายทุกข์ (*dukkha*, suffering) จากอักษรจีนที่มีความหมายว่า “ขมขื่น” (bitter) ความสุขนั้นแสนหวาน แต่ความทุกข์แสนขมขื่น เราต่างมีความขมขื่นด้วยกันทั้งสิ้น เป็นความไม่สบาย (malaise) ทางกายหรือใจ ในทัศนะของ ดิซ นัท ฮันห์ หาก

^๘ Thich Nhat Hanh, **The Heart of the Buddha's Teaching**, (California : Parallax Press, 1999), p. 9.

^๙ “...the very foundation of Buddhist wisdom is interbeing – the one contains the all” Thich Nhat Hanh, **Opening the Heart of The Cosmos : Insights on the Lotus Sutra**, (California : Parallax Press, 2003), p.176.

^{๑๐} Thich Nhat Hanh, **The Heart of the Buddha's Teaching**, p. 46.

เราไม่ระมัดระวังในหนทางแห่งการปฏิบัติ มีแนวโน้มที่เราจะทำให้คำพูดของครูบาอาจารย์เป็นลัทธิหรือแนวคิดที่ตายตัว เมื่อพระพุทธองค์ตรัสว่า อริยสัจข้อแรกคือทุกข์ เหล่าศิษย์ที่เคารพเชื่อฟังของพระพุทธเจ้าจึงพยายามที่จะพิสูจน์ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างบนโลกนี้ล้วนเป็นทุกข์ “นี่คือทุกข์ ชีวิตเป็นทุกข์ ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นทุกข์”^{๑๑} กลายเป็นสูตร (formula) ที่ถูกพรีาสอนและจดจำ ตามทัศนะนี้ จึงไม่ควรมีการเฉลิมฉลองเพื่อความสุข (joy) เพราะไม่ช้าก็เร็ว ความทุกข์ก็จะมาเยือน ความทุกข์เป็นประจวบเหมาะคำที่ปกคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง ความสุขเป็นเพียงมายา (illusion) ความทุกข์เท่านั้นที่เป็นจริง ทฤษฎีความทุกข์ ๓ แบบ^{๑๒} เป็นแนวทางหนึ่งของความพยายามเช่นว่านั้น ทฤษฎีความทุกข์ ๓ แบบนี้มีใจคำสอนของพระพุทธเจ้า

ติช นัท ฮันห์ ตั้งคำถามว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นทุกข์จริงหรือ (Is Everything Suffering?) ที่มาของแนวคิดที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นทุกข์ มีฐานมาจากสูตรสำเร็จว่า สิ่งทั้งปวงล้วนเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) เป็นทุกข์ (ทุกข์) และไม่มีตัวตน (อนัตตา) ท่านจึงอธิบายแนวคิดเรื่องทุกข์ในกฎไตรลักษณ์ใหม่ ติช นัท ฮันห์ เห็นว่าการวางตำแหน่งให้ ทุกข์ (หรือทุกข์) อยู่ในระดับเดียวกับอนิจจังและอนัตตานั้นเป็นความผิดพลาด เพราะอนิจจังและอนัตตามีความเป็นสากล (universality) ดำรงอยู่ในทุกสิ่งประจวบเครื่องหมาย (mark) ของทุกสิ่ง แต่ทุกข์ไม่ใช่ ท่านอธิบายว่า ไม่ยากเลยที่จะเห็นว่าโตะตัวหนึ่งมิได้ดำรงอยู่อย่างคงที่ถาวร (อนิจจัง) อีกทั้งไม่มีความเป็นตัวเป็นตนโดด ๆ แยกจากสิ่งอื่น (อนัตตา) แต่ความทุกข์เล่า โตะทำให้เรามีความทุกข์ได้ก็ต่อเมื่อเราให้ค่าแก่มัน ว่ามันจะ

^{๑๑} “This is suffering. Life is suffering. Everything is suffering” Thich Nhat Hanh, **The Heart of the Buddha’s Teaching**, p. 20. ท่านไม่ได้อ้างถึงที่มา สันเกตว่าในพระไตรปิฎก การกล่าวถึงทุกข์จะมาเป็นชุด (series) พร้อมกับอนิจจังและอนัตตา ไม่เช่นนั้นก็เป็นกรกล่าวถึงรายละเอียดของทุกข์ เช่น ชาติปิ ทุกขา, ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข เป็นต้น ซึ่งเป็นทุกข์อริยสัจ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในมหาหัตถิปโทปมสูตร เปรียบเทียบอริยสัจกับรอยเท้าช้าง “ทุกข์อริยสัจ เป็นอย่างไร คือ ชาติเป็นทุกข์ ชราเป็นทุกข์ มรณะเป็นทุกข์ โสกะ ปริเทวะทุกข์ โทมนัส และอุปายาสเป็นทุกข์ การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ โดยย่อ อุปาทานขันธ ๕ ประการเป็นทุกข์” ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๑/๓๒๕. จึงตั้งข้อสันเกตว่า ท่านอาจประมวล “สูตร” จากระายละเอียดของทุกข์เหล่านี้ เมื่อการเกิดเป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่พอใจเป็นทุกข์ ฯลฯ ชีวิตจึงเป็นทุกข์ สิ่งทั้งปวงจึงเป็นทุกข์.

^{๑๒} ประกอบด้วย ทุกขทุกขตา (dukkha dukkhata) ความทุกข์อันเกิดแต่ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ สังขารทุกขตา (samskara dukkhata) ทุกข์อันเกิดแต่สิ่งปรุงแต่ง แม้สิ่งที่ยังไม่เสื่อมจากสภาพเดิม เช่น ภูเขา แม่น้ำ พระอาทิตย์ ถูกมองว่าเป็นทุกข์ เพราะย่อมเสื่อมไปในที่สุด และวิปริณามทุกขตา (viparinama dukkhata) วันนีดับของเราอาจจะยังทำงานได้ดี แต่เมื่อเราแก่ตัวลง มันอาจสร้างปัญหาทำให้เราเป็นทุกข์ก็ได้. Thich Nhat Hanh, *Ibid.*, p. 19.

ดำรงอยู่คงที่ถาวรหรือมีความเป็นตัวเป็นตน แยกออกจากสิ่งอื่น เมื่อเรายึดมั่นถือมั่นกับโຕະ ไม่ใช่โຕະที่ทำให้เราทุกข์ หากเป็นความยึดมั่นถือมั่นของเราเอง ดิข นัท ฮันห์ กล่าวว่า ท่านเห็นด้วยถ้าจะบอกว่า ความโกรธเป็นทุกข์ แต่มันอาจจะเปลือกอยู่เหมือนกัน หากบอกว่าโຕະตัวหนึ่งหรือดอกไม้ออกหนึ่งเต็มไปดว้ความทุกข์^{๑๓}

ข้อสังเกตจากการตีความเรื่องทุกข์ของ ดิข นัท ฮันห์ คือ

๑. การตั้งคำถามต่อคำอธิบายเชิงขนบ (traditional explanation) รวมทั้งการหาสาเหตุว่าเหตุใดคำอธิบายเชิงขนบจึงตีความดั่งนั้น และมีเหตุผลควรที่จะ “เชื่อ” การตีความนั้นต่อไปหรือไม่ ตัวอย่างข้างต้น คำอธิบายเชิงขนบคือ “ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นทุกข์” คำถามของท่านคือ “ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นทุกข์จริงหรือ” ทำที่นี้บ่งบอกว่า ดิข นัท ฮันห์ ต้องการหาคำตอบตามแนวทางของท่านเอง ไม่เชื่อตามคำอธิบายเชิงขนบหรือแนวคิดที่ตกทอดกันมา

๒. มีความพยายามอย่างมากของเหล่าศิษย์ดี (good students)^{๑๔} ของพระพุทธเจ้าที่จะอธิบายว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นทุกข์” เพราะเมื่อพระพุทธเจ้าทรงสอนว่า สังขตธรรม (conditioned things) หรือสิ่งทั้งปวง (things) เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา^{๑๕} นั้น เหล่าศิษย์ดีเข้าใจว่าพระองค์นำเสนอทฤษฎี “ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นทุกข์”^{๑๖} พวกเขาจึงพยายามพิสูจน์ว่าทฤษฎีนี้เป็นจริงตลอดเวลาในทุกกรณี ดิข นัท ฮันห์ เห็นว่าไม่จำเป็นต้องพยายามถึงขนาดนั้นหากความเป็นจริงแล้วมันประยูกต์ไม่ได้ ทั้งนี้เพราะในพระสูตรเดียวกันนั่นเอง พระพุทธเจ้าตรัสในภายหลังว่า พระองค์

^{๑๓} Thich Nhat Hanh, *The Heart of the Buddha's Teaching*, pp. 19-23.

^{๑๔} “good students” ในทัศนะของ ดิข นัท ฮันห์ นั้น ผู้วิจัยคิดว่าน่าจะหมายถึงกลุ่มศิษย์ที่ถือว่าพุทธพจน์เป็นจริงในทุกกรณี ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงบริบทหรือสถานการณ์ ตลอดจนพิสูจน์ได้ในทุกระดับ.

^{๑๕} ดิข นัท ฮันห์ อ้างถึงพระสูตร แต่ไม่ได้กล่าวถึงที่มา ผู้วิจัยเห็นว่าใกล้เคียงกับเนื้อความในอนัตตลักขณสูตรมาก (วิ.ม. ๔/๒๑/๒๔) เนื้อความพระสูตรที่ท่านอ้างถึง มีดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย สังขตธรรม (conditioned things) เทียง (permanent) หรือ ไม่เทียง (impermanent)”

“ไม่เทียง พระพุทธเจ้าข้า”

“สิ่งใดที่ไม่เทียง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ (suffering) หรือสุข (well-being)”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นตัวตน (self) หรือเป็นของตัวตน (belong to self) หรือ ไม่”

“ไม่ พระพุทธเจ้าข้า” Thich Nhat Hanh, *Ibid.*, pp. 20-21.

^{๑๖} คำ “ทุกสิ่งทุกอย่าง” (everything) ในที่นี้คือ สังขตธรรม (conditioned things) หรือ สฬเพ สงฺขารา คำถามของท่านคือ สฬเพ สงฺขารา ทุกฺขา จริงหรือ.

ต้องการให้เราตระหนักถึงความทุกข์เมื่อมันเกิดขึ้น และตระหนักถึงความสุขเมื่อความทุกข์ไม่ปรากฏ^{๑๑}

ความเห็นของท่านต่อแนวคิด “ทุกสิ่งทุกอย่างอย่างเป็นทุกข์” คือ แนวคิดนี้เกิดขึ้นจากการไม่ได้พิจารณาพระสูตรให้ถ้วนถี่ จึงเป็นการมองแต่ด้านทุกข์ฝ่ายเดียว ไม่มองด้านสุข ทักษะนี้แสดงว่า

๒.๑ ดิข นัท ฮันท์ ใช้คัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นฐานเพื่อตรวจสอบคำอธิบายเชิงขบหรือแนวคิดที่สืบทอดมาว่าถูกต้องหรือไม่

๒.๒ ท่านไม่เห็นด้วยกับกลุ่มศิษย์ที่ยึดถือบางส่วนของพุทธพจน์ แล้วพยายามพิสูจน์ว่าเป็นจริงทุกกรณี เช่น การเน้นเฉพาะทุกข์ ทั้ง ๆ ที่ในพระสูตรนั้นกล่าวถึงเรื่องสุขด้วย และการใช้ความพยายามเกินพอดี (too great effort) ในการพิสูจน์ว่า ทุกข์เกิดขึ้นกับทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่เว้นแม้แต่สิ่งไม่มีชีวิต

๓. เหตุผลที่ท่านใช้อธิบายว่า ไม่ใช่ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นทุกข์ เพราะท่านเชื่อว่าความทุกข์เกิดขึ้นจากความยึดมั่นถือมั่น ความยึดมั่นถือมั่นเป็นการปรุงแต่งของจิต ซึ่งท่านอาจได้รับอิทธิพลจากนิกายวิญญานวาท หากเป็นดังนี้ อาจวิเคราะห์ได้ว่า

๓.๑ การตีความของท่านเป็นแนวคิดนิยมที่เชื่อว่าความทุกข์เกิดจากจิต ไม่ได้เกิดจากสิ่งอื่นภายนอก

๓.๒ เมื่อความทุกข์นั้นเกิดแต่จิต สิ่งใดที่ไม่มีจิต สิ่งนั้นจะมีความทุกข์ได้อย่างไร วัตถุย่อมไม่มีความทุกข์ เพราะมันไม่มีจิต ดังนั้น ท่านจึงเห็นว่าอาจจะไม่สมเหตุผลผลที่จะกล่าวว่า วัตถุมีความทุกข์

๔. มีข้อสังเกตว่าท่านพยายามนำความสุข (joy) เข้ามาแทรกเป็นระยะ ๆ อาจจะต้องวิเคราะห์ต่อไปว่า ความสุขในทัศนะของท่านนั้นมีความหมายลึกซึ้งเพียงใด รวมความไปถึงนิพพานหรือไม่ ครั้นหนึ่งท่านนิยามว่า นิพพานคือความสุขอันปราศจากการปรุงแต่งทางความคิด

^{๑๑} ดิข นัท ฮันท์ ไม่ได้บอกว่าท่านนำมาจากพระสูตรใด ความเห็นของผู้วิจัยคิดว่าอาจจะมาจากอนัตตลักขณสูตร พระพุทธเจ้าทรงตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ชันธ ๕ (โลที่ละข้อ จากรูปถึงวิญญาน) ว่า “เที่ยงหรือไม่เที่ยง” “สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข” “สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” คอนทายของพระสูตรนั้น พระองค์ตรัสว่า เมื่อเห็นความจริงแล้ว อริยสาวกย่อมมีจิตหลุดพ้น (ดูเพิ่มเติมใน ส.ช. (ไทย) ๑๗/๕๕/๕๔-๕๗).

หรือมโนทัศน์ (the joy of completely extinguishing of ideas and concepts)^{๑๘} แต่จะเป็นความหมายใดก็ตาม การนำ “ความสุข” มาถ่วงดุลกับ “ความทุกข์” ที่ถูกกล่าวถึงบ่อยครั้งในพระพุทธศาสนา อาจมองได้ว่าเป็นแนวทางหนึ่งในการตีความของท่านคือ การเสริมแรงทางบวก (positive reinforcement) เพื่อคานกับความหมายเชิงปฏิเสธ (negation meaning) ที่กล่าวถึงในพระไตรปิฎกอยู่เสมอ เช่น นิโรธ (ความดับทุกข์) นิพพาน (ความดับกิเลสและกองทุกข์) อสังขตะ (ไม่ถูกปรุงแต่ง) เป็นต้น

การบูรณาการพระสูตรเป็นแนวทางที่ ดิษ นัท ฮันห์ ใช้ในการตีความ กล่าวคือ ท่านใช้วิธีการบูรณาการหลายพระสูตรในการตีความหลักธรรมหนึ่ง ๆ ทั้งนี้เพราะหลักธรรมใด ๆ ไม่ได้เป็นหลักธรรมของพระสูตรหนึ่ง ๆ ของศาสนาหรือนิกายใดนิกายหนึ่งเท่านั้น แต่สามารถใช้พระสูตรอื่น ๆ หรือแม้ศาสนาอื่นมาอธิบายได้เช่นกัน เช่น เมื่อท่านอธิบายว่า การดับทุกข์ไม่ใช่การพยายาม “หยุด” การกระทำของขันธ ๕ แต่ให้ “ตระหนักรู้” (realization) โดยการเจริญสติ ท่านได้ยกคติของลัทธิขงจื้อ (Confucius) มาประกอบ “เมื่อถึงวัย ๓๐ ข้าพเจ้ายืนหยัดอยู่ได้ด้วยตนเอง เมื่อถึงวัย ๔๐ ข้าพเจ้าปราศจากข้อสงสัย เมื่อถึงวัย ๕๐ ข้าพเจ้าหยั่งรู้กฎฟ้าดิน เมื่อถึงวัย ๖๐ ข้าพเจ้ากระทำการใด ย่อมไม่ขัดแย้งต่อหนทาง”^{๑๙} รวมทั้งกล่าวถึงแนวทางของเซน (zen) สำหรับผู้ที่ฝึกฝนการเจริญสติถึงระดับหนึ่งจนเป็นอิสระ “ไปตลาดโดยเปิดเผย”^{๒๐} (Entering the Marketplace with Open Hands) ดิษ นัท ฮันห์ อธิบายว่า เมื่อมีการตระหนักรู้ จึงเรียกว่าเป็นการกระทำโดยปราศจากการกระทำ (this is an action of non-action)^{๒๑} ในที่นี้ท่านใช้หลักการของขงจื้อและเซนมาสนับสนุนแนวทางการดับทุกข์โดยการเจริญสติ

^{๑๘} Thich Nhat Hanh, *The Heart of the Buddha's Teaching*, p. 22.

^{๑๙} “At thirty, I was able to stand on my own feet, At forty, I had no more doubts, At fifty, I knew the mandate of Earth and Sky, At sixty, I could do what I wanted without going against the path.” Thich Nhat Hanh, *The Heart of the Buddha's Teaching*, p.22.

^{๒๐} ดิษ นัท ฮันห์ ได้กล่าวถึง เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ของเวียตนามในศตวรรษที่ ๑๙ เมื่อท่านอาจารย์ นัท ดินห์ ผู้เป็นเจ้าอาวาสแห่งวัดหลวง (abbot of a national temple) ขอเกษียณอายุราชการต่อพระเจ้าแผ่นดินเพื่อไปปรนนิบัติแม่ผู้ชรา วันหนึ่งมารดาของท่านอยากกินปลา ท่านจึงไปตลาดเพื่อซื้อปลาให้แม่ เมื่อคนเห็นต่างบอก ว่า “พระจะเอาปลาไปทำอะไร” เพราะพระฉันมังสวิรัต แต่ท่านอาจารย์ นัท ดินห์ ทราบดีว่าท่านทำไปเพื่ออะไร ท่านไม่ได้ทำผิดศีล หากทำด้วยใจบริสุทธิ์ ด้วยความตระหนักรู้ เรื่องนี้เป็นที่มาของสำนวน “ไปตลาดโดยเปิดเผย”.

^{๒๑} Thich Nhat Hanh, *The Heart of the Buddha's Teaching*, pp.39-40.

การตีความหลักธรรมของ ดิข นัท ฮันท์ ทำให้พระพุทธศาสนาที่ถูกมองว่าจำกัดขอบเขตอยู่เพียงการหลุดพ้นเฉพาะตน ได้ขยายขอบเขตไปสู่การประยุกต์เชิงสังคมและเชื่อมโยงกับศาสตร์แขนงอื่น อีกทั้งแนวทางการตีความเชิงสร้างสรรค์โดยเฉพาะความสามารถเชิงวรรณศิลป์ของท่านยังช่วยขยายฐานผู้สนใจพระพุทธศาสนาให้กว้างขึ้น เหล่านี้เป็นข้อดีของการตีความของ ดิข นัท ฮันท์ ซึ่งผู้วิจัยจะนำมาประเมินในการวิจัยนี้ต่อไป อย่างไรก็ตาม การประเมินการตีความหลักธรรมจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยอื่นประกอบด้วย เช่น หลักธรรมที่พยายามนำไปเชื่อมกับศาสนาอื่นเป็นหลักธรรมเดียวกันจริงหรือ กลยุทธ์การตีความ (hermeneutical strategy) ของท่านเป็นไปในแนวสมานฉันท์ระหว่างศาสนาเกินไปจนเป็นการประนีประนอม (compromise) หลักธรรมหรือไม่ การตีความเพื่อประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของ ดิข นัท ฮันท์ เป็นการเน้นประโยชน์ปัจจุบันเป็นเกณฑ์ เป็นต้นว่า การตีความว่า นิพพานคือความสุขอันเกิดจากการปราศจากการปรุงแต่งทางความคิดหรือมโนทัศน์ มีผลทำให้พระพุทธศาสนาถูกลดทอนลงเหลือเพียงมิติแห่งประโยชน์ปัจจุบันเท่านั้นหรือไม่ เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์ มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง หากสามารถนำการตีความหลักธรรมของท่านมาวิเคราะห์เพื่อหาหลักการตีความ และประเมินหลักการตีความหลักธรรม เพื่อปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาการตีความเชิงพุทธ (Buddhist Hermeneutics) อันเป็นแนวคิดใหม่ในการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย และจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมแก่บริบทสังคมยุคใหม่ต่อไป.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดและการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาและวิเคราะห์หลักการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์

๑.๒.๓ เพื่อประเมินหลักการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ดิข นัท ฮันห์ตีความหลักธรรมสำคัญ ๆ เช่น ไตรลักษณ์ ปฏิจ্ঞาเว สติ ว่าอย่างไรบ้าง มีประเด็นสำคัญใดในแต่ละหลักธรรมที่ควรนำเสนอ ในแง่ของเนื้อหาและรูปแบบ การใช้ภาษา และองค์ประกอบอื่น ๆ องค์ประกอบเหล่านั้นมีความเชื่อมโยงระหว่างกันหรือไม่ อย่างไร

๑.๓.๒ เหตุใด ดิข นัท ฮันห์ จึงตีความเช่นนั้น การตีความของดิข นัท ฮันห์มีองค์ประกอบอะไรบ้าง ท่านมีแนวคิดอย่างไร หลักการตีความของ ดิข นัท ฮันห์ เป็นอย่างไร

๑.๓.๓ หลักการตีความของดิข นัท ฮันห์ มีข้อดีข้อด้อยอย่างไร มีข้อจำกัดหรือควรปรับปรุงหรือไม่ อย่างไร สามารถประยุกต์เป็นหลักการตีความทางพุทธศาสนาได้อย่างไร

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๔.๑ “การตีความ” คือการทำความเข้าใจข้อมูลที่ได้รับ บุคคลนั้นจะเข้าใจข้อมูลอย่างไรหรือ “ตีความ” ข้อมูลอย่างไร ขึ้นอยู่กับกรอบทางความคิดของบุคคลนั้น ๆ รวมถึงการสื่อสารออกมาเป็นข้อมูลที่ตีความแล้ว การตีความเป็นส่วนหนึ่งของการสื่อสารซึ่งประกอบด้วย การรับข้อมูล การตีความหรือการทำความเข้าใจข้อมูล และการสื่อสารข้อมูลที่ตีความแล้ว

๑.๔.๒ “แนวคิดตะวันตก” ที่เกี่ยวข้องกับการตีความที่ใช้ในงานวิจัยฉบับนี้ กล่าวถึงเฉพาะแนวคิดของนักปรัชญาตะวันตกเริ่มจากยุคของการตีความร่วมสมัย (Contemporary Hermeneutics) เช่น ฮันส์-จอร์จ กาดาเมอร์ (Hans-Georg Gadamer) พอล ริเคอร์ (Paul Ricoeur) มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) เป็นต้น ซึ่งจะนำมาใช้เฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยฉบับนี้เท่านั้น

๑.๔.๓ “การประเมินหลักการตีความ” ในที่นี้มีความหมายถึง การวิพากษ์หลักการตีความเพื่อให้เห็นจุดเด่นจุดด้อยของหลักการตีความดังกล่าว รวมถึงการให้เหตุผลต่อการวิพากษ์นั้น

๑.๕ ตำราเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยฉบับแรกเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ของนักศึกษาชาวเวียดนาม แห่ง Saybrook Graduate School and Research Center เหงียน ทัน วี. (Nguyen, Thanh V.) ในงานวิจัยชื่อ Vietnamese Buddhist movements for peace and social transformation, 1963-1966 อันเป็นช่วงเวลา ที่ ดิข นัท ฮันห์ ได้ร่วมในขบวนการต่อสู้ เหงียน อธิบายว่า การเข้าร่วมในการ

เคลื่อนไหวเพื่อสังคมของภิกษุและภิกษุณีตลอดจนฆราวาสชาวเวียดนามในช่วงประมาณทศวรรษ 1930–1970 นั้นตรงกันข้ามกับภาพในจินตนาการที่พระภิกษุนั่งสมาธิท่ามกลางบรรยากาศอันเงียบสงบ การเข้าร่วมในการเคลื่อนไหวนั้นบางครั้งถูกมองว่าไม่เป็นการกระทำเพื่อความสงบและออกจะรุนแรง เช่น การเผาตัวตาย (self-immolation) ซึ่งความจริงแล้วเป็นการต่อสู้กับการถูกกดขี่ และการถูกปิดกั้นโอกาสทางศาสนา อีกทั้งการต่อสู้นี้เป็นไปเพื่อยุติสงคราม วิทยานิพนธ์ของเหงียนเน้นการต่อสู้ของชาวพุทธเวียดนามในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๖–๒๕๐๘ เพื่อหาคำตอบว่าการเข้าร่วม (engagement) เพื่อสังคมที่วุ่นวายนี้เป็นไปตามหลักคำสอนและหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาหรือไม่ นอกจากการวิจัยเชิงเอกสารแล้ว เหงียนได้สัมภาษณ์ผู้นำชาวพุทธเวียดนามที่เข้าร่วมในเหตุการณ์นั้นด้วย เช่น ดิซ นัท ฮันห์ ผลของการวิจัยพบว่า การเคลื่อนไหวของชาวพุทธเวียดนามในช่วงเวลานั้น มีฐานจากแนวคิดพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทว่าด้วยความกรุณา จากประวัติศาสตร์ของเวียดนาม การกระทำดังกล่าวเป็นการสานต่อพันธกิจของบรรพชนชาวพุทธ เมื่อตระหนักว่าภัยคุกคามกำลังเกิดขึ้นแก่บ้านเมือง นอกจากนั้น การเข้าร่วมของชาวพุทธในช่วงทศวรรษ ๑๙๖๐ เป็นความต่อเนื่องของการปรับปรุงพระพุทธศาสนาที่ได้เริ่มต้นเมื่อ ๓๐ ปีก่อนหน้าให้เข้มแข็งขึ้น เหงียนเชื่อว่า ปัจจัยหนึ่งแห่งความสำเร็จในการเคลื่อนไหวคือ ความกรุณาและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว (harmony) ของผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหว

ประเด็นเรื่องพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Socially Engaged Buddhism) ได้รับความสนใจจากชาวตะวันตกมาก ฟิลล์ เฮนรี (Phil Henry) อาจารย์แห่งมหาวิทยาลัยดาร์บี (University of Darby) ประเทศอังกฤษนำเสนอบทความ The Sociological Implications for Contemporary Buddhism in the United Kingdom : Socially Engaged Buddhism, a Case Study ใน Journal of Buddhist Ethics Volume 13 ปี ค.ศ. 2006 เฮนริกกล่าวถึงการกำเนิดของ Engaged Buddhism (ย่อจาก Socially Engaged Buddhism) ว่ามี ๒ แนวคิด (๑) พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นแนวคิดใหม่ แนวคิดนี้มาโดยนักวิชาการสมัยใหม่ชาวตะวันตก เช่น โลเปซ (Lopez) เชื่อว่าการรับอิทธิพลจากตะวันตก ทำให้เกิดเป็นพระพุทธศาสนาแนวใหม่ คือพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (๒) พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นแนวคิดดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา นักคิดในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่แล้วเป็นชาวพุทธ เช่น ดิซ นัท ฮันห์, สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และทะเลาะลามะ นักคิดในกลุ่มนี้เชื่อว่าการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นการปฏิบัติพระพุทธศาสนา เพื่อสังคมอยู่ในตัวอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องลดทอนเป็นปรากฏการณ์เฉพาะว่าพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมแต่อย่างใด “พุทธธรรม” มีแง่มุมเกี่ยวกับสังคมอยู่ด้วย ดิซ นัท ฮันห์ กล่าวว่า “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมก็คือพระพุทธศาสนา หากคุณปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาต่อครอบครัว ต่อสังคม นั่นแหละคือพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม”

หนึ่งในผู้นำการศึกษาเรื่องพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมตั้งแต่ยุคแรก ๆ จนเป็นที่สนใจในปัจจุบันคือ คริสโตเฟอร์ ควีน (Christopher Queen) คณบดีการศึกษาต่อเนื่องและอาจารย์คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ได้นำเสนอบทความเกี่ยวกับสัมมาวาจาและพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเรื่อง Gentle or Harsh? The Practice of Right Speech in Engaged Buddhism ในการประชุม the American Academy of Religion เดือนพฤศจิกายน ปี พ.ศ. ๒๕๔๔ เรื่อง “Engaged Buddhist Ethics: The Dialectic of Buddhist Tradition and Contemporary Globalism.” (อ่านรายละเอียดได้ใน <http://www.sulak-sivalak.org>) บทความนี้กล่าวถึงแนวทางการใช้วาจาของ ดร.เอ็มเบคการ์, ทะไลลามะ, ดิช นัท ฮันท์ และสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ทั้งนี้ ควีนอธิบายว่า ดร.เอ็มเบคการ์มักใช้วาจารุนแรง แยกขั้ว (Polarized) อย่างไรก็ดี ศิษย์ของ ดร.เอ็มเบคการ์บอกว่า ดร.เอ็มเบคการ์ได้ใช้วาจาอย่างถูกต้องในเวลาเหมาะสม (right speech at the right moment) แล้วกล่าวคือ ท่านมักแสดงความเห็นอย่างตรงไปตรงมา ครั้งหนึ่งท่านกล่าวว่า หากพระพุทธศาสนาตกอยู่ในอันตราย นั่นเป็นเพราะพระภิกษุไม่ทำหน้าที่ ท่านกล่าวว่าไม่ได้ต้องการวิจารณ์ใคร แต่หากต้องการปรับเปลี่ยนสังคมและศาสนา จำเป็นต้องพูดอย่างตรงไปตรงมาเพื่อให้ผู้คนเข้าใจถึงความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลง ส่วนทะไลลามะและ ดิช นัท ฮันท์ เป็นกลุ่มที่ใช้วาจานุ่มนวล ในขณะที่สุลักษณ์ ศิวรักษ์ถูกแจ้งข้อหาหลายคดีเพราะการพูดที่ทำลายอำนาจจาริตของไทย การใช้ภาษาที่ไม่แบ่งแยกหรือที่เรียกว่าทวิภาวะ (non-dualizing speech) ของ ดิช นัท ฮันท์ ตรงกันข้ามกับการใช้คำพูดของดร.เอ็มเบคการ์ที่มีกษณะบุคคลเป็นรายคนหรือนโยบายที่สร้างความเดือดร้อนให้ประชาชน ดิช นัท ฮันท์ ยึดหลักไม่เป็นศัตรู (Non-opposition), ไม่แบ่งแยก (non-separation), หลักปฏิจกภาวะ (operational interdependence) ทั้งในแนวคิดและการปฏิบัติต่อเหตุการณ์ทางการเมือง ช่วงสงครามเวียดนาม ท่านปฏิเสธที่จะประณามประธานาธิบดีเวียดนามในสมัยนั้นคือโง ดินห์ เดียม และพวกพ้อง (แม้ว่าท่านจะยอมรับว่าการเคลื่อนไหวของท่านมีส่วนให้ยุคสมัยของโงจบสิ้นลง) ควีนได้ยกหลักการสำคัญ ๒ หลักการในคำสอนของ ดิช นัท ฮันท์ จาก ๑) บทกวี “Please Call Me by My True Name” (โปรดเรียกฉันด้วยนามอันแท้จริง) ของ ดิช นัท ฮันท์ กล่าวถึงโจรสลัดที่ข่มขืนเด็กหญิงอายุ ๑๒ ปี จนเด็กคนนั้นฆ่าตัวตาย ครั้งแรกเมื่อท่านทราบเรื่องนี้ ท่านโกรธมาก แต่แล้วก็ตระหนักว่า เราไม่ควรแบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย หากท่านเองได้รับการเลี้ยงดู บ่มเพาะและตกอยู่ในสถานการณ์เดียวกับโจรสลัดผู้นั้น ท่านอาจจำต้องกระทำเช่นเดียวกับโจรสลัดนั้นก็ไม่ได้ และ ๒) จากศีลของคณะทิเบต (The Order of Interbeing) อันเป็นสังฆะของ ดิช นัท ฮันท์ ในแง่ของวาจา เช่น ไม่กล่าวสิ่งที่ก่อให้เกิดความแตกแยก เกลียดชัง ไม่ปล่อยข่าวที่ไม่แน่ชัดว่าเป็นความจริงหรือไม่ พูดแต่ความจริงและสร้างสรรค์ กล่าวที่จะพูดถึงเหตุการณ์ความอยุติธรรมแม้ว่าอาจ

เป็นอันตรายแก่ตนเองก็ตาม เหล่านี้เป็นการสอดประสานระหว่างมโนกรรม (จิตที่มีสติ) และ วชิกรรม (คำพูดที่กลั่นกรองแล้ว)

นอกจากการประยุกต์หลักธรรมเพื่อสังคมแล้ว ดิซ นัท ฮันห์ ได้รับการกล่าวถึงในแง่ของการสานสนทนาระหว่างศาสนา โดยเฉพาะศาสนาพุทธและคริสต์ โรเบิร์ต เอช. คิง (Robert H. King) เล่าถึงการพบกันระหว่าง บาทหลวงนิกายแคทอลิกชาวอเมริกัน โทมัส เมอร์ตัน (Thomas Merton) และ พระภิกษุเซนชาวเวียดนาม ดิซ นัท ฮันห์ ในหนังสือ Thomas Merton and Thich Nhat Hanh : Engaged Spirituality in the Age of Globalization (2001) เหตุการณ์นี้เกิดก่อนปี พ.ศ. ๒๕๑๑ อันเป็นปีที่บาทหลวงเมอร์ตันถึงแก่กรรม ในการพบปะครั้งนั้น บาทหลวงเมอร์ตันกล่าวว่า “นัท ฮันห์ เป็นน้องชายของข้าพเจ้า” ทั้งสองท่านมีความเหมือนกันหลายประการ กล่าวคือนักบวช นักต่อสู้เพื่อสังคมที่ต่อต้านสงครามเวียดนาม นอกจากนั้น ยังเป็นผู้นำในแนวคิดใหม่ที่คิงเรียกว่า “engaged spirituality” คือจิตวิญญาณที่ข้ามพ้นความเป็นศาสนาใดศาสนาหนึ่งด้วยการไตร่ตรองอย่างลึกซึ้ง องค์ประกอบของจิตวิญญาณที่ข้ามพ้นได้นั้นประกอบด้วย การฝึกปฏิบัติการไตร่ตรองอย่างลึกซึ้ง การทำงานเพื่อสังคม และการเสวนาระหว่างศาสนา

นอกจากโทมัส เมอร์ตันแล้ว ดิซ นัท ฮันห์ ได้ทำงานร่วมกับบาทหลวงแดเนียล เบอร์ริแกน ในการทำความเข้าใจระหว่างศาสนาอีกด้วย ดังที่ ลาจู เอ็ม. บาลานี (Laju M. Balani) นำเสนอวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกแห่งมหาวิทยาลัยเบย์เลอร์ (Baylor University) ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ เรื่อง Thich Nhat Hanh on Buddhist-Christian Dialogue บาลานีกล่าวถึงประวัติของดิซ นัท ฮันห์ เมื่อท่านได้เข้าร่วมในการปฏิรูปพุทธศาสนาในเวียดนามในช่วงที่มีความวุ่นวายทางการเมืองภายในประเทศ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ท่านเดินทางมายังสหรัฐอเมริกาเพื่อทำแผนการเพื่อยุติสงครามกลางเมืองในเวียดนาม จึงถูกห้ามเดินทางกลับประเทศ ท่านจึงเดินทางไปประเทศฝรั่งเศส ได้พบกับบาทหลวงแดเนียล เบอร์ริแกน (Father Daniel Berrigan) ทั้งสองท่านได้ร่วมกันประพันธ์หนังสือเรื่อง “The Raft is not the Shore” (พวงแฉิมไม่ใช่ฝั่งน้ำ) เป็นการสานเสวนาพุทธ-คริสต์ การสอนของดิซ นัท ฮันห์นั้น ท่านได้นำเสนอหลักธรรมของชาวคริสต์ โดยใช้ฐานการฝึกสติของพระพุทธศาสนานิกายเซนในการตีความ การฝึกสติช่วยให้แต่ละบุคคลตื่นรู้ในการกระทำของตนในทุกขณะ แม้การกระทำที่ปกติธรรมดาที่สุดในชีวิตประจำวัน ในการฝึกสติอย่างเข้มข้น ผู้ปฏิบัติจะได้รับประสบการณ์ที่เรียกว่า “ซาโตริ” (Satori) อันเป็นภาษาที่เซนใช้แทน “นิพพาน” ความเป็นอิสระจากวัฏฏะ (freedom from the cycle of reincarnation) การฝึกสติช่วยรื้อฟื้นเมล็ดพันธุ์แห่งความกรุณา ท่านอธิบายว่าการมีสติตระหนักรู้ในปัจจุบันเทียบเท่ากับการปรากฏแห่งพระวิญญาณบริสุทธิ์ (Holy Spirit) เพราะทั้งสองล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความกรุณาและความรักที่เต็มเปี่ยม ดิซ นัท ฮันห์ เชื่อว่าชาวพุทธและชาวคริสต์ต้องดำเนินตามวิถีชีวิตแห่งพระพุทธเจ้าและพระเยซูโดย

ร่วมกันแก้ไขความอยุติธรรมในสังคม (social injustice) ในฐานะสมาชิกแห่งสังคมหรือโบสถ์ อันเป็นชุมชนแห่งสติของบุคคลนั้น ๆ

การทำความเข้าใจระหว่างศาสนานั้น ไม่ใช่เพียงการพูดคุยผิวเผิน แท้จริงแล้วมีหลักธรรมที่เป็นพื้นฐาน เจฟฟรีย์ คาร์ลสัน (Jeffery Carlson) ประยุกต์คำสอนความจริง ๒ ระดับของ ดิซ นัท ฮันท์ เข้ากับความเข้าใจระหว่างศาสนา ในบทความ Pretending to Be Buddhist and Christian: Thich Nhat Hanh and the Two Truths of Religious Identity ตีพิมพ์ใน The Journal of Buddhist-Christian Studies Vol. 23 ในปี ค.ศ. 2003 คาร์ลสันกล่าวถึงความจริงของอัตลักษณ์ทางศาสนา (religious identity) ๒ ระดับ ความจริงระดับแรกคือ สมมติสัจจะ (conventional truth) มีความเกี่ยวข้องกับรากฐาน (root) ทางประเพณีของศาสนาที่แวดล้อมบุคคลนั้น ๆ การเป็น “ชาวพุทธ” “ชาวคริสต์” เป็นความจริงในระดับสมมติ ส่วนความจริงในระดับปรมาัตถ์ (ultimate truth) คือทุกสิ่งทุกอย่างเชื่อมโยงกันหมดจนไม่อาจแบ่งแยกได้ การเรียกสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็น “พระพุทธศาสนา” หมายความว่า ต้องมีองค์ประกอบอื่นที่มีใช้พุทธศาสนาอยู่ใน “พระพุทธศาสนา” ด้วย สิ่งนั้นจึงสามารถเป็น “พระพุทธศาสนา” ได้ คาร์ลสันอธิบายว่า ดิซ นัท ฮันท์ได้อธิบายเพื่อเปรียบเทียบความจริงในระดับสมมติกับใบไม้สีน้ำตาลที่ “แก่ล้ง” ดาซ ทว่าความจริงในระดับปรมาัตถ์คือ ใบไม้ไม่เคยตายจริง ๆ เพียงแต่กลายสภาพเท่านั้น เมื่อใบไม้สีน้ำตาลร่วงหล่นแห้งตกบนพื้นดิน กลายสภาพเป็นปุ๋ยหล่อเลี้ยงต้นไม้ แสดงว่าใบไม้สีน้ำตาลกลายเป็นต้นไม้แล้ว ใบไม้หรือต้นไม้ไม่อาจแบ่งแยกกันได้ เช่นเดียวกัน “ศาสนาพุทธ” “ศาสนาคริสต์” เป็นเพียงความจริงในระดับสมมติ แต่ความจริงในระดับปรมาัตถ์ คือ เราไม่สามารถแบ่งแยกสิ่งใดออกจากสิ่งใดได้

ดิซ นัท ฮันท์ ได้รับการกล่าวถึงโดยนักวิชาการแขนงอื่น ๆ ในการประยุกต์การสอนของท่านให้เข้ากับศาสตร์แขนงนั้น ๆ เช่น นิเวศวิทยา เลสลีย์ อี. สปอนเซล (Leslie E. Sponsel) และ ภรณ์ ณีฐเดชา-สปอนเซล (Poranee Natadecha-Sponsel) กล่าวถึงดิซ นัท ฮันท์ ในบทความ Nonviolent Ecology : Possibilities for Buddhism จากหนังสือ Buddhism and Nonviolent Global Problem-Solving: Ulan Bator Explorations ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1991 แสดงทัศนคติที่มีต่อธรรมชาติ เราไม่ควรมองว่าเรา “ใช้” ธรรมชาติ หากแต่พิจารณาธรรมชาติให้ลึกซึ้งผ่านการปฏิบัติสมาธิภาวนา สิ่งมีชีวิตในทุกรูปแบบมีสิทธิตามธรรมชาติที่จะดำรงอยู่ในฐานะองค์ประกอบเชิงหน้าที่ (functional components) แห่งระบบนิเวศ จึงไม่ควรใช้ฆ่าฆ่าแมลงหรือสิ่งใดในการทำลายชีวิต ดิซ นัท ฮันท์ ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่อาจแยกจากกันได้ เราปฏิบัติต่อตัวเราเองอย่างไร ก็ควรปฏิบัติต่อธรรมชาติเช่นเดียวกันด้วย เพราะเรา เพื่อนมนุษย์ สิ่งมีชีวิต ธรรมชาติ ไม่อาจแยกออกจากกันได้ การทำลายธรรมชาติเท่ากับทำลายตัวเราเอง การกระทำมีจุดเริ่มต้นมาจากความคิด หากคิดดี การกระทำย่อมดี ผลอันเกิดจากการกระทำย่อมดี ในทางตรงกันข้าม หากคิด

ในทางลบ การกระทำและผลจากการกระทำย่อมบังเกิดเป็นผลเสีย ความคิดของปัจเจกบุคคลไม่อาจมองข้ามไปได้ เพราะส่งผลต่อบุคคลอื่น สังคม ธรรมชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การสอนการเจริญสติของดิช นัท ฮันท์ ที่มีผลต่อการทำวิจัย “อย่างมีสติ” ได้นำมากล่าวถึงโดย อแดร์ ลินน์ นากะตะ (Adair Linn Nagata) เป็นผู้ปาฐกถา (Keynote Speaker) ในการประชุม SIETAR Japan Conference 2002 เรื่อง Mindful Inquiry : A Learner-Centered Approach to Qualitative Research เป็นการวิจัยอย่างมีสติในวัฒนธรรมที่แตกต่าง เช่น ชาวอเมริกัน ต้องทำวิจัยในประเทศญี่ปุ่น ต้องเผชิญปัญหาความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรม เป็นต้น การทำวิจัยอย่างมีสตินั้น นากะตะอธิบายว่า ประกอบด้วยแนวคิดเรื่องสติของพระพุทธศาสนา ปรัชญาการณวิทยา (phenomenology) การคิดเชิงวิเคราะห์ (critical thinking) และการตีความ (hermeneutics) ทั้งนี้เป็นการวิจัยที่ผู้วิจัยหรือผู้ตั้งคำถาม (inquirer) เป็นศูนย์กลาง ในส่วนของพระพุทธศาสนานั้น ทำให้เกิดความสงบภายในและความกรุณาต่อผู้อื่น นากะตะกล่าวถึง ดิช นัท ฮันท์ ในการสอนเรื่องความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยง (Interrelationship) โดยยกบทกวีบทหนึ่งของท่านมาอธิบาย เป็นแนวคิดที่ทำทลายความคิดเรื่องความสัมพันธ์ในสังคมตะวันตกเป็นอย่างมาก^{๒๒} โดยเฉพาะจิตวิทยาตะวันตกที่เน้นถึงการพัฒนาการทางจิตของปัจเจกบุคคล เพื่อให้มีความเป็นตัวตนของตนเอง (individualization of self) สิ่งที่ดิช นัท ฮันท์ สอนคือ ทำ “อย่างไร” ให้มีการบรรณาสนสอดคล้องกันระหว่างความรู้สึกในใจคือความสงบและกรุณา กับการกระทำที่แสดงออกมาภายนอก ทำอย่างไรให้เรา “เป็น” ความสงบสันตินั้นเอง (how to be peace) ซึ่งเป็นภาวะที่นากะตะพยายามกระทำตลอดการวิจัยอย่างมีสติ

^{๒๒} ดิช นัท ฮันท์เขียนบทกวีตอบ ฟรีดริช เพิร์ล (Fritz Perle) ที่เขียนว่า “เธอคือเธอ ฉันคือฉัน ถ้าเราเจอกัน นั่นเป็นเรื่องมหัศจรรย์ แต่ถ้าไม่ ก็ช่วยอะไรไม่ได้” บทกวีของดิช นัท ฮันท์ ชื่อ “Interrelationship” แปลเป็นภาษาไทยโดย ร.จินเสนว่า “สหสัมพันธ์”

“เธอคือฉัน และฉันคือเธอ
ไม่ชัดเจนดอกหรือว่าเรา “เป็นซึ่งกันและกัน” (Inter-are)
เธอเพาะดอกไม้ภายในเธอ
เพื่อฉันจะได้งดงาม
ฉันแปรขยะภายในฉัน
เพื่อเธอจะได้ไม่ต้องทุกข์
ฉันเกื้อเธอ เธอเกื้อฉัน
ฉันอยู่ในโลกนี้เพื่อเอื้อสันติแก่เธอ
เธออยู่ในโลกนี้เพื่อเป็นความเบิกบานของฉัน”

แนวคิดปฏิสังขาร (Interbeing) ของ ดิข นัท ฮันท์ นั้นสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ แม้ในวงการธุรกิจ เดวิด บับนา-ลิติก (David Bubna-Litic) แห่งคณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีซิดนีย์ (School of Business, University of Technology Sydney) เชื่อมโยงพระพุทธศาสนากับธุรกิจในบทความเรื่อง Buddhist Ethics and Business Strategy Making ที่ตีพิมพ์ใน Journal of Buddhist Ethics ในปี ค.ศ. 1995 บับนากล่าวถึงการประยุกต์แนวคิดของพระพุทธศาสนามาหาหนกับการดำเนินธุรกิจ โดยกล่าวถึงสมมติฐานทางความคิดที่แตกต่างกันระหว่างภาวะที่แยกออกมาโคคๆ (Independence) กับภาวะที่อิงอาศัยกัน (Interdependence or interbeing) บทความนี้เน้นถึงจริยศาสตร์ในระดับกลยุทธ์ขององค์กร การตัดสินใจในระดับพื้นฐาน และการปฏิบัติ เกี่ยวข้องกับ “กระบวนการ” ในการสร้างกลยุทธ์ซึ่งเชื่อมโยงกับเรื่องสิทธิมนุษยชนในหลายประเด็น เช่น การแทรกแซงกระบวนการทางการเมือง การเอาเปรียบชนชั้นแรงงาน การทำลายสภาพแวดล้อมของประเทศโลกที่สาม การผลิตสินค้าที่ส่งเสริมค่านิยมทางวัตถุและทำลายจิตวิญญาณ องค์กรธุรกิจจำนวนมากกระทำในสิ่งที่เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนเพื่อผลประโยชน์สูงสุดของผู้ถือหุ้น บับน่านำแนวทาง “Interbeing” ของ ดิข นัท ฮันท์ ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงของสิ่งต่าง ๆ อันเป็นจริยศาสตร์ของเซนมาเป็นฐาน สิทธิมนุษยชนที่ดีที่สุดคือความกรุณาต่อสรรพชีวิต การละเมิดสิทธิมนุษยชนส่วนหนึ่งเป็นผลจากการไม่ปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะ (right livelihood) เช่น คนเป็นจำนวนมากเกี่ยวข้องกับการผลิตหรือค้าอาวุธ บับนาสรุปว่าแนวคิดของธุรกิจปัจจุบันมีความโลกเป็นฐานซึ่งทำให้ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยกว้างขึ้น สิ่งที่มาคือความเกลียดชังหรือโทสะ ค่านิยมด้านวัตถุทำให้ละเลยในการมองความจริงตามอริยสัจ ๔ ไม่สามารถมีความสุขง่าย ๆ ในปัจจุบันขณะ.

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยข้อมูลปฐมภูมิ (primary source) คืองานเขียนและการถอดความ (transcribe) การสอนของ ดิข นัท ฮันท์ ส่วนข้อมูลทุติยภูมิ (secondary source) คือคัมภีร์และพระสูตร ที่เป็นฐานของงานเขียนและการสอนของ ดิข นัท ฮันท์ ตลอดจนหนังสือ ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ ดิข นัท ฮันท์ และที่เกี่ยวข้องกับการตีความในส่วนที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการวิเคราะห์การตีความของ ดิข นัท ฮันท์ ผู้วิจัยได้จัดขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย (Research Process) ดังนี้

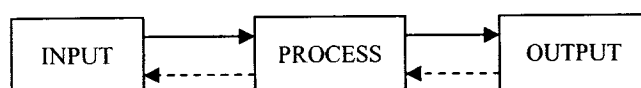
ขั้นตอนที่ ๑ เริ่มต้นโดยนำเสนอการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์ ในหลักธรรมและวิธีการที่สำคัญ เช่น การตีความสติ สីล ปฏิจภาวะ วิธีการเปรียบเทียบพระสูตร เป็นต้น ขั้นตอนนี้เป็นการตอบคำถามว่า ดิข นัท ฮันท์ ตีความอะไร (WHAT) ว่าอย่างไร

การรวบรวมเอกสารในขั้นนี้จะเป็นการรวบรวมเอกสารในชั้นปฐมภูมิ (primary source) คือจากผลงานของดิข นัท ฮันท์ โดยตรง ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในรูปแบบของหนังสือที่ท่านเขียน (เช่น การอธิบายพระสูตร เรื่องสั้น นิยาย บทกวี และอื่นๆ) การปาฐกถาและการสอนธรรม (Dharma talk) ในช่วงการอบรมภาวนาที่หมู่บ้านพลัมและที่อื่น ๆ ซึ่งอยู่ในรูปแบบการถอดคำบรรยาย (transcribe) ที่ปรากฏใน web site ของหมู่บ้านพลัม (www.plumvillage.org) และในลักษณะแถบบันทึกเสียง ทั้งนี้ รูปแบบในการนำเสนอ (form) และเนื้อหา (substance) ของการตีความหลักธรรมย่อมเกี่ยวเนื่องกัน

ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาขั้นที่ ๑ : ทำให้ทราบแนวคิดและการตีความหลักธรรมของ ดิข นัท ฮันท์ ซึ่งจะเป็พื้นฐานที่สำคัญในการนำมาเป็นกรอบการศึกษาการตีความของท่านในขั้นตอนต่อไป

ขั้นตอนที่ ๒ วิเคราะห์หลักการตีความของ ดิข นัท ฮันท์ เป็นการตอบคำถามว่า ท่านตีความหลักธรรมอย่างไร (HOW)

ก่อนอื่นผู้วิจัยขอนำเสนอกระบวนการผลิตที่ประกอบด้วยวัตถุดิบ (Input) กระบวนการผลิต (Process) และผลผลิต (Output) ตามรอยเส้นทึบ ดังผังต่อไปนี้

กระบวนการข้างต้นเป็นกระบวนการปกติเพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิต (Output) ที่ต้องการ หากเปรียบเทียบการตีความของ ดิข นัท ฮันท์ เป็นผลผลิต (Output) ขั้นตอนที่ ๒ นี้จะเป็นการสืบหาถึงกระบวนการตีความ (Process) อันมีความเชื่อมโยงกับวัตถุดิบ (Input) ตามรอยเส้นประ ดังผังข้างต้น

วัตถุดิบ (Input) ในที่นี้ควรจะประกอบด้วย หลักธรรมหรือคัมภีร์อันเป็นฐานของการตีความของ ดิข นัท ฮันท์ ในการอธิบายความหลักธรรมหนึ่ง ๆ ของท่านใช้ฐานของคัมภีร์ค่อนข้างมาก เช่น การอธิบายปฏิจภาวะ (Interbeing) นั้นท่านใช้ฐานจากหลักธรรมปฏิจสมุป-

บาทในพระไตรปิฎกเถรวาท เป็นต้น การวิจัยนี้ไม่เน้นการศึกษาวัตถุดิบ (Input) แต่ศึกษาวัตถุดิบ เฉพาะประเด็นสำคัญผ่านกระบวนการตีความ (Process)

กระบวนการศึกษาการตีความเป็นสิ่งสำคัญในการศึกษาขั้นตอนนี้ คือการวิเคราะห์ แนวคิดในการตีความของ ดิข นัท ฮันท์ โดยศึกษาในหลายแง่มุม เป็นต้นว่า

๑. ศึกษาแนวคิดสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีผลต่อการตีความของดิข นัท ฮันท์ เป็น อิทธิพลด้านคำสอน เช่น อุปายบารมี (upaya) ของพระโพธิสัตว์ แนวคิดปัญญา (wisdom) และ กรุณา (compassion) แนวคิดสรรพสัตว์ล้วนมีพุทธภาวะ (Buddhahood) ตลอดจนแนวคิดสำคัญ อื่น ๆ ทั้งที่เป็นแนวคิดของพระพุทธศาสนา และแนวคิดของศาสนาอื่น เช่น ความเคารพใน บรรพบุรุษของลัทธิขงจื้อ มีผลต่อวิธีการตีความของ ดิข นัท ฮันท์ หรือไม่ ในแง่มุมใด ส่งผลเป็น หลักการในการตีความของท่านหรือไม่ อย่างไร

๒. ศึกษาแนวคิดการตีความที่อาจส่งผลต่อหลักการตีความของดิข นัท ฮันท์ เช่น เซน ให้อิสระในการตีความแก่ปัจเจก พระพุทธศาสนามหายานมีชนบการยอมรับพระสูตรที่ไม่อาจหาผู้ แต่งที่แท้จริงได้ (apocryphal) เป็นต้น แนวคิดเหล่านี้ส่งผลต่อการตีความของดิข นัท ฮันท์หรือไม่ อย่างไร

๓. พิจารณาการใช้เหตุผลของ ดิข นัท ฮันท์ ในการตีความ อันอาจมีความเกี่ยวเนื่องจาก อิทธิพลในข้อ ๑. และ ๒. ข้างต้น หรือเกี่ยวเนื่องกับภูมิหลังของผู้ตีความ โดยเฉพาะบริบททาง สังคมและการเมือง วัฒนธรรมแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศเวียดนาม เป็นต้น ที่ส่งผลต่อแนวคิด และการตีความของท่าน

๔. ศึกษาแนวทางและหลักการตีความทางพระพุทธศาสนาและศาสตร์แห่งการตีความ ตะวันตก (Hermeneutics) เท่าที่เกี่ยวข้องและเหมาะสม เช่น หลักมหาปเทศสี่ การตีความโดยการ จัดระดับชั้นคำสอน (Doctrinal Classification, *pan-chiao*) ตามแนวทางของพระพุทธศาสนาในจีน (เช่น นิกายเทียนไท่) หลักการในเนติปริกัณห์ เป็นต้น

ส่วนศาสตร์แห่งการตีความตะวันตก (Hermeneutics) จะศึกษาประกอบเท่าที่เกี่ยวข้อง และเหมาะสม เช่น การตีความ ๔ อย่าง^{๒๓} ประกอบด้วย Historico-literal (ตามพยัญชนะและ

^{๒๓} กิริติ บุญเจือ. กระบวนทัศน์กับการตีความ. เอกสารอัดสำเนาเพื่อใช้เป็นคู่มือของนักศึกษาปริญญา เอกของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และนักศึกษาปริญญาโทและเอกของมหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น. มปท. มปป., หน้า ๑๑.

ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์), Allegorical (อุปมานิทัศน์), Analogical (อุปมาน) และ Tropological, Moral (พัฒนาคุณภาพชีวิต) ซึ่งพัฒนาจากการตีความไบเบิล (Biblical Hermeneutics) หลักการ “ความเข้าใจล่วงหน้า” (preunderstanding) และการเน้นผู้แต่ง^{๒๔} ตามแนวคิดของชไลมาเคอร์ (Schliermacer) การเน้นตัวบท ทำความเข้าใจตัวบท (text) หรือคัมภีร์ โดยสนใจสาระ (matter) ของตัวบทเป็นเกณฑ์ ตามแนวทางของกาดามเมอร์^{๒๕} (Gadamer) เป็นต้น

๕. องค์ประกอบอื่นที่ได้วิเคราะห์ไว้ในขั้นตอนที่ ๑. เช่น กลุ่มผู้ฟัง การใช้ภาษา บริบท ของสังคมในช่วงเวลานั้น ๆ ควรนำมาพิจารณาร่วมด้วยในฐานะองค์ประกอบในการตีความ

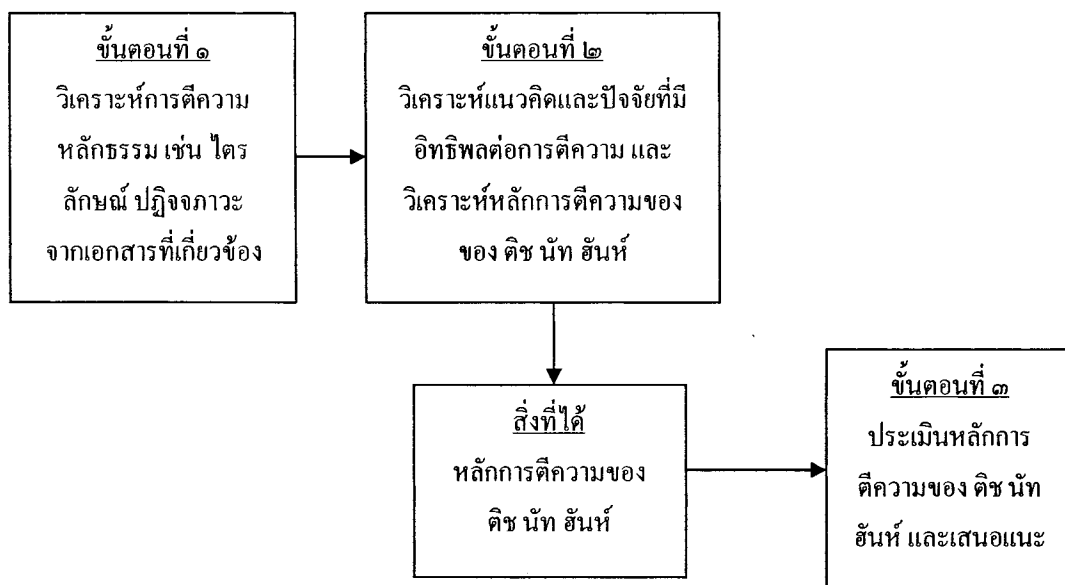
ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาขั้นที่ ๒ : หลักการตีความหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาของ ดิชนัท อันท์

ขั้นตอนที่ ๓ ประเมินหลักการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิชนัท อันท์ ที่ได้จากขั้นตอนที่ ๒ ว่ามีข้อเด่น ข้อด้อย ข้อควรพิจารณา และข้อจำกัดอย่างไร ในประเด็นใดบ้าง ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยจะเสนอแนะและนำเสนอการปรับปรุงหลักการตีความหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาของ ดิชนัท อันท์ ที่เป็นผลจากขั้นตอนที่ ๒

จากขั้นตอนที่ ๑-๓ อาจสรุปเป็นกระบวนการวิจัย (Research process) ได้ดังนี้

^{๒๔} ผู้แต่งในที่นี้คือ ผู้แต่งต้นฉบับ (text) ที่ถูกนำมาตีความ ชไลมาเคอร์เห็นว่า ผู้ตีความควร “เข้าใจ ตัวบทเท่ากับหรือมากกว่าผู้แต่งเอง” (to understand the text at first as well as and then even better than its author”) อ้างใน Donald Lopez, “Interpretation of mahayana Sutras” in **Buddhist Hermeneutics**, p.51.

^{๒๕} กาดามเมอร์มีแนวคิดว่าการตีความนั้นควรให้ความสนใจแก่ “สาระคละ” แห่งตัวบท มิใช่ผู้แต่งตัว บท (“the hermeneutical task is to discern the “matter” of the text and not the psychology of the author”) อ้างใน Paul Ricour, “Phenomenology and Hermeneutics” in **From Text to Action : Essays in Hermeneutics**, (London : Athlone Press, 1991), p. 35.

๑.๗ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้จะศึกษาเฉพาะคำสอนหรือแนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการตีความของ ดิชนัท อันห์

ในเรื่องของภาษานั้น การอธิบายหลักธรรมส่วนใหญ่ของ ดิชนัท อันห์ เป็นภาษาอังกฤษ ผู้วิจัยจึงศึกษาจากภาษาอังกฤษ หรือภาษาไทยหากเป็นฉบับแปล เทียบเคียงกับต้นฉบับภาษาอังกฤษ

ส่วนพระสูตรหรือคัมภีร์ (text) ที่เป็นวัตถุดิบ (Input) นั้น ผู้วิจัยจะศึกษาในส่วนที่เป็นภาษาอังกฤษหรือภาษาไทยเช่นกัน ส่วนใหญ่แล้วพระสูตรมหายานที่ ดิชนัท อันห์ ใช้อ้างอิงจากฉบับแปลภาษาอังกฤษ เช่น สัทธรรมปุณฑริกสูตร ฉบับที่ท่านใช้เป็นฐานในการตีความคือ “Scripture of the Lotus Blossom of the Fine Dharma” เป็นฉบับแปลโดย ลีออน เฮอร์วิทซ์ (Leon Hurvitz) วัชรเจตทิภปรัชญาปารมิตาสูตกร ใช้ฉบับที่ ดิชนัท อันห์ แปลเองเป็นภาษาอังกฤษ เป็นต้น สำหรับพระสูตรมหายานอื่นที่มีได้กล่าวถึงในที่นี้ ผู้วิจัยจะใช้ฉบับที่เป็นภาษาอังกฤษหรือภาษาไทย เช่นเดียวกัน โดยจะเลือกฉบับที่ ดิชนัท อันห์ ระบุว่าท่านใช้เป็นฐานในการอธิบายความก่อนเป็นอันดับแรก พระสูตรส่วนใหญ่ที่ท่านแนะนำมักเป็นฉบับแปลภาษาอังกฤษ เพราะผู้ศึกษาและปฏิบัติตามแนวทางของท่านส่วนใหญ่เป็นชาวตะวันตก

ส่วนพระไตรปิฎกภาษาบาลีที่ ดิชนัท อันห์ ใช้เป็นฐานในการอธิบายความนั้น ผู้วิจัยจะศึกษาเทียบเคียงในส่วนที่แตกต่างกับพระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้วิจัยจะได้ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีเพื่อการวิเคราะห์ต่อไป ส่วนหลักการตีความตามศาสตร์แห่งการตีความของตะวันตก จะศึกษาเฉพาะที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์การตีความของ ดิซ นัท ฮันห์

ชื่อของ “Thich Nhat Hanh” นั้น ผู้วิจัยได้สืบค้นเพื่อการออกเสียงภาษาไทยที่ใกล้เคียงที่สุด ผู้วิจัยได้เรียนถาม รศ. โสภณา ศรีจำปา ผู้อำนวยการสถาบันภาษาเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ท่านแนะนำว่าควรออกเสียง “ชิก ญัต ห์ญ” โดย “ญ” เป็นเสียงขึ้นจมูก นอกจากนั้นได้สอบถามไปยังสถานทูตเวียดนาม ได้รับคำแนะนำว่าควรออกเสียง “ทิก ญีต แสง” เมื่อเข้าไปหาข้อมูลจากเว็บไซต์ของสารานุกรมวิกิพีเดีย^{๒๖} มีชาวเวียดนามออกเสียงชื่อท่านให้ฟัง ผู้วิจัยพยายามถอดเสียงได้ว่า “ทิก ญวัก ห์ญ” เนื่องจากในขณะนี้ราชบัณฑิตยสถานยังไม่ได้ให้มาตรฐานการออกเสียงภาษาเวียดนามเป็นภาษาไทย จึงมีการออกเสียงที่ฟังแล้วแตกต่างกันมาก ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกเขียน “ดิซ นัท ฮันห์” ตามความนิยมโดยทั่วไป ดังเราจะเห็นการเขียนชื่อท่านเช่นนี้จากการแปลงานของท่านเป็นภาษาไทยจำนวนมาก

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

๑.๘.๑ ทราบเนื้อหาและการตีความหลักธรรมของ ดิซ นัท ฮันห์

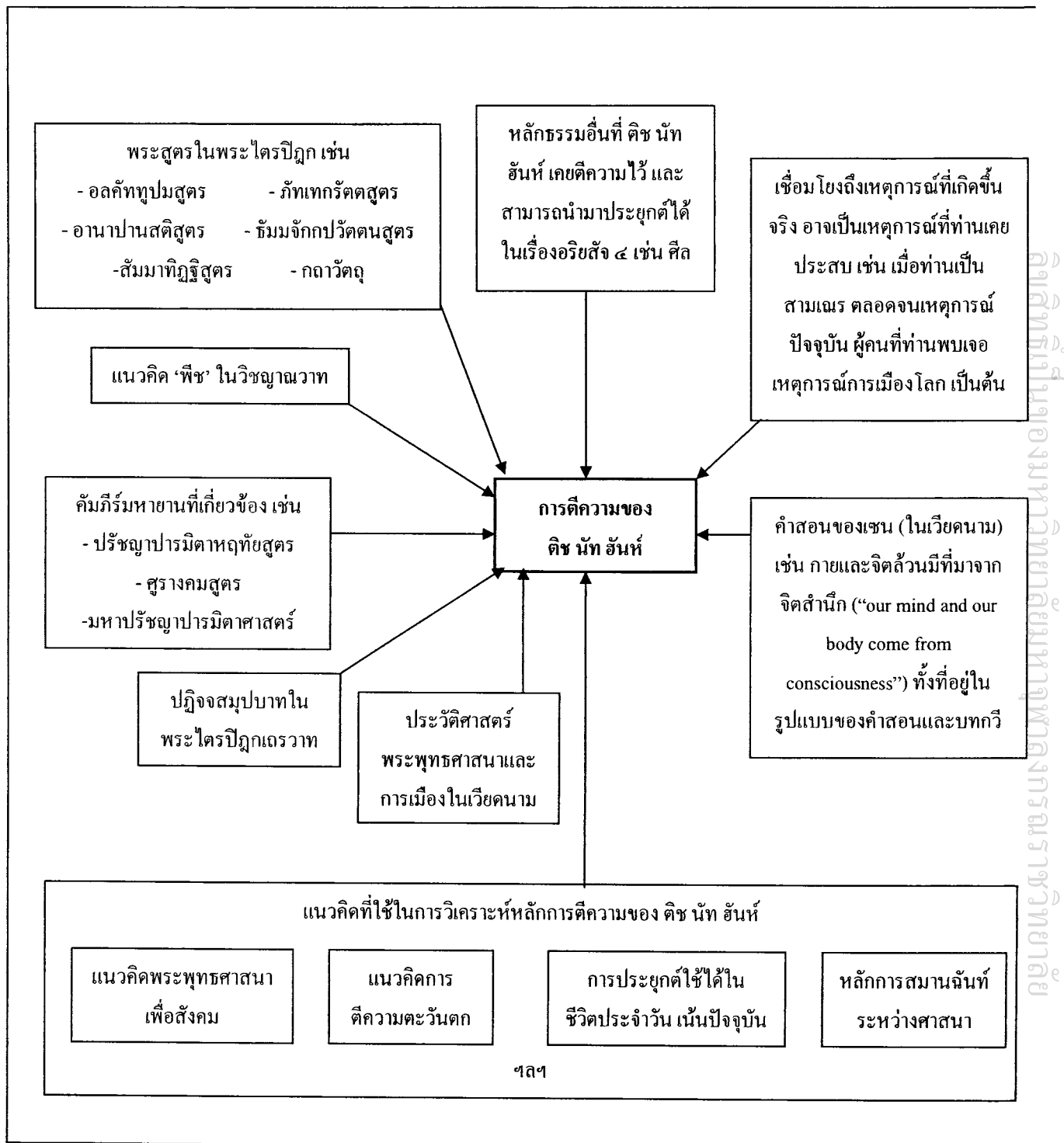
๑.๘.๒ ทราบหลักการตีความของ ดิซ นัท ฮันห์

๑.๘.๓ ประเมินหลักการตีความของ ดิซ นัท ฮันห์ และเสนอแนะข้อปรับปรุงเพื่อการตีความที่เหมาะสมกับบริบทสังคมปัจจุบัน

^{๒๖} http://en.wikipedia.org/wiki/thich_nhat_hanh

๑.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

บทที่ ๒

แนวคิดและการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์

การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์ ที่จะนำเสนอในบทนี้จะนำเสนอแนวคิดทั้งในด้านวิธีการ และเนื้อหาการตีความหลักธรรมที่สำคัญของท่าน

๒.๑ วิธีการเปรียบเทียบพระสูตร

การเปรียบเทียบพระสูตรเป็นวิธีหนึ่งในการตีความของ ดิข นัท ฮันท์ ทั้งนี้เป็นเพราะคัมภีร์ในพระพุทธศาสนามีมากกว่าหนึ่ง เป็นผลจากจำนวนของนิกายที่มีมากกว่าหนึ่งเช่นกัน ท่านอธิบายว่าการสืบทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าเริ่มต้นจาก พระพุทธศาสนาดั้งเดิม (Source Buddhism) ต่อด้วยยุคหลายนิกาย (Many-Schools Buddhism) และพระพุทธศาสนาหายาน (Mahayana Buddhism) ดิข นัท ฮันท์ ได้อธิบายที่มาของคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ดังนี้

ในสมัยที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ พระยเมลู (Yamelu) และพระเทकुละ (Tekula) กราบพูลถามพระพุทธองค์ว่า หากพวกเขาแปลคำสอนของพระองค์ด้วยภาษาที่ใช้ในคัมภีร์พระเวทเพื่อรักษาความคงเดิมและความถูกต้องของหลักธรรมจะได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าไม่ต้องการให้คำสอนของพระองค์กลายเป็นวัตถุล้ำค่า (precious object) ที่สงวนไว้สำหรับปัญญาชนชั้นสูงเพียงหยิบมือ ทรงปรารถนาให้ทุกคนมีโอกาสศึกษาและปฏิบัติธรรมในภาษาของตน^{*} จึงทรงปฏิเสธ สี่เดือนหลังเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระมหากัสสปะเป็นผู้นำในการสังคายนาพระสูตร และพระวินัยเป็นครั้งแรก ซึ่งน่าจะใช้ภาษาอรรธมาคธี (Ardhamagadhi) อันเป็นภาษาที่

^{*} Nhat Hanh, Thich, *Transformation and Healing : Sutra on the Four Establishment of Mindfulness*, (Berkeley : Parallax Press, 2006), p. 119. พระภิกษุ ๒ รูปชื่อเมญฐะและโกญฐะกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า “ขอยกพุทธพจน์ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต” ทรงห้ามและบัญญัติอาบัติทุกกฎหากทำดังนั้น และอนุญาตให้ภิกษุเล่าเรียนพุทธวจนะด้วยภาษาของตน. ดูเพิ่มเติมใน วิ.จ. (ไทย) ๑/๒๘๕/๑๑. ภาษาสันสกฤตในสมัยพุทธกาลหมายถึงคัมภีร์พระเวทซึ่งการเข้าถึงจำกัดเฉพาะวรรณะพราหมณ์ ดังนั้น หากยกพุทธพจน์เป็น “ฉนฺทโส” คือภาษาพระเวทที่เป็นโคลง (คาถา) ซึ่งเป็นภาษาชั้นสูงและศักดิ์สิทธิ์ที่มีวรรณะพราหมณ์เท่านั้นที่เข้าถึงได้ ย่อมแสดงถึงความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงพุทธพจน์ (และการเรียนธรรม) – ผู้วิจัย.

พระพุทธองค์ใช้แสดงธรรม^๒

ประมาณ ๑๐๐ ปีหลังจากนั้น มีการสังคายนาครั้งที่ ๒ ที่เมืองไวศาลี^๓ หลังจากนั้น มีการแยกสองสำนักใหญ่ในพระพุทธศาสนา คือ มหาสังฆิกะ (Mahasanghika) ซึ่งมีความหมายตามตัวอักษรว่า “หมู่ใหญ่” (majority) เป็นกลุ่มผู้ต้องการเปลี่ยนแปลง อีกสำนักหนึ่งคือ สถวีรวาท (Sthaviravada) มีความหมายตามตัวอักษรว่า “สำนักแห่งพระเถระผู้ใหญ่” (Schools of Elders) เป็นกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงที่นำเสนอโดยสำนักมหาสังฆิกะ หลังจากนั้นอีกหนึ่งร้อยปี สำนักสถวีรวาทได้แตกออกเป็น ๒ นิกายคือ นิกายสรวาสติวาท (Saravastivada) เป็นสำนักที่ประกาศว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างมีอยู่” (proclaims everything is) และนิกายวิภจฺจวาท (Vibhajyavada) นิกายวิภจฺจวาทได้รับการสนับสนุนจากพระเจ้าอโศกมหาราช รุ่งเรืองในละแวกแม่น้ำคงคา^๔ ส่วนสรวาสติวาทเจริญในทางเหนือแถบแคชเมียร์

สาเหตุที่มีการทวีขึ้น (proliferated)^๕ ของนิกายเพราะมีความเข้าใจและการอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าที่แตกต่างกันหลายแนวทาง การอธิบายอยู่ในพระอภิธรรมซึ่งอยู่ในพระสาสตรปิฎก (Sastra Pitaka) แต่ละนิกายได้ส่งผ่านพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระสาสตรปิฎก พระไตรปิฎกของเถรวาทยังเก็บรักษาไว้ได้เป็นผลจากความคงที่ในการปฏิบัติที่ศรัลลังกา เถรวาทเป็นนิกายที่เกิดขึ้นจากวิภจฺจวาท^๖

เป็นเวลาประมาณสี่ร้อยปี ทั้งในสมัยพุทธกาลและหลังจากนั้น ที่การถ่ายทอดคำสั่งสอนของพระพุทธองค์เป็นไปโดยวิธีมุขปาฐะ หลังจากนั้น เหล่าภิกษุสงฆ์ในสำนักธรรมรักยิตะ (Tamrashatiya) ในศรัลลังกา ซึ่งสืบสายจากสำนักวิภจฺจวาท (Vibhajyavada) มีความคิดที่จะจารึกคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าลงในใบลาน ซึ่งใช้เวลาประมาณ ๑๐๐ ปีจึงมีการเริ่มต้น ในตอนนี้ท่านอธิบายว่า

^๒ Nhat Hanh, Thich, **Transformation and Healing : Sutra on the Four Establishment of Mindfulness**, p.119.

^๓ Op.cit.

^๔ Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, (New York : Broadway Books, 1999), p. 13.

^๕ สังเกตว่า ท่านใช้คำ “proliferate” ซึ่งมีความหมายที่ดี (good connotation) คือขยาย จอกเจย ไม่ได้มีความหมายในเชิงแตกนิกายแล้วสร้างความแตกแยก

^๖ Nhat Hanh, Thich, **Transforming and Healing** , p.120.

ในช่วงเวลานั้นมีภิกษุรูปหนึ่งที่สามารถจดจำคำสอนทั้งหมดของพระพุทธเจ้าได้ แต่ท่านเป็นคนที่ยากจนยิ่งกว่า พระรูปอื่น ๆ จำต้องขอร้องให้ท่านช่วยบอกพระสูตรเพื่อจะได้จดจำไว้ได้ เมื่อได้ยินเรื่องราวทำนองนี้ อาจทำให้เรารู้สึกไม่สบายใจที่ทราบว่า พระที่ยังยากจนเป็นผู้ส่งผ่านคำสอนของพระพุทธองค์^๑

ความคลางแคลงใจว่าบุคคลผู้ถ่ายทอด ได้ถ่ายทอดหลักธรรมของพระพุทธเจ้าได้ถูกต้องหรือไม่ เป็นคำถามสำคัญของ ดิซ นัท ฮันท์ และเป็นเหตุผลอันสำคัญที่จำเป็นต้องมีการตีความเพื่อหาคำสอนดั้งเดิม (original teaching) ของพระพุทธเจ้า ท่านอธิบายว่า แม้ในสมัยที่พระพุทธองค์ยังทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่ ยังมีคนประเภทพระอริยฐานะ (Aritta) ที่เข้าใจในคำสอนของพระพุทธองค์ผิดไป จึงถ่ายทอดในสิ่งที่ผิดเพี้ยน กล่าวคือ พระอริยฐานะเห็นว่า กามทั้งหลายหาได้มีโทษแก่ผู้ต้องเสพไม่ อันเป็นการ “กล่าวดูพระผู้มีพระภาค” เพราะพระองค์ตรัสว่ากามทั้งหลายเป็นอันตรายแก่ผู้ต้องเสพจริง นอกจากนั้น ทรงอุปมาการดื่มหลุมถ่านเพลิง ความฝัน ของขอยิม เขียงหันเนื้อ เป็นอาทิ ล้วนบ่งชี้ว่า กามทั้งหลายมีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก^๒ ความผิดพลาดที่เกิดขึ้นเป็นการบิดเบือนพุทธพจน์ซึ่งถือได้ว่าเป็นคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า ซึ่งเกิดขึ้นแล้วแม้ในสมัยพุทธกาล ทำให้เกิดคำถามว่า แล้วคำสอนที่ได้รับถ่ายทอดภายหลังพุทธกาลหลายร้อยปีแล้วจะรอดพ้นจากการบิดเบือนคำสอนดั้งเดิมได้ทั้งหมดหรือ ดิซ นัท ฮันท์ ตั้งข้อสังเกตว่า ในระหว่างการถ่ายทอดคำสอนเหล่านี้ ผู้ถ่ายทอด แม้มีความสามารถในการจดจำพระสูตรที่ถ่ายทอดกันมานาน แต่หากไม่เข้าใจความหมายอันลึกซึ้ง หรือหลงลืม หรือเข้าใจคำสอนผิด ย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำในพระสูตรก็เป็นได้ นั่นคือ “คำสอนดั้งเดิม” หรือคำสอนที่พระพุทธองค์ตรัสสอนเมื่อยังทรงพระชนม์ชีพนั้น บางส่วนอาจถูกบิดเบือนแม้ก่อนที่จะมีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร แนวคิดนี้มีความใกล้เคียงที่จะเป็น “การตีความแห่งความคลางแคลง”^๓ (hermeneutics of suspicion) มากกว่า “การตีความแห่งศรัทธา” (hermeneutics of faith)

^๑ Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, p. 13.

^๒ ม.นุ. (ไทย) ๑๒/๒๓๔-๒๓๕/๒๔๕-๒๔๖.

^๓ เป็นการอ่านด้วยบทความความระมัดระวัง หรือสงสัย ต้องการตรวจสอบด้วยเหตุผลหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ตรงข้ามกับ “การตีความแห่งศรัทธา” (hermeneutics of faith) ที่อ่านด้วยบทความศรัทธา ไม่คิดสงสัยหรือตรวจสอบแต่อย่างใด เป็นแนวทางการอ่านไบเบิลในอดีต ต่อมาในยุคเหตุผลเริ่มมี “การตีความแห่งความคลางแคลง” เกิดขึ้น. Jasper, David, *A Short Introduction to Hermeneutics*, (London : Westminster John Knox Press, 2004), p.62.

ติช นัท ฮันห์ ยกตัวอย่างความขัดแย้งระหว่างสองพระสูตรที่มีทัศนะต่างกันเรื่องการข่มจิต ในมหาสัจจกสูตร (Mahasaccaka) มัชฌิมนิกาย พระพุทธองค์ทรงเล่าถึงเหตุการณ์ก่อนที่จะบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงใช้ความพยายามหลายวิธีในการข่มจิต (suppress his mind) แต่ไม่สำเร็จ ดังนี้

อัคริเวสสนะ เรานั้นมีความดำริว่า ‘ทางที่ดี เราควรกดฟันด้วยฟัน ใช้ลิ้นดันเพดานไว้แน่น ใช้จิตข่มคั่นจิต ทำจิตให้เราร้อน’ เรานั้นก็กดฟันด้วยฟัน ใช้ลิ้นดันเพดานไว้แน่น ใช้จิตข่มคั่นจิต ทำจิตให้เราร้อน เมื่อเราทำดังนั้น เหนือก็ไหลออกจากกรักแร้ทั้ง ๒ ข้าง คนที่แข็งแรงจับคนที่อ่อนแอกว่าที่ศีรษะหรือที่คอแล้ว บีบคั้นรัดไว้ให้แน่น แม้ฉันใด เราก็นั่นนั้นเหมือนกัน เมื่อกดฟันด้วยฟัน ใช้ลิ้นดันเพดานไว้แน่น ใช้จิตข่มคั่นจิต ทำจิตให้เราร้อน เหนือก็ไหลออกจากกรักแร้ทั้ง ๒ ข้าง เราปรารถนาความเพียรไม่ย่อหย่อน มีสติตั้งมั่น ไม่พินเพื่อน แต่เมื่อเราถูกความเพียรที่ทนได้ยากนั้นเสียดแทงอยู่ กายของเราก็กระวนกระวาย ไม่สงบระงับ ด้วยทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นเช่นนั้น และเรามิอาจข่มจิตไว้ได้^{๖๖}

ท่านอธิบายว่า ตามพระสูตรข้างต้นนี้ พระพุทธองค์ตรัสแก่เราเพื่อมิให้เราปฏิบัติเช่นนี้ กล่าวคือ การบำเพ็ญทุกรกิริยาไม่ช่วยในการข่มจิต อย่างไรก็ตาม ท่านอธิบายว่า วิตักกสัมมชยสูตร (Vitakka Santhana Sutta) ถ่ายทอดความหมายไปในทางตรงกันข้าม คือบอกว่าการบำเพ็ญทุกรกิริยาช่วยในการข่มจิต ดังนี้

คุณภิกษุทั้งหลาย เหมือนบุรุษผู้มีกำลังมากจับบุรุษผู้มีกำลังน้อยกว่าไว้ได้ แล้วบีบ กด แค้นที่ศีรษะ คอ หรือก้านคอไว้ให้แน่น แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้น หากเมื่อเธอมนสิการถึงสัมมชยแห่งวิตักกสังขารของวิตักกแม้เหล่านั้นอยู่ วิตักกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อยๆ ภิกษุนั้นพึงกดฟันด้วยฟัน ดุนเพดานด้วยลิ้น ข่ม บีบ คั้น บังคับจิตไว้ด้วยจิต เมื่อเธอกดฟันด้วยฟัน ดุนเพดานด้วยลิ้น ข่ม บีบ คั้น บังคับจิตอยู่ได้ วิตักกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง อันเธอย่อมละเสียได้

^{๖๖} ประโยคสุดท้ายคือ “This practice caused other feelings of pain to arise in me besides the pain associated with the austerities, and I was not able to tame my mind” (Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha Teaching*, p.14.) ส่วนที่ขีดเส้นใต้จึงเป็น “และเรามิอาจข่มจิตไว้ได้” ติช นัท ฮันห์ ไม่ได้อ้างถึงที่มาของสำนวนภาษาอังกฤษที่น่าเสนอ ในขณะที่สำนวนของมหาจุฬาฯ แปลว่า “แม้ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นเช่นนั้น ก็ครอบงำจิตของเราอยู่ไม่ได้” ม.บ. (ไทย) ๑๒/๓๓๗/๔๑๒. ความแตกต่างในประเด็นที่ขีดเส้นใต้นี้เป็นผลอย่างมีสาระสำคัญต่อการตีความ เราจะวิเคราะห์ในบทที่ ๔ ต่อไป.

ยอมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตยอมตั้งอยู่ด้วยดีสงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นในภายในนั้นแล้ว^{๑๑}

สองพระสูตรดังกล่าวมีความขัดแย้งกัน กล่าวคือ ในมหาสังจกสูตร การกคข่มจิตไม่อาจทำได้ด้วยการบำเพ็ญทุกรกิริยา แต่ในวิตกกสัณฐานสูตร การกคข่มจิตทำได้ด้วยการบำเพ็ญทุกรกิริยา ด้วยเหตุนี้ท่านจึงมีความเห็นว่า เราจึงควรศึกษาพระสูตรหลายพระสูตร นำมาเปรียบเทียบกันเพื่อจะได้เข้าใจว่า สิ่งใดที่เป็นคำสอนที่แท้จริง (true teaching) ของพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับการร้อยเพชรพลอยเข้าด้วยกันเพื่อทำสร้อยคอสักเส้น หากเรามองพระสูตรแต่ละพระสูตรในลักษณะของความสัมพันธ์ของคำสอนทั้งหมด เราจะไม่มียึดติดกับคำสอนใดคำสอนหนึ่ง โดยการศึกษาเปรียบเทียบและมองอย่างลึกซึ้งในความหมายของพระสูตร เราจะสามารถพิจารณาได้ว่า อะไรเป็นคำสอนที่มีพื้นฐานที่ช่วยในการปฏิบัติของเรา และอะไรที่อาจเป็นการถ่ายทอดที่ไม่ถูกต้อง^{๑๒} ในที่นี้เราจะเห็นว่า “คำสอนดั้งเดิม” (original teaching) มีความหมายเดียวกับ “คำสอนที่แท้จริง” (true teaching) คือเป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนจริง ๆ เมื่อยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ มิได้เป็นคำสอนที่ได้รับการแต่งเติม หรือบิดเบือนอันเป็นผลจากการถ่ายทอดแต่อย่างใด

ในช่วงเวลาที่พระสูตรได้รับการบันทึกเป็นภาษาบาลีที่ประเทศศรีลังกานั้น มีสำนักที่แตกออกมาประมาณ ๑๘ ถึง ๒๐ สำนัก แต่ละแห่งก็มีการบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าในสำนักของตน สำนักเหล่านี้ได้ร้อยเรียงคำสอนของพระพุทธองค์ที่มีเป็นจำนวนมากเข้าไว้ ประจุผ้าผืนเดียวกัน คัมภีร์ของสองสำนักได้ถ่ายทอดมาจนปัจจุบัน คือคัมภีร์ของสำนักธรรมรักยิตะ (Tamrashatiya) และสำนักสรวาสติวาท ซึ่งบันทึกไว้ในช่วงเวลาเดียวกัน คัมภีร์แรกบันทึกไว้ในภาษาบาลี คัมภีร์หลังในภาษาสันสกฤตและภาษาปรากฤต พระสูตรที่ได้รับการจารึกเป็นภาษาบาลีที่ศรีลังกาได้ชื่อว่าเป็น การสืบทอดสายใต้ (Southern Transmission) หรือ “คำสอนของพระเถระ” (Teachings of the Elders) คือเถรวาท (Theravada) นั่นเอง ส่วนคัมภีร์ของสำนักสรวาสติวาท เป็นที่รู้จักในนาม การสืบทอดสายเหนือ (Northern Transmission) มีอยู่เพียงบางส่วน แต่ยังคงได้รับการถ่ายทอดเป็นภาษาจีนและทิเบตซึ่งส่วนมากยังหลงเหลืออยู่ ดิข นัท ธันท์ บอกว่า เราควรทราบว่พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสเป็นภาษาบาลี สันสกฤต หรือปรากฤต หากทรงใช้ภาษาท้องถิ่นที่เรียกว่ามคธี

^{๑๑} ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๒๒๐/๒๓๐.

^{๑๒} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, p. 15.

(Magadhi) หรืออรรธมาคธี (Ardhamagadhi) และไม่ปรากฏพุทธพจน์ในภาษาที่ตรัสนั้นเลย^{๑๓}

โดยการเปรียบเทียบพระสูตรสองพระสูตร เราจะสามารถเห็นได้ว่าคำสอนใดเกิดขึ้นก่อนการแตกตัวเป็นหลายสำนัก ถ้าพระสูตรนั้นเหมือนกัน แสดงว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนการแตกนิกาย แต่ถ้าแตกต่างกัน เราอาจอนุมานได้ว่าพระสูตรใดพระสูตรหนึ่งอาจไม่ถูกต้อง การถ่ายทอดจากทางเหนืออาจรักษาบางพระสูตรได้ดีกว่า ในขณะที่การถ่ายทอดจากทางใต้อาจรักษาพระสูตรอื่นนอกนั้นได้ดีกว่า นี่คือประโยชน์ของการศึกษาพระสูตรจากการถ่ายทอดทั้งสองทาง^{๑๔}

ส่วนพระพุทธศาสนamahayana นั้น เกิดขึ้นเมื่อคริสต์ศตวรรษที่หนึ่งถึงสอง เป็นช่วงเวลาที่มีการปฏิบัติธรรมถูกเน้นเป็นเรื่องเฉพาะของพระภิกษุภิกษุณี มรวาสถูกจำกัดบทบาทเพียงสนับสนุนนักบวชโดยการถวายปัจจัยสี่เท่านั้น ท่านอธิบายว่า ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่หนึ่ง คุณเหมือนว่าภิกษุภิกษุณีจะปฏิบัติธรรมเพียงเพื่อตนเองเท่านั้น จึงเสี่ยงไม่ได้ที่จะเกิดปฏิกิริยา และอุดมคติที่ผลักดัน โดยกลุ่มมหายานในเรื่องพระโพธิสัตว์ ผู้ที่ปฏิบัติและสั่งสอนเพื่อประโยชน์แก่ทุกคน^{๑๕}

ในทัศนะของ ดิซ นัท ฮันห์ ท่านเห็นว่าพระพุทธศาสนาทั้ง ๓ สายเดิมเต็มซึ่งกันและกัน เป็นไปไม่ได้ที่พระพุทธศาสนาดั้งเดิมจะจดจำทุกสิ่งทุกอย่างที่พระพุทธองค์ตรัส จึงจำเป็นที่พระพุทธศาสนาหลายนิกาย และพระพุทธศาสนามหายานจะช่วยทำให้คำสอนของพระพุทธศาสนาที่ถูกหลงลืมหรือถูกมองข้ามกลับคืนมาใหม่ (renew) ซึ่งไม่ต่างจากประเพณี (traditions) ทั้งหลายพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องมีการทำให้ใหม่อยู่เสมอเพื่อให้ดำรงอยู่ได้และเติบโตต่อไป เช่นเดียวกับสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงหาแนวทางใหม่ ๆ มาอธิบายการตรัสรู้^{๑๖}

ในธรรมเนียมของพระพุทธศาสนามหายาน มีคำกล่าวว่า “ถ้าเธออธิบายความหมายของทุกคำและวลีในพระสูตร เธอจะถูกพระพุทธเจ้าทั้งสามกาล อดีต ปัจจุบัน อนาคต แต่หากเธอละเลย แม้เพียงคำเดียวในพระสูตร มีความเสี่ยงมากที่เธอจะพูดถ้อยคำของเหล่ามาร” ในทัศนะของท่านพระสูตรเป็นแนวทางที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติ แต่เราจำเป็นต้องอ่านด้วยความระมัดระวังโดยใช้ปัญญาของตนเอง ความช่วยเหลือของครูบาอาจารย์และสังฆะเพื่อให้เราเข้าใจความหมายที่แท้จริงและนำไปปฏิบัติได้ เราควรรู้สึกผ่อนคลาย ไม่ใช่หนักใจ คำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นไปเพื่อ

^{๑๓} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, pp. 15-16.

^{๑๔} *Ibid.*, pp. 15-16.

^{๑๕} *Ibid.*, p. 16.

^{๑๖} *Ibid.*, pp.16-17.

ความตื่นรู้ภายในตน มิใช่เพื่อประดับโกดังแห่งความรู้^{๑๑}

ท่านเปรียบเทียบว่า เมื่อนักโบราณคดีค้นพบรูปปั้นที่หัก จึงเชิญให้ประติมากร (Sculptors) ที่มีความชำนาญในการบูรณะมาศึกษาศิลปะในยุคนั้น ๆ และซ่อมแซมรูปปั้น เราควรทำเช่นเดียวกัน หากเราเห็นภาพรวมทั้งหมดของคำสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อมีชิ้นส่วนที่หายไป หรือมีชิ้นส่วนแปลกปลอมใดเพิ่มเติมเข้ามา เราควรรู้และซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอนั้น^{๑๒} สรุปลแล้ว แนวคิดของ ดิฆ นัท ฮันห์ ในการตีความเพื่อหาคำสอนดั้งเดิมหรือคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้านั้น ท่านใช้หลักสหณัย^{๑๓} (coherence) ในการพิจารณา หากคำสอนใดแตกต่างหรือไม่สามารถเข้ากันได้กับคำสอนโดยภาพรวม น่าจะเป็นไปได้ว่า นั้นไม่ใช่คำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า อาจเป็นการแต่งเติมในภายหลัง ทั้งนี้ต้องใช้วิจารณญาณของผู้ตีความอยู่มากพอควร ในที่นี้จะนำเสนอการตีความของท่านในการเปรียบเทียบคัมภีร์ภทเทรตตสูตรกับเถรนาโมสูตร และการเปรียบเทียบคัมภีร์สติปัฏฐานสูตรของพระพุทธศาสนา ๑ นิกาย

ในการเปรียบเทียบเถรนาโมสูตร^{๑๔} (Theranamo Sutta) พระสูตรภาษาจีน (การสืบทอดสายเหนือ) กับภทเทรตตสูตร^{๑๕} (Bhaddekaratta Sutta) พระสูตรภาษาบาลี (การสืบทอดสายใต้) นั้น ท่านเปรียบเทียบสองพระสูตรนี้ทั้งพระสูตร และยังศึกษาพระสูตรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีสติ

^{๑๑} Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, p. 17.

^{๑๒} Ibid., p. 18.

^{๑๓} สหณัย (coherence) มีที่มาจากทฤษฎีความจริงแบบสหณัย (coherence theory of truth) ข้อความหนึ่งเป็นจริง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการที่ข้อความนั้นสอดคล้องกับสภาพการณ์ในโลกหรือไม่ แต่ขึ้นอยู่กับว่าข้อความนั้น ๆ สอดคล้องกับข้อความอื่นที่เราเชื่อว่าจริงหรือไม่. คูรายละเอียดยเพิ่มเติมใน ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘.

^{๑๔} เนื้อความโดยย่อกล่าวถึงภิกษุรูปหนึ่งชื่อพระเถระ ท่านมักไปไหนมาไหนหรือทำอะไรเพียงลำพังคนเดียว พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่ามีหนทางที่ประเสริฐในการอยู่ลำพัง คือตระหนักว่าอดีตผ่านไปแล้ว อนาคตยังมาไม่ถึง ให้มีชีวิตอยู่กับปัจจุบันขณะ ปราศจากความอยาก ตัดสิ่งร้อยรัดต่าง ๆ ที่ทำให้ไม่เป็นอิสระ นี่คือ “หนทางที่ดีกว่าในการอยู่ลำพัง”. Nhat Hanh, Thich, **Our Appointment with Life**, (Berkeley : Parallax Press, 1990), pp.3-4 อ้างถึง Theramano Sutta (Samyutta Nikaya, Chapter 21, Sutta no.10, vol.II, p. 282f). มีเนื้อความคล้ายกับเถรนาโมสูตร พระไตรปิฎกบาลี ซึ่งเน้นว่าผู้ปรกคือนักคนเดียวคือผู้ถึงนิพพาน “ผู้หลุดพ้น ในเพราะนิพพานเป็นที่สิ้นค้นหา ว่าเป็นผู้มีปรกคือนักคนเดียว” ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๔๔/๓๓๖-๓๓๗.

^{๑๕} Nhat Hanh, Thich, **Our Appointment with Life**, pp.5-8 อ้างถึง Bhaddekaratta Sutta (Majjhima Nikaya, Sutta no. 131)

ในปัจจุบันขณะของการสืบทอดทั้งสอง คือ เกรคาถา (ของพระเอกวิหาริยเถระ^{๒๒}) เอ่ยถึงความสงบในการอยู่ลำพัง ธรรมบทช่วงที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญพระเอกวิหาริยเถระในการอยู่เพียงผู้เดียว^{๒๓} มัชฌิมสูตร^{๒๔} และเปรียบเทียบเพื่อหาความสอดคล้องเชิงสหนัย (coherence) ของ ๓ กุฎีพระสูตรคือ พระสูตร “เทพบุตรแห่งน้ำพุร้อนในป่า” (The God of the Forest Hot Spring) พระสูตรภาษาจีน เทียบได้กับมหากัจจายนภัทเทรตสูตร^{๒๕} แห่งพระสูตรบาลี พระสูตรแหล่งพำนักแห่งนักบวชชากยะ (The Shakyana Hermitage Sutra) พระสูตรภาษาจีน เทียบได้กับโลมสกังคิยภัทเทรตสูตร^{๒๖} แห่งพระสูตรบาลี และพระสูตรโดยพระอานนท์ (The Sutta Spoken by Ananda) เทียบได้กับอานันทภัทเทรตสูตร^{๒๗} แห่งพระสูตรบาลี การศึกษาในลักษณะนี้สอดคล้องกับคำกล่าวของท่านว่า ควรศึกษาพระสูตรทั้งหลายในภาพรวมประจักษ์สายสร้อยทั้งเส้น โดยพระสูตรแต่ละพระสูตรเปรียบดั่งเพชรแต่ละเม็ดที่ประดับสายสร้อย การหาความสอดคล้องเชิงสหนัยในลักษณะนี้ ผู้วิจัยเข้าใจว่า เพชรแต่ละเม็ดควรนำเสนอสิ่งที่เข้าไปในแนวทางที่กลมกลืนกับความเป็นสายสร้อยทั้งเส้น คือไม่ “โดด” ออกจากสายสร้อย ถ้าเพชรแต่ละเม็ดเป็นแก้วเจียรไนในโรงงาน แต่อยู่ ๆ มีก้อนหินกระด้างกระดองก้อนหนึ่งไปปะปน เราย่อมรู้แน่ชัดว่า สิ่งนี้มีไขคำสอนที่แท้จริงเพราะไม่สอดคล้องกลมกลืนกับคำสอนอื่น ๆ และไม่เข้าไปตามแนวทางเดียวกัน

สำหรับการเปรียบเทียบ เกรนาโมสูตร และภัทเทรตสูตรนี้ มีความสอดคล้องเชิงสหนัยสูง แม้คาถาจะต่างสำนวนกัน อย่างไรก็ดี ท่านแสดงความเห็นในการแปลความของพระสูตรว่า อรรถกถาจารย์แห่งการสืบทอดสายได้ (เกรวาท) เข้าใจว่า “เอกรัตต” (ekaratta) ว่าเป็น

^{๒๒} จุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๓๗-๕๔๖/๔๓๔.

^{๒๓} “ภิกษุพึงยินดีการนั่งผู้เดียว การนอนผู้เดียว ไม่เกียจคร้าน เทียวไปตามลำพัง และยินดีการอยู่ป่า” จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๐๕/๑๒๘.

^{๒๔} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๖๓/๕๓-๕๔. พระพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุว่า หากภิกษุยังยินดี หมกมุ่นกำหนดอยู่ในรูปหรือธรรมารมณ์ แม้อยู่คนเดียวก็ได้ชื่อว่าอยู่ลำพังเพราะมีคันทาเป็นเพื่อน “เพราะเธอละคันทาที่เป็นเพื่อนนั้นได้แล้ว ฉะนั้นเราจึงเรียกว่า ‘ผู้มีปรกคิอยู่ผู้เดียว’”.

^{๒๕} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๗๕-๒๘๕/๓๓๐-๓๔๒.

^{๒๖} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๘๖-๒๘๗/๓๔๓-๓๔๕.

^{๒๗} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๗๖-๒๗๘/๓๒๔-๓๓๐.

“คืนหนึ่ง” จึงแปล “ภทฺเทกรตฺต” ว่า “ผู้มีราตรีหนึ่งเจริญ” (A Good Night for Meditation)^{๒๔} ดิชนัท อัมภ์ อธิบายว่า หากพิจารณาจากเนื้อหา (content) ของพระสูตร ท่านเห็นว่าการแปลเช่นนี้ไม่น่าจะถูกต้อง “ภทฺท” (*Bhadda*) หมายถึง “ดี” หรือ “อุดมคติ” (*ideal*) “เอก” (*eka*) หมายถึง “หนึ่ง” หรือ “ลำพัง” (*alone*) “รตฺต” (*ratta*) หมายถึง “ชอบ, ยินดี” (*to like*) ท่านอ้างอิงถึงภิกษุญาณนันทะ (Bhikku Nananda) พระเถระร่วมสมัยได้แปลพระสูตรนี้ว่า “ผู้ยินดีอย่างยิ่งในการอยู่ลำพัง” (The Ideal Lover of Solitude) เมื่อพิจารณาแล้ว ท่านเห็นว่าควรแปลว่า “พระสูตรว่าด้วยการตระหนักรู้ถึงหนทางที่ดีกว่าในการอยู่ลำพัง”^{๒๕} (The Sutra on Knowing the Better Way to Live Alone) ใกล้เคียงกับความหมายดั้งเดิม (original meaning) ของพระสูตรมากกว่า^{๒๖}

พระสูตรทั้งหมดที่ท่านหยิบยกขึ้นมาร้อยเรียง ไม่ได้มีความแตกต่างที่เป็นสาระสำคัญ ทุกพระสูตรมุ่งไปยังการมีสติ ท่านสรุปเพื่อให้นำพระสูตรเหล่านี้ไปปฏิบัติได้จริงโดยอธิบายว่า การอยู่ลำพังหมายถึง การอยู่อย่างมีสติ มิได้หมายถึงการแยกตนออกมาโดดเดี่ยวจากสังคม^{๒๗}

อีกพระสูตรสำคัญที่ท่านเปรียบเทียบคือ สติปัฏฐานสูตร (หรือ Sutra on the Four Establishments of Mindfulness) ของเถรวาท (ท่านเรียกว่า the first version ซึ่งเราจะเรียกว่า “สำนวนที่ ๑”) โดยเปรียบเทียบกับอีก ๒ สำนวน คือพระสูตรฐานทั้งสี่แห่งสติ (Sutra on the Four Grounds of Mindfulness) ของสรวาสติวาท (ท่านเรียกว่า version two ซึ่งเราจะเรียกว่า “สำนวนที่ ๒”) และพระสูตรทางนี้ทางเดียว (The One Way In Sutra) ของมหาสังฆิกะ (ท่านเรียกว่า version three ซึ่งเราจะเรียกว่า “สำนวนที่ ๓”)

ในบรรดา ๓ สำนวนนี้ ดูเหมือนว่าท่านจะให้ความเชื่อถือแก่สติปัฏฐานสูตรหรือสำนวนที่ ๑ มากที่สุด เพราะท่านนำเสนอพระสูตรนี้แล้วอรรถาธิบายอย่างละเอียด ในขณะที่พระสูตรของสรวาสติวาทและมหาสังฆิกะนั้น เพียงแต่นำเสนอพระสูตรเท่านั้น ก่อนเปรียบเทียบ ท่าน

^{๒๔} เป็นการแปลไปในทางเดียวกับภิกษุโพธิ (Bhikkhu Bodhi) ซึ่งให้ชื่อพระสูตรนี้ว่า “One Who Has a Single Excellent Night” Nanamoli, Bhikkhu and Bodhi, Bhikkhu trans., **The Middle Length Discourses of the Buddha**, (Kandy : Buddhist Publication Society, 1995), p. 1039. ในขณะที่ ไอ.บี.ฮอร์เนอร์ (I.B. Horner) แปลว่า “พระสูตรแห่งความเจริญ” (Discourse on the Auspicious) ท่านยอมรับว่าเป็นหัวข้อที่แปลกยาก และได้เชื่อมโยงความเป็นมงคลกับปัญญาอันเกิดจากสมาธิ. Horner, I.B. trans., **The Collection of The Middle Length Sayings (Majjhima-Nikaya) Volume III**, 4th ed., (Oxford : The Pali Text Society, 1993), p. 233.

^{๒๕} Nhat Hanh, Thich, **Our Appointment with Life**, p.16.

^{๒๖} วิธีการตีความในลักษณะนี้เราจะวิเคราะห์ในบทที่ ๔ ต่อไป.

^{๒๗} Nhat Hanh, Thich, **Our Appointment with Life**, p.28.

ได้ศึกษาประวัติของพระสูตรทั้งสามสำนวนโดยละเอียด สำนวนที่ ๑ เป็นพระสูตรบาลี สติปัญญาสูตร^{๓๒} ในมัชฌิมนิกาย มีเนื้อความเช่นเดียวกับพระสูตรบาลี มหาสติปัญญาสูตร^{๓๓} ในทีฆนิกาย สำนวนที่ ๒ เป็นภาษาจีนซึ่งแปลจากภาษาสันสกฤตอีกทีหนึ่ง โดยท่านสังฆเทวะ (Sanghadeva) ผู้มีถิ่นกำเนิดในที่ซึ่งปัจจุบันคืออัฟกานิสถาน สำนวนที่ ๓ นั้นว่ากันว่าแปลโดยท่านสังฆเทวะ แต่ ดิชนัท ฮันท์ เห็นว่าน่าจะแปลโดยท่านธรรมนันทิ (Dharmanandi) ชาวโชตาน (Khotanese) โดยพิจารณาจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์การแปลพระไตรปิฎกภาษาจีนและรูปแบบการเขียน^{๓๔} สำหรับพระสูตรทั้งสามนี้ ท่านได้เปรียบเทียบในสาระสำคัญ ดังนี้

ส่วนที่เหมือนกันในระหว่าง ๓ พระสูตรคือ ต่างใช้คำว่า “เอกยาน” (ekayana) ส่วนที่แตกต่างสำคัญนั้น ในตอนอารัมภบท สำนวนที่ ๑ กล่าวสั้น ๆ แต่กระชับ สำนวนที่ ๒ กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ กาล ที่ทรงก้าวพ้นนิรวัณ ๕ และบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ ส่วนสำนวนที่ ๓ กล่าวถึง นิรวัณ ๕ และกล่าวว่ามรรคมืองค์ ๘ เป็นหนทางในการปฏิบัติสติปัญญา ๔ ต่อไปเป็นรายละเอียดที่ ดิชนัท ฮันท์ นำเสนอในแต่ละหมวด

ในหัวข้อ “กายนุปัสสนา” ซึ่งมี ๖ วิธี^{๓๕} นั้น ในสำนวนที่ ๒ หมวดการทำความรู้สึกตัวในทุกการเคลื่อนไหว (หมวดสัมปชัญญะ) ได้มีการกล่าวถึงการกำจัดอกุศลจิต โดยแบ่งเป็นการมนสิการสิ่งที่ป็นกุศลเพื่อกำจัดอกุศล ใช้จิตข่มจิต คุณผู้กำลังมากกว่าข่มผู้กำลังน้อยกว่า ดิชนัท ฮันท์ เห็นว่า

ประการแรก แนวคิดนี้ปรากฏอยู่ในวิตักกสัณฐานสูตร จึงแน่ใจได้ว่า ข้อความตอนนี้ถูกนำมาเพิ่มเติมในภายหลัง

ประการที่สอง เป็นการเพิ่มในส่วนที่ไม่เหมาะสม เพราะในจุดนี้ พระพุทธองค์ทรง

^{๓๒} มหาสติปัญญาสูตร ว่าด้วยการเจริญสติปัญญา สูตรใหญ่. ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๕-๑๓๘/๑๐๑-๑๓๒.

^{๓๓} มหาสติปัญญาสูตร ว่าด้วยการเจริญสติปัญญา สูตรใหญ่. ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๒-๔๐๕/๓๐๑-๓๔๐.

^{๓๔} Nhat Hanh, Thich, **Transformation and Healing**, pp. 120-122.

^{๓๕} ประกอบด้วยการพิจารณาทำความรู้สึกตัวในลมหายใจ (หมวดอานาปานะ) ในอิริยาบถ (หมวดอิริยาบถ) ทำความรู้สึกตัวในทุกการเคลื่อนไหว (หมวดสัมปชัญญะ) พิจารณาร่างกายโดยความเป็นปฏิภูม (มนสิการสิ่งปฏิภูม) พิจารณาร่างกายโดยความเป็นธาตุ (มนสิการธาตุ) และพิจารณาร่างกายโดยความเป็นซากศพ (หมวดป้าชา). ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๔-๓๓๕/๓๐๒-๓๑๓.

อธิบายถึงการเห็นกายในกายซึ่งอยู่ในหมวดกายนุปัสสนา ยังไม่ถึงขั้นจิตตานุปัสสนา^{๓๖}

นอกจากนั้นยังมีส่วนที่แตกต่างบางประการที่ท่านนำมาแสดงไว้ แต่ไม่ได้วิเคราะห์ว่าเป็นส่วนที่เหมาะสมหรือไม่ คือในสำนวนที่ ๒ มีการกล่าวถึงสมาธิในระดับปีติและสุข ซึ่งเทียบเท่าปฐมฌาน และกล่าวถึงปีติหายไป เหลือแต่สุข เทียบเท่าทุติยฌาน รวมทั้งกล่าวถึงความสงบ แสงสว่าง เหล่านี้ “เป็นหลักฐานว่าการปฏิบัติในระบบฌานสี่ได้เริ่มแทรกซึมเข้าไปในพระสูตร แม้ว่าจะเข้ามาอย่างระมัดระวัง”^{๓๗} นอกจากนี้ในหมวดการพิจารณาร่างกายโดยความเป็นธาตุ (มนสิการธาตุ) ในขณะที่สำนวนที่ ๑ และ ๓ กล่าวถึงธาตุ ๔ (ดิน น้ำ ไฟ ลม) สำนวนที่ ๒ กล่าวถึงธาตุ ๖ อันประกอบด้วย ดิน น้ำ ไฟ ลม สุญญตา (emptiness) และวิญญาน (consciousness)

ในหัวข้อ “เวทนานุปัสสนา” นั้น มีข้อสังเกตเรื่องการใช้ถ้อยคำในภาษาจีน ท่านเปรียบเทียบสำนวนที่ ๒ และ ๓ คำว่า “เวทนา” ในสำนวนที่ ๒ ใช้ว่า “จิว” (jue) ส่วนสำนวนที่ ๓ ใช้ “ต๋อง” (tong) ซึ่งความหมายดั้งเดิม (original meaning) ของ “ต๋อง” (tong) คือ “เจ็บปวด” (painful) ท่านแสดงความเห็นว่าเป็นไปได้ที่ผู้แปลได้รับอิทธิพลอย่างมากจากแนวคิดที่ว่า “เวทนาทุกอย่างล้วนเป็นทุกข์” (every single feeling is suffering) และในสำนวนที่ ๓ ย้ำว่า หากมีทุกข์เวทนา ย่อมไม่มีสุขเวทนา และหากมีสุขเวทนา ย่อมไม่มีทุกข์เวทนา และเน้นว่าจำเป็นต้องสังเกตการเกิดขึ้นและการดับไปของเวทนาอย่างมีสติ และรู้ถึงสาเหตุของเวทนานั้น ๆ เพื่อจะไม่ตกเป็นทาสของมันหรือหวนดลัวมัน ท่านเห็นว่า นี่เป็นข้อดีของสำนวนที่ ๓

อีกตอนหนึ่งของสำนวนที่ ๓ ที่ปรากฏถึง ๓ ครั้งคือ “เพราะไม่มีความกลัว เขาจึงสามารถบรรลุนิพพาน การเกิดการตายไม่มีอีกต่อไป ชีวิตศกดิ์สิทธิ์จึงบรรลุได้ สิ่งที่เราทำได้ทำแล้ว จึงไม่มีการเกิดอีกต่อไป” นั้น ไม่ปรากฏในสำนวนที่ ๑ และ ๒ แต่อย่างใด ท่านเห็นว่าเป็นไปได้อย่างมากที่ข้อความนี้ได้ถูกเพิ่มเติมขึ้นในช่วงของการถ่ายทอดโดยมุขปาฐะ เราจะสังเกตได้ว่า นี่เป็นการหาความสอดคล้องเชิงสัทนัยโดยการพิจารณาตัดส่วนที่แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดออกไป

ในหัวข้อ “จิตตานุปัสสนา” นั้น ท่านเริ่มต้นโดยกล่าวถึงสำนวนที่ ๓ ว่ามิได้เอ่ยถึงการสังเกตการเกิดขึ้นและดับไปของปรากฏการณ์ในจิตใจ (psychological phenomena) อย่างมีสติเหมือนสำนวนที่ ๑ และ ๒ แต่อธิบายว่าให้สังเกตธรรมที่เราารู้ เห็น และสังเกตได้ คู่เดียวกับธรรมที่เราไม่อาจสังเกตได้ คำ “สังเกต” ในที่นี้ท่านอธิบายว่ามีความหมายเดียวกับการสังเกตอย่างมีสติ แต่

^{๓๖} Nhat Hanh, Thich, **Transformation and Healing**, p. 145.

^{๓๗} Ibid., p. 146.

ท่านยอมรับว่า การสังเกตธรรมที่ไม่อาจสังเกตได้ออกจะเป็นความคิดที่แปลก อาจเทียบได้กับคำสอนว่า “การปฏิบัติของเราคือการปฏิบัติที่มีได้ปฏิบัติ” (Our practice is the practice which is non-practice) ซึ่งท่านเห็นว่า “มีกลิ่นอายของมหายานมาก”^{๓๔} นอกจากนั้น ในสำนวนที่ ๓ นี้ยังมีข้อความว่า ผู้ปฏิบัติไม่ยึดมั่นในสิ่งใด ไม่มีความคิดเกี่ยวกับโลกเกิดขึ้น “เพราะไม่มีความกลัว ไม่มีกิเลสหลงเหลือ จึงบรรลุนิพพาน”^{๓๕} ซึ่งท่านเห็นว่าเทียบได้กับปรัชญาปารมิตาหฤทัยสูตร (Prajnaparamita Hrdaya Sutra) ตอนที่ว่า “ไม่มีอุปสรรค ก้าวผ่านความกลัว เป็นอิสระตลอดไป จากมายาและบรรลุนิพพานอย่างสมบูรณ์”^{๓๖}

ส่วนหัวข้อ “ธรรมานุปัสสนา” นั้น ท่านเปรียบเทียบทั้ง ๓ สำนวน สำนวนที่ ๑ กล่าวถึงนิรวัน ๕ ชั้น ๕ อายตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ และอริยสัจ ๔ และให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ในมหาสติปัฏฐานสูตร กล่าวถึง อริยสัจ ๔ และมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นพัฒนาการของสำนวนที่ ๑ ส่วนสำนวนที่ ๒ กล่าวถึง อายตนะ ๑๒ นิรวัน ๕ และโพชฌงค์ ๗ ในขณะที่สำนวนที่ ๓ มีเพียงโพชฌงค์ ๗ (ได้กล่าวถึงนิรวัน ๕ ไปแล้วในหัวข้อ “กายนุปัสสนา”) ท่านตั้งข้อสังเกตว่า อาจเป็นเพราะความไม่ระมัดระวังในการคัดลอก จึงเหลือเพียงโพชฌงค์ ๗ ที่คัดลอกมาได้ นอกจากนี้ ในสำนวนที่ ๓ นี้ยังสอนเรื่องฌานสี่อีกด้วย ทว่า ท่านมีข้อสังเกตเรื่องการใช้ภาษา กล่าวคือ “วิคก” และ “วิจารณ์” นั้น โดยมากมักแปลว่า “ความคิดแรก” (initial application) และ “ความคิดที่สืบเนื่อง” (sustained attention) ตามลำดับ แต่สำนวนนี้แปลเป็นภาษาจีนว่า “จิ่ว” (jue) หรือ “ความจำได้หมายรู้” (perception) และ “กวน” (guan) หรือ “การสังเกต” (observation) ตามลำดับ และยังกล่าวย้าถ้อยคำที่ใกล้เคียงกับข้อความในปรัชญาปารมิตาหฤทัยสูตรอีกเช่นเดิม

หัวข้อสุดท้ายของพระสูตรทั้งสาม กล่าวถึง ระยะเวลาในการปฏิบัติว่าจะบรรลุ และผลเป็นอย่างไร สำนวนที่ ๑ กล่าวว่า ผลจะรับรู้เป็นความเข้าใจสูงสุดที่มนุษย์จะพบได้ในชีวิตนี้ ใช้เวลาภายในเจ็ดปี ห้าปี หรือเพียงหนึ่งเดือน ครึ่งเดือน หรือเจ็ดวัน ก็อาจบรรลุผลได้ สำนวนที่ ๒ ไปไกลกว่านั้น คือผู้ปฏิบัติสติหนึ่งวันและหนึ่งคืนก็อาจบรรลุได้ หรือหากเริ่มปฏิบัติตอนเช้า ตอนบ่ายก็อาจบรรลุได้ ส่วนสำนวนที่ ๓ มิได้กล่าวถึงช่วงเวลาในการบรรลุแต่อย่างใด

^{๓๔} Nhat Hanh, Thich, **Transformation and Healing**, p. 148.

^{๓๕} “Because there is no fear, no residue of the afflictions is left, and nirvana is realized”

^{๓๖} “Having no obstacles, they overcome fear, liberating themselves forever from illusion and realizing perfect nirvana.” Nhat Hanh, Thich, **Transformation and Healing**, p. 148.

นอกจากนั้น ท่านยังเปรียบเทียบ อลคัฏฐูปมสูตร^{๔๐} หรือที่ท่านให้ชื่อว่า “พระสูตรว่า ด้วยวิธีที่ดีกว่าในการจับงู” (Sutra on Knowing the Better Way to Catch a Snake) กับอริยสูตร (ในมัชฌิมา นิกาย พระไตรปิฎกภาษาจีน) แต่การเปรียบเทียบมิได้เน้นเพื่อหาว่าพระสูตรใดบรรจุคำสอนดั้งเดิมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเมื่อยังทรงพระชนม์ชีพเช่นสติปัฏฐานสูตรที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น หากเน้นการอธิบายเนื้อหาสำคัญของ อลคัฏฐูปมสูตร โดยสรุปแล้ว มีดังนี้

ท่านอธิบายความหมายของ “อลคัฏฐูปมสูตร” ว่า “การอุปมาด้วยงู” (snake simile) ท่านตั้งข้อสังเกตถึงเหตุผลที่พระอริยเจ้าเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้าผิดไป คือเข้าใจว่า กามย่อมไม่ยังโทษแก่ผู้เสพนั้น อาจเป็นเพราะพระอริยเจ้าไม่สามารถแยกความแตกต่างจากความสุขอันเกิดจากความสงบและเบิกบานในใจกับความสุขจากการเสพกาม^{๔๑} ท่านเห็นว่า มีเหตุผลสองประการที่จะเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้าผิดพลาด

ประการแรก บุคคลนั้นอาจขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง (insight) หรือทักษะ (skillfulness) ผลคือ ทำให้รับข้อมูลซึ่งอาจจะเป็นลายลักษณ์อักษรหรือแก่นคำสอนไม่ถูกต้อง

ประการที่สอง บุคคลนั้นมีแรงจูงใจในการศึกษาคำสอนเพื่อเอาชนะในการถกเถียงหรือหวังชื่อเสียง

ในการอธิบายพระสูตรนี้ มีความสำคัญอยู่ที่การเปรียบเทียบคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก) การศึกษาธรรมประดุจการจับงู คนที่ถูกงูกัดเปรียบได้กับคนที่มิได้ศึกษาและไตร่ตรองธรรมด้วยปัญญา หวังเอาชนะในการโต้เถียงหรือหวังชื่อเสียง ต่างจากคนที่จับงูอย่างถูกวิธี คือกดงูด้วยไม้มีสัณฐานด้วยเท้าพะงั่ว แล้วจับที่คองูไว้มัน นั่นคือคนที่ศึกษาและไตร่ตรองธรรมด้วยปัญญา จึงได้ประโยชน์จากธรรมนั้น นี่เป็น “หนทางที่ดีกว่าในการจับงู”^{๔๒}

ท่านเห็นว่า มีหลายครั้งที่แม้เมื่อพระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์ชีพอยู่ คำสอนของพระองค์ถูกเข้าใจผิดและนำไปปฏิบัติผิด ครั้งหนึ่งในฤดูฝนที่ป่าแห่งใหญ่ใกล้เมืองเวสาลี พระภิกษุกลุ่มใหญ่กระทำกาละหลังจากได้ย่นคำสอนเรื่องความเป็นปฏิกูลของร่างกาย (foulness of the body) อนิจจัง อนัตตา และสุญญตา ภิกษุเหล่านี้แม้ได้ย่นคำสอนจากพระพุทธเจ้าแต่ยังเข้าใจความหมายผิดพลาด

^{๔๐} ม.บ. (ไทย) ๑๒/๒๓๔/๒๔๕.

^{๔๑} Nhat Hanh, Thich, *Thundering Silence*, (Berkeley : Parallax Press, 1993), p. 23.

^{๔๒} *Ibid.*, pp. 28-29.

เมื่อพิจารณาในแง่นี้แล้ว นับประสาอะไรกับพวกเราที่ได้ยินได้ฟังคำสอนของพระองค์ผ่านการถ่ายทอดและตีความทั้งโดยมุขปาฐะและการจดจาร ภายหลังจากที่พระองค์เสด็จปรินิพพานแล้วหลายร้อยปี ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเห็นว่า “...เราจำเป็นต้องใช้ทักษะ (skill) และวิจารณญาณ (intelligence) ในการพิจารณาถึงเจตนารมณ์ที่แท้จริง (true intention) ของพระพุทธเจ้าเมื่อทรงส่งสอนคำสอนใด ๆ และต้องทำด้วยความถ่อมตน...”^{๔๔}

ดังนั้น การตีความคำสอนที่แท้จริง (true teaching) ของพระพุทธเจ้านั้น เราต้องพิจารณาถึงเจตนารมณ์ที่แท้จริง (true intention) ของพระองค์ด้วย

ข) ธรรมประคองฟุ้งแพ ท่านได้ยกความตอนหนึ่งในอิลกัฏฐูปมสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราก็นั่นเหมือนกัน แสดงธรรมมีอุปมาด้วยแพเพื่อต้องการสลัดออก ไม่ใช่เพื่อต้องการจะยึดถือแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายรู้ทั่วถึงธรรมซึ่งเปรียบดุษแพที่เราแสดงแล้ว ควรละแม้ธรรมทั้งหลายไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงอธรรมเลย...”^{๔๕}

ดิช นัท ฮันห์ อธิบายว่า “คำสอนแท้จริง” (true teachings) เปรียบได้กับแพที่ช่วยให้เราข้ามฝั่งได้ พระพุทธเจ้ายังทรงให้ละวาง (มีพักต้องเอ่ยถึง “คำสอนที่มีใช่คำสอนแท้จริง” (teachings that are not true) ซึ่งไม่อาจช่วยให้เราข้ามฝั่งได้) ความตอนนีประคองการคำรามของราชสีห์ มีพลังที่จะช่วยผู้ปฏิบัติให้เว้นละจากการติดยึดในทฤษฎีที่อาจติดยึดมาหลายพันชาติ ท่านอธิบายว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าว่าด้วยอนิจจัง อนัตตา สุญญตา และนิพพาน มิใช่ทฤษฎี หากเป็นวิธีการอันแยบยล (skillful means) ที่ช่วยเราในการปฏิบัติ หากเรายึดคำสอนเหล่านี้เป็นทฤษฎี เราจะติดกับดัก คำสอนของพระพุทธเจ้ามิใช่ความจริงสูงสุด (absoluted truth) หากเราก้าวไปให้พ้นความรู้ (let go of our knowledge) เราจะเป็นอิสระและเข้าถึงความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ท่านเปรียบกับการเดินขึ้นบันได “หากเราไม่สามารถก้าวให้พ้นบันไดขั้นที่ห้า เราจะไม่สามารถก้าวขึ้นไปขั้นที่หก หากเราคิดว่าขั้นที่ห้าเป็นขั้นสูงสุด เราย่อมไม่เดินต่อ นี่คือทศนะที่เป็นอุปสรรคอันเกิดจากความรู้”^{๔๖}

^{๔๔} Nhat Hanh, Thich, **Thundering Silence**, pp. 27-30.

^{๔๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๐/๒๕๖. “I have given this teaching on the raft many times to remind you how necessary it is to let go of all the true teachings, not to mention teachings that are not true” Nhat Hanh, Thich, **Thundering Silence**, p. 31. สังเกตว่า “true teachings” คือ “ธรรม” และ “teachings that are not true” คือ “อธรรม”.

ด้วยเหตุนี้ เมื่อพระพุทธองค์ทรงมีพระดำรัสว่า “ตลอดสี่สิบห้าปี เราไม่ได้กล่าวอะไรเลย” ทรงหมายถึง “จงอย่าติดอยู่ในถ้อยคำของเรา” และมีความหมายเดียวกับความเงียบที่เป็นคำตอบต่อคำถามของพราหมณ์วัจฉโคตร^{๔๖} สิ่งที่สำคัญคือการทลายความยึดมั่นถือมั่น อันจะนำมาซึ่งอิสรภาพ คำสอนใดที่กลายเป็นลัทธิหรือทฤษฎี แท้จริงแล้วหาใช่คำสอนไม่ เพราะมิได้ให้อิสรภาพ กลับทำให้คนยึดติด ซึ่งเป็นอันตรายมาก “คนที่มีปิ่นหนึ่งกระบอกในมือ อาจฆ่าคนได้หนึ่งคน ห้าคน หรือไม่กี่สิบคน แต่คนยึดมั่นในลัทธิหรือระบบความคิดบางอย่าง สามารถฆ่าคนเป็นพันเป็นแสน”^{๔๗} ท่านอธิบายเชื่อมโยงว่า ความยึดมั่นในทฤษฎีบางอย่างอาจนำมาซึ่งการกระทำอันละเมิดต่อการฆ่าอันเป็นหนึ่งในศีลห้า ดังนั้น ข้อฝึกอบรมสติข้อแรกใน ๑๔ ข้ออันเป็นศีลของคณะทิเบต หิน จึงเป็นข้อปฏิบัติเพื่อมิให้ยึดติดโดยตรง “ไม่หลงใหลหรือพันผูกกับลัทธิ ทฤษฎี หรือปรัชญาใด แม้ในพระพุทธศาสนา ระบบความคิดของพระพุทธศาสนาเป็นวิธีนำทาง มิใช่ความจริงสูงสุด”^{๔๘}

ค) “คำสอนทั้งปวงในพระสูตรประคูนีวที่ชี้ไปยังดวงจันทร์” เป็นประโยคสำคัญจากลังกาวตารสูตร^{๔๙} และในสุรารามสูตร “หากมีคนชี้นำไปยังดวงจันทร์ และคนที่เห็นนั้นจับยึดนิ้วชี้ว่าเป็นดวงจันทร์ เขาย่อมไม่เพียงพลาดที่จะเห็นดวงจันทร์ หากพลาดที่จะเห็นนิ้วชี้ด้วย”^{๕๐} ท่านต้องการบอกว่า คำสอนของพระพุทธเจ้ามิใช่ประสบการณ์สู่การตรัสรู้โดยตัวของมันเอง หากเปรียบได้กับแผนที่ (ของกรุงปารีส) มิใช่กรุงปารีสเอง พระอาจารย์ไท่ซู่ (Master Tai Hsu) แยกความแตกต่างระหว่าง “คำสอนที่เป็นแก่น” (essence teachings) และ “คำสอนที่เป็นความนึกคิด” (image teachings) อย่างแรกเป็นแก่นของการตรัสรู้ สิ่งที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ได้พระศรีมหาโพธิ์ไม่อาจแสดงได้โดยถ้อยคำหรือมโนทัศน์ (concepts) เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงธรรมที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน คำสอนที่เป็นความนึกคิดซึ่งเป็นคำพูดหรือมโนทัศน์จึงเกิดขึ้น เป็นเพียงเงาของความจริง (a shadow of the truth) มิใช่ความจริงโดยตัวของมันเอง อย่างไรก็ดี หากเราศึกษาคำสอนที่เป็น

^{๔๖} Nhat Hanh, Thich, **Thundering Silence**, p. 36.

^{๔๗} **Ibid.**, p. 55. วัจฉโคตรปริพาชกสงสัยในประเด็นปัญหาอภิปริชา เป็นคั่นว่า โลกเที่ยงหรือไม่ สัตว์ตายแล้วเกิดอีกหรือไม่ พระพุทธองค์ทรงตอบว่าปัญหาเหล่านี้ “เราไม่พยากรณ์” ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๔๑๗/๔๘๘-๔๘๙.

^{๔๘} **Ibid.**, p. 38. ท่านอาจมีประสบการณ์จากสงครามเวียดนาม ซึ่งเป็นเวทีแห่งความขัดแย้งในอุดมการณ์ทางการเมือง และความยึดมั่นในศาสนา – ผู้วิจัย.

^{๔๙} Nhat Hanh, Thich, **Interbeing: Fourteen Guidelines for Engaged Buddhism**. 2nd ed., California : Parallax Press, 1987, p. 17.

^{๕๐} Nhat Hanh, Thich, **Thundering Silence**, p. 33.

^{๕๑} **Ibid.**, p. 33.

ความนึกคิดโดยตระหนักรู้ว่ามันเป็นเพียงเงา จะช่วยให้เราได้สัมผัสถึงคำสอนที่เป็นแก่นได้ เช่นเดียวกับเมื่อเราเดินตามเงาของตน ไม่ไปเพื่อพบและสัมผัสมันไว้ในที่สุด

เป้าหมายหลักของอลัทธิพุทธมหายานคือ เพื่อแสดงให้เห็นความจำเป็นที่จะตัดพันธนาการแห่งความยึดมั่นถือมั่น

พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่เราถึงจุดอ่อนข้อด้อยในการยึดมั่นกับสิ่งใดก็ตาม รวมถึงคำสอนของพระองค์เอง นี่เป็นเหตุผลที่ทรงบอกว่า ‘ควรละแม้ธรรมทั้งหลาย ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงอธรรมเลย’ นี่เป็นหัวใจของพระสูตรนี้และของคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา^{๔๒}

คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นไปเพื่อช่วยปลดปล่อย (liberate) สรรพสัตว์จากกรงขังทางจิตและความทุกข์ใจ^{๔๓} (psychological prisons and pains) หากผู้ใดศึกษาและปฏิบัติคำสอนเหล่านี้แล้ว แต่ยังไม่อาจปลดปล่อยจากความยึดมั่นและความทุกข์ บุคคลนั้นยังไม่เข้าใจพยัญชนะ (letter) และอรรถ (spirit) ของคำสอนของพระพุทธเจ้า ยังติดอยู่กับรูปแบบ และยังไม่สัมผัสถึงเนื้อหา (substance)

ในบทสรุปของอรรถาธิบายอลัทธิพุทธมหายาน ท่านอธิบายว่า อลัทธิพุทธมหายานเป็นพระสูตรที่ค่อนข้างสำคัญ ซึ่งมีทั้งสองส่วนคือภาษาบาลีและภาษาจีน ท่านพบว่าพระสูตรนี้เป็นการแนะนำที่ดีเยี่ยม (excellent introduction) ซึ่งคำสอนของมหายาน ทศนคติแห่งการเปิดกว้าง ไม่ยึดติดกับทัศนะ และลีลาสนุกสนานของพระสูตรเป็นอย่างที่เราต้องการ เปรียบดังประตูธรรมเพื่อเข้าสู่ดินแดนแห่งแนวคิดและการปฏิบัติของมหายาน การทำความเข้าใจพระสูตรอย่างเป็นธรรมชาติเป็นไปตามลำดับตั้งแต่ อลัทธิพุทธมหายาน ถึงวัชรเมตทิยปริชาดปารมิตาสูตร ถึงมหารัตนคฤณสูตร ถึงวิมลเกียรตินิเทศสูตร ถึง อดังสกสูตร และสัทธรรมปุณฑริกสูตร ท่านเห็นว่า การค้นพบพระสูตรอย่าง อลัทธิพุทธมหายาน และภัทเทกรัตตสูตร ช่วยนำเราไปสู่พื้นที่กว้างและอากาศบริสุทธิ์แห่งการศึกษาและปฏิบัติแห่งพระสูตรของสาวกยาน ดังที่ท่านกล่าวไว้ในบทสรุปของนิยายพุทธประวัติ “คือเมฆสีขาว ทางขาวเก่าแก่” (Old Path White Clouds) ว่า

พระสูตรมหายาน นำเสนอหนทางที่เสรีและกว้างขวางกว่าในการมอง และเข้าใจถึงคำสอนพื้นฐาน (basic teachings) ของพระพุทธเจ้า เป็นปฏิริยาจากการกีดกันการทำให้เป็นรูปธรรม (reification) ซึ่งคำสอน (การกีดกันนี้) เกิดจากหนทางที่คับแคบและตายตัวใน

^{๔๒} Nhat Hanh, Thich, **Thundering Silence**, p. 36.

^{๔๓} *Ibid.*, p. 32.

การศึกษาและปฏิบัติ พระสูตรมหายานช่วยให้เราค้นพบความลึกซึ้งของคัมภีร์ นิกาย (Nikaya) และ อาคม (Agama) อีกทั้งเปรียบได้กับแสงไฟที่สาดส่องไปยังวัตถุในกล่อง จุลทรรศน์ วัตถุซึ่งบางครั้งอาจถูกทำให้ผิดรูปผิดร่างไปเพราะวิธีการที่ปรุงแต่งขึ้น (artificial means) เพื่อการศึกษาไว้แน่นอนว่า นิกาย และ อาคม มีความใกล้เคียงกับรูปแบบดั้งเดิมของ คำสอนของพระพุทธเจ้า แต่มันก็ยังถูกปรับเปลี่ยนและแก้ไขโดยความเข้าใจและการปฏิบัติ ของประเพณีที่ส่งทอดกันมา ความปรารถนาของอาตมา คือนักวิชาการและผู้ปฏิบัติรุ่นใหม่ จะมีความสามารถที่จะฟื้นฟูเจตนารมณ์ที่แท้จริง (true spirit) ของพระพุทธเจ้าจากคัมภีร์ที่มี อยู่จากการสืบทอดสายได้และสายเหนือ เราจำเป็นต้องเปิดใจกว้างรับการสืบทอดทั้งสอง สาย^{๕๔}

ที่กล่าวมานี้เป็นวิธีการเปรียบเทียบพระสูตรของ ดิซ นัท ฮันห์ ต่อไปจะนำเสนอการ ตีความหลักธรรมที่สำคัญของท่าน ดังต่อไปนี้

๒.๒ การตีความไตรลักษณ์ (Three Dharma Seals)

คำสอนเรื่องไตรลักษณ์เป็นที่ยอมรับกันในพระพุทธศาสนาทุกนิกายว่าเป็นคำสอนที่ สำคัญและเป็นคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า สำหรับ ดิซ นัท ฮันห์ ไตรลักษณ์ (Three Dharma Seals) ประกอบด้วย อนิจจัง (impermanence, *anitya*) อนัตตา (nonself, *anatman*) และนิพพาน (*nirvana*) ท่านเห็นว่า คำสอนใดที่มีได้ประกอบด้วยไตรลักษณ์ ไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นคำสอนของ พระพุทธเจ้า^{๕๕}

^{๕๔} Nhat Hanh, Thich, **Thundering Silence**, p. 59.

^{๕๕} Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, (New York : Broadway Books, 1998), p.131. อย่างไรก็ตาม ท่านได้อธิบายว่า ในพระพุทธศานามหายานมีคำสอนว่าด้วย เอกลักษณ์ (One Dharma Seal) คือลักษณะที่แท้จริง (True Mark) ทวิลักษณ์ (Two Dharma Seals ประกอบด้วย ทุกขังและนิพพาน) และ จตุลักษณ์ (Four Dharma Seals ประกอบด้วย อนิจจัง อนัตตา นิพพาน และทุกขัง) เป็นคำสอนภายหลังที่พระพุทธ องค์เสด็จปรินิพพานแล้ว. (p.141).

ท่านอธิบายว่า การสืบทอดสายใต้^{๕๖} (Southern Transmission) ถือว่า ไตรลักษณ์ ประกอบด้วย อนิจจัง ทุกขัง (suffering, *dukkha*) และอนัตตา มีการเน้นย้ำถึงความทุกข์จนกลายเป็นสูตร (formula) ว่า “นี่คือทุกข์ ชีวิตเป็นทุกข์ ทุกอย่างเป็นทุกข์” เพราะคิดว่าการกระทำดังนี้เป็นการเข้าถึงอริยสัจข้อแรกคือทุกข์ ส่วนความพยายามในการสร้าง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อาจจะมาจากการร้อยโยงบทสนทนาในพระสูตร^{๕๗} กลายเป็นแนวคิดว่าพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นทุกข์” (All things are suffering) และมีความพยายามในการพิสูจน์ว่าเป็นความจริงในชีวิตประจำวัน^{๕๘} แต่ท่านไม่เห็นด้วยกับความคิดนี้ ท่านเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเรื่องทุกข์ เพราะทรงต้องการให้เราตระหนักถึงความทุกข์เมื่อมันเกิดขึ้น และให้เราตระหนักถึงความเบิกบาน (joy) ได้เช่นกันเมื่อปราศจากทุกข์^{๕๙} ด้วยเหตุนี้ ความทุกข์ (ทุกข์) ซึ่งมีความหมายว่า ความไม่สบาย (malaise) ทางกายหรือใจ^{๖๐} ไม่ควรจัดเป็นหนึ่งในไตรลักษณ์ ทั้งนี้เป็นเพราะ

ประการที่ ๑ ความทุกข์ (ทุกข์) มิได้มีความเป็น “สากล” (universal) เช่นเดียวกับ อนิจจังและอนัตตา ความเป็น “สากล”^{๖๑} หมายถึง มีอยู่ในทุกสรรพสิ่ง แต่ความทุกข์ (ทุกข์) มีอยู่ในทุกสรรพสิ่งหรือ ยกตัวอย่างเช่น โต้ะ ซึ่งเราทราบว่าโต้ะมิได้คงอยู่ถาวร (อนิจจัง) และไม่ได้มีตัวตนแยกออกจากสิ่งอื่น (อนัตตา) แต่โต้ะมีความทุกข์ (ทุกข์) หรือ โต้ะจะทำให้เรามีความทุกข์ได้ ก็ต่อเมื่อเราเห็นว่ามันคงอยู่ถาวรและเป็นตัวเป็นตน เมื่อเรามีความยึดมั่นถือมั่นในโต้ะตัวนั้น และความจริงแล้วมิใช่โต้ะด้วยซ้ำที่ทำให้เรามีความทุกข์ เป็นความยึดมั่นของเราเองต่างหาก ท่านเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องอนิจจังและอนัตตาเพื่อมิให้เรายึดติดกับรูปลักษณะ (signs)

^{๕๖} คือเถรวาทในปัจจุบัน รักษาคำสอนด้วยภาษาบาลี ส่วนการสืบทอดสายเหนือ (Northern Transmission) หมายถึง นิกายสรวาสติวาท รักษาคำสอนด้วยภาษาสันสกฤต (ซึ่งได้มีการแปลเป็นภาษาจีนในเวลาต่อมา) Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, pp.15-16. คัมภีร์ของพระพุทธศาสนาของทั้งสองสายเก่าแก่พอ ๆ กัน “ถ้าเราสังเกตดูหลักฐานทางคัมภีร์จะเห็นว่า “สรวาสติวาท” เป็นหินยานหรือเถรวาท เพราะแตกหน่อมาจากเถรวาท นอกจากนี้ หลักคำสอนของสรวาสติวาทยังคงความเป็นพุทธศาสนายุคแรก (Early Buddhism) อยู่มากพอ ๆ กับบาลีสุดต้นคัมภีร์ของเรา” พระมหาสมชัย กุศลจิตโต, **พระพุทธศาสนานิกายสรวาสติวาท**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐.

^{๕๗} ดูเชิงอรรถที่ ๑๕ บทที่ ๑.

^{๕๘} ดูเชิงอรรถที่ ๑๒ บทที่ ๑.

^{๕๙} Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, p.21.

^{๖๐} Ibid., p.9.

^{๖๑} Ibid., p.21.

ความทุกข์มิได้เป็นองค์ประกอบรากฐาน (basic element) ของการดำรงอยู่ (existence) หากเป็นเพียงความรู้สึก (feeling) เมื่อเรายืนชนในสิ่งที่ไม่เที่ยงและไม่มีตัวตนให้เป็นสิ่งเที่ยงและมีตัวตน เราเป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนว่าเมื่อความทุกข์ปรากฏขึ้น ให้เราตระหนักถึงมัน ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้ พระพุทธองค์มิได้ทรงสั่งสอนว่าความทุกข์ปรากฏขึ้นตลอดเวลา^{๖๒}

ประการที่ ๒ ท่านเห็นด้วยกับแนวคิดของการสืบทอดสายเหนือ (Northern Transmission) ที่มีการอ้างในหลายพระสูตร เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนว่านิพพานหรือความเบิกบาน (joy) อันเกิดจากการปราศจากความคิด (ideas) และมโนทัศน์ (concepts) ทั้งปวงเป็นหนึ่งในไตรลักษณ์ หาใช่ความทุกข์ไม่ ท่านบอกว่าพระพุทธเจ้าทรงกล่าวดังนี้ถึง ๔ ครั้งในสังยุตตาม พระไตรปิฎกภาษาจีน^{๖๓} นอกจากนั้น นาคารชุน (Nagarjuna) จัดนิพพานเป็นองค์ธรรมข้อหนึ่งในไตรลักษณ์เช่นกัน^{๖๔} สำหรับ ดิซ นัท ฮันห์เอง ท่านเห็นด้วยกับการจัดนิพพานเข้าในไตรลักษณ์ “อาตมาหวังว่านักวิชาการและผู้ปฏิบัติ จะเริ่มยอมรับคำสอนว่า ทุกสิ่งทุกอย่างถูกแสดงโดย (are marked by) อนิจจัง อนัตตา และนิพพาน และไม่ต้องใช้ความพยายามมากเกินไปในการอธิบายว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นทุกข์”^{๖๕}

ต่อไปนี้จะเป็นการตีความของ ดิซ นัท ฮันห์ ถึงแต่ละข้อธรรมในไตรลักษณ์ สำหรับ “อนิจจัง” (impermanence) นั้น ท่านอธิบายว่า พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนว่า ทุกสิ่งล้วนเป็น “อนิจจัง” ไม่ว่าจะเป็นดอกไม้ ไม้ โต๊ะ ภูเขา อาณาจักร ร่างกาย จิตใจ สัตว์ ญา สังขาร ตลอดจนวิญญาณ ไม่มีสิ่งใดที่ยั่งยืน (permanent) ประเด็นสำคัญที่ท่านเน้นย้ำคือ

๑. อนิจจังมิได้เป็นเพียงความคิด (idea) หากเป็นการปฏิบัติเพื่อให้เราสัมผัสความจริง ถ้าเราเห็นว่าเป็นเพียงปรัชญา นั้นมิใช่คำสอนของพระพุทธเจ้า ทุกครั้งที่เราเห็นหรือได้ยินสิ่งใดก็ตาม ให้ตระหนักว่า สิ่งนั้นย่อมเผยแสดงธรรมชาติแห่งความเป็นอนิจจังแก่เรา เราควรปฏิบัติเช่นนี้เพื่อหล่อเลี้ยงการเข้าถึงความจริงนี้ตลอดวัน

๒. อนิจจังเป็นการมองในแง่ของเวลา (time) สิ่งต่าง ๆ ไม่อาจดำรงอยู่เช่นเดิมแม้เพียงสองช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ส่วนอนัตตาเป็นการมองในแง่ของพื้นที่ (space) ไม่มีสิ่งใดเป็นตัวตนแยก

^{๖๒} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, p.141.

^{๖๓} *Ibid.*, p.22 อ้างถึง Tsa A Han 262 (*Taisho* 99).

^{๖๔} *Ibid.*, p.22 อ้างถึง *Mahaprajnaparamitra Shastra*. See Etienne Lamotte, *Le Traite de La Grande Vertu de Sagesse* (Louvain, Belgium : Institut Orientaliste, 1949).

^{๖๕} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, p.22

ออกจากสิ่งอื่น (a separate self) ทุกสิ่งย่อมมีภาวะร่วมกัน (inter-be) กับสิ่งอื่นทั้งหมด เมื่อเรามองอย่างลึกซึ้งไปยังอนิจจัง เราย่อมเห็นอนัตตา เมื่อเรามองอย่างลึกซึ้งไปที่อนัตตา เราย่อมเห็นอนิจจัง

๓. การปรับท่าทีที่มีต่ออนิจจัง เรามักคิดว่า อนิจจังทำให้เราเป็นทุกข์ พระพุทธองค์ทรงยกตัวอย่างว่า เมื่อสุนัขตัวหนึ่งถูกขังด้วยก้อนหิน มันโกรธก้อนหิน ในทำนองเดียวกัน หากใช้อนิจจังที่ทำให้เราเป็นทุกข์ไม่ สิ่งที่ทำให้เราเป็นทุกข์ คือความอยากให้สิ่งต่าง ๆ คงที่ ไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นไปไม่ได้ต่างหาก ดังนั้น เราควรจะมีมุมมองเห็นคุณค่าของอนิจจัง เรารู้ว่าคนที่เรารักต้องเปลี่ยนแปลง เราจะเห็นคุณค่าและทะนุถนอมวันเวลาที่อยู่ร่วมกัน อนิจจังสอนให้เราตระหนักและให้คุณค่าแก่ทุกนาทีและทุกสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ทั้งนอกและในตัวเรา

ท่านแนะนำวิธีฝึกปฏิบัติหนึ่งเกี่ยวกับอนิจจังคือ เมื่อเราทะเลาะกับคนที่เรารัก ให้หลับตาและนึกภาพจินตนาการถึงตัวเองในอีก ๓๐๐ ปีข้างหน้า เมื่อเรลืมตาขึ้นเราอาจรู้สึกอยากกอดคนที่เรารักและเห็นถึงคุณค่าที่ต่างมีกันและกันในวันนี้ คำสอนเรื่องอนิจจังช่วยให้เราซาบซึ้งถึงสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันโดยปราศจากความยึดมั่นถือมั่นและขาดสติ^{๖๖}

ส่วน “อนัตตา” (nonself) เป็นเรื่องลึกซึ้ง ท่านยกตัวอย่างง่าย ๆ จากการอุปคูกก็เ็นยถ้วเมื่อได้ส่วนผสมแล้วจะใส่ไปในแม่พิมพ์ อบแล้วจะได้คูกก็แต่ละชิ้น ถ้าคูกก็แต่ละชิ้นคิดวามันเป็นตัวตนแยกจากคูกก็ชิ้นอื่น ทั้งที่จริง ๆ แล้วเป็นหนึ่งเดียวกัน ความสุขของคูกก็แต่ละชิ้นคือความสุขของคูกก็ทั้งหมด แต่น่าเสียดายที่คูกก็แต่ละชิ้นไม่รู้อัจฉริยนี้ มันมี “วิกลปะ” (vikalpa) หรือ “การรับรู้ที่แบ่งแยก” (discriminative perception) ดังนั้นมันจึงมีเส้นกันเขตแดนระหว่างกัน “ออกไปนะฉันจะอยู่ตรงกลาง” “ผิวฉันเป็นสีน้ำตาลสวย ส่วนหล่อน..จี๋เห่ที่สุด” เรามีแนวโน้มที่จะคิดอย่างนี้เหมือนกัน ท่านเห็นว่า หากเราสามารถสัมผัสจิตที่ไม่แบ่งแยก (nondiscriminating mind) ได้ความสุขของเราและความสุขของคนอื่น ๆ จะเพิ่มขึ้นอีกหลายเท่าตัว ปัญญาแห่งการมองด้วยความไม่แบ่งแยก (nondiscriminating wisdom) สามารถเกิดขึ้นได้แต่ด้วยการฝึกในการมองเช่นนั้น นั่นคือเห็นว่า คนทุกคนคือเรา เรามิได้แยกออกจากคนอื่น อนัตตาจึงมีความหมายว่า เราประกอบด้วยองค์ประกอบที่มีใจเรา ในช่วงเวลาที่ผ่านมา องค์ประกอบที่แตกต่างได้เข้ามาในเรา และออกไปจากเรา ความสุขมาจากสิ่งที่มีใจเรา แม้มีความสุขเพราะเรามีความสุข เรามีความสุขเพราะเรามีความสุข ความสุขมิใช่เรื่องเฉพาะตัว^{๖๗} ทุกคนและทุกสิ่งทุกอย่างล้วนอยู่ในกระแสรแห่งชีวิตเดียวกัน (the

^{๖๖} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, pp.132-133.

^{๖๗} *Ibid.*, pp.133-136.

same stream of life) อยู่บนความจริงเดียวกัน หากเห็นเช่นนี้ ความทุกข์ของเราจะลดน้อยลงมาก นี่คือการสอนว่าด้วยอนัตตา หรือปฏิภาณภาวะ (Interbeing) นั่นเอง^{๖๔}

คำสอนเรื่องอนิจจังและอนัตตาเป็นกุญแจที่จะเปิดประตูสู่ความเป็นจริง เมื่อเรารู้สัมผัสสิ่งใดสิ่งหนึ่งเท่ากับเรารู้สัมผัสทุกสิ่งทุกอย่าง สิ่งที่เราสัมผัสมิใช่เพียงแง่มุมของปรากฏการณ์ (phenomenal aspects) เท่านั้น แต่เป็นพื้นฐานของการดำรงอยู่ (ground of being) ด้วย สิ่งต่าง ๆ ล้วนไม่เที่ยงและไม่มีตัวตน อีกทั้งยังมีการเกิดการตาย แต่หากเรารู้สัมผัสอย่างลึกซึ้ง เราจะสัมผัสถึงพื้นฐานแห่งการดำรงอยู่ที่เป็นอิสระจากการเกิดการตาย อิสระจากความเที่ยงและความไม่เที่ยง อีกทั้งความมีตัวตนและไม่มีตัวตน

สำหรับ “นิพพาน” (Nirvana) นั้น ท่านเห็นว่า เป็นพื้นฐานของการดำรงอยู่ และเป็นสสาร (substance) ของสิ่งทั้งปวง คลื่นไม่ต้องตายเพื่อจะเป็นน้ำ น้ำเป็นสสารของคลื่น คลื่นเป็นน้ำอยู่แล้ว เราก็เป็นเช่นนั้น เราล้วนมีพื้นฐานแห่งการดำรงอยู่ร่วมกัน (ground of interbeing) คือ นิพพาน โลกที่ไม่มีการเกิดการตาย ไม่มีความเที่ยงและไม่มีความไม่เที่ยง ไม่มีความมีตัวตนและความไม่มีตัวตน อยู่แล้ว นิพพานคือภาวะอันสมบูรณ์แห่งการปราศจากมโนทัศน์ (Nirvana is the completing silencing of concepts) นิพพานในทัศนะของ ดิฆ นัท ฮันห์ นั้น ประกอบด้วยประเด็นหลัก ๆ ดังนี้

๑. นิพพานคือ การหมดสิ้นซึ่งความคิดทั้งปวง (Nirvana is the extinction of all notions) เป็นสิ่งที่ท่านย้ำมาตลอด โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับการเกิดและการตาย การเกิด การตาย การดำรงอยู่ (being) การไม่ดำรงอยู่ (nonbeing) ล้วนเป็นความคิด เป็นความจริงสัมพัทธ์^{๖๕} (relative reality) ซึ่งมีความจำเป็นในชีวิตประจำวัน แต่หากเรารู้สัมผัสชีวิตอย่างลึกซึ้ง ความจริงจะเผยแสดงออกมาแตกต่างกัน

๒. มีการปฏิบัติเพื่อมิให้ยึดติดในความคิดสุดโต่งทั้งแปด เรียกว่า ทางสายกลางในการปฏิบัติ ๘ ประการ (the Eight No's of the Middle Way) ประกอบด้วย ไม่เกิดและไม่ตาย, ไม่เที่ยง (no permanence) และไม่ดับสูญ (no dissolution), ไม่มาและไม่ไป, ไม่มีหนึ่ง (no one) และไม่มี

^{๖๔} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, p.135.

^{๖๕} *Ibid.*, p.137.

หลากหลาย (no many) เมื่อความคิดทั้งแปดหมดไปแล้ว เราจะสัมพัสนิพพาน^{๓๐}

๓. สิ่งที่ต้องระวังคือ การยึดติดแม้ในธรรมของพระพุทธเจ้า หากเรายึดติดใดลักษณะว่าเป็นแนวคิดถาวร (fixed idea) แนวคิดนี้ก็ควรถูกทำลายเช่นกัน พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบธรรมเป็นดั่งแพ (raft) ซึ่งมีได้เป็นวัตถุที่ต้องนำมาบูชาโดยตัวของมันเอง หากเรายึดติดในธรรมะ สิ่งนั้นย่อมไม่เป็นธรรมะอีกต่อไป เช่น อนิจจังและอนัตตาคควรใช้เป็นเพียงเครื่องมือในการสัมพัสนิพพานหนทางที่ดีที่สุดคือการนำแนวคิดเหล่านี้ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ประสบการณ์ไปไกลกว่าแนวคิดเสมอ

๔. นิพพานไม่ใช่สิ่งที่เราต้องมองหาในอนาคต เมื่อนิพพานเป็นหนึ่งในไตรลักษณ์ย่อมประกอบอยู่ในทุกคำสอนของพระพุทธเจ้า ท่านกล่าวถึง “ทิฏฐธัมมนิพพาน” (*Drishtadharma nirvana*) มีความหมายว่า “นิพพานในชีวิตนี้”^{๓๑} (*nirvana in this very life*) นิพพาน หมายถึงความสงบ (*pacifying*^{๓๒}) ความเจ็บ หรือการปราศจากไฟแห่งความทุกข์ ท่านยกตัวอย่างว่า ในห้องประชุมเมื่อทุกคนต่างแสดงความคิดเห็น มีข้อโต้แย้งต่าง ๆ นานา เราารู้สึกเหนื่อยกับความคิดเห็นมากมายเหล่านี้ เมื่อเลิกประชุม เราออกไปในสวนที่มีอากาศบริสุทธิ์ นกร้อง และลมพัดผ่าน ในสวนนี้แม้จะมีเสียงและมีภาพ แตกต่างจากในห้องประชุม มีความสดชื่นและเขียวชอุ่ม นิพพานมิใช่การปราศจากชีวิต (*Nirvana is not the absence of life*) หากแต่อยู่ในชีวิต นิพพานสอนว่าเราเป็นแล้วในสิ่งที่อยากเป็น เราไม่ต้องวิ่งไล่ล่าตามหาสิ่งอื่น เราเพียงกลับคืนหาตัวเองและสัมผัสธรรมชาติที่แท้ (*true nature*) ซึ่งจะมีความสงบและความเบิกบานอย่างแท้จริง

เกี่ยวกับนิพพานนี้ ท่านบอกว่า อรรถกถาจารย์บางรูปอธิบายว่า สอุปาทิเสสนิพพาน (*nirvana with some residue of affliction*) คือสภาวะที่ขันธห้ายังคงมีอยู่ เพราะเป็นส่วนที่คงเหลือจากชาติที่แล้ว (*previous lives*) หลังจากตาย ขันธห้าจึงแยกสลาย เมื่อนั้นจึงเข้าถึง อนุปาทิเสสนิพพาน

^{๓๐} การทำลายซึ่งแนวคิดทั้งแปดนี้สำคัญมาก ท่านเล่าว่าในศตวรรษที่ ๑๓ หลังจากการแสดงธรรมของท่านดู ตรัง (Tu Trang) พระอาจารย์เซนแห่งเวียดนาม มีผู้ถามคำถาม ท่านตอบว่า “เมื่อพวกท่านได้ทราบถึงการปลดปล่อยจากแนวคิดทั้งแปดอย่างบริบูรณ์แล้ว มีคำอธิบายใดอีกเล่าที่อาตมาจะให้ท่านได้อีก” Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, p.139.

^{๓๑} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, p.140.

^{๓๒} “ความสงบ” ในความหมาย *pacify* มิได้หมายถึงความสงบตั้งแต่แรกราบรื่นไร้อุปสรรค หากมีนัยถึง ความสงบภายหลังความวุ่นวาย (*to pacify is to restore calm to or establish peace in*) *The American Heritage Dictionary of The English Language*, 3rd ed., (Boston : Houghton Mifflin Company, 1996), p. 1289.

นิพพาน (*nirvana* without residue of affliction) ไม่เหลือสิ่งใดไว้อีก อย่างไรก็ตาม ท่านบอกว่า ท่านไม่เห็นด้วยนักกับแนวคิดนี้ จริงอยู่เมื่อเราหยุดต้นเหตุแห่งทุกข์และแปรเปลี่ยนมันได้ เราจะไม่นำมาซึ่งผลใหม่ของความทุกข์ในอนาคต แต่สิ่งที่ยังคงอยู่อีกนานคือแรงเฉื่อย (*momentum*) ที่ยังคงเหลืออยู่ก่อนที่จะหยุดสนิท ท่านเปรียบเทียบกับพัลลภที่แม้เมื่อเราปิดสวิทช์แล้ว แต่ใบพัดยังคงหมุนอยู่ เมื่อเหตุหมดไปแล้ว แต่ผลของอดีตยังคงดำเนินอยู่ต่อเนื่อง เศษของความทุกข์^{๗๓} (*residual of affliction*) ก็เช่นกัน สิ่งที่ยุติคือการสร้างเหตุใหม่ของทุกข์ มิใช่ขั้นห้า ท่านอธิบายต่อไปว่า วันหนึ่งเมื่อพระเวทิตถ์หลักหินใส่พระพุทธเจ้า ทำให้พระพุทธองค์ทรงบาดเจ็บ พระพุทธเจ้ามิได้สร้างกรรมใหม่ แต่เป็นประสบการณ์จากผลของกรรมจากการกระทำในอดีตที่ยังมีพลังงานเหลืออยู่ก่อนที่จะหมดลง ดังนั้นท่านเห็นว่า เศษของความทุกข์ (*residual of affliction*) ในนิพพานที่ไม่สมบูรณ์ (*imperfect nirvana*) มิได้หมายถึงขั้นห้า ความทุกข์ที่ยังคงเหลือคือ ผลของกรรมจากการกระทำในอดีต^{๗๔}

สิ่งที่ท่านมักเน้นย้ำอยู่เสมอคือการนำไปปฏิบัติ “เราฝึกปฏิบัติไตรลักษณ์เพื่อตระหนักถึงอิสรภาพ หากเราท่องจำหนังสือสักห้าพันหน้าเกี่ยวกับไตรลักษณ์ ทว่ามิได้นำคำสอนไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน หนังสือเล่มนั้นย่อมเปล่าประโยชน์ โดยการใช้ปัญญาและนำคำสอนไปใช้จริงจะนำความสุขมาได้”^{๗๕}

๒.๓ การตีความปฏิจกภาวะ (Interbeing)

ในขณะที่ “ไตรลักษณ์” เป็นคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีของพุทธศาสนิกชนว่าเป็นคำสอนที่สำคัญคำสอนหนึ่งในพระพุทธศาสนา ส่วน “ปฏิจกภาวะ”^{๗๖} ซึ่งมาจาก “Interbeing” นั้นเป็นศัพท์ใหม่ ซึ่งคิดค้นโดย ดิซ นัท ฮันห์ คำ “ปฏิจกภาวะ” น่าจะเป็นคำแปลที่ใกล้เคียงกับภาษาอังกฤษ เพราะ “ปฏิจกจะ” หมายถึง การอาศัยกัน ส่วน “ภาวะ” คือ “being” รวมความแล้วมีความหมายว่า ภาวะที่อาศัยกัน ซึ่งคำว่า “อาศัยกัน” นี้จะกินความกว้างมากน้อยอย่างไร ขึ้นอยู่กับการตีความที่จะนำเสนอต่อไป

^{๗๔} Nhat Hanh, Thich, *The Diamond that Cuts through Illusion*, (California : Parallax Press, 1992), pp.33-35.

^{๗๕} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, p. 141.

^{๗๖} ผู้แปล “Interbeing” ว่า “ปฏิจกภาวะ” คือ สดใส ชันฉวีพงษ์.

“ปฏิภาณภาวะ” (Interbeing) เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญมากในทัศนะของ ดิช นัท ฮันห์ เห็นได้จากการตั้งชื่อสังฆะที่ท่านก่อตั้งขึ้นในช่วงทศวรรษ ๑๙๖๐ ว่า “The Order of Interbeing” คำ “Interbeing” มีที่มาจากคำ “เทียบหิน” ในภาษาจีน

คำว่า “เทียบ” (Tiep) หมายถึง “การสัมผัสถึง” (being in touch with) และ “การดำเนินต่อ” (continuing) “การสัมผัสถึง” หมายถึง การสัมผัสถึงความจริงแห่งโลกและความจริงแห่งจิต^{๗๖}

การสัมผัสความจริงแห่งจิตมีความหมายว่า การตระหนักถึงกระบวนการภายในของชีวิต อันประกอบด้วย เวทนา สัญญา สังขาร เพื่อที่จะค้นพบจิตแท้ (true mind) ซึ่งเป็นที่มาแห่งความเข้าใจและความกรุณา การสัมผัสจิตแท้ก็คือการสัมผัสพระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย

ส่วนการสัมผัสความจริงแห่งโลก หมายถึง สัมผัสถึงทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัวเรา ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ พืชผัก ตลอดจนแร่ธาตุ เราต้องออกจากเปลือกห่อหุ้ม (shell) ของเรา มองให้ชัดเจนและลึกซึ้งไปยังมหัศจรรย์แห่งชีวิต เช่น เกล็ดหิมะ แสงจันทร์ เสียงนกร้อง ดอกไม้สวย รวมไปถึงความทุกข์ ความหิวโหย โรคภัยไข้เจ็บ การทรมาน และการกดขี่ด้วย เมื่อเรามีความรักและความเข้าใจ เราจะสามารถชื่นชมความมหัศจรรย์ของชีวิต ในขณะเดียวกัน เราก็จะมีการกระทำที่มั่นคงในการลดความทุกข์ยากของชีวิต คนจำนวนมากแยกโลกภายใน (inner world) ออกจากโลกภายนอก (the world outside) แต่ความจริงแล้ว โลกทั้งสองมีอาจแยกออกจากกันได้ เพราะรวมกันอยู่ในความจริงเดียวกัน หากเรามองจิตใจของเราอย่างลึกซึ้ง เราย่อมเห็นโลกในขณะเดียวกัน หากเราเข้าใจโลก เราย่อมเข้าใจจิตใจตัวเอง นี้เรียกว่า “ความเป็นหนึ่งเดียวของจิตและโลก”^{๗๗}

อีกความหมายหนึ่งของ “เทียบ” (Tiep) คือ การดำเนินต่อ หมายถึง การร้อยเชือกสองเส้นให้เป็นเส้นเดียวที่ยาวขึ้น เปรียบได้กับการขยายและทำให้คงอยู่ซึ่งเส้นทางแห่งการตื่นรู้ที่ได้เริ่มต้นและหล่อเลี้ยงโดยพระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งหลายผู้ไปถึงก่อนเรา เส้นทางนี้ควรดำเนินต่อไป และเป็นความรับผิดชอบของเราทุกคนในการโน้มนำการปฏิบัติแห่งพระพุทธศาสนา การเพาะเมล็ดพันธุ์แห่งการตื่นรู้เป็นความหมายของ “เทียบ” การดำเนินต่อ^{๗๘}

ส่วน “หิน” (Hien) หมายถึง “การตระหนัก” (realizing) และ “ที่นี่และเดี๋ยวนี้” (making it here and now) “การตระหนัก” หมายถึง การไม่ตกจมหรือจับยึดอยู่กับโลกแห่งลัทธิ, ทฤษฎี

^{๗๖} Nhat Hanh, Thich, **Interbeing : Fourteen Guidelines for Engaged Buddhism**, pp.3-4.

^{๗๗} Ibid., p.4.

^{๗๘} Ibid., p.5.

(doctrines) และความคิด (ideas) หากเป็นการแสดงซึ่งปัญญาในชีวิตจริงได้ ความคิดเกี่ยวกับความเข้าใจและความกรุณาหาใช้ความเข้าใจและความกรุณาไม่ ความเข้าใจและความกรุณาที่แท้จริงต้องบรรเทาความทุกข์และนำมาซึ่งความเบิกบาน แต่การตระหนักมิได้หมายถึงการกระทำเท่านั้น การตระหนัก รวมความไปถึง การเปลี่ยนแปลงตนเอง^{๔๐} (transforming ourselves) อันนำมาซึ่งความสมานฉันท์ระหว่างเราเองกับธรรมชาติ ระหว่างความเบิกบานของเรากับคนอื่น ๆ การกระทำจะเป็นไปอย่างเป็นธรรมชาติในการปกป้องชีวิต

อีกความหมายหนึ่งของ “หิน” คือ “ที่นี้และเดี๋ยวนี้” มีความหมายว่า ปัจจุบันเท่านั้นเป็นความจริงและมีอยู่สำหรับเรา การปฏิบัติในหนทางของพระพุทธศาสนามีได้หมายถึงการอดทนต่อความยากลำบากในปัจจุบันเพื่อความสงบและอิสรภาพในอนาคต วัตถุประสงค์ของการปฏิบัติมิใช่เพื่อไปเกิดในสวรรค์หรือพุทธภูมิหลังจากตายไปแล้ว หากเพื่อความสงบแก่ตัวเราและคนอื่น ๆ ในปัจจุบันขณะที่ยังมีชีวิตและยังหายใจอยู่^{๔๑}

นอกจากความหมายข้างต้นแล้ว ดิซ นัท ฮันห์ อธิบาย “ปฏิจกภาวะ” ด้วยคำสอนดั้งเดิมที่มีอยู่แล้วด้วย ท่านอธิบายว่า พุทธศาสนาเริ่มแรก (early Buddhism) เรียก Interdependent Co-Arising (ปฏิจกสมุปบาท) แต่ในช่วงหลังเรียก Interbeing and interpenetration ซึ่งมีความแตกต่างเฉพาะศัพท์ (terminology) เท่านั้น แต่มีความหมาย (meaning) เดียวกัน^{๔๒}

ประเด็นสำคัญในการตีความหลักธรรมข้อนี้ของ ดิซ นัท ฮันห์ มีดังนี้

๒.๓.๑. การอธิบายปฏิจกภาวะ (Interbeing) และปฏิจกสมุปบาท (Interdependence Co-Arising) ท่านเห็นว่า ปฏิจกสมุปบาท (interdependent Co-Arising) และปฏิจกภาวะ (Interbeing and interpenetration) เหมือนกัน โดยเห็นว่า เมื่อเราเห็นเหตุปรากฏในผล และผลปรากฏในเหตุ เราเห็นซึ่ง ปฏิจกสมุปบาท และนี่คือสัมมาทิฐิ^{๔๓} (Right View)

คำว่า ปฏิจกสมุปบาท (*pratiya samutpada*) มีความหมายตามตัวอักษรว่า “การอาศัยกันเกิดขึ้น” บางครั้งเรียกว่าเป็นคำสอนว่าด้วยเหตุและผล ซึ่ง ดิซ นัท ฮันห์ อธิบายว่า อาจเกิดความเข้าใจผิด เพราะเรามักเข้าใจว่าเหตุและผลเป็นหน่วยที่แยกออกจากกัน เหตุมักมาก่อนผล และหนึ่ง

^{๔๐} Nhat Hanh, Thich, *Interbeing : Fourteen Guidelines for Engaged Buddhism*, p.5.

^{๔๑} *Ibid.*, pp.6-7.

^{๔๒} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, p.225.

^{๔๓} *Ibid.*, p.225.

เหตุนำไปสู่หนึ่งผล แต่ตามคำสอนของ ปฏิจจนุปบาท เหตุและผลเกิดขึ้นร่วมกัน (co-arise, *samutpada*) และทุกสิ่งทุกอย่างเป็นผลจากเหตุปัจจัยหลายประการ ไข้อยู่ในไก่อะไรก็อยู่ในไข ไก่อะไรก็เกิดขึ้นร่วมกัน ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นโดด ๆ ปฏิจจนุปบาทจึงหันไปจากมโนทัศน์ว่าด้วยพื้นที่ (space) และเวลานั้นหมายความว่า “ในหนึ่งมีทั้งหมด”^{๔๔} (The one contains the all)

เราอาจจำแนกการตีความปฏิจจนภาวะ (Interbeing) ในความหมายปฏิจจนุปบาทได้เป็น ๒ แนว

แนวที่ ๑ ท่านอธิบายว่า พระพุทธเจ้าอธิบายปฏิจจนุปบาทว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับ” (This is, because that is. This is not, because that is not. This comes to be, because that comes to be. This ceases to be, because that ceases to be) ประโยคเหล่านี้ปรากฏว่าร้อยครั้งในพระสูตรของทั้งการถ่ายทอดสายเหนือและการถ่ายทอดสายใต้ ท่านให้ชื่อว่าเป็น “ปฐมกาลของพระพุทธศาสนา” (Buddhist Genesis) และต้องการเพิ่มเติมข้อความว่า “สิ่งนี้เหมือนสิ่งนี้ เพราะสิ่งนั้นเหมือนสิ่งนั้น” (This is like this, because that is like that) ในพระสูตรเปรียบเทียบการพึ่งพิงอิงอาศัยประดุจไม้สามขา หากขาดขาใดขาหนึ่งไป อีกสองขาย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ ท่านยกตัวอย่างโถ้เพื่อให้เห็นชัดเจนขึ้น โถ้จะอาศัยไม้ ช่างไม้ เวลา ทักษะในการประกอบ และปัจจัยอื่น ๆ แต่ละปัจจัยต้องการปัจจัยอื่น ๆ อีกเกือหนุนเพื่อให้มันเป็นอย่างที่เป็นอยู่ ไม่ต้องการป่า แสงแดด ฝน และอื่น ๆ ช่างไม้ต้องมีพ่อแม่ อาหาร อากาศบริสุทธิ์ และอื่น ๆ แต่ละอย่างเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะมีปัจจัยอื่น ๆ เช่นกัน หากเรามองเช่นนี้ เราจะเห็นว่าไม่มีสิ่งใดที่จะละเลยไปได้เลย ทุกอย่างในจักรวาลมารวมกันเพื่อนำโถ้มาให้เรา ในหนึ่งเราเห็นทั้งหมด และจากทั้งหมดเราเห็นหนึ่ง เหตุหรือปัจจัยเพียงประการเดียวไม่เพียงพอที่จะนำมาซึ่งผล เหตุอย่างหนึ่งต้องเป็นผลด้วยในเวลาเดียวกัน และในทุกผลจักต้องเป็นเหตุของอย่างอื่นอีก เหตุและผลสอดแทรกไปในกัน (inter-are) แนวคิดปฐมเหตุ (first cause) หรือมีเหตุเพียงอย่างเดียวจึงไม่สามารถนำมาใช้ได้^{๔๕}

แนวที่ ๒ หลังการเสด็จปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ดิชนัทธันท์ อธิบายว่า มีหลายสำนักอธิบายปฏิจจนุปบาทในเชิงการวิเคราะห์มากขึ้น เช่น ใน “วิสุทธิมรรค” ของ

^{๔๔} Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, p.221.

^{๔๕} Ibid., pp.221-222.

พระพุทธศาสนาเถรวาท พระพุทธโฆษาจารย์อธิบายว่ามีปัจจัย ๒๔^{๕๖} ส่วนสรวาสติวาทอธิบายปัจจัย ๔^{๕๗} ซึ่งต่อมาเป็นส่วนหนึ่งของคำสอนของสำนักวิชฌณวาท

ท่านได้อธิบายว่าในมหานิทานสูตร^{๕๘} พระพุทธเจ้าตรัสถึงการเชื่อมโยงของปัจจัยการ ๑๒^{๕๙} พระพุทธองค์ไม่เคยต้องการให้เราเข้าใจว่าเป็นการเชื่อมโยงแบบเส้นตรง นอกจากนี้ ดิข นัทธันท์ เห็นว่ามีความเข้าใจผิดหลายประการเกี่ยวกับการเชื่อมโยงของปัจจัยการ ๑๒ เป็นต้นว่า เข้าใจว่าเป็นการอธิบายถึงการเกิดและการตาย ซึ่งความจริงแล้ว พระพุทธเจ้ามักทรงอธิบาย ปฏิจสมุปบาท โดยเริ่มต้นด้วยขราและมรณะ^{๖๐} เพื่อให้เราสัมผัสกับความทุกข์ (suffering) และรากของมัน ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนในอริยสัจ ๔ ท่านเห็นว่า หลังจากพุทธปรินิพพานแล้ว จึงมีการอธิบายปฏิจสมุปบาทโดยเริ่มต้นที่อวิชชา เพื่อพิสูจน์ว่าเหตุใดจึงมีการเกิดและการตาย ทำให้เกิดความเข้าใจในทำนองว่า อวิชชาเป็นปฐมการณ (first cause) พระพุทธเจ้ามิใช่นักปรัชญาผู้พยายามอธิบายจักรวาล หากเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่ต้องการช่วยเราให้ออกจากทุกข์^{๖๑}

^{๕๖} อภิ.ป. (บาลี) ๔๐/๑/๑, วิสุทธ. (บาลี) ๒/๕๕๔/๑๘๓.

^{๕๗} ปัจจัย ๔ ประกอบด้วย ๑. เหตุปัจจัย (มี ๖ อย่างคือ กรรมเหตุ สหเหตุ สรรพเหตุ สัมปยุตเหตุ สวทกเหตุ และวิปากเหตุ) ๒. อธิปัตติปัจจัย ๓. สมานันตรปัจจัย ๔. อาลัมพนปัจจัย. Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, pp. 223-225.

^{๕๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๕-๑๑๖/๕๖-๖๖.

^{๕๙} วิสุทธ. (บาลี) ๒/๖๕๔/๒๔๑-๒๔๓.

^{๖๐} เช่น มหานิทานสูตร คือเริ่มต้นด้วยขรามรณะ “อานนท์ เมื่อถูกถามว่า ‘เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย ขรามรณะจึงมีหรือ’ ควรตอบว่า ‘มี’ ถ้าถามว่า ‘เพราะอะไรเป็นปัจจัย ขรามรณะจึงมี’ ควรตอบว่า ‘เพราะชาติเป็นปัจจัย ขรามรณะจึงมี’” (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๖/๕๖) หรือการตรัสรู้ของพระวิปัสสิโพธิสัตว์เริ่มต้นด้วย “สัตว์โลกนี้ถึงความคับแค้น จึงเกิด แก่ ตาย จูติและอุบัติ ก็บุคคลผู้ไม่รู้อุบายสลัดออกจากทุกข์ คือ ขรา (ความแก่) มรณะ (ความตาย) นี้ เมื่อไร จึงจะพ้นจากทุกข์คือขรามรณะนี้ได้” จากนั้น ทรงพระดำริว่า “เมื่ออะไรมี ขรามรณะจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย ขรามรณะจึงมี” เพราะทรงมนสิการโดยแยบคาย จึงได้ทรงรู้แจ้งด้วยพระปัญญาว่า “เมื่อชาติ (ความเกิด) มี ขรามรณะจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ขรามรณะจึงมี” (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๖/๓๑-๓๓)

^{๖๑} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, pp.231-232.

นอกจากนี้ยังมีทฤษฎีของของพระพุทธโฆษาจารย์เมื่ออธิบายปัจจัยการ ๑๒ ในปฏิจกสมุปบาท ที่มีการจำแนกเหตุและผลเป็น ๒ ระดับ^{๕๒} ซึ่งท่านไม่เห็นด้วย เพราะไม่สอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นทั้งเหตุและผล (everything is both a cause and an effect) ความคิดว่าอวิชชาทำให้เกิด (gives rise to) สังขาร สังขารทำให้เกิดวิญญาณ วิญญาณทำให้เกิดนามรูป เหล่านี้อาจเป็นความคิดง่ายเกินไปที่เป็นอันตรายได้ (a dangerous oversimplification)

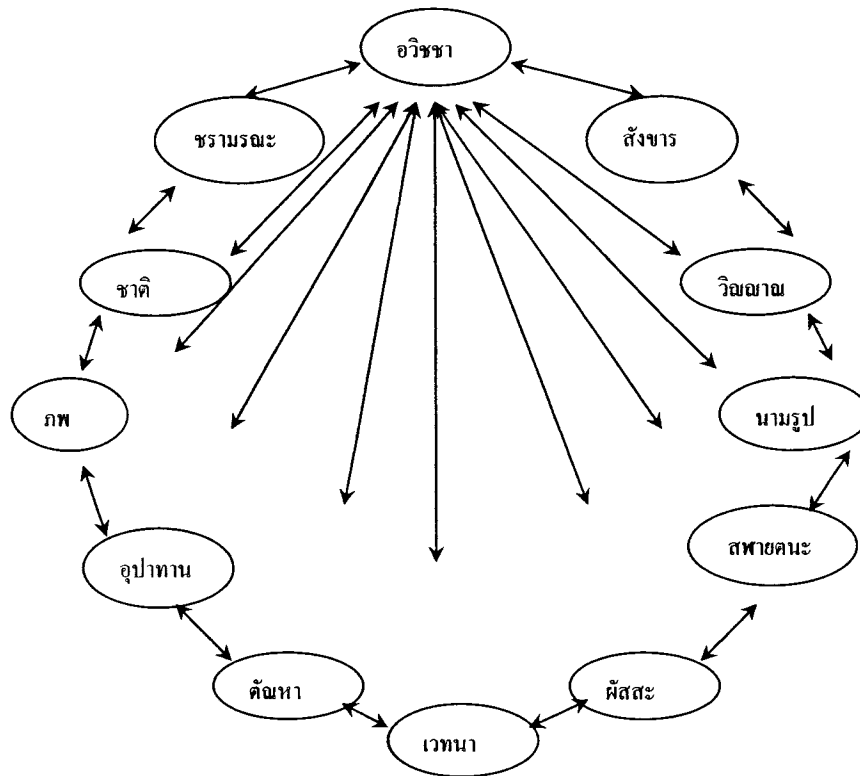
ท่านอธิบายว่า เมื่อพระพุทธองค์ตรัส “อวิชชาเป็นปัจจัยแก่สังขาร” (Ignorance conditions volitional actions) นั้น พระองค์หมายถึงความสัมพันธ์ในเชิงเหตุและผลระหว่างอวิชชาและกับสังขาร อวิชชาหล่อเลี้ยง (nourishes) สังขาร แต่สังขารก็หล่อเลี้ยงอวิชชาเช่นกัน อวิชชากระตุ้นให้วิญญาณทำงานโดยผลิตเวทนาแห่งความไม่สบาย ความอยาก ความเบื่อหน่าย ความตั้งใจ หรือแรงบันดาลใจ ดังนั้นเวทนาเหล่านี้จึงถูกเรียกว่าสังขาร เมื่อเวทนาทำงานในวิญญาณ มันจะทำให้อวิชชาเข้มแข็งขึ้น^{๕๓} ท่านเปรียบเทียบว่า เช่นเดียวกับต้นไม้กับใบไม้ ต้นไม้ทำให้เกิดใบไม้และหล่อเลี้ยงใบไม้ แต่ใบไม้ก็หล่อเลี้ยงต้นไม้ด้วยเช่นกัน ใบไม้มิได้เป็นเพียงลูกของต้นไม้ มันเป็นแม่ของต้นไม้ด้วย เพราะมีใบไม้ ต้นไม้จึงเติบโตได้ ใบไม้ทุกใบเป็นโรงงานสังเคราะห์แสงเพื่อหล่อเลี้ยงต้นไม้ เช่นเดียวกับวงจรปฏิจกสมุปบาท อวิชชาไม่เพียงเป็นปัจจัยแก่สังขาร แต่เป็นปัจจัยแก่วิญญาณด้วยโดยผ่านสังขาร และโดยตรง อวิชชาเป็นปัจจัยแก่นามรูปเช่นกัน หากปราศจากอวิชชา นามรูปจะแตกต่างกันไป ตัวอย่างเช่น อายุคนะภายนอกและอายุคนะภายในมีอวิชชา การรับรู้ดอกไม้ของเราจึงมีฐานอยู่บนดวงตาและรูปดอกไม้ ทันทีที่การรับรู้ของเราผูกติดกับรูปลักษณะ (sign) ของ “ดอกไม้” อวิชชาก็อยู่ที่นั่น ดังนั้น อวิชชาจึงแสดงออกมาเป็นผัสสะ และเป็นเวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา มรณะ อวิชชาไม่ใช่มีในอดีต หากปรากฏขึ้นในปัจจุบัน อยู่ในทุกเซลล์และทุกจิตตสังขาร (mental formation) หากปราศจากอวิชชา เราจะไม่ยึดติดกับสิ่งต่าง ๆ หากปราศจากอวิชชา เราจะไม่จับยึดสิ่งต่าง ๆ เป็นของเรา หากปราศจากอวิชชา ความทุกข์ที่ปรากฏอยู่ตอนนี้จะแปรเปลี่ยน การปฏิบัติของเราคือ การชี้ชัด (identify) ถึงอวิชชาเมื่อมันปรากฏขึ้น การจับยึดเกิดขึ้นในสังขาร เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา มรณะ ดังนั้น ความคลั่งไคล้ไหลหลง การวิ่งแสวงหาบางสิ่งบางอย่างแล้ว ๆ เล่า ๆ และความปรารถนาต่าง ๆ ของเราย่อมมองเห็นได้ทั้งหมดในการเชื่อมต่อ ทุกอย่างเป็นปัจจัยแก่สิ่งอื่นและมีสิ่ง

^{๕๒} ระดับที่ ๑ ประกอบด้วยอดีตเหตุ (คืออวิชชาและสังขาร) และปัจจุบันผล (คือวิญญาณ นามรูป สฬายคนะ ผัสสะ) ระดับที่ ๒ ประกอบด้วยปัจจุบันเหตุ (เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ) และอนาคตผล (ชาติ ชรา มรณะ) Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, p.233.

^{๕๓} Ibid., p.234.

อื่นเป็นปัจจัย หากเราเข้าใจดังนี้แล้ว เราจะไม่ยึดติดกับแนวคิดการเป็นเหตุเป็นผลแบบทางเดียว และ จะเข้าสู่การมองอย่างลึกซึ้งถึงการปฏิบัติปฏิจสมุปบาท ในหนทางที่เปิดกว้างขึ้น^{๕๔}

ภาพที่ ๒.๑ ปฏิจภาวะแห่งปัจจัยการสืบสอง (The Interbeing of the Twelve Links)

ท่านอธิบายได้ภาพว่า อวิชชาเป็นปัจจัยและถูกเป็นปัจจัยขององค์ธรรมอื่นทั้ง ๑๑ ลูกศร เชื่อมโยงทุกองค์ธรรมเข้าด้วยกัน

ดังนั้นการกล่าวว่า เวทนานำมาซึ่งความอยาก (feeling brings about craving) จึงไม่ถูกต้องนัก เวทนาที่ประกอบด้วยความยึดมั่นถือมั่น และอวิชชานำมาซึ่งความอยาก^{๕๕} นอกจากนั้น มีอนิจจัง (Impermanence) แทรกซ้อนอยู่ในปฏิจสมุปบาทด้วย เราจะอยู่ได้อย่างไรหากมิได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยปัจจัยหลายประการด้วยกัน ปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เราดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงได้ล้วน มาจากสิ่งที่มีใช้เรา

^{๕๔} Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, pp.235-236.

^{๕๕} **Ibid.**, pp.235-236.

๒.๓.๒. “ปฏิภาณภาวะ” (Interbeing) นอกจากมีความหมายเช่นเดียวกับ “อนัตตา”^{๕๖} แล้ว ยังมีความเชื่อมโยงกับ “สุญญตา” อย่างมาก ในปรัชญาปารมิตาหุตยสูตร เมื่อพระอวโลกิเตศวร โพธิสัตว์ประกาศว่า “ไม่มีปฏิภาณสมุปบาท” (no dependent co-arising) ปฏิภาณสมุปบาทล้วนว่างเปล่า (empty) เพราะองค์ธรรมแต่ละข้อไม่อาจดำรงอยู่โดยปราศจากองค์ธรรมอื่นทั้งหมด เวทนาไม่อาจมี ได้หากปราศจากตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรา มรณะ อวิชชา สังขาร และอื่น ๆ^{๕๗} นอกจากนี้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ล้วนว่างเปล่า มีความหมายว่าสิ่งเหล่านี้ไม่อาจอยู่ได้ด้วยตัวมันเอง หากอิง อาศัย (inter-be) สิ่งอื่น ๆ ทั้งหมด^{๕๘} พุดง่าย ๆ ว่า สิ่งต่าง ๆ ว่างเปล่า (สุญญตา) เพราะอยู่ด้วยตัวเอง โดด ๆ ไม่ได้ หากมีการอิงอาศัย (Interbeing) สิ่งอื่น ๆ ทั้งหมด

สุญญตาถูกนำมาเชื่อมโยงกับคำสอนปฏิภาณสมุปบาท (Interdependent Co-Arising) โดย ท่านได้ยกถาปบทหนึ่งของนาคารชุนว่า

ปรากฏการณ์ทั้งหลายล้วนปรากฏขึ้นด้วยการอิงอาศัยกัน

เรากล่าวว่ามันว่างเปล่า

ถ้อยคำทั้งปวงจบลง เพราะความไม่ถูกต้องแห่งอรรถ

ถ้อยคำทั้งปวงจบลง เพราะมีทางสายกลาง^{๕๙}

๒.๓.๓. วิธีการการอธิบาย ปฏิภาณภาวะ (Interbeing) ของ ดิษ นัท ฮันห์ นอกจากใน รูปแบบของการบรรยาย (descriptive) แล้ว บางครั้งท่านใช้จินตนาการช่วยในการอธิบายแสดงถึง ความสามารถในการพิจารณาประพันธ์ของท่าน เช่น อธิบายในรูปบทกวีชื่อ “Interbeing”^{๖๐๐}

^{๕๖} ดูหัวข้อไตรลักษณ์ ในบทที่ ๑.

^{๕๗} Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, p.236.

^{๕๘} **Ibid.**, p.135.

^{๕๙} *All phenomena that arise interdependently, I say that they are empty. Words come to an end, because their message is false. Words come to an end, because there is a Middle Way.* Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, p. 226. อ้างถึง Mahaprajnaparamita Shastra.

^{๖๐๐} Nhat Hanh, Thich, **Call Me by My True Names**, (California : Parallax Press, 1999), p.150.

ดวงตะวันได้เข้ามาในฉัน	The sun has entered me.
ดวงตะวันได้เข้ามาในฉันพร้อมกับก้อนเมฆ และแม่น้ำ	The sun has entered me together with the cloud and the river.
ฉันเองได้เข้าไปในดวงตะวัน พร้อมกับก้อนเมฆและแม่น้ำ	I myself have entered the river, And I have entered the sun
ไม่มีแม่น้ำที่เดียว	With the cloud and the river.
ที่เรามิได้แทรกซึมไปในกัน	There has not been a moment When we do not interpenetrate.
แต่ก่อนที่ดวงตะวันจะเข้ามาในฉัน	But before the sun entered me,
ดวงตะวันได้ออยู่ในฉันแล้ว	The sun was in me –
พร้อมกับก้อนเมฆและแม่น้ำ	Also the cloud and the river.
ก่อนที่ฉันจะเข้าไปในแม่น้ำ	Before I entered the river,
ฉันได้ออยู่ในนั้นแล้ว	I was already in it.
ไม่มีแม่น้ำที่เดียว	There has not been a moment
ที่เรามิได้ร่วมในภาวะเดียวกัน	When we have not <i>inter-been</i> .
ดังนั้นเธอคงรู้ว่า	Therefore you know
เมื่อใดก็ตามที่เธอหายใจ	That as long as you continue to breathe,
ฉันก็อยู่ในเธอต่อไป.	I continue to be in you.

หรือในเชิงพรรณนา เมื่อท่านอธิบาย ปฏิภาณภาวะ โดยเชื่อมโยงระหว่างกระดาดแผ่น
หนึ่งกับสิ่งอื่น ๆ

เมื่อเรามองไปในกระดาดแผ่นนี้อย่างลึกซึ้งขึ้น เราจะเห็นแสงอาทิตย์อยู่ในนี้ หากไม่มี
แสงอาทิตย์ ต้นไม้ย่อมไม่อาจงอกงามได้ ความจริงแล้วไม่มีอะไรเติบโตได้หากปราศจาก
แสงอาทิตย์ เราเองก็เช่นกัน เราจึงเห็นแสงอาทิตย์ในกระดาดแผ่นนี้ กระดาดกับแสงอาทิตย์
แทรกซึมไปในกัน (inter-are) หากเรายังมองต่อไป เราจะเห็นคนตัดไม้ผู้นำไม้ไปยังโรงงาน
เพื่อเปลี่ยนเป็นกระดาด และเห็นแปรงอีกด้วย คนตัดไม้มีชีวิตอยู่ไม่ได้หากขาดอาหารคือขนม
ปังซึ่งทำจากแป้ง และตอนนี้แป้งก็มาอยู่ในกระดาดแล้วเช่นกัน รวมไปถึงฟอกกับแม่ของคน

ตัดไม้ด้วย ถ้ามองอย่างนี้ เราจะเห็นว่าหากปราศจากทุกสิ่งทุกอย่างเหล่านี้แล้ว กระดาษแผ่นนี้ก็ไม่สามารถมีอยู่ได้^{๑๑๑}

๒.๓.๔. นอกจากนั้น ท่านยังอธิบาย “ปฏิจกภาวะ” ด้วยภาษาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะอีกด้วย นั่นคือ ภาษาแห่งความไม่ยึดมั่นถือมั่น (the language of non-attachment) หรือ “วิภาษวิธีแห่งปรัชญาปารมิตาสูต” (the dialectics of *prajnaparamita*) ซึ่งมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ ลดความยึดมั่นในมโนทัศน์ (concepts)

การอธิบายแบบนี้เป็นการปฏิเสธหลักเอกลักษณ์ของสิ่งใด ๆ (principle of identity) ตามหลักตรรกศาสตร์ตะวันตกที่ว่า

“A” ต้องเป็น “A”,

“B” ต้องเป็น “B” และ

“A” ไม่สามารถเป็น “B” ได้

แต่หลักการของ “ปฏิจกภาวะ” คือ

“A” ไม่ใช่ “A”,

“B” ไม่ใช่ “B”, และ

“A” สามารถเป็น “B”^{๑๑๒}

“A มิใช่ A” อีกทั้งสามารถเป็น “B” ได้ เพราะ “A” นั้น หากมองด้วยปัญญาแห่งการอิงอาศัยกันแล้วจึงเกิดขึ้น เราจะเห็นว่า “A” ประกอบด้วย B, C, D และทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล “A” ไม่อาจดำรงอยู่ได้เองโดยปราศจากสิ่งอื่น เมื่อเรามองอย่างลึกซึ้งไปใน “A” เราจะเห็น B, C, D และทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล ในขณะที่คนทั่วไปนั้น เมื่อรับรู้สิ่งต่าง ๆ เรามักใช้ดาบแห่งมโนทัศน์ (sword of conceptualization) ตัดความจริงเป็นส่วน ๆ แล้วบอกว่า “ส่วนนี้คือ A, A จะเป็น B, C, หรือ D ไม่ได้” ดิษ นัท ธันท์ ยกตัวอย่างว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทอดพระเนตรดอกกุหลาบ ทรงเห็นดอกกุหลาบอย่างที่เราเห็น แต่ก่อนที่จะตรัสว่า ดอกกุหลาบคือดอกกุหลาบ ทรงเห็นว่าดอกกุหลาบมิใช่ดอกกุหลาบ ดอกกุหลาบประกอบด้วยองค์ประกอบที่มีใช่ดอกกุหลาบ (non-rose elements) ไม่มี

^{๑๑๑} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of Understanding : Commentaries on the Prajnaparamita Heart Sutra*, (Berkeley : Parallax Press, 1988), p.4.

^{๑๑๒} Nhat Hanh, Thich, *Zen Keys*, 2nd ed., (New York : Doubleday, 1995), p.39.

เส้นแบ่งเขตแดนที่ชัดเจนระหว่างดอกกุหลาบกับองค์ประกอบที่มีใช้ดอกกุหลาบ และนี่เป็นเหตุผลว่าทรงไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในดอกกุหลาบ^{๑๐๓}

ฉะนั้น วิภาววิธีแห่งปรัชญาปารมิตาสูตรแบ่งได้เป็น ๓ ชั้น

ชั้นที่ ๑ ดอกกุหลาบเป็นดอกกุหลาบ

ชั้นที่ ๒ ดอกกุหลาบมิใช่ดอกกุหลาบ

ชั้นที่ ๓ ดังนั้น ดอกกุหลาบจึงเป็นดอกกุหลาบ^{๑๐๔}

หรือตอนหนึ่งในวัชรเมตทิปรัชญาปารมิตาสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พระสุภูติว่า

“สุภูติ สิ่งที่เราเรียกว่า พุทธธรรม คือทุกสิ่งทุกอย่างที่มีใช้ พุทธธรรม”^{๑๐๕}

ท่านอธิบายว่า หากเราคิดว่าคำสอนของพระพุทธศาสนาแยกออกมาอย่างสิ้นเชิง จากคำสอนอื่น ๆ ในสังคม นี่เป็นความเข้าใจที่ผิดพลาดอย่างมาก ท่านเห็นว่าคุณค่าทางจิตใจ (spiritual values) ของยูดา ยิซลาม คริสต์ มีส่วนร่วมในสาระเดียวกับพุทธ ซึ่งอาจไม่เรียกว่า “พุทธธรรม” แต่มีพุทธธรรมอยู่ในเนื้อหา (content) ครั้งหนึ่งพระเจ้าตรัน จัน ตอง (King Tran Nhan Tong) แห่งเวียดนามตรัสว่า กินอาหาร ดื่มน้ำ เข้าห้องน้ำ ล้วนเป็นพุทธธรรม^{๑๐๖}

โดยปกติแล้ว ดิซ นัท ฮันห์ ไม่เห็นด้วยกับการ “นำคำสอนของครูบาอาจารย์มาเป็นอุดมการณ์”^{๑๐๗} (make the words of our teacher into a doctrine or an ideology) นั่นคือการนำพุทธพจน์มาเป็นทฤษฎีโดยไม่ใคร่ครวญ ท่านเห็นว่า เราต้องพิจารณาเจตนารมณ์ที่แท้จริงแห่งการสอน

^{๑๐๓} Nhat Hanh, Thich, *The Diamond that Cuts through Illusion*, (Berkeley : Parallax Press, 1992), pp. 46-47.

^{๑๐๔} *Ibid.*, p. 56.

^{๑๐๕} *Ibid.*, p.63.

^{๑๐๖} *Ibid.*, p.64.

^{๑๐๗} เช่นการพยายามพิสูจน์ว่าความทุกข์มีอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่าง อีกทั้งสร้างทฤษฎีเพื่อพิสูจน์เรื่องนี้. Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, p.19. คำ “ideology” (อุดมการณ์) หากพิจารณาถึงบริบทช่วงสงครามเวียดนาม น่าจะมีใช้คำที่มีความหมายเชิงบวก (good connotation) เพราะคำ “อุดมการณ์” มักมีนัยทางการเมืองแฝงเร้นอยู่ เช่น อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ อุดมการณ์ประชาธิปไตย เป็นต้น อุดมการณ์ในลักษณะนี้มักถูกนำมาอ้างเพื่อหาความชอบธรรมในการทำสงคราม – ผู้วิจัย.

ของพระพุทธองค์^{๑๑๔} ท่านเชื่อว่า หากเรามีความรอบรู้ใน “ภาษาแห่งความไม่ยึดมั่นถือมั่น” (the language of non-attachment) จะช่วยให้เราพัฒนาความเข้าใจให้ลึกซึ้งขึ้นได้^{๑๑๕}

๒.๓.๕. ความเชื่อมโยงระหว่าง “ปฏิจกภาวะ” (Interbeing) กับทฤษฎี “สวภาวะ” ดิชนัท ธนห์ ได้อธิบายถึง “สวภาวะ” (Svabhava) หรือธรรมชาติที่เป็นของเฉพาะตัว (self-nature) แบ่งได้เป็น ๓ อย่าง

๑) ปริกัลปิตสวภาวะ (*parikalpita svabhava*) คือธรรมชาติที่มาจากจินตนาการและการแบ่งแยก (imaginary construction and discrimination) ปริกัลปิตสวภาวะ เป็นการปรากฏขึ้นจากจิตที่ปนเปื้อน (deluded mind) ด้วยความหลงผิด ความอยาก และความโกรธ จิตนี้ย่อมสร้างจินตนาการต่อความจริงบนฐานของการรับรู้ที่ผิดพลาดและการแบ่งแยก การรับรู้ที่ผิดพลาด (false perception) ก่อให้เกิดวงจรแห่งทุกข์หรือ “การเกิดการตาย” (birth and death) นั่นคือ ปฏิจกสมุปบาท^{๑๑๖} (Independent Co-Arising, *pratiya-samutpada*)

หน้าที่ของปริกัลปิตสวภาวะคือการแบ่งแยก มันจะคัดความจริงออกเป็นส่วน ๆ^{๑๑๗} ส่วนใหญ่แล้วเรามีชีวิตอยู่ในโลกแห่งการสร้างจินตนาการและการแบ่งแยก นี่ตัวฉันนั้นคนอื่น นี่การมานั้นการไป นี่การเกิดนั้นการตาย ล้วนเป็นสิ่งที่จิตใจสร้างขึ้นว่าความจริงเป็นอย่างนี้ ๆ แต่นั่นหาใช่ความเป็นจริงของสิ่งนั้น ๆ ไม่ เมื่อเราเศร้า มองไปที่ดวงจันทร์ก็รู้สึกวาดวงจันทร์ดูเศร้า ๆ เป็นการสร้างขึ้นของจิต^{๑๑๘} ยิ่งเรามองสิ่งต่าง ๆ อย่างแบ่งแยก บนฐานของตัวตน ความเที่ยง ทวิภาวะ เป็นต้นว่า ความเป็นและความไม่เป็น (being and nonbeing) เท่ากับว่าเรารดน้ำเมล็ดพันธุ์แห่งความหลงผิดและหม่นกมลต่อความทุกข์แห่งสังสารวัฏอยู่เรื่อยไป^{๑๑๙} อย่างไรก็ดี การปรากฏ (manifestation) มิได้มีเพียงการปรากฏในมุมมองของจิตที่ปนเปื้อน (deluded mind) เท่านั้น ยังมีการปรากฏของจิตแท้ (true mind) อีกด้วย นั่นคือ

^{๑๑๔} เช่น ทรงสอนอนิจจังและอนัตตาเพื่อช่วยมิให้เรายึดติดกับรูปลักษณะ (sign). Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, p.22. ส่วนอภิปุญมสูตรนั้น วัตถุประสงค์หลักของพระสูตรนี้คือเพื่อแสดงถึงความจำเป็นในการตัดซึ่งความยึดมั่นถือมั่น. Nhat Hanh, Thich, **Thundering Silence**, p.35.

^{๑๑๕} Nhat Hanh, Thich, **The Diamond that Cuts through Illusion**, pp.63-64.

^{๑๑๖} ประกอบด้วย อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายคณะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรามรณะ. Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, (California : Parallax Press, 2001), p.188.

^{๑๑๗} **Ibid.**, p.193.

^{๑๑๘} **Ibid.**, p.197.

^{๑๑๙} **Ibid.**, pp.193-194.

๒) นิชิปันนสวภาวะ หรือนิชิปันนสภาวะ (*nishapanna svabhava*) เป็นธรรมชาติแห่งความจริงแท้ (*true nature*) ที่เผยตนเองเมื่อเรารับรู้สิ่งต่าง ๆ ตามปรัตนตรสวภาวะแล้ว เรียกได้ว่าเป็น ธรรมชาติที่สมบูรณ์ (*fulfilled nature*) คือสภาวะแห่งการไม่ปราศจากสิ่งใดเลย^{๑๑๔} (*the basis that lacks nothing*) ซึ่งมีคำเรียกหลายอย่าง เป็นต้นว่า นิพพาน^{๑๑๕} (*nirvana*) ภาวะแห่งความเป็นเช่นนั้นเอง (*the realm of suchness*) หรือความจริงปรมัตถ์ (*ultimate reality*)

ท่านอธิบายตอนหนึ่งของมหายานสัทโธตปาตศาสตร์ (*Treatise on the Awakening of Faith*) ที่ท่านอัสวโณษ (*Asvaghosa*) เอ่ยถึง “ประคตสองบาน” นั่นคือ ประคตแห่งการเกิดการตาย และประคตแห่งเช่นนั้นเอง ดิซ นัท ฮันท์ ได้นำมาเทียบกับมิติแห่งประวัติศาสตร์ (*historical dimension*) และปรมัตถมิติ (*ultimate dimension*) ชีวิตมีสองแง่มุม แง่มุมแรกคือ การเกิด การตาย และความทุกข์ อีกแง่มุมหนึ่งคือ ความเป็นเช่นนั้นเองและความสุข พระอาทิตย์ขึ้นเหมือนเดิมทุกวัน สิ่งต่างไปคือ บางวันเรามีความเบิกบาน แต่บางวันกลับเศร้าหมอง นั่นเป็นเพราะจิตใจเรา หากจิตใจหนักอึ้ง โลกของเราเต็มไปด้วยความทุกข์ หากใจเราผ่องใสเบาสบาย โลกดูสวยงาม จิตแท้เป็นปัจจัยสร้างโลกแห่งความเป็นเช่นนั้นเองและความสุข^{๑๑๖} เพราะไม่ยึดติดกับสิ่งใด อาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า จิตปนเปื้อนเป็นปัจจัย จิตแท้ก็เป็นปัจจัย โลกที่ปรากฏขึ้นบนฐานของจิตปนเปื้อนเต็มไปด้วยความทุกข์ โลกที่ปรากฏบนฐานของจิตแท้คือโลกแห่งความสุขสันติ^{๑๑๗}

สรุปแล้ว ปรกัลปิตสวภาวะและนิชิปันนสวภาวะคือการปรากฏ (*manifestation*) ของจิตที่ปนเปื้อน (*deluded mind*) ย่อมมีการปรากฏเป็นปรกัลปิตสวภาวะ นั่นคือ จินตนาการความคิดฝันที่มีฐานจากความหลงผิด ส่วนจิตแท้ (*true mind*) มีการปรากฏเป็นนิชิปันนสวภาวะ คือความเป็นจริงของสิ่งนั้น ๆ ท่านย้ำว่า กุญแจที่ไขไปสู่ประคตแห่งปรมัตถมิติ คือปรัตนตรระ หรือการมองอย่างลึกซึ้งด้วยความเข้าใจในธรรมชาติแห่งการอิงอาศัยกันนั่นเอง

^{๑๑๔} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, p.190.

^{๑๑๕} ความหมายของ “นิพพาน” คือ การปราศจากความคิดทั้งปวง (*extinction of all notions*). Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, p.137.

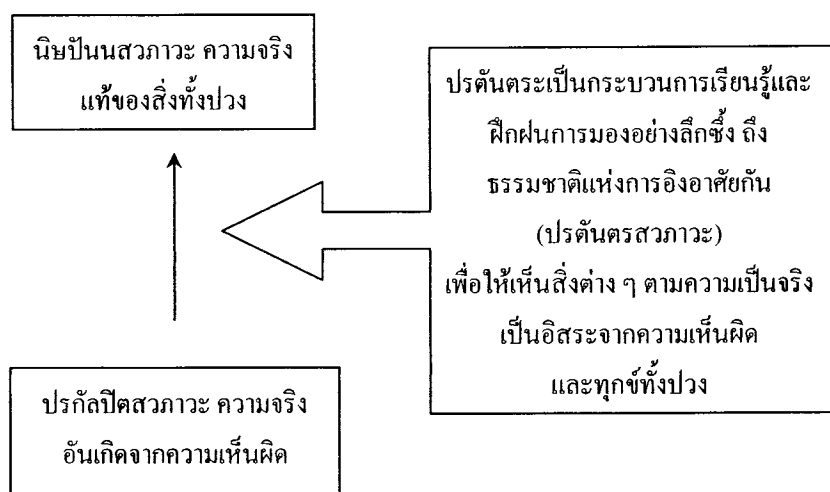
^{๑๑๖} “True mind conditions the world of suchness and happiness”. Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, p.190. ให้สังเกตว่า “conditions” เป็นคำกริยาโดยมี true mind เป็นประธาน

^{๑๑๗} “Deluded mind is caused and conditioned. True mind is also caused and conditioned. The world that manifests based on deluded mind is full of suffering. The world that manifested based on true mind is a world of happiness and peace.” Nhat Hanh, Thich, **Ibid.**, p.189.

๓) ปรตัตตรสวภาวะ (*paratantra svabhava*) เป็นความจริงที่ทําให้มีความสำคัญมาก “ปรตัตตระ” เป็นกระบวนการเรียนรู้และฝึกฝนที่จะเปลี่ยนวิธีการมอง จากการมองแบบ “ปรกัลปิตสวภาวะ” อันเป็นการรับรู้ที่ไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง ไปสู่ “นิยป็นนสวภาวะ” คือความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ “ปรตัตตรสวภาวะ” เป็นหนทางที่จะเปิดประตูสู่ความเป็นจริงได้ โดยการสังเกต มองอย่างลึกซึ้งให้เห็นถึงธรรมชาติแห่งการอิงอาศัยกัน^{๑๑๔} (nature of interdependence) มองให้เห็นว่า สิ่งหนึ่งสิ่งใดปรากฏหรือสำแดงตน (manifest) ขึ้นได้ก็เพราะอาศัยสิ่งอื่น ๆ เช่น ดอกไม้สำแดงตนขึ้นได้ก็เพราะมีปัจจัยหลายประการ เป็นต้นว่า สายฝน แสงอาทิตย์ พื้นดิน และอื่น ๆ อีกมากมาย ไม่เพียงเท่านั้น เราจะเข้าใจด้วยว่า โลกแห่งการเกิดการตายหรือวัฏฏสงสาร ไม่อาจแยกออกจากนิพพานได้ เป็นสองมิติในความจริงเดียว (two dimensions of one reality) หากเราสามารถมองอย่างลึกซึ้งไปในการปรุงแต่ง (formation) แม้เพียงอย่างเดียวในสังสารวัฏ เราก็จะสัมผัสความเป็นเช่นนั้นเองได้^{๑๑๕}

ผังข้างล่างเป็นการแสดงถึงการตีความทฤษฎีสวภาวะของ ดิซ นัท ฮันห์

ภาพที่ ๒.๒ การตีความทฤษฎีสวภาวะของ ดิซ นัท ฮันห์

^{๑๑๔} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, p.198.

^{๑๑๕} **Ibid.**, p.195.

และนี่เป็นที่มาของการให้ความสำคัญแก่ “ปรตันตระ” ในฐานะที่เป็นธรรมชาติที่อิงอาศัยกัน และกระบวนการเรียนรู้และฝึกฝนที่จะนำไปสู่การมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ความเกี่ยวข้องระหว่าง “ปรตันตรสภาวะ” หรือ “ธรรมชาติที่อิงอาศัยกัน” กับ “ปฏิจจภาวะ” คือ

เมื่อเราหยุดและมองอย่างลึกซึ้งไปในการปรุงแต่งในจิต (mental formation) ของเราและความคิดว่าตัวตนและคนอื่น การเกิดและการตาย อวิชชาและปัญญา เราย่อมเห็นธรรมชาติที่แท้จริงของการพึ่งพิงอิงอาศัยกัน (interdependence) นั่นคือ ปฏิจจภาวะ^{๑๒๐}

ปฏิจจภาวะมีความเกี่ยวข้องทั้งวิธีการที่จะไปถึงซึ่งการเห็นความจริง และการเห็นความจริงนั่นเอง สำหรับ ดิซ นัท ฮันห์ นั้น ท่านเห็นว่า วิธีการและเป้าหมายไม่อาจแยกออกจากกันได้^{๑๒๑} พระโพธิสัตว์มีความระมัดระวังในเหตุ (causes) แต่คนทั่วไปสนใจในผล (effects) มากกว่า เพราะพระโพธิสัตว์เห็นว่าผลและเหตุเป็นหนึ่งเดียว วิธีการคือผลในตัวของมันเอง บุคคลที่ตรัสรู้แล้วย่อมไม่พูดว่า “นี่เป็นเพียงวิธีการเท่านั้น” ด้วยเห็นชัดว่า วิธีการคือผล การกระทำและการฝึกปฏิบัติควรเป็นไปด้วยความสงบและมีสติ การช่วยคนป่วยหรือคนยากจน หมายถึง การมีความสงบและความรักในขณะที่ช่วยนั้น เมื่อเราปฏิบัติธรรม เราไม่ควรหวังว่าการปฏิบัติจะนำมาซึ่งรางวัลที่ยิ่งใหญ่ในอนาคต แม้กระทั่งพระนิพพาน แคนสุขาวดี การตรัสรู้ หรือการเป็นพระพุทธเจ้าก็ตาม เคล็ดลับของพระพุทธศาสนา คือ การตื่นรู้ที่นี่และเดี๋ยวนี้ (to be awake here and now) ท่านย้ำว่า “ไม่มีหนทางไปสู่ความสงบ ความสงบนั้นแหละคือทาง ไม่มีหนทางไปสู่การตรัสรู้ การตรัสรู้มันแหละคือทาง ไม่มีหนทางไปสู่อิสรภาพ อิสรภาพมันแหละคือทาง”^{๑๒๒}

การปฏิบัติในการเข้าถึงปฏิจจภาวะ คือการหยุดและมองอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็น ๒ แกมมุมของสมาธิ การ “หยุด” คือสมถะ และการ “มองอย่างลึกซึ้ง” คือวิปัสสนา สิ่งสำคัญในการปฏิบัติเพื่อให้ “เห็น” ปฏิจจภาวะคือ การมองอย่างลึกซึ้งด้วยสติ สติเปรียบเหมือนเครื่องกำเนิดไฟฟ้า (generator that produces electricity) ซึ่งให้กำเนิดแสง ความร้อนในการทำอาหาร และประโยชน์อื่น ๆ อีกมาก เช่นเดียวกัน เราจึงต้องปฏิบัติในหนทางที่จะผลิตพลังงานแห่งสติในชีวิตประจำวัน^{๑๒๓} เมื่อเรามีชีวิตอย่างมีสติ ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเปิดเผยธรรมชาติแห่งปฏิจจภาวะ เมื่อมองอย่างลึกซึ้งไป

^{๑๒๐} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, p.208.

^{๑๒๑} “Means and ends cannot be separated” Nhat Hanh, Thich, **Interbeing : Fourteen Guidelines for Engaged Buddhism**, p.6.

^{๑๒๒} Ibid., p.6.

^{๑๒๓} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, p.208.

ยังโบไม้สั๊กโบ เราสั้มผัสแสงอาทิตย์ แม่น้ำ มหาสมุทร และจิตใจของเราในโบไม้นั้น นี่คือการปฏิบัติที่แท้จริง^{๑๒๔} (true practice) และเป็นฐานสำคัญแห่งการสอนการเจริญสติในชีวิตประจำวันตามแนวทางของ ดิข นัท ฮันห์

๒.๔ การตีความสติ

เมื่อ ดิข นัท ฮันห์ อายุ ๑๖ ปี ท่านบวชเป็นสามเณรที่วัดตูฮัว (Tu Hieu Monastery) ที่เมืองเว้ ท่านได้รับหนังสือเล่มเล็ก ๆ เล่มหนึ่งชื่อ “คู่มือเล่มน้อยสำหรับการปฏิบัติ” ซึ่งไม่ได้กล่าวถึงปรัชญาหรือทฤษฎีอะไรเลย ตอนนั้นท่านรู้สึกว่ววิธีการสอนของวัดนี้ “ค่อนข้างจะโบราณ ตอนแรกเราต้องศึกษาคู่มือทั้งเล่มโดยการท่องจำ และปฏิบัติตามโดยไม่รู้หลักการหรือทฤษฎีเลย”^{๑๒๕} สิ่งสำคัญในหนังสือเล่มนี้คือหัวข้อ “ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน” (Practice in Everyday Life) คือคาถาจำนวน ๕๐ บท แม้คู่มือเล่มนี้จะไม่ได้อธิบายทฤษฎีอะไรเลยแต่ได้ให้แนวทางในการปฏิบัติจริง ๆ ท่านเห็นว่า คู่มือเล่มน้อยนั้นเป็นแก่นที่สำคัญของเซน^{๑๒๖}

การมีสติคือการได้สัมผัสประสบการณ์ตรงที่เกิดขึ้น “ที่นี่-เดี๋ยวนี้” (here and now) ผลงานรูปแบบต่าง ๆ ของท่านและสำนักเทียบหินสะท้อนถึงทัศนะนี้อย่างชัดเจน เป็นต้นว่า เพลง “Happiness is Here and Now”^{๑๒๗} หนังสือ “ปาฏิหาริย์แห่งการตื่นอยู่เสมอ” (The Miracle of Awakening) สอนการฝึกสติแบบง่าย ๆ เช่น ถ้าเรากินส้ม ขอให้เราได้ลิ้มรสส้มนั้นจริง ๆ ไม่ใช่นึกถึงโครงการในอนาคต หาไม้อแล้วเรากำลังกิน “โครงการในอนาคต” มากกว่า “ถ้าคุณไม่ได้อยู่ในปัจจุบัน เวลามองก็ไม่เห็น เวลาฟังก็ไม่ได้ยิน กินแต่จะไม่ได้ลิ้มรส”^{๑๒๘} อักษรภาพ (calligraphy) ภาษาอังกฤษ “Present Moment, Wonderful Moment” (ปัจจุบันเป็นเวลาอันประเสริฐ) ที่สำคัญคือ

^{๑๒๔} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, p.210.

^{๑๒๕} Nhat Hanh, Thich, **Zen Keys**, revised ed., (New York : Doubleday, 1995), p.24.

^{๑๒๖} **Ibid.**, p.25.

^{๑๒๗} มีเนื้อความว่า “Happiness is here and now. I have dropped my worries. No where to go, nothing to do. No longer in a hurry. Happiness is here and now. I have dropped my worries. Somewhere to go, something to do. But not in a hurry.” จาก “ภาวนาด้วยหัวใจ” คู่มืองานภาวนาตามแนวทางหมู่บ้านพลัม พ.ศ. ๒๕๕๐. “ความสุขอยู่ที่นี้เดี๋ยวนี้ ฉันได้ปล่อยวางความทุกข์ ไม่ไปแห่งไหน ไม่ทำสิ่งใด ไม่ต้องรีบเร่ง สุขอยู่ที่นี้เดี๋ยวนี้ ฉันได้ปล่อยวางความทุกข์ จะไปที่ไหน จะทำสิ่งใด แต่ก็ไม่ต้องรีบเร่ง” (ผู้วิจัยแปล).

^{๑๒๘} ดิข นัท ฮันห์, ปาฏิหาริย์แห่งการตื่นอยู่เสมอ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๑), หน้า ๑๒.

แนวการสอนการเจริญสติ (ควบคู่กับสมถะและวิปัสสนา) ของท่านมิได้จำกัดรูปแบบ (ในทำนองหรือทำเดินเท่านั้น) หรือผูกติดกับเวลา (เฉพาะตอนนั่งสมาธิเท่านั้น) หรือสถานที่ (ในวัดเท่านั้น) หากเราสามารถสัมผัสประสบการณ์นั้นได้ในชีวิตประจำวัน และตลอดเวลาก็ได้ ถ้าสามารถทำได้

ครูบอกเขาว่า ถ้าเธอนั่งสมาธิกันวันละชั่วโมงก็เป็นการดีอยู่ แต่นั่นยังน้อยเกินไปมาก เธอต้องฝึกสมาธิทุกขณะที่เดิน นอน นั่ง และยืน รวมทั้งเวลาทำงานด้วย ครูสอนให้พวกเขา รู้จักฝึกสติในเวลาล้างมือ ในเวลาล้างจาน กวาดพื้น และแม้ขณะคุยกับเพื่อน ทุกหนทุกแห่ง ฝึกสติได้ทั้งนั้น^{๑๒๕}

ความจริงแล้ว “เราควรฝึกสติทุก ๆ วันและทุก ๆ ชั่วโมง”^{๑๒๖} ด้วยการตีความว่า ประสบการณ์ตรงเกิดขึ้นได้ “ที่นี่-เดี๋ยวนี้” ท่านจึงพัฒนาการสอนการเจริญสติโดยใช้ “คาถา”^{๑๒๗} เพื่อช่วยให้เรามีสติในทุกการกระทำ ซึ่งได้แนวคิดจาก “คู่มือเล่มน้อยสำหรับการปฏิบัติ” ที่ท่านได้ฝึกฝนตั้งแต่เป็นสามเณรอยู่นั่นเอง ปัจจุบันคณะเทียบหินได้พัฒนาคาถาจำนวน ๖๘ คาถา เริ่มตั้งแต่การตื่นนอน ลุกจากที่นอน เปิดหน้าต่าง ล้างมือ เข้าห้องน้ำ แปร่งฟัน บ้วนปาก อาบน้ำ ส่องกระจก แต่งตัว ฟังเสียงระฆัง ตามลมหายใจ รดน้ำต้นไม้ ดื่มน้ำ เทยชะ เป็นต้น อีกทั้งได้นำมาประยุกต์เพื่อให้เหมาะสมแก่กิจกรรมในโลกปัจจุบัน เช่น เมื่อใช้โทรศัพท์ ขับรถ เปิดคอมพิวเตอร์^{๑๒๘} เป็นต้น

^{๑๒๕} ดิชนัท ธนัท, ปาฏิหาริย์แห่งการตื่นอยู่เสมอ, หน้า ๒๗.

^{๑๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

^{๑๒๗} เป็นข้อความสั้น ๆ ที่ช่วยนำพลังแห่งสติเข้ามาในชีวิตประจำวัน คาถา ๑ บทมี ๔ บรรทัด ในขณะที่ห้องบรรทัดที่ ๑ หายใจเข้า, บรรทัดที่ ๒ หายใจออก สลับกันไป ตัวอย่างเช่น คาถาเมื่อตื่นนอน

“ตื่นขึ้นตอนเช้า..ฉันยิ้ม

ยี่สิบสี่ชั่วโมงใหม่สดวางอยู่ตรงหน้า

ฉันปัญญาว่าจะมีชีวิตเต็มทีในทุกนาที

และจะมองสรรพสัตว์ด้วยความกรุณา” Nhat Hanh, Thich, **Stepping into Freedom**, (Berkeley : Parallax Press, 1997), p.4.

^{๑๒๘} “เปิดคอมพิวเตอร์

จิตใจของฉันสัมผัสสาลยวิญญาน (store)

ฉันปัญญาที่จะแปรเปลี่ยนความคุ้นเคยเก่า ๆ

เพื่อช่วยให้ความรักและความเข้าใจเติบโต” Nhat Hanh, Thich, **Ibid.**, p.19.

สติมีความสำคัญมากต่อ “การแปรเปลี่ยน” (transformation) ท่านมักยกตัวอย่างง่าย ๆ โดยการวาดวงกลมหนึ่งวง เปรียบกับจิตของเรา แล้ววาดเส้นโค้งกึ่งกลาง ส่วนบนนั้นท่านกล่าวว่า หากเรียกตามซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) เราอาจเรียกได้ว่า “จิตสำนึก” และส่วนล่างท่านเรียกว่า “จิตใต้สำนึก” ซึ่งหากเรียกตามศัพท์พระพุทธศาสนา คือ “มโนวิญญูณ” และ “ออลยวิญญูณ” ตามลำดับ

ท่านเปรียบ “จิตสำนึก” หรือ “มโนวิญญูณ”^{๓๓๓} คุณักแต่งสวน ส่วน “จิตใต้สำนึก” หรือ “ออลยวิญญูณ”^{๓๓๔} เป็นพื้นดินที่เต็มไปด้วยเมล็ดพันธุ์นานา ไม่เพียงมีเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดีเช่น เมล็ดพันธุ์แห่งความเห็นผิดเท่านั้น หากมีเมล็ดพันธุ์ที่ดีที่เอื้อให้เกิดการตื่นรู้เช่นเมล็ดพันธุ์แห่งสติ ด้วยเช่นกัน ทุกเมล็ดพันธุ์มีโอกาที่จะเจริญงอกงามเป็นจิตตสังขารในมโนวิญญูณ หน้าที่ของมโนวิญญูณหากเป็นนักแต่งสวนที่ดีคือ ต้องรู้จักเมล็ดพันธุ์ของพืชแต่ละชนิดที่อยู่ในพื้นดิน^{๓๓๕} ดูแลรักษาเมล็ดพันธุ์ที่ดี เช่น เมล็ดพันธุ์แห่งการตื่นรู้ (bodhi seed) รดน้ำเมล็ดพันธุ์ที่ดีเหล่านั้นให้งอกงาม และไม่บำรุงหล่อเลี้ยงเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดี ส่วนพื้นดินคือออลยวิญญูณ^{๓๓๖}

ในสวนมีบางสิ่งบางอย่างที่เราคิดว่าเราไม่ต้องการ เช่น ขยะเน่า ๆ เปรียบได้กับเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดีต่าง ๆ เช่น เมล็ดพันธุ์แห่งความโกรธ ท่านตั้งคำถามว่า เราควรกำจัดเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดีหรือไม่ หากมองดูดอกไม้สวยในสวน เราจะเห็นว่า ในดอกไม้มิได้มีเพียงพระอาทิตย์ โลก อยู่在那นั้น หากมีขยะเน่า ๆ อยู่ในดอกไม้ด้วย^{๓๓๗} นักแต่งสวนผู้ชาญฉลาดย่อมไม่กำจัดขยะเน่า ๆ หากแปรเปลี่ยนขะนั้นให้เป็นปุ๋ยเพื่อดอกไม้จะไ้งอกงาม และนี่คือแนวคิดหลักของการแปรเปลี่ยน (Transformation)

^{๓๓๓} เป็นการรับรู้ทางใจ ซึ่งอาจทำงานร่วมกับอายตนะภายนอกและภายใน เช่น เมื่อเรามองดอกไม้ (จักขุวิญญูณ) เรา รู้ตัวว่ากำลังมองดอกไม้ (มโนวิญญูณประกอบด้วยสติ รับรู้การกระทำของจักขุวิญญูณ) นี่เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างมโนวิญญูณและจักขุวิญญูณ หรือทำงานโดยลำพังก็ได้ เช่น การคิดไปเรื่อย ๆ.

^{๓๓๔} ออลยวิญญูณ (store consciousness) แหล่งเก็บของเมล็ดพันธุ์ทุกชนิด ทุกเมล็ดพันธุ์มีลักษณะเฉพาะตัว (individual) ที่มีอยู่แล้ว (innate) และลักษณะร่วม (collective) ที่ได้รับถ่ายทอด (transmitted) จากบรรพบุรุษ และจากการกระทำของตัวเอง ตลอดจนการศึกษา สภาพแวดล้อม สังคม และอื่น ๆ เรามีทั้งเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดี (unwholesome seeds) เช่น เมล็ดพันธุ์แห่งความโกรธ เมล็ดพันธุ์แห่งความโลภ แต่ในขณะเดียวกันก็มีเมล็ดพันธุ์ที่ดี (wholesome seeds) ด้วย เช่น เมล็ดพันธุ์แห่งสติ เมล็ดพันธุ์แห่งการตรัสรู้.

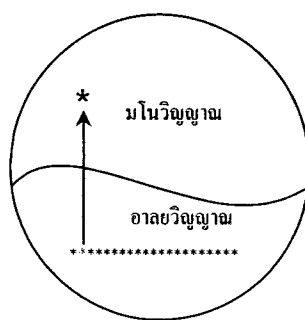
^{๓๓๕} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, p.134.

^{๓๓๖} **Ibid.**, p.212.

^{๓๓๗} **Ibid.**, p.99.

ความสัมพันธ์ระหว่างมโนวิญญาณและอภยวิญญาณเป็นกุญแจที่สำคัญส่งผลต่อการแปรเปลี่ยน วงกลมข้างล่างแสดงความสัมพันธ์ระหว่างเมล็ดพันธุ์ในอภยวิญญาณ และจิตตสังขาร (การปรุงแต่งของเมล็ดพันธุ์ที่สำแดงขึ้น) ในมโนวิญญาณ หากมีใครสักคนกล่าววาจาไม่สุภาพหรือหรือทำให้เราเจ็บปวด เท่ากับว่าคน ๆ นั้นได้รดน้ำเมล็ดพันธุ์แห่งความทุกข์ (ในที่นี้คือความโกรธ) ลงในอภยวิญญาณของเรา เมล็ดพันธุ์แห่งความโกรธ (ดอกจันสีแดงขนาดเล็ก) ในอภยวิญญาณ ย่อมสำแดงตนเป็นความรู้สึกโกรธ (ดอกจันสีแดงขนาดใหญ่) ในมโนวิญญาณ หลังจากที่ได้สำแดงตนในมโนวิญญาณแล้ว เมล็ดพันธุ์นั้นจะนำพลังงานที่ได้รับจากการสำแดงตนกลับมาเป็นเมล็ดพันธุ์ในอภยวิญญาณที่เข้มแข็งขึ้น และเพิ่มอิทธิพลให้เมล็ดพันธุ์ประเภทเดียวกันมันให้เข้มแข็งขึ้นด้วย

ภาพที่ ๒.๓ การสำแดงตนของเมล็ดพันธุ์ในอภยวิญญาณเป็นจิตตสังขารในมโนวิญญาณ^{๓๓๔}

กระบวนการดังกล่าวข้างต้น คือกระบวนการที่ความโกรธได้สำแดงตนขึ้นในมโนวิญญาณแล้ว อย่างไรก็ตาม เราต่างไม่ต้องการให้การแสดงออกที่ไม่น่าพึงปรารถนาของเราปรากฏขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความโกรธ ความเศร้า หรืออื่น ๆ วิธีการของแต่ละคนย่อมแตกต่างกันไป ท่านยกตัวอย่างว่า นักจิตบำบัดบางคนแนะนำคนไข้ให้ “ปลดปล่อยความโกรธ” ด้วยการเข้าไปในห้องนอนแล้วทุบหมอนเพื่อระบายความโกรธนั้นออกมา โดยมีหลักว่าการระบายความโกรธออกมากับหมอนดีกว่าจะไปทำร้ายคน แต่การทุบหมอนนั้น แท้จริงแล้ว เป็นการแสดงความโกรธ และเป็นการรดน้ำเมล็ดพันธุ์แห่งความโกรธให้เติบโตขึ้น^{๓๓๕}

อีกวิธีหนึ่งเป็นหนทางตรงกันข้าม คือวิธีกดทับ (suppress) เมล็ดพันธุ์แห่งความโกรธไว้ในอภยวิญญาณ มิให้สำแดงออกมาทางมโนวิญญาณ โดยการใส่สิ่งอื่นให้เต็มเนื้อที่ของมโน

^{๓๓๔} Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, p.208.

^{๓๓๕} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, pp. 74-75.

วิญญูญาณเพื่อมิให้เมล็ดพันธุ์แห่งความโกรธมีที่งอกขึ้นมาในมโนวิญญูญาณได้ ปิดช่องไว้ไม่ให้งอกออกมา พุดง่าย ๆ คือถ้าเมล็ดพันธุ์นั้นไว้ในอาลัยวิญญูญาณ ตัวอย่างเช่น คนบางคนรู้สึกเหงา จึงไปฟังเพลงแทน (เอาเพลงเดิมให้เต็มเนื้อที่เพื่อไม่ให้เมล็ดพันธุ์แห่งความเหงาออกมาได้) คนบางคนรู้สึกโกรธหรือเครียด จึงไปกินเหล้า เอาการบริโภคใส่เข้าไปในมโนวิญญูญาณเพื่อมิให้เมล็ดพันธุ์แห่งความโกรธหรือเครียดงอกออกมาได้ เป็นผลให้เกิดการบริโภคอย่างไม่มีสติ (unmindful consumption) ซึ่งเท่ากับเป็นการรดน้ำเมล็ดพันธุ์แห่งความโกรธ เกลียด รุนแรงให้งอกงามในอาลัยวิญญูญาณ การกระทำเช่นนี้เป็นการสร้างสิ่งกีดขวาง (block) กั้นขวางการไหลเวียน (circulation) ในจิตใจระหว่างอาลัยวิญญูญาณกับมโนวิญญูญาณ^{๑๑๐}

วิธีการทั้งสองวิธีข้างต้น คือการปล่อยให้เมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดีให้สำแดงตนออกมาทางมโนวิญญูญาณ และเก็บกอดเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดีให้อยู่ในอาลัยวิญญูญาณล้วนเป็นวิธีการที่ไม่ฉลาดทั้งคู่ วิธีแรกเป็นการสร้างความเข้มแข็ง “รดน้ำ” แก่เมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดีเหล่านั้น เมื่อเมล็ดพันธุ์ในอาลัยวิญญูญาณไปปรากฏเป็นจิตตสังขารในมโนวิญญูญาณแล้ว มันจะย้อนกลับมาเป็นพลังงานสะสมยิ่ง ๆ ขึ้นไปในเมล็ดพันธุ์ในอาลัยวิญญูญาณ รอวันปรากฏ (manifest) ที่มโนวิญญูญาณเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ นี่เป็นการไหลเวียนในจิตใจตามปกติ ส่วนวิธีที่สองนั้น เมื่อเราไปสร้างสิ่งกีดขวางมิให้การไหลเวียนของจิตใจดำเนินไปตามปกติแล้ว สิ่งที่ถูกกีดกั้นเหล่านี้จะไปปรากฏในความฝัน และหากมากขึ้นเรื่อย ๆ ย่อมแสดงออกโดยอาการป่วยทั้งร่างกายและจิตใจ ทางร่างกายอาจจะปรากฏเป็นการปวดหัว หรือทางจิตใจ อาจปรากฏเป็นโรคซึมเศร้า โรคจิต (mental illness) จึงไม่ควรใช้วิธีนี้อย่างยิ่ง คำถามคือ แล้วเราควรทำอย่างไร

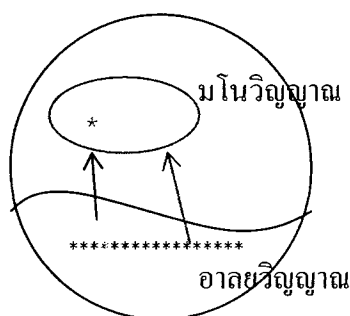
สติคือคำตอบ และนี่คือเหตุผลว่าเหตุใดท่านจึงเน้นการเจริญสติในชีวิตประจำวัน เมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดีต่าง ๆ ไม่เพียงความโกรธ อาจเป็นความหลง ความขุ่นมัว ฯลฯ อาจสำแดงตนได้ตลอดเวลา เช่นเดียวกับแสงอาทิตย์ให้พลังงานแก่การแปรเปลี่ยนของเมล็ดพันธุ์เพื่อเป็นต้นไม้ สติเป็นพลังงานที่สามารถแปรเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ที่สำแดงตนในมโนวิญญูญาณทั้งหลาย สติเปรียบดังแสงอาทิตย์ สำหรับวิธีการแปรเปลี่ยนนั้น ดิข นัท ฮันท์ ได้ให้แนวทางในการแปรเปลี่ยน (transforming) เมล็ดพันธุ์แห่งความทุกข์ที่ฝังอยู่ในอาลัยวิญญูญาณ (deep-rooted seeds of suffering) ดังนี้

^{๑๑๐} ปาฐกถาธรรม (Dharma Talk) แสดงเมื่อ ดิข นัท ฮันท์ เดินทางมาเยือนประเทศไทย วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ณ จังหวัดเชียงใหม่.

๑. ให้ความสนใจและรดน้ำเมล็ดพันธุ์แห่งความสุข (seeds of happiness) นี่เป็นวิธีการทางอ้อมที่จะแปรเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดี เรายังคงให้เมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดี เช่น เมล็ดพันธุ์แห่งความทุกข์ นอนสงบนิ่งในอาลัยวิญญูณ แต่เมื่อเรารดน้ำเมล็ดพันธุ์ที่ดีเป็นต้นว่า เมล็ดพันธุ์แห่งความสุข เมล็ดพันธุ์แห่งความสงบ เมล็ดพันธุ์ที่ดีเหล่านี้จะมีส่วนไปแปรเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดี^{๑๔๑}

๒. ฝึกสติอย่างสม่ำเสมอ เพื่อที่เมื่อเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดีนั้นปรากฏขึ้นในมโนวิญญูณ เรา จะตระหนักได้ว่าเมล็ดพันธุ์แห่งความทุกข์ได้สำแดงตนขึ้นมาแล้ว เมื่อเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดีงอกขึ้นมา เรารู้ว่าเราจะดูแลมันอย่างไร คำแนะนำของท่านคือ เมื่อเมล็ดพันธุ์แห่งความโกรธงอกขึ้นแล้วใน มโนวิญญูณ (ดอกจันสีแดง) หากเราฝึกสติอย่างสม่ำเสมอ เมล็ดพันธุ์แห่งสติ (ดอกจันสีน้ำเงิน ด้านขวา) จะงอกงามขึ้นในมโนวิญญูณ (วงกลมสีน้ำเงิน) เช่นกัน และเข้าโอบกอดความโกรธไว้

ภาพที่ ๒.๔ สติโอบกอดจิตตสังขารอันเกิดจากเมล็ดพันธุ์แห่งความทุกข์^{๑๔๒}

ตัวอย่างของการใช้คาถาและลมหายใจอย่างมีสติเพื่อโอบกอดความโกรธ

หายใจเข้า เราเห็นว่าความโกรธเกิดขึ้นแล้ว

หายใจออก เราดูแลความโกรธนั้น

หลังจากนั้น ความโกรธก็จะกลับไปยังอาลัยวิญญูณ หลังจากที่เรใช้สติโอบกอดความโกรธ มันจะสูญเสียวัดไปมาก เมื่อทำได้ดังนี้ เราจะ ไม่กลัวการปรากฏขึ้นของเมล็ดพันธุ์ที่เราไม่

^{๑๔๑} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, p.116.

^{๑๔๒} Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, p.208.

ปรารถนาใด ๆ^{๔๓}

๓. เชื่อเชิญให้เมล็ดพันธุ์แห่งความทุกข์ปรากฏขึ้นในมโนวิญญาณ วิธีนี้ท่านแนะนำสำหรับผู้ฝึกสติจนเข้มแข็งและคงที่เพียงพอ จึงไม่จำเป็นต้องรอให้เมล็ดพันธุ์แห่งความทุกข์ปรากฏขึ้นมาโดยมิได้คาดหวัง เราเชื่อเชิญความเศร้า ความหดหู่สิ้นหวัง ความรู้สึกผิด ความโหยหาอาตุร ที่ล้วนสร้างความยากลำบากให้เราตลอดมาในอดีตให้ปรากฏขึ้นเพื่อเราจะได้สัมผัส เดินไปกับมัน คุยกับมันดูเพื่อนเก่า ท่านย้ำว่า การจัดการกับความทุกข์เช่นเดียวกับการจับงูพิษ เราต้องเรียนรู้มันและที่สำคัญเราต้องแข็งแรงและมั่นคงเพื่อจะจับมันได้โดยไม่ถูกขบกัด^{๔๔}

ด้วยสติ เราเพียงสังเกตสิ่งต่าง ๆ อย่างที่ท่านเรียกว่า “เพียงตระหนักรู้”^{๔๕} (mere recognition) คือสังเกตโดยไม่ยกยอ ต่อว่า หรือตัดสินใด ๆ สติเป็นพลังงานที่จะนำความแปรเปลี่ยนไปสู่เมล็ดพันธุ์ที่งอกงามขึ้นในมโนวิญญาณทั้งหมด เมล็ดพันธุ์เหล่านี้ล้วนไวต่อสติ หากสติสัมผัสเมล็ดพันธุ์ที่หล่อเลี้ยงการตื่นรู้ (wholesome seeds) จะช่วยให้เมล็ดพันธุ์ที่ดีเหล่านั้นเติบโตและแบ่งบาน หากสติสัมผัสเมล็ดพันธุ์ที่ไม่หล่อเลี้ยงการตื่นรู้ (unwholesome seeds) สติก็จะช่วยให้เมล็ดพันธุ์เหล่านั้นแปรเปลี่ยนได้

การแปรเปลี่ยนที่สำคัญ ดิข นัท ฮันห์ เรียกว่า “อัสรายปราวฤตติ” หรือ “อัสยปรวฤตติ” (asraya-paravritti) คือ “การแปรเปลี่ยนที่ฐานราก” (Transformation at the Base) หมายถึงการแปรเปลี่ยนในส่วนลึกของออลยวิญญาณ^{๔๖} เพราะเป็นฐานของวิญญาณอื่นทั้งหมดและจักรวาลทั้งหมดด้วย การแปรเปลี่ยนที่ฐานราก ไม่ใช่เพียงการเรียนรู้ ไขเหตุผล กล่าวถึง ตลอดจนยอมรับ ทฤษฎีว่าด้วยอนัตตาเท่านั้น การกระทำดังนั้นอาจช่วยให้มีการแปรเปลี่ยนเพียงเล็กน้อยในมโนวิญญาณ แต่การแปรเปลี่ยนที่ฐานราก หมายถึง การแปรเปลี่ยน “สังโยชน์” (samyojana) หรือปมภายใน (internal knots), วาสนา (vashana) และ “อนุสัย” (anushaya) หรือ “กิเลสที่นอนเนื่อง” (latent tendencies)

“สังโยชน์” (samyojana) หรือปมภายใน (internal knots) คือเครื่องกีดขวางประกอบด้วย ความเศร้าและความเจ็บปวดที่เกาะอยู่ในออลยวิญญาณ ผลักดันให้เราทำสิ่งต่าง ๆ โดยที่ไม่รู้ตัว หาก

^{๔๓} ปาฐกถาธรรม (Dharma Talk) แสดงไว้เมื่อ ดิข นัท ฮันห์ เดินทางมาเยือนประเทศไทย วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ณ จังหวัดเชียงใหม่.

^{๔๔} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, pp.217-216.

^{๔๕} **Ibid.**, p.219.

^{๔๖} **Ibid.**, p.224.

เราไม่ได้ดูแลเอาชณะทั้งหกให้ดี เป็นไปไม่ได้เลยที่จะหลีกเลี่ยงการสำแดงตนของสังโยชน์ การเสพติด (addiction) เป็นสังโยชน์อย่างหนึ่ง ให้สังเกตว่าเราริ่เริ่มต้นโดยการเสพติดสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นยาเสพติด เหล้า หรือความสัมพันธ์ที่ไม่สร้างสรรค์อย่างซ้ำ ๆ เราริ่มองไม่เห็นในช่วงเวลาที่เรากำลังจะติดสิ่งเหล่านี้ เราไม่รู้ตัวว่าตอนไหนแน่ที่เราริ่หลงรักคนที่ไม่สมควร กระบวนการของการก่อตัวของสังโยชน์เป็นไปอย่างเร้นลับ แต่หากริ่เราดูแลเอาชณะทั้งหกดีแล้ว เมื่อริ่เริ่มมีการติดอะไรบางอย่าง เราริ่รู้สึกตัว เช่น เราริ่รู้ว่าเราริ่รู้สึกยินดีเมื่อถือแก้วไวน์ ถือบุหรี่ หรือเมื่อพบเจอคนบางคนที่ไม่สมควร หากเราริ่รู้ว่าความรู้สึกยินดีนี้จะพาเราไปไหน สติจะให้เราตระหนักว่าอะไรจะเกิดขึ้น สังโยชน์จะไม่อาจก่อตัวได้เลยหากมีการสังเกตอยู่ ส่วนสังโยชน์ที่นอนเนื่องอยู่ในอภยวิญญูณ เมื่อมันพลุ่งขึ้นมาแล้ว ให้เราตระหนักว่ามันเกิดขึ้นแล้วเท่านั้น เช่น คน ๆ หนึ่งที่เราริ่เพิ่งพบเจอหนแรก แต่เราริ่รู้สึกเกลียดมาก หากเราริ่ขาดสติ เราจะถูกคิ่รังให้ทำสิ่งต่าง ๆ ตามความเกลียด แต่หากมีสติ ให้เราตระหนักว่า “ฉันรู้สึกไม่ค่อยสบายใจเมื่อเห็นบุคคลนี้” ช่วยให้เราหยุดและมองความรู้สึกนั้นอย่างลึกซึ้ง ทำให้เข้าใจว่าอะไรจะเกิดขึ้น เมื่อนั้นเราจะเป็นอิสระจากสังโยชน์^{๑๔๗}

วาสนา (vashana) เป็นฐานของสังโยชน์ การกระทำไม่ว่าทางกาย วาจา ใจ เป็นผลจากวาสนาหรือพลังแห่งนิสัยอันคุ้นเคย (habit energies) นิสัยบางอย่างใช้เวลาเป็นพันปีในการก่อตัว นิสัยที่ดีที่สุดคิ่คือการฝึกสติ วาสนาแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท^{๑๔๘} คิ่

๑. กรรมวาสนา (karma-vashana) นิสัยอันเกิดจากการกระทำ ให้ระลึกอยู่เสมอว่ากรรมวาสนาของเราคิ่สิ่งที่เป็นของเราอย่างแท้จริง (true belongings) เป็นอย่างเดียวที่ติดตามไปหลังจากที่เราตาย เราไม่สามารถนำสิ่งอื่นไปด้วยได้ ไม่ว่าจะเป็นคนที่เราริ่รัก บ้าน ปริิญาบัตร ล้วนต้องทิ้งไว้เบื้องหลังทั้งสิ้น หนึ่งในข้อพึงระลึกห้าประการ (Five Remembrances) กล่าวว่า “การกระทำของเราคิ่สิ่งที่เป็นของเราอย่างแท้จริง เราไม่อาจหลีกเลี่ยงหนีผลอันเกิดจากการกระทำของเราได้”

๒. กรหทยวาสนา (graha-dvaya-vashana) เป็นนิสัยแห่งการจับยึดทวิภาวะ (grasping duality) เรามักริ่รับรู้ปรากฏการณ์ในลักษณะของชั่วตรงข้าม คิดว่าสิ่งที่ถูกริ่รับรู้อยู่นอกจากผู้รับรู้ แยกระหว่างตัวตนและคนอื่น ทั้งที่ความจริงแล้ว สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเพียงความคิด (notions) เท่านั้น แต่เรามิ่มีนิสัยจับยึดสิ่งเหล่านี้แยกออกจากกันอย่างเป็นจริงเป็นจัง

^{๑๔๗} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, p.223.

^{๑๔๘} Ibid., p.224.

“อนุสัย” (anushaya) หรือ “กิเลสที่นอนเนื่อง” (latent tendencies) เป็นสังโยชน์อย่างหนึ่งซึ่งถูกแปรเปลี่ยนไปบางส่วนจนเรารู้ว่ามันไม่มีอยู่แล้ว เปรียบเหมือนกับเรารู้ต้นไม้ เรามองไม่เห็นลำต้นแต่ความจริงแล้วรากของต้นไม้ยังอยู่ อนุสัยอยู่กับเราเหมือนเงาติดตามเจ้าของ รากของอนุสัยมีอยู่ แม้ก่อนที่เราเกิด จึงต้องใช้ความพยายามมากในการแปรเปลี่ยนมัน ต้องระมัดระวังอย่างมากในการตระหนักรู้ถึงอนุสัยแห่งการยึดติดกับตัวตนเมื่อมันปรากฏขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ^{๔๕}

ดังนั้น การแปรเปลี่ยนที่ฐานราก หมายถึง การแปรเปลี่ยนสังโยชน์ วาสนา และอนุสัย นั่นคือการแปรเปลี่ยนสิ่งกีดขวางทั้งปวงในอาลัยวิญญูญาณ หากเราไม่สามารถสัมผัสมันได้ การแปรเปลี่ยนที่แท้จริงย่อมไม่เกิดขึ้น สิ่งที่สำคัญต่อการแปรเปลี่ยนที่ฐานราก คือการดำรงชีวิตอยู่ในปัจจุบันขณะด้วยสติ อันเป็นคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา ปัจจุบันขณะประกอบด้วยอดีตและอนาคต เพราะการสัมผัสปัจจุบันขณะ เราสัมผัสทุกช่วงเวลา รวมถึงอดีตและอนาคต^{๔๖} ดังพุทธพจน์ว่า “ทิฏฐธมมสุขวิหารี”^{๔๗} (Drishta-dharma-sukha-viharini) การมีความสงบและเบิกบานในปัจจุบันขณะช่วยให้มีความสุขไม่เพียงปัจจุบัน และในอนาคตด้วย^{๔๘}

๒.๕ การตีความศีล

ในทัศนะของ ดิซ นัท ฮันท์ นั้น “ศีลคือสติ” และ “หากพื้นฐานของศีลมิใช่สติ นั้นมิใช่ศีลที่แท้จริง”^{๔๙} ท่านจึงเรียกศีล ๕ สำหรับฆราวาส และศีล ๑๔ สำหรับชุมชนในคณะทิเบตว่า “ข้อฝึกอบรมสติ” (mindfulness trainings) การปฏิบัติตามศีล คือการฝึกฝนตัวเราด้วยสติ ซึ่งจะทำให้เราเข้าถึงแก่นของศีลได้ง่ายขึ้น

การเข้าใจศีลผิดพลาดนั้นอาจแบ่งเป็น ๒ กรณี

กรณีแรก เข้าใจว่า “ศีล” คือข้อห้ามไม่ให้ทำโน่นทำนี่ เช่น ตอนที่ท่านเป็นสามเณร ท่านได้เรียนรู้ไตรสิกขาประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา แต่ท่านไม่เข้าใจถึงความเชื่อมโยงระหว่างองค์

^{๔๕} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, p.224.

^{๔๖} Ibid., p.230.

^{๔๗} “มีสุขในปัจจุบัน” อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๓/๓๕.

^{๔๘} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, p.231.

^{๔๙} Nhat Hanh, Thich, **Freedom Wherever We Go**, (Berkeley : Parallax Press, 2004), p. 4.

ธรรมทั้งสาม กล่าวคือ ไม่เข้าใจว่า การห้ามไม่ให้ดื่มแอลกอฮอล์ ไม่ให้พูดโกหก ทำให้มีสมาธิได้อย่างไร^{๑๔๔}

กรณีที่สอง การเห็น “ศีล” เป็นพิธีกรรม นี่เป็นการยึดติดกับรูปแบบภายนอก (outer form) กล่าวคือ ปฏิบัติตามโดยไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริง เข้าข่ายสักกายทิฏฐิ เช่น เชื่อว่าการเอ่ยนามพระพุทธเจ้าจะทำให้เราบริสุทธิ์ (แต่ใจอาจลอยไปที่อื่น) การรับประทานอาหารเจโดยเชื่อว่าจะได้บุญมาก (แต่รู้สึกลัวจะดีเพียงไหนหากได้รับประทานเนื้อสัตว์)^{๑๔๕}

ในขณะเขียนหนังสือ เราอาจแบ่ง “ศีล” ได้เป็น ๒ แบบ คือข้อฝึกอบรมสติ ๑๔ ประการ และข้อฝึกอบรมสติ ๕ ประการ

๒.๕.๑ ข้อฝึกอบรมสติ ๑๔ ประการ และข้อฝึกอบรมสติ ๕ ประการ

๒.๕.๑.๑ ข้อฝึกอบรมสติ ๑๔ ประการ

ข้อฝึกอบรมสติ ๑๔ ประการเกิดขึ้นเมื่อ ดิข นัท ฮันท์ ก่อตั้งคณะเขียนหนังสือ แต่เดิมท่านมิได้มีวัตถุประสงค์จะบวชพระภิกษุภิกษุณี แต่ต้องการสร้างชุมชนที่ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส เป็นข้อฝึกอบรมสติในยุคที่มีการแบ่งแยกในเชิงอุดมการณ์อย่างมาก ทั้งด้านการเมืองและศาสนา ข้อฝึกอบรมสติ ๑๔ ประการนี้ท่านได้ปรับจากกุศลกรรมบถ ๑๐ (Ten Wholesome Practices) ของนิกายเถรวาท และได้เพิ่มเติมในแง่ของอหิงสา การไม่ใช้ความรุนแรง และการไม่แบ่งแยก^{๑๔๖}

ข้อฝึกอบรมสติ ๑๔ ประการเกิดขึ้นท่ามกลางสงคราม (สงครามเวียดนามในช่วงทศวรรษ ๑๙๖๐) แสดงถึงความพยายามของ ดิข นัท ฮันท์ ในการประยุกต์สติให้เข้ากับบริบทของสังคมในยามที่มีความวุ่นวายอย่างที่สุด ข้อฝึกอบรมสติเกิดขึ้นท่ามกลางภาวะแห่งการทำลายล้างในนามของ “ลัทธิ” (ism) ซึ่งไม่อาจปรองดองกันได้ อีกทั้งสะท้อนสถานการณ์ของเวียดนามในช่วงเวลานั้น และการหาหนทางแก้ปัญหาของท่าน ข้อฝึกอบรมสติ ๑๔ ประการ มีหลักการโดยย่อ ดังนี้

๑) ไม่ควรยึดมั่นในความเห็น ลัทธิทางการเมือง ศาสนาใดเป็นอุดมการณ์ แม้แต่พระพุทธศาสนา ไม่ควรยึดมั่นว่าสิ่งที่เรารู้จักเป็นความจริงสูงสุด ดยตัว ความจริงไม่อาจหาได้จาก

^{๑๔๔} Nhat Hanh, Thich, **Freedom Wherever We Go**, p. 3.

^{๑๔๕} Nhat Hanh, Thich, **Freedom Wherever We Go**, pp. 5-7.

^{๑๔๖} Laity, Annabel “The Heart of Practice”, **Thich Nhat Hanh : Essential Writings**, (New York : Orbis Books, 2001), pp. 147-148.

ความรู้เชิงมนทัศน์ ให้ศึกษาและปฏิบัติการละวางความยึดมั่นในความเห็น อีกทั้งไม่บังคับหรือหลอกล่อหรือให้สินบนหรือด้วยวิธีการอื่นใดเพื่อให้ผู้อื่นมีความเห็น ลัทธิการเมือง ศาสนาเดียวกับเรา (ข้อ ๑-๓)

๒) ความทุกข์ของผู้อื่นคือความทุกข์ของเรา เมื่อเราช่วยให้คนอื่นทุกข์น้อยลง เราย่อมมีความสุข ครูอาจารย์ที่มีได้ให้ความสำคัญแก่ปัญหาของโลก เช่น ความอดอยาก สงคราม การกดขี่ และความอยุติธรรมในสังคม แต่บอกให้ปฏิบัตินั้น ดิข นัท ฮันท์ เห็นว่า ท่านเหล่านั้นไม่เข้าใจความหมายของ ‘มหายาน’ อย่างลึกซึ้งเพียงพอ การปฏิบัติธรรมคือการมองเข้าไปในธรรมชาติของตน และการเป็นพระพุทธเจ้า ท่านจึงตั้งคำถามว่า “หากเราไม่สามารถเห็นว่าอะไรเกิดขึ้นรอบ ๆ เรา เราจะมองเข้าไปในธรรมชาติของเราได้อย่างไร”^{๔๔} (ข้อ ๔)

หลักการนี้รวมไปถึง การไม่กระทำในสิ่งที่เป็นอันตรายต่อผู้อื่น และไม่ครอบครองสมบัติของผู้อื่น กล่าวคือ ไม่ประกอบอาชีพที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์และธรรมชาติ ไม่ลงทุนในบริษัทที่ลดทอนการมีชีวิตของผู้อื่น เลือกอาชีพที่ช่วยให้ตระหนักถึงความกรุณา ไม่ฆ่า ไม่ปล่อยให้ผู้อื่นฆ่า หาหนทางทุกวิถีทางที่จะปกป้องชีวิตและป้องกันสงคราม ไม่ถือเป็นเจ้าของซึ่งสิ่งที่ควรเป็นของผู้อื่น เคารพในทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น แต่ป้องกันมิให้ผู้ใดหาประโยชน์จากความทุกข์ของผู้อื่นหรือสิ่งมีชีวิตอื่น (ข้อ ๑๑-๑๓)

๓) เป็นอยู่อย่างเรียบง่าย และมีสติ ไม่สะสมความมั่งคั่งเมื่อคนหลายล้านยังอดอยาก ไม่มีวัตถุประสงค์ในชีวิตเพื่อชื่อเสียง ความร่ำรวย หรือความพอใจทางประสาทสัมผัส แต่แบ่งปันเวลา พลังงาน หรือทรัพย์สินเพื่อคนที่ยังขาดแคลน ไม่เก็บความโกรธหรือความเกลียดไว้ หาหนทางที่จะแปรเปลี่ยน เมื่อมีสิ่งใดเกิดขึ้นให้ตามลมหายใจ เพื่อเข้าใจธรรมชาติและสาเหตุของความรู้สึกเหล่านั้น ฝึกปฏิบัติสติกับลมหายใจ (ข้อ ๕-๗)

๔) การใช้วาจาชอบ ไม่ใช้วาจาที่ก่อให้เกิดความแตกแยกริ้วฉาน แต่ใช้วาจาที่สมานฉันท์ ลดความขัดแย้ง ไม่กล่าวในสิ่งที่ไม่เป็นจริงเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือต้องการให้ผู้อื่นประทับใจ ไม่กระจายข่าวที่ไม่รู้แน่ชัดว่าเป็นจริงหรือไม่ ไม่วิจารณ์หรือประณามสิ่งที่ไม่รู้แน่ชัด กล่าวเฉพาะสิ่งที่ป็นจริงและสร้างสรรค์ และกล่าวถึงความอยุติธรรม แม้ว่าอาจส่งผลต่อความปลอดภัยก็ตาม (ข้อ ๘-๙)

^{๔๔} Nhat Hanh, Thich, **Interbeing : Fourteen Guidelines for Engaged Buddhism**, pp. 27-28

๕) ไม่ใช่พระพุทธศาสนาเพื่อหาประโยชน์ทางการเมือง เช่น การไม่ใช่ชุมชนชาวพุทธเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว หรือแปลงเป็นพรรคการเมือง อย่างไรก็ตาม ชุมชนทางศาสนาต้องมีจุดยืนที่ชัดเจนในการต่อต้านการกดขี่และความอยุติธรรม และควรพยายามเปลี่ยนแปลงสถานการณ์โดยไม่ข้องเกี่ยวกับความขัดแย้งทางการเมือง (ข้อ ๑๐)

๖) รักษาพลังแห่งชีวิตไว้ ไม่ใช่ร่างกายในทางที่ไม่สมควร ดูแลด้วยความเคารพ ไม่มองร่างกายเป็นเพียงเครื่องมือ รักษาพลังแห่งชีวิต คือพลังทางเพศ ลมหายใจ และจิตวิญญาณ เพื่อหนทางแห่งการตระหนักรู้ (ข้อ ๑๔)

เราอาจเห็นภาพสะท้อนของพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงสงครามจากข้อฝึกอบรมสติข้างต้น เช่น ข้อฝึกอบรมสติข้อที่ ๑๐ สะท้อนถึงการหาประโยชน์จากพระพุทธศาสนา บางครั้งผู้นำทางศาสนาอาจสนับสนุนรัฐบาลเพื่อการสนับสนุนทางวัตถุปัจจัยแก่ชุมชน จึงไม่แสดงจุดยืนที่ชัดเจน คือไม่กล้าประกาศออกมาว่าต่อต้านการกดขี่และอยุติธรรม (อันเกิดจากการกระทำของรัฐบาล-ผู้วิจัย) การกระทำดังนี้ ดิข นัท ฮันห์ เห็นว่าเป็นการสยบยอมต่ออำนาจทางการเมือง ท่านเห็นว่า การกดขี่และความอยุติธรรมคือทุกข์ ควรได้รับการແຈກແຈງถึงสาเหตุ นั่นคือสมุทัย เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายในการขจัดเสียดซึ่งความอยุติธรรม คือนิโรธ และหนทางในการขจัดความอยุติธรรมควรมีการนำเสนอ คือมรรค แม้ว่าชุมชนทางศาสนาไม่ใช่พรรคการเมือง แต่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการพูดออกมาถึงความอยุติธรรมเป็นขั้นตอนแรก การนำเสนอหนทางแก้ไขเป็นขั้นตอนต่อไป สิ่งที่สำคัญที่สุดคือต้อง “อยู่เหนือความขัดแย้งทางการเมือง”^{๑๕๔}

๒.๕.๑.๒ ข้อฝึกอบรมสติ ๕ ประการ

ดิข นัท ฮันห์ อยู่ในประเทศตะวันตกถึง ๓๐ ปีและสอนการเจริญสติในประเทศเหล่านั้น ท่านได้รับฟังเรื่องราวแห่งความทุกข์มากมาย ที่เป็นผลจากการใช้ยาเสพติด เหล้า และพฤติกรรมอื่น ๆ ที่ส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่น ประจุการส่งเด็กน้อยสู่สังคมโดยไม่ได้พยายามปกป้องพวกเขา ดังนั้น ความรุนแรง ความเกลียดชัง ความกลัว และความไม่มั่นคงที่พวกเขาพบพานอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันทำให้พวกเขาป่วย “เราต้องการแนวทางปฏิบัติ ยาที่ป้องกันตัวเราเพื่อเราจะได้แข็งแรงอีกครั้ง..สิ่งที่ดีงามและแท้จริงที่เราจะพึงได้”^{๑๕๕} นั่นคือ หลักการที่สันเตได้ใจความสำหรับการฝึกปฏิบัติ นั่นคือ “ข้อฝึกอบรมสติ ๕ ประการ” ซึ่งมีที่มาจากศีลห้าดั้งเดิม

^{๑๕๔} Nhat Hanh, Thich, **Interbeing : Fourteen Guidelines for Engaged Buddhism**, p. 39.

^{๑๕๕} Nhat Hanh, Thich, “The Five Mindfulness Trainings”, **Thich Nhat Hanh : Essential Writings**, p. 157.

ดิช นัท ฮันท์ อธิบายว่า ศีล (precepts) สมาธิ (concentration) ปัญญา (insight) ย่อมไปด้วยกัน เป็นไปไม่ได้ที่จะพูดถึงข้อใดข้อหนึ่งโดยละเว้นข้ออื่น ทั้งสามเป็น “ปฏิจภาวะ” (inter-are) การรักษาศีลย่อมนำมาซึ่งสมาธิ สมาธิจำเป็นสำหรับปัญญา สติเป็นพื้นฐานสำหรับสมาธิ สมาธิช่วยให้เรามองอย่างลึกซึ้ง และปัญญาคือผลของการมองอย่างลึกซึ้ง เมื่อเรามีสติ เราเห็นว่าโดยการละเว้นซึ่งการกระทำ “สิ่งนี้” เราป้องกัน “สิ่งนั้น” ไม่ให้เกิดขึ้นได้ ปัญญาเช่นนี้ไม่ได้ถูกกำหนดจากภายนอก แต่เป็นผลจากการสังเกตของเราเอง ดังนั้นการรักษาศีลช่วยให้เราสงบ มีสมาธิ นำมาซึ่งปัญญา และการตรัสรู้ ทำให้การรักษาศีลของเราเข้มแข็งยิ่งขึ้น ดังนั้น ศีล สมาธิ ปัญญา จึงเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน ช่วยให้เราไปถึงอิสรภาพได้มากขึ้น^{๑๑๐}

ข้อฝึกอบรมสติ ๕ ประการที่ ดิช นัท ฮันท์ นำเสนอเป็นศีลห้าแนวทางอันเป็นผลจากปัญญาที่ได้รับจากการปฏิบัติร่วมกันในสังฆะ

ข้อฝึกอบรมสติข้อที่ ๑ เคารพชีวิต (Reverence for Life)

ข้อฝึกอบรมสติข้อที่ ๒ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (Generosity)

ข้อฝึกอบรมสติข้อที่ ๓ ความรับผิดชอบต่อความสัมพันธ์ทางเพศ (Sexual Responsibility)

ข้อฝึกอบรมสติข้อที่ ๔ ฟังอย่างลึกซึ้งและวาจาแห่งความรัก (Deep Listening and Loving Speech)

ข้อฝึกอบรมสติข้อที่ ๕ อาหารสำหรับสังคมแห่งสติ (Diet for a Mindful Society)

หัวข้อของข้อฝึกอบรมสติแต่ละข้อข้างต้นนี้ ดิช นัท ฮันท์ ได้ให้ไว้ก่อนที่ท่านจะอธิบายความโดยละเอียดของข้อฝึกอบรมสติแต่ละข้อ ซึ่งในที่นี้จะนำเสนอข้อฝึกอบรมสติข้อที่ ๕ ที่มีความหมายครอบคลุมไปมากกว่า “ห้ามดื่มเหล้า” หรือแม้กระทั่ง “ห้ามเสพสิ่งเสพติด” ไปค่อนข้างมาก ข้อฝึกอบรมสติข้อที่ ๕ มีข้อความทั้งหมด ดังนี้

ตระหนักรู้ถึงความทุกข์จากการบริโภคที่ขาดสติ ข้าพเจ้าตั้งสัจย์ปฏิญาณว่าจะบ่มเพาะสุขภาพที่ดี ทั้งกายและใจ เพื่อตัวเอง ครอบครัว และสังคม ด้วยการกิน ดื่ม บริโภคอย่างมีสติ พร้อมทั้งจะรับเอาแต่สิ่งที่จะช่วยถนอมความสงบสุข ความเบิกบานให้แก่ร่างกาย และ

^{๑๑๐} Nhat Hanh, Thich, *For A Future to be Possible : Commentaries on the Five Mindfulness*

Trainings, Berkeley : Parallax Press, 1993, pp. 8-9.

วิญญาณของตนเอง ครอบครัวและสังคม ข้าพเจ้าตั้งใจมั่นว่าจะไม่ใช่แอลกอฮอล์ สิ่งเสพติดอื่นใด หรือการรับประทานอาหารและสิ่งให้โทษ อย่างเช่น รายการโทรทัศน์ นิตยสาร หนังสือ ภาพยนตร์ และการสนทนาบางประเภท เพราะตระหนักรู้ว่า การทำร้ายร่างกาย และวิญญาณของตนเอง ด้วยสิ่งที่เปื้อนพิษเป็นภัยเหล่านี้ เท่ากับเป็นการทรยศต่อบรรพบุรุษ พ่อแม่ สังคม และลูกหลานของตนเอง ข้าพเจ้าจะพยายามแปรเปลี่ยนความรุนแรง ความกลัว ความโกรธ รวมทั้งความสับสนในตัวเองและสังคม โดยเว้นจากการบริโภคสิ่งที่เป็นพิษภัย เพื่อตัวเองและสังคม ข้าพเจ้าเข้าใจดีว่าการบริโภคอย่างถูกต้องเหมาะสมนั้น เป็นสิ่งสำคัญในการเปลี่ยนแปลงตัวเอง และสังคม^{๑๑๑}

เราจะสังเกตได้ว่า ข้อฝึกอบรมสติของ ดิช นัท ฮันท์ จะไม่ขึ้นต้นด้วย “ห้าม..” เหมือนศีลที่เข้าใจกันทั่วไป^{๑๑๒} หากแต่ใช้คำว่า “ตระหนักรู้ถึงความทุกข์อันเกิดจาก..” นี่คือการรู้ทุกข์และสมุทัย โดยมีสติกำกับ เมื่อรู้ว่าการกระทำดังนี้เป็นทุกข์ “ข้าพเจ้าจึงตั้งปณิธาน..” “ข้าพเจ้าตั้งใจมั่น..” เป็นหนทางที่เกิดขึ้น โดยมโนกรรมที่จะละเว้นการกระทำอันเกิดทุกข์ นี่คือมรรค ซึ่งปรากฏเป็นรูปธรรมโดย “ข้าพเจ้าจะพยายามแปรเปลี่ยน..” เราจะเห็นว่า แนวทางของท่านมิได้เป็นไปในเชิงการออกคำสั่ง หากให้ผู้ปฏิบัติตระหนักรู้ด้วยตนเองว่าหากทำสิ่งนี้ย่อมเกิดทุกข์ เขาย่อมเลือกได้ว่าจะทำหรือไม่ทำ แต่ถ้าทำไป ย่อมต้องยินดีที่จะรับผลแห่งการกระทำนั้น การใช้คำ “ห้าม” ไม่เข้ากับนิสัยของคนรุ่นใหม่ ดิช นัท ฮันท์ กล่าวแสดงความเห็นว่า “...(ศีลห้า) เป็นของเก่าแก่มาก ย้อนกลับไปได้ถึงสมัยพุทธกาล พวกเราารู้สึกว่า ควรนำมาเสนอใหม่ในแนวทางที่เข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะ

^{๑๑๑} ข้อความจาก “ใบรับศีล ๕ ข้อฝึกอบรมสติ” จากพิธีน้อมรับพระรัตนตรัยเป็นที่พึงในวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๔๖ ณ วัดสระแก้วสามัคคีธรรม อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา.

^{๑๑๒} ความเข้าใจว่า “ศีล” เป็น “ข้อห้าม” เป็นความเข้าใจโดยทั่วไป ซึ่งผิดไปจากความหมายที่ควรจะเป็น พระพรหมคุณาภรณ์อธิบายว่า “การแปลศีลว่าข้อห้าม เบื้องแรกก็มุ่งเพื่อให้เข้าใจกันง่าย ๆ สำหรับชาวบ้านทั่วไปหรือสำหรับการศึกษาขั้นต้น ๆ แต่ต่อมาเกิดมีการคิดในคำแปลนี้ บางทีถึงกับยึดเอาว่าข้อห้ามเป็นความหมายของศีลไปจริง ๆ ทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับศีลคับแคบและคลาดเคลื่อน มองแต่ด้านลบอย่างเดียว ความจริง แม้แต่ศีลระดับวินัย อย่างวินัยของพระสงฆ์ก็มีทั้งฝ่ายละเว้นและข้อกำหนดให้ทำ...หรือในระดับคนทั่วไป การประพฤติมีความเคารพอ่อนน้อม การชวนช่วยช่วยเหลือรับใช้ ก็เป็นเรื่องศีล นอกจากนี้ เมื่อพูดถึงศีล มักมองข้ามเรื่องการทำมาหาเลี้ยงชีพที่เป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งของศีลไปเสีย ทั้งหมดนี้ล้วนทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับศีลคับแคบลง ดังนั้น เมื่อพูดถึงศีลพึงคอยระวังขยายความรู้สึกให้กว้าง ครอบคลุมสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะให้หมดด้วย” พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๑๘.

สำหรับคนรุ่นใหม่ในตะวันตก หากเธอบอกว่า “อย่าทำอย่างนี้ อย่าทำอย่างนั้น” คนไม่ชอบ รู้สึกว่าถูกบังคับให้ทำอะไรบางอย่าง...”^{๑๖๓}

อีกประการหนึ่งที่สังเกตได้คือการอธิบายอย่างค่อนข้างละเอียดว่า การปฏิบัติตามข้อฝึกอบรมสติข้อนั้น ๆ คือทำอย่างไรบ้าง ครอบคลุมถึงอะไรบ้าง อีกทั้งให้เหตุผลว่าการกระทำดังนั้นจะเกิดผลเสียอย่างไร การละเว้นจะเกิดผลดีอย่างไร ในส่วนของคำอธิบายของ ดิษ นัท ฮันท์ ต่อข้อฝึกอบรมสติข้อที่ ๕ สรุปได้ดังนี้

๑) การเชื่อมโยงระหว่างเรา-บรรพบุรุษ-ลูกหลาน-สังคม-สรรพชีวิตทั้งปวง “อะไรที่เธอรับเข้าไป (ingest) เธอทำเพื่อทุกคน บรรพบุรุษทุกคนและลูกหลานทั้งปวงที่รับสิ่งนั้นเข้าไปพร้อมกับเธอ นี่คือการหมายที่แท้จริงของ สูญญตาแห่งการถ่ายทอด (emptiness of transmission)”^{๑๖๔} ในสังคมสมัยใหม่ คนมักคิดว่า ร่างกายของตนเป็นของตนเองเท่านั้น จะทำอะไรก็ได้ นี่เป็นการปรากฏอย่างหนึ่งของลัทธิปัจเจกนิยม (This is one of the manifestations of individualism) แต่คำสอนว่าด้วยสูญญตา อธิบายว่า ร่างกายของเรามีใช่ของเธอ ร่างกายของเธอเป็นของบรรพบุรุษ พ่อแม่ และลูกหลานที่สืบทอดต่อไป รวมถึงสังคม และสรรพชีวิตทั้งปวงด้วย ดังนั้น การรักษาร่างกายให้แข็งแรงเป็นการแสดงถึงความกตัญญูต่อจักรวาล บรรพบุรุษ และไม่ทรยศต่อลูกหลาน

๒) เราเป็นในสิ่งที่เรารับเข้ามา (We are what we consume) หากเป็นอาหารสำหรับร่างกาย ท่านเน้นการรับประทานอย่างมีสติ ตักอาหาร มองมันก่อนที่จะใส่เข้าปาก เคี้ยวอย่างละเอียดอย่างน้อยห้าสิบครั้ง หากเราปฏิบัติดังนี้จะทำให้เราสัมผัสกับจักรวาลทั้งหมด นอกจากนั้นเราควรระมัดระวังในการพิจารณาอาหารต่อวิญญาน (consciousness) ด้วยว่ามีพิษหรือไม่ เช่นรายการโทรทัศน์ โฆษณา

๓) มีความเชื่อมโยงระหว่างข้อฝึกอบรมสติทั้ง ๕ ข้อ กล่าวคือ หากเราฝึกปฏิบัติข้อใดข้อหนึ่งอย่างเต็มที่ เท่ากับว่าได้ปฏิบัติข้อฝึกอบรมสติทุกข้อ บางครั้งเรากินหรือดื่มอะไรเพราะเรารู้สึกหิว คล้ายกับข้อฝึกอบรมสติข้อที่ ๓ และ ๔^{๑๖๕} เมื่อหิว เราคุยหรือมีเพศสัมพันธ์ หวังว่าการ

^{๑๖๓} The editors of Tricycle : The Buddhist Review, “Interbeing : An Interview with Thich Nhat Hanh”, Thich Nhat Hanh: Essential Writings, p. 158.

^{๑๖๔} Nhat Hanh, Thich, For A Future to be Possible, p. 63.

^{๑๖๕} ข้อฝึกอบรมสติข้อที่ ๔ เชื่อมกับข้อที่ ๒ การใช้ถ้อยคำอย่างมีสติ ด้วยความรักและเมตตา คือการปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้อเฟื้อ. Nhat Hanh, Thich, For A Future to be Possible, p. 44.

กระทำดังนั้นจะช่วยให้ความเหงาหายไป การดื่มและการกินเกินจำเป็นก็เป็นผลจากความเหงา เช่นกัน พอเหงาก็เปิดตู้เย็นหาอะไรกิน เปิดโทรทัศน์ดู อ่านหนังสือหรือนิยาย หรือหยิบโทรศัพท์มาคุย เหล่านี้เป็นการกระทำเพื่อให้ลืมความเหงา แต่นั่นเป็นการใส่ยาพิษให้ตัวเอง การบริโภคอย่างขาดสติทำให้สิ่งต่าง ๆ เลวร้ายยิ่งขึ้น ยกตัวอย่างเช่น การดูโทรทัศน์ มีความรุนแรง ความเกลียดชัง และความกลัวมากมายในโทรทัศน์ หากเราใช้เวลากับสิ่งเหล่านี้ เท่ากับได้รคน้ำเมลิคพันธุแห่งความรุนแรง ความเกลียดชัง และความกลัวในจิตใจของเราเอง

ข้อฝึกอบรมสติข้อที่ ๕ เชื่อมโยงกับข้อที่ ๑ เพราะหากเราลดการบริโภคเนื้อสัตว์ เป็นการช่วยปกป้องชีวิตสัตว์ และช่วยลดปัญหาความอดอยากในโลกที่สามด้วย^{๖๖} ความแตกต่างระหว่างข้อฝึกอบรมสติสองข้อนี้คือ แอลกอฮอล์เป็นยาเสพติด หยดที่หนึ่งนำมาซึ่งหยดต่อ ๆ ไป การหยุดดื่มแก้วแรกเป็นการปรากฏของการตรัสรู้

๔) ท่านได้แนะนำการฝึกปฏิบัติสำหรับข้อฝึกอบรมสติข้อนี้ ประการแรก ให้เราระบุถึงพิษที่อยู่ในตัวเรา ประการที่สอง ให้มีสติว่าเรากำลังรับสิ่งใดเข้าไปในร่างกายหรือวิญญาณ พยายามตระหนักรู้ถึงพิษ และประการสุดท้าย ให้กำหนดว่าสิ่งใดที่เราเข้าไปแล้วจะให้โทษ ตระหนักว่าถ้าเรารับสิ่งนั้น ๆ ไปแล้วย่อมมีพิษ มีสิ่งอื่น ๆ มากมายที่เมื่อรับแล้วไปแล้วไม่ลดทอนความเบิกบานไปจากชีวิตของเรา มีรายการโทรทัศน์หลายรายการที่ดิงามและมีสาระ หนังสือและนิตยสารดี ๆ อีกทั้งผู้คนน่าคบหาที่น่าสนทนาคด้วยในหัวข้อที่สร้างสรรค์อีกมากมาย

๕) ปังเจกชนและสังคมมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้ง สงครามและระเบิดเป็นผลของปังเจกวิญญาณและสหาวิญญาณ^{๖๗} (consciousness individually and collectively) การแปรเปลี่ยนเมลิคพันธุที่เป็นพิษในสหาวิญญาณเป็นหนทางที่แท้จริงในการถอนรากถอนโคนซึ่งสงคราม ความรุนแรงเป็นการปรากฏขึ้นของสหาวิญญาณ ดำรงในลอสเองเจลิสมรฐมคณที่ไมม่

^{๖๖} การบริโภคเนื้อสัตว์โดยเฉพาะเนื้อวัวนั้นทำให้ต้องใช้ทรัพยากรมาก หากเราไม่บริโภควัว จะมีพื้นที่และอาหารเหลือสำหรับคนอดอยาก ส่วนการผลิตแอลกอฮอล์จากพืชเช่นข้าวที่เป็นอาหารของคนเช่นกัน ต้องใช้ข้าวจำนวนมากเพื่อผลิตไวน์ได้เพียงเล็กน้อย ซึ่งหากนำข้าวเหล่านี้ไปเป็นอาหารแก่คนอดอยาก จะช่วยแก้ปัญหาได้มากพอสมควร อ่านรายละเอียดในหัวข้อ ๒.๘.๑ ทศนะของ ดิชนัท ธันท์ ต่อปัญหาทางการเมือง.

^{๖๗} การรับรู้หรือวิญญาณของคนแต่ละคน คือ ปังเจกวิญญาณ (collective consciousness) ปังเจก-วิญญาณของคนหลายคนในสังคม คือสหาวิญญาณ (collective consciousness) เป็นการรับรู้ของสังคมนั้น ๆ หากคนแต่ละคนในสังคมเสพความรุนแรงไม่ว่าจากสื่อใดก็ตาม เมลิคพันธุแห่งความรุนแรงไม่เพียงงอกงามในใจของแต่ละคนเป็นปังเจกวิญญาณเท่านั้น ย่อมบ่มเพาะและเจริญงอกงามในสังคมเป็นสหาวิญญาณด้วย ซึ่งอาจปรากฏเป็นความรุนแรงในระดับต่าง ๆ ของสังคม เช่น การทำร้ายร่างกาย การฆ่ากันอย่างง่ายดาย การทารุณกรรมต่าง ๆ

ทางผู้ ก่อนหน้านั้นไม่นาน ตำรวจหญิงคนหนึ่งถูกยิงตาย ความโกรธเกลียดย่อมบ่มเพาะในใจของตำรวจ รวมทั้งความกลัวในความไม่ปลอดภัยของตนเอง เพราะสังคมเป็นแบบนี้ ตำรวจจึงเป็นเช่นนี้ ตามกฎอัยการปกครอง ตำรวจที่รุนแรงสร้างตำรวจที่รุนแรง สังคมที่หวาดกลัว สร้างตำรวจที่หวาดกลัว หากเราต้องการเปลี่ยนแปลงสังคม จะต้องเปลี่ยนที่ฐานราก คือสหวิญญูชนซึ่งเป็นชุมพลอันความกลัว ความโกรธ ความโลภ และความเกลียดชังฝังตัวอยู่^{๗๘}

ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการตีความข้อฝึกอบรมสติ ๑๔ ประการ และข้อฝึกอบรมสติ ๕ ประการ ซึ่งเป็น “ศีล” สำหรับฆราวาส ต่อไปจะได้กล่าวถึงการตีความพระปาฏิโมกข์ อันเป็นวินัยสำหรับนักบวช

๒.๕.๒. พระปาฏิโมกข์ (Pratimoksha)

พระปาฏิโมกข์เป็นวินัยสำหรับพระภิกษุภิกษุณี ดิข นัท ธันท์ อธิบายว่า “พระปาฏิโมกข์” ช่วยให้ชีวิตของนักบวชมีอิสรภาพยิ่งขึ้น^{๗๙} พระปาฏิโมกข์ฉบับที่ใช้ในหมู่บ้านพลัมได้รับแนวทางจากนิกายธรรมคุปตะ (Dharmagupta) เช่นเดียวกับพระพุทธศาสนาในจีนและเวียดนาม^{๘๐}

ภิกษุภิกษุณีที่บวชใหม่ในหมู่บ้านพลัมต้องใช้เวลา ๕ ปีในการศึกษาพระวินัย อันประกอบด้วยพระวินัยฉบับปรับปรุงและฉบับดั้งเดิม (the Revised and the Classical Pratimoksha) ย้อนไปสมัยพุทธกาล ในพรรษาที่ ๕ จึงเริ่มมีการบัญญัติพระวินัย หลังจากนั้นจึงมีการปรับให้เหมาะสมแก่สถานการณ์ เมื่อพระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงมีพระราชดำรัสอนุญาตให้สงฆ์สามารถปรับพระวินัยได้ตามควร “ดูกรอานนท์ เมื่อเราล่วงไป สงฆ์หวังอยู่จะพึงถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียก็ได้”^{๘๑} อย่างไรก็ดี ในการสังคายนาครั้งที่ ๑ พระมหากัสสปะแสดงความเห็นว่าสงฆ์

^{๗๘} Nhat Hanh, Thich, **For A Future to be Possible**, p. 74.

^{๗๙} Nhat Hanh, Thich, **Freedom Wherever We Go**, p. viii.

^{๘๐} ซึ่งแตกต่างจากพระปาฏิโมกข์ในศรีลังกา ไทย และพม่า ที่ได้รับแนวทางจากนิกายธรรมรักษิตะ (Tamrasatiya) อันเป็นนิกายหนึ่งของเถรวาท. Nhat Hanh, Thich, **Ibid.**, p. viii.

^{๘๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๑/๓๘๒.

ไม่ควรปรับสิกขาบทใด^{๑๖๒}

ท่ามกลางสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลง เป็นต้นว่า ความเจริญด้านเทคโนโลยี สื่อ และการใช้ชีวิตสมัยใหม่ ส่งผลให้วิถีชีวิตแห่งนักบวชถูกลดทอนลงเป็นที่ประจักษ์ทั่วโลกทั้งในชุมชนชาวพุทธและศาสนาอื่น เพื่อสนองตอบต่อสถานการณ์ปัจจุบัน พระปาฏิโมกข์ฉบับที่ปรับให้เหมาะสมแก่โลกยุคใหม่จึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ ในช่วง ๕ ปีที่ผ่านมา คณะธรรมจารย์แห่งหมู่บ้านพลัมได้ปรึกษาพระอาจารย์ด้านพระวินัยในเวียดนามและที่อื่น ๆ ผวนกกับประสบการณ์การเป็นนักบวชประมาณสองทศวรรษในประเทศตะวันตก จึงได้ปรากฏเป็น “พระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุง” ที่มุ่งนำเสนอแนวทางและสนับสนุนวิถีชีวิตนักบวชแห่งพระพุทธศาสนาทั้งในเอเชียและตะวันตก^{๑๖๓}

ดิช นัท ฮันห์ คงตระหนักดีว่า การเปลี่ยนแปลงพระปาฏิโมกข์อาจมีข้อครหา ท่านเขียนไว้ว่า

มีบางคนถามพวกเราว่า ‘พวกท่านเป็นใครกันที่มาเปลี่ยนแปลงพระวินัยที่บัญญัติโดยพระพุทธเจ้า’ คำตอบของเราคือ ‘เราเป็นลูกหลานของพระองค์ เราเป็นการสืบต่อของพระองค์ และเราปฏิบัติเพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ของพระองค์’ ...วัตถุประสงค์ของพระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุงคือ เพื่อปกป้องอิสรภาพและความสมบูรณ์แห่งการปฏิบัติของนักบวชเพื่อที่หนทางแห่งอิสรภาพที่แท้จริงสามารถดำเนินต่อไป^{๑๖๔}

ในทัศนะของท่าน การปรับเปลี่ยนพระวินัยบางข้อให้เข้ากับโลกยุคใหม่ เพื่อให้ปฏิบัติตามได้จริง เป็นการไม่ลดทอนหรือทำให้พระพุทธศาสนาดกต่ำลง หากเป็นการรักษาให้

^{๑๖๒} “สงฆ์ไม่พึงบัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่พึงถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว สมาทานประพฤติกสิกขาบททั้งหลายตามที่ทรงบัญญัติแล้ว” วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๒/๓๘๓. พระมหาทักษิณะนันท์ท่านเป็นสังฆปริณายกองค์ที่ ๑ ของเซน แม้ว่าแนวคิดของท่านค่อนข้างอนุรักษ์ จากการไม่ปรับสิกขาบทใดเลย เพราะเกรงว่า “จักมีผู้กล่าวว่า พระสมณโคดมบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เป็นกาลชั่วคราว” นั่นคือ ท่านไม่ต้องการให้คำสอนของพระพุทธเจ้าถูกมองว่าเป็นความจริงที่สัมพันธ์กับเวลา ในขณะที่ ดิช นัท ฮันห์ นำเสนอว่าพระวินัยที่ทรงบัญญัติหลายกรณีสัมพันธ์กับกาลเวลาและสถานที่ ผู้วิจัยเห็นว่า ในกรณีนี้ พระมหาทักษิณะนันท์น่าจะเป็นต้นแบบของเถรวาทมากกว่าเซน – ผู้วิจัย.

^{๑๖๓} ประกาศในวันที่ ๓๑ มีนาคม ค.ศ. ๒๐๐๓ ที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ซังอัน (Choong Ang Sangha University) กรุงโซล เกาหลีใต้. Nhat Hanh, Thich, **Freedom Wherever We Go**, p. vx.

^{๑๖๔} Nhat Hanh, Thich, **Freedom Wherever We Go**, p. x.

พระพุทธศาสนาสามารถดำรงอยู่ได้อย่างแท้จริง (truly alive) ด้วยเหตุนี้จึงนับได้ว่าเราเป็นผู้สืบทอดที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า^{๑๑๕}

ในการบัญญัติพระวินัยนั้น ท่านเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเมื่อมีความจำเป็น และหากไม่เหมาะสมในรูปแบบ ย่อมเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้^{๑๑๖} หากเราคิดอยู่กับรูปแบบภายนอกของศีล และกล่าวว่าไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้เพราะเป็นการไม่เคารพพระพุทธเจ้า แสดงว่า “เราเดินไปในทางตรงกันข้ามกับที่พระพุทธองค์ต้องการ เราต้องปรับเปลี่ยนแก้ไขเพื่อให้ศีลงดงามขึ้นหากเราต้องการข้อสัถย์ต่อความคิดและจิตวิญญาณของพระพุทธองค์”^{๑๑๗}

สำหรับพระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุงนั้น ส่วนที่มีการปรับเปลี่ยนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งของและพฤติกรรมของผู้คนในชีวิตปัจจุบันมาก อยู่ในสิกขาบทหมวดนิสสัคคียปาจิตติย์ และอนียต ซึ่งอาจแบ่งการเปลี่ยนแปลงเป็น ๒ แบบ คือการปรับเปลี่ยนโดยเพิ่มอุปกรณ์ที่ใช้ในชีวิตประจำวันที่ไม่อยู่ในสมัยพุทธกาล เช่น โทรศัพท์ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น และการปรับเปลี่ยนแนวคิด การบริหาร หรือวิถีชีวิตแบบใหม่ เช่น งบประมาณ เป็นต้น

การปรับเปลี่ยนในเรื่องอุปกรณ์ ในหัวข้อนิสสัคคียปาจิตติย์ มีข้อ ๔ “ภิกษุครอบครองซึ่งโทรศัพท์ เครื่องเล่นวีดีโอ เครื่องเล่นคาราโอเกะ เครื่องเล่นเกม หรืออุปกรณ์ใดที่มีไว้เพื่อแสดงภาพยนตร์ทางโลก เพลงทางโลก หรือเกม...” ข้อ ๕ “ภิกษุมียี่สิบสี่ส่วนตัว เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากสังฆะ...” ข้อ ๖ “ภิกษุมียี่สิบสี่ส่วนตัวหรือใช้รถหรือโทรศัพท์ที่มีราคาแพง หูหร่า หรือสีสันฉูดฉาด...” ข้อ ๘ “ภิกษุเปิดบัญชีหรือมีบัญชีธนาคารสำหรับการใช้ส่วนตัว ยกเว้นการได้รับอนุญาตจากสังฆะให้ไปศึกษาในต่างประเทศ..” ในหัวข้ออนียต มีดังนี้ ข้อ ๘๑ “ภิกษุเข้าอินเตอร์เน็ตโดยไม่มีเพื่อนสหธรรมิกอยู่ด้วยเพื่อป้องกันมิให้หลงทางเข้าไปในเว็บไซต์ที่เป็นอันตราย...”

^{๑๑๕} Nhat Hanh, Thich, **Freedom Wherever We Go**, p. xi.

^{๑๑๖} ท่านยกตัวอย่างพระปาฏิโมกข์ดั้งเดิมว่ามีให้พระรับเงินหรือทอง (“ถ้า ภิกษุได้รับหรือใช้ให้ผู้อื่นรับทองและเงิน หรือยืมทองและเงินที่เขาเก็บไว้ให้ ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตติย์” ดูเพิ่มเติมใน วิ.ม. (ไทย) ๒/๕๘๓/๑๐๘) ดิษ นัท ฮันห์ เล่าว่า ครั้งหนึ่ง มารดาของมิการะ (Migara's mother) ถวายเหรียญเงิน ๑ ดึง ภิกษุไปปรึกษาพระพุทธเจ้าว่าจะทำอย่างไร สรุปแล้วจึงแก้ปัญหาว่าให้มอบแก่ภรรยาผู้หนึ่งซึ่งหากภิกษุขาดแคลนสิ่งใดสามารถบอกกล่าวแก่บุคคลนั้นได้ เรียกว่า “ไวยวัจजर” (pure person) ด้วยหนทางนี้จึงไม่เป็นการผิดศีล แต่เป็นการปรับปรุงศีลในสมัยพุทธกาล. Ibid., p. 21.

^{๑๑๗} Nhat Hanh, Thich, **Freedom Wherever We Go**, p. 13.

การปรับเปลี่ยนแนวคิด การบริหาร หรือวิถีชีวิตแบบใหม่ ในหัวข้อนิสัคคิยาปาจิตติย มีข้อ ๑๐ “ภิกษุใช้งบประมาณของวัด หรือองค์กรการกุศลเพื่อช่วยเหลือญาติหรือเพื่อน โดยไม่ได้รับความเห็นชอบจากสังฆะหรือองค์กรการกุศลนั้น...” ข้อ ๑๑ “ภิกษุให้กู้เงินโดยมีคอกเบี้ย ลงทุน ซื้อหรือขายหุ้น ลงทุนในที่ดินหรืออสังหาริมทรัพย์ เล่นลอตเตอรี่...” ข้อ ๑๒ “ภิกษุใดเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลและอยู่ในห้องพักรักษาที่มีราคาแพง ส่วนตัว หูหราโดยไม่จำเป็น...”

และในหัวข้ออนิยต มีข้อ ๓๓ “ภิกษุก่อว่าอ้างว่าตนเป็นคนทันสมัยในโลกยุคใหม่ แล้วดูถูกและไม่เคารพอุปัชฌาย์โดยหาว่าท่านคร่ำครึ ตามโลกไม่ทัน...” ข้อ ๓๕ “ภิกษุเข้าไปในบาร์หรือคอฟฟี่ช็อปที่มีแสงสลัวเพื่อดื่มหรือนั่งและดูผู้คนเดินไปมา...” ข้อ ๓๖ “ภิกษุไปบ้านคฤหัสถ์ หรือภัตตาคารเพื่อร่วมงานวันเกิด งานหมั้น หรืองานแต่งงาน...” ข้อ ๓๗ “ภิกษุทดลองงานวันเกิดของตนในบ้านของคฤหัสถ์ หรือภัตตาคาร...” ข้อ ๑๐๐ “ภิกษุที่ลงเรียนด้วยหวังปริญญาตรี โท หรือเอกทางด้านวิศวกรรมศาสตร์ แพทยศาสตร์ เกษศา หรือวิชาทางโลกอื่น ๆ ที่มีใช้พุทธศาสตร์ศึกษา...”

การตีความศีลและพระวินัยเพื่อให้เข้ากับบริบทสังคมยุคใหม่นั้น ในทัศนะของ ดิษ นัทธันห์ เป็นการรักษารูปลักษณ์ของพระพุทธองค์ และทำให้พระพุทธศาสนาอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนที่ทั้งที่เป็นฆราวาสและนักบวช คือเชื่อมต่อการระหว่างการเจริญสติในทุกการกระทำในชีวิตประจำวัน ที่ต้องข้องเกี่ยวกับวิถีชีวิตในโลกยุคใหม่ เช่น อินเทอร์เน็ต การใช้โทรศัพท์ การบริหารงบประมาณ วัตถุนิยม ค่านิยมการมีเพศสัมพันธ์โดยไม่มีการผูกมัด ปิ๊งเจกแบบสุดโคง บริโภคนิยม การศึกษาสมัยใหม่ อุดมการณ์ทางการเมือง การเล่นเกม ฯลฯ ภายใต้สังคมที่เปลี่ยนแปลงและซับซ้อนขึ้นจากสมัยพุทธกาลเมื่อกว่าสองพันห้าร้อยปีมาแล้ว ในทัศนะของท่านและธรรมาจารย์แห่งหมู่บ้านพลัม การปรับเปลี่ยนข้อบัญญัติบางประการเพื่อให้ตอบสนองต่อสถานการณ์เหล่านี้เป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง

๒.๖ พิธีกรรม “การกราบคารวะพื้นดิน” (Touching the Earth)

การกราบคารวะพื้นดิน (Touching the Earth) เป็นพิธีกรรมของคณะเถียบหิน การกราบคารวะพื้นดินมี ๓ แบบ ที่จะนำเสนอเป็นแบบเบื้องต้น คือการกราบคารวะพื้นดิน ๕ ครั้ง ประกอบด้วย การกราบคารวะบรรพบุรุษทางสายเลือด บรรพบุรุษทางจิตวิญญาณ บรรพบุรุษและผู้ที่ทำประโยชน์แก่แผ่นดินที่เราอาศัยอยู่ บุคคลที่เรารัก และบุคคลผู้ทำให้เราและคนที่เรารักเจ็บปวด^{๑๑๔}

^{๑๑๔} Practice from The Heart : a manual for the retreat with Venerable Thich Nhat Hanh and Plum Village monks and nuns in Thailand 2007. คูภาคผนวก.

การกราบการะพินดินครั้งที่ ๑ กราบบรรพบุรุษทางสายเลือด เช่น พ่อแม่ปู่ย่าตายาย ใน
ทัศนะของท่าน การกราบการะพินดินเป็นการเยียวยา รักษาคนที่โกรธพ่อแม่หรือบรรพบุรุษ

ถ้าเธอเป็นทุกข์ ดังเช่นต้นไม้ที่ถูกถอนราก นั่นเป็นเพราะเธอได้สูญเสียสายสัมพันธ์ที่
ต่อเนื่องกับครอบครัว และสายธารบรรพบุรุษไป การสัมผัสกับโลกจะช่วยให้เธอสามารถ
หวนกลับมาคุชับพลังแห่งชีวิตที่บรรพบุรุษได้มอบให้เธอ^{๘๙}

หากเราสามารถเยียวยาความทุกข์และบรรลุความฝันของตัวเองได้แล้ว เท่ากับว่าเราได้จัด
ทุกข์และเติมฝันให้บรรพบุรุษ รวมทั้งลูกหลานในอนาคตด้วย ตรงนี้เป็นจุดสำคัญที่แสดงว่า การ
ปฏิบัติเพื่อการออกจากทุกข์มิใช่เป็นการเห็นแก่ตัวหรือทำไปเพื่อตัวเองอย่างเดียว แต่ทำเพื่อ
บรรพบุรุษด้วย

การกราบการะพินดินครั้งที่ ๒ กราบบรรพบุรุษทางจิตวิญญาณ เช่น พระพุทธเจ้า และ
ครูบาอาจารย์ที่สอนธรรม พระพุทธเจ้าคือบรรพบุรุษทางธรรมของเรา “ในฐานะมนุษย์เราคือบุตร
ธิดาของพระพุทธองค์ ท่านทรงมอบมณิล้ำค่าให้เธอโดยผ่านครูและผู้อาวุโสทางธรรม เห็นได้ชัดว่า
พระองค์สถิตอยู่ในตัวเธอ หากเธอเห็นดังนี้แล้ว เธอจะได้รับพลังของพระองค์ ซึ่งคือสตินั่นเอง”^{๙๐}
นี่เป็นการเชื่อมต่อกับพระพุทธเจ้าในฐานะบรรพบุรุษทางจิตวิญญาณ ศรัทธาในการตรัสรู้ของ
พระองค์ เราเชื่อมั่นว่าบรรพบุรุษย่อนำเราไปสู่เส้นทางแห่งการหลุดพ้น การกราบการะพินดินคือ
การเจริญสมาธิโดยมีจุดมุ่งที่บรรพบุรุษและความศรัทธาในบรรพบุรุษ มีพระพุทธเจ้าเป็นสำคัญ

การกราบการะพินดินครั้งที่ ๓ กราบบรรพบุรุษผู้บุกเบิกแผ่นดิน ไม่ว่าจะทำอยู่ใน
ประเทศไหน ให้เราเชื่อมต่อกับแผ่นดินและบรรพบุรุษแห่งแผ่นดินนั้น เราการะพินดินเหล่านี้
รวมทั้งผืนดิน เพราะเราเป็นสิ่งที่สืบเนื่องมาจากองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้

การกราบการะพินดินครั้งที่ ๔ กราบบุคคลที่เรารัก เป็นการทำความดีความงามไปด้วย
เพื่อให้เห็นว่า ความสุขของคนที่เรารักคือความสุขของเราเอง ขอบเขตที่ขวางกั้น ความเป็นตัวตน
อันเป็นมายาย่อมสลายไป นี่คือ เมตตาภาวนาที่ง่ายมาก เพราะสิ่งที่ใช้ในการเพ่งคือคนที่เรารัก

^{๘๙} ท่านเปรียบว่าต้นกล้วยอ่อนมีใบ ๒ ใบ เมื่อใบที่ ๓ แดกออก สองใบแรกก็ช่วยหล่อเลี้ยงใบที่ ๓
พอใบที่ ๔ แดกออก สามใบแรกก็ช่วยเลี้ยงดู ต่อมาใบแรก ๆ ก็เหี่ยวเฉาลง แต่พลังงานของพวกมันไปสะสมอยู่ใน
ใบอื่น ๆ ที่เติบโตขึ้นมา เช่นเดียวกัน ในตัวเรามีพลังของพ่อแม่ปู่ย่าตายายสะสมอยู่ ดิข นัท ฮันท์, เมตตาภาวนาคำ
สอนว่าด้วยรัก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗๘.

^{๙๐} ดิข นัท ฮันท์, เมตตาภาวนาคำสอนว่าด้วยรัก, หน้า ๑๘๒.

การกราบการวระพื้นดินครั้งที่ ๕ กราบบุคคลที่ทำให้เราเป็นทุกข์ ให้มองเห็นว่าคนที่ทำให้เราเจ็บปวดนั้นยอมทุกข์ทรมานด้วยเช่นกัน ให้เราละวางความรู้สึกเกลียดแค้นชิงชังลง “ชาวพุทธแท้จะมีแต่คนที่เขารักเท่านั้น ไม่มีศัตรู”^{๘๑}

พิธีกรรมนั้น แท้จริงแล้วเป็นการตีความหลักธรรมอย่างหนึ่ง ผ่านบทบรรยายและมีการแสดงออกเป็นรูปธรรม คือการกราบการวระพื้นดิน ประกอบไปด้วย

๒.๗ ทศนะต่อพระพุทธศาสนาและการตีความหลักธรรมของพระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา

๒.๗.๑ ทศนะต่อพระพุทธศาสนา

ในทศนะของ ดิข นัท ฮันห์ พระพุทธศาสนาคือ หลักการที่นำไปสู่ความเข้าใจและความระลึกรู้ เป็นศาสนาที่ดำรงอยู่ในวิถีชีวิต ความคิด และจิตใจ อันจักนำไปสู่ธรรมชาติที่แท้จริงแห่งตน เมื่อถึงความรู้แจ้งแล้วจะได้ค้นพบและตระหนักในสันติสุขและความเบิกบานปิติสุขแห่งดวงใจของตนเอง นั้นเป็นประการที่หนึ่ง ประการที่สอง พระพุทธศาสนาคือหลักการแห่งความเคารพ ปกป้อง และเกื้อหนุนชีวิต มีการกระทำตั้งอยู่บนปรัชญาแห่งการไม่ฆ่า ความเมตตา และการไม่เบียดเบียนทำร้าย ทั้งความรักนั้นยังมีมากมายจนแผ่ไปถึงชีวิตอื่น ๆ ทุกรูปแบบโดยไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นมนุษย์เท่านั้น^{๘๒} สรุปแล้ว พระพุทธศาสนาในนิยามของดิข นัท ฮันห์ คือวิถีชีวิต^{๘๓} ศิลปะการยังความสุขสงบในตนเอง ผู้อื่น และสิ่งอื่น

หากชาวพุทธทั้งหลายต้องการปกป้องและจรรโลงพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง น่าจะสร้างวัดแห่งธรรมชาติที่แท้จริงไว้ ที่ชาวพุทธจะได้กลับมาค้นพบดวงใจที่แท้จริงของเขา วัดนี้ไม่ได้สร้างด้วยไม้ ก่ออิฐหรือหิน วัดนี้สร้างขึ้นมาจากความรู้ตัวทั่วพร้อมเท่านั้น^{๘๔} ท่านเห็นว่า ธรรมชาติแห่งพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ในวิถีชีวิตอันลึกซึ้งของผู้คน มิใช่โครงสร้างหรือองค์กรทางศาสนา การดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาวัด ได้จากความคิดและกิจกรรมที่ผู้คนประพฤติปฏิบัติ คุณลักษณะ

^{๘๑} ดิข นัท ฮันห์, เมตตาภาวนาคำสอนว่าด้วยรัก, หน้า ๑๗๖-๑๘๔.

^{๘๒} ดิข นัท ฮันห์, พุทธศาสนาในอนาคต, แปลโดย พงนา จันทรสันติ และชาญณรงค์ เมฆินทรางกูร, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๐), หน้า ๘๐.

^{๘๓} “Many people regard Buddhism as a religion, but if we say that it is a way of life, we may be closer to the truth.” from:- Nhat Hanh, Thich, “The Buddha’s Heart”, **Thich Nhat Hanh : Essential Writings**, pp. 119-120.

^{๘๔} ดิข นัท ฮันห์, พุทธศาสนาในอนาคต, หน้า ๖๗.

อันยิ่งใหญ่ของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย กิริยาอาการอันแสดงออกถึงปรีชาญาณ (พุทธจริยา) ดวงใจแห่งกรุณา และรอยยิ้มอันสงบสันติ^{๘๕} ส่วนที่เหลือเป็นเพียง “รูปแบบ” เท่านั้น แม้พระสูตรและคัมภีร์ต่าง ๆ ล้วนเป็นเพียง “ภาษา” ที่เป็นการแสดงออกถึงภาวะของการตรัสรู้

ผู้ที่วนวายอยู่กับความขัดแย้งระหว่างฝักฝ่าย แบ่งกลุ่มแบ่งพวก แบ่งศาสนา แบ่งชาติ ไม่อาจเรียกตนเองว่า “ชาวพุทธ” ได้เลย^{๘๖} กิจกรรมที่เป็นการปกป้องพระศาสนาต้องสอดคล้องต่อธรรมชาติและแก่นของพระพุทธศาสนา ท่านเชื่อว่า แนวความคิดและแก่นแท้แห่งพระพุทธศาสนา ล้วนเหมาะสมและเอื้ออำนวยอย่างยิ่งต่อความร่วมมือในระดับโลก เหมาะที่จะแก้ปัญหาการแบ่งแยก ปัญหาเขตแดน และเหมาะสมที่จะสร้างสรรค์วัฒนธรรมของโลกขึ้นใหม่^{๘๗}

ดิช นัท ฮันห์ มองว่า พระพุทธศาสนามีส่วนที่เป็นแก่นและส่วนที่เป็นรูปแบบหรือพิธีกรรม ท่านเชื่อว่าชาวตะวันตกต้องการพระพุทธศาสนา แต่มิใช่พระพุทธศาสนาในรูปแบบริเบต รูปแบบลังกา รูปแบบญี่ปุ่น หรือเป็นรูปแบบอื่น ๆ ซึ่งมาจากกระแสวัฒนธรรมที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง “ตะวันตกต้องการพระพุทธศาสนาซึ่งเข้ากันได้กับลักษณะนิสัย ความต้องการ และพื้นฐานทางจิตใจของประชาชน พระพุทธศาสนาเช่นนี้จะประยุกต์ขึ้นมาใช้ได้ ก็ต้องอาศัยคนที่สามารถจับแก่นแห่งพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมตะวันตกได้ด้วย...”^{๘๘}

ท่านเชื่อว่า “พุทธธรรม” หรือ “คุณค่าทางจิตวิญญาณ” มีอยู่ในวัฒนธรรมประเพณีอื่นด้วย ทั้งนี้ต้องพิจารณาถึงเนื้อหาสาระ มิใช่รูปแบบ ทางตะวันตกไม่จำเป็นต้องมีพระ มีวัดวาอาราม และมีพิธีกรรมที่ลอกเลียนแบบไปจากทางเอเชีย ตะวันตกมีสิ่งเหล่านี้อยู่มากมายแล้ว ในรูปแบบของศาสนาดั้งเดิมของเขา พระพุทธศาสนาซึ่งชาวตะวันตกต้องการ มิใช่พระพุทธศาสนาแห่งแบบแผนพิธีกรรม หากแต่เป็นวิญญาณของพระพุทธศาสนา ซึ่งแฝงมาในรูปแบบซึ่งเข้ากันได้กับชีวิตปัจจุบัน^{๘๙}

^{๘๕} ดิช นัท ฮันห์, พุทธศาสนาในอนาคต, หน้า ๓๓.

^{๘๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐-๔๑.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕.

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓-๕๕.

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓-๕๕.

๒.๗.๒ การตีความหลักธรรมของพระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา

ศาสนาคริสต์และพระเยซูเป็นศาสนาและศาสดาที่ ดิซ นัท ฮันท์ กล่าวถึงบ่อยครั้ง ชาวพุทธเวียดนามเคยมีรอยแผลในใจในเกี่ยวกับคริสต์ศาสนา ในช่วงคริสต์ทศวรรษ ๑๙๖๐-๑๙๗๐ ประธานาธิบดีโง ดินห์ เดียม ออกกฎหมายมากมายเบียดเบียนชาวพุทธ เช่น ห้ามจัดงานวันวิสาขบูชา ชาวพุทธถูกกลั่นแกล้งในการประกอบอาชีพ เช่น รับราชการ เป็นต้น ท่ามกลางบรรยากาศแห่งการเหยียดหยามและอยู่ติธรรม ท่านยอมรับว่าการค้นหาแง่มุมที่งดงามในคำสอนของพระเยซูนั้นค่อนข้างเป็นไปได้ยากยิ่ง^{๑๙๐} อย่างไรก็ตาม เมื่อท่านได้พบคริสต์ศาสนิกชนที่มีความเข้าใจและความกรุณาเช่นเดียวกับพระเยซู เช่น มาติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ ทำให้ท่านได้สัมผัสความเป็นคริสต์อย่างลึกซึ้ง^{๑๙๑}

ด้วยฐานความคิดนี้ โดยผ่านการตีความหลักธรรมของทั้งสองศาสนา เราอาจแก้ปัญหาความไม่เข้าใจระหว่างศาสนาได้ ตัวอย่างการตีความหลักธรรมของพระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนา มีดังนี้

๑. การเปรียบเทียบหลักธรรม เช่น การเปรียบเทียบระหว่างนิพพาน (Nirvana) กับอาณาจักรแห่งพระเจ้า (the Kingdom of God) เช่น

“การสัมผัสนิพพาน การสัมผัสปรมาตมิตี”^{๑๙๒} คือการยอมตนในพระเจ้าอย่างสุดจิตสุดใจ^{๑๙๓} บาทหลวงโทมัส เมอร์ตัน (Rev. Thomas Merton) ได้สรุปว่าเป็นการยอมรับพระประสงค์ของพระเจ้าทุกอย่างที่เกิดขึ้นแก่เรา (obey God's will as it comes to us) ดิซ นัท ฮันท์อธิบายว่า หากคลื่อนรู้ว่ามีอยู่เบื้องหลังของการดำรงอยู่ของตน มันก็จะไม่รู้สึกลัวและเศร้าเลย

^{๑๙๐} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, (New York: Riverhead, 1995), p. 5. “In such an atmosphere of discrimination and injustice against non-Christians, it was difficult for me to discover the beauty of Jesus's teachings.”

^{๑๙๑} *Ibid.*, p. 5.

^{๑๙๒} เราอาจแบ่งมิติของการดำรงอยู่เป็น ๒ มิติ คือมิติประวัติศาสตร์และปรมาตมิตี ดิซ นัท ฮันท์ มักยกตัวอย่างเสมอว่า คลื่นเป็นมิติประวัติศาสตร์ เพราะมีการเกิดการดับ เช่นเดียวกับสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นปรากฏการณ์ในโลกนี้ ชีวิตมีการเกิดการตาย การชอบการชัง ฯลฯ แต่แท้จริงแล้วในมิติประวัติศาสตร์คือคลื่นนั้นมีปรมาตมิตีคือน้ำรองรับอยู่ในปรมาตมิตี ไม่มีทวิลักษณ์ ไม่มีการแบ่งแยก ไม่ว่าคลื่นจะสูงหรือต่ำ น้ำก็ยังคงเป็นน้ำอยู่เช่นนั้นเอง.

^{๑๙๓} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, p. 188.

เช่นเดียวกับเมื่อชาวคริสต์ได้วางใจในพระเจ้าซึ่งอยู่เบื้องหลังการดำรงอยู่ของตน ความกลัวของเขาก็พลันสูญสิ้น

“ทุกสิ่งทุกอย่างและทุกคนล้วนอยู่ในนิพพาน ในอาณาจักรแห่งพระเจ้า”^{๘๔} ท่านได้ยกตัวอย่างว่าในฤดูหนาว เมื่อการเพาะปลูกประกอบด้วยผืนดิน เมล็ดพันธุ์ข้าว น้ำ ปุ๋ย จอบเสียม ขาดอยู่เพียงอย่างเดียวคือ อากาศอบอุ่น จึงอาจไม่ถูกต้องนักหากเราบอกว่า ข้าวไม่ได้มีอยู่ มันอยู่ที่นั่น ขาดอยู่เพียงสิ่งเดียวที่จะช่วยให้มันแสดงตนออกมา เช่นเดียวกับเราทุกคนที่มีเมล็ดพันธุ์แห่งนิพพาน และอาณาจักรแห่งพระเจ้าอยู่แล้วในตัว ท่านสรุปว่า “การใคร่ครวญของศาสนิกชาวคริสต์รวมไปถึงการวางใจในพระเจ้า ซึ่งอาจมาคิดว่า เทียบเท่ากับการได้สัมผัสนิพพาน”^{๘๕}

ทั้งนี้ท่านได้ขยายความโดยยกการอธิบายของนักเทววิทยานาม พอล ทิลลิช (Paul Tillich) ว่าการกล่าวถึงพระเจ้าเสมือนเป็นบุคคลนั้น เป็นการกล่าวอย่างบุคลาธิษฐาน แท้จริงแล้วพระเจ้าเป็นฐานรองรับการดำรงอยู่ (ground of being) ทำให้ดิช นัท ฮันท์ นึกถึงน้ำซึ่งมีอยู่ในการดำรงอยู่ของคลื่น เมื่อทิลลิชกล่าวว่า พระเจ้าคือความเป็นจริงสูงสุด (ultimate reality) ทำให้ท่านนึกถึงนิพพาน ดังนั้นท่านจึงสรุปว่า “อาจมาไม่คิดว่าจะมีความแตกต่างมากมายระหว่างชาวคริสต์และชาวพุทธ เส้นแบ่งแทบทั้งหมดที่มีเป็นเพียงสิ่งที่สร้างขึ้นเท่านั้น สัจจะนั้นไร้เส้นแบ่ง ความแตกต่างทั้งหมดอาจเกิดจากการเน้นในสิ่งต่างกัน”^{๘๖}

ดิช นัท ฮันท์เปรียบเทียบศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์กับผลไม้สองชนิดคือส้มและมะม่วง ผลไม้ทั้งสองมีความเหมือนและความต่าง เช่นเดียวกับศาสนา ส้มและมะม่วงอาจมีความแตกต่างที่สี กลิ่น และรสชาติ แต่ทั้งสองเป็นผลไม้จริง มีกลูโคส กรดผลไม้ แสงตะวัน สายฝน แร่ธาตุ และดิน ประกอบอยู่ในนั้นเหมือนกัน ความต่างคือรูปลักษณ์ หรือการเน้นในสิ่งที่ต่างกัน หากความเหมือนคือประสบการณ์ทางศาสนา ซึ่งเป็นประสบการณ์ของมนุษย์ มียอดประกอบคือความมั่นคง ความสุข สานติ ความเข้าใจ และความรัก เราไม่อาจบอกได้ว่าผลไม้ชนิดหนึ่งเป็นผลไม้ที่

^{๘๔} “Everything and everyone is dwelling in nirvana, in the Kingdom of God” Nhat Hanh, Thich, **Living Buddha, Living Christ**, p. 152.

^{๘๕} “Christian contemplation includes the practice of resting in God, which, I believe, is the equivalent of touching nirvana.” Nhat Hanh, Thich, **Living Buddha, Living Christ**, p. 154.

^{๘๖} “I do not think there is that much difference between Christians and Buddhists. Most of the boundaries we have created between our two traditions are artificial. Truth has no boundaries. Our differences may be mostly difference in emphasis.” Nhat Hanh, Thich, **Living Buddha, Living Christ**, p. 154.

แท้จริง อิกษนดไม่ไ้^{๘๘} เช่นเดียวกับศาสนา เราไม่อาจบอกได้ว่าศาสนาใดศาสนาหนึ่งเป็นศาสนาที่แท้จริง และอิกศาสนาไม่ไ้

ท่านแสดงวามเชื่อนันในทุศาสนาว่าจะช่วยแก้ไ้ปัญหาไ้

ไม่มีศาสนาใดผูกขาดสัจจะ เราต้องหาคุณค่าที่ดีที่สุดในทุศาสนาและร่วมกันขจัดวามขัดแย้งระหว่างศาสนาเพื่อให้สันติภาพได้บังเกิด เราต้องร่วมกันมองอย่างลึกซึ้งถึงหนทางที่จะทำให้ศาสนิกกลับไปสู่รากของตน เราต้องนำเสนอแผนการที่ดีที่สุดทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และวิญญาณแก่ประเทศชาติ และโลกทั้งหมด เพื่ออนาคตที่เป็นไปได้ อาตมาขอรื่องท่านทั้งหลายจงศึกษาและปฏิบัติคุณค่าที่ดีที่สุดของศาสนาของท่านเอง เพื่อแบ่งปันกับเยาวชนรุ่นหลังในหนทางที่พวกเขาสามารถเข้าใจได้ หากเราภาวนาร่วมกันในครอบครัวยุมน ชุมชน จังหวัด และประเทศ เราจะสามารถระบุดันเหตุของความทุกข์และหาหนทางแก้ไ้ได้^{๘๙}

๒. ดิซ นัท ฮันห์ มีความเชื่อนันต่อทุศาสนา แต่ “ศรัทธา” กลับเป็นสิ่งที่ต้องระวัง เมื่อเรามีศรัทธา เราเชื่อว่าสิ่งนั้นเป็นวามจริง ท่านตั้งคำถามว่า แต่นันเป็น “ศรัทธาที่แท้จริง” (true faith)^{๙๐} หรือไม่ หรือเป็นเพียงกลุ่มของความเชื่อนัน (a set of belief) ซึ่งสองอย่างนี้แตกต่างกันอย่งมาก

ท่านเชื่อว่า เราไม่จำเป็นต้องเดินตามหนทางของศาสนา (religious path) เพื่อจะได้มีศรัทธา ศรัทธาที่แท้จริงเผยแสดงเป็นวามรักวามเข้าใจในชีวิตประจำวัน หากเรายึดมั่นกับกลุ่มของความคดและทฤษฏีที่เราเรียกว่า “ศรัทธา” นันอาจไม่ไ้ศรัทธาที่แท้จริง มันอาจให้พลังงานแก่เรา แต่เป็นพลังงานที่มีดบอดและนำไปสู่ความทุกข์ การแยกวามแตกต่างระหว่างศรัทธาที่แท้จริงและศรัทธาที่มีดบอดเป็นปัญหาสำหรับศาสนาเชิงวัฒนธรรมประเพณีทุศาสนา^{๙๑}

พระพุทธองค์ทรงสอนว่า ศรัทธาเกิดจากปัญญาญาณ (insight) หรือประสบการณ์ตรง (direct experience) ครูสามารถถ่ายทอดได้เพียงวามคด ประสบการณ์ไม่อาจส่งผ่านได้ เช่น

^{๘๘} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, pp. 194-195.

^{๘๙} *Ibid.*, p. 114. ผู้วิจัยได้แปลคำ tradition ว่า “ศาสนา” เพื่อให้ตรงกับวามหมายในบริบท “No single tradition monopolized truth.”

^{๙๐} Nhat Hanh, Thich, *Going Home : Jesus and Buddha as Brothers*, (New York : Penguin Group, 1999), p. 71.

^{๙๑} *Ibid.*, p. 72.

รสชาติของมะม่วงมีอาจสอนได้ด้วยการอธิบาย ต้องให้ชิมคือด้วยประสบการณ์ตรง เช่นเดียวกัน การตรัสรู้ อิสราภาพ และการแปรเปลี่ยน เกิดขึ้นด้วยประสบการณ์ตรง^{๒๐๐} นี่ก็ความรู้ที่แท้จริง มิใช่ มโนทัศน์ ความคิด หรือจินตนาการ ท่านบอกว่า หากเราเรียกตนเองว่าเป็นชาวพุทธ แต่ศรัทธาของเราไม่ได้เกิดจากปัญญาญาณและประสบการณ์ตรง ศรัทธานั้นควรนำมาตรวจสอบใหม่ (re-examine) การมีชีวิตอยู่กับการจำได้หมายความว่า ความคิด มโนทัศน์ที่ผิดพลาด เป็นการดำเนินชีวิตอย่างอันตราย หากเราตีกรอบความคิดว่าเราจะมีความสุขภายใต้เงื่อนไขใดเงื่อนไขหนึ่ง นั่นอาจเป็นอุปสรรคอย่างใหญ่หลวงต่อความสุขของเราเอง หญิงสาวคนหนึ่งอาจคิดว่า “ถ้าฉันไม่ได้แต่งงานกับคนนี้ ด้ายเสียดีกว่า ฉันไม่มีความสุขแน่ถ้าไม่ได้แต่งงานกับเขา” ความจริงแล้วมีหนทางมากมายที่ทำให้เรามีความสุข การยึดติดอยู่กับความคิดว่ามีหนทางเดียว นั่นคือการขาดทุนชีวิต^{๒๐๑}

หากเราเชื่อในบางสิ่งบางอย่างว่าเป็นความจริงสูงสุด (absolute truth) เท่ากับว่าเราปิดตัวเอง นี่เป็นเพราะสิ่งที่เราเชื่อคือความคิด ไม่ใช่สิ่งที่เกิดจากประสบการณ์ตรง การปฏิบัติในพระพุทธศาสนาจึงเน้นการถอนซึ่งความคิด (removal of notions) หากศรัทธาของเรามาจากประสบการณ์ตรง นั่นคือศรัทธาที่แท้จริงและจะไม่ทำให้เป็นทุกข์ ศรัทธาที่แท้จริงเป็นสิ่งมีชีวิต (faith is a living thing) คือเติบโต และเปิดกว้าง^{๒๐๒}

มีกลุ่มคนที่อ้างว่า ในนามของ “ศรัทธา” หรือ “ความรัก”^{๒๐๓} พวกเขาทำลายล้างผู้คนจำนวนนับไม่ถ้วน กลุ่มคนเหล่านี้คิดว่า ความคิดของพวกเขาเกี่ยวกับพระเจ้า เกี่ยวกับความสุข

^{๒๐๐} ท่านยกตัวอย่างว่า ครึ่งหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงหยิบใบไม้คำหนึ่ง และทรงเปรียบเทียบใบไม้ในป่าซึ่งภิกษุทั้งหลายบอกว่ามีมากกว่าในอุ้งพระหัตถ์เป็นล้าน ๆ ใบว่า ใบไม้ในป่าประจุความคิดอันมากมาย (a lot of idea) แต่พระองค์ไม่ตรัส เพราะสิ่งที่เหล่าภิกษุต้องทำด้วยตนเองคือการแปรเปลี่ยนและเอืยวยา หากพระองค์ให้ความคิดมากมาย ภิกษุทั้งหลายจะติดอยู่กับมัน และไม่มีโอกาสจะเกิดปรีชาญาณ (insights) ของตน. Nhat Hanh, Thich, *Buddha Mind, Buddha Body*, (Berkeley : Parallax Press, 2007), p. 23. เนื้อความคล้ายสี่สพานสูตร คูส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๑๑/๖๑๓.

^{๒๐๑} Nhat Hanh, Thich, *Going Home : Jesus and Buddha as Brothers*, pp. 73-75.

^{๒๐๒} *Ibid.*, p. 80.

^{๒๐๓} “เมื่อเรามีความรักอย่างแท้จริง เธอจะไม่แบ่งแยก ไม่กีดกัน ฉันรักเธอ ไม่ใช่เพราะเธอเป็นพุทธมุสลิม หรือเชื่อในพระเจ้า แต่เพราะเธอไม่กีดกันและแบ่งแยกผู้อื่นออกไป ถ้าเธอไม่มีวิธีการดูแลความรัก รักจะเปลี่ยนเป็นความเกลียด แต่ถ้าเรารู้จักวิธีเจริญสติ ก็สามารถเปลี่ยนความเกลียดให้เป็นความรักได้เช่นกัน.. แต่แท้จริงแล้ว ไม่มีการรักและการถูกรัก” ปาฐกถาธรรมของ ดิษ นัท ฮันห์ เมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ ณ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.

เกี่ยวกับนิพพาน เป็นความสมบูรณ์แบบ จึงต้องการให้คนอื่น ๆ มีความคิดเช่นเดียวกัน ถ้าใครไม่มี ความเชื่ออย่างนี้ บุคคลนั้นย่อมไม่มีความสุข กลุ่มคนเหล่านี้จึงทำทุกอย่างเพื่อให้ความคิดนี้ให้คนอื่น ๆ ทำลายคนอื่น ทำให้คนอื่นไม่มีความสุขถ้าปฏิเสธความเชื่อเช่นเดียวกับพวกเขา ท่านบอกว่า เราทำลายซึ่งกันและกันเพียงเพราะสิ่งที่เราเชื่อมีปัญญานอญอย่างแท้จริง มิใช่ประสบการณ์ตรง แห่งความทุกข์และความสุข หากเป็นเพียงความคิดเท่านั้น^{๒๐๕}

ในทัศนะของท่าน ความคิดเกี่ยวกับความสุขแม้เป็นอันตราย แต่ความคิดเกี่ยวกับพระเจ้าเป็นอันตรายอย่างที่สุด ความคิดเกี่ยวกับนิพพานก็อาจเป็นอันตรายเช่นกัน อาจารย์เซนคนหนึ่ง บอกว่า “อาตมาไม่ชอบคำว่า ‘พระพุทธเจ้า’ ทุกครั้งที่พูดคำนี้ อาตมาต้องล้างปากอย่างน้อยสาม ครั้ง” หนึ่งในผู้ฟังลุกขึ้นยืนและบอกว่า “กระผมก็เช่นกัน ทุกครั้งที่ได้ยินท่านอาจารย์พูด ‘พระพุทธเจ้า’ กระผมต้องไปล้างหูที่แม่น้ำอย่างน้อยสามครั้ง” นี่เป็นภาษาของเซน เพื่อลดการยึดติดกับคำพูดและความคิด^{๒๐๖}

บ่อยครั้งที่ศาสนาถูกผูกโยงกับมโนทัศน์รัฐ-ชาติ (nation-state) รวมไปถึงการเมือง ท่านยอมรับว่า คนบางกลุ่มนำศาสนาเป็นเครื่องมือในการรักษาเผ่าพันธุ์ หรือชาติ แต่ท่านยังเชื่อว่า ศาสนาที่แท้จริงย่อมเผยแสดงความเคารพต่อชีวิต ความไม่รุนแรง และสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์ ครั้งหนึ่ง ท่านถูกถามโดยศาสตราจารย์ชาวอิสราเอลว่า “ท่านจะเลือกอะไร ระหว่างพระพุทธศาสนา ในเวียดนาม กับสันติภาพในเวียดนาม” ท่านตอบว่า “ถ้าเวียดนามมีสันติภาพ และสงครามไม่เกิดขึ้น อีกนาน อาตมายินดีสละพระพุทธศาสนา” ท่านอธิบายว่า ถ้าเราเลือกพระพุทธศาสนาแต่ปราศจากสันติภาพ นั่นมิใช่พระพุทธศาสนา ท่านเคยถูกถามโดยนักบวชยิว (rabbi) ว่าระหว่างความอยู่รอดของ “คนเวียดนามกับประเทศเวียดนาม” ท่านเลือกอะไร ท่านเลือก “ความอยู่รอดของประชาชน”^{๒๐๗} คำตอบของท่านแสดงถึงทัศนะของท่านว่า ชีวิตมนุษย์มีความสำคัญกว่ามโนทัศน์ที่ถูกสร้างขึ้น อีกทั้งสะท้อนภาพความคิดของมนุษย์ที่ยึดติดกับมโนทัศน์หรืออุดมการณ์บางอย่างว่า เป็นสิ่งสูงสุด ดาวยั่ว ที่อาจนำมาซึ่งการทำลายชีวิตมนุษย์ด้วยกันอีกด้วย ในหัวข้อต่อไปจะนำเสนอ ทัศนะของ ดิซ นัท ฮันห์ ต่อปัญหาปัจจุบันของโลก ซึ่งแสดงถึงความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันระหว่างศาสนาและสังคมในแง่มุมต่าง ๆ ที่ไม่อาจแยกจากกันได้

^{๒๐๕} Nhat Hanh, Thich, **Going Home : Jesus and Buddha as Brothers**, p. 81.

^{๒๐๖} **Ibid.**, p. 81.

^{๒๐๗} Berrigan, Daniel and Nhat Hanh, Thich, “Religion in the World from The Ralf is not the Shore” in **A Lifetime of Peace**, (New York : Marlow&Company, 2003), pp.47-48.

๒.๘ ทศนะของ ดิข นัท ฮันท์ ต่อปัญหาปัจจุบันของโลก

๒.๘.๑ ทศนะของ ดิข นัท ฮันท์ ต่อปัญหาทางการเมือง

ปัญหาทางการเมืองที่ ดิข นัท ฮันท์ ให้ความสำคัญมากประการหนึ่งคือ การก่อการร้าย ในวันที่ ๑๑ กันยายน ค.ศ. ๒๐๐๑ ที่ตึกเวิร์ลเทรด เซ็นเตอร์ กรุงนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา ในวันรุ่งขึ้นหลังเหตุการณ์นั้น ท่านจัดแสดงปาฐกถาธรรมที่โบสถ์ริเวอร์ไซด์ (Riverside Church) ที่ กรุงนิวยอร์ก อีก ๒ วันต่อมา ท่านจัดแสดงปาฐกถาธรรมที่เมืองเบิร์กลีย์ รัฐแคลิฟอร์เนีย ในวันที่ ๑๘ กันยายน ปีเดียวกัน สุนทรพจน์ของท่านได้รับการตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์นิวยอร์กไทม์ (New York Times) นอกจากนั้นยังมีการสัมภาษณ์และบทความอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการก่อการร้าย เช่น www.beliefnet.com สัมภาษณ์ท่านด้วยคำถามอันลือลั่นซึ่งกลายเป็นหัวข้อของบทสัมภาษณ์นี้ “ข้าพเจ้าจะสนทนากับ โอซามา บิน ลาเดน” (What I Would Say to Osama Bin Laden) ดังนั้น ปัญหาการก่อการร้ายที่จะกล่าวในหัวข้อนี้ จะเน้นปัญหาการก่อการร้ายที่เกิดขึ้นในประเทศ สหรัฐอเมริกา หรือที่เรียกกันว่า 9/11 นั่นเอง

ในทศนะของท่าน เราจำเป็นต้องมองอย่างลึกซึ้งถึงรากที่แท้จริงของการก่อการร้าย นี้ มิใช่การกระทำอย่างผิวเผิน รากของการก่อการร้ายอาจเกิดเนื่องจากความนิยมหรือศรัทธาในศาสนา คนบางคนกระทำการก่อการร้ายในนามของค่านิยมและความเชื่อ พวกเขาอาจยึดแนวคิดที่คนอื่น ล้วนชั่วร้ายเพราะไม่มีความเชื่อเช่นเดียวกับพวกเขา จึงสมควรแล้วที่จะทำลายศัตรูเหล่านี้ในนาม ของพระเจ้า คนที่เข้าร่วมในการก่อการร้ายยอมตายด้วยความเชื่อว่าตายเพื่อความถูกต้อง ท่านย้อนถามอเมริกาว่า อเมริกาเล่า ทำในสิ่งที่แตกต่างจากคนเหล่านี้หรือไม่ อเมริกาฆ่าคนเหล่านี้โดยบอก ว่าเป็นภัยคุกคามอเมริกา แต่ละฝ่ายเชื่อว่าฝ่ายตัวแทนนี้เป็นฝ่ายดี ในขณะที่อีกฝ่ายชั่วร้าย^{๒๐๔}

ท่านวิพากษ์คำกล่าวของประธานาธิบดีบุชที่ว่า “หากท่านไม่เป็นพวกเรา ท่านเป็นพวก ก่อการร้าย”^{๒๐๕} ว่าเป็นนโยบายที่ไม่ดี คือทำคนให้แปลกแยก และแสดงถึงการยึดติดทวิภาวะ (dualistic view) เราควรฝึกให้มองสิ่งต่าง ๆ อย่างไม่แบ่งแยก (non-dualistic view) อันเป็นหนทาง แห่งการไม่ใช้ความรุนแรง การมองความจริงว่าไม่มีการแบ่งแยกไม่ใช่เรื่องของปัจเจกต่อไป หาก เป็นเรื่องที่ควรพิจารณาาร่วมกันในชุมชน ชาติ และทั้งโลก^{๒๐๖} ความจริงแล้ว ท่านเน้นประเด็นการไม่

^{๒๐๔} Nhat Hanh, Thich, **Calming the Fearful Mind**, (Berkeley : Parallax Press, 2005), p.11.

^{๒๐๕} “If you are not with us you are with the terrorists”. Nhat Hanh, Thich, **Buddha Mind, Buddha Body**, p.63.

^{๒๐๖} Nhat Hanh, Thich, **Buddha Mind , Buddha Body**, p.63.

ได้ตอบความรุนแรงด้วยความรุนแรงในสุนทรพจน์ต่อชาวอเมริกันในช่วงอาทิตย์แรกหลังเหตุการณ์ ๙-๑๑ ในย่อหน้าแรก ความว่า

ความรุนแรงทั้งปวง ล้วนอยู่ศีลธรรม

การได้ตอบความรุนแรงด้วยความรุนแรง เป็นความอยู่ศีลธรรม ไม่เพียงต่อผู้อื่น หากต่อบุคคลผู้กระทำความรุนแรงนั่นเอง การได้ตอบความรุนแรงด้วยความรุนแรงไม่อาจแก้ปัญหาใด ๆ ได้ กลับหนุนให้ความรุนแรง ความโกรธ และความเกลียดชังเพิ่มพูนยิ่งขึ้น ด้วยความกรุณาเท่านั้นที่เราสามารถโอบกอดและบรรเทาความรุนแรง นี่คือการจริงใจในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ^{๒๐๐}

แต่สุดท้ายแล้ว อเมริกาก็เข้าสู่กระบวนการสร้างสงครามในอิรัก อีกสาเหตุหนึ่งของความรุนแรงและการก่อการร้ายคือ ความกลัว เราทำร้ายอีกฝ่ายเพื่อตัดโอกาสมิให้อีกฝ่ายทำร้ายเรา เราต้องฆ่าก่อนที่จะถูกฆ่า แต่แทนที่จะนำมาซึ่งสันติภาพและความปลอดภัย ยังจะทำให้ความรุนแรงทวีคูณ หากเราฆ่าใครสักคนที่เราเรียกว่าผู้ก่อการร้าย ลูกชายของเขาจะกลายเป็นผู้ก่อการร้าย อเมริกาคงอยู่ในภาวะลำบากคือติดอยู่ในสงครามอิรัก เช่นเดียวกับในสงครามเวียดนาม การใช้นโยบาย “หาและทำลาย” (search-and-destroy) กับคอมมิวนิสต์ในเวียดนามเข้าข่าย ยังทำลาย ยังเพิ่มคอมมิวนิสต์ การใช้วิธีเดียวกันนี้ในการปราบปรามการก่อการร้าย กลับจะทำให้ผู้ก่อการร้ายเพิ่มจำนวนขึ้น^{๒๐๑}

ท่านให้คำแนะนำโดยใช้แนวทางของอริยสัจ ๔ มาประยุกต์ สิ่งที่อเมริกาควรทำคือตระหนักถึงความทุกข์ โอบกอดมัน และเข้าใจมัน ด้วยการเข้าใจความทุกข์ทำให้เรารู้ว่าเราควรก้าวเดินอย่างไรต่อไป^{๒๐๒} การตระหนักถึงความทุกข์เป็นอริยสัจข้อแรก คือเข้าใจถึงรากแห่งความทุกข์ ท่านเสนอว่าเราสามารถทำเป็นรูปธรรมได้โดยรัฐบาลจัดให้มี “บัณฑิตยสภา” (A Council of Sages) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อ “ฟัง” เสียงของประชาชนชาวอเมริกันผู้ตกเป็นเหยื่อของความแบ่งแยก ถูกเอาเปรียบ ตลอดจนความอยู่ศีลธรรมของสังคม ผู้ที่ถูกคัดเลือกให้เป็นบัณฑิตไม่จำเป็นต้องเป็นคนมีชื่อเสียง หากควรมีความสามารถในการฟังความทุกข์และเข้าใจความทุกข์ของประชาชน ท่านบอกว่าในประเทศแอฟริกาได้มีการจัดทำสภาเช่นนี้เป็นรูปธรรมโดยมีองค์กรเพื่อความจริงและ

^{๒๐๐} Nhat Hanh, Thich, *Calming the Fearful Mind*, p.101.

^{๒๐๑} *Ibid.*, pp.93-94.

^{๒๐๒} *Ibid.*, p.101.

สมานฉันท์ (The Truth and Reconciliation Commission) นำโดยบิชอป เคสมอน ตูตู (Bishop Desmond Tutu)

บัณฑิตยสภาที่ว่านี้จะรับฟังความทุกข์ของประชาชนอย่างลึกซึ้ง แม้ว่าจะใช้เวลาเป็นปี แต่การเข้าใจความทุกข์เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อหยุดทุกข์ ในการเข้าใจความทุกข์ได้ เราต้องฝึกการฟังอย่างลึกซึ้งด้วยความกรุณา^{๒๐๔} (deep, compassionate listening)

ท่านเสนอว่า ในการประชุมนานาชาติว่าด้วยสันติภาพควรมีการรับฟังอย่างลึกซึ้ง เช่นเดียวกัน เป็นการปฏิบัติตามอริยสัจข้อที่ ๑ และ ๒ การตระหนักถึงความทุกข์และเหตุแห่งทุกข์ การเข้าใจความทุกข์เป็นรากฐานของการกระทำที่ดีงาม ทั้งในการเมือง สังคม และจิตวิญญาณ ท่านเอ่ยถึงความเห็นชอบ (Right Understanding) และการทำกรงานชอบ (Right Action) ว่า การที่สภาคองเกรส (Congress) ไม่กระทำการงานชอบเพราะไม่มีความเห็นชอบเกี่ยวกับความทุกข์ของประเทศของตนและของโลก ความเข้าใจความทุกข์ของประชาชนของตนเป็นรากฐานของการกระทำทางการเมืองที่เป็นประโยชน์ ท่านอธิบายว่า ความเห็นชอบเกี่ยวข้องกับความเข้าใจความทุกข์และมองเห็นว่ามีสิ่งใดที่รัฐบาลจะทำได้เพื่อความยุติธรรมในสังคม ความเคารพซึ่งกันและกัน และมีขันติธรรมต่อความเป็นจริง แม้ว่าอาจใช้เวลาหลายปีในการรับฟังและสมานฉันท์ (reconciliation) แต่มันนำมาซึ่งผลอันยิ่งใหญ่ คือความเข้าใจความทุกข์อย่างแท้จริงและลึกซึ้งทั้งในตัวเราและรอบตัวเรา

ท่านอธิบายว่า นี่แหละคือ พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (engaged Buddhism) นี่คือพระพุทธศาสนาที่สามารถนำไปปฏิบัติในวงการการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ นี่คือการประยุกต์อริยสัจ ๔ และมรรคมีองค์แปดอย่างทันยุคทันสมัย และมีใช้เพียงทฤษฎี แต่เป็นชีวิตจริง^{๒๐๕}

นอกจากนี้ ท่านยังนำ “ปัจจุสมุปบาท” มาอธิบายเพื่อวิเคราะห์เหตุการณ์ปัจจุบัน อะไรที่เกิดขึ้นย่อมเกิดจากสาเหตุที่ยังรากลึก (deep-rooted cause) “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี” (This is because that is) ความโกรธมิใช่สาเหตุเพียงอย่างเดียว ยังมีการจำได้หมายรู้ที่ผิดพลาด ความเข้าใจผิด และอื่น ๆ ในอดีต พ่อหรือปู่ของเราอาจไม่ได้ฝึกสติมากนักจึงกล่าวหรือทำในสิ่งที่เป็นการรदनน้ำมถลัพันธุ์แห่งสงคราม เรามีทางเลือกกว่าจะทำให้ดีกว่าปู่หรือไม่ เราเป็นชีวิตเบื้องหน้า (afterlife) ของปู่ และสิ่งที่เรากระทำจะเป็นมรดกสำหรับคนรุ่นหลังต่อไป^{๒๐๖}

^{๒๐๔} Nhat Hanh, Thich, *Calming the Fearful Mind*, pp.19-20.

^{๒๐๕} *Ibid.*, pp.27-28.

^{๒๐๖} *Ibid.*, pp.43-45.

ท่านเห็นว่า การบริโภค (consumption) เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องพิจารณาสำหรับสังคมอเมริกัน พระพุทธเจ้าเคยตรัสเกี่ยวกับอิสรภาพในรูปของการบริโภค หากเราตระหนักว่าเราบริโภคอะไรและเข้าใจธรรมชาติของมัน เราจะสามารถแปรเปลี่ยนความทุกข์ได้ การบริโภคด้วยสติเป็นสิ่งสำคัญที่จะยุติการก่อการร้าย^{๒๑๑} การบริโภคประการแรกคือ อาหาร (edible food) ท่านอธิบายว่า “หากเรามีได้บริโภคอย่างมีสติ เรากำลังกินเนื้อเนื้อของลูกชายลูกสาวของเรา”^{๒๑๒} หนทางในการบริโภคของคนอเมริกันทำให้เกิดสงคราม ทรัพยากรที่ใช้ในการบริโภคนั้นมากมายเหลือเกิน อเมริกามีประชากรเพียง ๖ เปอร์เซ็นต์ของโลกแต่ใช้ทรัพยากรถึง ๖๐ เปอร์เซ็นต์ของโลก^{๒๑๓} การบริโภคเช่นนี้นำมาซึ่งสงคราม เป็นการกินแบบทำลายโลก นี่คือการอยู่ดิ้นรนอันใหญ่หลวง เป็นการกระทำผิดต่อมนุษยชาติทั้งหมด รวมถึงสัตว์ พืชพันธุ์ แร่ธาตุ และบรรยากาศด้วย ความไม่เท่าเทียมนี้เอง เป็นเหตุให้เกิดความเกลียดชังและความโกรธขึ้นในโลก เมื่อความโกรธและความเกลียดชังถูกกดทับ มันจะระเบิดออกมาเป็นความรุนแรง^{๒๑๔}

การบริโภคทางที่สองคือ อาหารโดยประสาทสัมผัส (sensory food) สมาคมจิตวิทยาอเมริกัน (American Psychological Association) รายงานว่า โดยเฉลี่ยเด็กอเมริกันดูโทรทัศน์และเห็นความรุนแรง ๑๐๐,๐๐๐ ครั้งและการฆาตกรรม ๘๐,๐๐๐ ครั้งในชีวิต การบริโภคเสียงและภาพที่เป็นพิษเหล่านี้ทำให้เด็กตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงและความกลัว ซึ่งฝังลึกในวิญญาน (consciousness) อเมริกามีความโกรธยิ่งขึ้น ๆ ทุกวัน เพราะอาหารที่ได้รับไปหล่อเลี้ยงความรุนแรงและความเกลียดชังในจิตใจ การบริโภคอย่างมีสติจะช่วยป้องกันตัวเราและสังคมจากความรุนแรงได้^{๒๑๕}

การบริโภคทางที่สามคือ ความปรารถนาที่ลึกดำ (deepest desire) ความปรารถนาเป็นอาหารที่หล่อเลี้ยงและให้พลังงานแก่เรา หากเราวิ่งไล่ตามอำนาจ ความร่ำรวย เพศสัมพันธ์ และ

^{๒๑๑} “Consuming with awareness is essential to ending terrorism” Nhat Hanh, Thich, *Calming the Fearful Mind*, p.47.

^{๒๑๒} *Ibid.*, p.48.

^{๒๑๓} คนอเมริกันบริโภคเนื้อและคัมแอลกอฮอล์เป็นจำนวนมาก จำนวนข้าวที่หมักเพื่อได้ไวน์เพียงแก้วเดียวสามารถเลี้ยงเด็กได้หลายคน. ๘๐% ของข้าวโพดและ ๘๕% ของข้าวโอ๊ตในอเมริกาปลูกเพื่อเลี้ยงสัตว์ อาหารในอุตสาหกรรมเลี้ยงสัตว์นั้นนำมาให้คนกินได้ถึง ๘.๗ พันล้านคน สามารถเลี้ยงคนออกอยากได้ทั่วโลก การบริโภคเนื้อและแอลกอฮอล์ของอเมริกาทำให้ต้องใช้ทรัพยากรของโลกเป็นจำนวนมาก และนี่เป็นการเบียดเบียนโลกอย่างมาก. *Ibid.*, p.49.

^{๒๑๔} *Ibid.*, p.51.

^{๒๑๕} *Ibid.*, pp.52-54.

ชื่อเสียง เรากำลังบริโภคสิ่งที่จะนำมาซึ่งความทุกข์อย่างมาก แต่หากเรามีความปรารถนาที่จะปกป้องชีวิต สิ่งแวดล้อม หรือมีชีวิตอย่างเรียบง่าย ย่อมนำมาซึ่งความสุข ท่านเคยจัดอบรมภาวนาแก่ผู้นำทางธุรกิจในปี ๑๙๙๙ นักธุรกิจผู้ร่ำรวยหลายคนหนึ่งบอกท่านว่า คนรวยมาก ๆ มักโคดเคี้ยวและระแวงคนอื่นว่า เข้ามาตีสนิทเพื่อหวังเงินหรือผลประโยชน์ หากความปรารถนาของเราคือเพื่อเป็นอิสระ นั้นหมายความว่า เราจะไม่ต้องตกเป็นเหยื่อของความกลัว ความโกรธ ความอยาก หรือความลัษณะสงสัย การเป็นนักบวชคล้ายกับการเข้าร่วมคณะปฏิบัติ คือสละทุกอย่างทุกอย่างเพราะต้องการอิสรภาพอย่างที่สุด^{๒๒๒}

การบริโภคทางที่สี่คือ วิญญาณ (consciousness) ท่านอธิบายว่ามี ๒ ระดับคือ ระดับล่างเรียกว่า อาลัยวิญญาณ (store consciousness) ท่านเทียบกับห้องใต้ดิน (basement) ขนาดใหญ่และระดับบนเรียกว่า มโนวิญญาณ (mind consciousness) ท่านเทียบกับห้องนั่งเล่น อะไรที่เราไม่ต้องการให้ใครเห็นเราจะโยนไปในห้องใต้ดิน ซึ่งมีของทุกอย่าง (เปรียบได้กับเมล็ดพันธุ์) แต่การที่เราปล่อยให้เมล็ดพันธุ์ที่ไม่สร้างสรรค์ เช่น ความโกรธ ความเกลียด สำแดงตนในมโนวิญญาณ เรียกว่าเป็นอาหารทางวิญญาณ^{๒๒๓} หนทางออกจากความทุกข์คือการมีสติในการบริโภค ไม่เพียงเพื่อตัวเราเองเท่านั้น แต่เพื่อโลกทั้งหมดด้วย

ท่านมีแนวคิดว่า ทุกอย่างเริ่มต้นได้ที่ตัวเรา และแสดงออกด้วยการกระทำ การเจริญสติเป็นการแสดงออกแห่งสันติภาพ ความมั่นคง และอิสรภาพที่ชัดเจน ในการยังสันติภาพในโลก เราต้องเดิน พูด และฟังด้วยความสงบสันติในชีวิตประจำวัน ซึ่งย่อมส่งผลต่อคนในครอบครัวของเราด้วย

ผู้ที่ท่านเน้นมากในการฝึกสติคือ สมาชิกสภาองค์กร^{๒๒๔} ท่านแสดงทัศนะว่า อาจมีสมาชิกสภาองค์กรบางคนต้องการนำเสนอสิ่งที่ดีที่สุดในประเทศ แต่ไม่ได้รับการสนับสนุน เพราะอยู่กันคนละพรรค “นี่เป็นการกระทำทางการเมืองที่ไม่ฉลาด”^{๒๒๕} ส่วนใหญ่แล้วสมาชิกสภาจึงมักทะเลาะกันในด้านความคิด โดยไม่ฟังอีกฝ่ายหนึ่ง ความคิดใดที่ไม่สอดคล้องกับนโยบายของพรรคตนถือว่าผิด หากเป็นดังนี้ย่อมไม่มีการสื่อสารที่แท้จริงและความเข้าใจร่วมกันในสภา

^{๒๒๒} Nhat Hanh, Thich, *Calming the Fearful Mind*, pp.55-58.

^{๒๒๓} *Ibid.*, pp.59-61.

^{๒๒๔} ท่านได้จัดปาฐกถาธรรมและอบรมสติภาวนาแก่สมาชิกสภาองค์กร ในปี ค.ศ. ๒๐๐๓.

^{๒๒๕} Nhat Hanh, Thich, *Calming the Fearful Mind*, p.68.

คองเกรส ท่านเห็นว่า “นี่มิใช่ประชาธิปไตยที่แท้จริง แต่เป็นภัยคุกคามประชาธิปไตย”^{๒๒๖} ในการแปรเปลี่ยนสภาพคองเกรสเป็นชุมชนแห่งความกรุณา (compassionate community) หรือที่ ๆ ทุกคนรับฟังซึ่งกันและกันด้วยความสนใจและห่วงใยอย่างเท่าเทียมกัน เป็นการปฏิบัติที่ลึกซึ้งมาก นักการเมืองส่วนใหญ่มักมองออกไปนอกตัว ก่อนอื่นนักการเมืองทุกคนต้องกลับสู่ภายในตนเองก่อน ท่านจึงนำเสนอหนทาง ๕ ประการ ดังนี้

- ๑) กลับสู่ตัวเอง ตระหนักถึงความทุกข์ของตนเอง โอบกอด และแปรเปลี่ยนความทุกข์
 - ๒) กลับไปหาครอบครัว เยียวยาคนในครอบครัว
 - ๓) เมื่อทำขั้นที่ ๒) ได้ นักการเมืองคนนั้นและครอบครัวของเขาย่อมเป็นหนึ่งเดียว เมื่อมีกำลังสนับสนุนจากครอบครัว นักการเมืองผู้นั้นย่อมมีพลังที่จะทำในสิ่งที่ตนเองฝันต่อไปได้
 - ๔) แผ่ขยายความเข้าใจไปยังทีมงาน บุคคลที่ร่วมงานด้วย นักการเมืองคนนั้นจะพร้อมรับฟังปัญหาของบุคคลรอบข้างอย่างลึกซึ้ง ท่านกล่าวว่า เรามิได้เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงหากเราไม่ได้รับฟังซึ่งกันและกันอย่างแท้จริง หากเราไม่รู้ว่าจะผนวกปัญญาของแต่ละคนเพื่อตัดสินใจในสิ่งที่ดีที่สุดแก่ประเทศ สภาพคองเกรสในฐานะชุมชนควรกลับไปสู่ตนเองและมีสติ หากเป็นดังนี้สภาพคองเกรสจะมีความเข้มแข็งมากขึ้นในการนำประเทศ
 - ๕) เมื่อมาถึงขั้นนี้ นักการเมืองคนนั้นจะพร้อมดูแลประชาชนในเขตพื้นที่ที่เลือกตนเข้าไปในสภา การสื่อสารที่ดีระหว่างตัวแทนของประชาชนและประชาชนมีความสำคัญมาก “ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับความสามารถของเราในการฟังอย่างลึกซึ้งและสนทนากันด้วยความเมตตา”^{๒๒๗}
- การฟังอย่างลึกซึ้งมีความสำคัญมาก ท่านให้สัมภาษณ์ว่า หากท่านมีโอกาสนคุยกับโธฮามา บิน ลาเดน สิ่งแรกที่ท่านจะทำคือ ฟัง โดยไม่มีปฏิกิริยา ไม่ตัดสิน และไม่ตำหนิ แต่ท่านจะพยายามทำความเข้าใจความทุกข์ของเขาที่ทำให้กระทำความรุนแรงและโหดร้าย เมื่อฟังได้สักช่วง ท่านอาจต้องการพัก เพื่อให้สิ่งที่เขากล่าวเข้าไปในวิญญาน (consciousness) ท่านอธิบายว่า เมื่อเรารู้สึกสงบและมั่นคงเท่านั้น เราจึงให้คำอธิบายด้วยความอ่อนโยน แต่มั่นคงในการที่จะช่วยให้เขา

^{๒๒๖} Nhat Hanh, Thich, *Calming the Fearful Mind*, p.69.

^{๒๒๗} “Everything relies on our capacity to practice deep listening and loving speech” Nhat Hanh, Thich, *Calming the Fearful Mind*, pp.72-75.

ค้นพบถึงการเข้าใจผิดด้วยตัวของเขาเอง เขาจึงสามารถหยุดความรุนแรงด้วยเจตจำนงของตนเอง^{๒๒๘}

นอกจากสมาชิกสภาองเกรสแล้ว ท่านพยายามสื่อสารไปยังประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกา^{๒๒๙} ในเดือนสิงหาคม ปี ค.ศ. ๒๐๐๖ ท่านเขียนจดหมายถึงประธานาธิบดี จอร์จ ดับเบิลยู บุช จูเนียร์ (George W. Bush, Jr.) เล่าว่า ท่านฝันถึงน้องชายที่ตายแล้วมาชวนกลับบ้าน เมื่อตื่นขึ้นมาแล้ว ท่านคิดถึงเหตุการณ์ในตะวันออกกลาง เป็นครั้งแรกในรอบหลายปีที่ท่านร้องไห้ ท่านเข้าใจในสิ่งที่น้องชายพูด บ้านของเราใหญ่เพียงพอสำหรับเราทุกคน^{๒๓๐} ย่อหน้าสุดท้ายท่านเขียนว่า

ท่านประธานาธิบดี อาตมาคิดว่า หากท่านปล่อยให้ตัวเองร้องไห้เหมือนอาตมาเมื่อเช้านี้ ท่านอาจจะรู้สึกดีขึ้น พวกเขาเป็นพี่น้องที่เราฆ่า ล้วนเป็นพี่น้องของเรา พระเจ้าบอกเราอย่างนั้น และเราก็รู้ความจริงนี้ด้วย พวกเขาอาจไม่เห็นเราเป็นพี่น้องเพราะว่าความโกรธ ความเข้าใจผิด ความแบ่งแยก แต่ด้วยความตื่นรู้ เราย่อมเห็นต่างออกไป และทำให้เราแสดงออกต่างออกไปต่อสถานการณ์นี้ อาตมาเชื่อพระเจ้าในตัวท่าน อาตมาเชื่อพุทธภาวะในตัวท่าน^{๒๓๑}

นอกจากนั้น ท่านเห็นว่าองค์การสหประชาชาติ (the United Nations) น่าจะเป็นกรอบคร่าวที่แท้จริงของชาติต่าง ๆ ในโลก นั่นคือเป็นสังฆะแห่งชาติต่าง ๆ องค์การสหประชาชาติไม่ควรเป็นเพียงเครื่องมือในการนำมาซึ่งผลประโยชน์ของชาติใดชาติหนึ่ง ท่านยกตัวอย่างสหภาพยุโรป (the European Union) ที่มีการรวมตัวกันประดุจกรอบคร่าวเดียวกัน ร่างกายเดียวกัน โดยการ

^{๒๒๘} Nhat Hanh, Thich, *A Lifetime of Peace*, pp.261-262.

^{๒๒๙} ประธานาธิบดีมีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายต่างประเทศ สภาองเกรสมีบทบาทด้านการควบคุมหรือถ่วงรั้งมากกว่าริเริ่ม ปัจจุบันสงครามที่เกิดขึ้นไม่มีการประกาศ ประธานาธิบดีในฐานะผู้บัญชาการทหารสูงสุดสามารถเคลื่อนย้ายกำลังทหารเพื่อปฏิบัติการทางทหารได้ ทำให้ฝ่ายบริหารสามารถทำสงครามที่ไม่ประกาศโดยสภาไม่สามารถควบคุมได้ อย่างไรก็ดี สภาอาจออกกฎหมายเพื่อลดบทบาทของประธานาธิบดี เช่น ในสมัยนิกสัน สภาออกกฎหมาย War Power Acts ยินยอมให้ประธานาธิบดีส่งทหารไปปฏิบัติการได้ไม่เกิน ๖๐ วันเท่านั้นโดยไม่ต้องขอความเห็นชอบจากสภา. สุจิต บุญบงการ, “สหรัฐอเมริกากับประเทศร่วมค่าย” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา มหาอำนาจกับการเมืองโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๘), หน้า ๓๗๕, ๓๘๕.

^{๒๓๐} “บ้าน” ในที่นี้น่าจะมีความหมายว่าโลกใบนี้ - ผู้วิจัย

^{๒๓๑} Nhat Hanh, Thich, “Teaching Peace”, *The Mindfulness Bell*, issue no. 44 - Winter/Spring 2007, p. 14.

วางประโยชน์ของชาติตนไว้เป็นลำดับหลังจากประโยชน์ส่วนใหญ่ เช่นเดียวกับสังฆะ เราไม่กระทำสิ่งใดบนฐานของอัตตาของเรา แทนที่จะทะเลาะกัน หากชาติต่าง ๆ ร่วมมือกันโดยมีฐานที่สันติภาพและความมั่นคงของโลก นี่คือการสร้างสังฆะในศตวรรษที่ ๒๑^{๒๓๒}

นอกจากปัญหาการก่อการร้ายแล้ว เหตุการณ์ล่าสุดที่ชาวโลกให้ความสนใจ คือการเรียกร้องประชาธิปไตยในพม่าโดยการเดินขบวนอย่างสันติของพระภิกษุชาวพม่าจำนวนนับแสนในการประชุมเรื่องสติและจิตบำบัดที่มหาวิทยาลัยแห่งรัฐแคลิฟอร์เนีย ลอสแอนเจลิส ในวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ ดิซ นัท ฮันท์ และ ดร.แจ็ก คอร์นฟิลด์ (Dr. Jack Kornfield) ได้ร่วมกันเขียนสารเพื่อสนับสนุนชาวพม่าทั้งหลายที่กระทำการโดยไม่ใช้ความรุนแรง พร้อมกันนั้นยังได้เรียกร้ององค์การสหประชาชาติให้จัดตั้งกลุ่มบุคคลนานาชาติที่เข้มแข็งไปพม่า เพื่อหาข้อมูลอย่างจริงจัง รับฟังพระภิกษุและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และบอกแก่ชาวโลกว่าเกิดอะไรขึ้นที่นั่น นอกจากนั้น ยังได้ระบุให้คณะกรรมการโอลิมปิกนานาชาติ (the International Olympic Committee) ที่เป็นผู้จัดงานโอลิมปิกที่กรุงปักกิ่ง เรียกร้องให้สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีนซึ่งเป็นคู่ค้าหลักของพม่าให้กระทำการอย่างเต็มที่ในการสนับสนุนสิทธิมนุษยชนและการเปลี่ยนผ่านสู่ระบอบประชาธิปไตยในพม่า^{๒๓๓} นอกจากนั้น จากการให้สัมภาษณ์แก่เดวิด แวน บิมา (David Van Biema) จากนิตยสารไทม์ (TIME Magazine) ฉบับประจำวันวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ ดิซ นัท ฮันท์ กล่าวว่า

พระภิกษุพม่าได้ทำหน้าที่ของท่านแล้ว นับเป็นความสำเร็จแล้ว เพราะแม้ท่านเหล่านั้นจะถูกจองจำหรือมรณภาพ แต่ได้เสนอความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ขึ้นอยู่กับประชาชนชาวพม่าและชาวโลกจะสานต่อ...เราตระหนักว่าพระภิกษุถูกจับกุม และยังคงเผชิญความทุกข์ยากในการสนับสนุนประชาชนในพม่าเพื่อประชาธิปไตย^{๒๓๔}

๒.๘.๒ ทศนะของ ดิซ นัท ฮันท์ ต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม

การแสดงทศนะของ ดิซ นัท ฮันท์ ไม่ได้จำกัดขอบเขตเพียงสถานการณ์ทางการเมืองเท่านั้น หากครอบคลุมไปยังสภาวะการณ์ต่าง ๆ ของโลกด้วย ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ท่านเขียนถึงปัญหา

^{๒๓๒} Nhat Hanh, Thich, *Calming the Fearful Mind*, pp. 96-97.

^{๒๓๓} “The Full Statement UCLA Mindfulness and Psychotherapy Conference, October 5, 2007”

www.Plumvillage.org.

^{๒๓๔} www.plumvillage.org/HTML/pressrelease/time_already_success.html

ประชากรล้นโลก ควรให้ความสำคัญกับการคุมกำเนิด^{๒๓๕} ปัญหาเศรษฐกิจนั้นควรจัดโครงสร้างและแบบแผนที่น้อยลง บริษัทรหว่างประเทศต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของประชาชน หยุคนโยบายผูกขาดเศรษฐกิจและการเมืองโลก^{๒๓๖} เป็นต้น ในช่วงหลังของชีวิต แม้ท่านจะยังคงแสดงความคิดเห็นว่าด้วยสถานการณ์ต่าง ๆ ของโลกอย่างตรงไปตรงมาเช่นเดิม แต่คำพูดนั้นม่นวลขึ้นและนำการเจริญสติไปใช้ในทุกระณี เช่น การปรากฏาว่าด้วยการปฏิบัติเพื่อสันติภาพและการไม่ใช้ความรุนแรงที่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโก (UNESCO) ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ หนึ่งในข้อเสนอคือ “วันไม่ใช้รถยนต์” (Global No-Car Day) เพื่อลดปัญหาโลกร้อน ซึ่งเกิดจากการใช้น้ำมัน ท่านขอให้เราลดการใช้รถยนต์เพียงหนึ่งวันในหนึ่งเดือน^{๒๓๗}

ทุกคนต้องการมีรถยนต์ส่วนตัว แต่ความเสียหายที่เกิดในชั้นบรรยากาศเป็นผลจากการใช้น้ำมัน น้ำและป่ากำลังแห้งเหือดและทะเลทรายมีเนื้อที่มากขึ้น เราทุกคนสามารถทำในสิ่งที่ปกป้องและรักษาโลกของเรา ถึงเวลาที่เรากำลังต้องตื่นรู้ร่วมกัน ทำอะไรบางอย่างเพื่อเปลี่ยนสถานการณ์ เราต้องดำรงชีวิตในหนทางที่อนาคตจะยังเป็นไปได้ (ยังมีหนทางที่จะมีชีวิตอยู่ในอนาคต – ผู้วิจัย) สำหรับลูกหลานของเราต่อไป เราจะแสดงให้พวกเขาทราบจากการใช้ชีวิตของพวกเขา^{๒๓๘}

ข้อเสนอ “No-Car Day” ของ ดิซ นัท ฮันท์ มีจุดเริ่มต้นจากสถานปฏิบัติธรรมสวนกวาง (Deer Park Monastery) ที่รัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา อันเป็นสาขาหนึ่งของหมู่บ้านพลัม ซึ่งงดใช้รถยนต์ทุกวันอังคาร คืออาทิตย์ละวัน ซึ่งต่อมาได้พัฒนามาเป็น “Car Free Day” ที่ได้รับการสนับสนุนเพื่อให้ปฏิบัติทั่วโลกจากยูเนสโก โดย “Car Free Day” เป็นการแสดงออกถึงความตระหนักในการบริโภคพลังงานของเรา และเพื่อลดการใช้พลังงานอย่างมีสติ ก๊าซที่ปล่อยไปในชั้นบรรยากาศส่งผลให้เกิดภาวะโลกร้อนอันเป็นอันตรายต่อโลก เมื่อเรางดใช้รถยนต์ตามโครงการ

^{๒๓๕} ท่านยกตัวอย่างว่า หากสตรีคนหนึ่งคลอดบุตรคนที่ ๑๖ โดยที่ไม่มีปัญหาเลี้ยงแม้บุตรเพียง ๓ คน นับว่าเป็นการกระทำที่ผิดพลาดและทำให้เด็กอยู่ในสถานการณ์ซึ่งเต็มไปด้วยความทุกข์ยาก ในอนาคตกาลมนุษย์อาจฆ่าฟันกันเพื่ออาหาร ดังนั้นถือว่าพ่อกับแม่ได้กระทำการขัดต่อหลักการเคารพชีวิต. ดิซ นัท ฮันท์, พระพุทธศาสนาในอนาคต, หน้า ๑๒๒-๑๒๓.

^{๒๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

^{๒๓๗} ข้อเสนอของท่านได้นำมาปฏิบัติจริงในวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๐ ในชื่อ “Car Free Day” คือการงดใช้รถยนต์ ๑ วันใน ๑ ปีเป็นการเริ่มต้น.

^{๒๓๘} Nhat Hanh, Thich, “A Call for a Collective Awakening : Speech to UNESCO in Paris, October 7, 2006”, *The Mindfulness Bell*, issue no. 44 – Winter/Spring 2007, p. 17.

“Car Free Day” ให้เราตระหนักว่าเราเองสามารถหาหนทางและปฏิบัติเพื่อช่วยลดภาวะโลกร้อน เราและคนอื่น ๆ จะสามารถเยียวยาโลกได้^{๒๓๕}

นอกจาก “Car Free Day” อันเป็นการพยายามแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เริ่มปรากฏเป็นรูปธรรมแล้ว โครงการสำคัญที่ ดิษ นัท ฮันท์ ได้ทำสำเร็จแล้วอย่างเป็นรูปธรรมแล้วคือ การนำระบบพลังงานแสงอาทิตย์เข้ามาใช้ในสถานปฏิบัติธรรมสวนกวาง โดยเมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๐ ดิษ นัท ฮันท์ ได้ประกาศว่า พลังงานที่ใช้ในสถานปฏิบัติธรรมสวนกวางเป็นพลังงานจากแสงอาทิตย์ ๑๐๐% โครงการนี้จะช่วยลดการปล่อยคาร์บอนไดออกไซด์สู่ชั้นบรรยากาศได้ถึง ๑๒๐ ตันต่อปี ในวันนั้น ท่านเจ้าอาวาสฟุ้ง (Brother Phap Dung) แห่งสถานปฏิบัติธรรมสวนกวาง ได้อ่านคำบูชาเจ้าบรรพบุรุษแห่งแผ่นดิน (Land Ancestors) เพื่อนำเสนอพลังงานไฟฟ้าจากแสงอาทิตย์ความตอนหนึ่งว่า

ลูกตระหนักถึงอันตรายอย่างร้ายแรงที่โลกนี้ถูกกระทำจากความหลง ความอยาก และความขี้เกียจของ คุณเด็กน้อยของดินแดนนี้ ลูกขอความกรุณาอันยิ่งใหญ่ของบรรพบุรุษจงได้โปรดให้อภัยแก่จุดด้อยเหล่านี้ด้วยเถิด วันนี้ลูกตั้งใจจะเริ่มต้นใหม่ จะพยายามทุกหนทาง ไม่ว่าจะยิ่งใหญ่หรือเล็กน้อย ที่จะให้เป็นผลรวมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงในสถานการณ์ระบบนิเวศของโลก ลูกตั้งปณิธานว่าจะไม่ใช่พลังงานของแผ่นดินและทรัพยากรอย่างขาดความระมัดระวัง แต่จะฟื้นฟูให้ดินแดนสวยงามนี้ นำความสดชื่น ความสงบ และความสุขคืนกลับแก่ทุกคนที่มาเยือน การแปลงพลังงานไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์ของสถานปฏิบัติธรรมสวนกวาง เป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้ย่างก้าวบนโลกนี้ผ่อนคลายลง และแสดงถึงความรับผิดชอบและความรักที่แท้จริงต่อเด็กน้อยทั้งหลายบนโลก^{๒๓๖}

๒.๕ สรุป

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิษ นัท ฮันท์ ในแง่ของวิธีการและการตีความหลักธรรมสำคัญ ประกอบด้วย วิธีการเปรียบเทียบพระสูตร การตีความไตรลักษณ์ การตีความปฏิสังขาร การตีความเรื่องสติ การตีความศีล พิธีกรรม “การกราบการะพินดิน” ทศนะต่อพระพุทธศาสนาและการตีความหลักธรรมของพระพุทธศาสนาและคริสต์

^{๒๓๕} www.carfreedays.org.

^{๒๓๖} “Offering to the Land Ancestors for the dedication of solar electricity” www.Plumvillage.org/HTML/news/solarpanel.html.

ศาสนา และทัศนะของ ดิฆ นัท ธันท์ ต่อปัญหาปัจจุบันของโลก เป็นการตีความหลักธรรมและการปฏิบัติ ซึ่งจะได้วิเคราะห์วิธีการและการตีความหลักธรรมเหล่านี้ในบทที่ ๓ ต่อไป.

บทที่ ๓

การวิเคราะห์หลักการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิชนัทธันท์

ในบทที่ ๒ ได้นำเสนอ แนวคิดและการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิชนัทธันท์ ซึ่งประกอบด้วยวิธีการเปรียบเทียบพระสูตร และการตีความหลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนาของท่าน สำหรับในบทที่ ๓ นี้ เราจะวิเคราะห์หลักการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิชนัทธันท์ ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งการตีความของท่านเป็น ๔ แบบ และวิเคราะห์หลักการตีความของท่านในแต่ละแบบนั้น การแบ่งการตีความนี้ ผู้วิจัยแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะเฉพาะตัวของการตีความของ ดิชนัทธันท์ ดังนั้น การแบ่งดังกล่าวอาจแตกต่างจากหลักการตีความของผู้ตีความคนอื่นหรือนักวิชาการท่านอื่นได้สร้างไว้

เช่นเดียวกับแนวคิดปฏิจจภาวะ การตีความทั้ง ๔ แบบที่นำเสนอ มิได้หมายความว่า จะแยกจากกันโดยสิ้นเชิง หากเป็นการมองการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิชนัทธันท์ ในแง่มุมที่ต่างกันมากกว่า การตีความหลักธรรมบางอย่างของท่านอาจเข้าเกณฑ์การตีความมากกว่าหนึ่งแบบก็ย่อมได้ การตีความทั้ง ๔ แบบที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ประกอบด้วย

๓.๑ การตีความเพื่อหาคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า

๓.๒ การตีความแบบจิตวิจักษ์

๓.๓ การตีความโดยประยุกต์ให้ปฏิบัติได้จริง

๓.๔ การตีความแบบอภิปวาทะ

๓.๑ การตีความเพื่อหาคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า

ในหัวข้อ ๒.๑ เราทราบว่าวิธีการตีความโดยเปรียบเทียบของ ดิชนัทธันท์ มีวัตถุประสงค์เพื่อหาคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า “คำสอนที่แท้จริง” (true teaching) ของพระพุทธเจ้ามี ๒ ความหมาย คือคำสอนที่เป็นคำสอนดั้งเดิม (original teaching) คือเป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนจริง ๆ และคำสอนตามเจตนารมณ์แท้จริง (true intention) ของพระพุทธเจ้า

๓.๑.๑ การตีความเพื่อหาคำสอนดั้งเดิม (original teaching) ของพระพุทธเจ้า

การตีความเพื่อหาคำสอนดั้งเดิม (original teaching) ของพระพุทธเจ้ามีมูลเหตุจากความคลางแคลงใจว่า บุคคลผู้ถ่ายทอด ได้ถ่ายทอดหลักธรรมของพระพุทธเจ้าได้ถูกต้องหรือไม่ เป็น

คำถามสำคัญของ ดิซ นัท ฮันท์ และเป็นเหตุผลอันสำคัญที่จำเป็นต้องมีการเปรียบเทียบความสอดคล้องเชิงสหพันธ์ (coherence) ของพระสูตร ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการเปรียบเทียบระหว่างพระสูตรแห่งการสืบทอดสายเหนือกับการสืบทอดสายใต้ เมื่อพิจารณาแล้ว สรุปได้ว่าหลักการในการตีความเพื่อหาคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าตามแนวทางของ ดิซ นัท ฮันท์ มีดังนี้

ก่อนอื่น ท่านจะจัดกลุ่มพระสูตรที่แสดงหลักธรรมไปในแนวทางเดียวกัน ตัวอย่างในหัวข้อ ๒.๑ เราจะเห็นว่าท่านจัดกลุ่มพระสูตรจำพวกการมีสติกับปัจจุบันขณะไว้พวกเดียวกัน ประกอบด้วย ภัทเทกรัตตสูตร (พระไตรปิฎกบาลี) เถรมาโนสูตร (พระไตรปิฎกจีน) เป็นพระสูตรหลัก และยังมีพระสูตรสนับสนุนอีกจำนวนมาก เช่น เถรคาถา (พระไตรปิฎกบาลี) มิคชาลาสูตร (พระไตรปิฎกบาลี) พระสูตร “เทพบุตรแห่งน้ำพุร้อนในป่า” (The God of the Forest Hot Spring) (พระไตรปิฎกจีน) มหาภิกขุยานภัทเทกรัตตสูตร (พระไตรปิฎกบาลี) พระสูตรแหล่งพำนักแห่งนักบวชชากยะ (The Shakyen Hermitage Sutra) (พระไตรปิฎกจีน) โลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร (พระไตรปิฎกบาลี) พระสูตรโดยพระอานนท์ (The Sutta Spoken by Ananda) (พระไตรปิฎกจีน) อานันทภัทเทกรัตตสูตร (พระไตรปิฎกบาลี)

หรือพระสูตรกลุ่มที่สอนสติปัฏฐานสูตร การจัดกลุ่มพระสูตรยังชัดเจนเพราะเป็นการสอนการเจริญสติใน ๔ หมวด มีพระสูตรหลัก ๓ พระสูตรจาก ๓ นิกาย คือสติปัฏฐานสูตร (หรือ Sutra on the Four Establishments of Mindfulness) ของเถรวาท พระสูตรฐานทั้งสี่แห่งสติ (Sutra on the Four Grounds of Mindfulness) ของสรวาสติวาท และพระสูตรทางนี้ทางเดียว (The One Way In Sutra) ของมหาสังฆิกะ

ในการจัดกลุ่มพระสูตรนี้ มีข้อสังเกตว่า ท่านพิจารณาเนื้อหาของพระสูตรทั้งกลุ่มพระสูตร แล้วอาจนำมาให้ชื่อของพระสูตรใดพระสูตรหนึ่ง เช่น การให้ชื่อภัทเทกรัตตสูตรว่า “พระสูตรว่าด้วยหนทางที่ดีกว่าในการอยู่ลำพัง” นั้น ท่านได้พิจารณาเนื้อหาของพระสูตรอื่น ๆ ในกลุ่มเดียวกันด้วย ซึ่งเราจะพิจารณาประเด็นนี้ในบทที่ ๔ นอกจากนั้น ในการเปรียบเทียบพระสูตรในพระไตรปิฎกบาลี ๒ พระสูตรคือ มหาสังฆกสูตร และวิตักกสัจฉฐานสูตร ที่ท่านยกตัวอย่างเพื่อแสดงความขัดแย้งนั้น อาจวิเคราะห์ได้ว่าเป็นการจัดกลุ่มพระสูตรว่าด้วยการข่มจิต ซึ่งเราจะพิจารณาประเด็นนี้ต่อไปในบทที่ ๔ เช่นกัน

ประการที่สอง หากพระสูตรที่นำมาเปรียบเทียบมีความสอดคล้องเชิงสหพันธ์ (coherence) ในเรื่องใด ๆ เรื่องนั้นน่าจะเป็นคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า ในที่นี้เราจะวิเคราะห์โดยเน้นการเปรียบเทียบสติปัฏฐานสูตร ๓ ตำรา ส่วนที่เป็นไปในทางเดียวกันนั้นไม่เป็นปัญหา ส่วนที่ควรนำมาพิจารณาคือส่วนที่แตกต่าง อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี หากมีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย

เป็นต้นว่า สถานที่แห่งการแสดงธรรม (เช่น สติปัญญาสูตร ของเถรวาท พระสูตรฐานทั้งสี่แห่งสติ ของสรวาสติวาท บอกไว้ว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมที่กัมมาศธรรม แคว้นกุรุ ส่วนพระสูตรทางนี้ทางเดียว ของมหาสังฆิกะ บอกว่าทรงแสดงธรรมที่เชตวันวิหาร เมืองสาวัตถี) หรือการเพิ่มเติมบางส่วน เช่น พระสูตรทางนี้ทางเดียว ของมหาสังฆิกะ มีการกล่าวถึง นิ वर्ณ ๕ และมรรคมรรค ๘ เหล่านี้มีใช้สาระสำคัญที่จะนำมาพิจารณา

ประเด็นที่เป็นสาระสำคัญเมื่อพระสูตรที่นำมาเปรียบเทียบกันแล้ว ไม่สอดคล้องกันนั้น ประกอบด้วย

ก) ส่วนภาษาในพระสูตร ท่านจะพิจารณาว่าเป็นภาษาที่ได้รับอิทธิพลจากพระสูตรอื่นหรือไม่ เช่น พระสูตรทางนี้ทางเดียว (The One Way In Sutra) ของมหาสังฆิกะ (“สำนวนที่ ๓”) มีข้อความเช่น ผู้ปฏิบัติไม่ยึดมั่นในสิ่งใด ไม่มีความคิดเกี่ยวกับโลกเกิดขึ้น “เพราะไม่มีความกลัว ไม่มีกิเลสหลงเหลือจึงบรรลุนิพพาน” ซึ่งท่านเห็นว่าเทียบได้กับปรัชญาปารมิตาหฤทัยสูตร (Prajnaparamita Hrdaya Sutra) ตอนที่ว่า “ไม่มีอุปสรรค ก้าวผ่านความกลัว เป็นอิสระตลอดไป จากมายาและบรรลุนิพพานอย่างสมบูรณ์” ส่วนหนึ่งส่วนภาษาบ่งบอกได้ถึงอายุของพระสูตรสำหรับในกรณีนี้ ดิข นัท ฮันท์ เห็นว่าพระสูตรนี้มี “กลิ่นอายของมหายานมาก” พระพุทธศาสนา มหายานเกิดขึ้นภายหลังพระพุทธปรินิพพานร่วมร้อยปี พระสูตรที่มีกลิ่นอายของมหายานย่อมมีความเป็นไปได้มากที่ถูกต่อเติมขึ้นภายหลัง

นอกจากนั้น พระสูตรฐานทั้งสี่แห่งสติ ของสรวาสติวาท (“สำนวนที่ ๒”) เมื่ออธิบายถึงการใช้จิตข่มจิต “ดูผู้มีกำลังมากกว่าข่มผู้มีกำลังน้อยกว่า” นั้น ท่านเห็นว่า แนวคิดนี้ปรากฏอยู่ใน วิตักกสันฐานสูตร จึงแน่ใจได้ว่า ข้อความตอนนี้ถูกนำมาเพิ่มเติมในภายหลัง ซึ่งหากถูกนำมาเพิ่มเติมตอนหลัง ย่อมไม่ใช่คำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า

ข) ความถูกต้องของพระสูตร หากมิได้แสดงความเข้าใจพระสูตรอย่างลึกซึ้ง เช่น พระสูตรฐานทั้งสี่แห่งสติ ของสรวาสติวาท (“สำนวนที่ ๒”) อธิบายถึงการคิดในเชิงกุศลเพื่อกำจัดอกุศล ใช้จิตข่มจิต ซึ่งควรอยู่ในหมวด “จิตตานุปัสสนา” แต่กลับมาปรากฏในหมวด “กายานุปัสสนา” พุดง่าย ๆ ว่าจัดหมวดหมู่ผิด ท่านเห็นว่า แสดงถึงความคลาดเคลื่อนในการท่องหรือบันทึกสืบต่อมา ความเข้าใจของผู้บันทึกพระสูตร เป็นไปได้ว่าพระสูตรที่มีลักษณะดังว่านี้อาจมิได้บรรจุคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า

ค) ความครบถ้วนของพระสูตร ในหัวข้อ “ธรรมนุปัสสนา” ท่านได้เปรียบเทียบหลักธรรมที่นำมาแสดงในแต่ละสำนวน ดังนี้

- ส่วนวนที่ ๑ กล่าวถึง นิรณ ๕ ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ และอริยสัจ ๔
- ส่วนวนที่ ๒ กล่าวถึง อายุตนะ ๑๒ นิรณ ๕ และโพชฌงค์ ๗
- ส่วนวนที่ ๓ กล่าวถึง โพชฌงค์ ๗ (ได้กล่าวถึง นิรณ ๕ ไปแล้วในตอนแรก)

เมื่อใช้หลักการหาความสอดคล้อง จะพบว่า ส่วนวนที่ ๑ เป็นส่วนวนที่กล่าวถึงข้อธรรมน้อยที่สุด คือโพชฌงค์ ๗ และนิรณ ๕ จึงเป็นข้อสังเกตว่า อาจเป็นเพราะความไม่ระมัดระวังในการคัดลอก จึงเหลือเพียงโพชฌงค์ ๗ ที่คัดลอกมาได้ ความไม่ครบถ้วนมีส่วนกระทบความน่าเชื่อถือว่าพระสูตรนั้น ๆ อาจมิได้บรรจุคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า

ง) การเพิ่มเติมพระสูตร หากเปรียบเทียบ ๓ พระสูตร ปรากฏว่าในพระสูตรหนึ่งมีเนื้อความบางอย่างที่ปรากฏโดดเด่นขึ้นมาโดยที่อีก ๒ พระสูตรไม่มี อาจต้องนำส่วนนั้นมาวิเคราะห์ ที่เห็นชัดคือส่วนวนที่ ๓ ที่มักมีข้อความเพิ่มเติมในส่วนที่อีก ๒ พระสูตรไม่มี และส่วนที่ต่อเติมนั้นไปสอดคล้องกับพระสูตรอื่นของมหายาน เช่น “การปฏิบัติของเราเป็นการปฏิบัติที่มีใช้การปฏิบัติ” เป็นส่วนเกินซึ่งเห็นได้ชัด มีการต่อเติมบางอย่างที่แม้ ดิษ นัท ฮันท์ มิได้อธิบายตรง ๆ ว่าแตกต่าง แต่เราอาจตั้งข้อสังเกตได้ เช่น ในหัวข้อ “ธรรมานุปัสสนา” มีเพียงส่วนวนที่ ๓ ที่สอนเรื่องมานสิ หรือในการพิจารณาร่างกายโดยความเป็นธาตุ นั้น มีเพียงส่วนวนที่ ๒ ที่อธิบายถึงธาตุ ๖ ในขณะที่ส่วนวนอื่นมีเพียงธาตุ ๔ ซึ่งอาจต้องนำไปพิจารณาต่อว่า ส่วนวนที่ ๒ รับอิทธิพลจากที่ใด แนวคิดธาตุ ๖ เกิดขึ้นเมื่อใด เป็นต้น ถ้าเปรียบเทียบ ๓ ส่วนวน แล้วมีส่วนวนใดส่วนหนึ่งโดดเด่นหรือแตกต่างอย่างชัดเจน เราต้องพิจารณาประเด็นนั้น ๆ ในส่วนวนนั้นว่ามีการต่อเติมขึ้นมาภายหลังหรือไม่ อย่างไร

จ) ความถูกต้องและนัยของภาษา หัวข้อนี้จะพิจารณาได้เมื่อผู้ตีความมีความเชี่ยวชาญในภาษานั้น ๆ เช่น ดิษ นัท ฮันท์ วิเคราะห์ความหมายของภาษาจีนอย่างละเอียด แม้ท่านไม่ได้วิเคราะห์ว่าผิดอย่างชัดเจน แต่คำแปลที่ให้ความหมายที่แตกต่างอย่างมากจากความหมายดั้งเดิมนั้น เป็นประเด็นที่ควรนำมาพิจารณา ดังในส่วนวนที่ ๓ “วิตก” และ “วิจารณ์” นั้น ท่านอธิบายว่าโดยมากมักแปลว่า “ความคิดแรก” (initial application) และ “ความคิดที่สืบเนื่อง” (sustained attention) ตามลำดับ แต่ในส่วนวนที่ ๓ เมื่อแปลเป็นภาษาจีนได้ว่า “จิต” (jue) หรือ “ความจำได้หมายรู้” (perception) และ “กวน” (guan) หรือ “การสังเกต” (observation) ตามลำดับ ผู้วิจัยเห็นว่าการใช้ภาษาผิดอาจกระทบความถูกต้องของพระสูตรด้วย และอาจสื่อถึงความคลาดเคลื่อนในความเข้าใจของผู้ถ่ายทอดหรือบันทึกพระสูตร เป็นไปได้ว่าพระสูตรที่มีลักษณะดังว่านี้อาจมิได้บรรจุคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า นี่เป็นการพิจารณาในแง่ความถูกต้องของภาษา

นัยของภาษานั้น ท่านได้พิจารณาคำว่า “เวทนา” ซึ่งในสำนวนที่ ๒ ใช้คำว่า “จิต” (jue)^๑ ส่วนสำนวนที่ ๓ ใช้ “ถ่อง” (tong) ซึ่งความหมายดั้งเดิม (original meaning) ของ “ถ่อง” (tong) คือ “เจ็บปวด” (painful) ท่านเห็นว่า ผู้แปลอาจได้รับอิทธิพลจากแนวคิดที่ว่า “เวทนาทุกอย่างล้วนเป็นทุกข์” (every single feeling is suffering) หากมีทุกขเวทนา ย่อมไม่มีสุขเวทนา และหากมีสุขเวทนา ย่อมไม่มีทุกขเวทนา และสำนวนที่ ๓ เน้นว่าจำเป็นต้องสังเกตการเกิดขึ้นและการดับ ไปของเวทนา อย่างมีสติ และรู้ถึงสาเหตุของเวทนานั้น ๆ เพื่อจะไม่ตกเป็นทาสของมันหรือหวาดกลัวมัน ท่านเห็นว่า นี่เป็นข้อดีของสำนวนที่ ๓ ในที่นี้แม้ว่า ดิข นัท ฮันท์ ในฐานะผู้ตีความจะเห็นว่าเป็นข้อดี แต่ให้สังเกตว่า ท่านก็อดตั้งข้อสังเกตไม่ได้ว่า นัยของภาษานี้มีความเข้าใจของผู้แปลเข้ามาปดอมปนอยู่ ด้วย ซึ่งเป็นการบ่งบอกโดยปริยายว่า สำนวนนี้ไม่ได้บรรจุคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า อย่างน้อยก็ในประเด็นนี้

ข้างต้นเป็นการตีความเพื่อหา “คำสอนดั้งเดิม” ซึ่งเป็น “คำสอนที่แท้จริง” ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนโดยมีวิธีการ คือการหาความสอดคล้องเชิงสัทนัยของพระสูตร นอกจากนั้น ดิข นัท ฮันท์ ได้นำเสนอการตีความ “คำสอนที่แท้จริง” ของพระพุทธเจ้า ในอีกความหมายหนึ่งคือจาก “เจตนารมณ์ที่แท้จริง” ของพระองค์อีกด้วย

๓.๑.๒ การตีความเพื่อหาคำสอนตามเจตนารมณ์ (true intention) ของพระพุทธเจ้า

หลักการสำคัญว่าคำสอนใดเป็นคำสอนตามเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้านั้น ตามที่ ดิข นัท ฮันท์ อธิบาย อาจกล่าวได้ว่ามีหลักเกณฑ์ดังนี้

ก) พิจารณาจากเนื้อหา กล่าวคือ เป็นคำสอนที่ทลายการยึดมั่นถือมั่นทุกประเภท ทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการยึดติดในความเห็น หรือในคำสอนใด ๆ แม้ของพระพุทธเจ้าเองว่า เป็นลัทธิหรือทฤษฎีที่ตายตัว เป็นตัวเป็นตน ให้ระงับการยึดติดคำสอนดั้งเดิม (original teaching) เช่น อนิจจัง อนัตตา นิพพาน ว่าเป็น “ความจริงสูงสุด” (absolute truth)

ข) พิจารณาจากรูปแบบหรือวิธีการ กล่าวคือ ไม่ยึดติดในรูปแบบคำสอนหรือวิธีการแบบใดแบบหนึ่งอย่างตายตัว หรือมีแบบใดแบบหนึ่งเท่านั้นที่ถูกต้อง ทั้งนี้เพราะเจตนารมณ์ที่แท้จริงของพระพุทธเจ้าคือการสอนเพื่อมิให้ยึดมั่นถือมั่น ดังนั้น รูปแบบหรือวิธีการสอนย่อมไม่ตายตัว เปลี่ยนแปลงได้ราบที่แสดงเจตนารมณ์ที่แท้จริงของพระพุทธเจ้าไว้ได้ ด้วยแนวคิดนี้เราจะ

^๑ คำอ่านเดียวกับ “จิต” (jue) หรือ “ความจำได้หมายรู้” (perception) แต่น่าจะเป็นคนละคำกัน – ผู้วิจัย.

เห็นว่าท่านมีแนวทางการตีความใหม่ ๆ ดังจะได้กล่าวต่อไป

ค) พึงระวังอย่าสับสนระหว่างเนื้อหากับรูปแบบ ดังที่ท่านยกตัวอย่าง เราต้องรู้ว่าอะไรเป็นนิวส์ (รูปแบบหรือวิธีการ) อะไรเป็นพระจันทร์ (เนื้อหา)

ง) สามารถตรวจสอบด้วยตนเองโดยการปฏิบัติ หากเข้าใจคำสอนและปฏิบัติตามอย่างถูกต้องแล้ว ให้พิจารณาว่าความทุกข์ใจได้บรรเทาเบาบางลงบ้างหรือไม่ หากไม่แล้ว อาจเป็นไปได้ว่าคำสอนนั้นมีใช้คำสอนที่แท้จริงตามเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า

การไม่ยึดติดกับรูปแบบคำสอนดั้งเดิม อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ท่านจึงไม่เห็นด้วยนักกับ “เหล่าศิษย์ดี” ในการพยายามพิสูจนสูตร “ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นทุกข์” เพียงเพราะเป็นคำสอนดั้งเดิม (original teaching) ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ท่านเห็นว่า ไม่จำเป็นต้องพยายามขนาดนั้นถ้าความเป็นจริงแล้วประยุกต์ไม่ได้ ไม่จำเป็นต้องสร้างทฤษฎีความทุกข์ ๓ แบบ^๒ เพื่อรองรับความจริงของสูตรนี้ ท่านมิได้ปฏิเสธว่า พระพุทธเจ้ามิได้ทรงสั่งสอนเรื่องทุกข์ แต่ชี้แจงว่า พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนความจริงเรื่องความสุขด้วย “ทิฐฐธมมสุขวิหารี” (Drishta-dharma-sukha-viharin) ชีวิตมิได้มีเพียงความทุกข์ ท่านให้เหตุผลว่า พระพุทธองค์ตรัสเรื่องความทุกข์เพื่อให้เราตระหนักถึงความทุกข์เมื่อมันปรากฏขึ้น และให้ตระหนักถึงความสุขหรือความเบิกบานเมื่อความทุกข์มิได้ปรากฏ^๓ ในทัศนะของ ดิข นัท ฮันท์ ในการสอนเรื่องทุกข์นั้น พระพุทธเจ้ามิได้ทรงมีเจตนารมณ์ในการสอนว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นทุกข์ ท่านเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเรื่องสติ ให้ตระหนักรู้ถึงสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นแก่จิต ไม่ว่าจะเป็นความสุขหรือความทุกข์ก็ตาม

การตีความคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้าโดยพิจารณาถึงเจตนารมณ์ที่แท้จริงของพระพุทธองค์ นำมาซึ่งแนวทางการสอนใหม่ ๆ การคิดค้นศัพท์ใหม่ ๆ ของ ดิข นัท ฮันท์ เป็นต้นว่า การอธิบาย “อนัตตา” ในความหมายของการเชื่อมโยงอยู่ในกันและกันด้วยบทกวีหวาน หรือร้อยแก้วที่มีลีลาการเขียนคล้ายเรื่องสั้น เช่น การพิจารณากระดาษแผ่นหนึ่งว่าประกอบด้วยแสงอาทิตย์ คนตัดไม้ ขนมนึ่ง และทุก ๆ อย่าง^๔ “ความจริงแล้ว ศัพท์ “ปฏิสังขาร” (Interbeing) ถูกคิดค้นโดย ดิข นัท ฮันท์ ในความหมายเดียวกับ “อนัตตา” ไม่มีตัวตนเพราะทุกสิ่งทุกอย่างล้วนอยู่ในกันและกันจนแยกออกมาเป็นตัวตนใด ๆ ไม่ได้ เราจะเห็นการพิจารณาถึงผู้อ่านหรือผู้รับสารสะท้อนจากการ

^๒ คุรยละเอียดใน บทที่ ๑ เจริญรตที่ ๑๒.

^๓ Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha Teaching**, (New York : Broadway Books, 1999), pp. 21-23.

^๔ คุรยละเอียดในบทที่ ๒ หัวข้อ “ปฏิสังขาร”.

คิดค้นคำของท่านด้วย ผู้ติดตามงานและการสอนของท่านส่วนใหญ่เป็นชาวตะวันตก คำแปลของ “อนัตตา” ในภาษาอังกฤษคือ “non-self” สำหรับคนที่ไม่มีพื้นฐานพุทธศาสนาจะต้องทำความเข้าใจนานถึงความหมายแท้จริง และบางคนอาจหลีกเลี่ยงไปก่อนที่จะเริ่มต้นทำความเข้าใจ อาจคิดไปถึงการขาดสูญ แต่คำ Interbeing ทำให้เห็นภาพได้มากกว่า เพราะมาจากคำพื้น ๆ สองคำคือ Inter และ being ผสมกัน แปลง่าย ๆ ว่า การดำรงอยู่ในกันและกัน ซึ่งสามารถเชื่อมโยงถึงแนวคิดอนัตตากล่าวคือ ไม่อาจแยกออกมาเป็นตัวเป็นตนโดด ๆ ได้

สรุปแล้ว “คำสอนที่แท้จริง” ของพระพุทธเจ้ามี ๒ ความหมาย คือคำสอนดั้งเดิม (original teaching) และคำสอนตามเจตนารมณ์ที่แท้จริง (true intention) จึงส่งผลให้การตีความแตกต่างกันตามความหมายที่แตกต่าง การตีความคำสอนดั้งเดิมใช้หลักสหนัย (coherence) ระหว่างพระสูตร ส่วนการหาคำสอนที่แท้จริงตามเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นกระบวนการทำความเข้าใจนั้น ต้องใช้ทักษะและวิจารณญาณ อีกทั้งไม่ยึดมั่นในคำสอนดั้งเดิมว่าเป็นความจริงสูงสุด เมื่อทราบเจตนารมณ์ที่แท้จริงของพระพุทธเจ้าว่าทรงปรารถนาจะสอนสิ่งใด ผู้ตีความย่อมมีความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการตีความในแง่กระบวนการเพื่อสื่อถึงคำสอนที่แท้จริงนั้น อาจจะโดยการคิดค้นคำศัพท์ใหม่ หรือวิธีการใหม่ ๆ มานำเสนอแก่ผู้อ่านหรือผู้รับสารต่อไป.

๓.๒ การตีความแบบจิตวิจักขณ์^๕ (Psychological experience Interpretation)

การตีความแบบจิตวิจักขณ์ เป็นอีกแง่มุมหนึ่งของการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์ เน้นในแง่ญาณวิทยา หรือการเข้าถึงซึ่งความรู้

ความหมายของ “จิตวิจักขณ์” คือ “การประจักษ์ด้วยจิตหรือประสบการณ์ทางจิต” ดังนั้น การตีความแบบจิตวิจักขณ์ คือการตีความจากการประจักษ์ด้วยจิตหรือจากประสบการณ์ทางจิต ซึ่งแตกต่างจากการตีความแบบลึกลับหรือ Mystical Interpretation ในจุดสำคัญคือ การตีความแบบลึกลับ (Mystical Interpretation) นั้นปราศจาก “กระบวนการ” เข้าถึงสิ่งสูงสุด พุดง่าย ๆ ว่า ญาณวิทยา (epistemology) ทำให้การตีความแบบลึกลับอิงกับความเชื่อล้วน ๆ ว่าบุคคลนั้น ๆ เข้าถึงสิ่งสูงสุดจริง ๆ โดยปราศจากหลักการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงเช่นระบบฆานในพุทธศาสนา การตีความแบบนี้เหมาะสมแก่ศาสนาเทวนิยม เพราะมีฐานอยู่ที่ความเชื่อ (faith) ซึ่งเป็นหนทางในการเข้าถึงพระเจ้า ซึ่งไม่เข้ากับพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาอเทวนิยม ปัญญาอาจเกิดขึ้นจากความ

^๕ “วิจักขณ์” มีความหมายว่า “เห็น, มีความสนใจ, มีความเอาใจใส่, สุขุม, มีความชำนาญ” คำว่า “จิตวิจักขณ์” เดิมเป็นหลักการตีความพระคัมภีร์วิธีหนึ่งที่แสง จันทรังม แปลจาก “Mystical Interpretation” (ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะแปลว่า “การตีความแบบลึกลับ” น่าจะเข้าใจได้ตรงกว่า) การตีความแบบนี้เกิดขึ้นในยุคกลาง เน้นการสวดมนต์ภาวนาเพื่อให้สัมผัสพระเจ้าได้โดยตรง แสง จันทรังม ให้ความเห็นว่าปรากฏการณ์แบบจิตวิจักขณ์ปรากฏขึ้นชัดเจนพร้อมกับการเกิดพระพุทธศาสนานิกายเซน โดยเชื่อว่าทุกคนมี “ธาตุพุทธะ” ในตัว การตรัสรู้จะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลลืมหืมตา ความคิดเชิงเหตุผลเสีย ตรงเข้าสู่ธาตุพุทธะโดยตรงโดยอาศัยการเพ่งโกธานเท่านั้น. แสง จันทรังม, ศาสนาสาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔๖. ส่วนกิริติ บุญเจือ ให้นิยาม “Mystical Interpretation” เป็นภาษาไทยว่า “การตีความแบบฆาน” คือการตีความของผู้ถึงฆานอันเป็นผลจากการปฏิบัติจนบรรลุ เช่น นักบุญเทเรซาแห่งอาวิลลา ขณะเข้าฆานเข้าใจว่าพระเยซูเป็นสามีตน เป็นเรื่องเฉพาะตัว การได้ฆานถือว่าจิตใจได้รับการส่องสว่าง แต่ยังมิถึงขั้นสูงสุดของวิถีแห่งเทวนิยมซึ่งคือเอกภาพกับพระเจ้า ถ้าถึงขั้นนั้นจะไม่ตีความ จะพูดเพียง “อธิบายไม่ได้ (ineffable) มีแต่สันติสุข (blissful)” กิริติ บุญเจือ, ทฤษฎีการตีความทางศาสนาและปรัชญา, เอกสารอัดสำเนาเพื่อใช้เป็นคู่มือของนักศึกษาปริญญาเอกของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และนักศึกษาปริญญาโทและเอกของมหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น. มปท. มปป. หน้า ๓๕-๔๐. ผู้วิจัยให้ความหมาย “การตีความแบบจิตวิจักขณ์” (Psychological-experience Interpretation) ต่างจากทั้งสองท่าน และคิดว่าควรแปล “Mystical Interpretation” ว่า “การตีความแบบลึกลับ” มากกว่าจะแปลว่า “การตีความแบบฆาน” เพราะคำว่า “ฆาน” มีฐานคือบริบทของศาสนาตะวันออก โดยเฉพาะพุทธศาสนา มีรูปฆาน อร์ปฆาน และสัญญาเวทิตนโรธอันเป็นระดับสูงสุด ส่วน “Mystical Interpretation” ในบริบทของคริสต์ศาสนาเป็นการเข้าถึงความจริงโดยวิธีลึกลับอะไรบางอย่างซึ่งเราไม่อาจบอกได้ว่าเป็นเช่นเดียวกับฆานในพระพุทธศาสนาหรือไม่.

เชื่อได้โดยตรง ดังนั้น การตีความแบบจิตวิจักษณ์ในที่นี้จึงมิได้หมายความว่า เป็นการตีความจาก ความลึกซึ้งที่ผู้ตีความประสบ แต่หมายถึง “การตีความโดยให้ความสำคัญแก่การประจักษ์ด้วยจิต หรือประสบการณ์ทางจิต” คำ “การประจักษ์ด้วยจิต” มีความหมายว่า การเข้าถึง “ความจริงอย่างที่เป็นจริง” (things-in-themselves) ด้วยประสบการณ์ตรง “ที่นี่-เดี๋ยวนี้” หากเรามองว่า “ความจริงอย่างที่เป็นจริง” เป็นความรู้ “ประสบการณ์ตรง” ย่อมเป็นหนทางเข้าสู่ความรู้หรือญาณวิทยา ในที่นี้สรุปได้ว่า การตีความแบบจิตวิจักษณ์มีหลักการว่า การเข้าถึงซึ่ง “ความจริงอย่างที่เป็นจริง” มีช่องเข้าถึงเพียงช่องทางเดียวเท่านั้นคือโดย “ประสบการณ์ตรง” มีอาจผ่านหนทางอื่นได้ ตามหลักการที่นำเสนอต่อไปนี้

๓.๒.๑ ให้ความสำคัญแก่ “ประสบการณ์ตรง” (direct experience) ที่เกิดขึ้นแก่จิต “ที่นี่-เดี๋ยวนี้” (here and now)

ในทัศนะของ ดิข นัท ฮันห์ ความจริงอย่างที่เป็นจริง (things-in-themselves) ไม่อาจเข้าถึงด้วยความคิด คำพูด ตรรกะ ซึ่งเป็นวิธีเชิงอนุมาน ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงความเป็นจริงอีกด้วย

ด้วยแนวคิดนี้ ท่านไม่เห็นด้วยกับการกล่าวอ้างถึงความทุกข์จนเป็นสูตรว่า “นี่คือทุกข์ ชีวิตเป็นทุกข์ ทุกอย่างเป็นทุกข์” ว่าการกระทำดังนี้จะทำให้บุคคลผู้ท้อบ่นเข้าถึงอริยสัจข้อแรก คือ ทุกข์ เพราะมิได้ตระหนักถึงความทุกข์ด้วยประสบการณ์ตรงทางจิต หากเป็นการท้อบ่นเท่านั้น จึงไม่น่าแปลกที่ท่านไม่เห็นด้วยกับเหล่าศิษย์ดี (good students) ที่พยายามพิสูจน์ว่า คำสอนของพระพุทธองค์ว่าด้วยความทุกข์เป็นจริงในชีวิตประจำวันในทุกกรณี สูตร “ไม่เที่ยง ดังนั้นจึงเป็นทุกข์ ดังนั้นจึงไม่มีตัวตน”^๖ นั้น ท่านเห็นว่าไม่เป็นเหตุเป็นผล (illogical) ท่านเห็นว่า พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนเรื่องทุกข์ในแง่ของประสบการณ์ทางจิต กล่าวคือ ต้องการให้เราตระหนักถึงความทุกข์เมื่อมันเกิดขึ้น และตระหนักถึงความเบิกบานเมื่อปราศจากความทุกข์ ดังนั้น การท้อบ่นก็ดี การพยายามพิสูจน์คำสอนว่าเป็นจริงทุกกรณีก็ดี ล้วนไม่ใช่ประสบการณ์ตรงทางจิต บุคคลจึงไม่อาจเข้าถึงความจริงด้วยหนทางเหล่านั้นได้ ในทัศนะของ ดิข นัท ฮันห์ ความทุกข์หรือ “ทุกข์” มิได้เป็นหนึ่งในไตรลักษณ์ เพราะไม่ใช่ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นทุกข์ โดะโดยตัวของมันเองจะมีความทุกข์

^๖“Impermanent, therefore suffering, therefore nonself” Nhat Hanh, Thich, **The Heart of The Buddha's Teaching**, p.140.

ได้อย่างไร แต่ได้จะสามารถทำให้เรามีความทุกข์ได้เพราะเราไปยึดมั่นว่าโตะนั้นจะต้องคงทนถาวรตลอดไป นั่นคือ ความทุกข์นั้นสัมผัสได้ด้วยประสบการณ์ทางจิตเท่านั้น

กล่าวได้ว่า “ประสบการณ์” ในทัศนะของ ดิซ นัท ฮันท์ มีความหมายในเชิงจิตวิทยา “ประสบการณ์ตรงทางจิต” มีความเชื่อมโยงอย่างมากกับ “ทางสายกลาง” (middle way) และ “การมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันขณะ” การนั่งสมาธิมิใช่การตกจมอยู่ในวังวนแห่งความคิด และมีใช้การนิ่งสนิทเหมือนกัน เราสามารถหลีกเลี่ยงทางสุดโต่งทั้งสองโดยการมีชีวิตอยู่กับปัจจุบัน “ประสบการณ์ตรงและการตระหนักถึงประสบการณ์ตรงเป็นหนทางหลีกเลี่ยงทางสุดโต่งทั้งสองได้”^๑

ในพระพุทธศาสนาเราแบ่ง “ช่องทางการจำได้หมายรู้” (mode of perception) หรือ เกณฑ์ (way of measuring) หรือการประมาณ (pramana) มี ๓ ช่องทาง หรือ ๓ เกณฑ์ ดังนี้

ช่องทางที่ ๑ การจำได้หมายรู้โดยตรง (direct perception; *pratyaksha pramana*) ไม่เกี่ยวข้องกับความคิดหรือจินตนาการ อีกทั้งไม่ใช่ผลของการเปรียบเทียบหรือการใช้เหตุผล เช่น เมื่อเห็นไฟ ก็รู้ว่าเป็นไฟ

ช่องทางที่ ๒ การจำได้หมายรู้โดยอนุมานหรืออ้างอิง (deduce perception; *anumana pramana*) เช่น เมื่อเราเห็นควันลอยออกมาจากหลังกำแพง เราคาดคะเนว่าน่าจะมีไฟอยู่ที่นั่น การรับรู้โดยช่องทางนี้อาจจะถูกต้องหรือไม่ก็ได้

ช่องทางที่ ๓ การจำได้หมายรู้ที่ผิดพลาด (erroneous/false perception; *abhava pramana*) เป็นช่องทางการรับรู้ที่ผิดพลาด เช่น เมื่อเราเห็นควันอยู่หลังกำแพง เราคิดว่านั้นเป็นควันไฟ แต่แท้จริงแล้วเป็นหมอก หรือเมื่อเราเห็นดวงอาทิตย์ เราเชื่อว่าเราเห็นดวงอาทิตย์ในขณะปัจจุบัน แต่นักวิทยาศาสตร์บอกว่า ดวงอาทิตย์ที่เราเห็นเป็นเพียงภาพของดวงอาทิตย์เมื่อแปดนาทีก่อนแล้ว หาใช่ดวงอาทิตย์ในปัจจุบันขณะไม่

“ประสบการณ์ตรง” (direct experience) จึงเทียบได้กับ “ประจักษ์ประมาณ” - Direct perception) ในพระพุทธศาสนา ช่องทางการรับรู้เชื่อมโยงไปถึงสิ่งที่ถูกรับรู้ หากการรับรู้ผิดพลาดย่อมส่งผลถึงการเห็นสิ่งต่าง ๆ ผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริง

“ประสบการณ์ตรง” หรือการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงความจริงอย่างที่เป็นจริงของ ดิซ นัท ฮันท์ นั้น ท่านอธิบายง่าย ๆ ว่าโดยการ “หยุด” (stopping) และ “มองอย่างลึกซึ้ง” (looking deeply)

^๑ Nhat Hanh, Thich, *Zen Keys*, revised ed., (New York : Doubleday, 1995), p.87.

^๒ Nhat Hanh, Thich, *Transformation at the Base*, (California : Parallax Press, 2001), pp.65-66.

ซึ่งความจริงแล้วคือการเจริญสมาธิภาวนา เริ่มจากสมถภาวนา (*shamatha*) คือ การฝึกที่จะ “หยุด” ความคิด ความคุ้นเคยเก่า ๆ (*habit energies*) ความขาดสติ อารมณ์รุนแรง เมื่อ “หยุด” แล้วจะ “สงบ” (*calming*) จึงสามารถ “มองอย่างลึกซึ้ง”^๕ หรือเจริญวิปัสสนาภาวนา (*vipashyana*) ได้นั่นเอง ทั้งการหยุดและการมองอย่างลึกซึ้งซึ่งต้องประกอบด้วยสติหรือความระลึกรู้ ประเด็นสำคัญของการตีความประสบการณ์ตรง “ที่นี่-เดี๋ยวนี้” มิได้อยู่ที่รูปแบบของการนั่งสมาธิตลอดเวลา เพราะการ “หยุด” (สมถะ) ในความหมายนี้มีใช้การหยุดเคลื่อนไหวทางร่างกาย หากเป็นการหยุดความคุ้นเคยเก่า ๆ (*habit energies*) ซึ่งเป็นนิสัยสั่งสมที่ทำให้เกิดทุกข์ การ “หยุด” จะเกิดขึ้นได้เมื่อมีสติรู้ทันว่าความคิดที่เป็นความคุ้นเคยเก่า ๆ จะเกิดขึ้นอีก เมื่อ “หยุด” แล้วจึงสามารถ “มองอย่างลึกซึ้ง” (วิปัสสนา) ได้ มิได้เกิดจากการอนุমানหรือจินตนาการ หากเกิดจากการเห็นอย่างแท้จริง ซึ่งเกิดจากการหยุดความคุ้นเคยเก่า ๆ ได้ ที่สำคัญคือต้องมีสติระลึกรู้ ตามทันการกระทำและความคิดของตนเอง สตินำมาซึ่งสมาธิ^๖ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเน้นการฝึกสติมาก “สัมมาสติเป็นหัวใจของคำสอนของพระพุทธเจ้า”^๗

สติ “ที่นี่-เดี๋ยวนี้” เป็นการตีความประสบการณ์ตรงด้วยมิติของเวลาและสถานที่ ประสบการณ์ทางจิตใจนั้นเกิดได้ทันที การสอนการเจริญสติในชีวิตประจำวันเป็นผลมาจากการตีความประสบการณ์ตรงเช่นนี้เอง รวมถึงการตีความ “สุขาวดี” ที่ว่ากันว่า เป็นดินแดนพุทธภูมิอันไกลโพ้นด้วยเช่นกัน

เช่นเดียวกับสังฆปริณายกคนที่ ๖ แห่งนิกายเซน คือท่านฮุยเหนิง^๘ ดิซ นัท อันห์ ตีความสุขาวดีอันไกลโพ้นให้มาเป็นสุขาวดีที่นี่และเดี๋ยวนี้^๙ “สุขาวดีที่นี่ หรือไม่มีเลย” (*The Pure Land Is*

^๕ Nhat Hanh, Thich, *The Heart of The Buddha's Teaching*, p.26.

^{๖๖} Nhat Hanh, Thich, *Freedom Wherever We Go*, (Berkeley : Parallax Press, 2004), p. 4.

^{๖๗} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of The Buddha's Teaching*, p.64.

^{๖๘} ท่านฮุยเหนิง (Hui-neng) สังฆปริณายกคนที่ ๖ อธิบายว่า “คนที่ไม่ว่าคุณมีธรรมชาติแห่งพุทธะและสุขาวดี (Pure Land) อยู่ในตอนยอมมหาสุขาวดีด้านตะวันตกบ้าง ด้านตะวันออกบ้าง” Thien-An, Thich, *Buddhism in Vietnam*, (Tokyo : Charles E. Tuttle, 1975) p. 77. อ้างถึง Altar Sutra (trans. Lu K'uan Yu, pp.40-41). แสดงว่า “สุขาวดี” มีความหมายเดียวกับ “ธรรมชาติแห่งพุทธะ” ซึ่งมีอยู่แล้ว ไม่ต้องหาจากภายนอก – ผู้วิจัย.

^{๖๙} ดิซ เทียน อันห์ (Thien-An, Thich) วิเคราะห์ว่า คนจีนและเวียดนามไม่ค่อยให้ความสนใจแก่การเตรียมตัวเพื่ออะไรที่เป็นอนาคตอันไกลโพ้นจนไม่ว่าจะเกิดขึ้นหรือไม่ ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลจากขงจื๊อที่ให้ความสำคัญแก่ชีวิตปัจจุบันมากกว่า เหล่านี้อาจส่งผลต่อการตีความสุขาวดีอันไกลโพ้นให้มาเป็นที่นี่เดี๋ยวนี้. Thien-An, Thich, *Ibid.*, p. 96.

Now or Never”^{๑๔}) และสุชาวดีที่ว่านี้ เป็นสุชาวดีที่มนุษย์สร้างขึ้นได้เองบนโลกมนุษย์ “Today is a No Car day. Enjoy your Pure Land”^{๑๕}

สุชาวดีเป็นพระพุทธศาสนานิกายหนึ่งที่เน้นความศรัทธาในพระอมิตาพุทธเจ้า ผู้ทรงปกครองดินแดน “สุชาวดี” หรือสวรรค์ทางทิศตะวันตก แม้จะมีข้อปฏิบัติเพื่อการปฏิบัติในสุชาวดีอยู่บ้าง^{๑๖} แต่ปรัชญาสำคัญคือ “พึงอำนาจภายนอก” คือศรัทธาในพระอมิตาจะเป็นสำคัญ “การภาวนาถึงองค์อมิตาจะเสมอ แม้ครั้งเดียวก็อาจพาตนให้หลุดพ้นจากสังสารทุกข์ได้”^{๑๗} การเกิดในสุชาวดีก็โดยการผูกเกิดขึ้นในดอกบัว (ไม่ต้องแปดเปื้อนเลือด) ไม่มีโรคภัยใด ๆ มีอายุยืนนานประมาณมิได้ สุชาวดีเป็นดินแดนแสนสบาย อีกทั้งมีพระอมิตาจะตรัสธรรมบรรยายอยู่เสมอ สุชาวดีเป็นประเทศที่พักระหว่างสังสารวัฏและนิพพาน ก่อนมุ่งสู่นิพพาน ผู้มีกิเลสจะได้ตัดกิเลสที่นี้ หลังจากนั้น หากต้องการกลับมาโปรดสัตว์ในโลกธาตุใด ย่อมมีอิสระที่จะทำได้เต็มที่^{๑๘}

สำหรับ ดิช นัท อันห์ นั้น สมัยที่ท่านเป็นสามเณร ได้ฝึกเซนและสุชาวดีไปด้วยกัน “สุชาวดี” ในทัศนะของท่านคือ

สุชาวดีเป็นดินแดน ซึ่งอาจจะอยู่ในเวลาและสถานที่ (คือมีอยู่จริงในเชิงกายภาพ – ผู้วิจัย) หรืออาจจะอยู่ในการรับรู้ของเรา เป็นดินแดนที่ความรุนแรง ความเกลียดชัง ความอยาก และความแบ่งแยก ลดน้อยลงมากที่สุด เพราะบุคคลในดินแดนเหล่านั้นฝึกปฏิบัติความเข้าใจและความรักความเมตตา ภายใต้การดูแลของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์หลายพระองค์^{๑๙}

^{๑๔} อักษรภาพ (Calligraphy) ฝีมือ ดิช นัท อันห์ นำแสดงที่เจดีย์คูฮัว (Tu-Hieu) เมืองเว้ ประเทศเวียดนาม ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๘.

^{๑๕} อักษรภาพ (Calligraphy) ฝีมือ ดิช นัท อันห์ ที่นำเสนอเมื่อท่านแสดงปาฐกถาแก่องค์การยูเนสโก (UNESCO) เสนอการลดใช้รถยนต์หนึ่งวันในหนึ่งเดือนเพื่อลดปัญหาโลกร้อน (global warming). Nhat Hanh, Thich, “A Call for a Collective Awakening”, *The Mindfulness Bell*, issue no. 44 – Winter/Spring 2007, p.16.

^{๑๖} ผู้ปรารถนาจะไปปฏิบัติในสุชาวดีพึงบำเพ็ญกุศล ๓ ประการคือ กตัญญูกตเวที, ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ และต้องมีโพธิจิต เชื้อกฏแห่งกรรม และท่องบ่นคัมภีร์มหายาน เป็นต้น. เสถียร โพธิ์นันทะ, *ปรัชญามหายาน*, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕๘-๑๕๙ อ้างถึง อมิตายุทธยานสูตร.

^{๑๗} เสถียร โพธิ์นันทะ, *ปรัชญามหายาน*, หน้า ๑๕๒.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๔.

^{๑๙} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, (New York : Riverhead Book, 1995), p.

ท่านเชื่อว่า ผู้ปฏิบัติทุกคนย่อมมีแรงจูงใจในการ “สร้าง” (set up) สุขาวดีที่สามารถแบ่งปันความเบิกบานและความสงบร่วมกับผู้อื่น หมู่บ้านพลัมที่ฝรั่งเศสเป็นสุขาวดีแห่งหนึ่งของท่าน พระโพธิสัตว์ผู้ยิ่งใหญ่สามารถสร้างสุขาวดีที่ยิ่งใหญ่ ในขณะที่พวกเราเองสามารถสร้างสุขาวดีขนาดเล็ก (mini-Pure Land) ได้เช่นกัน^{๒๐} เราจะเห็นว่า ท่านดึงสุขาวดีจากดินแดนอันไกลโพ้นเข้ามาใกล้ และใกล้ในระดับที่เราสามารถสร้างขึ้นได้เอง เป็นการตีความที่เปลี่ยนโลกทัศน์ที่ฟังมีต่อ “สุขาวดี” ในเชิงสถานที่และเวลา (อยู่บนโลกมนุษย์ในตอนนี้นี่เอง ไม่ต้องไปถึงสวรรค์ด้านตะวันตกอันไกลโพ้น) รวมทั้งหน้าที่ (ในการ “สร้าง” สุขาวดีเอง ไม่ใช่เพียง “รอ” และ “ท่องบ่น”)

สติคือการกุญแจแห่งการก้าวเข้าสู่สุขาวดี “ทุกครั้งที่เราก้าวอย่างมีสติหนึ่งก้าว เรามีโอกาสที่จะเดินทางจากดินแดนแห่งความเศร้าหมองสู่ดินแดนแห่งความเบิกบาน สุขาวดีมีอยู่แล้วที่นี่และเดี๋ยวนี้”^{๒๑} เมื่อเรามีสติกับลมหายใจ ผลของการปฏิบัติ คือความสงบและความสุขย่อมเกิดขึ้นทันที “เราไม่ต้องรอสี่ห้าเดือนหรือสี่ห้าปีเพื่อรับผลจากการปฏิบัติ..เรามีความสงบและความสุขในปัจจุบัน”^{๒๒} นี่เป็นสุขาวดีที่เราอยู่ในตัวเอง และเราสามารถขยายขอบเขตออกไปได้เป็นสังฆะ หรือชุมชนที่ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างปลอดภัยและมีความรักให้กัน ที่ ๆ ทุกคนสามารถฝึกปฏิบัติได้อย่างเต็มเวลา เราทุกคนสามารถเป็นพระอมิตาภพุทธเจ้า หากเรามีพลังงานแห่งความรักความปรารถนาที่จะสร้างความสุขให้แก่ผู้คน^{๒๓}

ไม่เพียงสุขาวดี นิพพานก็เช่นกัน ในทัศนะของ ดิซ นัท ฮันห์ นิพพานไม่ใช่สิ่งที่เราต้องมองหาในอนาคต เมื่อนิพพานเป็นหนึ่งในไตรลักษณ์ย่อมประกอบอยู่ในทุกคำสอนของพระพุทธเจ้า “ทิฐฐมฺมนิพพาน” (*Drishtadharma nirvana*) มีความหมายว่า “นิพพานในชีวิตนี้” (*nirvana in this very life*) นิพพานมิใช่การปราศจากชีวิต (*Nirvana is not the absence of life*) หากแต่อยู่ในชีวิต นิพพานสอนว่า เราเป็นแล้วในสิ่งที่อยากเป็น ไม่ต้องวิ่งไล่ตามหาสิ่งอื่น เราเพียงกลับคืนหาตัวเองและสัมผัสธรรมชาติที่แท้ (*true nature*) การเข้าถึงนิพพานได้ก็ด้วย “ประสบการณ์ตรง”

^{๒๐} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, pp. 127-128.

^{๒๑} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, p.192.

^{๒๒} Nhat Hanh, Thich, “Sitting in the Wind of Spring”, *The Mindfulness Bell*, issue no. 45 – Summer 2007, p. 9.

^{๒๓} Nhat Hanh, Thich, *Going Home: Jesus and Buddha as Brothers*, (New York : Penguin Group, 1999), p. 168.

“ประสบการณ์ตรง” ของ ดิช นัท ฮันท์ คือการเจริญสติ สมาธิภาวนา ผู้ปฏิบัติย่อมสัมผัสได้ด้วยการปฏิบัติจริงเท่านั้น มีอจรับรู้อ่านตำรา การอนุমান หรือการคิดจินตนาการใด ๆ ผู้ปฏิบัติย่อมเห็นผลทันที “ที่นี่-เดี๋ยวนี้” สุขาวดีเป็นตัวอย่างหนึ่งในการตีความดังกล่าวนี้

๓.๒.๒ ให้ความสำคัญแก่การรับรู้ “ความจริงอย่างที่เป็นจริง” (things-in-themselves) โดยเน้นช่องทางการรับรู้โดยประสบการณ์ตรงตามที่ได้กล่าวในข้อ ๓.๑.๑

ดิช นัท ฮันท์ อธิบายว่า “ความจริงอย่างที่เป็นจริง” (things-in-themselves) เป็นคำที่เอมมานูเอล ค้านท์^{๒๔} (Immanuel Kant) นำเสนอ ค้านท์ อธิบายว่า “things-in-themselves” หรือความจริงอย่างที่เป็นจริงนั้น เป็นอย่างที่มีนปรากฏแก่เราจริง ๆ หรือไม่ เราไม่อาจรู้ได้ เรารู้ได้เพียงการปรากฏที่ผ่านโครงสร้างทางจิตใจของเราเองทั้งสิ้น^{๒๕} นั่นคือเรารับรู้ “thing-as-it-appears” ซึ่งอาจมิใช่ “things-in-themselves” ก็ได้ ส่วน จอห์น ฮิก (John Hick) นักปรัชญาศาสนายุคปัจจุบัน อธิบาย ความเป็นจริงอย่างที่เป็นจริง (*Real in itself*) ว่า

ไม่สามารถบอกได้ว่ามีเพียงหนึ่งเดียวหรือหลายหลาก เป็นบุคคลหรือสิ่งของ มีสำนึกหรือไม่ มีจุดมุ่งหมายหรือไม่มีจุดมุ่งหมาย เป็นเนื้อสารหรือกระบวนการ ดึงมหรือชั่วร้าย

^{๒๔} นักปรัชญาชาวเยอรมัน (๑๗๔๒-๑๘๐๔) เกิดที่เมืองโคนิกส์เบิร์ก (Königsberg) ทางตะวันออกของ ปรุสเซีย ตลอดชีวิตไม่เคยเดินทางไกลจากบ้านเกิดเกิน ๕๐ ไมล์ ไม่เคยแต่งงาน มีชีวิตเป็นแบบแผนเป็นเวลาอย่างยิ่ง เช่น ไปเดินเล่นตอนบ่ายในเวลาเดียวกันของทุกวัน เรียนที่มหาวิทยาลัยโคนิกส์เบิร์ก เมื่อเรียนจบแล้วจึงสอนหนังสือ และเป็นศาสตราจารย์ทางปรัชญาที่มหาวิทยาลัยเดิม ค้านท์เป็นนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ที่แปรเปลี่ยนภาพของปรัชญาทั้งหมด. Kolenda, Konstantin, *Philosophy's Journey : A Historical Introduction*, (Massachusetts : Addison-Wesley Publishing Company, 1974), p. 128.

^{๒๕} ดิช นัท ฮันท์ อธิบายว่า ค้านท์นำเสนอว่าจิตใจจัดระเบียบ (หรืออาจเรียกว่าจัดกรอบ – ผู้วิจัย) เนื้อหาของประสบการณ์ ๔ หมวดคือปริมาณ (quantity) คุณภาพ (quality) ความสัมพันธ์ (relation) และอัญรูป (modality) กรอบทั้งสิ้นไม่มีเนื้อหาโดยตัวของมันเอง หากกำหนดโดยโครงสร้างของจิตต่อประสบการณ์ เช่น อวกาศ มิใช่สิ่งที่อยู่ภายนอกเรา หากเป็นโครงสร้างในจิตใจที่เชื่อมโยงสิ่งที่จิตรับรู้ (objects) หลาย ๆ สิ่งเข้าด้วยกัน. Nhat Hanh, Thich, *Transformation at the Base*, (California : Parallax Press, 2001), p. 86. คำว่า “ประสบการณ์” ในที่นี้หมายถึงประสบการณ์โดยประสาทสัมผัส (sensations) “สำหรับค้านท์ โลกที่เรารับรู้เป็นผลจากกระบวนการจัดระบบการรับเข้าของสิ่งต่าง ๆ โดยประสาทสัมผัส” Harre, Rom, *One Thousand Years of Philosophy : from Ramanuja to Wittgenstein*, (Massachusetts and Oxford : Blackwell Publishers, 2000), p. 229.

น่ารักหรือน่าขง เป็นสิ่งที่เกินกว่าภาษาซึ่งเป็นการรับรู้ของมนุษย์จะบรรยายได้ ถึงสิ่งเป็นจริงอันมนุษย์ไม่อาจรับรู้ได้^{๒๖}

คานท์มิได้บอกว่า ความจริงอย่างที่เป็นจริง (things-in-themselves) ไม่อาจรับรู้ได้ เขาเชื่อว่าสิ่งสูงสุด (noumena) นั้นมนุษย์สามารถเข้าถึงได้ แต่มิใช่โดยความรู้ทางทฤษฎี^{๒๗} (theoretical knowledge) ดูเหมือนจะคล้ายกับทัศนะของ ดิช นัท ฮันท์ “เราสามารถสัมผัสความจริงอย่างที่เป็นจริงได้หรือไม่ คำสอนทางพระพุทธศาสนาบอกว่าเราสามารถเข้าถึงได้”^{๒๘} แต่ในความเป็นจริงแล้ว มีความแตกต่างอย่างมาก^{๒๙} เราจะเห็นว่า ดิช นัท ฮันท์ “ข้ม” คำที่เป็นที่รู้จักในหมู่ชาวตะวันตก ซึ่งอาจเป็นคนส่วนใหญ่ที่เป็นศิษย์ของท่าน โดยท่านนำมาตีความใหม่ว่า “ความจริงอย่างที่เป็นจริง” คือ ความเป็นเช่นนั้นเอง (suchness) ซึ่งเรียกได้หลายอย่าง เป็นต้นว่า ตถตา (tathata), ธรรมชาติที่แท้จริง (true nature, true mind), นิพพาน (nirvana) และปรมัตถมิติ (Ultimate dimension)

“ความจริงอย่างที่เป็นจริง” (things-in-themselves หรือ reality-in-itself) เป็นฐานของการดำรงอยู่ (ground of being^{๓๐}) ของสิ่งทั้งปวง เช่นเดียวกับน้ำเป็นฐานของการดำรงอยู่ของคลื่น”^{๓๑} คลื่นไม่ต้องตายเพื่อจะเป็นน้ำ เพราะคลื่นเป็นน้ำอยู่แล้ว คลื่นเป็นตัวแทนแห่งมิติประวัติศาสตร์ (historical dimension) ส่วนน้ำเป็นตัวแทนของปรมัตถมิติ (ultimate dimension)

^{๒๖} “Thus it (the Real as it is in itself) cannot be said to be one or many, person or thing, conscious or unconscious, purposive or non-purposive, substance or process, good or evil, loving or hating. None of the descriptive terms that apply within the realm of human experience can apply literally to the unexperienceable reality that underlies that realm.” Rowe, William L., **Philosophy of Religion**, 2nd ed., (California : Wadsworth Publishing, 1993), p.181.

^{๒๗} Kolenda, Konstantin, **Philosophy’s Journey : A Historical Introduction**, pp. 139-140.

^{๒๘} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, p. 49.

^{๒๙} เป็นต้นว่า คำว่า “ความจริงอย่างที่เป็นจริง” ของคานท์นั้นเน้นที่สิ่งสูงสุด (noumena) หรือพูดอย่างตรงไปตรงมาคือ “พระเจ้า” (God) นั่นเอง อีกทั้งการพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้ามีอาจทำได้โดยประสาทสัมผัสหรือหาเหตุผล หากเข้าถึงหรือเต็มเต็มด้วย “ศรัทธา” โดยเชื่อใน “มูลบท” หรือสมมติฐานบางอย่างซึ่งเราไม่อาจพิสูจน์ได้ เพื่อประโยชน์ในทางจริยศาสตร์ นั่นคือ เราต้องเชื่อว่า มนุษย์มีวิญญาณอมตะ พระเจ้ามีอยู่จริง และคนเรามีเจตจำนงเสรี. โยสไดน์ กอร์เคอร์, โลกของโซฟี, หน้า ๓๓๕-๓๓๖.

^{๓๐} “ground of being” เป็นคำที่นักเทววิทยา พอล ทิลลิช (Paul Tillich) ใช้เพื่ออธิบายถึงความจริงสูงสุดหรือความจริงระดับปรมาตม์ที่เป็นฐานของการดำรงอยู่ของทุกสิ่งทุกอย่าง ดิช นัท ฮันท์ ข้มคำนี้มาแต่ตีความแตกต่างออกไป. - ผู้วิจัย

^{๓๑} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, p. 49.

แนวคิดนี้มีความเกี่ยวข้องกับนิกายการปรากฏเท่านั้น (Manifestation-Only School) อย่างลึกซึ้ง คลื่นกระด้าง ร่างกายของเรา เปลวไฟ ล้วนอยู่ในมิติประวัติศาสตร์ สิ่งต่าง ๆ ในมิติประวัติศาสตร์ปรากฏขึ้น เมื่อเหตุปัจจัยพร้อม และยอมไม่ปรากฏ เมื่อเหตุปัจจัยไม่เอื้ออำนวย เราเห็นเปลวไฟลุกโชนขึ้น แล้วก็ดับลง เราเห็นเด็กเกิดมา และเห็นคนตายไป ด้วยมโนทัศน์ที่แบ่งแยก เราเกิดความกลัวว่า ถ้าเราตาย เราจะขาดสูญ ไม่เหลืออะไรเลย “แต่พระพุทธเจ้าทรงมีความเข้าใจที่แตกต่าง การเกิดการตายเป็นเพียงความคิด (notion) มิใช่ความจริง”^{๓๒} ส่วน “ความจริงอย่างที่เป็นจริง” คือ ปรมาตมิตี มีตัวแทนคือน้ำที่ไม่มีสูงมีต่ำอย่างคลื่น ไม่มีการมาไม่มีการไป ไม่มีการเกิดไม่มีการตาย สิ่งทั้งหลายเป็นเพียงการปรากฏขึ้นเท่านั้น แท้จริงแล้วทุกสิ่งทุกอย่างล้วนมีอยู่แล้ว มิได้สูญหายไปไหน เพียงแต่อาจปรากฏขึ้นในรูปลักษณะที่แตกต่างเท่านั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย

ความจริงอย่างที่เป็นจริง มีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการรับรู้ หากการรับรู้ผิดพลาด ย่อมไม่อาจรับรู้ความจริงอย่างที่เป็นจริงได้ ดังได้กล่าวในหัวข้อก่อน ช่องทางการรับรู้แบ่งเป็น ๓ เกณฑ์ ประกอบด้วย ช่องทางการรับรู้โดยตรง โดยอนุমান และความผิดพลาด โดยฐานของช่องทางหรือเกณฑ์การจำได้หมายรู้ทั้งสามดังกล่าว สิ่งที่ถูกจำได้หมายรู้ย่อมเป็นการปรากฏในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ดังนี้^{๓๓}

๑. เป็นตัวของมันเอง (things-in-themselves) โดยปราศจากการเบี่ยงเบนหรือความเห็นผิด เป็นการจำได้หมายรู้สิ่งจริงแท้ (noumena) หรือความจริงอย่างที่มีมันเป็น (reality as it is) นั่นคือ “ตถตา” (tathata) หรือ “เช่นนั้นเอง” (suchness) ซึ่งเป็นพื้นฐานของทุกสิ่งทุกอย่าง ประคองน้ำเป็นพื้นฐานของคลื่น^{๓๔} ทุกสิ่งทุกอย่าง เช่น ใบไม้ ก้อนกรวด เธอ ฉัน ล้วนมาจากเช่นนั้นเองทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม น้อยครั้งนักที่เราจะจำได้หมายรู้สิ่งใด ๆ ด้วยความจริงอย่างที่มีมันเป็นหรือ “เช่นนั้นเอง”

๒. การเป็นตัวแทน (representation) ของความเป็นจริง นั่นคือ การจำได้หมายรู้โดยมีฐานของความเป็นจริงอยู่เพียงบางส่วน เช่น เมื่อตกหลุมรัก เรามักตกหลุมรักกับความคิดฝันของเราเองที่มีต่อคนที่เรารัก นี่คือการจำได้หมายรู้ในลักษณะของการเป็นตัวแทน คนที่เรารักมีอยู่จริง เราจำได้หมายรู้ความเป็นจริงเพียงบางส่วน นั่นเป็นตัวแทนของความจริง ส่วนใหญ่แล้วเป็นจินตนาการของเราเองที่มีต่อเขา หากเราเข้าใจว่าเราจำได้หมายรู้ความเป็นจริง ต่อเมื่อแต่งงานไป

^{๓๒} Nhat Hanh, Thich, **No Death, No Fear**, (New York : Riverhead Books, 2002), back cover.

^{๓๓} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, pp.49-51.

^{๓๔} “Suchness is the ground of our being, just as water is the ground of being of a wave” Ibid.,

แล้วสองสามปี เราอาจตระหนักได้ว่าการจำได้หมายรู้ของเราที่มีต่อเขานั้นส่วนใหญ่แล้วผิดจากความ เป็นจริงทั้งสิ้น

๓. ความคิดฝันหรือจินตนาการล้วน ๆ (mere image) ไม่ได้ตั้งอยู่บนฐานของความเป็นจริง เช่น ความฝัน เป็นต้น เรารักหรือเกลียดสิ่งใด อยู่ที่ความคิดฝันหรือจินตนาการที่เราสร้างขึ้นเอง การโยยหา และการเกลียดชังเกิดขึ้นจากการจำได้หมายรู้ในลักษณะการเป็นตัวแทนและจินตนาการ ล้วน ๆ หากมีฐานจากความกลัวและความไม่รู้ จะเป็นการจำได้หมายรู้ที่ผิดพลาด ซึ่งนั่นเป็นสาเหตุ แห่งทุกข์ ในทัศนะของ ดิซ นัท ฮันท์ นั้น การจำได้หมายรู้มีความสำคัญมาก ท่านกล่าวว่า “เราเป็น ในสิ่งที่เราจำได้หมายรู้”^{๓๕} (We are what we perceive)

เราจะเห็นว่าช่องทางการจำได้หมายรู้ (mode of perception) มีความสัมพันธ์มากต่อการ รับรู้สิ่งที่ถูกจำได้หมายรู้ การจำได้หมายรู้โดยตัวแทน (representative) หรือโดยจินตนาการ (mere image) มีความเสี่ยงที่จะจำได้หมายรู้ผิดพลาดได้มาก เพราะตั้งอยู่บนฐานของความจริงน้อยหรือไม่ มีเลย ด้วยเหตุนี้ ดิซ นัท ฮันท์ จึงให้ความสำคัญแก่การรับรู้ผ่านประสบการณ์ตรง เพราะการรับรู้ โดยความคิด ถ้อยคำ การคิดนึกหาเหตุผล ตรรกะ มโนทัศน์ เป็นการรับรู้โดยการอนุมาน และ จินตนาการ “การฝึกปฏิบัติในพระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องอย่างมากกับการนำออกเสียซึ่ง ความคิด (notions) ...เรามีเป้าหมายที่จะปลดปล่อยตนเองจากความคิดและการจำได้หมายรู้ (perception)”^{๓๖} เพราะการรับรู้ด้วยความคิดเหล่านี้อาจไม่ถูกต้องตรงกับความเป็นจริง แม้มีความ จริงอยู่บางส่วน แต่ไม่ทั้งหมด “วิภาววิธีแห่งปรัชญาปารมิตาสูต” (the dialectics of prajnaparamita) เป็นการสอนอย่างหนึ่งของท่าน เพื่อให้เราเป็นอิสระจากการยึดมั่นในมโนทัศน์ (concepts)

“A” ไม่ใช่ “A”,

“B” ไม่ใช่ “B”, และ

“A” สามารถเป็น “B”^{๓๗}

^{๓๕} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, p.135.

^{๓๖} Nhat Hanh, Thich, *Going Home : Jesus and Buddha as Brothers*, p.77.

^{๓๗} Nhat Hanh, Thich, *Zen Keys*, p.39.

“A” ประกอบด้วย B, C, D และทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล “A” ไม่อาจดำรงอยู่ได้เอง โดยปราศจากสิ่งอื่น เมื่อเรามองอย่างลึกซึ้งไปใน “A” เราจะเห็น B, C, D และทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล การเห็น

“A” เป็น “A” เท่านั้น ไม่อาจเป็นสิ่งอื่น,

“B” เป็น “B” เท่านั้น ไม่อาจเป็นสิ่งอื่น

แสดงว่า บุคคลนั้นใช้มโนทัศน์ตัดสินความจริงเป็นส่วน ๆ แล้วบอกว่า “เมื่อส่วนนี้คือ A แล้ว, A จะเป็น B, C, หรือ D ไม่ได้” และยิ่งไปกว่านั้น บุคคลผู้รับรู้อาจยึดติดว่าสิ่งที่ตนรับรู้เป็นสิ่งที่ถูกต้องที่สุด หากยึดมั่นถึงขนาดว่าสิ่งนั้นเป็น “ความจริงสูงสุด” (absolute reality) จะทำให้ปฏิเสธความเข้าใจที่อาจลึกซึ้งยิ่งกว่า ดิชนัทธันท์ มิได้ปฏิเสธความจริงในเชิงอภิปรัชญา หากท่านปฏิเสธการรับรู้ “ความจริงสูงสุด” ที่เกิดจากการอนุมานและจินตนาการ ที่ไม่ได้เกิดจากประสบการณ์ตรง

หากเราเชื่อในบางสิ่งบางอย่างว่าเป็นความจริงสูงสุด (Absolute Truth) เท่ากับว่าเราปิดตัวเอง เราไม่เปิดใจกว้างที่จะเข้าใจผู้อื่น เป็นเพราะสิ่งที่เราศรัทธาเป็นเพียงความคิด (idea).. แต่หากสิ่งที่เราศรัทธาเป็นประสบการณ์ตรง (direct experience) และปรีชาญาณ (insight) เธอจะเปิดใจกว้าง^{๓๔}

ท่านเชื่อว่าเราสามารถฝึกฝนการรับรู้ของจิตให้สามารถเข้าถึงความจริงด้วย “ประสบการณ์ตรง” ได้ โดยท่านได้อธิบายทฤษฎี “ไตรสวภาวะ” หรือ “ไตรสภาวะ”^{๓๕} ซึ่งอธิบายถึง “สวภาวะ” (Svabhava) หรือธรรมชาติของสิ่งใด ๆ (self-nature) ซึ่งแบ่งได้เป็น ๓ อย่าง ประกอบด้วย ปริกัลปิตสวภาวะ นิษป็นนสวภาวะ และปรตันตรสวภาวะ ประเด็นที่สำคัญคือการตีความ “ปรตันตรสวภาวะ” เป็นความจริงที่ท่านให้ความสำคัญมาก “ปรตันตร” เป็นกระบวนการเรียนรู้และฝึกฝนที่จะเปลี่ยนวิธีการมอง จาก “ปริกัลปิตสวภาวะ” อันเป็นการรับรู้ที่ไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง ไปสู่ “นิษป็นนสวภาวะ” คือความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ “ปรตันตรสวภาวะ” เป็นหนทางที่จะเปิดประตูสู่ความเป็นจริงได้ โดยการสังเกต มองอย่างลึกซึ้งให้เห็นถึงธรรมชาติแห่งการอิงอาศัยกัน^{๓๖} (nature of interdependence) มองให้เห็นว่า สิ่งหนึ่งสิ่งใดปรากฏหรือสำแดงตน

^{๓๔} Nhat Hanh, Thich, **Going Home : Jesus and Buddha as Brothers**, p.80.

^{๓๕} คู่มือโยคีในบทที่ ๒ หัวข้อ ๒.๓.๕

^{๓๖} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, p.198.

(manifest) ขึ้นได้ก็เพราะอาศัยสิ่งอื่น ๆ ทั้งหมด จึงไม่มีอะไรหรือสิ่งใดแยกออกมาเป็นตัวเป็นตน โดด ๆ ได้

หากเทียบการตีความ “ปรัตินตรสวภาวะ” ของ ดิข นัท ฮันห์ กับการตีความของ นักวิชาการท่านอื่น คือโทมัส โคชัมมัตตัน (Thomas A. Kochumutton) ผู้แปลและวิเคราะห์โคลงของท่านวสุพันธุ (Vasubhandu) และ อาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะ ท่านทั้งสองอธิบายทฤษฎี “ไตรสภาวะ” ดังนี้

โคชัมมัตตันสรุปว่า ปรีนิยป็นนสวภาวะ (หรือ “นิยป็นนสวภาวะ”) คือธรรมชาติสมบูรณ์สูงสุด (the absolutely accomplished nature) กล่าวคือ ปราศจากผู้รับรู้และสิ่งที่ถูกรับรู้ เรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า “ตถตา” หรือ “ความจริงที่เป็นเช่นนั้นเอง” (reality as such) ส่วนปรัตินตรสวภาวะ คือธรรมชาติอันพึ่งพิงสิ่งอื่น (other-dependent nature) เป็นสถานการณ์ที่มีแนวโน้มจะเกิดขึ้นในสังสารวัฏ (samsara) กล่าวคือ เกิดผู้รับรู้และสิ่งที่ถูกรับรู้ มีเหตุมาจากการกระทำในอดีตและความคุ้นเคย ปรัตินตรสวภาวะนี้สำแดงตนให้ปรากฏเป็นปริกัลปิตสวภาวะ คือธรรมชาติที่ถูกจินตนาการ^{๔๑} (the imagined nature)

อาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะ อธิบายไตรสภาวะตามแนวทางของนิกายธรรมลักษณะหรือโยคาจารย์ที่เข้าไปในประเทศจีน โดยเริ่มจาก ปริกัลปิตลักษณะ คือสภาวะที่หลงผิด ยึดถือสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง สิ่งที่ไม่มียุ่จริงว่ามีอยู่จริง เช่น เข้าใจว่าเชือกคืองู ปรัตินตรสภาวะ คือสังขตธรรมต่าง ๆ อันเกิดด้วยอาศัยสิ่งอื่น (เหตุปัจจัย) คือพีชะทั้งหลายในอาลยวิญญูณ ส่วน ปรีนิยป็นนสวภาวะ คืออสังขตธรรมมีพระนิพพานและสภาพปรมาัตถ์ของสรรพสิ่ง^{๔๒}

ปริกัลปิตสวภาวะตามคำอธิบายของโคชัมมัตตันและของอาจารย์เสถียรไม่ต่างกันนัก คือเป็นความหลงผิด เช่นเดียวกับ ดิข นัท ฮันห์ ที่ตีความว่าปริกัลปิตสวภาวะเป็นการปรากฏขึ้นจากจิตที่ปนเปื้อนด้วยความหลงผิด ย่อมสร้างจินตนาการต่อความจริงบนฐานของการรับรู้ที่ผิดพลาด^{๔๓} ส่วนปรีนิยป็นนสวภาวะก็มีคำอธิบายที่เป็นไปในแนวเดียวกัน คือเป็นธรรมชาติอันสมบูรณ์

^{๔๑} Kochumutton, Thomas A., *A Buddhist Doctrine of Experience*, 2nd ed., (Delhi : Motilal Banarsidass, 1989), pp. 90-117.

^{๔๒} เสถียร โพธิ์นันทะ, *ปรัชญามหายาน*, หน้า ๕๐.

^{๔๓} Nhat Hanh, Thich, *Transformation at the Base*, p.188.

นิพพาน ซึ่ง ดิข นัท ฮันท์ อธิบายว่าเป็นธรรมชาติแห่งความจริงแท้ ธรรมชาติที่สมบูรณ์คือสภาวะแห่งการไม่ปราศจากสิ่งใดเลย ซึ่งมีคำเรียกหลายอย่าง เช่น นิพพาน ปรมัตถมิตี^{๔๔}

ส่วนที่มีการตีความแตกต่างกันคือ ปรัตนตรสวภาวะ สำนวนโคซุมัทตันเน้นการแบ่งแยกระหว่างผู้รับรู้กับสิ่งที่ถูกรับรู้ (subject-object) แต่ไม่ละเลยที่จะกล่าวถึงเหตุอันส่งผลให้เกิดการแบ่งแยกเพราะการกระทำในอดีตและความคุ้นเคย ในขณะที่อาจารย์เสถียรเน้นที่มาคือเหตุปัจจัย โดยให้ความหมายว่าเป็นสังขตธรรมซึ่งเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยสิ่งอื่น ๆ ทั้งสองท่านนี้แม้จะตีความต่างกันแต่มีความเหมือนกันคือเป็นสภาวะที่เป็นอยู่นั้น ๆ ส่วน ดิข นัท ฮันท์ ตีความว่า “ปรัตนตร” เป็นกระบวนการเรียนรู้และฝึกฝนที่จะเปลี่ยนวิธีการมองแบบ “ปริกัลปิตสวภาวะ” ซึ่งไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง ไปสู่ “นิษป็นนสวภาวะ” คือความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ ดังนั้น “ปรัตนตรสวภาวะ” คือธรรมชาติแห่งการอิงอาศัยกัน ซึ่งหากมองเห็นว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งปรากฏหรือสำแดงตนได้เพราะอาศัยสิ่งอื่น ๆ จะทำให้เข้าใจได้ว่า สังสารวัฏฏ์ไม่อาจแยกจากนิพพาน นั่นคือสองมิติในหนึ่งเดียว (two dimensions of one reality) หากเราสามารถมองอย่างลึกซึ้งไปในสังขตธรรมแม้เพียงอย่างเดียวในสังสารวัฏฏ์ เราก็จะสัมผัสความเป็นเช่นนั้นเองได้^{๔๕}

กล่าวได้ว่า ท่านตีความ “ปรัตนตร” ดังนี้

๑) “ปรัตนตรสวภาวะ” ธรรมชาติแห่งการอิงอาศัยกัน หรือที่เรียกว่า “ปฏิจกภาวะ”

๒) “ปรัตนตร” อันเป็นกระบวนการในการมองให้เห็นถึงธรรมชาติแห่งการอิงอาศัยกัน (ปฏิจกภาวะ)

โดย “ปรัตนตร” จะเปลี่ยนการมองแบบ “ปริกัลปิตสวภาวะ” ไปสู่ “นิษป็นนสวภาวะ” คือเห็นความจริง ท่านตีความโดยให้ความสำคัญกับ “กระบวนการ” ในการเข้าสู่ความจริง อีกทั้งมิได้ตีความ “ปรัตนตร” เชนเปรียบเทียบกับ “ปรินิษป็นน” ดังสำนวนอาจารย์เสถียร (สังขตธรรมคือปรัตนตร อสังขตธรรมคือปรินิษป็นน) หรือโคซุมัทตัน (การแบ่งแยกผู้รับรู้กับสิ่งที่ถูกรับรู้ในปรัตนตร กับการไม่แบ่งแยกในปรินิษป็นน) แต่ “ปรัตนตร” ของ ดิข นัท ฮันท์ เอื้อให้เห็น “นิษป็นน” ทั้งการเห็นและการฝึกฝนซึ่ง “ปรัตนตร” ด้วยสติและการมองอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเชื่อมโยงกับประสบการณ์ตรง “ที่นี่-เดี๋ยวนี้” นั่นคือ “เมื่อเรามองอย่างลึกซึ้งไปยังใบไม้สักใบ เราสัมผัสแสงอาทิตย์ แม่น้ำ มหาสมุทร และจิตใจของเราในใบไม้นั้น นี่คือการปฏิบัติที่แท้จริง (true

^{๔๔} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, p.190.

^{๔๕} Ibid., p.195.

practice)“^{๔๖} อันเป็นหนทางที่จะทำให้เห็นซึ่ง “นิยปันนะ” การตีความในลักษณะนี้เป็นการตีความแบบจิตวิจักขณ์ กล่าวคือ ให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ตรงทางจิต และเชื่อว่าโดยผ่านการฝึกฝนการมองให้เห็นถึงความจริง (การรับรู้ความจริง) จิตย่อมพัฒนาขึ้นได้ จากเดิมที่เห็นผิดและแบ่งแยกไปสู่การเห็นที่ถูกต้อง นั่นคือ เห็น “ความจริงอย่างที่เป็นจริง” นั่นเอง

๓.๓ การตีความโดยประยุกต์ให้ปฏิบัติได้จริง

การตีความโดยประยุกต์ให้ปฏิบัติได้จริง เป็นอีกแง่มุมหนึ่งของการตีความของ ดิซ นัท ฮันท์ ในการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง อาจจะเป็นการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน หรือในวิถีชีวิตส่วนใหญ่แล้ว การตีความแบบนี้จะดัดแปลงจากฐานของคำสอนเดิม โดยอธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้น เหมาะแก่ผู้คนในยุคสมัยและบริบทนั้น ๆ เป็นต้นว่า การสอนในสิ่งที่เข้าใจยากโดยอธิบายเป็นรูปธรรม เช่น สอน “อนัตตา” โดยการใช้ตุ๊กก็เป็นตัวแสดง การทำตุ๊กก็เป็นสิ่งที่อยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนในบริบทสังคมปัจจุบันที่เป็นผู้ฟังและผู้อ่านการตีความของท่าน ทำให้เข้าใจได้ง่ายถึงความไม่แบ่งแยก เป็นสิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน หรือการอธิบายข้อฝึกอบรมสติข้อที่ ๕ ท่านอธิบายด้วยความเข้าใจสภาพทางจิตใจของคนในยุคปัจจุบันว่า บางครั้งเรากินหรือดื่มหรือมีเพศสัมพันธ์เพราะเรารู้สึกเหงา เพราะหวังว่าการกระทำดังนั้นจะช่วยให้ความเหงาหายไป การบริโภคกินจําเป็นก็เป็นผลจากความเหงาเช่นกัน พอเหงาก็เปิดตู้เย็นหาอะไรกิน เปิดโทรทัศน์ดู อ่านหนังสือหรือนิยาย หรือหยิบโทรศัพท์มาคุย เหล่านี้เป็นการกระทำเพื่อให้ลืมความเหงา แต่นั่นเป็นการใส่ยาพิษให้ตัวเอง การตีความเช่นนี้ทำให้ผู้คนลุ่มหลงถึงการทำของตน ‘หรือว่าที่เรากินเยอะเป็นเพราะเราเหงาอย่างที่ท่านบอกจริง ๆ’ ทันทีที่เริ่มมีการพิจารณาเท่ากับว่า บุคคลนั้นได้เริ่มนำหลักธรรมมาประยุกต์กับตนเองแล้ว นั่นคือการใช้สติในการตรวจสอบความรู้สึกของตนเอง หรืออย่างน้อยที่สุดมีการยับยั้งชั่งใจ ตั้งคำถามกับตัวเอง แทนที่จะทำอะไรตามใจอย่างที่เคยโดยไม่ถามตัวเองเลย ในกรณีนี้ ดิซ นัท ฮันท์ เป็นปรโตโมสะ หากผู้ฟังมีโยนิโสมนสิการจะสามารถนำมาประยุกต์กับชีวิตของตนได้

นอกจากนั้น ดิซ นัท ฮันท์ ยังสร้างการปฏิบัติได้จริงออกมาในแง่ของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้นว่า “Care Free Day” ที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์การยูเนสโก การใช้พลังงานแสงอาทิตย์ในศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนกวาง เป็นการแสดงถึงการประยุกต์ให้ปฏิบัติได้จริงของแนวคิดอหิวาละ หรือการไม่แบ่งแยกระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม อีกทั้งเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษแห่งแผ่นดิน (Land Ancestors) ที่ช่วยปกป้องรักษาให้เราได้มีชีวิตอยู่ในดินแดนนั้น ๆ โดย

^{๔๖} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, p. 210.

การรักษาและใช้ทรัพยากรในดินแดนนั้น ๆ ด้วยความระมัดระวัง เป็นการแสดงถึงความรับผิดชอบ ต่อแผ่นดินที่เราอยู่และต่อลูกหลานในรุ่นต่อไปด้วย

การตีความโดยประยุกต์ให้นำไปปฏิบัติได้จริงนั้น รวมไปถึงการตีความโดยปรับเปลี่ยน ให้เข้ากับพฤติกรรมหรือรูปแบบการดำรงชีวิตของผู้ปฏิบัติ หลักธรรมสำคัญโดยเฉพาะสติถูกหยิบ ยกนำมาใช้ในการตีความโดยประยุกต์ให้นำไปปฏิบัติได้จริงมากที่สุด การประยุกต์สติให้ใช้ใน ชีวิตประจำวันนั้น เราอาจใช้คาถาเพื่อกำกับการระลึก เป็นคาถาเพื่อให้เราตระหนักรู้ในทุกการ กระทำในชีวิตประจำวัน ตลอดจนความรู้สึกที่เกิดขึ้นในทุกขณะจิต เช่น เมื่อโกรธ มีคาถาว่า

หายใจเข้า เรารู้ว่าความโกรธเกิดขึ้นแล้ว

หายใจออก เราดูแลความโกรธนั้น

โดยใช้ลมหายใจเป็นตัวเชื่อม การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ประยุกต์ นำไปปฏิบัติได้จริง เกี่ยวโยงกับสติ และเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันมาก คือ การตีความศีล ของ ดิข นัท ฮันห์

ในทัศนะของ ดิข นัท ฮันห์ ศีลเป็นข้อกำหนดที่เหมาะสมสำหรับช่วงเวลาและสถานที่ หนึ่ง เป็นความจริงที่เหมาะสม (appropriate truth) มิใช่ความจริงสูงสุด (absolute) เป็นเพียงวิธีการที่ นำไปสู่เป้าหมาย (they are a means to an end) ดังนั้น ศีลจึงต้องมีการปรับให้เข้ากับสถานการณ์จริง ที่เราเผชิญหน้าอยู่^{๔๑} ท่านอธิบายว่า หากเราเชื่อว่ารูปแบบภายนอกของพิธีกรรม ประเพณี หรือการ ปฏิบัติ เป็นวิธีการเดียวที่จะไปสู่การตรัสรู้ เราย่อมติดยึด จึงไม่ควรติดยึดกับความรู้ของคำสอน กฎเกณฑ์ หรือรูปแบบภายนอกของพิธีกรรมต่าง ๆ การรักษาศีลเพราะถูกกดดัน บังคับ หรืออยาก ได้บุญ ล้วนเป็นมิจฉาทิฐิ^{๔๒} เราควรรักษาศีลด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อเข้าใจทุกข์ และหาหนทางที่ฉลาด ในการหยุดเสียซึ่งความทุกข์

^{๔๑} Nhat Hanh, Thich, **Freedom Wherever We Go**, (Berkeley : Parallax Press, 2004), pp. 17-18.

^{๔๒} น่าจะหมายถึง “สัพพัตตปรามาส” ซึ่งเป็นหนึ่งในสังโยชน์ ๑๐ มีความหมายว่า “ความยึดถือว่า บุคคลจะบรรลุธรรมหลุดพ้นได้ด้วยศีลและวัตร (คือถือว่าเพียงประพฤติศีลและวัตรให้เคร่งครัดก็พอที่จะบรรลุธรรมหลุด พ้นได้ ไม่ต้องอาศัยสมาธิและปัญญาที่ตาม ถือศีลและวัตรทิ้งมลายหรืออย่างมลายก็ตาม) ความถือศีลพรตโดยสัก ว่าทำตาม ๆ กันไปอย่างมลาย หรือโดยนิยมนำล้างหรือศักดิ์สิทธิ์ ไม่เข้าใจความหมายและความมุ่งหมายที่แท้จริง, ความเชื่อถือศักดิ์สิทธิ์ด้วยเข้าใจว่าจะมีได้ด้วยศีลหรือพรตอย่างนั้นอย่างนี้ล่วงธรรมควาวิสัย” พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท คำนุ สุตธารการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๓๔๒.

เราทราบว่า สติ เป็นประสบการณ์ตรงที่ช่วยให้เราเข้าถึงความจริงอย่างที่เป็นจริง ท่านเชื่อมโยงสติกับศีลเข้าด้วยกัน สำหรับ ดิข นัท ฮันท์ “ศีลคือสติ” ทั้งนี้ท่านได้นำหลักการในพละ ๕ มรรคมืองค์ ๘ และไตรสิกขาเป็นฐานในการให้ความหมาย “ศีลคือสติ” ดังนี้

พละ ๕ ประกอบด้วย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ซึ่งเชื่อมโยงกันโดย ศรัทธามีพลังงานที่นำไปสู่วิริยะ วิริยะมีพลังงานที่นำไปสู่สติ สติมีพลังงานนำไปสู่สมาธิและนำไปสู่ปัญญา ในที่สุด จึงสมเหตุสมผลที่จะกล่าวว่า สติย่อมนำไปสู่สมาธิ ความจริงแล้ว สติมีพลังแห่งสมาธิอยู่ด้วย ส่วนในมรรคมืองค์ ๘ สัมมาสติมาก่อนสัมมาสมาธิ สัมมาสมาธิมาก่อนสัมมาทิฏฐิ ซึ่งคือปัญญา เห็นได้ว่าพละ ๕ และมรรคมืองค์ ๘ สติมาก่อนสมาธิ ส่วนในไตรสิกขาซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา โดยศีล นำมาซึ่งสมาธิ และสมาธิ นำมาซึ่งปัญญา โดยการเปรียบเทียบสติ (อันนำมาซึ่งสมาธิ) ใน พละ ๕ และมรรคมืองค์ ๘ กับศีล (อันนำมาซึ่งสมาธิ) ในไตรสิกขาแล้ว ดิข นัท ฮันท์ จึงสรุปว่า “ศีลคือสติ (precepts are mindfulness) นี่เป็นการค้นพบที่สำคัญมากในชีวิตของข้าพเจ้า ครูบาอาจารย์ในอดีตและครูของข้าพเจ้ามิได้บอกข้าพเจ้าตรง ๆ เช่นนี้ ท่านเหล่านั้นอาจตระหนักถึงความจริงข้อนี้แต่มิได้พูดออกมา หากหลักการของศีลมิใช่สติ นั่นมิใช่ศีลที่แท้จริง”^{๔๔}

จากแนวคิดที่ว่า ศีลคือสติ และเราควรมีสติตลอดเวลา “ถ้าเธอจะนั่งสมาธิกันวันละชั่วโมง ก็เป็นการดีอยู่ แต่นั่นยังน้อยเกินไปมาก เธอต้องฝึกสมาธิทุกขณะที่เดิน นอน นั่ง และยืน รวมทั้งเวลาทำงานด้วย ครูสอนให้พวกเขารู้จักฝึกสติในเวลาล้างมือ ในเวลาล้างจาน กวาดพื้น และแม้ขณะคุยกับเพื่อน ทุกหนทุกแห่งฝึกสติได้ทั้งนั้น”^{๔๕} และ “เราควรฝึกสติทุก ๆ วันและทุก ๆ ชั่วโมง”^{๔๖} ท่านได้ประยุกต์ศีลให้เข้ากับการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้มีสติในทุกการกระทำ

แม้ว่า “ศีล” มีแนวคิดหลักคือสติ แต่การบัญญัติหรือการเน้นอาจแตกต่างกันตามสถานการณ์ สังเกตได้จากข้อฝึกอบรมสติ ๑๔ ประการเป็น “ศีล” ที่เหมาะสมอย่างยิ่งในยุคสมัยที่มีความแตกแยกทางอุดมการณ์ โดยเฉพาะข้อที่ว่าด้วยการไม่ควรยึดมั่นถือมั่นต่อความเห็นใดว่าเป็นความจริงสูงสุด “คนที่มึนป็นหนึ่งกระบอกในมือ อาจฆ่าคนได้หนึ่งคน ห้าคน หรือไม่กี่สิบคน แต่คน

^{๔๔} Nhat Hanh, Thich, *Freedom Wherever We Go*, p. 4.

^{๔๕} ดิข นัท ฮันท์, ปาฏิหาริย์แห่งการตื่นอยู่เสมอ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๑), หน้า ๒๗.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

ยึดมั่นในลัทธิหรือระบบความคิดบางอย่าง สามารถนำคนเป็นพันเป็นแสน”^{๕๒} หรือข้อที่ว่าด้วยการไม่ใช้พระพุทธศาสนาเพื่อหาประโยชน์ทางการเมือง ซึ่งสะท้อนถึงสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นว่ามีการกระทำดังกล่าว ข้อฝึกอบรมสติ ๑๔ ประการประกอบด้วยมรรคมืองค์ ๘ ครบองค์ แต่เป็นมรรคในข้อที่เน้นหนักสำหรับภาวะบ้านเมืองแตกแยก เช่น สัมมาวาจา เน้นความสมานฉันท์ ไม่กระจายข่าวที่ไม่รู้แน่ชัดว่าเป็นจริงหรือไม่ (ข่าวลือในช่วงประชาชนสับสนเกิดขึ้นมาก) ไม่วิจารณ์หรือประณามสิ่งที่ไม่รู้แน่ชัด (แยกข้าว กล่าวโทษ) กล่าวเฉพาะสิ่งที่เห็นจริงและสร้างสรรค์ และกล่าวพูดถึงความอยุติธรรม แม้ว่าอาจส่งผลต่อความปลอดภัยก็ตาม หรือสัมมาอาชีโว ไม่ประกอบอาชีพที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์และธรรมชาติ ไม่ลงทุนในบริษัทที่ลิดรอนการมีชีวิตของผู้อื่น (เช่น การทำงานในบริษัทข้ามชาติที่เกี่ยวพันกับการผลิตอาวุธ เป็นต้น) ข้อฝึกอบรมสติ ๑๔ ประการ จึงเป็นศีลเพื่อฝึกสติที่เหมาะสมแก่ยุคสมัยแห่งสงคราม กล่าวได้ว่าเป็นการปรับให้เหมาะสมแก่ยุคสมัย

ต่อมาเมื่อท่านสอนการเจริญสติในประเทศตะวันตก ซึ่งมีปัญหาแตกต่างไป ปัญหาของคนในประเทศที่เรียกตัวเองว่า “ประเทศที่เจริญแล้ว” (Developed countries) คือความเจริญทางด้านวัตถุมาก ในขณะที่เดียวกันปัญหาสังคมก็มากตามไปด้วย เช่น ยาเสพติด เพศสภาพจิตใจ เป็นต้น ท่านจึงปรับศีลห้าดั้งเดิมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่น่าสนใจคือท่านเข้าใจนิสัยของคนตะวันตก จึงใช้อุปมาวิธีที่เหมาะสมเพื่อให้ยอมรับข้อฝึกอบรมสติด้วย “โดยเฉพาะสำหรับคนรุ่นใหม่ในตะวันตก หากเธอบอกว่า ‘อย่าทำอย่างนี้ อย่าทำอย่างนั้น’ คนไม่ชอบ รู้สึกว่าถูกบังคับให้ทำอะไรบางอย่าง”^{๕๓} จึงเป็นที่มาของข้อฝึกอบรมสติ ๕ ประการที่ประยุกต์จากศีลห้าดั้งเดิม เพื่อให้ผู้คนในยุคปัจจุบันสามารถเจริญสติได้ในสถานการณ์ของโลกปัจจุบัน เช่น ข้อฝึกอบรมสติข้อที่ ๕ ว่าด้วยการบริโภค เหมาะกับยุคบริโภคนิยมอย่างมาก ท่านได้ขยายความสิ่งที่ต้องห้ามในศีลห้าดั้งเดิมคือสุราหรือของมึนเมา ให้ครอบคลุมไปถึง สิ่งที่เป็นพิษทุกชนิดที่เราบริโภคเข้ามทั้งทางกายและทางวิญญาณ ไม่เพียงเครื่องดื่มหรืออาหารที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย แต่รวมไปถึงโฆษณา ภาพยนตร์ การสนทนาที่รคนน้ำเมลิคพันธุที่ไม่ดีอีกด้วย สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เราสัมผัสอยู่ตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน หากไม่ได้ตระหนักถึงโทษภัยของสิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นภาระง่ายมากที่เราจะเสพ และรคนน้ำให้พิษหรือเมลิคพันธุที่ไม่ดีเหล่านี้เจริญเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ สำหรับข้อฝึกอบรมสติ ๕ ประการนี้ ผู้รับข้อฝึกอบรมสติแล้วจะต้องทบทวนข้อฝึกอบรมสติทุก ๑๕ วันร่วมกับสังฆะ เป็น

^{๕๒} Nhat Hanh, Thich, **Thundering Silence**, (Berkeley : Parallax Press, 1993), p. 38.

^{๕๓} The editors of Tricycle, “Interbeing : An Interview with Thich Nhat Hanh”, **A Lifetime of Peace**, (New York : Marlow&Company, 2003), p. 158.

วิธีการหนึ่งเพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้ตระหนักรู้บ่อย ๆ เมื่อไปเจอสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง จะได้มีสติทันทั่วทั้ง

หลักการ “ศีลคือสติ” ยังนำมาประยุกต์กับพระปาฏิโมกข์ของภิกษุภิกษุณีของหมู่บ้านพลัมอีกด้วย “วัตถุประสงค์ของพระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุงคือ เพื่อปกป้องอิสรภาพและความสมบูรณ์แห่งการปฏิบัติของนักบวช เพื่อที่หนทางแห่งอิสรภาพที่แท้จริงสามารถดำเนินต่อไป”^{๔๔} ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ ๒ การเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการใช้ชีวิต (lifestyle) ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย วิถีชีวิตของนักบวชจึงได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ด้วยเช่นกัน

ในส่วนที่เป็นการตีความโดยประยุกต์ให้นำไปปฏิบัติได้จริงใน “พระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุง” ส่วนใหญ่แล้วเกี่ยวข้องกับสิ่งของเครื่องใช้และพฤติกรรมในการใช้ชีวิต เช่น ภิกษุครอบครองหรือให้เช่าเสพติดที่ผิดกฎหมายและมีผลต่อจิต, ภิกษุครอบครองหรือซื้อขายนวนิยายทางโลก เรื่องตื่นเต้น หรืออุปกรณ์ในการทำนายทายทัก, ภิกษุมีไว้ในครอบครองสำหรับตนเองหรือผู้อื่นซึ่งภาพยนตร์ วิดีโอเทป เกม รวมถึงเครื่องเล่น, ภิกษุนอนบนเตียงหรูหรา, ภิกษุมีรถส่วนตัวหรือใช้รถหรือโทรศัพท์ราคาแพง หูหรา หรือมีสีสันฉูดฉาด, ภิกษุมีหนังสือในครอบครองมากมาย แม้ว่าจะเป็นพระสูตรหรือเรื่องทางพระพุทธศาสนา แต่ไม่กล้าให้ผู้อื่นยืมหรือปฏิเสธจะมอบให้ห้องสมุดของสังฆะ, ภิกษุมีอีเมลส่วนตัวโดยไม่ได้รับอนุญาตจากสังฆะ, ภิกษุมีบัญชีธนาคารของตนเพื่อใช้ในเรื่องส่วนตัว ยกเว้น ได้รับอนุญาตจากสังฆะเพื่อศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาในต่างประเทศ เป็นต้น รวมไปถึง ภิกษุผู้ให้ยืมเงิน โดยคิดดอกเบี้ย ลงทุนหรือซื้อขายหุ้น ลงทุนในที่ดินหรืออสังหาริมทรัพย์ หรือเล่นล็อตเตอรี่, ภิกษุผู้เข้ารักษาในโรงพยาบาลและพักในห้องพักราคาแพง ส่วนตัวโดยมีข้าวของหรูหราที่ไม่จำเป็น, ภิกษุผู้ใช้อัณมณีสราคาแพง หรือสวมใส่ทอง เงิน หรือหินมีค่า แม้ว่าจะเป็นของสะสมของญาติสนิท หรือการอุดหนุน หรือมงกุฎทำด้วยทองหรือเงิน เพื่อตกแต่ง หรือเพื่อโอ้อวดความร่ำรวย เหล่านี้เป็นนิสัสถคิยาปัจฉิมทั้งสี่

อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกตบางประการว่า ในการตีความ “พระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุง” นี้มิได้มีการเปลี่ยนแปลงเฉพาะในส่วนข้าวของเครื่องใช้และพฤติกรรมในการใช้ชีวิตสำหรับโลกยุคใหม่เท่านั้น ยังมีการเปลี่ยนแปลงพระปาฏิโมกข์ในแง่อื่นด้วย เป็นต้นว่า การขยายความหรือตัดทอนพระปาฏิโมกข์เดิม เช่น สังฆาทิเสสเดิมมีว่า “ทำลายสงฆ์” และ “ประพฤติดังผู้ทำลายสงฆ์” พระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุงขยายเพิ่มรวม ๔ ข้อบรรยายถึงการแตกกลุ่มขัดแย้ง รวมทั้งการนำ

^{๔๔} Nhat Hanh, Thich, **Freedom Wherever We Go**, p. x.

อำนาจภายนอกเข้ามากดดันสังฆะ ตลอดจน การเปลี่ยนหมวดหมู่ของพระปาฏิโมกข์ โดยมิได้เปลี่ยนแปลงเนื้อหาของข้อความ เช่น ภิกษุผู้ทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ยกเว้นผืน^{๔๔} ในพระปาฏิโมกข์ดั้งเดิมเป็นข้อแรกในสังฆาทิเสส แต่ใน “พระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุง” สิกขาบทข้อนี้มีได้ปรากฏในสังฆาทิเสส หากถูกนำมาแสดงเป็นข้อแรกในปาจิตตีย์

ในส่วนของการตีความโดยประยุกต์ให้นำไปปฏิบัติได้จริงนั้น เน้นเรื่องสติการระลึกรู้จากการตีความศีล เราสามารถสรุปหลักการการตีความได้ดังนี้

๑) หลักการ : ควรเจริญสติตลอดเวลา

๒) รูปแบบ : การเจริญสติมีรูปแบบหลากหลาย ข้อฝึกอบรมสติเป็นรูปแบบหนึ่งของหลักการดังกล่าว ซึ่งสามารถตีความโดยการบัญญัติให้แตกต่างกันได้ตามสถานการณ์ที่แตกต่าง เพราะมีจุดเน้นหรือจุดที่ต้องระวังต่างกัน โดยมีหลักการเดียวกัน คือการเจริญสติตลอดเวลา เช่น ในขามบ้านเมืองไม่ปรกติ แยกข้าว ข้อฝึกอบรมสติ ๑๔ ประการอาจเหมาะสม เพื่อให้บุคคลมีสติต่อการไม่ปักใจในอุดมการณ์ใด ๆ อันจะเป็นเหตุให้เกิดความเสียหาย ในขณะที่ข้อฝึกอบรมสติ ๕ ประการมีรูปแบบการอธิบายที่เหมาะสมแก่คนรุ่นใหม่ที่ได้รับอิทธิพลของแนวคิดเสรีนิยม “ฉันตัดสินใจเองได้” โดยมีได้เป็นข้อห้าม แต่ให้บุคคลนั้น ๆ ตระหนักรู้ด้วยตนเอง ส่วนพระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุงที่เปลี่ยนแปลงในเรื่องสิ่งของและการใช้ชีวิต ก็เพื่อให้เอื้อให้นักบวชสามารถเจริญสติกับการใช้ชีวิตประจำวันอย่างเหมาะสมแก่ยุคสมัย

๓.๔ การตีความแบบอหิวาจะ

การตีความแบบอหิวาจะเป็นการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิฆ นัทธันท์ ที่จะเน้นในแง่มุมของอภิปรัชญามากกว่าการตีความ ๓ แบบข้างต้น แต่อภิปรัชญาในที่นี้มีได้หมายถึงความจริงสูงสุด (Absolute reality) ที่เป็นสิ่งตายตัว หากเป็นความจริงว่า สิ่งต่าง ๆ ล้วนเชื่อมโยงอิงอาศัยกัน การตีความแบบอหิวาจะมีฐานจากปฏิจกภาวะ (Interbeing) ดังที่ได้นำเสนอในบทที่ ๒ และปฏิจกภาวะนี้เองมีฐานจากอนัตตา ความเป็นตัวตน และปฏิจกสมุปบาท “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับ” รวมแล้วจึงเป็น “ปฏิจกภาวะ” กล่าวคือ สิ่งต่าง ๆ ไม่อาจอยู่ได้ด้วยตัวมันเอง หากอิงอาศัย

^{๔๔} “A bhikkhu who masterbates, except in a dream, commits an Expression of Regret Offense (Payantika)” Nhat Hanh, Thich, *Freedom Wherever We Go*, p. 48.

(inter-be) สิ่งอื่น ๆ ทั้งหมด^{๔๖} กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า สิ่งต่าง ๆ ไม่มีตัวตน เพราะอยู่ด้วยตัวเอง โดด ๆ ไม่ได้ การดำรงอยู่ของมันเกิดขึ้นได้จากการอิงอาศัย (Interbeing) สิ่งอื่น ๆ ทั้งหมด

การมองสิ่งต่าง ๆ ด้วยสายตาปฏิเสธภาวะ เป็นการมองอย่างไม่แบ่งแยก ไม่มีตัวตน ไม่มี ขั้ว อันเป็นฐานคิดสำคัญในการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแบบ “ไม่แยกขั้ว” ของ ดิฆ นัท ฮันห์ กล่าวคือ ไม่แยกว่าสิ่งนี้ตรงข้ามกับสิ่งนั้น สิ่งนี้เหนือกว่าสิ่งนั้น สิ่งนั้นต่ำด้อยกว่าสิ่งนี้ หรือการตีความแบบอหิวาณะนั่นเอง

เราจะเห็นการไม่แบ่งแยกและการเชื่อมโยงของสิ่งต่าง ๆ ในการตีความของ ดิฆ นัท ฮันห์ การตีความประการหนึ่งที่เราเห็นได้ชัดคือ ท่านไม่แบ่งแยกมิติประวัติศาสตร์จากมิติปรมาตม การเกิดตายดำรงอยู่ในการไม่เกิดไม่ตาย คลื่นเป็นน้ำอยู่แล้ว คลื่นไม่ต้องพยายามเพื่อให้ตนเป็นน้ำ เพียงแต่คลื่นไม่รู้ความจริงข้อนี้ สังสารวัฏอยู่ในนิพพาน นี่เป็นหัวใจของการตีความแบบอหิวาณะ ซึ่งเราสังเกตได้ว่า มีความเชื่อมโยงกับการตีความนิพพาน “ที่นี่-เดี๋ยวนี้” นิพพานอยู่ใน ชีวิตประจำวัน อันสามารถประจักษ์แจ้งแก่จิต นั่นคือ การตีความแบบจิตวิจักขณ์อีกด้วย นอกจากนั้น การตีความแบบอหิวาณะนำไปสู่การตีความแบบไม่แบ่งแยกอื่น ๆ เป็นต้นว่า การไม่ แบ่งแยกระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคม (รวมทั้งการเมือง)^{๔๗} ไม่แบ่งแยกระหว่างปัจเจกกับ ส่วนรวม ไม่แบ่งแยกระหว่างศาสนา ไม่แบ่งแยกระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม การไม่แบ่งแยก ฝักฝ่ายระหว่างอเมริกากับตะวันออกกลาง

ในหัวข้อนี้จะนำเสนอการตีความแบบอหิวาณะใน ๒ หัวข้อ คือการตีความ พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม และการตีความแบบบูรณาการทางศาสนา ความเป็นที่รู้จักของ ดิฆ นัท ฮันห์ ในทัศนะการไม่แบ่งแยกของท่าน น่าจะทำให้ชาวโลกหันกลับมาองทศนะของตน ความจริง แล้ว ดิฆ นัท ฮันห์ ไม่ได้นำเสนอทศนะที่ต่างไปจากอนัตตาและปฏิเสธสมุปบาทของพระพุทธเจ้า แต่ ในช่วงแรกที่ท่านนำเสนอการตีความแบบอหิวาณะ นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาชาวตะวันตก

^{๔๖} Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, p.135.

^{๔๗} “เธอไม่ควรแบ่งแยกมากเกินไปว่าสิ่งไหนคือการเมือง สิ่งไหนไม่ใช่การเมือง เพราะกระทั่งสิทธิ ในการรับประทานอาหาร ยังมีรสชาติของการเมืองผสมอยู่ด้วยเลย บางครั้งเราพบว่านครกาเฟจากประเทศหนึ่ง เพราะมีการเมืองเข้ามาแทรกแซง ทำให้เราต้องละเว้นการบริโภคบางสิ่งบางอย่าง เพราะการบริโภคนั้นอาจ ก่อให้เกิดความทุกข์ได้” สุทธิชัย หยุ่น และสังฆะเครือเนชั่น, หินก้อนที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : เนชั่นมัลติมีเดีย กรุ๊ป, ๒๕๕๐), หน้า ๓๓.

กลับประหลาดใจกับการไม่แบ่งแยกพระพุทธศาสนาออกจากสังคมของท่าน ไม่เพียงนักวิชาการ ศาสนิกของศาสนาต่าง ๆ พวกนี้แปลกใจกับการเสวนาโดยไม่แบ่งแยกศาสนาของท่าน ไม่เพียงการ ไม่แบ่งแยกพระพุทธศาสนาจากสังคมและจากศาสนาอื่น ดิช นัท ฮันท์ ยังนำเสนอแนวทางการไม่ แบ่งแยกพระพุทธศาสนาจากสิ่งแวดล้อมอีกด้วย เช่น โครงการ “วันไม่ใช้รถยนต์” (Car Free Day) ขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) นั้น ดิช นัท ฮันท์ เป็นผู้นำเสนอ โดยท่านทำโครงการนำร่องการไม่ใช้รถยนต์อาทิตย์ละวันในสถานปฏิบัติธรรมสวน กวาง (Deer Park Monastery) ที่แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา และได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ที่สำคัญคือ การลดใช้น้ำมัน อันนำมาสู่การลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์สู่บรรยากาศ เหล่านี้เป็นผล จากการตีความแบบบอทิภาวะ การไม่แบ่งแยกมนุษย์จากสิ่งแวดล้อม

๓.๔.๑ การตีความแบบพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Social Engaged Buddhism Interpretation)

เป็นที่ยอมรับในวงวิชาการปัจจุบันว่า ดิช นัท ฮันท์ เป็นผู้จุดประกายแนวคิด “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” (Socially Engaged Buddhism)^{๔๔} ซึ่งมีความหมายว่า แนวคิดหรือ ขบวนการชาวพุทธที่พยายามนำพระพุทธศาสนาเข้าไปผูกพัน (Engage) เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับ สังคม พระพุทธศาสนาจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมของสังคม เช่น การกำหนดนโยบาย สาธารณะ การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาความรุนแรง ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทาง การเมือง^{๔๕} นอกจากนั้น ยังหมายถึงความพยายามที่จะตีความพุทธธรรมให้ครอบคลุมปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน ชาวพุทธกลุ่มนี้มองว่า การตีความพระพุทธศาสนาแบบจารีตที่เน้นการ แก้ปัญหาของปัจเจกบุคคล ไม่เพียงพอต่อการตอบปัญหาสังคมยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยความ สลับซับซ้อนได้ การแก้ปัญหาควมทุกข์ของปัจเจกบุคคลและสังคมสามารถดำเนินควบคู่กันไป

^{๔๔} “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” (Socially Engaged Buddhism) เกิดขึ้นในคริสต์ทศวรรษ ๑๙๖๐ โดย ดิช นัท ฮันท์ ครั้งแรกเรียกสั้น ๆ ว่า “Engaged Buddhism” ท่านใช้คำนี้โดยหมายถึงการนำเอาพระพุทธศาสนา เข้าไปผูกพัน (engage) กับการแก้ปัญหาสังคมโลกยุคใหม่ บนฐานของการมีสติระลึกรู้ถึงสิ่งที่กำลังดำเนินไป ภายในตนและในโลก “สติจะต้องผูกพัน(กับสังคม) เมื่อมีการเห็น จะต้องลงมือกระทำ...เราจะต้องมีสติระลึกรู้ ปัญหาที่แท้จริงของโลก และด้วยสตินี้เอง เราจึงจะรู้สิ่งที่ต้องทำและไม่ต้องทำ และที่จะต้องให้ความช่วยเหลือ” Queen, Christopher S. and King, Sally B., (ed.), **Engaged Buddhism in the West : Buddhist Liberation Movement in Asia**, (Albany : State University of New York Press, 1996), p. 1.

^{๔๕} Keown, Damien, **A Dictionary of Buddhism** (New York: Oxford University Press, 2003), p. 86.

ได้^{๖๐} ในทัศนะของ ดิช นัท ฮันท์ “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมก็คือพระพุทธศาสนา หากคุณปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาต่อครอบครัว ต่อสังคม นั่นแหละคือพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม”^{๖๑}

ในขณะที่นักวิชาการอธิบายพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในเชิง “การเข้าไปมีส่วนร่วม” (participation) ท่านกล่าวถึงในเชิง “หน้าที่” (duty) ความแตกต่างคือ “การเข้าไปมีส่วนร่วม” มีทางเลือกกว่าจะเข้าร่วมหรือไม่ก็ได้ มิได้เป็นหน้าที่ที่ต้องทำ แนวคิดนี้มีฐานจากการมองพระพุทธศาสนาตั้งเดิมว่าไม่มีมิติทางสังคม กล่าวคือ หลักคำสอนของพระพุทธศาสนามุ่งแต่ประโยชน์ของปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญ ถึงแม้จะมีคำสอนเรื่องสังคมอยู่บ้าง แต่ก็เพียงเพียงผลพลอยได้ (by-product) เท่านั้น ซึ่งเป็นทัศนะของนักวิชาการตะวันตกส่วนใหญ่ เช่น คริสโตเฟอร์ ควีน (Christopher Queen) เห็นว่าพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม เป็นรูปแบบของศาสนาที่เกิดขึ้นในบริบทแห่งการถกเถียงปัญหาของโลกในเรื่องสิทธิมนุษยชน การกระจายความยุติธรรม และความก้าวหน้าทางสังคม^{๖๒} บาร์ดเวลล์ แอล. สมิธ (Bardwell L. Smith) มองว่า “จุดหมายพื้นฐานดั้งเดิมของพระพุทธศาสนาไม่ใช่สังคมที่ยุติธรรม...แม้พระโพธิสัตว์ก็ไม่ได้มีหน้าที่ในฐานะผู้ปฏิรูปสังคม หากแต่เป็นผู้ส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแต่ละบุคคลที่อยู่ในสังคมเท่านั้น”^{๖๓} เช่นเดียวกับ ริชาร์ด กอมบรีช ที่เห็นว่า “ภารกิจของพระองค์ (พระพุทธเจ้า) คือการปฏิรูปปัจเจกบุคคลและช่วยให้พวกเขาหลุดออกจากสังคมตลอดกาล ไม่ใช่เพื่อปฏิรูปโลก...พระองค์ไม่เคยทรงสอนเพื่อต่อต้านความไม่เสมอภาคทางสังคม ...ไม่ทรงพยายามที่จะลบล้างระบบวรรณะและระบบทาส”^{๖๔}

^{๖๐} Bond, George D., “A.T. Ariyaratne and the Sarvodaya Shramadana Movement,” **Engaged Buddhism: Buddhist Liberation Movements in Asia**, Queen, Christopher S. (ed.), (New York: State University of New York Press, 1996), p. 126.

^{๖๑} Henry, Phil, **The Sociological Implications for Contemporary Buddhism in the United Kingdom : Socially Engaged Buddhism, a Case Study** “Journal of Buddhist Ethics” Volume 13, 2006.

^{๖๒} Christopher S. Queen (ed.), **Engaged Buddhism in the West**, p. 1.

^{๖๓} Smith, Bardwell L., “Sinhalese Buddhism and the Dilemmas of Reinterpretation,” **The Two Wheels of Dhamma : Essays on the Theravada Tradition in India and Ceylon**, ed. by Smith (Pennsylvania: American Academy of Religion, 1972), p. 106.

^{๖๔} Gombrich, Richard, **Theravada Buddhism : A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo**, (London and New York: Routledge & Kegan Paul, 1988), p. 30. ริชาร์ด กอมบรีช เป็นอดีตนายกสมาคมบาลีปกรณ์และศาสตราจารย์ทางด้านพระพุทธศาสนาแห่งมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด.

แต่สำหรับ ดิซ นัท ฮันท์ นั้น พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักปฏิรูปสังคม คำสอนของพระองค์คือพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ท่านเห็นว่า เราต้องคำนึงถึงบริบททางสังคมเป็นสำคัญ ให้พยายามระลึกอยู่เสมอว่า สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวนั้น เป็นการกล่าวแก่บุคคลใดหรือคนกลุ่มใด ในโอกาสใด นั่นคือการพยายามเข้าใจใน “บริบท” แวดล้อมในการพูดในสถานการณ์นั้น เพื่อจะเข้าใจถึงความหมาย “พระองค์กล่าวอะไรอาจจะสำคัญน้อยกว่า พระองค์กล่าวอย่างไร”^{๖๕} ท่านเชื่อว่าหากเราเข้าใจบริบท เราจะอยู่ใกล้จิตใจพระพุทธเจ้ายิ่งขึ้น แต่หากเราทำการวิเคราะห์คำ เพื่อค้นหา “ความหมายอันลึกซึ้ง” (deepest meaning) โดยไม่เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง เราอาจหลงประเด็นได้

ท่านอธิบายว่า เมื่ออ่านพระไตรปิฎก เราจะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นบุคคลที่เข้มแข็ง ชมพูทวีปในสมัยพุทธกาลนั้น มีแก่นแกนแนวคิดอาตมันหรือตัวตนเป็นหลัก แนวคิดนี้เป็นที่มาของความอยู่ดีชั่วร้ายทั้งปวงในสังคมยุคนั้น ไม่ว่าจะเป็นระบอบวรรณะ การปฏิบัติต่อกันวรรณะจัญทาลอย่างเลวร้าย ตลอดจนการผูกขาดคำสอนทางจิตวิญญาณไว้กับคนที่ร่ำรวยทางวัตถุ แต่ขาดคุณสมบัติทางจิตวิญญาณ ดิซ นัท ฮันท์ ตีความว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าว่าด้วยความ “ไม่มีตัวตน” (อนัตตา) นั้น เป็น “การตอบโต้ต่อการฉ้อฉลในหมู่นักบวชผู้ท่องบ่นคัมภีร์พระเวท”^{๖๖} ท่านเชื่อว่า พระพุทธเจ้าทรงยินดีเสียสละแม้พระชนม์ชีพเพื่อปฏิรูปสังคม หากพระองค์ทรงถือกำเนิดในสังคมเดียวกับพระเยซู “อาตมาคิดว่า พระองค์ย่อมทรงถูกตรึงกางเขนเช่นกัน”^{๖๗} ในที่นี้เราจะเห็นว่า ท่านตีความว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักปฏิรูปสังคม ดังนั้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ย่อมเป็นพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ท่านเห็นว่า พระพุทธศาสนาดั้งเดิมมีมิติทางสังคม เป็นมุมมองที่

^{๖๕} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, p.53.

^{๖๖} *Ibid.*, p.54.

^{๖๗} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, p.55. แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของ ดิซ นัท ฮันท์ กับท่านวัล โปละ ราหุล (Walpola Rahula) พระภิกษุชาวศรีลังกา น่าจะเป็นไปในแนวทางเดียวกัน “พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในอินเดียในฐานะเป็นพลังทางจิตวิญญาณที่ต่อต้านความอยู่ดีชั่วร้ายทางสังคม ต่อต้านพิธีกรรม ประเพณี และการบงการของสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ ยกเลิกระบอบวรรณะ และส่งเสริมความเสมอภาคของมนุษย์ทั้งปวง” Walpola Rahula, *Zen and the Taming of the Bull : Towards the Definition of Buddhism Thought*, (London: Gordon Fraser, 1978). อ้างใน Jones, Ken, *Buddhism and Social Action*, (Kandy: The Wheel Publication, 1981), p. 2.

แตกต่างจากนักวิชาการตะวันตก^{๒๔}

ดิช นัท ฮันห์ ชี้ให้เห็นว่า วิธีการในการปฏิรูปสังคมของพระองค์นั้นมิได้ไปต่อสู้ในระดับปรากฏการณ์ทางสังคม แต่มุ่งกำจัดรากเหง้าในระดับปรัชญาพื้นฐาน (Fundamental philosophy) อันเป็นต้นเหตุของปรากฏการณ์นั้น ระบบวรรณะก็ดี การปฏิบัติต่อบุคคลอย่างไม่เท่าเทียมกันก็ดี เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม หากเราใช้ความคิดระดับเดียวกันในการจัดการปัญหาในลักษณะนี้หากเป็นระดับเบาที่อาจออกมาในรูปการยื่นข้อเสนอให้ยุติ เดินขบวนต่อต้าน หรือในระดับรุนแรงเป็นการปะทะโดยตรงย่อมออกมาในลักษณะการนองเลือด ตลอดจนการเกิดสงคราม นี่เป็นการพยายามแก้ปัญหาในระดับปรากฏการณ์ด้วยปัญญาระดับเดียวกัน คือระดับปรากฏการณ์

แต่หากเรามองลึกซึ้งไปกว่านั้นถึงสาเหตุของปรากฏการณ์ เช่น ระบบวรรณะอันเป็นปรากฏการณ์เกิดขึ้นด้วยฐานแนวคิดเรื่องอัตตา ซึ่งเชื่อมโยงถึงการสร้างมนุษย์ที่แต่ละวรรณะเกิดจากอวัยวะต่างกันของพระเจ้า การเกิดมาในวรรณะใดเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์เพราะโยงกับแนวคิดอัตตา คนวรรณะต่ำย่อมเจียมตนเพราะนี่เป็นการเกิดมาเนื่องด้วยพระเจ้า และนี่เป็นช่องทางที่ทำให้คนวรรณะสูงเอาเปรียบคนที่มียุทธศาสตร์ต่ำกว่า รากของปรากฏการณ์คือแนวคิด ดิช นัท ฮันห์ ตีความว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงใช้ความคิดในระดับเดียวกันแก้ปัญหา กล่าวคือ ทรงไม่ใช้ปรากฏการณ์สังคมเพื่อแก้ปัญหาปรากฏการณ์ทางสังคม หากทรงใช้ความคิดในระดับรากเหง้าคือทฤษฎีพื้นฐานที่ทำให้

^{๒๔} เป็นไปได้ว่านักวิชาการตะวันตกมี “ขอบฟ้า” ของตะวันตกที่อาจฝังใจว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมเป็นไปได้โดยวิธีเดียวคือการปะทะโดยตรง การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ของตะวันตกเป็นการเปลี่ยนแปลงโดยการปรากฏขึ้นของผู้ต้องการเปลี่ยนแปลงซึ่งได้รับประโยชน์หากมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งปะทะโดยตรงกับฝ่ายอนุรักษ์หรือผู้ไม่ต้องการเปลี่ยนแปลง (อาจเพราะได้ประโยชน์อยู่แล้วจากระบบเดิม) โดยมีลักษณะเป็น ๒ ฝ่าย และต้องมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแพ้หรือชนะอย่างชัดเจน เช่น กฎบัตรแมกนาคาร์ตา (MAGNA CARTA) เป็นการต่อสู้เพื่อช่วงชิงอำนาจระหว่างขุนนางกับพระเจ้าเจมส์ที่ ๒ (กฎบัตรนี้ต่อมาได้รับการยกย่องว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของอังกฤษ), ท่าทีของมาร์ติน ลูเธอร์ (Martin Luther) แสดงการต่อต้านคริสตจักรแคทอลิกอย่างแข็งกร้าวว่า หลอกลวงเอาเปรียบประชาชน สงครามระหว่างคาทอลิกกับ โปรเตสแตนต์เกิดขึ้นต่อเนื่องยาวนานถึง ๓๐ ปี (และมีการเมืองระหว่างประเทศเกี่ยวพันวุ่นวาย) นี่คือลักษณะการปฏิรูปศาสนา/สังคมของตะวันตก การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ของตะวันตกมีรูปแบบเดียวที่คาดหวังได้คือ ยืนเจื่อนใจตรง ๆ ว่าฝ่ายเราต้องการเช่นนี้ ถ้าอีกฝ่ายรับไม่ได้กับการเปลี่ยนแปลง ก็มีสงคราม ใครชนะก็ย่อมได้สิ่งที่ตนต้องการ เป็นรูปแบบ (pattern) อันอยู่ในวิถีชีวิตของชาวตะวันตก จึงไม่น่าแปลกที่นักวิชาการตะวันตกผู้สัมผัสกับวิถีชีวิตเช่นนี้ จะวิเคราะห์ว่าการที่พระพุทธศาสนาไม่ได้มีท่าทีในการเปลี่ยนแปลงสังคมตามรูปแบบดังกล่าวจะเป็นพระพุทธศาสนา “เพื่อสังคม” ไปได้อย่างไร เหล่านี้เป็นทัศนส่วนตัวของผู้วิจัย.

ให้เกิดปรากฏการณ์เหล่านี้แก้ปัญหา^{๖๕} ซึ่งหากเราศึกษาประวัติของ ดิซ นัท ฮันท์ จะเห็นว่า ท่านใช้กลยุทธ์นี้ในการพยายามยุติสงครามเวียดนาม^{๖๖} โดยเดินทางไปเจรจากับผู้มีอำนาจในรัฐบาล นักการเมืองระดับสูง และผู้มีชื่อเสียงในสหรัฐอเมริกา ตลอดจนได้บรรยายให้ประชาชนอเมริกัน รับทราบถึงสงครามเวียดนาม เป็นส่วนหนึ่งที่นำมาซึ่งการถอนทหารอเมริกันจากเวียดนาม และการยุติสงครามโดยสนธิสัญญาปารีสในปี ค.ศ. ๑๙๗๓

สิ่งที่พึงพิจารณาต่อไปคือ คำสอนเพื่อความยุติธรรมในสังคมนั้นเป็นไปโดยอนุวัตรตามบริบทของสังคมนั้น ๆ ควรระวังในการยึดติดกับคำสอน

พระพุทธเจ้าทรงสอนอนัตตาในบริบทของยุคสมัยของพระองค์ เป็นเพียงเครื่องมือสำหรับการพิจารณา แต่ชาวพุทธจำนวนมากยึดติดกับความคิดว่าไม่มีตัวตน สับสนระหว่างวิธีการกับเป้าหมาย พ่วงแพกับฝั่งน้ำ นวัตกรรมที่ไปยั้งคองจันท์กับดวงจันทร์ มีสิ่งที่สำคัญกว่าการไม่มีตัวตน นั่นคือการเป็นอิสระจากความคิดว่ามีตัวตนและไม่มีตัวตน^{๖๗}

คำกล่าวของท่านชี้ให้เห็นถึงคำสอน ๒ ระดับของพระพุทธเจ้า ระดับแรกคือ คำสอนที่มีกาลเวลากำกับ เป็นไปตามบริบทของเงื่อนไขเวลา นั่นคือคำสอนว่าด้วยอนัตตา ซึ่งเป็นทฤษฎีที่นำมา

^{๖๕} อีกทั้งทรงปฏิบัติในสังฆะของพระองค์เป็นการแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างว่า การอยู่ร่วมกันอย่างเท่าเทียมโดยปราศจากระบบวรรณะครอบงำนั้น “ทำได้จริง ๆ” – ผู้วิจัย

^{๖๖} หลังจากใช้ความพยายามมากมายในการยุติสงครามเวียดนามท่านพบว่า “รากของสงครามมิได้อยู่ในเวียดนาม เพื่อไปถึงต้นกำเนิดของสงคราม ได้ (เป็นคำเรียก ดิซ นัท ฮันท์ ในหมู่นักศึกษ มีความหมายว่า “ท่านอาจารย์” – ผู้วิจัย) เดินทางไปสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. ๑๙๖๖...วัตถุประสงค์ของท่านคือเพื่อแจ้งแก่ชาวอเมริกันว่าสงครามทำความเสียหายอย่างไรแก่ชาวเวียดนาม และส่งสัญญาณขอความช่วยเหลือเพื่อสันติภาพ” Laity, Annabel, **Thich Nhat Hanh : Essential Writings**, p.9. ครั้งหนึ่งในช่วงทศวรรษ ๑๙๖๐ ในการบรรยายปัญหาของสงครามเวียดนามที่สหรัฐอเมริกา มีชายหนุ่มคนหนึ่งลุกขึ้นถามท่านว่า “พระคุณเจ้ามาทำอะไรอยู่ที่นี่ ท่านควรอยู่ในเวียดนามตอนนี้ ต่อสู้กับศัตรู” ท่านตอบว่า “อาตมาคิดว่ารากของสงครามอยู่ที่นี้ (สหรัฐอเมริกา) เพราะเหตุนี้อาตมาจึงมาที่นี่” Nhat Hanh, Thich and Berrigan, Daniel, **The Raft Is Not the Shore**, (New York : Orbis Books, 2001), p.83. หากพิจารณาด้วยสายตาการเมืองระหว่างประเทศเราจะพบว่า สงครามเวียดนามนั้นแท้จริงแล้วเป็น “สงครามตัวแทน” (representative war) ระหว่างสองขั้วอำนาจในยุคสงครามเย็น คือระหว่างค่ายทุนนิยมซึ่งนำโดยสหรัฐอเมริกา และค่ายคอมมิวนิสต์นำโดยสหภาพโซเวียต โดยรัฐบาลเวียดนามได้หลายยุคหลายสมัยที่ผลักดันทำรัฐประหาร (ในช่วงเวลาไม่ถึง ๒ ปีมีการเปลี่ยนรัฐบาลถึง ๕ ครั้งในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘) เกือบทั้งหมดได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกา มีวัตถุประสงค์สำคัญคือเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ – ผู้วิจัย.

^{๖๗} Nhat Hanh, Thich, **Living Buddha, Living Christ**, pp. 54-55.

โต้แย้งทฤษฎี “อัตตา” ที่เป็นต้นเหตุของความอยุติธรรมของสังคมในยุคสมัยนั้น แต่ไม่ใช่คำสอนที่ควรยึดมั่นถือมั่นในทุกยุคทุกสมัย นี่เป็นเพียง “วิธีการ” แห่งพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม กับคำสอนในอีกระดับหนึ่ง เป็นคำสอนที่ไม่ถูกจำกัดด้วยบริบททางสังคม คือการเป็นอิสระจากความคิดทั้งปวง นั่นคือ พ้นไปจาก “อัตตา” และ “อนัตตา”

หากเรามองกลับมาในสถานการณ์ช่วงสงครามเวียดนาม พระภิกษุเวียดนามมีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางการเมืองมาก แม้จะได้รับการต่อต้านจากประเทศเพื่อนบ้าน “องค์สังฆราชชาวกัมพูชาตรัสใส่ร้ายพระสงฆ์ชาวเวียดนามว่า “เล่นการเมือง” และยังบอกกล่าวว่า พระนั้นมีหน้าที่เพียงการนั่งสมาธิ รับความเคารพจากผู้คน และถวายเครื่องบูชาต่อพระพุทธเจ้า”^{๑๒} แต่นั่นอาจมิใช่บทบาทอันสมควรสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนาในทัศนะของ ดิษ นัท อันท์

พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในเวียดนามสอนให้รู้ว่า การทำดีไม่จำเป็นต้องหมายถึงการร่วมสร้างเจดีย์เสมอไป แต่อาจเป็นงานที่ทำเพื่อเมืองหรือหมู่บ้าน ทูเล่าให้ฉันเบฟังว่า “ความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนทำให้แม้แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ไม่อาจนั่งเฉยในวัดได้ตลอดเวลา พระพุทธเจ้าเองก็ออกเยี่ยมราษฎร” ฉันประหลาดใจมากที่ทูอธิบายเรื่องเหล่านี้ได้อย่างละเอียด พระพุทธเจ้าไม่อาจนั่งเฉยในวัดได้อีกต่อไป! แน่แน่นอนว่าเหตุผลเดียวที่ทำให้พระองค์ต้องนั่งในวัดก็เพราะประชาชนวางพระองค์ไว้ตรงนั้น แต่พระพุทธเจ้าไม่ต้องการอยู่อย่างโดดเดี่ยวท่ามกลางของสักการะมากมาย ทั้งข้าวปลาอาหาร กล้วย อ้อย และดอกไม้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์จะขังตัวอยู่แต่ในวัดได้อย่างไร หากว่าองค์ไภษัชคุรุใช้เวลาทั้งหมดอยู่แต่ในวัดแล้ว ใครจะรักษาบาดแผลทางกายและทางจิตวิญญาณให้แก่ประชาชนเล่า พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ยังต้องเคลื่อนไหว หากพระองค์ต้องการยินยลสรรพสำเนียง เพื่อที่จะสามารถจัดปัดเป่าเสียงร่ำไห้ของผู้ทุกข์ยาก ดังนั้นจึงไม่สมควรเลยที่ผู้เป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าจะแยกตนขาดอยู่แต่ภายในวัด หรือไม่พวกเขาก็มิใช่ผู้เป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าที่แท้จริง พระพุทธเจ้านั้นแผ่ตนอยู่ในทุกที่ที่มีความทุกข์ยาก ทูพูดสิ่งนี้ได้สมบูรณ์แบบที่สุดแล้ว เราไม่จำเป็นต้องอ้างคำกล่าวของนักเทววิทยาผู้มีชื่อเสียงเช่น แดย์ฮิয়ার เดอ ชาร์แดง, คาร์ล บาร์ธ หรือ มาร์ติน บูเบอร์ เพื่อจะบอกว่าสิ่งใดที่เราควรทำ พวกเรากำลังสร้างการปฏิบัติเปลี่ยนแปลงขึ้นในพระธรรมคำสอนในวิถีทางของเรา คนหนุ่มคนสาวเช่นทู

^{๑๒} ดิษ นัท อันท์, พระพุทธศาสนาในอนาคต, หน้า ๔๕.

กำลังกรุยทางไปสู่แนวคิดและการกระทำของพุทธศาสนิกชนกระแสนี้ใหม่ พวกเขาเป็นผู้ให้
กำเนิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม^{๗๓}

ในการวิเคราะห์การตีความพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของ ดิข นัท ฮันท์ เราคงจะเลยที่
จะกล่าวถึงประสบการณ์ในชีวิตของท่าน และพระพุทธศาสนาในเวียดนามไปเสียมิได้ ด้วยว่าสอง
ประการนี้เป็นกรอบโลกทัศน์ที่สำคัญของ ดิข นัท ฮันท์

ชีวิตของ ดิข นัท ฮันท์ เกี่ยวข้องกับสงครามหลายครั้ง ท่านถือกำเนิดในปี พ.ศ. ๒๔๖๕
ที่ตอนกลางของประเทศเวียดนาม ตอนนั้นฝรั่งเศสได้ปกครองเวียดนามแล้วถึง ๔๓ ปี เป็นช่วงเวลา
ที่พระพุทธศาสนาถูกบีบคั้นมากจากประเทศเจ้าอาณานิคม แต่ไม่ได้รับการสยบยอมจากชาว
เวียดนาม มีบรรยากาศแห่งการต้องการเป็นอิสรภาพ ต้นตัวในเรื่องชาตินิยมและเอกลักษณ์แห่ง
ประเทศมาก ต้องการปฏิบัติให้หลุดออกจากการถูกครอบงำโดยประเทศฝรั่งเศส และศาสนาคริสต์
นิกายโรมัน แอทอลิก ชาวเวียดนามถือว่า พระพุทธศาสนาเป็นเอกลักษณ์สำคัญประการหนึ่ง
ของประเทศเวียดนาม จึงมีความกระตือรือร้นในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา เพื่อเสริมสร้าง
วัฒนธรรมของประเทศ ในช่วงต้นแห่งชีวิต ดิข นัท ฮันท์ มีความเกี่ยวข้องกับการฟื้นฟู
พระพุทธศาสนาอย่างมาก^{๗๔}

ในช่วงที่ฝรั่งเศสปกครองอยู่ ๗๑ ปี ชาวเวียดนามได้ลุกฮือต่อต้านบ่อยครั้ง และ
ความรู้สึกในทางชาตินิยมก็รุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ แต่ฝรั่งเศสก็ปราบปรามอย่างรุนแรงเช่นกัน ฝรั่งเศส
ส่งเสริมศาสนาคริสต์นิกายโรมันแอทอลิกไปพร้อม ๆ กับจำกัดและลดทอนความเจริญเติบโตของ
พระพุทธศาสนา ความเสื่อมของพระพุทธศาสนาปรากฏอย่างชัดเจนจนมีการคาดการณ์ว่า ใน
ตอนกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ พระพุทธศาสนาในเวียดนามจะอันตรธานไปโดยสิ้นเชิง^{๗๕}

พระพุทธศาสนากับการสร้างชาติ และความเป็นชาตินิยมในเวียดนามนั้น แทบจะ
แยกกันไม่ได้ พระพุทธศาสนาเป็นหนึ่งเดียวกับความเป็นชาติ การที่ฝรั่งเศสเข้ามาลดทอน
พระพุทธศาสนา เท่ากับว่าฝรั่งเศสได้กดขี่ข่มเหงเวียดนามในฐานะความเป็นชาติด้วยเช่นกัน อนึ่ง
ความเป็นหนึ่งเดียวของพระพุทธศาสนาและชาตินี้ มิได้กำเนิดเพียงชั่วข้ามคืน หากมีรากฐานตั้งแต่

^{๗๓} ดิข นัท ฮันท์, แผ่นดินหอม บันทึกส่วนตัวของ ดิข นัท ฮันท์ (ปี ค.ศ. ๑๙๖๒-๑๙๖๖), แปลโดย
นุชจริย ชลคุป, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๒.

^{๗๔} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา,
๒๕๔๐), หน้า ๒๕๔.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๖-๒๕๘.

คริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ อันเป็นยุคการสร้างชาติและต่อต้านการครอบครองของต่างชาติ (foreign domination) ในสมัยราชวงศ์ลี (Ly Dynasty) และราชวงศ์ตรัน (Tran Dynasty) ผู้รุกรานบ่อยครั้งคือ กุบไล ข่าน แห่งมองโกล (Mongol) เวียดนามจึงต้องปรับยุทธภายในด้านคุณลักษณะของชาติ ความเชื่อมั่น และเป้าหมายทางจริยธรรม พระเจ้าแผ่นดินสองพระองค์แห่งราชวงศ์ตรันที่ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงขับไล่มองโกลออกไปได้ เมื่อมอบพระราชบัลลังก์ให้พระโอรสแล้วออกผนวชมี ๒ พระองค์ คือพระเจ้าตรันไททอง (King Tran Thai Tong, ปกครองในช่วง ค.ศ. 1225-1258) และพระเจ้าตรันนันทอง (King Tran Nhan Tong, 1258-1308) พระเจ้าตรันไททองนั้น เมื่อพระชันษา ๒๐ เสด็จไปเขาเยนตู (Yen-tu) ด้วยพระดำริจะสละราชบัลลังก์เพื่อปฏิบัติเซน แต่ถูกขอร้องด้วยเสนาอำมาตย์ และเมื่อพระอาจารย์เซนเตือนสติว่า “พระพุทธเจ้ามิได้อยู่บนภูเขา หากทรงอยู่ในใจ หากพระองค์รู้จักจิตใจของตนเอง พระองค์ย่อมพบพระพุทธเจ้าทุกหนแห่ง” จึงทรงตัดสินใจเสด็จกลับเพื่อไปปกครองประชานดังเดิม^{๑๖} ดิซ นัท ฮันห์ขยายความตอนนี้ว่า “...พระพุทธเจ้ามิได้อยู่บนภูเขา หากทรงอยู่ในทุกคน สันติภาพและความอยู่ดีมีสุขของประชานมิได้เมื่อชาวพุทธทุก ๆ คนรับผิดชอบต่อชุมชนอย่างเต็มที่ ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ละเลยชีวิตด้านใน...”^{๑๗}

เราจะเห็นถึงทัศนะของ ดิซ นัท ฮันห์ ถึงแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของท่าน กล่าวคือ บุคคลควรมีความรับผิดชอบต่อสังคม ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ละเลยการพัฒนาความรู้แจ้งในตน เป็นแนวคิดอันสำคัญของนิกายตรุกัลมเซน (Truc-Lam Zen School) นิกายย่อยที่สำคัญของพระพุทธศาสนานิกายเซนในเวียดนาม ซึ่งก่อตั้งโดยพระเจ้าตรันนันทอง^{๑๘}

^{๑๖} Thien-An, Thich, *Buddhism in Vietnam*, p.120.

^{๑๗} Ibid., p.249. อ้างถึง Nhat Hanh, Thich, *Vietnam : Lotus in a sea of Fire*, p. 10.

^{๑๘} ไม่เพียงแนวคิด วิถีชีวิตของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ยังมีอิทธิพลต่อ ดิซ นัท ฮันห์ เป็นอย่างมาก ท่านเขียนนิยายอิงประวัติศาสตร์ “อาศรมกลางเมฆ” (Hermitage Among the Cloud) กล่าวถึง “พระอริยาจารย์แห่งป่าไผ่” (อดีตพระเจ้าตรันนันทอง) ผู้ซึ่งเมื่อออกผนวชดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย “ทรงดำเนินชีวิตสันโดษ ครองผ้าหยาบ นอนใต้หลังคาใบไม้” ทว่าทรงทำงานเพื่อสังคม “แม้เป็นภิกษุ ก็ยังทรงงานรังสรรค์ความยุติธรรมและคุณธรรมในวัฒนธรรมของประชาน พระองค์เสด็จเยือนดินแดนงามด้วยความหวังที่จะสถาปนารากฐานแห่งมิตรภาพและสันติภาพยิ่งใหญ่ของทั้งสองประเทศ” ย่อหน้าสุดท้ายในคำนำ ดิซ นัท ฮันห์ เขียนว่า “ในฐานะที่เป็นพระภิกษุเช่นกัน ข้าพเจ้าได้พยายามเล่าเรื่องนี้จากหัวใจและจิตใจของพระอริยาจารย์แห่งป่าไผ่ พระภิกษุผู้มีอัจฉริยภาพ” ดิซ นัท ฮันห์ เขียน, ไกรวรรณ สีคาฟอง แปล, *อาศรมกลางเมฆ*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๔), หน้า ๗-๘.

นิกายตรีกัมมเซนกำเนิดขึ้นท่ามกลางกระแสชาตินิยม เป็นต้นว่า ประเพณีหน้อยเดา (Noi-Dao) หรือการบูชาวีรบุรุษผู้กู้ชาติ (การสร้างเจดีย์ในเวียดนามมิใช่เพื่อพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่เพื่อบูชาวีรบุรุษผู้กู้ชาติด้วย) และมีการสร้างอักษรชูนอม (Chu-Nom) เพื่อเวียดนามจะได้มีภาษาประจำชาติ นิกายตรีกัมมเซนจึงมีลักษณะเฉพาะคือความเป็นศาสนาแห่งชาติ มิได้ปฏิเสธประเพณีหน้อยเดา อีกทั้งพระอาจารย์เซนในนิกายนี้ใช้อักษรชูนอมในงานนิพนธ์ของท่าน หลักการของนิกายตรีกัมมเซนมีฐานจากแนวคิดการบริหารประเทศของพระเจ้าตรันไทตอง พระอัยกาของพระเจ้าตรันนันทองผู้ก่อตั้งนิกาย คือบูรณาการการภาวนาแบบเซนเข้ากับภารกิจต่อเพื่อนมนุษย์หรือมนุษยนิยม (humanism) ตามหลักของขงจื้อ^{๑๖} พระพุทธศาสนาสอนเรื่องอิสรภาพและการหลุดพ้นในส่วนชีวิตด้านใน ขงจื้อมีปรัชญาการเมืองและจริยธรรมสำหรับพัฒนาประเทศ^{๑๗} พระพุทธศาสนานับถือปรัชญาและอิสรภาพ ในขณะที่ขงจื้อเน้นจริยศาสตร์และความรับผิดชอบ^{๑๘} หรืออาจพิจารณาว่า มนุษยนิยมที่แท้จริง (True humanism) คือการเป็นอิสรภาพจากการกักขังอยู่ในอัตตาของตนเอง ซึ่งอาจเป็นหนทางของการอยู่เหนือการแบ่งแยกของจิต (มโนวิญญาณ) เมื่อเข้าถึงแล้ว ความแตกต่างระหว่างศาสนาทั้งสองย่อมสลายไป^{๑๙}

แนวคิดการบูรณาการศาสนาและชาติเป็นฐานคิดที่สำคัญ ซึ่งย่อมส่งผลต่อความคิดของดิช นัท ฮันห์ ดังคำกล่าวของท่านว่า

พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมก็คือพระพุทธศาสนา หากคุณปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาต่อครอบครัว ต่อสังคม นั้นแหละคือพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม^{๒๐}

พระพุทธเจ้ามิได้อยู่บนภูเขา หากทรงอยู่ในทุกคน สันติภาพและความอยู่ดีมีสุขของประชาชนมิได้เมื่อชาวพุทธทุกๆ คนรับผิดชอบต่อชุมชนอย่างเต็มที่ ในขณะที่เดียวกันก็ไม่

^{๑๖} Thien-An, Thich, **Buddhism in Vietnam**, p.114.

^{๑๗} **Ibid.**, p.114. อ้างถึง Nhat Hanh, Thich, **Vietnam : Lotus in a sea of Fire**, p. 8.

^{๑๘} **Ibid.**, p.122. อ้างถึง Nguyen-Dang-Thuc, **Asian Culture and Vietnamese Humanism**, pp.138-139.

^{๑๙} **Ibid.**, p.122.

^{๒๐} Henry, Phil, **The Sociological Implications for Contemporary Buddhism in the United Kingdom : Socially Engaged Buddhism, a Case Study** “Journal of Buddhist Ethics” Volume 13, 2006.

ละเลยชีวิตด้านใน^{๔๔}

เราจะเห็นถึงอิทธิพลของ “มนุษยนิยม” (humanism) อันเน้นการทำหน้าที่ต่อเพื่อนมนุษย์ (human conduct) ซึ่งย่อมปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นแนวคิดขงจื้อซึ่งผสมผสานกลมกลืนกับพระพุทธศาสนาจนเป็นเนื้อเดียวกันในนิกายศรีลังกา เช่น ซึ่งถือได้ว่าเป็นพระพุทธศาสนาประจำชาติ (แฝงความเป็นชาตินิยม) ของเวียดนาม ดังนั้นคงไม่เป็นการกล่าวเกินความจริงว่าพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในทัศนะของ ดิซ นัท ฮันท์ นั้น ส่วนหนึ่งน่าจะได้รับอิทธิพลจากหลัก “มนุษยนิยม” ของขงจื้อผ่านพัฒนาการของพระพุทธศาสนานิกายเซนในเวียดนาม

ในการรบเพื่อเอกราชระหว่างเวียดนามกับฝรั่งเศสนั้น เวียดนามเป็นฝ่ายชนะเมื่อยึดค่ายเดียนเบียนฟูของฝรั่งเศสได้สำเร็จ ประเทศเวียดนามจึงได้อิสระภาพและแบ่งเป็น ๒ ประเทศที่เส้นขนานที่ ๑๗ โดยแบ่งเป็น ประเทศเวียดนามเหนือ ปกครองแบบคอมมิวนิสต์ และประเทศเวียดนามใต้ ปกครองแบบทุนนิยม ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘

โง ดินห์ เดียม ได้ยึดอำนาจและสถาปนาตนเองขึ้นเป็นประธานาธิบดีคนแรกของเวียดนามใต้หรือสาธารณรัฐเวียดนาม ภายใต้การสนับสนุนของสหรัฐอเมริกา โง ดินห์ เดียมเป็นแคทอลิกเคร่งครัด ถือพรหมจรรย์ ครองตนเป็นโสด^{๔๕} โง ดินห์ เดียม และพวกพ้องโดยเฉพาะน้องชายและน้องสะใภ้ คือ โง ดินห์ นูและภรรยาถือมาตามนู ซึ่งเป็นแคทอลิกแบบสุดโต่ง มีบทบาททางการเมืองสูงยิ่ง ในช่วงปีเดียวกันนั้นเอง ดิซ นัท ฮันท์ ได้รับมอบหมายให้เป็นบรรณาธิการวารสาร “Vietnamese Buddhism”^{๔๖} ซึ่งเป็นวารสารของพุทธสมาคมสากลเวียดนาม เป็นวารสารที่มีจุดยืนเพื่อประกาศแนวนโยบายชาตินิยม และบำเพ็ญประโยชน์^{๔๗}

^{๔๔} Thien-An, Thich, **Buddhism in Vietnam**, p.249. อ้างถึง Nhat Hanh, Thich, **Vietnam : Lotus in a sea of Fire**, p. 10.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก, **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๒๕๕.

^{๔๖} Annabel Laity, **Thich Nhat Hanh : Essential Writings**, (New York : Orbis Books, 2001), p. 5.

^{๔๗} พระธรรมปิฎก, **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๒๕๕.

ทว่า สงครามยังไม่จบสิ้น มิใช่กับต่างชาติ หากชาวพุทธในเวียดนาม^{๕๔} ต้องต่อสู้กับการบีบบังคับ ชัดชัด ให้ชาวเวียดนามเปลี่ยนศาสนาเป็นคริสต์ อีกทั้งกดขี่ชาวพุทธอย่างมาก จนในที่สุดเกิด “วิกฤติชาวพุทธ”^{๕๕} ขึ้น มีเหตุการณ์ที่สำคัญคือ พระภิกษุติช กวาง คีค อายุ ๗๒ ปี เผาตนเอง (self-immolation) ถึงแก่กรรมภาพ^{๕๖} ทำให้วิกฤติการณ์ในเวียดนามกลายเป็นจุดสนใจของคนทั่วโลก นี่เป็นประเด็น “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” ที่สำคัญ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อ คีช นัท ฮันห์ สอนวิชาพระพุทธศาสนาที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย สหรัฐอเมริกา ประเด็นคำถามที่เกิดขึ้นคือ “การกระทำนี้เป็นการละเมิดศีลข้อที่ ๑ ของพระพุทธศาสนาหรือไม่”^{๕๗} คีช นัท ฮันห์ เขียนอธิบายแก่สารุคณมาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ (Martin Luther King, Jr.) ว่า การกระทำของท่านกวาง คีค มิใช่การฆ่าตัวตาย “คนที่ฆ่าตัวตายคือคนที่เต็มไปด้วยความสิ้นหวังจนไม่อาจดำรงชีวิตได้อีกต่อไป ข้าพเจ้ารู้ว่าท่านกวาง คีค รักชีวิต และต้องการให้เพื่อนของท่านและสรรพสัตว์ทั้งหลายสามารถดำรงชีวิตอย่างสันติ”^{๕๘} ท่านพยายามทำความเข้าใจกับชาวตะวันตกที่มีกรอบคริสต์ศาสนาเป็นโลกทัศน์ โดยเปรียบเทียบการกระทำนี้ว่า เช่นเดียวกับพระเยซูถูกตรึงกางเขน

เมื่อพระเยซูสิ้นพระชนม์บนไม้กางเขน พระองค์ทรงกระทำเพื่อนมนุษยชาติ การสละชีวิตของพระองค์มิได้เกิดจากความสิ้นหวัง หากจากความปรารถนาจะช่วยเหลือด้วยความรักอัน

^{๕๔} ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๗ ประชากรเวียดนาม ๑๖ ล้านคน มีชาวพุทธ ๑๒ ล้านคน (๘๐%) คาทอลิก ๑.๗ ล้านคน (๑๐%) ที่เหลือเป็นพวกหัวเหา เก้าได๋ และนิกายอื่น ๆ. พระธรรมปิฎก. พระพุทธศาสนาในเอเชีย. หน้า ๒๕๕-๒๖๐. สำหรับคนที่อยากเจริญรุ่งเรืองในราชการ ต้องเปลี่ยนศาสนาเป็นคาทอลิก. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๐-๒๖๑.

^{๕๕} เกิดขึ้นเนื่องจากประธานาธิบดีโงสั่งห้ามการจัดงานวิสาขบูชา จึงมีการชุมนุมของประชาชนราว ๒,๐๐๐ คน รัฐบาลได้ส่งทหารยิงเข้าผู้ชุมนุม มีคนตาย ๕ คน รัฐบาลอ้างว่าเวียดนามกว้างระเบิดเข้าไป นับแต่นั้นก็มีเหตุความวุ่นวายอย่างต่อเนื่อง มาคานูทำให้เหตุการณ์เลวร้ายยิ่งขึ้นโดยแถลงการณ์ประณามชาวพุทธว่าเป็นพวกสงวนท่า ไม่ชวนขายช่วยต่อสู้คอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นศัตรูของประเทศ. พระธรรมปิฎก, พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๒๖๘.

^{๕๖} พระธรรมปิฎก. เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๖๘. คีช นัท ฮันห์ รู้จัก คีช กวาง คีค เป็นการส่วนตัว “เมื่ออาตมาเป็นพระหนุ่มเคยฝึกปฏิบัติกับท่านในสังฆะที่ภาคกลางของเวียดนาม และไปพักที่วัดของท่านที่ไซ่ง่อนในช่วงเวลาหนึ่ง” Nhat Hanh, Thich, *Opening the Heart of the Cosmos*, (California : Parallax Press, 2003), p.113. “ท่านเป็นหัวหน้าชุมชนที่ผู้คนมองท่านเป็นที่ชายหรือพ่อ เป็นคนที่พึ่งพาได้ เชื่อถือได้” Nhat Hanh, Thich and Berrigan, Daniel, *The Raft Is Not the Shore*, pp. 64-65.

^{๕๗} Nhat Hanh, Thich, *Opening the Heart of the Cosmos*, p. 113.

^{๕๘} Ibid., p.113.

ยิ่งใหญ่ นี่เป็นแรงจูงใจเดียวกันกับ ดิข กวาง คึก ท่านมิได้กระทำด้วยความสิ้นหวัง แต่ด้วยความหวังและความรัก ท่านเป็นอิสระมากพอที่จะให้ร่างกายของท่านเพื่อบอกความจริงแก่โลกว่า ชาวเวียดนามมีความทุกข์แสนสาหัส เราต้องการความช่วยเหลือ เพราะความกรุณาอันยิ่งใหญ่ ท่านจึงสามารถนั่งอย่างสงบมีสมาธิอย่างสมบูรณ์ แม้ขณะไฟลามเลียไปทั่วร่างกายของท่าน^{๕๓}

ในสังฆกรรมปณทริกสูตร มีคำอธิบายว่า ในสมัยของพระพุทธเจ้าจันทรสุริยวิมลประภัสสร (Candrasuryavimalaprabhashri) พระองค์มีสาวกพระนามว่า พระโพธิสัตว์สรวสตัปปริยัทสนะ (Sarvasattavapriyadarshana) ซึ่งยังความเบิกบานแก่ผู้พบเห็น พระโพธิสัตว์มีความก้าวหน้าในการปฏิบัติในระดับที่ไม่ยึดมั่นในร่างกายว่าเป็นของเที่ยง เป็นตัวตนถาวร และสามารถสำแดงตนในรูปกายต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าและพระอวโลกิเตศวร ปัญญาญาณของพระโพธิสัตว์สรวสตัปปริยัทสนะว่าร่างกายมิใช่ตัวตนที่เที่ยงแท้นั้นปรากฏออกมา ด้วยการที่พระองค์ทรงรณนํ้ามันหอมบนร่างกายและปล่อยให้ร่างกายเผาไหม้^{๕๔}

การเผาตัวตายของพระภิกษุนี้ได้เป็นเรื่องแปลกใหม่ สำหรับพระพุทธศาสนาในเวียดนาม ในสมัยราชวงศ์ลี (Ly Dynasty) พระพุทธศาสนาในเวียดนามเจริญรุ่งเรืองมาก เมื่อจักรพรรดิจิ้นส่งพระไตรปิฎกมายังเวียดนาม พระอาจารย์เซนที่บรรลุโพธิญาณ ๒ ท่านได้เผาตัวตายเพื่อเป็นบรรณาการ (tribute) แก่พุทธธรรม^{๕๕} นอกจากนั้น ในพิธีบวชในจีนและเวียดนาม เมื่อรับปาฏิโมกข์ ๒๕๐ ข้อสำหรับภิกษุ และ ๓๔๘ ข้อสำหรับภิกษุณีแล้ว ผู้บวชจะคุกเข่าและจีไปที่ศีรษะ ๓-๕ จุด ด้วยสมุนไพรวางแบบเดียวกับที่ใช้ในการฝังเข็ม เป็นการแสดงถึงความกล้าหาญและพันธกิจต่อชีวิตแห่งการปฏิบัติและการรับใช้เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ และเป็นที่เข้าใจว่าเป็นการอุทิศตนต่อพระพุทธ พระธรรม และสังฆะ ธรรมเนียมนี้มีที่มาจากสังฆกรรมปณทริกสูตร^{๕๖}

ดิช นัท ฮันห์ อธิบายว่า การเผาตัวตายเป็นการแสดงออกถึงอิสรภาพและปัญญาญาณซึ่งมาจากความรักที่ลึกซึ้ง^{๕๗} เราอาจมีคำถามว่า “ความรักนำมาซึ่งการเผาตนเองได้อย่างไร” ในสังฆกรรมปณทริกสูตร เมื่อพระโพธิสัตว์สรวสตัปปริยัทสนะทรงซาบซึ้งถึงพระกรุณาของ

^{๕๓} Nhat Hanh, Thich, **Opening the Heart of the Cosmos**, p.113.

^{๕๔} *Ibid.*, p.111-112. อ้างถึง Hervitz, Leon, **Scripture of the Lotus Blossom of the Fine Dharma**.

^{๕๕} Thien-An, Thich, **Buddhism in Vietnam**, p.67.

^{๕๖} Nhat Hanh, Thich, **Opening the Heart of the Cosmos**, p.206.

^{๕๗} *Ibid.*, p.112.

พระพุทธเจ้าในการสั่งสอนธรรม จึงทรงดำริว่าจะแสดงถึงการตระหนักในความกรุณาและการอุทิศตนอย่างไร ทรงตระหนักว่า การให้โดยใช้อิทธิฤทธิ์นั้นทรงทำได้ แต่ไม่เท่ากับการอุทิศตนโดยให้ร่างกายของพระองค์เอง^{๕๘} “พระโพธิสัตว์ต้องการให้มากกว่านั้น นั่นคือสิ่งที่มีค่าที่สุด นั่นคือร่างกายของพระองค์เอง”^{๕๙}

พระภิกษุเวียดนามเผาตัวตาย เพราะท่านเหล่านี้เข้าถึงความจริงว่า ร่างกายมิใช่ตัวตน จึงเป็นอิสระมากพอที่จะใช้ร่างกายเพื่อส่งสารอันทรงพลัง เปลี่ยนแปลงร่างกายเป็นคบไฟที่ฉายส่องความทุกข์ทรมานของชาวเวียดนามให้โลกได้รับรู้ มีเพียงผู้ที่เป็นอิสระอย่างแท้จริง ผู้ที่เห็นถึงปรารถนาดีอย่างลึกซึ้งเท่านั้นที่สามารถทำเช่นนั้นได้^{๖๐}

เราจะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในทัศนะของ ดิฆ นัท ฮันห์ นั้น ได้รับอิทธิพลจากอุดมการณ์พระโพธิสัตว์ ผู้เข้าใจปรารถนาดีอย่างลึกซึ้ง ปราศจากความยึดมั่นในตัวตน จึงสามารถอุทิศร่างกายของตนเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ได้ นี่คือ “ความรักในการกระทำ”^{๖๑} (Love in Action) มิได้เป็นเพียง “หน้าที่” ตามหลักมนุษยนิยมของขงจื้อเท่านั้น แต่ลึกซึ้งไปกว่านั้นคือเป็น “ความเข้าใจ” และ “ความเต็มใจ” ที่จะกระทำเพื่อเพื่อนมนุษย์ อีกทั้งไม่ยึดมั่นในผลของการกระทำ พระโพธิสัตว์ย่อมรู้ว่า “มีความสุขในการเดินทาง” ในโลกแห่งการเกิดการตาย (saha world) ได้อย่างไร ท่านอธิบายว่า “เราทำอะไรหลายอย่าง เป็นต้นว่า จัดอบรมภิกษุ สร้างสังฆะ ทำงานกับนักโทษ ด้วยใจอิสระ เสรีภาพ และเบิกบาน แทนที่จะถูกพันธุดด้วยความคิดว่าจะประสบความสำเร็จหรือบรรลุขั้นใดขั้นหนึ่ง”^{๖๒} เป็นการเข้าถึงความจริงที่ท่านไม่อยากจะเรียกว่าการเสียสละเพราะ “บางทีพวกท่าน (ภิกษุที่เผาตัวตาย) อาจไม่ได้คิดว่าเป็นการเสียสละ (sacrifice) ท่านเหล่านี้อาจคิดว่าการกระทำนี้เป็นธรรมชาติอย่างที่สุด ประดุจการหายใจ”^{๖๓}

^{๕๘} “Though by resort to supernatural power I made an offering to the Buddha, it is not as if I made an offering of my own body.” Nhat Hanh, Thich, *Opening the Heart of the Cosmos*, p.114. อ้างถึง Hervitz, Leon, *Scripture of the Lotus Blossom of the Fine Dharma*, p.294.

^{๕๙} Nhat Hanh, Thich, *Opening the Heart of the Cosmos*, p.114.

^{๖๐} *Ibid.*, p.112.

^{๖๑} Thien-An, Thich, *Buddhism in Vietnam*, pp.173-174.

^{๖๒} Nhat Hanh, Thich, *Opening the Heart of the Cosmos*, p.109.

^{๖๓} Nhat Hanh, Thich and Daniel Berrigan, *The Raft Is Not the Shore*, pp. 64-65.

หลังตระกูลโงล่มสลาย ดิซ นัท ฮันห์ กลับจากสหรัฐอเมริกาด้วยความหวังว่าสหพุทธจักรเวียดนาม (the Unified Buddhist Church of Vietnam) จะเกิดขึ้นได้ ท่านได้เริ่มก่อตั้งโรงเรียนยุวชนรับใช้สังคม (School of Youth for Social Services หรือ SYSS) “เป็นตัวอย่างที่แจ่มชัดของแนวคิดท่านในเรื่องของพระพุทธศาสนาที่ผูกพันกับสังคมหรือ “engaged Buddhism”^{๑๐๔} วัตถุประสงค์ของการสร้างโรงเรียนเพื่อซ่อมแซมสังคมจากความเสียหายของสงคราม นักเรียนของโรงเรียนจะถูกส่งไปช่วยเหลือประชาชนในหมู่บ้านต่าง ๆ ในเรื่องหลัก ๆ ๔ เรื่องคือสุขภาพ การจัดระเบียบ การศึกษาและการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สิ่งสำคัญคือการสร้างความสัมพันธ์กับประชาชนในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนัก ทั้งนี้เพราะชาวบ้านได้รับประสบการณ์อันสอนให้เขาหวาดระแวงทั้งจากรัฐบาลและจากคนอเมริกัน ดิซ นัท ฮันห์ใช้เวลาในช่วงสุดสัปดาห์ที่หมู่บ้านต่าง ๆ เวลาที่เหลืออยู่ท่านสอนหนังสือและเขียนหนังสือที่สถาบันพุทธศาสตรชั้นสูง (Institute of Higher Buddhist Studies) ที่ท่านร่วมก่อตั้งในไซ่ง่อน เป็นการบ่งบอกถึงแนวคิดของท่านว่า การกระทำและปัญญาต้องก้าวไปด้วยกัน (action and wisdom must go together) การศึกษามีได้เป็นไปเพื่อเก็บความรู้ แต่เพื่อยังความเข้าใจของเราให้ลึกซึ้งขึ้น “ความเข้าใจของเราย่อมลึกซึ้งขึ้นโดยลำดับเมื่อเรานำไปปฏิบัติ”^{๑๐๕}

โดยหลักการบูรณาการระหว่างปัญญากับความเข้าใจนี้เอง ท่านจึงได้รวบรวมและคิดค้น “ข้อฝึกอบรมสติ ๑๔ ประการ” อันเป็นแนวทางของพระพุทธศาสนาสำนักใหม่ คือคณะเทียบหิน (The Order of Interbeing) ซึ่งท่านได้บวชให้ศิษย์ ๖ คนในปี พ.ศ. ๒๕๐๕^{๑๐๖} ท่านเริ่มตระหนักว่าต้องมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการการต่อสู้เพื่อสันติภาพ เพื่อแก้ปัญหาที่ต้นเหตุคือ หยุคการสนับสนุนสงคราม ท่านจึงเปลี่ยนแนวการทำงาน จากการพยายามฟื้นฟูบูรณะประเทศในแง่ของการทำงานในประเทศเวียดนามมาเป็นการต่อต้านสงคราม และมุ่งเน้นสันติภาพ โดยปลูกจิตสำนึกต่อคนทั่วโลก ท่านได้เป็นองค์ปาฐก อธิบายให้ชาวอเมริกันเข้าใจสภาพที่เกิดขึ้นในประเทศเวียดนาม รวมทั้งเรียกร้องสันติภาพให้ประเทศ ท่านได้เข้าพบผู้นำทางศาสนาและการเมืองในสหรัฐอเมริกาหลายท่านเพื่อขอแรงสนับสนุนการทำงานเพื่อสันติภาพ เช่น บาทหลวงโทมัส มอร์ดัน วุฒิสมาชิกวิลเลียม ฟูลไบรท์ ผู้ต่อต้านสงคราม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมของสหรัฐอเมริกา โรเบิร์ต

^{๑๐๔} Annabel Laity, **Thich Nhat Hanh : Essential Writings**, p. 7.

^{๑๐๕} **Ibid.**, p. 8.

^{๑๐๖} **Ibid.**, pp. 8-9.

แมคนามารา เป็นต้น รวมทั้ง มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ ผู้ซึ่งนำเสนอนาม ดิซ นัท ฮันท์ เพื่อรางวัลโนเบลเพื่อสันติภาพ^{๑๑๑}

เราจะเห็นว่า องค์ประกอบที่สำคัญสำหรับพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมสำหรับ ดิซ นัท ฮันท์ คือ “การกระทำ” ในการอธิบายสัทธรรมปฏิกิริยาสูตร ท่านได้เพิ่มมิติขึ้นมาอีกหนึ่ง^{๑๑๒} คือ “มิติแห่งการกระทำ” (Action Dimension) ซึ่งทำให้มิติประวัติศาสตร์และปรมาตมิตสมบูรณขึ้น ใน “มิติแห่งการกระทำ” ท่านกล่าวว่า เราเป็นดั่งแขนและมือของพระพุทธเจ้า สนับสนุนการทำงานของพระโพธิสัตว์ในการเยียวยา เปลี่ยนแปร และประสานความขัดแย้งในโลก^{๑๑๓} อย่างไรก็ตาม คำว่า “การกระทำ” ในการตีความพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของ ดิซ นัท ฮันท์ อาจแตกต่างจากความเข้าใจของคนทั่วไป เมื่อมีปัญหาสักร้อยอย่างเกิดขึ้น คนทั่วไปมักพยายามทำหลาย ๆ อย่างเพื่อแก้ปัญหา แต่ดูเหมือนว่ายิ่งทำยิ่งสร้างปัญหาหนักขึ้น แก่ครอบครัว แก่โลก ทั้งนี้เป็นเพราะพื้นฐานของการดำรงอยู่ของเรายังไม่มั่นคงเพียงพอ ท่านแนะนำให้ “ทำตรงกันข้าม คืออย่าเพิ่งกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดไปทันที แต่พัฒนาคุณภาพของการดำรงอยู่ผ่านสติและสมาธิ”^{๑๑๔} เพราะ

คุณภาพของการกระทำขึ้นอยู่กับคุณภาพของการดำรงอยู่ (the quality of our being) นั่นคือการกระทำอย่างฉลาด (skillful action) เกิดจากรากฐานของการดำรงอยู่ และการดำรงอยู่คือการไร้การกระทำ (non-action) ความสงบ ความมีสติ ได้แสดงถึงคุณภาพของการดำรงอยู่ของเราอย่างเต็มที่ เมื่อนั้น คุณภาพของการไร้การกระทำย่อมเป็น “การกระทำ” ในความหมายนี้^{๑๑๕}

ท่านขยายความว่า ใ้หนักถึงเรือที่บรรทุกผู้ลี้ภัยเต็มลำตกอยู่ท่ามกลางพายุ หากทุกคนตื่นตระหนกเดินไปมาหรือกระโดดขึ้นลงยอมทำให้เรือเสียการทรงตัวและล่มได้ หากมีใครสักคนที่ยังสงบอยู่บอกว่า “เพื่อน ๆ ที่รัก โปรดนั่งอย่างสงบเถิด” บุคคลนั้นช่วยชีวิตคนทั้งกลุ่มไว้ได้ แม้ว่าเขาจะไม่ได้ “ทำ” อะไร เพียงแต่ดำรงอยู่อย่างสงบ และนำความสงบกลับมายังคนอื่น ๆ นี่คือการไร้การกระทำที่ชาญฉลาด

^{๑๑๑} Annabel Laity, **Thich Nhat Hanh : Essential Writings**, pp. 9-10.

^{๑๑๒} ในพระสูตรมหานคังเดิม เช่น มหายนสรัทธโปททศาสตร์ มีเพียงมิติประวัติศาสตร์ (Historical Dimension) แทนด้วย “คลื่น” และ ปรมาตมิตติ (Ultimate Dimension) แทนด้วย “น้ำ”

^{๑๑๓} Nhat Hanh, Thich, **Opening the Heart of the Cosmos**, pp. Introduction 4-5.

^{๑๑๔} **Ibid.**, p. 110.

^{๑๑๕} **Ibid.**, p. 109.

ดังนั้น การกระทำแห่งพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของ ดิชนัท อันท์ คือ การกระทำที่มีฐานจากปัญญาญาณ (Insight) ความกรุณา (compassion) และความเข้าใจจากการเจริญสติและสมาธิ อันเป็นการดำรงอยู่ที่มีคุณภาพ หรือเรียกว่า การกระทำที่ปราศจากการกระทำ^{๑๑๒} (the action of non-action) บุคคลเหล่านั้นย่อมไม่ยึดมั่นในการกระทำ อันจะนำมาซึ่งการยึดมั่นในตนว่าเป็นผู้กระทำ และในบุคคลอื่นว่าเป็นผู้ที่ตนได้ช่วยเหลือ การกระทำโดยไม่กระทำอาจเป็นหนทางที่ฉลาดคือยุติการยึดมั่นในตัวตน^{๑๑๓}

บทบาทของท่านในการเดินทางไปบรรยายและเจรจาที่สหรัฐอเมริกาใน พ.ศ. ๒๕๐๕ ทำให้แนวคิด “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” เป็นที่รู้จัก^{๑๑๔} แต่สร้างความไม่พอใจอย่างมากแก่รัฐบาลเวียดนามได้ ท่านจึงถูกปฏิเสธการกลับประเทศอย่างไม่มีกำหนด ดิชนัท อันท์จึงอยู่ในสภาพลี้ภัยอย่างเป็นทางการ^{๑๑๕} แต่ในเวียดนามยังมีปัญหา “แม้จุดหมายหลักคือการโค่นล้มรัฐบาลร้ายจะเสร็จสิ้นแล้ว แต่พระสงฆ์เหล่านั้นยังพอใจที่จะใช้อำนาจการเมืองต่อไป...ต้องการให้พระสงฆ์มีอำนาจอย่างเดียวกับที่รัฐบาลเคยให้แก่คณะนักบวชและศาสนิกคาทอลิก ต้องการให้คนที่คณะสงฆ์เลือกหรือเห็นเหมาะสมเข้าไปดำรงตำแหน่งในรัฐบาล”^{๑๑๖} นอกจากนั้น คณะสงฆ์ได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อรัฐบาล ๑๐ ข้อซึ่งเป็นเรื่องทางการเมืองทั้งสิ้น ไม่มีเรื่องทางศาสนาเลย^{๑๑๗} อีกทั้งมีความขัดแย้ง

^{๑๑๒} มีฐานจากพระสูตรสี่สิบสองตอน (The Sutra of Forty-Two Sections) เป็นพระสูตรแรก ๆ ที่แปลเป็นภาษาจีนในศตวรรษที่ ๒ ความตอนนี้นำว่า “ธรรมที่ข้าพเจ้าเสนอคือ การปฏิบัติที่ไร้การปฏิบัติ การกระทำที่ไร้การกระทำ” Nhat Hanh, Thich, **Opening the Heart of the Cosmos**, p. 109.

^{๑๑๓} อีกทั้งสอดคล้องกับบางตอนในวัชรสูตร “หากพระโพธิสัตว์คิดว่าได้ปลดปล่อยสรรพสัตว์ บุคคลนั้นหาใช่พระโพธิสัตว์ไม่ เพราะเหตุใดหรือ สุกุติ เพราะหาสิ่งที่ถูกรับรู้ที่เป็นตัวตนแยกจากสิ่งอื่นที่เรียกว่า พระโพธิสัตว์ไม่ ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า สิ่งทั้งหลายปราศจากตัวตน บุคคล สัตว์ และช่วงชีวิต” Nhat Hanh, Thich, **The Diamond That Cuts through Illusion**, (Berkeley : Parallax Press, 1992), pp. 88-89.

^{๑๑๔} “บางทีผู้แทนชาวพุทธเวียดนามที่มีความสามารถในการเจรจาที่สุดในช่วงเวลานั้น (สงครามเวียดนาม) คือพระภิกษุณีกายเซน ดิชนัท อันท์ ผู้ซึ่งใน พ.ศ. ๒๕๐๗ ได้ก่อตั้งโรงเรียนยุวชนรับใช้สังคมและคณะเทียบหิน อุทิศตนเพื่อสันติภาพและการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์” Robinson, Richard H. and Johnson, Willard **L. Buddhist Religion : A Historical Introduction.**, p. 238.

^{๑๑๕} Annabel Laity, **Thich Nhat Hanh : Essential Writings**, pp. 9-10.

^{๑๑๖} พระธรรมปิฎก, **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๒๔๔-๒๔๕.

^{๑๑๗} เช่น ข้อ ๓ ให้ทหารแต่งตั้งคณะกรรมการร่างกฎหมายเลือกตั้งเพื่อเตรียมการเลือกตั้ง, ข้อ ๔ พึงระวังมิให้คอมมิวนิสต์และพวกนิยมความเป็นกลางแทรกซึมในตำแหน่งต่าง ๆ เป็นต้น. พระธรรมปิฎก, **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๒๔๕.

ระหว่างผู้นำชาวพุทธกันเอง จนชาวพุทธคลุหุสัถ์เริ่มเบื้อหน่ายในบทบาทที่เกินเลยของพระ^{๑๑๘} ในที่สุด ชาวพุทธหัวรุนแรงถูกสลายกำลังโดยทหาร แต่ไม่ทำให้ประชาชนเห็นชอบด้วยอย่างในสมัยโค่นประธานาธิบดีโงเพราะการต่อสู้ครั้งหลังนี้เป็นกรณีทางการเมืองอย่างโจ่งแจ้งมาตั้งแต่ต้น^{๑๑๙}

บทเรียนในครั้งนี้อาจส่งผลต่อแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของ ดิซ นัท ฮันท์ ในแง่บทบาทของพระภิกษุที่มีต่อการเมือง ท่านอธิบายว่า แม้ว่าประชาชนให้ความเชื่อถือพระภิกษุ แต่หากพระภิกษุ “ลงเล่นการเมือง ย่อมสูญเสียความนับถือจากประชาชน..แม้ว่าท่าน (พระภิกษุ) จะพูดด้วยจิตวิญญาณและปัญญา คนก็อดคิดไม่ได้ว่าเพราะความทะเยอทะยาน”^{๑๒๐} ในช่วงที่ต่อสู้กับรัฐบาลโง มีคนไม่น้อยกว่าหนึ่งล้านคนต้องการ “พรรคการเมืองของชาวพุทธ” (Buddhist political party) เรียกตัวเองว่านักการเมืองพุทธเพื่อต่อสู้กับนักการเมืองคริสต์ คนเหล่านี้มีความเชื่อว่า “หากเราไม่จัดองค์กรทางการเมือง เราไม่มีทางชนะ”^{๑๒๑} แต่ท่านไม่เห็นด้วย จุดแข็งของพระภิกษุมิใช่กลุ่มทางการเมือง แต่เป็นกลุ่มทางศาสนา ท่านเห็นว่าที่ผ่านมา พระถูกหลอกใช้โดยนักการเมือง ความคิดการตั้งพรรคการเมืองชาวพุทธแสดงถึงความไร้เดียงสาของพระบางรูป สำหรับท่าทีของพระภิกษุกับรัฐบาลนั้น หากพระภิกษุต้องการเป็นตัวของตัวเอง ควรจะ “...เป็นตัวค้านกับรัฐบาลใดก็ตามที่อยู่ในอำนาจ เป็นฝ่ายค้านถาวร (permanent opposition) ซึ่งมีแง่มุมอื่นด้วย หากรัฐบาลทำบางสิ่งบางอย่างในหนทางแห่งความยุติธรรม เราสามารถแสดงความชื่นชมได้ เรามีใช้พวกต่อต้านรัฐบาล เพียงแต่ต้องการให้รัฐบาลทำดียิ่งขึ้นเท่านั้น...”^{๑๒๒}

ท่านกล่าวถึงพระวินัยว่า “ในพระวินัยของพระพุทธศาสนา มีคำแนะนำว่า พระภิกษุไม่ควรเป็นฝ่ายเข้าหาคนที่อยู่ในอำนาจ หมายถึงรัฐบาล พระไปหาพวกเขาได้ต่อเมื่อมีคำเชิญเพื่อไปสอนธรรมะ”^{๑๒๓} ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมนั้น ไม่ได้หมายความว่าพระภิกษุควรมีบทบาทในเชิงการเมือง ตรงกันข้าม พระภิกษุไม่ควรมีอำนาจทางการเมือง หรือแม้สนิทสนมกับผู้มีอำนาจทางการเมือง

^{๑๑๘} ระหว่าง ดิซ ตรี กวาง แห่งเมืองเว้ กับ ดิซ ทัม เจา แห่งไซ่ง่อน ท่านแรกนั้นนักข่าวต่างประเทศถือว่าเป็นพระหัวรุนแรง ส่วนท่านหลังแม้จะต่อต้านคอมมิวนิสต์แต่ก็ประนีประนอม ทั้งสองเริ่มขัดแย้งกันตั้งแต่สมัยต่อสู้กับรัฐบาลโง. เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๕๓-๒๕๔.

^{๑๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๑.

^{๑๒๐} Nhat Hanh, Thich and Daniel Berrigan, *The Raft Is Not the Shore*, p.93.

^{๑๒๑} *Ibid.*, p.88.

^{๑๒๒} *Ibid.*, pp. 94-95.

^{๑๒๓} *Ibid.*, p.95.

แม้ในปัจจุบัน สงครามเวียดนามได้จบลงนานแล้ว แต่ยังมีสงครามใหม่ ๆ เกิดขึ้นอยู่เรื่อย ๆ การก่อการร้ายเป็นสงครามในรูปแบบใหม่ ท่านได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์และตีความเพื่อให้เข้ากับบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้อง ท่านเห็นว่า สิ่งสำคัญประการแรกคือ เราต้องหารากเหง้าของการเกิดขึ้นของสงคราม นี่คือการปฏิบัติตามหลักปฏิจจนูปบาท จริงอยู่สหรัฐอเมริกาถูกวางระเบิด แต่คนอเมริกันควรจะพิจารณาสักนิดว่า เราได้ไปทำอะไรให้ใครเดือดร้อนจนต้องมาทำร้ายเราเช่นนี้หรือไม่ (เช่น บริโศกทรัพย์การของโลกมาก ทำให้ประเทศอื่นที่ยากจนกว่าและไม่มีโอกาสได้เข้าถึงทรัพยากรนั้นหรือถูกกลืนทรัพยากรที่มีอยู่ได้รับความเดือดร้อน) ต่อมา ท่านไม่เห็นด้วยกับแนวคิดแยกตัวของประธานาธิบดีบุช^{๑๒๔} เพราะนี่คือการแบ่งแยก ดิช นัท ฮันท์ เห็นว่า การเห็นความจริงว่า ไม่มีสิ่งใดแบ่งแยกจากสิ่งใดได้ ไม่ใช่เรื่องของปัจเจกต่อไป หากเป็นเรื่องที่ควรพิจารณาร่วมกันในชุมชน ชาติ และทั้งโลก^{๑๒๕} ปัจเจกและส่วนรวมไม่อาจแบ่งแยกได้ ท่านได้พยายามสอนการฝึกสติแก่สมาชิกสภาองเกรส เพื่อจะได้เป็นจุดเริ่มต้นในการแผ่ขยายสัมมาทิฐิ อีกทั้งได้เสนอแนะแนวทางการปฏิบัติ “ฟังอย่างลึกซึ้ง” ในระดับประเทศตามหลักอริยสัจ ๔ ด้วย ซึ่งเป็นการตีความโดยประยุกต์ให้นำไปปฏิบัติได้จริงอีกประการหนึ่งด้วย นอกจากนั้น ท่านยังเขียนจดหมายถึงประธานาธิบดี จอร์จ ดับเบิลยู บุช จูเนียร์ (George W. Bush, Jr.) ด้วย แท้จริงแล้วเป็นการสอนธรรม^{๑๒๖}

ผู้วิจัยเห็นว่า ดิช นัท ฮันท์ สร้างบทบาทใหม่แก่ภิกษุในระดับการเมืองระหว่างประเทศ ท่านมิได้อยู่นิ่งเฉยในกรณีการประท้วงของพระภิกษุและชาวพม่าต่อรัฐบาลทหารพม่าในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะท่านมิได้ “สังกัด” ประเทศใดหรือค่ายใดเลย ท่านจึงมีอิสรภาพในเชิงความคิดและการกระทำ และได้ทำในการเป็น “ตัวคาน” กับรัฐบาลใดก็ตามที่อยู่ในอำนาจ ล่าสุดท่านได้ร่วมกับ ดร.แจ๊ค คอมฟิลด์ (Dr. Jack Kornfield) เขียนสารานุกรมเพื่อสนับสนุนชาวพม่าทั้งหลายที่กระทำการโดยไม่ใช้ความรุนแรง เรียกร้องให้สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีนสนับสนุนสิทธิมนุษยชนในพม่า อีกทั้งให้สัมภาษณ์แก่นิตยสารไทม์ แสดงความเห็นด้วยต่อการกระทำของพระภิกษุพม่า เป็นการแสดงจุดยืนที่ชัดเจน

พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของ ดิช นัท ฮันท์ ไม่ได้จำกัดขอบเขตเพียงสถานการณ์ทางการเมืองเท่านั้น หากครอบคลุมไปยังสภาวะการณ์ต่าง ๆ ของโลกด้วย ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ท่านเขียน

^{๑๒๔} คุรยละเอียดในบทที่ ๒ หัวข้อ ๒.๘.๑.

^{๑๒๕} Nhat Hanh, Thich, **Buddha Mind, Buddha Body**, p.63.

^{๑๒๖} คุรยละเอียดในบทที่ ๒ หัวข้อ ๒.๘.๑.

หนังสือ “พระพุทธศาสนาในอนาคต” กล่าวถึงปัญหาประชากรล้นโลก ควรให้ความสำคัญกับการคุมกำเนิด^{๑๒๖} ปัญหาเศรษฐกิจนั้นควรจัดโครงสร้างและแบบแผนที่ฉ้อฉล บริษัทรระหว่างประเทศต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของประชาชน หยุคนโยบายผูกขาดเศรษฐกิจและการเมืองโลก^{๑๒๗} เป็นต้น ในช่วงหลังของชีวิต แม้ท่านจะยังคงแสดงความคิดเห็นว่าด้วยสถานการณ์ต่าง ๆ ของโลกอย่างตรงไปตรงมาเช่นเดิม แต่คำพูดนี้มนวลขึ้น และนำการเจริญสติไปใช้ในทุกกรณี เช่น การปาฐกถาว่าด้วยการปฏิบัติเพื่อสันติภาพและการไม่ใช้ความรุนแรงที่ UNESCO ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ หนึ่งในข้อเสนอคือ “วันไม่ใช้รถยนต์” (Global No-Car Day) เพื่อลดปัญหาโลกร้อน ซึ่งเกิดจากการใช้น้ำมัน ท่านรณรงค์ให้ชาวโลกงดการใช้รถยนต์เพียงเดือนละหนึ่งวันทั่วโลก^{๑๒๘} “ถึงเวลาที่เรต้องตื่นรู้ร่วมกัน ทำบางอย่างเพื่อเปลี่ยนสถานการณ์ มิใช่เพียงเพื่อพระพุทธเจ้า แต่เพื่อลูกหลานของเรา และลูกหลานของลูกหลานของเราต่อไปในอนาคต”^{๑๒๙} นี่เป็นพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในรูปแบบของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รักษาโลกให้สิ่งมีชีวิตรุ่นหลังได้อยู่อาศัยอย่างไม่ยากลำบากจนเกินไปนัก

แนวคิดสำคัญหนึ่งของการตีความพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมคือ อทวิภาวะหรือการไม่อาจแบ่งแยกได้ระหว่างปัจเจก (individual) กับสังคมส่วนรวม (collective) การรับรู้ของส่วนรวมมาจากปัจเจก และการรับรู้ของปัจเจกมาจากส่วนรวม ส่งผลเชื่อมโยงถึงกัน^{๑๓๐} หากเราจินตนาการถึงคนสักพันที่มีทัศนคติที่ผิดพลาด เต็มไปด้วยความโกรธมาอยู่ร่วมกัน “พวกเขาจะสร้างนรกขึ้นในโลก”^{๑๓๑} นี่เป็นเหตุผลว่าทำไมท่านจึงเน้นเรื่องสังฆะ (sangha) หรือชุมชนที่อยู่ร่วมกันอย่างมีสติมาก เพราะการแปรเปลี่ยน (transformation) เกิดขึ้นได้ด้วยการอิงอาศัยกันระหว่างปัจเจกและสังฆะ (ส่วนรวม) สังคมโลกก็เช่นเดียวกัน “การตื่นรู้ร่วมกัน” (collective awakening) เป็นสิ่งจำเป็น “เราจะพ้นภัยอันใหญ่หลวงนี้ได้ ก็ต่อเมื่อ มนุษยชาติทั้งมวลได้ตระหนักชัดว่า ปัญหาทุกปัญหาในโลกนี้คือปัญหาของเรา และเป็นความรับผิดชอบของเราเอง”^{๑๓๒}

^{๑๒๖} คูรายละเอียดยในบทที่ ๒ หัวข้อ ๒.๘.๒ เจริญธรรมที่ ๒๒๕.

^{๑๒๗} ดิชนัท อันท์, พระพุทธศาสนาในอนาคต, หน้า ๑๑๐.

^{๑๒๘} ข้อเสนอของท่านได้นำมาปฏิบัติจริงในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๕๐ ในชื่อ “Car Free Day”

^{๑๒๙} Nhat Hanh, Thich, “A Call for a Collective Awakening”, *The Mindfulness Bell*, p. 17.

^{๑๓๐} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha’s Teaching*, p. 181.

^{๑๓๑} *Ibid.*, p. 248.

^{๑๓๒} ดิชนัท อันท์, พระพุทธศาสนาในอนาคต, หน้า ๑๑๒.

๓.๔.๒ การตีความแบบบูรณาการทางศาสนา

คำว่า “บูรณาการ” (Integration) หมายถึง การรวมเข้าด้วยกัน, การผสมผสาน ในที่นี้มิได้หมายถึง การรวมศาสนาต่าง ๆ เป็นหนึ่งศาสนา^{๓๔} แต่หมายถึง การยอมรับ ทำความเข้าใจ เปิดใจกว้างรับฟังและแลกเปลี่ยนหลักธรรมระหว่างศาสนา

การตีความแบบบูรณาการทางศาสนา เป็นการตีความแบบอหิวาจะอย่างหนึ่ง คือ ศาสนาใดศาสนาหนึ่งไม่อาจแยกจากศาสนาอื่นได้ ทุกปัจจัยเชื่อมโยงต่อเนื่องกันหมด ในที่นี้จะกล่าวถึงการ บูรณาการทางศาสนา ระหว่างพระพุทธศาสนากับคำสอนขงจื้อ และพระพุทธศาสนากับศาสนาคริสต์ (ไบเบิล พันธสัญญาใหม่)

๓.๔.๒.๑ การตีความแบบบูรณาการทางศาสนา ระหว่างพระพุทธศาสนากับคำสอนขงจื้อ

คำสอนของขงจื้อนั้น ดิซ นัท ฮันห์ มักนำมาสนับสนุนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ขงจื้อ (Confucian) ว่าคนที่ไม่วางแผนอนาคตในระยะยาว (distant future) อย่างไร่อมมีปัญหาละสับสนในอนาคตอันใกล้ (near future) ดิซ นัท ฮันห์ อธิบายว่า คำกล่าวนี้หมายถึงให้เราวางแผนอนาคต แต่อย่าไปกังวลหรือกลัวสิ่งที่จะเกิดขึ้น การเตรียมพร้อมที่ดีที่สุดสำหรับอนาคตคือดูแลปัจจุบันให้ดี เพราะเรารู้ว่าปัจจุบันประกอบด้วยอดีต และอนาคตซึ่งมาจากปัจจุบัน เราต้องรับผิดชอบเวลาปัจจุบัน การดูแลปัจจุบันคือดูแลอนาคต^{๓๕} ในกรณีนี้ท่านต้องการอธิบายถึงความสำคัญของการมีชีวิตอยู่อย่างมีสติในปัจจุบันขณะนั่นเอง

เมื่อ ดิซ นัท ฮันห์ สอนว่า เราไม่ต้องรอให้สถานการณ์ทุกอย่างสมบูรณ์พร้อม เราจึงมีความสุข เพียงหายใจอย่างมีสติไม่กั้นที่ เราก็มีความสุขได้ทันที ท่านได้อ้างถึงคำกล่าวของขงจื้อว่า “จะมีความเบิกบานใดยิ่งไปกว่าการนำสิ่งที่เรียนรู้ไปปฏิบัติจริง” เป็นการสนับสนุนให้เราหายใจอย่างมีสติและปฏิบัติจริง^{๓๖}

ท่านอธิบายสัมมาวาจา (Right Speech) ว่า บางครั้งเราฝึกการมีสติกับความเงียบ เพื่อให้มองอย่างลึกซึ้งไปยังความเห็นและสังโยชน์ที่อยู่ในความคิดของเรา ท่านอ้างถึงคำกล่าวของขงจื้อว่า

^{๓๔} ผู้วิจัยสังเกตว่า เมื่อท่านกล่าวถึงศาสนา ท่านมักใช้คำ “tradition” แทน “religion” อาจบ่งบอกถึงแนวคิดของท่านว่า ความแตกต่างของศาสนาส่วนหนึ่งเนื่องมาจากวัฒนธรรมประเพณีที่ต่างกัน.

^{๓๕} Nhat Hanh, Thich, **Our Appointment with Life**, (Berkeley : Parallax Press, 1990), p. 36.

^{๓๖} Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha’s Teaching**, p. 250.

“สวรรค์มิเคยเอ่ยถ้อย” (The heaven does not say anything) แล้วอธิบายว่า สวรรค์บอกสิ่งต่าง ๆ แก่เรามากมาย แต่เราไม่รู้ว่าจะฟังอย่างไร หากเราเปิดใจรับฟังอย่างเจียม ๆ ทุกเสียงร้องแห่งนกและลมที่พัดผ่านต้นสนย่อมบอกความจริงแก่เรา^{๑๓๖}

หากเราดูเพียงเผิน ๆ จะเห็นว่า คำสอนของขงจื้อกับพระพุทธศาสนาไปกันได้คืออยู่แล้ว ไม่น่าจะมีความยากลำบากในการตีความแบบบูรณาการ นั่นมิใช่ความจริงทั้งหมด คำสอนหลักของขงจื้อว่าด้วยหน้าที่ต่อบรรพบุรุษ (filial duty) เป็นหน้าที่และความเคารพที่บุตรหลานมีต่อบิดามารดาและบรรพบุรุษซึ่งหยั่งรากลึกในวัฒนธรรมจีนตั้งแต่ยุคแรกเริ่มของขงจื้อ คือห้าศตวรรษก่อนคริสตกาลจนปัจจุบันนั้น มีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาไม่น้อยทีเดียว ดิษ นัท ฮันท์ อธิบายว่า “ตามบริบทของวัฒนธรรม เราเห็นว่าอุดมคติการออกบวชของพระพุทธศาสนา คือการออกจากบ้านเรือนและครอบครัวเพื่อเป็นพระภิกษุภิกษุณี ผู้แสวงหาความจริง เป็นเรื่องยากที่จะยอมรับ...”^{๑๓๗}

เมื่อถูกปรามาสจากแนวคิดขงจื้อเช่นนี้ ทำให้ผู้ปฏิบัติในพระพุทธศาสนาต้องพิสูจน์ว่าเป็นไปในทางตรงกันข้าม กล่าวคือ การดำเนินตามรอยบาทพระศาสดา คือการทำงานเพื่อนุชยชาติ

^{๑๓๖} Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, p. 92.

^{๑๓๗} Nhat Hanh, Thich, **Opening the Heart of the Cosmos**, p. 163. จุดนี้เป็นความแตกต่างอย่างสำคัญประการหนึ่งระหว่างวัฒนธรรมอินเดียกับจีน คลุพาหนะ (Kalupahana) อธิบายว่า การออกบวชเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมก่อนอารยันเข้าอินเดีย ยิ่งในช่วงกลางและหลังยุคอุปนิษัท วัฒนธรรมการบวชมีอิทธิพลเหนือประเพณีอารยัน โดยสิ้นเชิง. Kalupahana, David J., **Buddhist Philosophy : A Historical Analysis**, (Honolulu : University of Hawaii Press, 1976), pp. 3-8. พระพุทธเจ้าทรงมีชีวิตอยู่ในยุคสมัยแห่งการนิยมการออกบวช กระแสสังคมตลอดจนครอบครัวในการต่อต้านการออกบวชย่อมน้อยกว่าสังคมจีนซึ่งมีวัฒนธรรมความกตัญญูต่อบรรพบุรุษเป็นรากฐาน การออกบวชจึงหมายถึงการละทิ้งหน้าที่ที่พึงกระทำต่อบรรพบุรุษ ผู้ออกบวชย่อมมีความรู้สึกผิดได้ง่ายและได้มาก อันเป็นความแตกต่างด้วยบริบททางวัฒนธรรม.

และหน้าที่ต่อบรรพบุรุษ^{๑๑๙} ดังปรากฏในเรื่องราวของพระโพธิสัตว์กวนอิม (Quan Am) แห่งทะเลใต้ ตอนหนึ่งเป็นบทกวีว่า

ความเป็นเช่นนั้นเองในหนทางแห่งพุทธะช่างอัศจรรย์
ดวงใจของเราภักดีด้วยการบูชาบรรพบุรุษ
และความคิดแรกที่เราเริ่ม
คือคุณงามนุษยชาติ^{๑๒๐}

สิ่งที่น่าสนใจในการตีความเพื่อลดความขัดแย้งคือ การไม่ปฏิเสธคำสอนสำคัญของอีกศาสนาหนึ่ง พระพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธการบูชาบรรพบุรุษของขงจื๊อ และยังทำเพื่อนุษยชาติ เพื่อบอกว่า การปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาไม่ได้เห็นแก่ตัว “ไม่มีใครฝึกปฏิบัติเพียงเพื่อตัวเอง”^{๑๒๑}

การกราบการวะพื้นดิน (Touching the Earth) เป็นตัวอย่างหนึ่งของการตีความแบบบูรณาการทางศาสนาระหว่างพระพุทธศาสนากับคำสอนขงจื๊อ ดังที่ได้นำเสนอในบทที่ ๒ คือการกราบการวะพื้นดิน ๕ ครั้ง ในบทนี้เราจะวิเคราะห์การกราบการวะพื้นดินครั้งที่ ๑, ๒ และ ๓ ซึ่งเป็นการกราบการวะบรรพบุรุษทางสายเลือด บรรพบุรุษทางจิตวิญญาณ และบรรพบุรุษผู้บุกเบิกแผ่นดิน ตามลำดับ

^{๑๑๙} อุดมคติของพระพุทธศาสนาเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่มนุษยชาติอยู่แล้ว ดังพุทธพจน์เมื่อทรงส่งพระอรหันต์ ๖๐ รูปไปประกาศธรรม “เพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษยชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์” วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐. อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ทรงเน้นในการอนุเคราะห์แก่มนุษยชนคือธรรม “เราได้พ้นจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเขอก็จพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์” ทรงเห็นว่าการพ้นจากบ่วงทั้งปวงเป็นสิ่งประเสริฐ ควรแก่การเผยแผ่แก่ชนทั้งหลาย จึงเป็นที่มาของการประกาศธรรม “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป” วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐. การอนุเคราะห์ชาวโลกในลักษณะนี้ย่อมแตกต่างจากการอนุเคราะห์บรรพบุรุษในเชิงหน้าที่โดยทั่วไปที่บรรพบุรุษคาดหวังจากลูกหลาน หรือต่างจากคำสอนในสังคาลสูตรเรื่องทิศ ๖ หน้าที่ที่บุตรพึงมีต่อบิดามารดา ในทัศนะของผู้วิจัย การอนุเคราะห์ชาวโลกตามอุดมคติพระพุทธศาสนาน่าจะเน้นในแง่จิตใจให้พ้นทุกข์เป็นหลัก เรื่องอื่น ๆ น่าจะเป็นเรื่องรอง.

^{๑๒๐} “The suchness of the Buddha’s path is very wonderful

Our heart is loyal with filial piety

And the first thought we have

Is to look after humanity” Nhat Hanh, Thich, **Opening the Heart of the Cosmos**, p. 164.

^{๑๒๑} Nhat Hanh, Thich, **Opening the Heart of the Cosmos**, p. 163.

การกราบครั้งที่ ๑ นั้นแน่นอนว่าได้รับอิทธิพลจากคำสอนขงจื้อ เมื่อพิจารณาถึงเนื้อหาแล้วจะเห็นว่า มิได้เป็นเพียงการ “บูชา” บรรพบุรุษเท่านั้น แต่เป็นการพยายาม “เข้าใจ” พวกท่านรวมไปถึง “ให้อภัย” บรรพบุรุษด้วย เช่น บทบรรยายว่า “ลูกรู้ว่าบรรพบุรุษรักและสนับสนุนลูกหลานของท่านเสมอ แม้ว่าท่านไม่สามารถแสดงออกได้เพราะความยากลำบากที่ท่านได้พบเจอ”^{๑๔๒} ให้สติได้ครุ่นคิดถึงพันธะแห่งความเข้าใจ ความเมตตา อีกทั้งพิจารณาถึงความไม่มีตัวตนที่แบ่งแยกระหว่างเรากับบรรพบุรุษในตอนที่ว่า “ลูกเป็นการสืบต่อของบรรพบุรุษ ลูกขอแสดงความเคารพอย่างลึกซึ้ง ขอให้พลังงาน (แห่งความกตัญญู เบิกบาน มั่นใจ เคารพ และเมตตา) ไหลทั่วในกายลูก” ในขณะที่เดียวกันได้ช่วยเยียวยาการโกรธพ่อแม่หรือบรรพบุรุษ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเกิดขึ้นกับชาวตะวันตกที่ดำเนินชีวิตแบบปัจเจกอย่างสุดขีด เราจะเห็นว่า การกราบการระพินดินครั้งแรกที่ดูเหมือนจะเป็นประเพณีตามคำสอนขงจื้อนั้น ความจริงแล้วนำมาเพียงรูปแบบเท่านั้น เนื้อหาหลักธรรม เช่น สติ อนัตตา เป็นแนวคิดหลักของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

การกราบครั้งที่ ๒ การกราบบรรพบุรุษทางจิตวิญญาณ หรือทางธรรม มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เป็นการตีความหลอมรวมคำสอนขงจื้อเรื่องการบูชาบรรพบุรุษและพุทธานุสติอย่างชาญฉลาด การกราบการระพินดินครั้งที่ ๒ นี้อาจได้รับอิทธิพลจาก พระพุทธศาสนานิกายเซนสำนักเถาเคื่อง (Thao-Duong Zen School) ของเวียดนาม ในสมัยราชวงศ์ลี ซึ่งผสมผสานเซนและสุขาวดี (Pure Land) เข้าด้วยกัน^{๑๔๓} นิกายนี้เอ่ยนามพระพุทธเจ้า (ภาษาเวียดนามเรียก *Niem-Phat*^{๑๔๔}) เพื่อให้จิตเป็นสมาธิ^{๑๔๕} มีแนวทางว่า “เป้าหมายหนึ่งเดียว วิธีการหลายหลาก” (one purpose through

^{๑๔๒} “I know that parents always love and support their children and grandchildren, although they are not always able to express it skillfully because of difficulties they themselves encountered.” Nhat Hanh, Thich and the Monks and Nuns of Plum Village, *Plum Village Chanting and Recitation Book*, (Berkeley : Parallax Press, 2000), p. 28.

^{๑๔๓} เดิมเป็นวิธีการของพระพุทธศาสนาในจีนที่ร่วมมือกัน เพื่อให้ราชสำนักยอมรับพระพุทธศาสนาดีกว่าแข่งขันกัน. Thien-An, Thich, *Buddhism in Vietnam*, p. 76. สำหรับในเวียดนาม ผู้ก่อตั้งนิกายคือ พระอาจารย์เถาเคื่อง (Thao-Duong) ธรรมาจารย์ชาวจีนผู้จาริกไปสอนธรรมที่จามหรือจัมปา (เวียดนามทางใต้ในปัจจุบัน) โดยกษัตริย์ราชวงศ์ลียกทัพไปตีจามปา ท่านจึงเป็นเชลยสงคราม ต่อมาได้เป็นธรรมาจารย์ประจำราชสำนัก. ดิซ นัท ฮันห์, เมตตาภาวนาคำสอนว่าด้วยรัก, หน้า ๑๘๓-๑๘๔. และ Thien-An, Thich, *Buddhism in Vietnam*, p. 75.

^{๑๔๔} Nien-fo (Chinese), Nembutsu (Japanese)

^{๑๔๕} Thien-An, Thich, *Buddhism in Vietnam*, p. 77. น่าจะเป็นไปในแนวพุทธานุสติ คล้ายการบริกรรม “พุทโธ” – ผู้วิจัย.

different methods) หรือ “จุดหมายเดียวกัน ไปได้หลายเส้นทาง” (same destination but different directions) นั่นคือผสมผสานการเจริญสมาธิแบบสมณะ วิปัสสนา และการเอยนามพระพุทธรเจ้าเข้าด้วยกัน โดยมีเป้าหมายคือ รักษาจิตไม่ให้ข้องเกี่ยวกับความอยาก ให้มีการตระหนักรู้ภายใน (inner-realization) การกราบการวระพื้นดินครั้งที่ ๒ การวระบรรพบุรุษทางจิตวิญญาณนี้เป็นการเอยนามพระพุทธรเจ้า และครูบาอาจารย์อย่างมีความหมาย ท่านอธิบายว่า การเอยนามพระพุทธรเจ้า (พุทธานุสติ) ของนิกายสุขาวคินัน ผู้ปฏิบัติพึงพระพุทธรเจ้าเป็นสรณะ เป็นการอยู่ใกล้ชิดพระองค์ และได้รดน้ำเมล็ดพันธุ์แห่งพุทธร (the seed of Buddhahood) ซึ่งมีอยู่แล้วในตนเอง^{๑๔๖} จึงเป็นไปได้ว่า การกราบการวระพื้นดินครั้งที่ ๒ นี้ท่านได้รับอิทธิพลจากสำนักเถาเถิงอันเป็นเซนผสมสุขาวคินาบูรณาการร่วมกับการกราบการวระพื้นดิน เป็นทั้งพุทธานุสติและวิปัสสนาอยู่ในการปฏิบัติเดียว

การกราบการวระพื้นดิน ๒ ครั้งแรกบ่งบอกว่า เรามีบรรพบุรุษ ๒ ตระกูล คือบรรพบุรุษทางสายเลือดและทางจิตวิญญาณ ดิช นัท ฮันท์ เห็นว่าสังคมปัจจุบันสร้าง “วิญญาณที่หิวโหย”^{๑๔๗} (hungry ghosts) จำนวนมากและมีทุกข์ คนเหล่านี้ไม่มีความสุข ไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของอะไรเป็นคนหลงทาง ท่านเชื่อว่ายาเสพติดเป็นเพียงสาเหตุรองของปัญหา สาเหตุหลักคือ การขาดความหมายในชีวิตของผู้คนจำนวนมาก คนเสพยาเสพติดคือคนที่ขาดความสุข ไม่ยอมรับตัวเอง ไม่ยอมรับครอบครัว ไม่ยอมรับสังคมหรือประเพณีของตนเอง ต้องการละทิ้งสิ่งเหล่านี้ไปทั้งหมด แต่ในความเป็นจริงคือ ถึงแม้คนเหล่านั้นจะโกรธบรรพบุรุษหรือประเพณี สิ่งเหล่านั้นก็ยังอยู่ในตัวของพวกเขา^{๑๔๘} “เราไม่มีทางเลือกอื่นใดนอกจากการเข้าถึงรากฐานซึ่งอยู่ภายในตัวเรา ทันทีที่เราเชื่อมโยงกับสิ่งเหล่านี้ การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นในตัวเรา และความทุกข์ของเราจะเริ่มหลอม

^{๑๔๖} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, p. 128.

^{๑๔๗} หมายถึง คนที่ “ไม่มีรากฐาน” (rootless) คนที่ “ปรารถนาความรัก แต่ไม่ว่าเราจะรัก และเอาใจใส่เขามากเพียงใด พวกเขาก็อาจไม่สามารถรับความรักของเราได้ พวกเขารู้ว่าชีวิตมีความสวยงาม แต่ไม่สามารถสัมผัสความงามเหล่านั้นได้ เหมือนมีอะไรบางอย่างคอยขัดขวางมิให้พวกเขาสัมผัสความสดชื่นและสิ่งเยียวยารชีวิต พวกเขาต้องการสัมผัสชีวิตเท่านั้น ดังนั้นจึงหันเข้าหาเหล้า ยาเสพติด หรือมีเพศสัมพันธ์เพื่อให้ลืมมัน” ดิช นัท ฮันท์ เขียน, ธีรเดช อุทัยวิทยารัตน์ แปล, *ตานติในเรือนใจ*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐๕-๑๐๖. ท่านตีความโดยใช้ฐานทางพระพุทธศาสนา คือเปรตที่หิวโหย แต่ล้าคอเล็กกว่าที่อาหารหรือน้ำจะผ่านไปได้.

^{๑๔๘} ดิช นัท ฮันท์, *ตานติในเรือนใจ*, หน้า ๑๐๖-๑๐๕.

ละลายไป เราจะเห็นว่า เราเองก็เป็นส่วนหนึ่งของกระแสแห่งความต่อเนื่องของบรรพบุรุษของเรา”^{๑๔๕}

สำหรับความคาดหวังที่เรามีต่อบรรพบุรุษทั้งทางจิตวิญญาณและทางสายเลือดนั้น

ทำไมเราถึงคิดว่าตัวเองมีสิทธิเรียกร้องให้บรรพบุรุษสมบุญ ไม่มีที่ติ แม้ตัวเราเองยังมีข้อบกพร่อง ถ้าเราสามารถแลเห็น และยอมรับข้อบกพร่องในตัวเองได้ ก็เป็นเรื่องง่ายที่เราจะยอมรับบรรพบุรุษทั้งหลาย รวมถึงพ่อแม่ของเราด้วย ช่วงขณะที่เรายอมรับพวกท่านได้ เราจะรู้สึกสงบเปิดกว้างอย่างแท้จริง และแลเห็นว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของกระแสธารชีวิต”^{๑๔๖}

การกราบคารวะพื้นดินครั้งที่ ๓ กราบบรรพบุรุษผู้บุกเบิกแผ่นดิน ไม่ว่าจะอยู่ในประเทศไหน ให้เราเชื่อมต่อกับแผ่นดินและบรรพบุรุษแห่งแผ่นดินนั้น เราเคารวบุคคลเหล่านี้ รวมทั้งผืนดิน เพราะเราเป็นสิ่งที่สืบเนื่องมาจากองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้”^{๑๔๗} การกราบคารวะพื้นดินครั้งที่ ๓ นี่น่าจะเป็นการผสมผสานประเพณีน้อยเดา (Noi Dao) หรือการบูชาวีรบุรุษของชาติเข้าร่วมด้วย ประเพณีนี้มี ความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและความเป็นชาตินิยมของเวียดนาม ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ตรัง กษัตริย์บางพระองค์สร้างเจดีย์ในทางพระพุทธศาสนาเพื่ออุทิศให้วีรบุรุษเหล่านี้ผู้ปกป้องชาติจากการรุกรานของมองโกล หรือจีน”^{๑๔๘} บุคคลที่เป็นวีรบุรุษผู้กู้ชาติ ภายหลังอุทิศตนเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาจะได้รับการยกย่องอย่างมากในเวียดนาม”^{๑๔๙} เป็นการแสดงถึงความประสานสอดคล้องของการเคารพบรรพบุรุษ ความสงบสุขของแผ่นดินนั้น ๆ และพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงออกทางการกราบคารวะพื้นดิน

^{๑๔๕} ดิชนัท อันห์, *ตานติในเรือนใจ*, หน้า ๑๐๕.

^{๑๔๖} ดิชนัท อันห์, *เมตตาภาวนาคำสอนว่าด้วยรัก*, หน้า ๒๐๑.

^{๑๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๘.

^{๑๔๘} วีรบุรุษเลื่องชื่อเช่น ตรัน ฮุง เตา (Tran Hung Dao) ปกป้องชาติจากการรุกรานของกุบไล ข่าน หรือ ตรุง ตรัก (Trung Trac) และ ตรุง ญี่ (Trung Nhi) ต่อสู้กับทหารจากราชวงศ์อันของจีน ล้วนมีการสร้างวัดอุทิศให้ท่านเหล่านี้. Thien-An, Thich, *Buddhism in Vietnam*, pp. 112-113. อ้างถึง Nguyen-Khac-Kham, *Vietnamese Studies and Their Relationship to Asian Studies*, p.29 และ Sukumar Dutt, *Buddhism in East Asia*, pp. 107-108.

^{๑๔๙} นั่นคือ พระอาจารย์ตู ตรัง (Tuc-Trung) พี่ชายของ ตรัน ฮุง เตา พระอาจารย์ของพระเจ้าตรันนั้นทอง “เจ้าคุณตู ตรังเป็นพระโพธิสัตว์ กำเนิดในราชตระกูลตรัง...เมื่อประเทศตกอยู่ในอันตรายใหญ่หลวง ท่านช่วยป้องกันภัยสงครามถึงสองครั้ง หลังจากนั้นท่านอุทิศชีวิตให้กับการบำเพ็ญภาวนา” ดิชนัท อันห์, *อาศรมกลางเมฆ*, หน้า ๕๕.

การกราบการวะพื้นดินครั้งที่ ๔ กราบบุคคลที่เรารัก เป็นการทำความสมาธิภาวนาไปด้วย เพื่อให้เห็นว่า ความสุขของคนที่เรารักคือความสุขของเราเอง ขอบเขตที่ขวางกันความเป็นตัวตนอันเป็นมายาย่อมสลายไป นี่คือ เมตตาภาวนาที่ง่ายมาก เพราะสิ่งที่ใช้ในการเพ่งคือคนที่เรารัก^{๑๕๔}

การกราบการวะพื้นดินครั้งที่ ๕ กราบบุคคลที่ทำให้เราเป็นทุกข์ ให้มองเห็นว่าคนที่ทำให้เราเจ็บปวดนั้นย่อมทุกข์ทรมานด้วยเช่นกัน ขอให้เราระวางความรู้สึกเกลียดแค้นชิงชังลง “ชาวพุทธแท้จะมีแต่คนที่เขารักเท่านั้น ไม่มีศัตรู”^{๑๕๕}

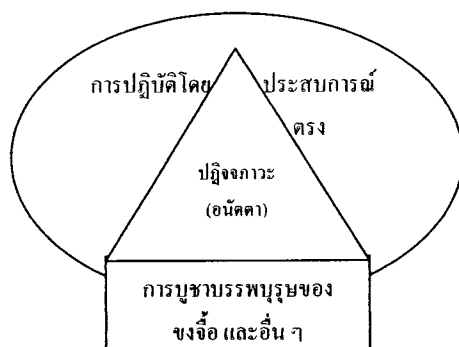
ในการตีความด้วยพิธีกรรมนี้ เราจะเห็นว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติมีมากกว่าเพียงการอ่าน (หรือฟัง) ตัวบท เพราะผู้ปฏิบัติใช้ท่าทาง คือการกราบ โดยวางแขนราบและแบมือเพื่อรับพลังจากบรรพบุรุษ นอกจากนั้น จุดเน้นที่สำคัญที่ทำให้ผู้ปฏิบัติมีส่วนร่วมในการตีความสูง คือทุกคนมีประสบการณ์เดียวกัน คือมีพ่อแม่ แม้บางคนจะโกรธพ่อแม่อยู่บ้าง แต่ย่อมปฏิเสธไม่ได้ว่าทุกคนต้องมีความรู้สึกร่วมบางอย่างที่เชื่อมโยงตนกับพ่อแม่ เมื่อผู้ปฏิบัติมีส่วนร่วมในการตีความสูง การนำประสบการณ์ “ที่นี่-เดี๋ยวนี้” คือสติเพื่อรดน้ำเมตต์พันธุ์ที่ดี ย่อมเกิดขึ้นได้ไม่ยาก นอกจากนั้น ผู้ปฏิบัติแต่ละคนมีบทบาทเป็นผู้ตีความตามประสบการณ์ของตนเองอีกด้วย

เราจะเห็นได้ว่า การกราบการวะพื้นดินเป็นการตีความแบบบูรณาการทางศาสนา ระหว่างพระพุทธศาสนากับคำสอนขงจื้ออย่างกลมกลืน กล่าวได้ว่าเนื้อหา คือ คำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา เช่น สติ อนัตตา สมาธิ วิปัสสนา ปัญญา ล้วนบรรจุอยู่เต็มภายในรูปแบบของการบูชาบรรพบุรุษของคำสอนขงจื้อ ขณะร่างกายสัมผัสพื้นโลก ตัวตนของเราจะละลายไป^{๑๕๖} และเชื่อมโยงกับบรรพบุรุษแห่งสายเลือด จิตวิญญาณ แผ่นดิน คนที่เรารัก และได้ให้อภัยคนที่ทำให้เราเดือดร้อน

^{๑๕๔} ดิษ นัท ฮันท์, เมตตาภาวนาคำสอนว่าด้วยรัก, หน้า ๑๕๐.

^{๑๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๔.

^{๑๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

ภาพที่ ๓.๑ การตีความแบบบูรณาการทางศาสนา ระหว่างพระพุทธศาสนากับคำสอนขงจื้อ

๓.๔.๒.๑ การตีความแบบบูรณาการทางศาสนา ระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสนาคริสต์

ดิช นัท ฮันห์ ให้ความสำคัญแก่ลัทธิคริสต์ศาสนามาก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะท่านมีฐานความรู้ลัทธิคริสต์ศาสนามาก่อนข้างดี จากการศึกษาวิชาศาสนาเปรียบเทียบที่มหาวิทยาลัยพรินซ์ตัน รวมทั้งการสอนวิชานี้ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ในช่วงทศวรรษ ๑๙๖๐ และอีกส่วนที่สำคัญ น่าจะมาจากประสบการณ์ชีวิตของท่านที่ต้องเผชิญกับความขัดแย้งทางศาสนา (ซึ่งเกี่ยวพันกับความขัดแย้งทางการเมือง) ซึ่งฝังลึกอยู่ในใจของชาวเวียดนามนับตั้งแต่สมัยที่ฝรั่งเศสล่าอาณานิคมและนำมิชชันนารี (missionaries) เข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ในเวียดนาม^{๔๔๗}

จากประสบการณ์ชีวิตของ ดิช นัท ฮันห์ ศาสนามีอาจแยกออกจากการเมือง สังคม และวิถีชีวิต หลักการของท่านคือ “ชีวิตทางศาสนา คือชีวิต”^{๔๔๘} (religious life is life) อีกประการหนึ่งในขณะที่คนส่วนใหญ่เห็นว่า ปรัชญาพื้นฐานระหว่างคริสต์กับพุทธแตกต่างกัน พระพุทธศาสนาสอนเรื่องการเกิดใหม่ (rebirth) การไม่มีตัวตน และสัจยัญตา แต่ศาสนาคริสต์สอนว่ามีชีวิตเดียว มีตัวตนที่แท้จริง (real self) อีกทั้งยืนยันถึงการดำรงอยู่ แต่ในทัศนะของ ดิช นัท ฮันห์ เหล่านี้เป็นการมองอย่างผิวเผิน พระพุทธศาสนาและศาสนาคริสต์มิได้มีเพียงรูปแบบเดียว จึงมีหนทางนำไปสู่

^{๔๔๗} ในศตวรรษที่ ๑๗ มิชชันนารีชื่อเล็กซานเดรีย เดอ โรดส์ (Alexandre de Rhode) เขียนถึงประเทศเวียดนามว่า “เหมือนถูกสาป ดันไม้ไผ่โกรนถูกโค่นล้ม กิ่งก้านหัก เมื่อสากยะ (พระพุทธเจ้า) ผู้ชั่วช้าและหลอกลวงพ่ายแพ้ เรื่องโกหกในอุดมคติที่สร้างขึ้นจากเขาย่อมถูกทำลายลง” Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, p. 5.

^{๔๔๘} Ibid., p.1.

ความเข้าใจในศาสนาทั้งสองได้หลายทาง ถ้าเรามองอย่างลึกซึ้งเราจะเห็นความเหมือนกันในศาสนาทั้งสอง เปรียบได้กับส้มและมะม่วงซึ่งเป็นผลไม้เหมือนกัน มีกรดผลไม้และน้ำตาลเหมือนกัน ต่างกันที่การปรากฏที่เน้นบางอย่างมากกว่า เช่น ส้มเปรี้ยวกว่า มะม่วงหวานกว่า เป็นต้น^{๑๕๕}

การตีความแบบบูรณาการทางศาสนาระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสนาคริสต์ของ ดิชนัท ฮันท์ นั้น สังกัดได้ว่า ท่านตีความให้สอดคล้องมากกว่าจะแตกต่าง การนำบทตอนใดในคัมภีร์มา “ตีความ” ย่อมถูก “เลือก” โดยผู้ตีความ เพื่อให้มีจุดร่วมบางอย่างเหมือนกัน จึงจำเป็นต้องเลือกตีความ (selective interpretation) ในส่วนที่สอดคล้องกันก่อน แล้วจึงนำแต่ละตอนนั้นมาอธิบายว่าตีความอย่างไร ซึ่งการตีความแบบบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสนาคริสต์ของ ดิชนัท ฮันท์ มีประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

๑. การตีความโดยเน้นถึงศักยภาพของมนุษย์ ใช้วิธีการตีความตามตัวอักษรและข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ (Historico-literal Interpretation) สันนิษฐาน

การตีความตามตัวอักษรและข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์นี้มีมานานแล้ว เชื่อว่ามีในทุกวัฒนธรรม แต่เป็นที่รู้จักดีว่าเป็นการตีความของสำนักแอนทิโอค (Antioch)^{๑๖๐} ซึ่งยึดการตีความโดยเน้นความถูกต้องตามตัวอักษรและประวัติศาสตร์^{๑๖๑} (literally and historically true) กล่าวคือ คัมภีร์ว่าอย่างไรก็เข้าใจตรงตามความหมายของคำอย่างนั้น เช่น ในปฐมการณว่า “พระเจ้าสร้างโลก ๖ วัน” ก็หมายถึง ๖ วันจริง ๆ วันละ ๒๔ ชั่วโมงอย่างที่เรารู้จักกันทุกวันนี้^{๑๖๒} พุดง่าย ๆ คือสำนักนี้ถือว่า ความหมายของคัมภีร์อยู่ที่ความหมายของคำ แต่ละคำมีความหมายตายตัว^{๑๖๓}

^{๑๕๕} Nhat Hanh, Thich, *Going Home : Jesus and Buddha as Brothers*, p.16.

^{๑๖๐} นักคิดคนสำคัญคือธีโอดอร์ (Theodore) ให้ความสำคัญแก่ตัวบทและด้านไวยากรณ์รวมทั้งพระเยซูในประวัติศาสตร์ที่ “พุ่งขึ้นจากเบื้องล่าง” (“Sprung from beneath”) เพื่อร่วมทุกข์ร่วมสุขกับมนุษยชาติและยกระดับศีลธรรมให้สูงขึ้น. Jasper, David, *A Short Introduction to Hermeneutics*, (Louisville : Westminster John Knox Press, 2004), pp. 38-39.

^{๑๖๑} Jasper, David, *A Short Introduction to Hermeneutics*, pp. 36-38.

^{๑๖๒} กิรติ บุญเจือ, *ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น ศาสนาอรรถปริวรรตของมนุษยชาติ (ช่วงพหุนิยม)*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๖.

^{๑๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๖. ผู้วิจัยเห็นด้วยกับท่านว่าวิธีการตีความแบบนี้ “เป็นสาเหตุแห่งความแตกแยกและทำให้ต่างฝ่ายต่างยึดมั่นและหัวรุนแรง” (หน้าเดียวกัน) การยึดมั่นกับความหมายของคำว่าเป็นจุดหมายสุดท้ายก็ไม่ต่างกับการมองไม่เห็นดวงจันทร์ เห็นแต่นิวที่ชี้ไปยังดวงจันทร์และเข้าใจว่านั่นเป็นความจริงสูงสุดนั่นเอง.

สำหรับ ดิซ นัท ฮันห์ แม้ว่าท่านใช้การตีความตามตัวอักษรและข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ในการหาความสอดคล้องของคัมภีร์ แต่ท่านไม่ได้ใช้การตีความในลักษณะนี้ในเชิงนิรุกติศาสตร์ (philology) หรือตรรกวิทยาแบบอริสโตเติลเช่นสำนักแอนติอาค ท่านเพียงใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ตามที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกหรือในไบเบิล โดยหยิบยกมาเพื่อการเปรียบเทียบความเหมือนหรือความสอดคล้องของชีวิตของพระพุทธเจ้าและพระเยซูคริสต์ เมื่อยังทรงดำรงพระชนม์ชีพ เช่น เมื่อพระพุทธองค์ประสูติได้ไม่นาน มีดาบสอายุมากซื้อสืบท่านายว่า จะทรงเป็นศาสดาที่ยิ่งใหญ่ของโลก แต่ร่ำไห้ว่าตนคงไม่ได้มีชีวิตอยู่แล้วในเวลานั้น^{๑๖๔} ส่วนพระเยซูนั้น เมื่อประสูติได้แปดวันถูกนำไปเข้าพิธีขลิบองคชาติ (circumcision) ทรงได้รับการทำนายว่า จะมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงของมนุษยชาติ^{๑๖๕} นอกจากนั้น การมองโลกและการแสวงหาความจริงของศาสดาทั้งสองท่านมีความคล้ายคลึงกัน “เมื่อยังทรงพระเยาว์ พระพุทธเจ้าและพระเยซูต่างตระหนักว่าชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์”^{๑๖๖} จึงออกแสวงหาความจริง พระพุทธเจ้าในพระชันษา ๒๙ เสด็จออกผนวช และทรงบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเมื่อพระชันษา ๓๕ พระเยซูคริสต์ใช้เวลาเพียงลำพังบนภูเขาและทะเลทราย

ความสำคัญในการตีความของ ดิซ นัท ฮันห์ ในกรณีนี้มีได้อยู่ที่ “วิธีการ” แต่อยู่ที่เนื้อหาที่ท่านตีความ ท่านใช้วิธีการตีความตามตัวอักษรและข้อเท็จจริงตามประวัติศาสตร์ เฉพาะประวัติของศาสดาทั้งสอง เป้าหมายของการตีความคือ การนำเสนอชีวิตจริงของศาสดาทั้งสอง “ในฐานะมนุษย์ ท่านทั้งสองมีชีวิตในวิถีที่เราก็มีชีวิตเช่นนั้นได้เช่นกัน”^{๑๖๗} ผู้วิจัยอยากใช้คำว่า “มนุษย์นิยม”^{๑๖๘} (human oriented) ในนัยที่ตรงข้ามกับ “เทวนิยม” กล่าวคือ ให้ความสำคัญแก่มนุษย์

^{๑๖๔} “แต่อายุของอาดัมภาพเหลืออยู่ใน โลกนี้ไม่นาน

อาดัมภาพจะต้องมรณภาพไปในระหว่างนี้

อาดัมภาพนั้นจะไม่ได้สดับธรรมของพระกุมาร

ผู้ทรงมีความเพียรหาผู้เสมอเหมือนมิได้

เพราะเหตุนี้ อาดัมภาพจึงเร้าร้อนถึงความพินาศ ทุกข์ใจ” ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๗๐๐/๖๖๖.

^{๑๖๕} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, pp.45-46.

^{๑๖๖} *Ibid.*, p.48.

^{๑๖๗} *Ibid.*, p.37.

^{๑๖๘} หมายถึง เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ในการแปรเปลี่ยน โดยไม่ต้องร้องขอจากเทวดาหรือรอให้พระเจ้ามาคลอใจ สติคือศักยภาพนั้น - ผู้วิจัย

พระพุทธเจ้าและพระเยซูก็เป็นมนุษย์เช่นเดียวกับเรา ท่านทั้งสองได้เข้าถึงความจริงได้ด้วยการปฏิบัติ ซึ่งหากเราปฏิบัติโดยมีท่านเป็นตัวอย่าง ก็ย่อมเข้าถึงได้เช่นกัน

พระพุทธเจ้ามิใช่เทพ พระองค์ทรงเป็นมนุษย์เช่นเดียวกับท่านและข้าพเจ้า และทรงมีความทุกข์เช่นเดียวกับเรา หากเราไปพบพระองค์ด้วยหัวใจที่เปิดกว้าง พระพุทธองค์ย่อมทรงทอดสายพระเนตรแห่งความกรุณามายังเรา แล้วตรัสว่า “เพราะท่านมีความทุกข์ในหัวใจ ท่านจึงสามารถเข้ามาในหัวใจของเราได้”^{๑๖๕}

ส่วนพระเยซูนั้น แม้ว่าส่วนใหญ่แล้วชาวคริสต์เห็นพระองค์เป็น “บุตรแห่งพระเจ้า” (the Son of God) หาก ดิซ นัท ฮันท์ เน้นย้ำในการกระทำของพระองค์ที่เป็นตัวอย่างในการปฏิบัติแก่เรา

พระเยซูทรงดำรงชีวิตพระองค์เองเช่นเดียวกับที่ทรงสั่งสอนผู้อื่น การศึกษาชีวิตของพระองค์มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเข้าใจคำสอนของพระองค์ สำหรับข้าพเจ้า ชีวิตของพระเยซูคือคำสอนอันเป็นพื้นฐานที่สุด มีความสำคัญยิ่งกว่าสรีรวิทยาในการฟื้นคืนชีพ (resurrection) หรือสรีรวิทยาในชีวิตนิรันดร์^{๑๖๖}

ความสำคัญของพระเยซูที่ท่านเน้นมิใช่ “บุตรพระเจ้า” หากทรงเป็น “มนุษย์” ที่มีการประพฤติดนเป็นแบบอย่าง ปฏิบัติตนอย่างที่ดีสอนคนอื่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถูกบันทึกไว้ในคัมภีร์เป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ท่านนำมาเชื่อมโยงเพื่อบอกว่า “ประสบการณ์ทางศาสนา คือประสบการณ์ของมนุษย์”^{๑๖๗} มีข้อสังเกตว่า การตีความตามตัวอักษรและข้อเท็จจริงตามประวัติศาสตร์นั้น ดิซ นัท ฮันท์ อธิบายเฉพาะพระเยซูเท่านั้น ท่านไม่เคยนำพระเจ้า (God) ในพันธสัญญาเก่ามาตีความในลักษณะนี้เลย

๒. การตีความโดยคำนึงถึงบริบท (context) ทางสังคม เมื่ออ่านคัมภีร์ทั้งพุทธและคริสต์ให้พยายามระลึกอยู่เสมอว่า สิ่งที่พระเยซูหรือพระพุทธเจ้าตรัสนั้น เป็นการตรัสแก่บุคคลใดหรือคนกลุ่มใด ในโอกาสใด นั่นคือการพยายามเข้าใจใน “บริบท” แวดล้อมในการพูดของทั้งสองท่านเพื่อจะเข้าใจถึงความหมาย “พระองค์ตรัสอะไรอาจจะสำคัญน้อยกว่า พระองค์ตรัสอย่างไร”^{๑๖๘} ท่าน

^{๑๖๕} Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, p.1

^{๑๖๖} Nhat Hanh, Thich, **Living Buddha, Living Christ**, p.36.

^{๑๖๗} **Ibid.**, p.179.

^{๑๖๘} **Ibid.**, p.53.

เชื่อว่าหากเราเข้าใจบริบท เราจะอยู่ใกล้ซิดิพระเยซูหรือพระพุทธเจ้ายิ่งขึ้น แต่หากเราทำการวิเคราะห์คำ เพื่อค้นหา “ความหมายอันลึกซึ้ง” (deepest meaning) โดยไม่เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง เราอาจหลงประเด็นได้ ตัวอย่างของการตีความโดยคำนึงถึงบริบท เช่น คำสอนเรื่องอนัตตาอันเชื่อมโยงกับการปฏิรูปความอยู่ดีธรรมในสังคม ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในการตีความพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

การตีความโดยพิจารณาบริบท ทำให้ผู้ตีความได้พิจารณาถึงเจตนารมณ์ที่แท้จริงของผู้พูดได้มากขึ้น แทนที่จะไปติดอยู่กับถ้อยคำ ถ้อยคำนั้นย่อมสัมพันธ์กับบริบท มิได้เป็นความจริงสมบูรณ์ วิธีการนี้แตกต่างจากการตีความตามตัวอักษรและข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ (Historico-literal Interpretation) อย่างมาก การตีความตามตัวอักษรและข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์นั้น ผู้ตีความต้องใช้ความสามารถในเชิงนิรุกติศาสตร์ เพราะยึดความหมายของคำเป็นที่สุด แต่การตีความตามบริบทนั้น “เราต้องใช้ทักษะและปัญญาของตัวเองเพื่อค้นหาเจตนารมณ์ที่แท้จริง (true intention) ของพระพุทธเจ้าในการกล่าวถึงคำสอนใด ๆ”^{๑๖๓}

๓. การตีความเปรียบเทียบเชิงอุปมาอุปไมย (Allegorical Interpretation) นี่เป็นการวิเคราะห์การตีความในเชิงรูปแบบ ในการตีความสองคัมภีร์ที่มีอายุห่างกัน ๕๐๐-๖๐๐ ปี อีกทั้งมีบริบททางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมแตกต่างกันมาก อาจเป็นไปได้โดยวิธีการตีความเปรียบเทียบเชิงอุปมาอุปไมย

การตีความเชิงอุปมาอุปไมยเป็นที่รู้จักในโลกตะวันตก ตามแนวคิดเพลโต (Plato) ว่าความหมายจริง ๆ ที่ต้องการสื่ออยู่นั้นอยู่เหนือประสบการณ์ธรรมดาที่ไม่อาจหาคำพูดมาบรรยายตรง ๆ ได้ ต้องเปรียบเทียบกับความหมายธรรมดาที่คนเข้าใจ จึงเป็นภาษาปริศนา คือสิ่งที่เห็นสัมผัสได้อย่างธรรมดา ๆ ในโลกนี้ก็ได้ หรือสิ่งที่เห็นไม่ได้ สัมผัสไม่ได้ก็ได้^{๑๖๔} ต่อมาได้พัฒนาเป็นวิธีการตีความไบเบิลเมื่อนักคิดคริสเตียนยุคแรก ๆ หาวีธีว่าจะตีความพันธสัญญาเก่าอย่างไร^{๑๖๕} จะตีความตามตัวอักษร (literal interpretation) หรืออุปมาอุปไมย (Allegorical Interpretation) มีสอง

^{๑๖๓} Nhat Hanh, Thich, **Thundering Silence**, p.30.

^{๑๖๔} กิรติ บุญเจือ, **ชุดปรัชญาและศาสนาเซนส์จอห์น ศาสนาอรรถปริวรรตของมนุษยชาติ**, หน้า ๑๒๗-๑๒๘.

^{๑๖๕} คริสเตียนเอาไบเบิลของยิว (Hebrew Bible) มาเป็นคัมภีร์ของตน เรียกว่า พันธสัญญาเก่า (Old Testament) นี่เป็นการตีความของคริสเตียน. Jasper, David, **A Short Introduction to Hermeneutics**, p. 30.

สำนักเกิดขึ้นคือสำนักอเล็กซานเดรีย (Alexandria)^{๑๖๖} ในอียิปต์ ซึ่งมีแนวทางการตีความแบบอุปมานิทัศน์หรือสัญลักษณ์ (symbolic) และสำนักแอนท็อก (Antioch)^{๑๖๗} ซึ่งยึดการตีความแบบเดิมของยิว คือตามตัวอักษรและข้อเท็จจริงตามประวัติศาสตร์^{๑๖๘} ดังได้กล่าวแล้วในหัวข้อก่อน

สำหรับ ดิช นัท ฮันท์ นั้น ท่านใช้วิธีการตีความแบบนี้ค่อนข้างมาก เช่น การเปรียบเทียบศาสนาประจวบผลไม้ม “ข้าพเจ้าไม่อาจจินตนาการได้เลยว่าใครจะทนกินผลไม้เพียงชนิดเดียวอยู่ได้”^{๑๖๙} ท่านเห็นว่าศาสนาทั้งสองเป็นผลไม้ที่แท้ (authentic fruits) คือประกอบด้วยแสงแดด สายฝน แร่ธาตุ เช่น กลูโคสและกรดผลไม้ เป็นอาทิ สิ่งที่แตกต่างกันคือการปรากฏ (manifestation) เท่านั้น ประสบการณ์ที่แท้ (authentic experience) ทำให้ศาสนาเป็นศาสนาที่แท้จริง ประสบการณ์ทางศาสนาคือประสบการณ์ของมนุษย์^{๑๗๐} หากศาสนาเป็นศาสนาที่แท้จะประกอบด้วยความมั่นคง ความเบิกบาน ความสงบ และความรัก เช่นเดียวกับกลูโคสและกรดผลไม้มีในผลไม้แต่ในอัตราส่วนหรือการเน้นที่ต่างกัน แต่เราไม่อาจบอกได้ว่า ศาสนาใดศาสนาหนึ่งมีใช้ศาสนาที่แท้จริง^{๑๗๑}

^{๑๖๖} นักคิดคนสำคัญผู้เริ่มจุดประกายอุปมานิทัศน์ คือไฟโล (Philo) ผู้อ่านไบเบิลของยิวด้วยสายตาของนักปรัชญากรีก และเห็นว่าควรอ่านแบบอุปมานิทัศน์มากกว่าตามตัวอักษร คัมภีร์มิได้สื่อเพียงความหมายเดียว แต่หลายความหมาย ความจริงในปรัชญากรีกมิได้ต่างจากความจริงในคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ ทุกตัวอักษรมีความสำคัญและความหมายอันลึกซึ้ง นักคิดผู้มีชื่อเสียงแห่งสำนักนี้มีคลิเมนต์ (Clement) และโอริเจน (Origen). Jasper, David, *A Short Introduction to Hermeneutics*, pp. 37-38. เช่น เมื่อโมเสสพาชาวยิวข้ามทะเลแดงได้สำเร็จ แด่กองทัพฟาโรห์ที่ตามมาถูกน้ำกลืนสิ้นชีพหมด รวมทั้งม้าและคนขี่ม้า คลิเมนต์ตีความหมายว่า “กิเลสและตัณหาประสาศัตว์ที่มีมากชา รวมทั้งผู้ซึ่งมันซึ่งชักบังเหียนให้พาไปสู่โลกีย์สุข พระองค์ก็ได้ทรงทุ้มลงทะเลนั่นคือให้หมกมุ่นอยู่ในความสับสนวุ่นวายของโลก” กิรีติ บุญเจือ, *ชุดปรัชญาและศาสนาเขนด้อจฮัน ศาสนาอรรถปริวรรตของมนุษยชาติ*, หน้า ๑๒๕. อ้างถึง Philo, *The Allegories of the Sacred Laws*, 61:19.

^{๑๖๗} สำนักนี้ถือว่า การอ่านพันธสัญญาเก่าจากพันธสัญญาใหม่ (การตีความพันธสัญญาเก่าด้วยหลักธรรมและแนวคิดจากพันธสัญญาใหม่ – ผู้วิจัย) มิใช่การศึกษาคัมภีร์ (typology) หากเป็นการเปรียบเทียบ (comparison) นอกจากนั้น เขายังประณามโอริเจนแห่งสำนักอเล็กซานเดรียที่ไม่สามารถเข้าใจไบเบิลตามความเป็นจริงตัวอักษรและประวัติศาสตร์. Jasper, David, *A Short Introduction to Hermeneutics*, pp. 38-39.

^{๑๖๘} Jasper, David, *A Short Introduction to Hermeneutics*, pp. 36-38.

^{๑๖๙} Berrigan, Daniel and Nhat Hanh, Thich, *The Raft Is Not the Shore*, p. 31.

^{๑๗๐} แนวคิดนี้ได้นำเสนอแล้วในการตีความแบบจิตวิจักขณ์ที่เน้นประสบการณ์ทางจิต มีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่าการให้ความสำคัญแก่นมนุษย์บ่งชี้ว่า ท่านเป็นมนุษยนิยมอย่างยิ่ง.

^{๑๗๑} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, pp. 194-195.

สังเกตได้ว่า ท่านตีความหลักธรรมของศาสนาคริสต์ให้เข้ากับพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานิกายโศคาจารและการฝึกสติ เป็นต้นว่า บาปกำเนิด (Original sin) ของศาสนาคริสต์นั้น ท่านตีความว่า ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า เมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดี (negative seeds) เช่น เมล็ดพันธุ์แห่งความเกลียด ความกลัว ซึ่งมีอยู่ในทุกคน ซึ่งสามารถแปรเปลี่ยนได้เมื่อเราสัมผัส เมล็ดพันธุ์แห่งพุทธะ นั่นหมายความว่า บาปกำเนิดถูกแปรเปลี่ยนเมื่อบุคคลนั้นสัมผัสพระวิญญาณศักดิ์สิทธิ์^{๑๘๒} (the Holy Spirit) ท่านเปรียบเทียบพระวิญญาณศักดิ์สิทธิ์คือสติ อีกตอนหนึ่งท่านบอกว่า “สติคือพระพุทธเจ้า สติเปรียบได้กับพระวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นพลังของพระเจ้า”^{๑๘๓} และอีกตอนหนึ่งเปรียบเทียบสติกับพระวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ “สติเป็นพลังของพระพุทธเจ้า พระวิญญาณศักดิ์สิทธิ์เป็นพลังของพระเจ้า ทั้งสองมีศักยภาพที่ทำให้เราดำรงอยู่ในปัจจุบัน มีชีวิตอย่างเต็มที่ที่เข้าใจอย่างลึกซึ้ง”^{๑๘๔}

เมื่อพระเยซูคริสต์หักขนมปังและรินไวน์ พระองค์ได้กล่าวแก่สาวกทั้งหลายว่า นี่คือร่างกายของข้าพเจ้า นี่คือเลือดของข้าพเจ้า จงดื่ม จงกิน และท่านจักมีชีวิตนิรันดร์^{๑๘๕} ดิษ นัท ฮันท์ เห็นว่า เป็นการกระตุ้นเตือนให้สาวกตื่นขึ้นจากการขาดสติ^{๑๘๖}

พระกระยาหารมื้อสุดท้ายคือ อาหารเพื่อเจริญสติ ถ้าตอนนั้นสาวกทุกท่านเฝ้าจิตใจอันสับสนไปได้ และกักกินขนมปังอย่างรู้ตัวทั่วพร้อม นั่นไม่ใช่พุทธธรรมละหรือ อาจไม่มีการใช้ถ้อยคำจำพวก “มีสติ” หรือ “ภาวนา” แต่ข้อเท็จจริงก็คือ เมื่อบุคคลทั้งสิบสามท่านนั่งกินด้วยกันอย่างมีสติ นั่นก็คือการปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนาอย่างแน่นอน^{๑๘๗}

^{๑๘๒} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, p. 44.

^{๑๘๓} Nhat Hanh, Thich, *Going Home : Jesus and Buddha as Brothers*, p. 18.

^{๑๘๔} *Ibid.*, p. 5.

^{๑๘๕} ท่านอาจไม่คิดว่านี่เป็นการตีความ “ขนมปังและไวน์ไม่ใช่สัญลักษณ์ (symbol) มันประกอบด้วยความจริง เช่นเดียวกับเรา” แท้จริงแล้วท่านต้องการเน้นสติตนเอง นอกจากนั้นยังแนะนำให้กินขนมปังอย่างมีสติด้วย “หากสมาธิเรายังไม่เข้มแข็งพอ ให้เราเอ่ยคำว่า “ขนมปัง” เหมือนเรียกชื่อคนรักของเรา บัดนั้น ขนมปังจะเผยแสดงตัวมันแก่เราทั้งหมด เราจะหย่อนมันลงในปากและเคี้ยวด้วยความรู้ตัวอย่างแท้จริง น่าจะเรียกว่า “อาหารมื้อแรก” (the First Supper) เพราะทุกอย่างใหม่สด.” Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, p. 32.

^{๑๘๖} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, p. 30.

^{๑๘๗} ดิษ นัท ฮันท์ เขียน, สดใส ชันติวรพจน์ แปล, เพชรตัดทำลายมายา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๔), หน้า ๖๕-๖๖.

อีกตัวอย่างหนึ่งของการตีความแบบอุปมานิทัศน์คือเรื่องการกลับชาติมาเกิด เกือบหนึ่งในสี่ของประชากรยุโรปและอเมริกาเชื่อในการกลับชาติมาเกิด^{๑๕๔} (reincarnation) ซึ่งในที่นี้มีความหมายว่า วิญญาณกลับคืนสู่ร่างกาย แนวคิดนี้แทรกซึมอยู่ในความคิดของชาวคริสต์ มีจุดเริ่มต้นจากการสอนของอริเจิน (Origen) ในคริสต์ศตวรรษที่ ๓ กล่าวถึงการ “มีอยู่ก่อน” (pre-existence) ของวิญญาณก่อนการเกิดขึ้นของร่างกาย แนวคิดนี้ถูกปฏิเสธโดยคริสตจักร

ดิช นัท ฮันห์ เห็นว่าคำสอนของศาสนาเรื่อง “การฟื้นคืนชีพ”^{๑๕๕} (resurrection) ย่อมเกี่ยวข้องกับ “การกลับชาติมาเกิด” ท่านจึงใช้ฐานของแนวคิดกลับชาติมาเกิดที่เป็นที่รู้จักกันนั้นอธิบายว่า การยอมรับเรื่องการกลับชาติมาเกิดนั้น เป็นการยอมรับว่า ร่างกายไม่ยั่งยืนแต่วิญญาณยั่งยืน เพราะกลุ่มผู้ฟังของท่านเป็นชาวตะวันตก (ในกรณีนี้ ท่านตีความโดยคำนึงถึงพื้นฐานความรู้และความเชื่อของผู้อ่านด้วย - ผู้วิจัย) ท่านจึงอธิบายว่า “พวกท่านอาจประหลาดใจหากทราบว่า ชาวพุทธในเอเชียไม่ได้ขึ้นชอบการกลับชาติมาเกิดเลย พวกเขาต้องการให้วิญญาณแห่งการเกิดการตายสิ้นสุดลง นั่นหมายถึง ความทุกข์ย่อมสิ้นสุดลง...”^{๑๕๖}

ไม่มีสิ่งใดเรียกได้ว่าเป็น “ตัวตน” มีเพียงขั้น ๕ เท่านั้น ความรู้แม้วิญญาณ (soul) ก็ไม่อมตะ เปิดทางให้เราเข้าใจความจริงยิ่งขึ้น วิญญาณ (soul) ประกอบด้วย ความรู้สึก การจำได้ หมายรู้ สภาวะของจิต และการรับรู้ ในพระพุทธศาสนา เราเรียกว่า “การเกิดใหม่” (rebirth) แต่คำนี้ทำให้เกิดปัญหาเช่นกัน เพราะเรามักเข้าใจว่า “เกิด” หมายถึง จากไม่มีอะไรเลยกลายเป็นอะไรสักอย่าง แต่ความจริงแล้วไม่มีอะไรที่มาจากไม่มีอะไร มีบางอย่างอยู่แล้วแต่ในรูแบบอื่น ดังนั้นคำที่เหมาะสมน่าจะเป็น “การปรากฏ” (manifestation) หรือ “วิญญูปติ” (vijñapti) และ “การกลับมาปรากฏ” (remanifestation) ซึ่งหมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายย่อมมีอยู่พร้อมแล้วในรูแบบบางอย่าง และเมื่อเหตุปัจจัยเพียงพอ สิ่งนั้นย่อมปรากฏขึ้น^{๑๕๗}

เราจะเห็นได้ว่า “การกลับมาเกิดใหม่” ที่เดิมชาวตะวันตกเข้าใจตามแนวคิดของอริเจิน ท่านได้นำมาเปรียบเทียบกับ “การเกิดใหม่” อันเป็นแนวคิดเดิมของชาวพุทธ และในขณะเดียวกันก็ยกระดับความเข้าใจผู้ฟังให้สูงขึ้นโดยสอนอนิจจังและอนัตตา และนำไปสู่ “การปรากฏ” ซึ่งเป็นแนวคิดหลักของนิกายการปรากฏขึ้นเท่านั้น (Manifestation-Only School) ซึ่งเป็นวิญาณวาทสาย

^{๑๕๔} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha Living Christ*, pp. 131-132.

^{๑๕๕} เมื่อพระเยซูถูกตรึงกางเขน พระองค์สิ้นชีพ แต่แล้วก็ฟื้นคืนชีพ (resurrection) ขึ้นมาอีกครั้ง.

^{๑๕๖} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha Living Christ*, p. 132.

^{๑๕๗} *Ibid.*, pp. 133-135.

จีน ในเรื่องอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา คือปฏิจจสมุปบาท “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ย่อมมี” โดยไม่ได้เอ่ยถึงศัพท์เฉพาะทางพระพุทธศาสนาเลย

นอกจากนั้น ยังมีการเปรียบเทียบอีกมาก เช่น “การสัมผัสนิพพาน การสัมผัสปรหมัตตมิตี คือการยอมตนในพระเจ้าอย่างสุดจิตสุดใจ”^{๑๕๒} หากคลื่อนรู้ว่ามีอยู่เบื้องหลังของการดำรงอยู่ของตน มันก็จะไม่รู้สึกรู้สีก้าวและเศร้าเลย”^{๑๕๓} เช่นเดียวกับเมื่อชาวคริสต์ได้วางใจใน พระเจ้าซึ่งอยู่เบื้องหลัง การดำรงอยู่ของตน ความกลัวของเขาก็พลันสูญสิ้น

“ทุกสิ่งทุกอย่างและทุกคนล้วนอยู่ในนิพพาน ในอาณาจักรแห่งพระเจ้า”^{๑๕๔} นั่นคือ เราทุกคนมีเมล็ดพันธุ์แห่งนิพพาน และอาณาจักรแห่งพระเจ้าอยู่แล้วในตัว

“การใคร่ครวญของศาสนิกชาวคริสต์รวมไปถึงการวางใจในพระเจ้า ซึ่งอาจมาคิดว่าเทียบเท่ากับการได้สัมผัสนิพพาน”^{๑๕๕} พระเจ้านั้นแม้จะไม่อาจอธิบายได้ด้วยมโนทัศน์และความคิด แต่ไม่ได้หมายความว่าเราไม่อาจมีประสบการณ์ต่อพระเจ้า หากคลื่อนไม่ต้องตายเพื่อจะเป็นน้ำ เราย่อมไม่ต้องตายเพื่อเข้าถึงอาณาจักรของพระเจ้าซึ่งมีอยู่แล้วที่นี่และเดี๋ยวนี้ พลังของพระวิญญาณศักดิ์สิทธิ์จะนำเราไปสู่อาณาจักรแห่งพระเจ้า”^{๑๕๖} ในที่นี้ท่านอ้างถึงนักเทววิทยานามพอล ทิลลิช (Paul Tillich) ผู้กล่าวว่า การพูดถึงพระเจ้าที่เป็นบุคคลนั้นเป็นเชิงบุคคลาธิษฐาน (a figure of speech) พระเจ้าเป็นพื้นฐานของสรรพสิ่ง (ground of being) ทำให้ท่านนึกถึงน้ำเป็นฐานของคลื่น แสดงว่าทิลลิชเอ่ยถึงพระเจ้าในแง่ของปรหมัตตมิตี (ultimate reality) นั่นคือ นิพพาน สรุปว่าท่าน “ไม่คิดว่า จะมีความแตกต่างมากมายระหว่างชาวคริสต์กับชาวพุทธ เส้นแบ่งแทบทั้งหมดที่มีเป็นเพียงสิ่งที่

^{๑๕๒} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha Living Christ*, p. 188.

^{๑๕๓} เราอาจแบ่งมิติของการดำรงอยู่เป็น ๒ มิติคือมิติประวัติศาสตร์และปรหมัตตมิตี คลื่นเป็นมิติประวัติศาสตร์ เพราะมีการเกิดการดับ เช่นเดียวกับสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นปรากฏการณ์ในโลกนี้ การเกิดการตาย การชอบการชัง ฯลฯ แต่แท้จริงแล้วในมิติประวัติศาสตร์คือคลื่นนั้นมีปรหมัตตมิตี คือน้ำรองรับอยู่ในปรหมัตตมิตี ไม่มีทวิลักษณ์ ไม่มีการแบ่งแยก ไม่ว่าคลื่นจะสูงหรือต่ำ น้ำก็ยังคงเป็นน้ำอยู่เช่นนั้นเอง

^{๑๕๔} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, p. 152. “Everything and everyone is dwelling in nirvana, in the Kingdom of God”

^{๑๕๕} *Ibid.*, p. 154. “Christian contemplation includes the practice of resting in God, which, I believe, is the equivalent of touching nirvana.”

^{๑๕๖} พระวิญญาณศักดิ์สิทธิ์คือสดีจะนำเราไปสู่การรู้ตัวทั่วพร้อมในปัจจุบันซึ่งคืออาณาจักรของพระเจ้า.

สร้างขึ้นเท่านั้น สัจจะนั้นไร้เส้นแบ่ง ความแตกต่างทั้งหมดอาจเกิดจากการเน้นในสิ่งที่ต่างกัน...”^{๑๕๗}

การตีความเชิงอุปมานิทัศน์ของ ดิซ นัท ฮันห์ นั้นท่านใช้ฐานความเข้าใจเดิมของท่าน คือฐานวิญาณวาทและการฝึกสติ ท่านยอมตีความเพื่อให้เข้ากับกรอบแนวคิดนั้น อย่างไรก็ดี มีการตีความบางอย่างที่มีความสำคัญมาก แต่สังเกตได้ว่าท่านไม่อาจ “รับได้” คือการตีความว่า พระเจ้า (God) มีลักษณะเป็นบุคคลที่มีตัวมีตนและได้สร้างโลกนี้ขึ้นโดยการเนรมิตขึ้นจริง ๆ ตามตัวอักษร เราอาจเรียกว่าเป็นความขัดแย้งระหว่างการตีความตามตัวอักษรกับการตีความตามอุปมานิทัศน์ หรือการขัดแย้งระหว่างแนวคิดของศาสนาเทวนิยมและศาสนาอเทวนิยม แต่สำหรับ ดิซ นัท ฮันห์ นั้น ท่านพยายามอธิบายโดยเปรียบเทียบความเหมือนของการตีความของศาสนาคริสต์นิกายกรีกออร์ทอดอกซ์ และการตีความของนาคารุณ ในการ (หาข้อยุติ) ที่จะตีความพระเจ้า พุดง่าย ๆ ว่า ท่านยืมวิธีการตีความเหล่านี้เพื่อ “ตีความ” พระเจ้านั่นเอง

ศาสนาคริสต์นิกายกรีกออร์ทอดอกซ์มีการกล่าวถึง “เทววิทยาแห่งการปฏิเสธ” (Apophatic^{๑๕๘} theology) คือปฏิเสธว่าพระเจ้ามิได้เป็นเช่นนั้น มิได้เป็นเช่นนั้น จนสามารถกำจัดมโนทัศน์ (concept) เกี่ยวกับพระเจ้าไปจนหมดสิ้น ในศตวรรษที่ ๒ นาคารุณได้พัฒนาวิภาษวิธี (dialectic) ในลักษณะคล้ายกัน เพื่อใช้ในการนำออกไปสู่ความคิดที่เกี่ยวกับความเป็นจริง (reality) ท่านไม่ให้คำอธิบายความเป็นจริง เพราะความเป็นจริงไม่สามารถอธิบายได้ ความเป็นจริงมีความแตกต่างจากมโนทัศน์ค่อนข้างมาก ทว่า คำพูดทุกคำล้วนมีมโนทัศน์อยู่เบื้องหลัง เช่นเดียวกัน คำว่า “พระเจ้า” ย่อมมีฐานบนมโนทัศน์ว่า “พระเจ้า” ดังนั้น ท่านตีความว่า “เทววิทยาแห่งการปฏิเสธ” จึงเป็นความพยายามมิให้ชาวคริสต์ติดอยู่กับความคิดและมโนทัศน์ของ “พระเจ้า” ที่ปิดกั้นมิให้ชาวคริสต์ได้มีประสบการณ์ตรงในการสัมผัส “พระเจ้า” ในฐานะความเป็นจริงที่ยังดำรงอยู่จริง ๆ^{๑๕๙} แล้ว “พระเจ้า” ที่ดำรงอยู่จริง ๆ คืออะไรเล่า สำหรับ ดิซ นัท ฮันห์ พระเจ้าคือ “ความรัก ปัญญา และสติ”^{๑๖๐} และแน่นอนว่าความคิดว่าพระเจ้าเป็นตัวเป็นตนทำให้เรายึดติดกับรูปลักษณะของพระเจ้าที่

^{๑๕๗} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha Living Christ*, p. 154. “I do not think there is that much difference between Christians and Buddhists. Most of the boundaries we have created between our two traditions are artificial. Truth has no boundaries. Our differences may be mostly difference in emphasis.”

^{๑๕๘} “Apophatic” มาจากภาษากรีกว่า “apophasis” หมายถึง “การปฏิเสธ” (denying). Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha Living Christ*, p. 147.

^{๑๕๙} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha Living Christ*, pp. 147-150.

^{๑๖๐} *Ibid.*, p. 150.

เราสร้างขึ้นเอง ซึ่งอาจคับแคบเกินไปและไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ท่านเสนอหนทางใหม่ในการ “เข้าถึง” พระเจ้าว่า “ข้าพเจ้าคิดว่าปลอดภัยกว่าหากเราจะเข้าถึงพระเจ้าโดยพระวิญาณศักดิ์สิทธิ์ (ในที่นี้คือ สติ – ผู้วิชัย) มากกว่าผ่านทางเทววิทยา”^{๒๐๐} ดังนั้น “พระเจ้า” ของ ดิซ นัท ฮันท์ เป็นนามธรรม และจะเข้าถึงได้ด้วยสติ

ยังมีบางประเด็นที่ท่านอาจตีความตามความเข้าใจของคนบนฐานพระพุทธศาสนา เช่น การตีความว่า “บาปกำเนิด” สามารถแปรเปลี่ยนได้ น่าจะขัดกับความเป็นศาสนาเทวนิยมของศาสนาคริสต์ บาปกำเนิดเป็นมรดกที่มนุษย์รับตกทอดจากอดัมที่ทำผิดกฎของพระเจ้า มนุษย์ที่เป็นเผ่าพันธุ์ของอดัมจึงมีบาปตั้งแต่กำเนิดและต้องตาย^{๒๐๑} (ไม่มีความเป็นอมตะเหมือนเดิม) เรื่องนี้ความจริงก็ยังเป็นที่ถกเถียงในหมู่นักเทววิทยาชาวคริสต์ บ้างว่าเซนต์ออกัสติน (St. Augustine) เป็นผู้คิดค้นเรื่องบาปกำเนิด ตามทฤษฎีนี้ มนุษย์จะสามารถ “แปรเปลี่ยน” บาปกำเนิดได้จริงหรือ แม้ว่าท่านจะอุปมา “พระวิญาณอันศักดิ์สิทธิ์คือสติ” นั้นเป็นการกล่าวในเชิงโวหาร เพราะความจริง สติคือจิตตสังขารของมนุษย์นั่นเอง หากมนุษย์สามารถแปรเปลี่ยนบาปกำเนิดได้ด้วยตนเอง โดยไม่ได้รับการอนุมัติจากพระเจ้า (without His consent?) มิเป็นการกระทำที่ลบหลู่พระเจ้าดอกหรือ

สังเกตได้ว่าการตีความบูรณาการเพื่อหาความสอดคล้องแบบนี้ต้องใช้การตัดต่อเป็นช่วง ๆ คือเลือกเฉพาะตอนที่พอจะเข้ากันได้ นั่นคือ ตัดตอนไบเบิลเฉพาะที่พอจะอธิบายพระพุทธศาสนาได้ แต่ตอนใดที่คิดว่าอธิบายไม่ได้ ก็จะไม่นำมากล่าวถึง การตีความในลักษณะนี้เป็นไปเพื่อการสานเสวนา (dialogue) เพื่อให้ยอมรับทั้งในความเหมือนและความต่าง (เท่าที่พอจะอธิบายได้) ทั้งนี้จะไม่มีการกล่าวว่า ศาสนาของใครดีกว่าของใคร หรือใช้ถ้อยคำที่สื่อในการยกศาสนาหนึ่งขึ้นเหนืออีกศาสนาหนึ่ง หรือกดอีกศาสนาหนึ่งลง

แม้ว่า ดิซ นัท ฮันท์ จะมีบุคลิกนิ่มนวล สมานฉันท์ แต่ท่านจะแสดงความไม่เห็นด้วยอย่างตรงไปตรงมา หากท่านเห็นว่าความคิดหรือการกระทำของผู้ใดก็ตาม โดยเฉพาะผู้ที่มีอำนาจซึ่งส่งผลกระทบต่อชีวิตของคนหมู่มาก ก่อให้เกิดความแตกแยก เมื่อพระสันตะปาปาจอห์น พอล ที่ ๒ (John Paul II) อธิบายว่าพระเยซูเป็นบุตรของพระเจ้าโดยเขียนว่า

พระเยซูทรงเป็นแบบฉบับและมีเอกลักษณ์อย่างที่สุด ถ้าพระองค์เป็นเพียงมนุษย์ที่ฉลาด เช่น โสเครตีส ถ้าพระองค์เป็นเพียง “ศาสดา” (prophet) เช่น มุฮัมมัด ถ้าพระองค์ “ตรัสรู้”

^{๒๐๐} Nhat Hanh, Thich, **Living Buddha Living Christ**, p. 150.

^{๒๐๑} www.newadvent.org/cathen/11312a.htm.

(enlightened) เช่นพระพุทธเจ้า มีต้องสงสัยเลยว่าทรงมิใช่เป็นอย่างที่ทรงเป็นอยู่ พระองค์เป็นสื่อกลางระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์^{๒๐๓}

ดิช นัท ฮันห์ ตั้งคำถามว่า “แล้วใครบ้างที่ไม่มีเอกลักษณ์” โสเครตีส มุฮัมมัด พระพุทธเจ้า เธอ จัน ล้วนมีเอกลักษณ์ ท่านเห็นว่าแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังคำกล่าวของพระสันตะปาปา คือ มีเพียงศาสนาคริสต์เท่านั้นที่มีทางรอด (salvation) ในขณะที่ศาสนาอื่นไม่มีประโยชน์ เป็นทศนะที่ไม่อยู่ในการสานเสวนา และเร่งให้เกิดความไม่อดกลั้นและการแบ่งแยกระหว่างศาสนา^{๒๐๔} การตีความแบบบูรณาการทางศาสนาพระพุทธศาสนาและศาสนาคริสต์ของ ดิช นัท ฮันห์ จึงมุ่งหาความสอดคล้องระหว่างศาสนาเพื่อความสมานฉันท์ในการสานเสวนาเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญ

๓.๕ สรุป

การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิช นัท ฮันห์ ๔ แบบที่ได้นำเสนอในบทนี้มิได้เป็นหลักการตีความที่แยกออกจากกันโดยสิ้นเชิง หากเป็นการตีความของท่านจากมุมมองที่ต่างกัน หรือในสถานการณ์ที่ต่างกัน

การตีความเพื่อหาคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า แบ่งเป็น ๒ แบบ คือการตีความเพื่อหาคำสอนดั้งเดิม (original teaching) ของพระพุทธเจ้า และการตีความเพื่อหาคำสอนตามเจตนารมณ์ (true intention) ของพระพุทธเจ้า การตีความเพื่อหาคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นเนื่องจากมีคัมภีร์ของหลายนิกายในพระพุทธศาสนา จึงต้องมีการตีความเปรียบเทียบเพื่อหาคำสอนที่แท้จริงซึ่งในกรณีนี้คือหาคำสอนดั้งเดิมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเมื่อยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ส่วนการตีความเพื่อหาคำสอนตามเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้านั้น เป็นการพิจารณาถึงคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้าในความหมายตามเจตนารมณ์ที่แท้จริงของพระพุทธองค์ ซึ่งต้องใช้วิจารณ์ญาณและทักษะในการตีความ เป็นไปได้ที่ทรงสั่งสอนคำสอนดั้งเดิมต่างกัน แก่นุคคลต่างกัน หรือในสถานการณ์ที่ต่างกัน แต่คำสอนดั้งเดิมที่ต่างกันนั้น อาจประกอบด้วยเจตนารมณ์ที่แท้จริงเช่นเดียวกันก็ย่อมได้

^{๒๐๓} Nhat Hanh, Thich, **Living Buddha Living Christ**, p. 193. อ้างถึง John Paul II, **Crossing the Threshold of Hope**.

^{๒๐๔} Ibid., p. 193

การตีความแบบจิตวิจักขณ์ เป็นการตีความหลักธรรมจากมุมมองของญาณวิทยา คือนั้น การเข้าถึงซึ่งความรู้ นั้น การตีความแบบจิตวิจักขณ์ มีลักษณะเด่นคือ การให้ความสำคัญแก่ “ประสบการณ์ตรง” (direct experience) ที่เกิดขึ้นแก่จิต “ที่นี่-เดี๋ยวนี้” (here and now) และให้ความสำคัญแก่การรับรู้ “ความจริงอย่างที่เป็นจริง” (things-in-themselves) ปัจจุบันทั้งสองคือ “ประสบการณ์ตรง” และ “ความจริงอย่างที่เป็นจริง” เกี่ยวข้องเชื่อมโยงและแยกจากกันไม่ได้ เพราะ “ความจริงอย่างที่เป็นจริง” มีาจรู้โดยวิธีอื่น ไม่ว่าจะเป็นการอนุมาน หรือจินตนาการ หากต้องรับรู้โดยประสบการณ์ตรงเท่านั้น แนวคิดนี้เป็นที่มาของการตีความแบบจิตวิจักขณ์

การตีความโดยประยุกต์ให้ปฏิบัติได้จริงนั้น กล่าวได้ว่า เป็นการตีความหลักธรรมใน มุมประโยชน์นิยม เป็นการตอบคำถามว่า “แล้วการปฏิบัติธรรมมีประโยชน์อะไร” โดยเฉพาะการ ตีความสติ ซึ่งในที่นี้ยกตัวอย่างการตีความสติผ่านศีล ว่าสามารถนำมาใช้ได้ในชีวิตประจำวัน ไม่ เพียงการประกอบอาชีพ และการเคลื่อนไหวในทุกอิริยาบถ หากรวมไปถึงทุกความคิดด้วย การ ตีความโดยประยุกต์ให้เข้ากับชีวิตประจำวันมีความสัมพันธ์อย่างมากกับการตีความแบบจิตวิจักขณ์ ซึ่งเน้นประสบการณ์ตรงและความเป็นจริงอย่างที่เป็นจริง การตีความให้นำไปใช้ได้ ใน ชีวิตประจำวันก็โดยผ่านประสบการณ์ตรงแห่งสติ “ที่นี่-เดี๋ยวนี้” เท่านั้น จึงสัมผัสความเป็นจริงได้ อีกทั้งเชื่อมโยงกับการตีความตามเจตนารมณ์ที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า ในการตีความ “พระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุง” ตามที่ ดิษ นัท ฮันห์ อธิบายว่า

คำตอบของเราคือ ‘เราเป็นลูกหลานของพระองค์ เราเป็นผู้สืบทอดของพระองค์ และเรา ปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของพระองค์’...วัตถุประสงค์ของพระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุงคือ เพื่อ ปกป้องอิสรภาพและความสมบูรณ์แห่งการปฏิบัติของนักบวช เพื่อที่หนทางแห่งอิสรภาพที่ แท้จริงสามารถดำเนินต่อไป^{๒๐๕}

การตีความแบบอภิปรัชญา เป็นการตีความหลักธรรมในมุมมองของอภิปรัชญา ใน ความหมายของความเป็นจริงอย่างที่เป็นจริง คือสิ่งต่าง ๆ ล้วนไม่มีตัวตนแยกออกมาเดี่ยว ๆ การ ตีความด้วยแนวคิดนี้มีได้เป็นเรื่องแปลกในพระพุทธศาสนา ไม่ต่างจากคำสอนนัตตาใน พระพุทธศาสนา แต่อาจจะแปลกสำหรับชาวโลกที่มองสิ่งต่าง ๆ เป็นตัวเป็นตนด้วยสัสสตทิฐิ โดยมากมักมองแยกขั้ว การตีความแบบอภิปรัชญาของ ดิษ นัท ฮันห์ ที่นำเสนอในหัวข้อนี้ ประกอบด้วยการตีความพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม และการตีความแบบบูรณาการระหว่างศาสนา ซึ่งแบ่งเป็น ๒ หัวข้อย่อย ระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสนาคริสต์ และระหว่างพระพุทธศาสนา

^{๒๐๕} Nhat Hanh, Thich, *Freedom Wherever We Go*, p. x.

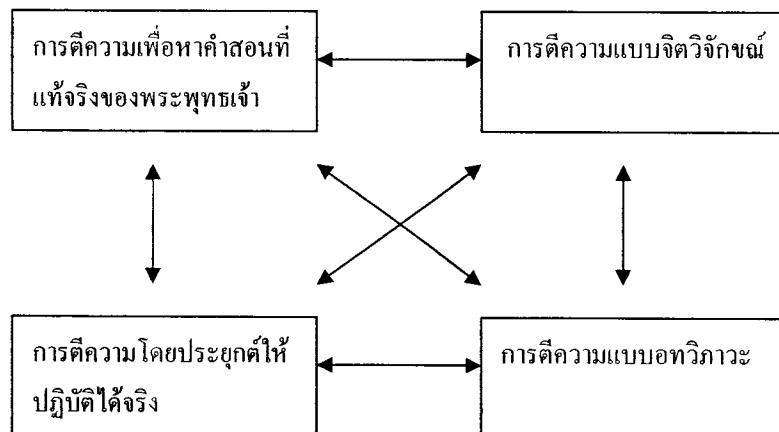
กับคำสอนขงจื้อ การตีความแบบอทิภาวะมีความสัมพันธ์กับการตีความแบบอื่น ๆ ด้วย เช่น การตีความโดยประยุกต์ให้เข้ากับชีวิตประจำวัน โดยท่านนำการตีความแบบอทิภาวะเรื่องพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (เน้นสิ่งแวดล้อม) มาปฏิบัติจริง เช่น ในสถานปฏิบัติธรรมสวนกวาง (Deer Park Monastery) ใช้พลังงานจากแสงอาทิตย์ทั้งหมด และในวันเปิดใช้ระบบนี้ ได้มีคำกล่าวบูชาแด่บรรพบุรุษแห่งแผ่นดิน (Land Ancestors) “..การแปลงพลังงานไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์ของสถานปฏิบัติธรรมสวนกวาง เป็นหนทางหนึ่งที่ถูกทำให้การย่างก้าวบนโลกนี้ผ่อนคลายลง..”^{๒๐๖} แสดงถึงการปฏิบัติจริงซึ่งการตีความพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

ผู้วิจัยขอเสนอลักษณะความสัมพันธ์ของการตีความ ๔ แบบของ ดิข นัท ฮันท์ ใน ๒ รูปแบบ ดังนี้

๓.๕.๑ ความสัมพันธ์เชิงปฏิจภาวะ การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์ ทั้ง ๔ แบบนี้มีความเชื่อมโยงกันอย่างมาก ขึ้นอยู่กับมุมมอง หากพิจารณาถึงวัตถุประสงค์เราจะเห็นการตีความตามเจตนารมณ์ที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า หากเราพิจารณาในแง่ญาณวิทยา เรา จะเห็นการตีความแบบจิตวิจักขณ์ หากมองในแง่ประโยชน์นิยม เราจะเห็นการตีความโดยประยุกต์ให้ปฏิบัติได้จริง และหากพิจารณาในเชิงอภิปราย เรา จะเห็นการตีความแบบอทิภาวะ ความสัมพันธ์ของการตีความทั้งสี่มิได้เป็นการมองเชิง “เหตุ-ผล” แต่เป็นการมองว่าแบบของการตีความที่ต่างกันเป็นเพราะมุมมองต่างกัน ผู้วิจัยขอนำเสนอแผนผัง “ปฏิจภาวะแห่งการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์” ปฏิจภาวะในที่นี้ ดังนี้

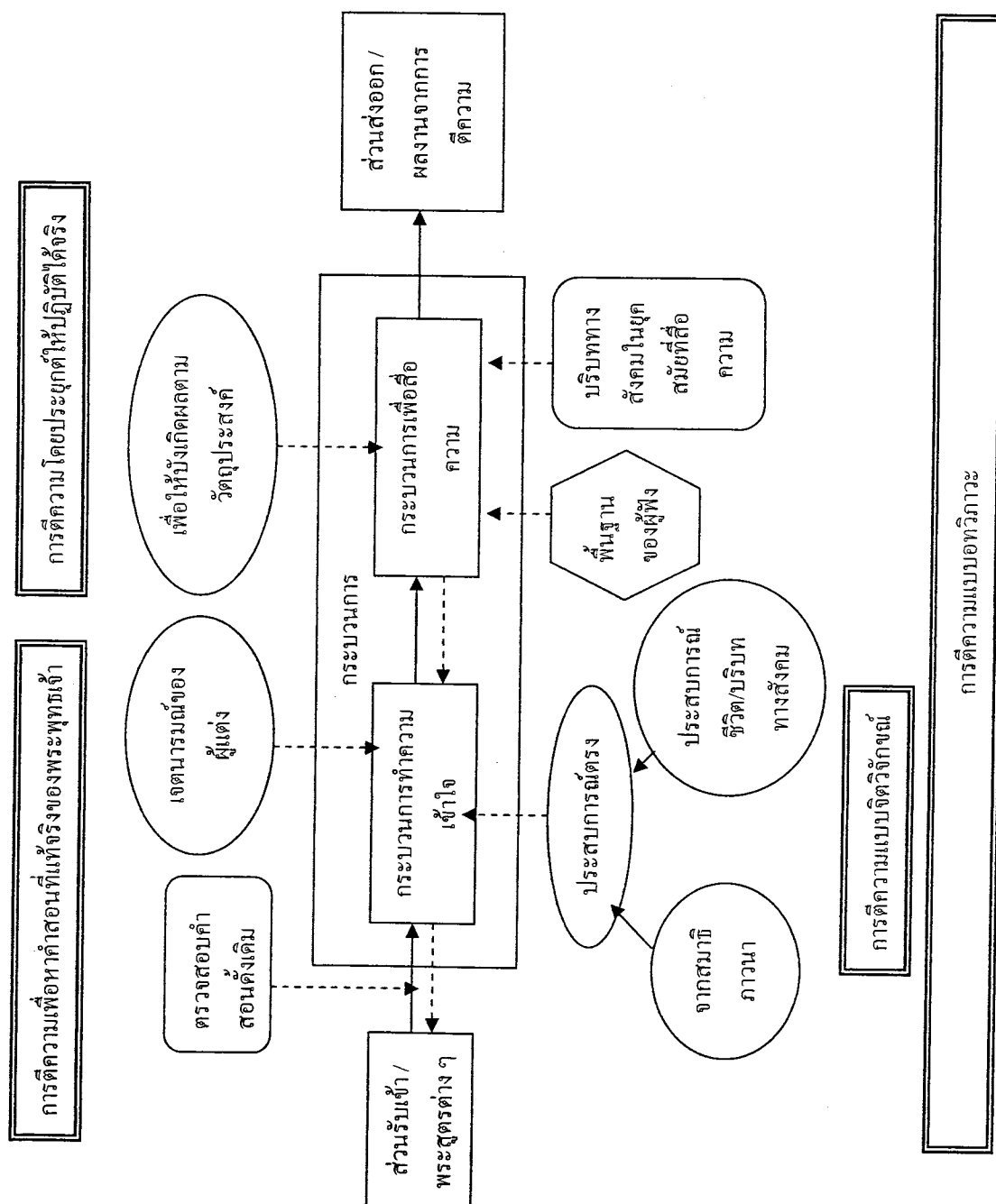
^{๒๐๖} “Offering to the Land Ancestors for the dedication of solar electricity” www.

Plumvillage.org/HTML/news/solarpanel.html

ภาพที่ ๓.๒ ปฏิจภาวะแห่งการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์

๓.๕.๒ ความสัมพันธ์เชิงกระบวนการ ซึ่งโดยทั่วไปประกอบด้วย ส่วนรับเข้า (input) กระบวนการ (process) และส่วนส่งออก (input) การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์ ก็แบ่งองค์ประกอบใหญ่ ๆ ได้ ๓ ปัจจัยเช่นกัน โดยในส่วนของกระบวนการนั้น แบ่งได้เป็น ๒ กระบวนการย่อย คือ กระบวนการทำความเข้าใจ และกระบวนการเพื่อสื่อความ ซึ่งจะแสดงในผังหน้าถัดไป ทั้งนี้มีได้หมายความว่า การตีความแบบนั้น ๆ เป็นการตีความเฉพาะในกระบวนการใด กระบวนการหนึ่งเท่านั้น เพียงแต่ต้องการแสดงว่า การตีความแบบนั้น ๆ มีความสำคัญต่อกระบวนการในช่วงนั้นค่อนข้างมาก เช่น การตีความแบบจิตวิจักขณ์ มีความสำคัญต่อกระบวนการทำความเข้าใจในแง่ของประสบการณ์ตรงด้านสมาธิภาวนา แต่ในขณะเดียวกันก็เชื่อมโยงสัมพันธ์กับการตีความอย่างอื่นด้วย เช่น มีความสัมพันธ์กับการตีความเพื่อการปฏิบัติจริงที่นำสติ “ที่นี่-เดี๋ยวนี้” ซึ่งเป็นจิตวิจักขณ์มาประยุกต์ในชีวิตประจำวันได้ในแง่ต่าง ๆ เช่นการงคิไรรยณต์ครั้งละเดือน ซึ่งมีฐานจากการตีความแบบทวิภาวะ ไม่แบ่งแยกมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอีกด้วย ผังความสัมพันธ์เชิงกระบวนการของการตีความทั้ง ๔ แบบ เป็นดังนี้

ภาพที่ ๓.๓ ผังความสัมพันธ์เชิงกระบวนการของการตีความของ ดิษ นัท อันท์

ส่วนรับเข้า (input) เป็นพระไตรปิฎกและพระสูตรอื่น ๆ เมื่อท่านต้องการค้นหา “คำสอนดั้งเดิม” (original teaching) จะเปรียบเทียบพระไตรปิฎกภาษาบาลี และภาษาจีน โดยการทำ ความสอดคล้อง อาจกล่าวได้ว่าท่านใช้เกณฑ์สหนัย (coherence) ในการค้นหา “คำสอนดั้งเดิม” และพิจารณา “เจตนารมณ์ที่แท้จริง” (true intention) ของพระพุทธเจ้า เหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็น ถึงการเคารพในผู้แต่ง (author) และผู้บัญญัติ (authority) ซึ่งในที่นี้คือ พระพุทธเจ้า นั่นเอง ส่วนนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการตีความเพื่อหาคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า

จากส่วนรับเข้าเป็นกระบวนการในการทำความเข้าใจ เราจะเห็นว่าท่านใช้ประสบการณ์ ตรงในการเจริญสติและสมาธิภาวนาเพื่อการตีความ กล่าวได้ว่าเป็นการตีความแบบจิตวิจักขณ์ คือ สหนัย (correspondence) กับประสบการณ์ในเชิงประจักษ์ทางจิตใจ เน้นประสบการณ์ตรง ไม่ใช่ การจินตนาการหรือการอนุมาน “ประสบการณ์ตรง” นั้นขยายขอบเขตไปยังประสบการณ์ชีวิตและ บริบททางสังคมที่ท่านประสบด้วย เช่น ความแตกแยกเชิงอุดมการณ์ในเวียดนามเป็นสาเหตุหนึ่ง ของสงครามเวียดนาม หรือการกีดกันทางศาสนา ซึ่งอาจทำให้ท่านย้อนกลับไปพิจารณาคำสอนของ พระพุทธเจ้าในส่วนรับเข้า พิจารณาร่วมกับประสบการณ์จริงในชีวิต และตระหนักว่า ความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เชื่อมโยงกันหมด ไม่อาจแยกออกมาเป็นตัวตนใด ๆ ได้ จึงเป็นส่วน หนึ่งของการตีความแบบอภิปรัชญา ในแง่ของการตีความพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม หรือการตีความ แบบบูรณาการทางศาสนา

หลังจากที่ทำความเข้าใจแล้วนั้น กล่าวได้ว่า มีผลผลิตของผู้ตีความออกมาแล้ว แต่อาจ ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับ ดิซ นัท ฮันท์ นั้น ท่านจะมีอีกกระบวนการหนึ่งก่อนจะสื่อ ออกมาคือ กระบวนการเพื่อสื่อความ สิ่งที่ท่านเข้าใจแล้วนั้น ต้องพิจารณาก่อนว่าจะสื่อออกมา อย่างไร เพื่อให้เหมาะสมแก่กลุ่มผู้ฟัง โดยพิจารณาถึงพื้นฐานความรู้ เช่น ชาวตะวันตก มีความรู้ พื้นฐานเรื่องพระพุทธศาสนาน้อย พื้นฐานวิชาชีพ พื้นฐานทางด้านจิตใจ หรือบางทีพิจารณาไปถึง ปมเงื่อนไขทางจิตใจที่มีผลจากประวัติศาสตร์ ดังที่ท่านเคยจัดภาวนาสำหรับชาวปาเลสไตน์และชาวยิว ที่มีปมความเกลียดชังฝังใจรุนแรงทางประวัติศาสตร์ หรือจัดภาวนาสำหรับทหารผ่านศึกอเมริกันที่ ผ่านสงครามเวียดนาม เป็นต้น ความเข้าใจผู้ฟังทำให้สามารถปรับวิธีการสอนอย่างที่เราเรียกว่า “อุ ปายะ” ให้เหมาะสมได้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการตีความตามเจตนารมณ์ที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า รูปแบบคำสอนอาจแตกต่างกัน แต่ที่สำคัญคือเพื่อให้ผู้ฟังคลายจากความยึดมั่นและความทุกข์ ซึ่ง เป็นเนื้อหา (substance) ตามเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า การประมวลเพื่อสื่อความมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้บังเกิดผลตามวัตถุประสงค์ เช่น การนำไปปฏิบัติได้จริงตามความเหมาะสมแก่ผู้ฟัง สถานการณ์ บริบทแห่งยุคสมัย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการตีความโดยประยุกต์ให้เข้ากับ ชีวิตประจำวัน หรือเพื่อความสมานฉันท์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการตีความแบบบูรณาการทางศาสนา

ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ของการตีความที่ต่างกัน อาจส่งผลต่อการประมวลเพื่อสื่อความที่อาจต่างกันใน
แง่ของวิธีการด้วย

ก่อนจะนำเสนอเป็นส่วนส่งออกหรือผลงานจากการตีความ อาจเป็นได้ว่า ท่านจะ
พิจารณาย้อนกลับเพื่อให้แน่ใจว่า สิ่งที่ท่านเข้าใจและสิ่งที่ท่านจะสื่อความไปนั้น ผู้ฟังหรือผู้รับสาร
จะเข้าใจตามที่ท่านสื่อไปหรือไม่ สิ่งหนึ่งที่สังเกตได้คือ ท่านพยายามให้ผู้รับสารมีส่วนร่วม โดย
เน้นการเจริญสติเพื่อให้ผู้รับสารเข้าถึงสารที่ท่านต้องการสื่อจริง ๆ โดยเฉพาะในทางจิตใจ

ในส่วนของการประเมินการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิษ นัท ธันท์ ซึ่ง
จะนำเสนอในบทที่ ๔ ต่อไปนั้น ผู้วิจัยจะประเมินตามกระบวนการตามผังที่ได้เสนอข้างต้น.

บทที่ ๔

การประเมินการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิษ นัท ฮันท์

จากผังกระบวนการที่ได้นำเสนอในบทที่ ๓ ดิษ นัท ฮันท์ เริ่มตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาตั้งแต่ส่วนรับเข้าเป็นเบื้องต้น และกระบวนการอื่น เพื่อให้ได้มาซึ่งผลของการตีความ ในบทนี้ ผู้วิจัยจึงประเมินการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิษ นัท ฮันท์ โดยลำดับ โดยเริ่มจากการตีความในส่วนรับเข้า คือการหา “คำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า” ต่อมาเป็น “กระบวนการทำความเข้าใจ” และ “กระบวนการประมวลเพื่อสื่อความ” ตามลำดับ และในตอนท้ายจะประเมินถึงประเด็นที่อาจมีอิทธิพลต่อการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยรวมของ ดิษ นัท ฮันท์

๔.๑ การประเมินการตีความเพื่อหา “คำสอนดั้งเดิม” ของพระพุทธเจ้า

ในการตีความเพื่อหา “คำสอนดั้งเดิม” ของพระพุทธเจ้านั้น ท่านใช้วิธีหาความสอดคล้องเชิงสหนัย (coherence) ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ระหว่างการสืบทอดสายได้ (ภาษาบาลี) กับการสืบทอดสายเหนือ (ภาษาจีน) หรือระหว่างพระสูตรภายในการสืบทอดสายเดียวกัน เช่น พระสูตร ๒ พระสูตรในการสืบทอดสายได้ เป็นต้น

การหาความสอดคล้องเชิงสหนัย (coherence) ของ ดิษ นัท ฮันท์ เป็นการหาความสอดคล้องระหว่างพระสูตรเพื่อให้ได้มาซึ่ง “คำสอนดั้งเดิม” ของพระพุทธเจ้า ท่านเห็นว่าการถ่ายทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าผ่านบุคคลจำนวนมากและกาลเวลาอันยาวนานนั้น หากได้นำพระไตรปิฎกสองสาย หรือหลายพระสูตรแม้ในพระไตรปิฎกสายเดียวกันนั้นมาพิจารณาร่วมกัน หากสหนัยกันทั้งในเชิงตรรก เนื้อหา การใช้ภาษา และอื่น ๆ ย่อมพิจารณาได้ว่าเป็น “คำสอนที่แท้จริง” ของพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นเหตุผลที่น่ารับฟัง และโดยหลักการแล้ว การหาความสอดคล้องก็เป็นสิ่งที่ทำได้ หากพระสูตรทั้งสองสายสหนัยกัน พิจารณาได้ว่าหลักธรรมนั้นเป็นคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า อย่างไรก็ดี ในการหาความสอดคล้องดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ต้องใช้วิจารณญาณและความสามารถส่วนตัวของผู้ตีความค่อนข้างมาก และนั่นย่อมส่งผลต่อการตีความเพื่อหาความสอดคล้องดังกล่าว ในการประเมินการตีความเพื่อหา “คำสอนดั้งเดิม” ของพระพุทธเจ้าตามแนวทางของ ดิษ นัท ฮันท์ นี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอ ๒ ประเด็น คือปัญหาด้านภาษา และความสอดคล้องในหลักธรรม ซึ่งจะนำเสนอต่อไป

๔.๑.๑ ปัญหาด้านภาษาและการจับประเด็นของพระสูตร

ดิช นัท ฮันห์ เห็นว่า มีบางพระสูตรที่ไม่ส่นกันในเชิงตรรกะ ดังได้นำเสนอในบทที่ ๓ ท่านยกตัวอย่างความขัดแย้งระหว่างสองพระสูตร ที่มีทศนะต่างกันเรื่องการข่มจิตซึ่งอยู่ในการสืบทอดสายได้คือในพระไตรปิฎกบาลี พระสูตรทั้งสองคือ มหาสังกาสสูตรและวิตักกสัณฐานสูตร ดิช นัท ฮันห์ เห็นว่าพระสูตรทั้งสอง “สื่อความหมายตรงข้ามกัน โดยสิ้นเชิง”^๑ นั้นหมายความว่า ในทศนะของท่าน สองพระสูตรนี้มีความขัดแย้งทางตรรกอย่างมาก ในกรณีนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งที่ผู้ตีความพึงให้ความระมัดระวังก่อนจะสรุปว่าพระสูตรใดมีความขัดแย้งทางตรรกคือ ประเด็นความถูกต้องทางภาษา

ดิช นัท ฮันห์ ยกความตอนหนึ่งในมหาสังกาสสูตร ที่พระพุทธองค์แก่สัจจะนิครนถบุตร ถึงเมื่อครั้งทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา มีการกดพื้นด้วยลิ้น เอาลิ้นดันเพดาน เป็นต้น เนื้อความโดยย่อหากแปลจากสำนวนที่ ดิช นัท ฮันห์ นำเสนอคือ “แม้ว่าเรายังดำรงสติไว้ได้ แต่ร่างกายและจิตใจของเราหาสงบไม่ เราเหนื่อยล้าจากความพยายามนี้มาก การปฏิบัติดังนี้ทำให้เกิดทุกข์ทวนอีกอย่างหนึ่งซึ่งแตกต่างจากทุกข์ทวนจากการบำเพ็ญทุกรกิริยา และเราไม่อาจข่มจิตไว้ได้...”^๒

ท่านสรุปว่า “ชัดเจนว่า พระพุทธเจ้าตรัสแก่เรามีให้ปฏิบัติในวิธีการดังกล่าว” คำ “วิธีการดังกล่าว” ในที่นี้ย่อมหมายถึง การบำเพ็ญทุกรกิริยา ที่ทรงตรัสดังนี้เป็นเพราะวิธีการนี้ไม่อาจทำให้พระองค์ข่มจิตได้เช่นนั้นหรือ เราคงต้องวิเคราะห์ต่อไปเพื่อพิจารณาว่า พระพุทธเจ้าทรงต้องการสอนอะไรในมหาสังกาสสูตร

สำหรับข้อความในตอนเดียวกันนี้ ผู้วิจัยได้นำมาเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย (ต่อไปจะเรียก “มมร.”) และฉบับภาษาอังกฤษที่แปลโดย ไอ.บี.ฮอร์เนอร์ (I.B.Homer) และฉบับของท่านฐานิสฺสโรภิกขุ (Thanissaro

^๑ Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha Teaching**, (New York : Broadway Books, 1999), p.15.

^๒ “...although I maintained mindfulness and did not fall from mindfulness, my body and my mind were not at peace, and I was exhausted by these efforts. This practice caused other feelings of pain to arise in me besides the pain associated with the austerities, and I was not able to tame my mind” Nhat Hanh, Thich, *Ibid.*, p.14. โปรดสังเกตข้อความที่ขีดเส้นใต้เพราะจะเป็นประเด็นเรื่องความถูกต้องของภาษาต่อไป.

^๓ Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha Teaching**, p.15.

Bhikkhu) แล้วพบว่า ส่วนของ ดิข นัท ธันห์ โดยเฉพาะประโยคที่ขีดเส้นใต้แตกต่างจากส่วนอื่นทั้งหมด ดังนี้

ส่วนของ	ภาษาอังกฤษ	ภาษาไทย	ภาษาบาลี
ดิข นัท ธันห์	my body and my mind were not at peace / I was not able to tame my mind	ร่างกายและจิตใจของเราสงบไม่ / เรามิอาจข่มจิตไว้ได้ (ผู้วิจัยแปล)	-
มจร.	-	กายของเราที่กระวนกระวาย ไม่สงบระงับ แม้ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นเช่นนั้น ก็ครอบงำจิตของเราอยู่ไม่ได้ (ม.น. (ไทย) ๑๒/๓๗๗/๔๑๒)	สารทุโร จ ปน เม กาโย โหติ อปฺปปฏิปฺปสฺสทุโร เตเนว ทุกฺขปฺปรานน ปธานากิณฺณสฺส สโค. เอวรุปาปิ โข เม อคฺคิเวสฺสน อูปฺปนา ทุกฺขา เวทนา จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐติ. (ม.น. (บาลี) ๑๒/๓๗๗/๓๓๘)
มมร.	-	แต่มีกายกระวนกระวาย ไม่สงบระงับ เพราะความเพียรที่ทนได้ยาก เสียดแทงอยู่. แต่ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นเห็นปานนี้ มิได้ครอบงำจิตเรายังอยู่ได้ (ม.น. (ไทย) ๑๕/๔๑๗/๑๒๐ - มมร.)	-
ไอ.บี. ออร์เนอร์ (I.B.Horner)	But yet, Aggivessana, that painful feeling, arising in me, persisted without impinging on my mind.	กระนั้นก็ตาม อัคริเวสสนะ ความเจ็บปวดแม้เกิดขึ้นแก่เรา มีอยู่ แต่หากระทบจิตของเราไม่ (ผู้วิจัยแปล)	-
ฐานิสฺสโรภิกขุ ^๕	my body was aroused & uncalm because of the painful exertion. But the painful feeling that arose in this way did not invade my mind or remain.	กายของเรากระวนกระวาย ไม่สงบระงับเนื่องจากการบำเพ็ญเพียร แต่ทุกขเวทนาเหล่านี้มิได้ครอบงำจิตของเรา (ผู้วิจัยแปล)	-

ตารางที่ ๔.๑ เปรียบเทียบมหาสังคสูตร ๔ ส่วน

^๔ Horner, I.B. trans., *The Collection of the Middle Length Saying (Majjhima-Nikaya) Vol.I :*

The First Fifty Discourses (Mulapannasa), 5th ed., (Oxford : The Pali Text Society, 1995), p. 297.

^๕ ข้อมูลจาก <http://www.accesstosight.org/tipitaka/mn/mn.036x.than.html>.

เราไม่ทราบว่ ดิษ นัท ฮันท์ แปลเองหรือใช้สำนวนแปลของผู้ใด เนื่องจากท่านมิได้ให้ที่มาของพระสูตร อย่างไรก็ดี เมื่อตรวจสอบกับสำนวนอื่น ๆ แล้วจะเห็นว่า สำนวนอื่น ๆ เป็นไปในทางเดียวกันคือ ในการบำเพ็ญทุกรกิริยานั้น เพียงพระกายของพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ไม่สงบระงับ แต่ทุกขเวทนามีอาจครอบงำจิตของพระองค์ ในขณะที่สำนวนของ ดิษ นัท ฮันท์ บอกว่า กายและจิตของพระองค์ไม่สงบ อีกทั้งทรงไม่อาจข่มจิตไว้ได้ นั้นหมายถึง ทุกขเวทนานั้นย่อมครอบงำจิตของพระองค์ เป็นได้ที่สำนวนที่ท่านยกมานี้มีปัญหาความผิดพลาดด้านภาษา (linguistic error) ซึ่งเป็นระดับการใส่เข้า (input) ของการตีความ หากภาษาผิดย่อมทำให้ความเข้าใจของผู้ตีความผิดพลาดแน่นอนว่าต้องส่งผลต่อการตีความ ผู้ตีความจึงพึงใส่ใจให้ความระมัดระวังในการหยิบตัวบทมาตีความว่า มีความถูกต้องด้านภาษามากน้อยเพียงไร โดยเฉพาะตัวบทเช่นพระไตรปิฎกที่มีการแปลหลากหลาย อย่างไรก็ดี ในตอนนี้ เรายังไม่สรุปว่าสำนวนของท่านมีความผิดพลาดด้านภาษา แต่จะพิจารณาองค์ประกอบอื่นก่อนจะประเมินว่าถูกต้องหรือผิดพลาด โดยพิจารณาหาสังกตสูตรทั้งพระสูตร

มหาสังกตสูตรนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่สังกะสะ นิครนถบุตร ผู้เป็นนักไดวาที่ระดับนำคนหนึ่ง ในสมัยพุทธกาล ทรงอธิบายว่า บุคคลผู้อบรมกาย อบรมจิต นั้น แม้สุขเวทนา มากระทบ ก็ไม่หลงไหล แม้ทุกขเวทนา มากระทบ ก็ไม่เศร้าโศก ทั้งสุขเวทนาและทุกขเวทนามีอาจครอบงำจิตของเขาได้ ซึ่งต่างจากบุคคลผู้มีได้อบรมกาย อบรมจิต ซึ่งถูกสุขเวทนาและทุกขเวทนาครอบงำจิต ต่อจากนั้นทรงเล่าพระประวัติของพระองค์เมื่อแสวงหาอาจารย์ และศึกษาในสำนักอาฬารดาบสและอุทกดาบส ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาทุกรูปแบบ ตั้งแต่การกอดพันด้วยพิน ไข้ลิ้นดันเพดาน กลืนลมหายใจ อดอาหาร ในพระไตรปิฎกได้บอกถึงการบำเพ็ญทุกรกิริยาแต่ละอย่าง และลงท้ายในทุกย่อหน้าของการบำเพ็ญทุกรกิริยาแต่ละอย่างว่า “แม้ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นเช่นนั้น ก็ครอบงำจิตของเราอยู่ไม่ได้” ต่อมาพระองค์ทรงเปลี่ยนมาเสวยพระกระยาหาร และนั่งสมาธิ มีปิติอุเบกขา สุข วิชา และญาณ ในพระไตรปิฎกได้บอกถึงญาณในขั้นต่าง ๆ กระทั่งทรงหลุดพ้น ในแต่ละขั้นตอนลงท้ายว่า “แม้สุขเวทนาที่เกิดขึ้นเช่นนั้น ก็ครอบงำจิตของเราอยู่ไม่ได้” ดังนี้แล้ว เราจะเห็นว่า เนื้อหาสำคัญของมหาสังกตสูตรคือ “บุคคลผู้อบรมกาย อบรมจิตแล้ว ทุกขเวทนาหรือสุขเวทนามีอาจครอบงำจิตได้” การบำเพ็ญทุกรกิริยาเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งที่สนับสนุนว่า ผู้อบรมกายและจิตแล้วนั้น ทุกขเวทนาที่ทนได้ยากแม้จากการบำเพ็ญทุกรกิริยามีอาจครอบงำจิตของบุคคลเหล่านั้นได้ ไม่น่าจะต้องการสื่อความว่า การบำเพ็ญทุกรกิริยาไม่ดี เพราะพระพุทธเจ้าทรงไม่อาจข่มจิตได้ ตามที่ ดิษ นัท ฮันท์ เข้าใจแต่อย่างใด

ความเข้าใจคลาดเคลื่อนนี้ เป็นเรื่องของภาษาส่วนหนึ่ง ซึ่งสำนวนที่ท่านอ่าน (หรือแปลเอง) ไม่ถูกต้อง แต่หากทำความเข้าใจพระสูตรทั้งพระสูตรน่าจะช่วยลดความผิดพลาดนี้ได้

กล่าวคือ ทำให้มองเห็นภาพว่าทั้งพระสูตรนี้พระพุทธรองค์ต้องการนำเสนอสิ่งใด แต่การตัดตอนมาเฉพาะตอนใดตอนหนึ่งโดยที่ภาษาในตอนนั้นไม่ถูกต้องหรืออาจตีความได้มากกว่าหนึ่งความหมาย แล้วด่วนสรุปว่า พระพุทธรองค์ทรงต้องการบอกเช่นนี้ ๆ ทำให้เข้าใจความหมายผิดโดยสิ้นเชิง การทำความเข้าใจเป็นช่วงของกระบวนการ (process) ของการตีความ ในที่นี้เราจะเห็นว่า เมื่อสิ่งที่รับเข้า (input) ในที่นี้คือภาษา หากคิดพลาดย่อมกระทบกระบวนการ (process) ทำให้เข้าใจผิด เมื่อเข้าใจผิดแล้วย่อมมีผลสรุป (output) ที่ผิดพลาดได้

ส่วนในวิถีกกสัณฐานสูตรนั้น หากอ่านทั้งพระสูตรจะพบว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า หากมีความคิดที่เป็นอกุศลเกิดขึ้น ควรทำอย่างไรเพื่อยุติความคิดเหล่านั้น มี ๕ วิธี ประกอบด้วย การพิจารณาถึงสิ่งดั้งเดิมเป็นกุศล การพิจารณาโทษของความคิดที่เป็นอกุศล การไม่ใส่ใจถึงความคิดอกุศลเหล่านั้น การพิจารณาถึงการปรุงแต่งแห่งความคิดที่เป็นอกุศล และการขบฟัน ใช้นิ้วคุนเพดาน^๖ คำถามคือ ในการแนะนำวิธีการขบฟัน ใช้นิ้วคุนเพดานเพื่อยุติความคิดที่เป็นอกุศล เราจะบอกว่า พระพุทธเจ้าสนับสนุนการบำเพ็ญทุกรกิริยาได้หรือ ผู้วิจัยคิดว่า เราต้องพิจารณาวัตถุประสงค์ของการกระทำนั้น ๆ เป็นเกณฑ์ การบำเพ็ญทุกรกิริยานั้นมุ่งหมายการตรัสรู้ด้วยการทรมานกาย และมีได้มีแก่การขบฟัน ใช้นิ้วคุนเพดาน หากยังไม่ตรัสรู้ ต้องใช้การทรมานกายที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เช่น การกลืนลมหายใจ การอดอาหาร เพราะเข้าใจว่า การบำเพ็ญเพียรด้วยการทรมานกายจะไปสู่การตรัสรู้ แต่ในวิถีกกสัณฐานสูตรนั้น การขบฟัน ใช้นิ้วคุนเพดาน เป็นวิธีการหนึ่งในการระงับความคิดอกุศลเท่านั้น เรารู้แล้วว่าการตรัสรู้มีอาจได้มาจากการทรมานกาย การขบฟัน ใช้นิ้วคุนเพดานเป็นเพียงวิธีการหนึ่งในการระงับจิตที่ออกนอกกลุ่มนอกทางเพราะความขาดสติ ให้กลับมามีสติตั้งเดิม และเราก็หยุดการกระทำนั้น มุ่งสู่จิตเพื่อการตรัสรู้ต่อไป ผู้วิจัยไม่เห็นด้วยกับการหยิบฉวยเพียงแค่วิธีการขบฟัน ใช้นิ้วคุนเพดานเพื่อการระงับความคิดที่เป็นอกุศลมาเหมารวมว่าเป็นการสนับสนุนการบำเพ็ญทุกรกิริยา เราไม่ควรรีบตัดสินหรือด่วนสรุปอะไร โดยง่าย หากควรพิจารณาทั้งพระสูตร และวัตถุประสงค์ของการกระทำนั้น ๆ ผู้วิจัยจึงไม่เห็นด้วยกับ ดิข นัท ฮันท์ ที่ท่านตีความว่า มหาสังกาสสูตรและวิถีกกสัณฐานสูตรอันเป็นสองพระสูตรในการสืบทอดสายได้ไม่สอดคล้องกัน ทั้งนี้เป็นเพราะปัญหาด้านภาษาทำให้เข้าใจไปเช่นนั้น และท่านมิได้ทำความเข้าใจทั้งพระสูตร

^๖ ม.นุ. (ไทย) ๑๒/๒๒๐/๒๓๐.

ดังนั้น ในทัศนะของผู้วิจัย พระสูตรทั้งสองหาได้ “สื่อความหมายตรงข้ามกันโดยสิ้นเชิง”^๓ แต่อย่างใดไม่ สองพระสูตรนี้มีจุดเน้นในประเด็นที่แตกต่างกัน ในมหาสังกตสูตร เน้นว่าผู้อบรมกาย อบรมจิตแล้ว ทุกขเวทนาหรือสุขเวทนาไม่อาจครอบงำจิตได้ ส่วนในวิตักกสัณฐานสูตร เน้นการระงับความคิดที่เป็นอกุศล และทั้งสองพระสูตรมิได้มีจุดเน้นเรื่องการต่อต้านหรือสนับสนุนการบำเพ็ญทุกริกิริยาแต่อย่างใด

๔.๑.๒ สหณัย (coherence) ในหลักกรรม แตกต่างในการอธิบาย

การตีความในลักษณะนี้เกิดขึ้นเมื่อ ดิซ นัท ฮันท์ ใช้วิธีการเปรียบเทียบคำกริยา เพื่อค้นหา “คำสอนดั้งเดิม” โดยการหาความสอดคล้องเชิงสหณัยของพระสูตรเหล่านั้น ท่านอธิบายว่า เราควรศึกษาพระสูตรทั้งหลายในภาพรวมประคูดสายสร้อยทั้งเส้น โดยพระสูตรแต่ละพระสูตรเปรียบดังเพชรแต่ละเม็ดที่ประดับสายสร้อย สิ่งที่ควรนำมาพิจารณาคือ “ความสอดคล้อง” ควรอยู่ในระดับใด “ความสอดคล้อง” จะเป็น “ความเหมือน” หรือไม่

เมื่อ ดิซ นัท ฮันท์ ตีความเพื่อหาความสอดคล้องเชิงสหณัยของภัทเทกรัตตสูตร (พระไตรปิฎกบาลี การสืบทอดสายได้) และเถรนาโมสูตร (พระไตรปิฎกภาษาจีน การสืบทอดสายเหนือ) ท่านแสดงความไม่เห็นด้วยต่อการแปล “ภัทเทกรัตตสูตร” ที่พระอรรถกถาจารย์แห่งการสืบทอดสายได้มักแปลว่า “พระสูตรว่าด้วยผู้มีราตรีหนึ่งเจริญ” ท่านอธิบายว่า “ภุทท” (Bhadda) หมายถึง “ดี” หรือ “อุดมคติ” (ideal) “เอก” (eka) หมายถึง “หนึ่ง” หรือ “ลำพัง” (alone) “รตฺต”^๔ (ratta) หมายถึง “ยินดี” (to like) ซึ่งหากยึดความหมายนี้จะแปลว่า “ผู้ยินดีอย่างยิ่งในการอยู่ลำพัง” คำสำคัญ (key word) คือ “รตฺต” (ratta) ซึ่งพระอรรถกถาจารย์แห่งการสืบทอดสายได้แปลว่า “ราตรี” แต่ ดิซ นัท ฮันท์ แปลว่า “ชอบ, ยินดี”^๕ ท่านได้ให้ชื่อพระสูตรนี้ว่า “การตระหนักรู้หนทางที่ดีกว่าในการอยู่ลำพัง” (The Sutra on Knowing the Better Way to Live Alone) โดยให้เหตุผลว่าจะมีความหมายใกล้เคียงกับความหมายดั้งเดิม (original meaning) ของพระสูตรมากกว่า

^๓ Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha Teaching*, p.15.

^๔ ดูภาคผนวก – ง.

^๕ ในเชิงไวยากรณ์นั้น “รตฺต” (ratta) และ “รตฺติ” (ratti) มาจากภาษาสันสกฤต “ราตฺระ” (ratra) และ “ราตฺริ” (ratri) ซึ่งแปลว่า กลางคืน หรือมาจาก “ราคตะ” (rakta) และ “ราคฺติ” (rakti) ซึ่งแปลว่า ความพอใจยินดี (attachment) ก็ได้ Nanamoli, Bhikkhu and Bodhi, Bhikkhu trans., *The Middle Length Discourses of the Buddha*, (Kandy : Buddhist Publication Society, 1995), p. 1337.

กล่าวได้ว่า ความเห็นของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาในการแปล “ภทเทกรัตตสูตร” แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม ซึ่งมีความเห็นในการแปล “รตฺต” ที่ต่างกัน คือกลุ่มที่เห็นว่าควรแปล “รตฺต” ว่า “ยินดี” และกลุ่มที่เห็นว่าควรแปลว่า “กลางคืน” ส่วนของภิกษุญาณนันทะนับได้ว่าเป็นกลุ่มแรก ซึ่ง ดิช นัท ฮันท์ เห็นด้วย ส่วนภิกษุญาณ โมลีนั้น เดิมท่านเป็นกลุ่มแรกคือแปลพระสูตรนี้ว่า “ความพอใจยินดีอย่างเดียวเจริญ”^{๑๑} (One Fortunate Attachment) แต่ภิกษุโพธิได้นำส่วนแปลของภิกษุญาณโมลีมาปรับปรุง สำหรับพระสูตรนี้ ท่านเห็นด้วยกับฐานิสฺสโรภิกขุ จึงแปลพระสูตรนี้ใหม่ว่า “ราตรีเดียวเจริญ” (One Excellent Night) โดยเห็นว่าน่าจะสมนัย (correspondence) กับความหมายดั้งเดิมตามตัวอักษรมากกว่า^{๑๒} (original literal meaning) ฐานิสฺสโรภิกขุให้ความเห็นว่าควรแปล “รตฺต”^{๑๓} ว่า “ราตรี” โดยให้เหตุผลเชิงประวัติศาสตร์ว่า คนอินเดียสมัยพุทธกาลยึดการบอกเวลาตามแนวทางจันทรคติ (lunar calendar) ซึ่งต่างจากปัจจุบันที่เราใช้การบอกเวลาแบบสุริยคติ (solar calendar) การนับเวลาแบบจันทรคตินั้น “ราตรี” มิได้แทนเฉพาะกลางคืน หากแทนเวลาทั้งหมด ๒๔ ชั่วโมง^{๑๔} ดังนั้นการแปล “รตฺต” ว่า “ราตรี” เป็นการย้ำถึงความสำคัญเชิงเวลา ให้เห็นคุณค่าของเวลาในการทำสมาธิเพียร

^{๑๑} ภิกษุญาณโมลีเขียนในบทนำการแปลภทเทกรัตตสูตรว่า ในอรรถกถา (the Commentary) มีคำอธิบายว่า ภทฺเทกรัตตสฺส (Bhaddekarattassa) หมายถึง “ผู้เจริญด้วยความพอใจยินดีหนึ่ง” นั่นเป็นเพราะบุคคลนั้นมีความรู้แจ้ง ในภิกขุการแก้ “เอกรัตต” (ekaratta) หมายถึง “ความพอใจยินดีหนึ่ง” เป็น “เอกรัตติ” (ekaratti) และอธิบายว่า “ภทฺเทกรัตตสฺส หมายถึง บุคคลผู้เจริญด้วยความพอใจยินดีหนึ่ง (ภทฺโท เอกรัตโต เอตสฺส) เป็นความหมายสำหรับบุคคลผู้เกิดความรู้แจ้ง” คำ “รตฺตสฺส” (วิเศษณ์) หรือ “รตฺติ” (นาม) มาจากรากเดียวกันคือ “ราช” (raj) ธาตุ หมายถึง ยินดี พอใจ ดังนั้น ท่านเห็นว่า “ภทฺเทกรัตตสฺส” เกิดขึ้นเมื่อบุคคลนำตนเองเข้าปฏิบัติอย่างไม่เลียงหนี อย่างหนักแน่น ตระหนักถึงและศึกษาสภาวะในปัจจุบันที่เกิดขึ้นจริง ๆ การปฏิบัติเช่นนี้ย่อมนำยินดีพอใจหรือเจริญเพราะนำไปสู่การหลุดพ้น (liberation). Nanamoli, Bhikkhu trans, Phra Khantipalo edited, **A Treasury of the Buddha's Discourses from the Majjhima-nikaya (Middle Collection) Vol.III**, (Bangkok : Mahamakut Rajavidyalaya Press, n.d.), p. 131. ข้างต้นนี้เป็นความเห็นของภิกษุญาณโมลีเมื่อแปล “รตฺต” ว่า “ยินดีพอใจ” ซึ่งภิกษุโพธิอธิบายว่า คำอธิบายในอรรถกถาภิกขุได้ต้องการชี้ให้เห็นว่า “รตฺต” ว่า “ความยินดีพอใจ” หากต้องการแสดงว่า “รตฺต” หรือ “รตฺติ” สามารถแปลได้ทั้ง “ความยินดีพอใจ” และ “ราตรี”. Nanamoli, Bhikkhu and Bodhi, Bhikkhu trans., **The Middle Length Discourses of the Buddha**, p.1338.

^{๑๒} Nanamoli, Bhikkhu and Bodhi, Bhikkhu trans., **The Middle Length Discourses of the Buddha**, pp. 1336-1337.

^{๑๓} คุณาภคณวก – จ.

^{๑๔} ข้อมูลจาก <http://www.accesstoinsight.org/tipitaka/mn/mn.131.than.html>. เป็น “Translator's Introduction”

การให้ข้อกับทกัรตศุตรว่า “การตระหนักรถึงหนทางที่ดีกว่าในการอยู่ลำพัง” นั้น บ่งชี้ว่า ต้องมีหนทางมากกว่า ๑ หนทางในการอยู่ลำพัง และกับทกัรตศุตรนำเสนอหนทางที่ดีกว่าหนทางอื่น ๆ แต่เมื่อพิจารณาเนื้อหาในพระสุตร การเปรียบเทียบหนทางต่าง ๆ ในการอยู่ลำพังมิได้ปรากฏในกับทกัรตศุตร พระพุทธรองคัรศักราธให้้อยู่กับปัจจุบัน แล้วอธิบายคาคานันั้น เช่น คานัถึงสิ่งทีล่งไปลัแล้วคืออย่งไร ไม่คานัถึงสิ่งทีล่งไปลัแล้วคืออย่งไร จึงออกจะนำเปลลอยู่ไม่น้อยหากพระสุตรนี้จะถูกเรียลว่า พระสุตร “หนทางทีดีกว่าในการอยู่ลำพัง”

ในการอธิบายพระสุตร พบว่า ดิซ นัท ฮันห์ นำแนวคิจากพระสุตรอื่นในกลุ่มพระสุตรเดียวกันมาเป็นฐานในการคิความ เช่น

๑) มิกซาลสุตร “กัษุผู้ไม่ประกอบด้วยความเปลลเปลลและความเกียข้อง เราเรียลว่ามีปรกคิอยู่ผู้เดียว”^{๑๔} พุคสัน ๆ ว่า “การอยู่ผู้เดียวคือการไม่มีกัเลส”

๒) ใช้ฐานคิของเถรนาโมสุตรที่ว่า การอยู่ลำพังทีดีกว่าคือการไม่มีกัเลสอยู่ด้วย การอยู่คนเดียวแต่มีกัเลส ไม่ถือว้าเป็นการอยู่ลำพังทีดี เพราะพระสุตรนี้มีการเปรียบเทียบ ๒ หนทางของการอยู่ลำพังอย่งซัดเจน (ความคิข้อมีว้า มีกัษุรูปหนึ่งซื้อพระเถระ ผู้ชอบทำสิ่งต่าง ๆ เพียงลำพังรูปเดียว เช่น บิณชบาต หลิกเร้นไปนั่งสมาธิรูปเดียว ท่านเข้าใจว้าการทำสิ่งต่าง ๆ เพียงลำพังผู้เดียวเป็นการอยู่ลำพังทีดี แต่พระพุทธรเจ้าทรงสั่งสอนว้ามีใช้หนทางทีดีทีสุด หากมีหนทางทีดีกว่า คือการอยู่อย่งมีสติ^{๑๕} เป็นการอยู่ลำพังทีดีกว่าเพราะไม่มีกัเลสหรือความอยากคิใด ๆ ในจิต ไม่ว่าเราจะอยู่ท่ามกลางฝูงชน ในหมู่บ้าน หรือทีใดก็ตาม หากมีสติ ข้อมเรียลได้ว้าเป็น “หนทางทีดีกว่าในการอยู่ลำพัง”^{๑๖})

เมื่อฐานคิของสองพระสุตรนี้ผนวกกันเข้า จึงเป็นไปได้ว้า กับทกัรตศุตร จะถูกคิความว้า การคานัถึงสิ่งทีล่งไปลัแล้ว (ตลอดจน การมุ่งหวังถึงสิ่งทียังไม้มมาถึง ๆ) คือการมีกัเลสดังนั้นวิธีนี้จึงมีใช้การอยู่ลำพังทีดี ส่วนการไม่คานัถึงสิ่งทีล่งไปลัแล้ว (การมุ่งหวังถึงสิ่งทียังไม้มมาถึง)

^{๑๔} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๖๓-๖๖/๕๓-๕๔.

^{๑๕} ในพระสุตรนี้ พระพุทธรเจ้าทรงย้าว้า “ไม่มีหนทางในการอยู่ลำพังคิทีประเสริฐกว่านี้อีกลัแล้ว” (“There is no more wonderful way to live alone”. Nhat Hanh, Thich, **Our Appointment with Life**, (Berkeley : Parallax Press, 1990), p. 4) แสดงถึงการเปรียบเทียบอย่งซัดเจน.

^{๑๖} เถรนามกสุตร (พระคิรปิฎกบาลี) มีเนื้อความคล้ายกัน แต่เน้นว้าผู้ปรกคิอยู่คนเดียวคือผู้ถึงนิพพาน “ผู้หลุดพ้น ในเพราะนิพพานเป็นที่สันคัฒหา ว้าเป็นผู้มีปรกคิอยู่คนเดียว” ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๔๔/๓๓๖-๓๓๗).

มาถึง ๓) คือการ ไม่มีกิเลส ซึ่งเป็นการอยู่ลำพังที่ดี จึงเป็นที่มาของชื่อ “หนทางที่ดีกว่าในการอยู่ลำพัง”

กลุ่มพระสูตร มีภทเทกรัตตสูตร เถรนาโมสูตร มิคชาลสูตร เป็นต้นเหล่านี้ ดูเหมือนว่าท่านจัดเป็นพระสูตรที่จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกัน คือเน้นการมีสติในปัจจุบันขณะ จึงกันกิเลสไว้ได้ การนำแนวคิดของบางพระสูตรมาตีความพระสูตรอื่นของท่านอาจเป็นไปได้เพื่อให้พระสูตรกลุ่มนั้น ๆ นำเสนอภาพรวมเดียวกัน ต้องการนำเสนอความสอดคล้องเชิงสหายของพระสูตรในกลุ่มนั้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่า พระสูตรแต่ละพระสูตรย่อมแสดงรายละเอียดของพระสูตรนั้น ๆ โดยเฉพาะ ประคองเพชรแต่ละเม็ดที่แม้จะมีลักษณะร่วมคล้ายกัน แต่ในบางรายละเอียดอาจต่างกัน เหลี่ยมมุมต่างกัน สีเข้มอ่อนต่างกัน เพชรแต่ละเม็ด พระสูตรแต่ละพระสูตร คือองค์ประกอบ (parts) ในขณะที่สร้อยทั้งเส้น กลุ่มของพระสูตร คือองค์รวม (whole) องค์ประกอบที่ต่างกันอาจให้จุดเน้นที่ต่างกัน เถรนาโมสูตรเน้นถึงการเปรียบเทียบการมีสติ ไม่มีกิเลส ว่าเป็นการอยู่ลำพังที่ดีกว่าการอยู่ลำพังทางกายภาพแต่มีกิเลส ส่วนภทเทกรัตตสูตรเน้นถึงการอยู่กับปัจจุบัน ไม่วิตกกังวลถึงอนาคต ไม่ละห้อยหาอดีต การพยายามใส่แนวคิดหรือตั้งรั้งภทเทกรัตตสูตรให้เข้ากับแนวคิด “การอยู่ลำพังที่ดีกว่า” ของเถรนาโมสูตรและมิคชาลสูตรนั้นอาจทำได้ แต่เห็นได้ว่าต้องใช้ความพยายามมากพอสมควร คือต้องตีความทั้งสองพระสูตรว่าเปรียบเทียบอะไรบ้าง อย่างไร แล้วจึงจะเข้าใจความหมายของชื่อของภทเทกรัตตสูตร

ผู้วิจัยเห็นว่า ประเด็นสำคัญของกลุ่มพระสูตรเหล่านี้อยู่ที่ การมีสติอยู่ในปัจจุบันขณะ จึงรู้ทันกิเลส ส่วนเรื่องของการอยู่ลำพังในเถรนาโมสูตรเป็นเพียงวิธีการหนึ่งในหลายวิธีเพื่ออธิบายเปรียบเทียบการมีสติเท่านั้นเอง ไม่จำเป็นต้องพยายามนำวิธีการอธิบายซึ่งเป็นเพียงอุปมาวิธีแบบหนึ่งที่ใช้ในพระสูตรหนึ่งไปบังคับใช้กับพระสูตรอื่น การทำดังนี้อาจทำให้เพชรแต่ละเม็ดสูญเสียความงามเฉพาะของมันไป การตีความเพื่อหาสหายของพระสูตรนั้นผู้วิจัยเห็นว่าไม่ควรก้าวล่วงไปถึงการตีความพระสูตรหนึ่งให้อนุวัตรตามอีกพระสูตรหนึ่ง ภทเทกรัตตสูตร เน้นมิติของเวลาในการอยู่กับปัจจุบัน ไม่กังวลอดีตหรืออนาคต ให้รีบทำความเพียรในปัจจุบันนี้ เพราะความตายจะมาเยือนพรุ่งนี้ก็เป็นได้ จึงควรทำความเพียรทั้งกลางวันกลางคืน ภทเทกรัตตสูตร หรือเถรนาโมสูตร สู่ถึงแนวคิดเดียวกัน วิธีการอธิบายเท่านั้นที่ต่างกัน

ผู้วิจัยจึงไม่เห็นด้วยกับการแปล “ภทเทกรัตตสูตร” ว่า “พระสูตรว่าด้วยหนทางที่ดีกว่าในการอยู่ลำพัง” เพราะเป็นการตีความที่ผู้ตีความนำอุปมาในพระสูตรหนึ่งมาสร้างเป็นอุปมาในอีกพระสูตรหนึ่งโดยไม่จำเป็น “ภทเทกรัตตสูตร” หากแปลว่า “พระสูตรว่าด้วยผู้มีราตรีเดียวเจริญ” ไม่น่าผิดแปลกอะไร นอกจากถูกต้องตามหลักภาษาแล้ว “ราตรีเดียวเจริญ” ยังสอดคล้องกับการ

นำเสนอพระสูตรผ่านมิติของเวลาตามที่ได้นำเสนอมาตลอดพระสูตร คือ “การมีชีวิตอยู่กับปัจจุบัน ใ้รับทำความเข้าใจอย่างแท้จริง (ทั้งกลางวันกลางคืน) เราไม่รู้หรือว่าความตายจะมาเยือนเมื่อใด แต่จะเมื่อใดก็ตาม หากได้ทำความเข้าใจแม้จะน้อยนิด (ราตรีเดียว) ก็มีคุณค่ามาก (เจริญ)” เป็นแนวคิดที่ให้คุณค่าแก่การใช้เวลาในเชิงคุณภาพ เน้นมิติของเวลาซึ่งเป็นจุดเด่นของพระสูตรนี้ ในขณะเดียวกัน ก็ให้ความสำคัญแก่การมีสติในปัจจุบันขณะซึ่งเป็นแนวคิดองค์รวมของพระสูตรกลุ่มเดียวกันด้วย ความสอดคล้องเชิงสัทนัยในกลุ่มพระสูตรจึงควรเป็นความสอดคล้องของแนวคิด ไม่จำเป็นต้องเหมือนกันในแง่ของวิธีการอธิบาย

ความจริงแล้ว คงต้องยอมรับว่าในการหาความสอดคล้องเชิงสัทนัยของพระสูตรนั้น ไม่ที่เราจะพยายามสร้างหลักการอย่างไรก็ตาม สิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้คือ วิจารณ์ญาณของผู้ตีความ เช่น การตั้งสมมติฐานของ ดิข นัท ฮันท์ ซึ่งเป็นผู้ตีความว่า เมื่อพระสูตรใดมีเนื้อหาไม่ครบถ้วนน่าจะมีได้ถ่ายทอดคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า (ปัญหาความครบถ้วนของพระสูตร) หรือ พระสูตรใดมีส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามาน่าจะมีได้ถ่ายทอดคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า (ปัญหาการเพิ่มเติมพระสูตร) คำถามคือ เราทราบได้อย่างไรว่าพระสูตรใดเกิน พระสูตรใดขาด และพระสูตรใดเหมาะสม ตัวอย่างในบทที่ ๓ ในหัวข้อ ๓.๑.๑ ก) ดิข นัท ฮันท์ แสดงความเห็นว่ ส่วนที่ ๓ แสดงถึงข้อธรรมน้อยที่สุดคือโพชฌงค์ ๗ ในขณะที่ส่วนที่ ๑ และ ๒ กล่าวถึงข้อธรรมอื่นด้วย เป็นต้นว่า อายุตะนะ ๑๒ เป็นต้น ดังนั้น ส่วนที่ ๓ น่าจะมีปัญหาจากการขาดตกบกพร่องในระหว่างคัดลอก จึงแสดงไม่ครบถ้วน คำถามคือ เหตุใดท่านจึงไม่พิจารณาว่า ส่วนที่ ๑ และ ๒ ต่างหากที่มีการเพิ่มเติมเข้ามา คำตอบอยู่ที่วิจารณ์ญาณของผู้ตีความ

หากเราเห็นว่า การใช้วิจารณ์ญาณของผู้ตีความเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ควรหาหลักเกณฑ์อะไรบางอย่างที่ทุกคนใช้ได้เหมือนกัน เช่น หากมีการเปรียบเทียบ ๓ ส่วน และ ๒ ส่วนที่ใกล้เคียงกัน เราจะสรุปได้เลยหรือไม่ว่าอีกส่วนหนึ่งไม่ได้บรรจุคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า หากสรุปดังนี้เท่ากับว่าเป็นการพิจารณาตามเสียงข้างมาก (majority) ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า อาจเกิดปัญหามากขึ้นหากสองส่วนที่ใกล้เคียงกันนั้นผิดเหมือนกันทั้งคู่ ความผิดพลาดอาจเกิดจากการคัดลอกหรืออะไรก็ตามแต่ มันยังจะทำให้เกิดปัญหาอื่นตามมา คือการตีความ “คำสอนดั้งเดิม” ของพระพุทธเจ้าผิดพลาดโดยสิ้นเชิง

ดังนั้น ในการตีความเพื่อหาคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้าโดยการหาความสอดคล้องเชิงสัทนัยของพระสูตรนั้น จึงต้องยอมรับว่า มีวิจารณ์ญาณของผู้ตีความเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เราคงต้องยอมรับในวิจารณ์ญาณของผู้ตีความมากกว่าการใช้เสียงข้างมากโดยไม่

พิจารณาองค์ประกอบอื่นๆ ทั้งนี้ ผู้ตีความควรให้เหตุผลด้วยว่า ใช้แนวคิดใดในการพิจารณาว่า
สำนวนใดบรรจุคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า

๔.๒ การประเมินกระบวนการทำความเข้าใจ

กระบวนการทำความเข้าใจเป็นกระบวนการที่สำคัญมาก หลังจากที่มีส่วนรับเข้าเป็น
วัตถุดิบแล้ว กระบวนการทำความเข้าใจประกอบด้วย ประสบการณ์ตรงของผู้ตีความ บริบททาง
สังคมในยุคสมัยของส่วนรับเข้า (เช่น สมัยพุทธกาล) รวมไปถึงพิจารณาเจตนารมณ์ของผู้แต่ง
ประกอบกันด้วย ในหัวข้อนี้จะประเมินกระบวนการทำความเข้าใจทั้งกระบวนการ

ผู้ตีความย่อมมี “โลก” ของตน ซึ่งในที่นี้มีความหมายถึง โลกทัศน์ การใช้ชีวิต บริบท
ทางสังคม และทุกองค์ประกอบที่ทำให้บุคคลนั้นเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ไม่เพียงผู้ตีความ ผู้แต่งก็มี “โลก”
ของตนเช่นกัน แน่นอนว่าย่อมมีช่องว่างระหว่างผู้ตีความกับผู้แต่ง ส่วนรับเข้า (input) ในที่นี้คือ
ผลงานที่เป็นลายลักษณ์อักษรของผู้แต่งนั้นเป็นวาทกรรมคงที่ (fixation) ในทัศนะของพอล ริเกอร์
(Paul Ricoeur)^{๑๖} วาทกรรมคงที่แตกต่างจากการพูดในแง่ที่สามารถแสดงต่อผู้อ่านได้โดยไม่มี
ข้อจำกัดทั้งด้านเวลา สถานที่ สังคม และวัฒนธรรม ในขณะที่การพูดนั้นจำกัดผู้ฟังกับบริบทของ
การพูดนั้น ๆ อย่างไรก็ดี สิ่งที่ขาดหายไปในงานที่เป็นลายลักษณ์อักษรคือ บริบทที่คู่สนทนา
ร่วมกันในการพูด^{๑๗} จากแนวคิดนี้ เราจะเห็นว่า เป็นไปได้ที่ผู้ตีความอาจทำความเข้าใจวาทกรรม
คงที่ของผู้แต่งด้วยความเข้าใจของตนเอง ซึ่งอาจแตกต่างจากผู้แต่งก็เป็นได้

^{๑๖} พอล ริเกอร์ (Paul Ricoeur, 1913-2005) นักปรัชญาสาขาปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology)
ชาวฝรั่งเศส แนวคิดของเขาได้รับอิทธิพลจากฮายเดกเกอร์ (Heidegger) กาดามเมอร์ (Gadamer) และคานท์ (Kant)
ริเกอร์เคยสอนที่มหาวิทยาลัยชิคาโก (University of Chicago) ประเทศสหรัฐอเมริกา และเป็นที่ยอมรับว่ามี
ความสามารถในหมู่ปัญญาชนฝรั่งเศส เยอรมัน และอเมริกาเหนือ บั้นปลายชีวิตได้กลับมาฝรั่งเศส. ข้อมูลจาก
www.wikipedia.com.

^{๑๗} Ricoeur, Paul, “Writing as a problem for literary criticism and philosophical hermeneutics.” in
A Ricoeur Reader: Reflection and Imagination, pp. 328-330. อ้างใน นวชัย เกียรติก่อเกื้อ, “การประเมินการ
ตีความด้วยบทตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔, หน้า ๔๕.

๔.๒.๑ การทำความเข้าใจผู้แต่งผ่าน “ประสบการณ์ตรง” ของผู้ตีความ และตรวจสอบ โดย “เจตนารมณ์ที่แท้จริง” ของผู้แต่ง

แต่สำหรับ ดิช นัท ฮันท์ สังเกตได้ว่า ในฐานะผู้ตีความ ท่านพยายามทำความเข้าใจผู้แต่ง ซึ่งในที่นี้คือพระพุทธเจ้า ท่านใช้ “ประสบการณ์ตรง” ในการเจริญสติและสมาธิภาวนา เพื่อทำความเข้าใจว่าผู้แต่งต้องการสื่ออะไร และโดยการพิจารณาถึง “เจตนารมณ์ที่แท้จริง” ของพระองค์

การใช้ “ประสบการณ์ตรง” ในการทำความเข้าใจผู้แต่งนี้ เป็นการทำความเข้าใจที่อาจจะเป็นวิธีการที่แปลกไปจากการตีความอย่างอื่น ๆ เช่น การตีความวรรณกรรม ซึ่งมีวิธีการทำความเข้าใจโดยเน้นไปที่ชีวประวัติของผู้แต่ง เพื่อทำความเข้าใจถึงส่วนรับเข้า แต่พระพุทธศาสนาเน้นถึงการไตร่ตรองถึงหลักธรรมนั้นด้วยตนเอง และความเข้าใจเชิงประจักษ์ กล่าวคือ ให้สัมผัสประสบการณ์นั้น ๆ ด้วยตนเอง เป็นการประจักษ์ด้วยจิต ฐานของการตีความแบบจิตวิจักขณ์นี้น่าจะได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนานิกายเซน ทั้งที่ปรากฏเป็นตำนานเมื่อพระพุทธเจ้าทรงชูดอกบัวขึ้น และพระมหากัสสปะเข้าใจในแก่นธรรมที่ทรงแสดงโดยไม่ต้องตรัสสิ่งใดเลย^{๑๙} และธรรมเนียม “การสืบทอดตราประทับทางจิต” (the Transmission of mind or Seal-of-Mind) คุรมิได้เป็นผู้ถ่ายทอดการตรัสรู้แก่ศิษย์ หากช่วยให้ศิษย์ตระหนักรู้ถึงการตรัสรู้ที่มีอยู่แล้วในตน^{๒๐} ล้วนบ่งชี้ถึงการให้ความสำคัญแก่การเข้าถึงหลักธรรมด้วยจิตใจของตนเอง ซึ่งเข้ากันได้กับแนวคิดในพระไตรปิฎกที่ว่า “...เมื่อใด ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ท่านผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ที่บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรเข้าถึง (ธรรมเหล่านั้น) อยู่...”^{๒๑}

^{๑๙} โฮล์ม เวลช์ (Holmes Welch) แสดงความเห็นว่ เหตุการณ์นี้แสดงถึงความสัมพันธ์พิเศษระหว่างครูกับศิษย์ “ซึ่งแสดงถึงความเข้าใจธรรมโดยมิต้องเอ่ยวาจา ส่งผ่านจากครูสู่ศิษย์ ‘ด้วยรอยประทับจากจิตสู่จิต’” Welch, Holmes, **Practice of Chinese Buddhism**, pp.156-157 อ้างใน Thien-An, Thich. **Buddhism and Zen in Vietnam**, (Tokyo : Charles E. Tuttle, 1975), p. 25.

^{๒๐} Nhat Hanh, Thich, **Zen Keys**, revised ed., (New York : Doubleday, 1995), p.77.

^{๒๑} อัง.เอกาทศก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๖๒.

ให้สังเกต “เมื่อใด...” เป็นการพิจารณาไตร่ตรองด้วยตนเอง หลังจากนั้นจึงตัดสินใจ “เมื่อนั้น...” จึงควรปฏิบัติธรรมเหล่านั้น เรียกว่า “ธัมมานุวัตรปฏิบัติ”^{๒๒} ซึ่งมีความสำคัญมาก ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ อธิบายว่า

ธัมมานุวัตรปฏิบัติ เป็นสิ่งสำคัญมาก อาจเรียกได้ว่าเป็นตัวตัดสินว่า การปฏิบัติธรรมหรือ การกระทำนั้น ๆ จะสำเร็จผลบรรลุจุดหมายได้หรือไม่ ถ้าไม่มีธัมมานุวัตรปฏิบัติ การปฏิบัติธรรมหรือดำเนินตามหลักการก็คลาดเคลื่อน ผิดพลาด เลื่อนลอย ว้างเปล่า งามาย ไร้ผล หน้าที่อาจมีผลในทางตรงข้ามคือเกิดโทษขึ้นได้^{๒๓}

จึงเห็นได้ว่า การปฏิบัติเพื่อ “ประสบการณ์ตรง” สำคัญมาก มองในอีกมุมหนึ่ง เราจะเห็นว่า “ประสบการณ์ตรง” นั้น ความจริงแล้วก็คือการหาความสมนัย^{๒๔} (correspondence) ระหว่าง ประสบการณ์ในเชิงประจักษ์กับส่วนรับเข้า (input) ซึ่งในที่นี้คือพระไตรปิฎกและพระสูตรนั่นเอง “ประสบการณ์ตรง” คือการเข้าใจส่วนรับเข้าด้วยการประจักษ์แจ้งแก่ใจจริง ๆ มิใช่โดยการอนุมาน หรือจินตนาการ ริเกอร์อธิบายว่า ปกติแล้วช่องว่างหรือระยะห่าง (distance) ระหว่างผู้ตีความกับ ส่วนรับเข้า (input) คือความแปลกแยก (alien) ซึ่งอาจเกิดจากเวลาและวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้ ตีความทำให้ความแปลกแยกนั้นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของตน ซึ่งริเกอร์เรียกว่า “การครอบครอง” (appropriation) จะทำให้สิ่งที่เดิมผู้ตีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของตนเอง และทำให้ว่าท กรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีความเป็นปัจจุบัน (here and now) และทำให้เป็นจริง (actualized)^{๒๕}

^{๒๒} “ธัมมานุวัตรปฏิบัติ” เป็นขั้นตอนสำคัญในการบรรลุธรรม “ศีละ คีละ สารีบุตร สัมปฐิสังเสวะ (การคบหาสัตบุรุษ) เป็นองค์เครื่องบรรลุโสดา สัทธัมมัสสวนะ (การฟังพระสัทธรรม) เป็นองค์เครื่องบรรลุโสดา โยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยแยบคาย) เป็นองค์เครื่องบรรลุโสดา ธัมมานุวัตรปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม) เป็นองค์เครื่องบรรลุโสดา” (ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๐๑/๔๕๔-๔๕๕).

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๔๘.

^{๒๔} สมนัย (correspondence) ในที่นี้หมายถึง ความตรงกันระหว่างข้อความกับข้อเท็จจริง มีที่มาจาก ทฤษฎีความจริงแบบสมนัย (correspondence theory of truth) ถือว่า ความจริงคือความตรงกันระหว่างข้อความ และข้อเท็จจริง. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓.

^{๒๕} Ricoeur, Paul, “What is a text? Explanation and Understanding.” in **Hermeneutics and Human Sciences**, p. 159. อ้างใน นวชัย เกียรติก่อเกื้อ, “การประเมินการตีความด้วยทฤษฎีแนวทาง พระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๖๑.

ตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดคือ ดิษ นัท ธันท์ ไม่เคยวาง “นิพพาน” ไว้บนหิ้ง สำหรับท่าน นิพพานมิใช่การปราศจากชีวิต หากแต่อยู่ในชีวิต การสัมผัสธรรมชาติที่แท้ (true nature) ซึ่งจะมี ความสงบและความเบิกบานอย่างแท้จริง นั่นคือนิพพาน ซึ่งพบได้แม้ในชีวิตประจำวัน ดังที่ ท่านยกตัวอย่างว่า ในห้องประชุมเมื่อทุกคนต่างแสดงความคิดเห็น มีข้อโต้แย้งต่าง ๆ นานา เรา รู้สึก เหนื่อยกับความคิดเห็นมากมายเหล่านี้ เมื่อเลิกประชุม เราออกไปในสวนที่มีอากาศบริสุทธิ์ นกร้อง และลมพัดผ่าน เรา รู้สึกสงบ ปราศจากทุกข์ นี่คือนิพพาน จะเห็นได้ว่า ท่านได้ทำให้ “นิพพาน” ซึ่งเป็นวาทกรรมคงที่ในพระไตรปิฎกได้โลดแล่น มีความเป็นปัจจุบัน และเป็นจริงด้วยประสบการณ์ ตรงทางจิต ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า เป็นการเพิ่มมิติความเป็นปัจจุบันและการเข้าถึงซึ่งนิพพานให้มีขอบเขต กว้างขวางขึ้น ซึ่งเดิม “นิพพาน” อาจถูกมองว่า เป็นสถานะหนึ่งที่เข้าถึงได้เมื่อตายแล้ว หรืออาจ เข้าถึงได้เมื่อมีชีวิต แต่คน ๆ นั้นต้องเป็นพระอรหันต์คือปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง นั่นเป็นความ เข้าใจนิพพานโดยการอนุমানหรือจินตนาการ แต่สำหรับ ดิษ นัท ธันท์ ท่านน้อมนำ “นิพพาน” ที่ เคยแปลกแยกเมื่ออยู่บนหน้ากระดาษ ให้มีชีวิตในปัจจุบัน สรุปได้ว่า นิพพานมีอยู่แล้วในเราทุกคน ไม่จำเป็นต้องเป็นพระอรหันต์ เมื่อใดก็ตามที่เรา รู้สึกสงบ ปราศจากทุกข์ นั่นคือได้สัมผัสนิพพาน แล้ว

อย่างไรก็ดี อาจมีคำถามว่า “แล้วจะแน่ใจได้อย่างไรว่า ประสบการณ์ตรงที่เราประสบ จะถูกต้องอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน” ในกรณีนี้ คำตอบคือ “เจตนารมณ์ที่แท้จริง” ของ พระพุทธเจ้า กล่าวคือ เป็นคำสอนเพื่อการสลัดออก ทลายการยึดมั่นถือมั่นทุกประเภท ทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการยึดติดในความเห็น หรือในคำสอนใด ๆ แม้ของพระพุทธเจ้าเอง และเมื่อปฏิบัติตาม อย่างถูกต้องแล้ว ความทุกข์ใจย่อมบรรเทาเบาบางลง ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าตรัสแก่พระมหาปชาบดี โคตมว่าด้วยลักษณะตัดสินพระธรรมวินัย ดังนี้

โคตมิ ท่านรู้ธรรมเหล่านี้ว่า

๑. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อความกำหนด
๒. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความพราก ไม่เป็นไปเพื่อความประกอบไว้
๓. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อการไม่สะสม ไม่เป็นไปเพื่อความสะสม
๔. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความมกน้อย ไม่เป็นไปเพื่อความมกมาก
๕. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความสันโดษ ไม่เป็นไปเพื่อความไม่สันโดษ
๖. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความสงัด ไม่เป็นไปเพื่อความคลุกคลีหมู่คณะ
๗. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อปรารภความเพียร ไม่เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน
๘. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความเป็นคนเลี้ยงง่าย ไม่เป็นไปเพื่อความเป็นคนเลี้ยงยาก

โคตมี ท่านจงจำไว้โดยส่วนเดียวว่า “นั่นเป็นธรรม นั่นเป็นวินัย นั่นเป็นสัตตสุสาน”^{๒๖}

การตีความตาม “เจตนารมณ์ที่แท้จริง” ของพระพุทธเจ้า และการตัดสินพระธรรมวินัย ดังกล่าวข้างต้น เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ซึ่งหากนำ “ประสบการณ์ตรง” มาพิจารณาร่วมด้วย จะสามารถทำให้ตรวจสอบได้ดียิ่งขึ้นว่าได้ตีความส่วนรับเข้า (input) ตามที่ผู้แต่งต้องการหรือไม่ โดยพิจารณาจากความสอดคล้องเชิงสมนัย (correspondence) กับหลักธัมมานุวัตรปฏิบัติตามการสอนของพระพุทธเจ้า

นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาถึงหลักการใน “จตุหปติสรมสูตร”^{๒๗} ข้อที่ ๒ “จงเชื่อในอรรถ มิใช่ในพยัญชนะ” และ ข้อที่ ๔ “จงเชื่อในญาณ มิใช่ในวิญญาน” มาพิจารณาจะเห็นว่าการตีความเหล่านี้สอดคล้องกัน

หลักการข้อที่ ๒ ว่า “จงเชื่อในอรรถ มิใช่ในพยัญชนะ”^{๒๘} ทั้งนี้เพราะความจริง (อรรถ) อาจถูกเก็บไว้ในการอธิบาย (พยัญชนะ) ที่ต่างกัน ลาม็อตต์ (Lamotte) อธิบายว่า มิได้หมายความว่า เป็นการปฏิเสธความสำคัญของพยัญชนะ หากเมื่อเปรียบเทียบกับอรรถแล้ว ควรให้ความสำคัญแก่อรรถมากกว่า^{๒๙} ส่วนหลักการข้อที่ ๔ ว่า “จงเชื่อในญาณ มิใช่ในวิญญาน”^{๓๐} คำว่า “ญาณ” และ “วิญญาน” ในที่นี้มีความหมายทางญาณวิทยา คือการรับรู้หรือการเข้าถึงซึ่งความรู้ “วิญญาน” นั้น ลาม็อตต์ อธิบายว่าเป็นการรับรู้แบบสุดมยปัญญาและจินตมยปัญญา เป็นการฟังจากผู้รู้และคิดตาม หรือหาเหตุผล ซึ่งเป็นการรับรู้แบบโลกียะและยังประกอบด้วยความโลภ โกรธ หลง ส่วน “ญาณ”

^{๒๖} วิ.จ. (ไทย) ๙/๔๐๖/๓๒๔.

^{๒๗} มีความหมายว่า “พระสูตรแห่งที่พึ่งทั้งสี่” (Sutra of the Four Refuges) เป็นพระสูตรมหายานที่เน้นเรื่องการประมินการตีความ มีหลายสำนวนทั้งภาษาสันสกฤตและภาษาจีน มีการรวบรวมครั้งแรกในนิกายสรวาสติวาท-ไวยาสิกะ และถูกนำมากล่าวถึงในหลายคัมภีร์ของนิกายมหายานและโยคาจาร หลักการ ๔ ข้อแห่งจตุหปติสรมสูตร ประกอบด้วย จงเชื่อในคำสอน มิใช่เชื่อครู, จงเชื่อในอรรถ มิใช่พยัญชนะ, จงเชื่อในความหมายตรง มิใช่ความหมายจากการตีความ และจงเชื่อในญาณ มิใช่ในวิญญาน. ภาษาสันสกฤตว่า “จตุวาริมา นิ ภิกษวะ ปติสธานานิ. กตมานิ จตุวาริ. ธรรมะ ปติสธณัน น ทุทคละ. อรรถะ ปติสธณัน น วญฺชนมฺ. นิตารุณํ สุตฺรํ ปติสธณัน น เนยารุณํ. ชญานํ ปติสธณัน น วิชฺญานมฺ” (Abhidharmakosavyakhyā, p.704). Lamotte, Etienne, “The Assessment of Textual Interpretation in Buddhism” in **Buddhist Hermeneutics**, p. 11.

^{๒๘} The spirit (*artha*) is the refuge and not the letter (*vyanyjana*).

^{๒๙} Lamotte, Etienne, “The Assessment of Textual Interpretation in Buddhism” in **Buddhist Hermeneutics**, p. 14.

^{๓๐} Direct knowledge (*jñāna*) is the refuge and not discursive consciousness (*viñjāna*).

เป็นความรู้จริงแท้ (authentic knowledge) ซึ่งรับรู้โดยภาวนามยปัญญา^{๑๑} จะเห็นได้ว่า การทำความเข้าใจผู้แต่งผ่าน “ประสบการณ์ตรง” ของผู้ตีความ และตรวจสอบโดย “เจตนารมณ์ที่แท้จริง” ของผู้แต่ง (คือพระพุทธเจ้า) ตามหลักการของ ดิช นัท ฮันท์ สอดคล้องกับหลักการทั้ง ๒ ข้อใน จตุหปติสรณสูตร โดยการให้ความสำคัญแก่การเข้าถึงความจริงด้วยการปฏิบัติ ซึ่งคืออรรถ (spirit) โดยมีได้ยึดติดกับพยัญชนะ (letter) หรือการอนุมานหรือคาดคะเน จึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมกับการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๔.๒.๒ ขอบฟ้าของผู้ตีความกับขอบฟ้าของผู้แต่ง

ดังได้กล่าวข้างต้นเรื่อง “โลก” ของผู้แต่งกับของผู้ตีความ ดิช นัท ฮันท์ ได้พยายามทำความเข้าใจผู้แต่ง ซึ่งในที่นี้คือพระพุทธเจ้าผ่านทาง “ประสบการณ์ตรง” และ “เจตนารมณ์ที่แท้จริง” ของพระพุทธเจ้า อย่างไรก็ดี สิ่งหนึ่งที่เป็นข้อสังเกตคือ ผู้ตีความย่อมมีประสบการณ์ชีวิตบางอย่าง ซึ่งเป็นไปได้อย่างมากที่ผู้ตีความย่อมตีความสิ่งต่าง ๆ จาก “โลก” ที่ตนเองประสบมา นั่นคือ จากประสบการณ์อันหล่อหลอมจากบริบททางสังคมที่ตนได้พบบ

ตัวอย่างที่เห็นได้ค่อนข้างชัดเจนคือ แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ดังได้นำเสนอในบทที่ ๓ ดิช นัท ฮันท์ เชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นนักปฏิรูปสังคม คำสอนของพระองค์คือพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ดังนั้น คำสอนว่าด้วย “อนัตตา” เป็นคำสอนที่นำมาได้แย้ง “อัตตา” อันเป็นต้นเหตุของความอยู่ดีธรรมของสังคมในยุคสมัยนั้น กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า “อนัตตา” เป็นคำสอนที่เป็น “วิธีการ” แห่งพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม นี่เป็นการตีความของ ดิช นัท ฮันท์ ซึ่งปรากฏการณ์ทั้งหลายมักถูกโยงเข้าสู่แกนกลางคือแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

เมื่อพิจารณาถึงประสบการณ์ชีวิต และบริบททางสังคมที่ ดิช นัท ฮันท์ ประสบ เราพอเข้าใจได้ว่า ดิช นัท ฮันท์ ในฐานะผู้ตีความ ได้ตีความคำสอนของพระพุทธศาสนา แม้กระทั่งพระพุทธเจ้า จากฐานโลกทัศน์ของตนเอง มนุษย์มีอาจก้าวพ้นกรอบโลกทัศน์ของตนได้ การตีความก็เช่นกัน โลกทัศน์ของบุคคลย่อมมีความเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในประเทศเวียดนามในช่วงเวลาที่ ดิช นัท ฮันท์ เติบโตขึ้นนั้น อยู่ท่ามกลางสงครามหลายครั้งและหลายรูปแบบ อีกทั้งต้องเผชิญกับความขัดแย้งในอุดมการณ์ทางการเมือง ความขัดแย้งทางศาสนาและสังคม สิ่งเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อความนึกคิดและความเป็นอยู่ของผู้คนภายใต้สภาวะการณ์นั้น ๆ

^{๑๑} Lamotte, Etienne, “The Assessment of Textual Interpretation in Buddhism” in **Buddhist Hermeneutics**, pp. 23-24.

ในฐานะพระภิกษุแห่งพระพุทธศาสนานิกายเซน ดิช นัท ฮันห์ ย่อมได้รับอิทธิพลจากอุดมการณ์โพธิสัตว์ซึ่งเป็นพื้นฐานของพระพุทธศาสนามหายาน และจากหลักมนุษยนิยมของขงจื้อ อันเป็นคำสอนเชิงหน้าที่ที่สืบเนื่องยาวนานในสังคมเวียดนาม เหล่านี้ย่อมบ่มเพาะให้ท่านมีแนวคิด “ความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนทำให้แม้แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ไม่อาจนั่งเฉยในวัดได้ตลอดเวลา พระพุทธเจ้าเองก็ออกเยี่ยมราษฎร”^{๓๒} ความคิดที่หล่อหลอมท่านมาดังนี้ ย่อมส่งผลให้ท่านตีความคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าเป็นพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม และรวมไปถึง พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักปฏิรูปสังคมอีกด้วย

ลักษณะการตีความเช่นนี้ ทำให้ผู้วิจัยนึกถึงคำถามที่รูคอล์ฟ บุลท์มานน์^{๓๓} (Rudolf Bultmann) ถามไว้ในข้อบทความหนึ่งว่า “การตีความคัมภีร์โดยไม่สันนิษฐานล่วงหน้าเป็นไปได้หรือไม่” (Is Exegesis without Presuppositions Possible?) ซึ่งบูลท์มานน์ได้ตอบคำถามเองว่า “เราต้องบอกว่า ไม่มีสิ่งที่เรียกว่า การตีความโดยไม่มีการสันนิษฐานล่วงหน้า”^{๓๔} ไม่เพียงบูลท์มานน์ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์^{๓๕} (Martin Heidegger) มีความเห็นว่า

เมื่อใดก็ตามที่มีการตีความว่าอะไรบางอย่างว่าเป็นอะไรบางอย่าง จะพบว่า การตีความนั้น จำเป็นที่จะต้องประกอบด้วย บางสิ่งบางอย่างที่เรามีอยู่ก่อนแล้ว (fore-having) บางอย่างที่เรา

^{๓๒} ดิช นัท ฮันห์, แผ่นดินหอม บันทึกส่วนตัวของ ดิช นัท ฮันห์ (ปี ค.ศ. ๑๙๖๒-๑๙๖๖), แปลโดย นุชจริย ชลคุป, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๒.

^{๓๓} รูคอล์ฟ บุลท์มานน์ (Rudolf Bultmann, 1884-1976) นักปรัชญาชาวเยอรมัน มีชื่อเสียงในการตีความแง่ “การทำให้ไบเบิลปราศจากความลึกลับ” (demythologizing the Scriptures) เขาเห็นว่า ไบเบิล (Scriptures) มีศัพท์ลึกลับหรือศักดิ์สิทธิ์เป็นเพราะบริบทด้านเวลาและสถานที่ในการเขียนไบเบิล เป็นหน้าที่ของนักตีความที่ต้องเปิดเผยความหมายที่อยู่ในตัวบทนั้น. Mueller-Vollmer, Kurt (ed.), *The Hermeneutics Reader*, (Oxford : Basil Blackwell, 1985), p. 241.

^{๓๔} “...we must say that *there cannot be any such thing as presuppositionless exegesis.*” Bultmann, Rudolf, “Is Exegesis without Presuppositions Possible?” in *The Hermeneutics Reader*, Mueller-Vollmer, Kurt (ed.), p. 242.

^{๓๕} มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger, 1889-1976) บางครั้งถูกเรียกว่า “ชายผู้ไร้ประวัติ” (a man without biography) ผลงานที่โด่งดัง “ภาวะและเวลา” (Being and Time) สร้างชื่อเสียงในผู้ฐานะคิดค้นแนวคิดการตีความใหม่คือปรัชญาอัตถิภาวะนิยม (existential) มีอิทธิพลต่อปรัชญาและการตีความในยุคปัจจุบันอย่างมาก. Mueller-Vollmer, Kurt edit., *Ibid.*, pp. 214-215.

เห็นแล้ว (fore-sight) และบางอย่างที่เราารู้อยู่แล้ว (fore-conception) การตีความไม่เคยเป็นความเข้าใจถึงสิ่งที่ปรากฏขึ้นแก่เราโดยปราศจากการสันนิษฐานล่วงหน้า^{๓๖}

ความเข้าใจ (understanding) ในทัศนะของไฮเดกเกอร์มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับการดำรงอยู่ (Being หรือภาษาเยอรมันว่า *Dasein*) “การดำรงอยู่” หมายถึง การดำรงอยู่ในโลก (Being-in-the-world) ดังนั้น คำกล่าวว่า “การค้นพบที่รอบคอบ” (circumspection discovers) จึงมีความหมายว่า “โลก” ที่เข้าใจแล้วได้ถูกนำมาตีความ^{๓๗} เมื่อนำทัศนะดังกล่าวนี้มาเทียบเคียงกับการตีความพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของ ดิช นัท อันท์ เราจะพบว่า ท่านน่าจะตีความด้วยฐานแห่ง “โลก” ที่ท่านดำรงอยู่ในปัจจุบันตามความเข้าใจของท่าน

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยอยากนำเสนอว่า แนวทางการยอมรับการตีความย่อมเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย กล่าวคือ ตามแนวความคิดการตีความแบบเก่าหรือแบบดั้งเดิม ตัวตนของผู้ตีความไม่น่าจะเป็นที่ยอมรับ (ให้ปรากฏออกมาในผลงานการตีความ) ตามคำกล่าวของบุลมานน์ที่ยอมรับว่า มีความต้องการให้การตีความต้องปราศจากการสันนิษฐานล่วงหน้า^{๓๘} สะท้อนให้เห็นว่า ศูนย์กลางของการตีความอยู่ที่ผู้แต่ง (author-centered interpretation) ซึ่งเดิมเป็นกระแสหลัก อย่างไรก็ดี ปัจจุบันได้มีแนวคิดใหม่ที่น่าจะเป็นทางเลือกที่มาพร้อม ๆ กับอัตถิภาวะนิยม^{๓๙} (Existentialism) คือ ยอมรับว่า เราไม่อาจปฏิเสธ “โลกของผู้ตีความ” หรือ “ตัวตนของผู้ตีความ” ซึ่งย่อมต้องปรากฏ ไม่ว่าจะอย่างเปิดเผยหรือแฝงเร้น ในผลงานการตีความของผู้ตีความนั้น ๆ ทัศนะนี้ได้รับการสนับสนุนโดยอ้อมโดยไฮเดกเกอร์และบุลมานน์ตามที่ได้กล่าวข้างต้น

^{๓๖} “Whenever something is interpreted as something, the interpretation will be founded essentially upon fore-having, fore-sight, and fore-conception. An interpretation is never a presuppositionless apprehending of something presented to us.” Heidegger, Martin, “Understanding and Interpretation” in *Ibid.*, p. 223.

^{๓๗} Heidegger, Martin, “Understanding and Interpretation” in *The Hermeneutics Reader*, p. 221.

^{๓๘} Bultmann, Rudolf, “Is Exegesis without Presuppositions Possible?” in *Ibid.*, Mueller-Vollmer, Kurt (ed.), p. 242.

^{๓๙} อัตถิภาวะนิยม เป็นทฤษฎีทางปรัชญาที่ให้ความสำคัญแก่ปัจเจกภาพมากกว่าสากลภาพ เสรีภาพมากกว่าระเบียบกฎเกณฑ์ เน้นการสร้างสรรค์มากกว่าการอนุรักษ์ระเบียบแบบแผน ความรู้สึกมากกว่าเหตุผล และให้ความสำคัญแก่ความรู้เชิงอัตนัย (subjective knowledge) เช่น ความรู้ที่เกิดจากการประสบด้วยตนเอง มากกว่าความรู้เชิงปรนัย (objective knowledge) เช่น ความรู้ที่เกิดจากเหตุผล กล่าวคือ ถือว่าความรู้เชิงอัตนัยมีน้ำหนักมากกว่าความรู้เชิงปรนัย. ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๓๕.

แนวคิดของไฮเดกเกอร์ถูกนำมาสานต่อโดยฮันส์-จอร์จ กาดาเมอร์^{๔๐} (Hans-Georg Gadamer) ความเข้าใจล่วงหน้า (fore-understanding) หรือที่เรียกว่า “prejudice” นั้น กาดาเมอร์เห็นว่า ไม่มีทางที่เราจะวางมันลง^{๔๑} ดังนั้นสิ่งที่ต้องทำคือ รับรู้ถึงการตีความของมัน กาดาเมอร์เห็นว่าการแรกของการตีความคือการวิจารณ์ตนเอง (self-critique) นั่นคือ จัดการกับการคาดคะเนล่วงหน้า (fore-projection) ของตนเอง เพื่อที่เราจะได้แน่ใจถึงความสมเหตุสมผล (validity) ของเรื่องที่เราจะทำความเข้าใจ^{๔๒}

กาดาเมอร์เห็นว่า ตัวบทนั้นเมื่อได้นำเสนอออกไปแล้ว ความหมายของสิ่งที่นำเสนอ ย่อมเป็นสาธารณะและแปรเปลี่ยนได้มากกว่าจะยึดอยู่เพียงเจตนารมณ์ของผู้แต่ง (authorial intent) “ไม่ใช่แค่บางครั้ง แต่บ่อยครั้งที่ความหมายของตัวบทไปไกลกว่าผู้แต่ง เป็นเหตุผลว่าทำไมความเข้าใจ (understanding) จึงไม่เป็นเพียงการผลิตซ้ำ (reproductive) แต่มักเป็นการผลิตด้วยเช่นกัน”^{๔๓} กาดาเมอร์สนใจประยุกต์วิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์และการตีความ การยอมรับว่าผู้ตีความแต่ละคนย่อมมีความเข้าใจล่วงหน้า (หรืออาจจะเรียกชื่ออื่น ๆ เช่น การคาดคะเนล่วงหน้า) ความเข้าใจเหล่านี้เองที่เป็น “ขอบฟ้า” ของผู้ตีความ การเข้าใจอดีตได้นั้นย่อมต้องมีขอบฟ้าทางประวัติศาสตร์ (historical horizon) แต่มิได้หมายความว่าเราจะเข้าถึงขอบฟ้านั้นได้โดยการนำตนเองเข้าไปในสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์ (historical situation) หากแต่เราต้องมีขอบฟ้าอย่างหนึ่งอยู่เพื่อที่จะสามารถนำเราเข้าไป (“placing ourselves”) ในสถานการณ์หนึ่ง ๆ ได้ แน่นอนว่าเราต้องจินตนาการถึงสถานการณ์อื่น และเรานำตัวเราเข้าไปในสถานการณ์นั้น ในทัศนะของกาดาเมอร์ นี่เป็นการ

^{๔๐} ฮันส์-จอร์จ กาดาเมอร์ (Hans-Georg Gadamer 1900-2002) เป็นศิษย์ของฮายเดกเกอร์ (Heidegger) ผลงานการตีความเกิดจากความสนใจในหลายสาขาวิชาของกาดาเมอร์ คือประวัติศาสตร์ ปรัชญา วรรณคดี บทกวี นอกจากนี้กาดาเมอร์ยังสนใจแนวคิดกรีกที่มีอิทธิพลต่อปรัชญาจิตนิยมในแง่ต่าง ๆ ด้วย ผลงานสร้างชื่อคือ “ความจริงและวิธีการ” (Truth and Method) นำเสนอแนวคิดใหม่หลายประการ เช่น “prejudice”. Mueller-Vollmer, Kurt (ed.), *The Hermeneutics Reader*, pp. 214-215.

^{๔๑} ผู้วิจัยไม่อยากแปล “prejudice” ว่า “อคติ” เพราะคำนี้อาจมีความหมายไม่ดีค่อนข้างมาก (bad connotation) สอนัยไปถึงการไม่เปิดรับความคิดเห็นใด ๆ ซึ่งไม่น่าจะตรงกับ “prejudice” ตามความหมายของกาดาเมอร์ซึ่งน่าจะมีความหมายคล้าย “prejudge” คือการประเมินสิ่งใดสิ่งหนึ่งล่วงหน้า แต่ไม่ถึงกับปิดกั้นไม่รับอย่างอื่นเลย – ผู้วิจัย.

^{๔๒} Grondin, Jean, *Introduction to Philosophical Hermeneutics*, (New Haven : Yale University, 1994), pp. 111-112.

^{๔๓} Stiver, Dan R., *The Philosophy of Religious Language: Sign, Symbol, and Story*, (Oxford : Blackwell, 1996), pp.92-93.

บรรลุถึงจักรวาลที่สูงขึ้น แนวคิด “ขอบฟ้า” บ่งบอกถึงความกว้างขวาง วิสัยทัศน์ที่เหนือกว่าในอันที่บุคคลพึงแสวงหาความเข้าใจ^{๔๔}

กาคาเมอร์ไม่เห็นด้วยกับการหาวิธีการอะไรสักอย่างที่แน่นอนและเป็นวัตถุวิสัยในการศึกษาทางมนุษยศาสตร์^{๔๕} ไม่เห็นด้วยกับความคิดว่ามีแนวคิดที่ตายตัวและการประเมินที่จำกัด ขอบเขตว่านี่เป็นขอบฟ้าของปัจจุบัน นั่นเป็นขอบฟ้าของอดีต ซึ่งแยกออกจากกันอย่างแน่นอน ขอบฟ้าแห่งปัจจุบันมีอาจมีขึ้นได้หากปราศจากขอบฟ้าของอดีต ความเข้าใจ (understanding) เป็นสิ่งที่หลอมรวม (fusion) ขอบฟ้าที่เราจินตนาการว่าเราเองดำรงอยู่ในนั้น^{๔๖}

ผู้วิจัยเห็นว่า แนวคิดการตีความเกี่ยวกับความเข้าใจล่วงหน้าที่เริ่มต้นโดยไฮเดกเกอร์ และได้รับการอธิบายโดยกาคาเมอร์สะท้อนถึงท่าทีที่ในการยอมรับตัวตนของผู้ตีความว่า เป็นองค์ประกอบหนึ่งในการตีความ และแน่นอนว่า ตัวตนของผู้ตีความย่อมปรากฏในผลงานการตีความของเขาด้วย แนวคิดนี้สะท้อนว่าศูนย์กลางของการตีความน่าจะย้ายฐานจากเดิมซึ่งอยู่ที่ผู้แต่ง (author-centered interpretation) มาเป็นตัวบท (text) โดยเห็นว่าตัวบทย่อมมีชีวิตของมันเอง พ้นไปจากการควบคุมของผู้แต่ง ซึ่งแน่นอนว่า การตีความตัวบทเดียวกันหากมีผู้ตีความหลายคน ย่อมตีความต่างกัน ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และความเข้าใจของผู้ตีความ อีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการยอมรับตัวตนของผู้ตีความนั่นเอง

ย้อนกลับมาที่บริบทสังคมของประเทศเวียดนามซึ่งส่งผลต่อ “ขอบฟ้า” ของ ดิซ นักอันท์ ในภาวะสงคราม มีผู้คนเดือดร้อนมากมาย เหล่านี้ย่อมส่งผลถึงคำถามว่า บทบาทของพระพุทธศาสนาควรเป็นอย่างไร พระภิกษุสงฆ์จะทำอะไรให้ประชาชนได้ไหม นอกจากรอให้คนเอาอาหารไปถวาย กับนั่งสมาธิอยู่ในวัด ในขณะที่ประชาชนข้างนอกวิ่งหลบระเบิดกันอลหม่าน เมื่อพิจารณาขอบฟ้าของ ดิซ นักอันท์ ตามที่กล่าวมานี้ พระพุทธศาสนาจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะเป็น “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” คำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม และพระพุทธเจ้าทรงเป็นนักปฏิรูปสังคม

^{๔๔} Gadamer, Hans-Georg, “The Principle of Effective-History” in *The Hermeneutics Reader*, p. 271.

^{๔๕} Grondin, Jean, *Introduction to Philosophical Hermeneutics*, p. 111.

^{๔๖} Gadamer, Hans-Georg, “The Principle of Effective-History” in *The Hermeneutics Reader*, p. 272.

การตีความของ ดิชนัทธันท์ เน้นถึงการปฏิรูปสังคมอย่างมาก จนแทบจะกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นวัตถุประสงค์หลักแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้า และเป็นแรงจูงใจสำคัญในการกระทำของพระองค์ การตีความดังนี้อาจเป็นผลจากขอบฟ้าของท่านดังที่เราได้วิเคราะห์แล้ว อย่างไรก็ตาม มีบางประเด็นที่ผู้วิจัยคิดว่าอาจมีปัญหา เช่น ดิชนัทธันท์ เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงเน้นการสอน “อนัตตา” เพื่อตอบโต้ต่อการฉ้อฉลในหมู่นักบวชผู้ท่องบ่นคัมภีร์พระเวท^{๔๓} นอกจากนั้น “อนัตตา” เป็นคำสอนที่มีกาลเวลากำกับ เป็นไปตามบริบทของเงื่อนไขเวลา “พระพุทธเจ้าทรงสอนอนัตตาในบริบทของยุคสมัยของพระองค์ เป็นเพียงเครื่องมือสำหรับการพิจารณา”^{๔๔} ดูเหมือนว่า ดิชนัทธันท์ จะให้ความสำคัญแก่ “อนัตตา” ในแง่ของสังคมอย่างมาก ประหนึ่งว่า คำสอนนี้เป็นไปเพื่อหรือมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดความอยู่ดีธรรมในสังคม “อนัตตา” ในทัศนะนี้จึงมิใช่คำสอนปรมาตม เป็นเพียงคำสอนสัมพัทธ์ (relative) ซึ่งเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา คำถามคือ การตีความดังว่านี้เป็น การลดทอนความลึกซึ้งของ “อนัตตา” หรือไม่ ในการนี้เราจะตรวจสอบว่าพระพุทธเจ้าทรงสอน “อนัตตา” อย่างไร โดยยึดหลักมหาปเทศสี่ที่ว่า

พึงสวดในสูตร เทียบดูในวินัย ถ้อยคำและพยัญชนะเหล่านั้น สอดลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ไม่ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า “นี่มิใช่คำรัสของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาผิด” เธอทั้งหลายพึงตั้งคำถามนี้เสีย ภิกษุในธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ผู้มีอายุ ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็น วินัย นี่เป็นสัตตสุตตัน” เธอทั้งหลายยังไม่พึงชื่นชม ยังไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของผู้นั้น พึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้วพึงสวดในสูตร เทียบดูในวินัย ถ้อยคำและพยัญชนะเหล่านั้น สอดลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า “นี่เป็นพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาด้วยดี”^{๔๕}

เราจะตรวจสอบพระสูตรในพระไตรปิฎก “สวดดูในพระสูตร” ว่าพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน “อนัตตา” อย่างไร ใน “อุปาทสสูตร” ที่กล่าวถึง “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” และ “อนัตตลักษณะสูตร” ซึ่งกล่าวถึงอนัตตาอย่างค่อนข้างละเอียด

^{๔๓} Nhat Hanh, Thich, **Living Buddha, Living Christ**, (New York : Riverhead Book, 1995), p.54.

^{๔๔} “His teaching of non-self was offered in the context of his time.” **Living Buddha, Living Christ**, p.54.

^{๔๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘๐/๒๕๓-๒๕๔.

ใน “อุปปาตสูตร” พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดาก็ตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา”^{๕๐}

นอกจากนั้น ใน “อนัตตลักขณสูตร” พระพุทธองค์ทรงจำแนกถึงลักษณะของ “อัตตา” และ “อนัตตา” ไปเรียงไปตั้งแต่รูป เวทนา สัญญา สังขาร จนถึงวิญญาณ

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา ภิกษุทั้งหลาย ถ้ารูปนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ รูปนี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงได้ในรูปว่า “รูปของเราจะเป็นอย่างนี้ รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น” ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะรูปเป็นอนัตตา ฉะนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในรูปว่า “รูปของเราจะเป็นอย่างนี้ รูปของเราอย่าได้เป็น อย่างนั้น”^{๕๑}

ทั้งนี้เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายมีความเห็นที่ถูกต้อง “เรอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”

ให้สังเกตว่าใน “อุปปาตสูตรนั้น” พระพุทธเจ้าตรัสถึง “อนัตตา” ว่าเป็นคำสอนระดับปรมาตม์ ไม่ว่าพระตถาคตจะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” อยู่แล้ว “อนัตตา” ย่อมมิใช่คำสอนที่ขึ้นกับกาลเวลาหรือเงื่อนไขทางสังคม ไม่ใช่คำสอนที่จำกัดกรอบอยู่ในกาลสมัยเฉพาะบางยุค เช่น ยุคที่พราหมณ์ลือฉฉด หากเป็นคำสอนที่ครอบคลุมเป็นอากาลิโก นอกจากนั้น ใน “อนัตตลักขณสูตร” เมื่อทรงบรรยายลักษณะแห่ง “อัตตา” และ “อนัตตา” นั้น ทรงอธิบายตามลักษณะที่เกิดขึ้นจริง เพื่อให้ผู้ฟังมีความเห็นที่ถูกต้อง “อนัตตา” มิได้เป็นคำสอนที่ออกแบบมาเพื่อให้ต่อสู้กับความอยุติธรรมในสังคม หากเป็นคำสอนที่เป็นจริง ส่วนจะไปลดหรือขจัดความอยุติธรรมในสังคมหรือไม่ ไม่ได้ปรากฏในคำสอนเรื่อง “อนัตตา” ของพระพุทธเจ้า ถ้าจะไปลดหรือขจัดความอยุติธรรม อาจเป็นไปได้ว่าเป็นผลพลอยได้ ไม่น่าจะเป็นวัตถุประสงค์ของพระพุทธเจ้าในการสอน “อนัตตา” ทรงสอน “อนัตตา” ซึ่งเป็นความจริงปรมาตม์ โดยมีจุดมุ่งหมายให้บุคคลมีความเห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริง

^{๕๐} อกุ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

^{๕๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๒/๒๕-๓๐.

ผู้วิจัยจึงตั้งข้อสังเกตว่า ในกรณี “อนัตตา” นี้ เป็นไปได้หรือไม่ที่ผู้ตีความในที่นี้คือ ดิชนัท ธนัท ได้นำ “ความเข้าใจล่วงหน้า” (fore-understanding) เป็นต้นว่า บริบททางสังคมที่ท่านได้ประสบ หรือ “ขอบฟ้า” ของท่าน ไปครอบ “ขอบฟ้า” ของผู้แต่ง พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน “อนัตตา” ในระดับความจริงปรมัตถ์ ถึงขนาดยกไว้ว่า ไม่ว่าพระองค์จะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม สิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตา แต่ ดิชนัท ธนัท ตีความ “อนัตตา” ว่าเป็นคำสอนในบริบททางสังคมและเวลานั้น ๆ คือเป็นไปเพื่อขจัดความอยุติธรรมในสังคม

อย่างไรก็ดี ในการสอนเรื่องปฏิจจภาวะ ท่านเปรียบเทียบ “อนัตตา” ว่าเป็น “ปฏิจจภาวะ” (Interbeing)^{๕๒} ไม่เพียงเท่านั้น “อนัตตา” ยังมีความเชื่อมโยงกับ “สุญญตา” สิ่งทั้งปวงล้วนว่างเปล่า เพราะไม่อาจอยู่ได้ด้วยตัวมันเอง หากอิงอาศัย (inter-be) สิ่งอื่น ๆ ทั้งหมด^{๕๓} ดังนั้นแล้ว “อนัตตา” “ปฏิจจภาวะ” และ “สุญญตา” ล้วนมีความหมายเดียวกัน “อนัตตา” ในแง่นี้เป็นความจริงของสิ่งทั้งปวง ไม่จำกัดกาล และสถานการณ์ ไม่มีสิ่งใดเลยที่แยกตนเองออกมาโดด ๆ จากสิ่งอื่นได้ ดังพุทธพจน์ว่า “สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา” ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา^{๕๔}

สรุปแล้ว “อนัตตา” คืออะไรกันแน่ ดูเผิน ๆ แล้วไม่น่าจะมีปัญหาอะไรหาก “อนัตตา” จะเป็นได้ทั้งสองอย่าง แต่หากเราพิจารณาถึงการตีความถึง “ที่มา” แห่งคำสอนว่าด้วยอนัตตาของ ดิชนัท ธนัท จะพบว่ามีความขัดแย้งเชิงตรรกะ กล่าวคือ หาก “อนัตตา” เกิดขึ้นเพื่อขจัดความอยุติธรรมของสังคมในยุคสมัยที่พราหมณ์ฉ้อฉล (คือเพื่อสู้กับคำสอน “อัตตา” ของพราหมณ์) หากยุคสมัยเปลี่ยนไป มีความเดือดร้อนอื่นเกิดขึ้น เช่น การก่อการร้าย “อนัตตา” ไม่น่าจะใช้งานได้ เพราะสภาพสังคมไม่ได้ฉ้อฉลเพราะคำสอน “อัตตา” ของพราหมณ์อีกต่อไป อาจต้องมีคำสอนอื่นมาเพื่อสู้กับแนวคิด “พลีชีพเพื่อพระเจ้า” ของผู้ก่อการร้ายแทน พุดง่าย ๆ ว่า “อนัตตา” เป็นเครื่องมือในการขจัดความอยุติธรรมให้เกิดขึ้นแก่สังคม หากปัญหาเปลี่ยน เครื่องมือย่อมเปลี่ยนไป “อนัตตา” มิได้อยู่ในสิ่งทั้งปวง ไม่จำกัดกาลแต่อย่างใด “อนัตตา” เกิดขึ้นเพราะมีความอยุติธรรมในสังคม ซึ่งมีฐานจาก “อัตตา” ดังนั้น ถ้าไม่มีความอยุติธรรมในสังคมเกิดขึ้น ย่อมไม่มี “อนัตตา” หรือหากมีความอยุติธรรมในสังคมเกิดขึ้นแต่จากฐานอื่นที่มีใจ “อัตตา” แล้วไซ้ “อนัตตา” ก็คงไม่เกิดขึ้น อาจเกิดคำสอนเชิงสัมพัทธ์อื่นขึ้นมาที่ย่อมได้ ในความหมายนี้ “อนัตตา” จึงเป็นความจริงที่สร้างขึ้น (artificial reality) แต่ในอีกแง่หนึ่ง ท่านอธิบาย “อนัตตา” เป็น “ปฏิจจภาวะ” “สุญญตา” ซึ่งเป็น

^{๕๒} Nhat Hanh, Thich, **The Heart of the Buddha's Teaching**, p.135.

^{๕๓} Ibid., p.135.

^{๕๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

ความจริงของสิ่งทั้งปวง เป็นหลักธรรมในระดับ “แก่น” ของพระพุทธศาสนา เป็นปรมัตถธรรม “อนัตตา” เป็นความจริงที่มีอยู่แล้ว ไม่มีพระพุทธรูปจะอุบัติขึ้นหรือไม่ในโลกนี้ สาเหตุที่ตรัส “อนัตตา” เพราะนี่คือความเป็นจริง สิ่งทั้งปวงจึงเป็นอนัตตาเพราะอยู่ภายใต้กฎของความจริงนี้

จึงขอตั้งข้อสังเกตว่า เป็นไปได้หรือไม่ว่า ช่องทางของประสบการณ์ตรงที่ต่างกัน นำมาซึ่งการตีความ “อนัตตา” ที่ต่างกัน กล่าวคือ

- หากใช้ประสบการณ์ตรงในแง่สมาธิภาวนา คือการ “หยุด” และ “มองอย่างลึกซึ้ง” เมื่อนั้น “อนัตตา” ในกระบวนการทำความเข้าใจจะเป็นไปในเชิงปรมัตถ์ เช่น ชันธุ ๕ วางเปล่าเพราะต้องอิงอาศัยสิ่งอื่น ๆ ในการปรากฏขึ้นของชันธุใดชันธุหนึ่ง เป็นต้น ท่านยอมรับว่า “อนัตตา” มีความเป็นสากล (universality) กล่าวคือ ดำรงอยู่ประดุจเครื่องหมาย (mark) ของทุกสิ่ง^{๔๔}

- แต่เมื่อท่านใช้ประสบการณ์ตรงในแง่ประสบการณ์ชีวิตหรือบริบททางสังคมในยุคสมัยของท่านเทียบเคียง (อาจจะ โดยอนุมานหรือจินตนาการ แต่มีอาจเป็นไปได้โดยประสบการณ์ตรง) กับยุคของพระพุทธเจ้า “อนัตตา” ถูกลดระดับมาเป็นคำสอนที่เป็นไปตามบริบททางสังคมส่วนหนึ่งอาจเป็นผลจากการให้ความสำคัญแก่พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

ความไม่สอดคล้องในการตีความหลักธรรม ทำให้เกิดความขัดแย้งเชิงตรรกะ (logical contradiction) และเกิดความสับสนได้ว่า ความจริงแล้ว คำสอนนั้น ๆ เป็นอย่างไร การพยายามพิสูจน์ว่า “อนัตตา” ว่าสามารถเข้ากับความจริงทุกระดับเช่นนี้ แตกต่างอย่างไรเล่าจากแนวทางของเหล่า “ศิษย์ดี” (good students) ที่พยายามพิสูจน์พุทธพจน์ว่าเป็นจริงทุกกรณี ในกรณีนี้ก็เช่นกัน ดูเหมือนว่าท่านพยายามตีความเพื่อแสดงถึงความหมายอันกว้างขวางของ “อนัตตา” ทั้งในเชิงปรมัตถ์และเชิงสัมพัทธ์ ซึ่งเป็นไปไม่ได้ เพราะต้องเผชิญความขัดแย้งเชิงตรรกะ

แนวคิดข้างต้นบ่งบอกว่า แต่ละคนมี “ความเข้าใจล่วงหน้า” ต่อเรื่องใด ๆ ของตนเอง เหล่าศิษย์ดีผู้เชื่อฟังมี “ความเข้าใจล่วงหน้า” ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นขอบฟ้าของพวกเขาว่า พุทธพจน์เป็นจริงทุกกรณี จึงมีความพยายามในการพิสูจน์เช่นนั้น ส่วน ดิช นัท ฮันท์ มีขอบฟ้าเรื่องอทิภาวะหรือความไม่แบ่งแยก ซึ่งเราจะเห็นได้จากคำอธิบายมากมายของท่านในเรื่องการไม่แบ่งแยกคลืนกับน้ำ มิติประวัติศาสตร์กับมิติปรมัตถ์ ซึ่งอาจแทรกซึมกลายเป็นแนวคิดว่า หลักธรรมที่เป็นจริงในมิติหนึ่งย่อมเป็นจริงในมิติอื่นเช่นกัน ท่านจึงพยายามพิสูจน์ความจริงที่ว่านี้ นี่คืขอบฟ้าที่

^{๔๔} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, (California : Parallax Press, 1999), pp. 19-23.

ต่างกันระหว่างเหล่า “ศิษย์ดี” กับ ดิข นัท ฮันท์ อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยเห็นว่า สิ่งที่เหมือนกันคือ การนำเสนอหรือพยายามพิสูจน์ว่าขอบฟ้าของคนเป็นจริง ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม

๔.๓ การประเมินกระบวนการประมวลเพื่อสื่อความ

ก่อนจะมาถึงกระบวนการนี้ ผู้ตีความย่อมมีผลผลิตคือความเข้าใจส่วนรับเข้า (input) อยู่แล้วว่า ตนเข้าใจว่าอย่างไร แต่ก่อนที่จะสื่อความในสิ่งที่ตนเข้าใจออกไปนั้น ผู้ตีความควรมีการวิเคราะห์ ประมวล พิจารณา ก่อนการสื่อความออกไปเพื่อให้วัตถุประสงค์ของการสื่อความนั้น บรรลุผลตามที่ต้องการ

กระบวนการนี้มีความสำคัญมาก ดังเราจะเห็นว่า อุปายบารมี เป็นบารมีข้อหนึ่งสำหรับ พระโพธิสัตว์มหายาน^{๔๖} นอกจากนี้ ในพระสูตรมหายานบางพระสูตร เป็นต้นว่า สัทธรรมปุณฑริกสูตร (Lotus Sutra) มีจุดเด่นคือ วิธีการอันแยบคาย หรือ “อุปายเกาศัลยะ” หรือ “อุปายะ” นั่นเอง ดังที่โดนัลด์ โลเปซ (Donald Lopez) แสดงความเห็นไว้ว่า

ทฤษฎีที่เข้าใจได้อย่างรวดเร็ว (expediency) หรือวิธีการอันแยบคาย (skillful means) หรือ อุปายะ (upaya) ถูกนำมาใช้อย่างชัดเจนจนเกือบสมบูรณ์ในสัทธรรมปุณฑริกสูตร โดยผ่านทางเรื่องเล่า (parables) เป็นตอน ๆ พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่า คำสอนของพระองค์ว่าด้วยยานทั้งสามนั้นสามารถนำพาสาวกไปสู่เอกยาน หรือพุทธยาน ได้อย่างไร^{๔๗}

ดังนั้น เราอาจพิจารณาได้ว่า ธรรมเนียมพระพุทธศาสนาหายานย่อมยอมรับวิธีการใหม่ ๆ トラบเท่าที่จะสามารถอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งจุดนี้ผู้วิจัยเห็นว่า แนวทางเดียวกันนี้ ดิข นัท ฮันท์ ได้สร้างสรรค์ให้แก่พระพุทธศาสนาในโลกยุคใหม่เป็นอย่างมาก ท่านใช้วิธีการหลากหลายในการนำเสนอพระพุทธศาสนาให้เข้ากับบริบทสังคมยุคปัจจุบัน และคนรุ่นใหม่ ตามเจตนารมณ์การ “ทำพระพุทธศาสนาให้ใหม่” (renew Buddhism) ดังนั้น ประเด็นแรกที่เราจะวิเคราะห์และประเมินต่อไปคือ วิธีการอันแยบคาย (skillful means) ของ ดิข นัท ฮันท์

^{๔๖} “บารมี” หรือ “ปารมิตา” คือคุณธรรมที่ทำให้บุคคลสำเร็จพระโพธิญาณ มีด้วยกัน ๖ ปารมิตา คือ ทาน ศีล ขันติ วิริยะ สมาธิ และปัญญา บางทีจำแนกเป็น ๑๐ ปารมิตา คือเพิ่มอุปายปารมิตา ปณิธปารมิตา พลปารมิตา และญาณปารมิตา. เสถียร โพธิ์นันทะ, *ปรัชญามหายาน*, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๖.

^{๔๗} Lopez, Donald. *Buddhist Hermeneutics*. (Honolulu : University of Hawaii, 1988), p. 50.

๔.๓.๑ วิธีการอันแยบคาย (skillful means) ของ ดิข นัท อันห์

ในการประมวลผลเพื่อสื่อความของ ดิข นัท อันห์ นั้น สังเกตได้ว่า ท่านจะคำนึงถึงพื้นฐานของผู้ฟังหรือบุคคลที่ท่านต้องการสื่อไปถึง รวมทั้งบริบทของสังคมที่แวดล้อมในขณะนั้น ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากต่อความสำเร็จในการตีความ การประเมินถึงพื้นฐานของผู้ฟังเพื่อสื่อความให้เหมาะสมนั้น อาจแบ่งตามปัญญาของผู้ฟัง เช่น ในเนติปกรณ์ ผู้ฟังที่มีสุตมยปัญญา และจินตมยปัญญา คือมีปัญหาแก่กล้า บรรลุธรรมเพียงการฟังอุเทศ (การยกขึ้นแสดง หัวข้อ^{๔๔} น่าจะมีความหมายว่า เพียงยกหัวข้อธรรมขึ้นแสดง บุคคลนั้นก็เข้าใจโดยไม่ต้องอธิบายขยายความ – ผู้วิจัย) ส่วนผู้มีปัญญาไม่แก่กล้ามากนัก ได้สั่งสมเพียงสุตมยปัญญา ไม่มีจินตมยปัญญา รู้แจ้งด้วยการฟังอุเทศและนิเทศ (คำแสดง คำจำแนกอธิบาย คำไขความ^{๔๕} แสดงว่าบุคคลที่ปัญญาไม่แก่กล้านี้ นอกจากยกหัวข้อธรรมขึ้นแสดงแล้ว ควรต้องอธิบายประกอบด้วย จึงเข้าใจ – ผู้วิจัย) แต่หากบุคคลใดมีปัญญาน้อย คือไม่มีทั้งสุตมยปัญญาและจินตมยปัญญา ควรแนะนำด้วยเทศนาอันพิสดาร^{๔๖} นั้น หมายถึง การพิจารณาผู้ฟังตามระดับปัญญา เพื่อจะได้สื่อธรรมอย่างเหมาะสม ทั้งเนื้อหาและรูปแบบ

สำหรับ ดิข นัท อันห์ นั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ตีความที่มีความคิดสร้างสรรค์มาก ท่านสามารถใช้วิธีการในการสื่อความแก่ผู้ฟัง (และผู้อ่าน) อย่างแยบคาย เป็นต้นว่า

๔.๓.๑.๑ คิดค้นศัพท์ใหม่ (Inventing new vocabulary) เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นส่วนใหญ่แล้ว กลุ่มผู้ฟังหรือผู้อ่านของท่าน^{๔๗} ก็เป็นชาวตะวันตกที่มีพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา น้อย การใช้ศัพท์เฉพาะทางพระพุทธศาสนาอาจทำให้เกิดความยากลำบากต่อคนเหล่านี้ที่จะเข้าใจได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ การคิดค้นศัพท์ “Interbeing” ซึ่งมีความหมายครอบคลุมทั้งอนัตตาและปัจจุสมุปบาท แม้ในช่วงแรก ชาวตะวันตกอาจไม่เข้าใจความหมายของอนัตตา และปัจจุสมุปบาทที่ท่านต้องการจะสื่อถึงจากศัพท์ใหม่นี้ แต่อย่างน้อยที่สุด ก็รู้สึกคุ้นเคยกับทั้ง “inter” และ “being” ที่เป็นความหมายสามัญธรรมดาที่พุดคุยในชีวิตประจำวัน และที่น่าสนใจคือจากความหมายสามัญสามารถโยงไปได้ถึงความหมายลึกซึ้ง พระพุทธองค์ทรงใช้แนวทางนี้มา

^{๔๔} พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺญโก), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๕๒๕.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

^{๔๖} พระมหาทักษิณเถระ, เนติปกรณ์, พระธรรมมานนถมหาเถระ ตรวจชำระ, พระคันธสาราภิกขุ แปลและอธิบาย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๘๓.

ก่อน เช่น คำ “นิพพาน” เป็นคำที่ชาวบ้านใช้กันในความหมายสามัญว่า “เย็น”^{๖๐} ทรงนำมาใช้ในความหมาย “ดับเย็น” ในแง่ของจิตใจ^{๖๑}

สำหรับ “Interbeing” นั้น ความหมายสามัญของ “inter”^{๖๒} ที่เป็นคำนำหน้า (prefix) มีความหมายถึง ความร่วมกัน (mutual) ในท่ามกลาง (in the midst of) ส่วน “being” มีความหมายถึง การดำรงอยู่ (existence)^{๖๓} เมื่อรวมความแล้ว มีความหมายว่า การดำรงอยู่ร่วมกัน ซึ่งแม้ว่าจะต้องการคำอธิบายอีกมากพอสมควรจึงได้ความหมายเท่ากับอนัตตาและปฏิจจสมุปบาท แต่อย่างน้อยที่สุดก็พอมีแนวทางถึงความ “ร่วมกัน” ใน “การดำรงอยู่”

การคิดค้นศัพท์ใหม่นี้ อาจมีข้อเสียอยู่บ้างในกรณีที่หากมีศัพท์เดิมอยู่ ศัพท์ใหม่อาจไม่สามารถสื่อถึงความหมายของศัพท์เดิมได้ครอบคลุมทั้งหมด และอาจเสี่ยงต่อการตีความเองของผู้ฟัง ผู้ตีความจึงต้องอธิบายเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจถึงความหมายที่แท้จริง แต่อย่างไรก็ตาม แม้จะนำเสนอศัพท์เฉพาะก็ต้องอธิบายเช่นเดียวกัน ผู้วิจัยเห็นว่า ศัพท์ใหม่ในภาษาสามัญจะมีข้อดีในจุดที่

^{๖๐} เมื่อนางกิสสาโคตรมี (ผู้เป็นพระญาติ) เห็นเจ้าชายสิทธัตถะได้เปล่งอุทานว่า

“นิพพุตา นุน สามาตา

นิพพุโต นุน โสปีตา

นิพพุตา นุน สานาริ

ยสฺสยํ อิทิสฺส ปติ” (พ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๕๑)

สรุปความว่า หญิงใดได้เป็นมารดา ชายใดได้เป็นบิดา หญิงใดได้เป็นภรรยาของเจ้าชายพระองค์นี้ (คือเจ้าชายสิทธัตถะ) ย่อมได้นิพพาน คือความเย็นใจ.

^{๖๑} “นิพพาน” ในกรณีเป็นคำนาม (นปุงสกลิงค์) มีความหมายว่า พระนิพพาน การดับ การทำลาย ความสงบเย็น “นิพพาทิ” เป็นคำกริยา แปลว่า พัด ทำให้เย็น ทำให้หมดความเร่าร้อน หมคกิเลส ดับทุกข์. พระอุรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และจำลอง สารคดีนี้, พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๐.

^{๖๒} “Inter” มี ๔ ความหมาย ดังนี้ ๑) ระหว่าง (between, among), ๒) ท่ามกลาง (in the midst of) , ภายใน (within) ๓) ร่วมกัน (mutual, mutually) ๔) ซึ่งกันและกัน (reciprocal, reciprocally). Soukhanov, Anne H. (executive ed.), *The American Heritage Dictionary of the English Language*, 3rd ed., (Boston & New York : Houghton Mifflin, 1996), p.9 39.

^{๖๓} “being” มี ๓ ความหมาย ความหมายที่ใกล้เคียงที่สุดคือ สภาวะหรือคุณสมบัติของการดำรงอยู่ (the state or quality of having existence) เป็นไวยากรณ์ของการดำรงอยู่ (existence). *The American Heritage Dictionary of the English Language*, 3rd ed., p. 168.

น่าจะสามารถดึงดูดผู้ฟังได้ง่ายกว่า และเป็นภาษาที่ผู้ฟังคุ้นเคย สามารถจดจำและสื่อสารระหว่างกันได้ง่าย

๔.๓.๑.๒ การตีความใหม่ (Reinterpretation) การตีความใหม่นั้นเราจะเห็นมากในการตีความแบบบูรณาการทางศาสนา ซึ่งอาจจะเป็นการนำศัพท์เดิมมาตีความให้กว้างขวางขึ้น หรือตีความให้เชื่อมกับศัพท์บางคำของศาสนาอื่น ดังได้นำเสนอในบทที่ ๓ บ่อยครั้งที่เราเห็นว่าท่านตีความศัพท์คำหนึ่งในพุทธศาสนาว่ามีความหมายเดียวกับศัพท์คำหนึ่งในคริสต์ศาสนา โดยเฉพาะ “นิพพาน” กับ “พระเจ้า” เช่น “การสัมผัสนิพพาน การสัมผัสปรมาตมิตี คือการยอมตนในพระเจ้าอย่างสุดจิตสุดใจ”^{๖๔} “การใคร่ครวญของศาสนิกชาวคริสต์รวมไปถึงการวางใจในพระเจ้า ซึ่งอาจมาคิดว่า เทียบเท่ากับการได้สัมผัสนิพพาน”^{๖๕} “ทุกสิ่งทุกอย่างและทุกคนล้วนอยู่ในนิพพาน ในอาณาจักรแห่งพระเจ้า”^{๖๖} อย่างไรก็ตามในลักษณะนี้ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นการนำศัพท์ของศาสนาอื่นเข้ามา แต่ฐานความคิดคือพระพุทธรศาสนา “พระเจ้า” ในทัศนะของท่านเป็นบุคลาธิษฐาน (a figure of speech) มิใช่พระเจ้าที่เป็นตัวเป็นตน ท่านเห็นว่ามโนทัศน์ว่า พระเจ้าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้เป็นสิ่งกีดขวางไม่ให้เรา “เข้าถึง” พระเจ้าด้วยซ้ำไป “ข้าพเจ้าคิดว่าปลอดภัยกว่าหากเราจะเข้าถึงพระเจ้าโดยพระวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ (ในที่นี้คือ สติ – ผู้วิจัย) มากกว่าผ่านทางเทววิทยา”^{๖๗} นอกจากนั้น ท่านยังตีความ บาปกำเนิด (Original sin) ในคริสต์ศาสนาว่า เมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดี (negative seeds) เช่น เมล็ดพันธุ์แห่งความเกลียด ความกลัว ซึ่งมีอยู่ในทุกคน ซึ่งสามารถแปรเปลี่ยนได้เมื่อเราสัมผัสเมล็ดพันธุ์แห่งพุทธะ นั่นหมายความว่า บาปกำเนิดถูกแปรเปลี่ยนเมื่อบุคคลนั้นสัมผัสพระวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ (the Holy Spirit) ท่านเปรียบเทียบพระวิญญาณศักดิ์สิทธิ์คือสติ

ดูเหมือนว่า วิธีการนี้จะเป็นการตีความคริสต์ศาสนาให้เข้ากับพระพุทธรศาสนา คือเอาหลักธรรมในพระพุทธรศาสนาเป็นตัวตั้ง เช่น สติ นิพพาน แล้วดึงหลักธรรมในคริสต์ศาสนาเข้ามาโดยปรับเปลี่ยน (modify) ให้เข้ากับหลักธรรมในพระพุทธรศาสนา แกนกลางของศาสนาเทวนิยม นั่นหนีไม่พ้น “พระเจ้า” แต่ ดิซ นัท ฮันท์ ตีความ “พระเจ้า” เป็นบุคลาธิษฐานและนำมาเชื่อมโยงให้

^{๖๔} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, p. 188.

^{๖๕} *Ibid.*, p. 154. “Christian contemplation includes the practice of resting in God, which, I believe, is the equivalent of touching nirvana.”

^{๖๖} *Ibid.*, p. 152. “Everything and everyone is dwelling in nirvana, in the Kingdom of God”

^{๖๗} *Ibid.*, p. 150.

^{๖๘} *Ibid.*, p. 44.

เท่ากับ “นิพพาน” ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวิธีการที่แยกคายในการตีความ โดยเฉพาะแก่บุคคลที่เข้าใจศาสนาอื่นอยู่ก่อน เช่น ศาสนาคริสต์ วิธีการนี้เป็นการเชื่อมโยงความรู้เดิมที่ผู้ฟังหรือผู้อ่านเคยทราบมาบ้างแล้ว โดยเสริมความคิดใหม่เข้าไป เช่นเดียวกัน เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสอนชฎิล ๓ พี่น้องที่บูชาไฟ ในอาทิตตปริยายสูตร^{๑๐} ทรงสอนว่าไฟคืออาราคะ โทสะ โมหะ ทรงใช้ฐานแนวคิดเดิมหรือสิ่งที่ผู้ฟังให้ความสนใจเป็นฐานในการตีความแนวคิดใหม่^{๑๑}

๔.๓.๑.๓ ตีความหลักธรรมเชิงบวก เราจะเห็นได้บ่อยครั้งเช่นกันในงานของ ดิชนัท อันท์ เช่น การอธิบาย “นิพพาน” ว่าเป็น “ความเบิกบาน” (joy) กล่าวได้ว่าเป็นแนวทางหนึ่งในการนำศัพท์เดิมมาตีความใหม่ (reinterpretation) ได้เช่นกัน โดยเป็นการตีความเชิงบวก นอกจากนั้น การตีความนิพพานว่า นิพพานนั้นเรามีอยู่แล้ว เพียงแต่เราไม่รู้ เปรียบได้กับคลื่นเป็นน้ำอยู่แล้ว แต่คลื่นไม่รู้ว่าตัวเป็นน้ำ เราไม่ต้องไปค้นหานิพพานจากภายนอก เราเพียงกลับค้นหาตัวเองและสัมผัสธรรมชาติที่แท้ (true nature) การอธิบายในลักษณะนี้แม้ผู้ฟังอาจจะไม่เข้าใจชัดเจนนักว่าสรุปแล้วนิพพานเป็นอย่างไร มีความหมายที่แท้จริงอย่างไร “ธรรมชาติที่แท้” นั้นหมายความว่าอย่างไร แต่ก็สบายใจว่า อย่างน้อยที่สุด เราก็ไม่ต้องไปตามหานิพพานที่ไคนอกตัว เพราะมีอยู่ในเราอยู่แล้ว และเมื่อประกอบกับแนวคิดนิพพาน “ที่นี่-เดี๋ยวนี้” ซึ่งเป็นการอธิบายให้เป็นแง่บวกในมิติของเวลา ผู้ฟังรู้สึกว่าจะไม่ต้องใช้เวลาอีกนานเพื่อแสวงหานิพพาน เพราะนิพพานมีอยู่แล้ว ที่นี่-เดี๋ยวนี้

นอกจากนั้น ในการตีความอริยสัจ ๔ ท่านได้จัดเรียงลำดับใหม่ โดยเริ่มต้นจาก นิโรธ (Well-Being), มรรค (Noble Eightfold Path That Leads to Well-Being), ทุกข์ (Suffering) และ สมุทัย (Ignorable Eightfold Path That Leads to Well-Being) นอกจากนี้ “นิโรธ” นั้นท่านใช้ “Well-Being” ซึ่งมีความหมายเชิงยืนยัน (confirmation) แทนที่จะใช้ “Cessation of suffering” ซึ่งเป็นคำแปลตรงตัวของ “นิโรธ” แต่มีความหมายเชิงปฏิเสธ (negation) คำอธิบายของท่านคือ “เพื่อให้เหมาะแก่ผู้คนในยุคสมัยปัจจุบัน”^{๑๒}

^{๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๔/๖๓-๖๕.

^{๑๑} หนึ่งในหลักทั่วไปในการสอนของพระพุทธเจ้า คือสอนสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยากหรือยังไม่รู้เห็น ไม่เข้าใจ. พระราชวรมณี (ประยูทธ ปยุตโต), บทบาทพระบรมครู, (กรุงเทพมหานคร : จุฬการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๐.

^{๑๒} Nhat Hanh, Thich, *The Heart of the Buddha's Teaching*, (California : Parallax Press, 1999), p. 46.

คำอธิบายของท่านแสดงถึงคำสอนประเภทที่เข้ากับคนในยุคปัจจุบัน ความจริงแล้วไม่เพียงคนในยุคปัจจุบัน แต่น่าจะเป็นวิสัยของมนุษย์โดยทั่วไปที่ย่อมนิยมชมชอบสิ่งที่เป็นเชิงบวก หรือเมื่อทำอะไรไปแล้วรู้สึกว่าได้ผลตอบแทนที่น่าปรารถนา ดังนั้น การจงใจเชิงบวกย่อมส่งผลให้ผู้ฟังหรือผู้ปฏิบัติยินดีปฏิบัติหรือทุ่มเทในการกระทำ ถ้าเริ่มต้นว่า “หมดเสียซึ่งความทุกข์” (Cessation of suffering) อาจจะไม่ทำให้รู้สึกว่าได้อะไรขึ้นมาเลย มีคำว่า “ความทุกข์” ซึ่งเป็นคำในแง่ลบอีกด้วย อาจจะมีแรงจูงใจน้อย การนำมาเรียงใหม่ก็เช่นกัน ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นไปในแนวทางการตั้งวัตถุประสงค์ (objective) หรือเป้าหมายอันเป็นแนวทางของชาวตะวันตก ดังนั้น อริยสัจ ๔ ที่นำมาเรียงใหม่ และแปลใหม่จากภาษาอังกฤษของ ดิช นัท ฮันท์ คือ

๑) เป้าหมาย คือ “ความสุข” (Well-Being)

๒) ทางไปสู่เป้าหมาย คือ “มรรคมีองค์แปดอันนำไปสู่ความสุข” (Noble Eightfold Path That Leads to Well-Being)

๓) อุปสรรค (ที่ทำให้ไม่บรรลุเป้าหมาย) คือ “ความทุกข์” (suffering)

๔) สาเหตุของอุปสรรค คือ “การเพิกเฉยต่อมรรคมีองค์แปดอันนำไปสู่ความสุข” (Ignorable Eightfold Path That Leads to Well-Being)

การเรียงลำดับใหม่ทำให้มีแรงจูงใจมากกว่าการเริ่มต้นด้วย “ทุกข์” “เหตุแห่งทุกข์” “การดับทุกข์” “หนทางแห่งการดับทุกข์” ซึ่งคนที่ไม่เข้าใจอริยสัจสี่มาก่อน ย่อมเห็นว่าการเรียงแบบเดิมไม่มีอะไรเลยนอกจากทุกข์ การเรียงแบบเดิมนั้น พระพุทธเจ้าทรงมองที่ปัญหา ก่อนว่า ปัญหาคืออะไร สาเหตุของปัญหามาจากไหน ถ้าหมดปัญหาแล้วเป็นอย่างไร และสุดท้ายคือหนทางไปสู่การหมดปัญหานั้นทำอย่างไร เป็นคำสอนตรง ๆ ส่วนอริยสัจตามแนวทางของ ดิช นัท ฮันท์ นั้นกล่าวได้ว่ามีลักษณะของการสร้างแรงจูงใจเชิงบวก (positive reinforcement)

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่า การอธิบายให้เป็นแง่บวกนี้มีสิ่งพึงระวังคือ อาจทำให้ผู้ฟังเข้าใจความหมายที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น คำว่า “นิโรธ” ที่ ดิช นัท ฮันท์ แปลว่า “ความสุข” อาจแตกต่างจากความหมายเดิมไปมาก ความจริงแล้ว คำว่า “นิโรธ” นั้น พระพรหมคุณาภรณ์ อธิบายว่า แปลได้ ๒ อย่างคือ

๑) “นิ” (ไม่มี) และ “โรธ” (เครื่องปิดล้อม สิ่งกีดขวางจำกัด) รวมความแล้วแปลว่า ไม่มีเครื่องปิดกั้นจำกัด อันได้แก่ที่คุมขัง คือสังสาระ

๒) อนุปาทะ แปลว่า ไม่เกิดขึ้น ในภิกขุวิสุทธิมรรค กำกับคำว่า แปลว่า ภัค (ดับสลาย)

พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า การแปล “นิโรธ” ว่า “ดับ” อันเป็นการแปลที่นิยมในประเทศไทยนั้น “ถ้าไม่ลืงกับผิด ก็ไม่สู้ตรงกับความหมายที่ถูกต้อง แต่จะหาคำอื่นแปล ก็ยังหาคำใดที่รัดกุมคุมความดีไม่ได้ จึงยอมไปตามนิยามก่อน”^{๑๓}

ผู้วิจัยเห็นว่า การแปล “นิโรธ” ว่า “ความสุข” (Well-Being) แม้จะทำให้ผลเชิงการจูงใจแต่ดูเหมือนจะทำให้เกิดการตีความตามความเข้าใจของผู้ฟังได้มาก ความสุขของแต่ละคนไม่เหมือนกัน สำหรับปุถุชน ความสุขเกือบทั้งหมดต้องพึ่งพิงกามสุข จึงมีความเสี่ยงสำหรับคนที่ไม่เข้าใจคำสอนและยึดติดกามสุขจะตีความ “นิโรธ” ว่าเป็นกามสุขอย่างทีตนเข้าใจจากประสบการณ์ของตน ผู้ตีความต้องพยายามอธิบายให้เข้าใจตามความหมายที่แท้จริง ไม่ควรปล่อยให้แต่ละคนเข้าใจกันเองตามความคิดของตน

๔.๓.๑.๔ อธิบายให้เป็นรูปธรรม เป็นวิธีการสอนแบบหนึ่ง ซึ่งจะเห็นได้จากการสอน “ปฏิจกภาวะ” (Interbeing) ที่มีการโยงใยเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ จนไม่อาจแยกสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นตัวตนโดด ๆ ตัวอย่างการตีความแบบนี้ที่ ดิษ นัท ฮันท์ อธิบายเสมอ คือปฏิจกภาวะของกระดาษแผ่นหนึ่ง กระดาษแผ่นนี้ประกอบด้วย ก้อนเมฆ สายฝน แสงแดด คนตัดไม้ แป้งขนมปังที่คนตัดไม้กิน พ่อแม่ของคนตัดไม้ และสิ่งอื่นทุกอย่าง ล้วนมีอยู่ในกระดาษแผ่นนี้ หรือในการสอนเรื่องการปรากฏขึ้น คนเรามักเข้าใจว่า การเกิดคือเกิดจากไม่มีอะไรเลย การตายคือการไปสู่ความไม่มีอะไรเลย ความจริงแล้วไม่ใช่ ไม่มีอะไรที่มาจากความไม่มีอะไร สิ่งทั้งปวงเป็นเพียงการปรากฏขึ้นในรูปแบบต่างกันเท่านั้น เมื่อเหตุปัจจัยพร้อม สิ่งนั้น ๆ ย่อมปรากฏขึ้น เมื่อเหตุปัจจัยไม่เอื้อต่อการปรากฏ สิ่งนั้นย่อมไม่ปรากฏ หรือปรากฏเป็นสิ่งที่อื่นตามเหตุปัจจัย ท่านอธิบายแนวคิดนี้โดยนำเทียนมาหนึ่งเล่ม จุดไฟ แล้วถามไฟว่า “ไฟเอ๋ย เจ้ามาจากไหน” ไฟตอบว่า “ท่านอาจารย์เจ้าข้า หนูมิได้มาจากไหน เมื่อเหตุปัจจัยพร้อม คือมีออกซิเจน มีเชื้อไฟ แล้วก็มีท่านอาจารย์จุดไฟ หนูจึงปรากฏขึ้น” ท่านหยิบเทียนเล่มที่สองออกมา จุดไฟจากเทียนเล่มที่หนึ่ง แล้วถามว่า “ไฟเอ๋ย เจ้าเป็นไฟดวงเดียวกับไฟในเทียนเล่มที่หนึ่งหรือเป็นไฟอีกดวงหนึ่ง” ไฟตอบว่า “ท่านอาจารย์เจ้าข้า หนูมิได้เป็นไฟดวงเดียวกับไฟในเทียนเล่มที่หนึ่งหรือเป็นไฟอีกดวงหนึ่ง หนูเป็นการสืบต่อจากไฟในเทียนเล่มที่หนึ่ง เมื่อเหตุปัจจัยพร้อม มีไฟ มีเทียน มีท่านอาจารย์จุดไฟ หนูจึงปรากฏขึ้น”^{๑๔}

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๔๕.

^{๑๔} การแสดงปาฐกถาธรรมเมื่อท่านมาเยือนประเทศไทย ที่ศูนย์พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จังหวัดเชียงใหม่ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐.

การแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมมีข้อดีคือทำให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย เพราะเป็นสิ่งที่มองเห็นสัมผัสได้ด้วยอายตนะทั้งห้า เป็นปฐมบทไปสู่การทำความเข้าใจในสิ่งที่ลึกซึ้งขึ้น

๔.๓.๑.๕ การตีความตามสถานการณ์ (situation-based interpretation) สถานการณ์ที่ต่างกัน การตีความหลักธรรมย่อมต่างกันได้ ตัวอย่างเช่น การตีความพระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุงเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป เช่น เทคโนโลยี วิถีชีวิตผู้คนเปลี่ยนแปลงไป พระปาฏิโมกข์หรือวินัยสำหรับภิกษุภิกษุณีย่อมสามารถเปลี่ยนแปลงได้ การตีความตามสถานการณ์นี้รวมไปถึงการระบุถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ๆ และนำหลักธรรมไปนำเสนอเพื่อแก้ปัญหา เช่น บางตอนในข้อฝึกอบรมสติข้อที่ ๕ ว่า “ตระหนักรู้ถึงความทุกข์จากการบริโภคที่ขาดสติ ข้าพเจ้าตั้งสัตย์ปฏิญาณว่าจะบ่มเพาะสุขภาพที่ดี ทั้งกายและใจ เพื่อตัวเอง ครอบครัว และสังคม ด้วยการกิน ดื่ม บริโภคอย่างมีสติ” แท้จริงแล้วคืออริยสัจ ๔ ที่เป็นรูปธรรมหรืออริยสัจ ๔ ภาคปฏิบัติ (Four Noble Truth in Action) นั่นเอง คือประกอบด้วย (การรู้) ทุกข์ (ตระหนักรู้ถึงความทุกข์) สมุทัย (ทุกข์จากการบริโภคที่ขาดสติ) นิโรธ (คือสุขภาพที่ดีทั้งกายและใจของตนเอง ครอบครัว และสังคม) มรรค (ด้วยการกิน ดื่ม บริโภคอย่างมีสติ) ในข้อฝึกอบรมสติยังแสดงรายละเอียดถึงสิ่งที่เมื่อบริโภคแล้วเป็นทุกข์ในสถานการณ์ปัจจุบัน “ข้าพเจ้าตั้งจิตมั่นว่าจะไม่ใช้แอลกอฮอล์ สิ่งเสพติดอื่นใด หรือการรับประทานอาหารและสิ่งให้โทษ อย่างเช่น รายการโทรทัศน์ นิตยสาร หนังสือ ภาพยนตร์ และการสนทนาบางประเภท”

การตีความตามสถานการณ์นี้รวมไปถึงการนำเสนอเป็นตัวอย่างเพื่อนำเสนอในเรื่องที่ท่านต้องการสอน เช่น การเขียนจดหมายถึงประธานาธิบดี จอร์จ ดับเบิลยู. บุช เรื่องการไม่แบ่งแยก หรือการสนับสนุนการเรียกร้องประชาธิปไตยโดยไม่ใช้ความรุนแรงของภิกษุพม่า อันแสดงถึงจุดยืนเรื่องพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม เป็นต้น การตีความตามสถานการณ์สร้างความรู้สึกมีส่วนร่วมได้มาก เพราะเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในปัจจุบัน อยู่ในความสนใจของผู้คน อยู่ในวิถีชีวิตของผู้คน เป็นส่วนหนึ่งของการตีความเพื่อนำไปปฏิบัติจริง

๔.๓.๑.๖ การตีความด้วยกระบวนทัศน์ (paradigm) ที่เหมาะสมกับโลกยุคปัจจุบัน กระบวนทัศน์ หมายถึง ความเชื่อพื้นฐานที่มีในจิตใจของมนุษย์ทุกคน ปัจจุบัน มนุษยชาติกำลังก้าว

สู่ “กระบวนทัศน์ที่ ๕”^{๕๕} เรียนรู้ว่าการแบ่งแยกทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น และมีประสบการณ์จาก สงครามโลกและสงครามอื่น ๆ หลายครั้ง เช่น สงครามเวียดนาม สงครามเหล่านี้คร่าทำลายชีวิต ผู้คนจำนวนมาก ไม่เพียงการแบ่งแยกระหว่างมนุษยชาติด้วยกัน การแบ่งแยกธรรมชาติจากวิถีชีวิต มนุษย์ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่บันยะบันยัง ส่งผลเป็นมหันตภัยต่อมนุษยชาติอย่าง หลีกเลียงไม่ได้ ซึ่งเห็นผลในยุคปัจจุบัน ดิช นัท ฮันห์ นำหลักธรรมแห่งอริยสัจของ พระพุทธศาสนามาปรับใช้ในกระบวนทัศน์ที่เหมาะสมแก่ยุคสมัย กระบวนทัศน์ที่ไม่แบ่งแยกนี้ แสดงออกโดย “ท่าที” ของท่านในการฟังอย่างลึกซึ้งซึ่งความเห็นที่แตกต่าง เช่น ท่านให้สัมภาษณ์ ว่า หากมีโอกาสคุยกับโอซามา บิน ลาเดน สิ่งแรกที่ท่านจะทำคือ ฟัง โดยไม่มีปฏิกิริยา ไม่ตัดสิน และไม่ตำหนิ แต่ท่านจะพยายามทำความเข้าใจความทุกข์ของเขาที่ทำให้กระทำความรุนแรงและ โหดร้าย” ท่าทีเช่นนี้เป็นท่าทีที่ไม่แบ่งแยก ไม่ตำหนิโกรธเกรี้ยว หากให้อภัย และพยายามเข้าใจ อย่างแท้จริง

๔.๓.๑.๗ การผูกเรื่องเชิงวรรณกรรม เช่น บทกวี เรื่องสั้น นิยาย นิทานสำหรับเด็ก บทละคร ดิช นัท ฮันห์ มีความสามารถเชิงวรรณศิลป์มาก ดังตัวอย่างในบทที่ ๒ ท่านแต่งบทกวี “ปฏิสังขาร” อย่างไพเราะและมีความหมาย ท่านสร้างสรรค์งานอื่นอีกมาก เช่น วรรณกรรมพุทธ ประวัติแนวใหม่ “คือเมฆสีขาว ทางก้าวเก่าแก่” ความจริงแล้วเป็นการสื่อธรรมในรูปแบบ วรรณกรรม เช่น ในห้วงคำนึงของพระสัทธตตะ

ทั้งใบไม้และพระองค์ต่างปรากฏอยู่ตลอดเวลาในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง ไม่เคยเกิด และไม่เคยตาย ด้วยญาณทัศน์เช่นนี้ ทำให้ความคิดเรื่องเกิดและตาย การปรากฏอยู่และการไม่

^{๕๕} กิริติ บุญเจือ แบ่งกระบวนทัศน์ออกเป็น ๕ กระบวนทัศน์ ดังนี้ ๑) กระบวนทัศน์ดึกดำบรรพ์ มนุษย์ยังไม่เข้าใจว่าปรากฏการณ์ธรรมชาติเกิดขึ้นได้อย่างไร คิดว่าเทพเป็นผู้บันดาล จึงเอาใจเทพ ๒) กระบวนทัศน์โบราณ เชื่อว่าทุกอย่างมีกฎตายตัวไม่มีข้อยกเว้น แม้แต่เทพก็อยู่ใต้กฎเกณฑ์ ๓) กระบวนทัศน์ยุค กลาง ยึดความสุขโลกหน้าว่าเป็นความสุขแท้ โลกนี้ไม่ถาวร ศาสนามีอิทธิพลมาก ๔) กระบวนทัศน์ยุคใหม่ เชื่อ ในวิทยาศาสตร์ ศาสนาเป็นเรื่องไร้สาระ หรือไม่ก็ใช้วิธีทางวิทยาศาสตร์พิสูจน์ศาสนา ๕) กระบวนทัศน์หลังยุค ใหม่หรือ “กระบวนทัศน์ที่ห้า” เห็นบทเรียนจากกระบวนทัศน์ทั้งสี่ข้างต้นว่าล้วนแล้วแต่ยึดมั่นถือมั่น โดยเฉพาะ ในช่วงกระบวนทัศน์ที่ ๔ มีสงครามคร่าชีวิตผู้คนมากมาย กระบวนทัศน์ที่สามมีสงครามระหว่างศาสนา ปัญหา เกิดจากคนที่เชื่อว่าสิ่งที่ตนเชื่อเท่านั้นที่ถูกต้อง ของคนอื่นผิดหมด ดังนั้น กระบวนทัศน์นี้จึงหันมาใช้วิธีสนา เสนวนา (dialogue) สร้างเอกภาพในความหลากหลาย (unity in diversity) หรือความหลากหลายในเอกภาพ (diversity in unity). กิริติ บุญเจือ, **ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น เล่มต้น เริ่มรู้จักปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓-๑๓.

^{๕๖} Nhat Hanh, Thich, **A Lifetime of Peace**, (New York : Marlow&Company, 2003), pp. 261-262.

ปรากฏอยู่สูญสลายไป โคมหน้าอันแท้จริงของใบไม้และโคมหน้าอันแท้จริงของพระองค์เอง ได้เปิดเผยตัวออกมา^{๓๖}

ผู้วิจัยเห็นว่า ดิชนัทธันท์ เน้นพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมค่อนข้างมากใน “คือเมฆสีขาว ทางก้าวเก่าแก่” เป็นต้นว่า ท่านสร้างตัวละคร “สวัสดี” เป็นเด็กชายฉันทาล ครั้งหนึ่ง พระสิทธิธะ ทรงคืบน้ำแก้วเดียวกับที่สวัสดีคืบแล้ว “...เขา (สวัสดี) คืบน้ำรดเดียวหมดแก้ว เขายื่นแก้วคืนให้แก่ พระสิทธิธะ พระสิทธิธะทรงขอให้สุชาคารินน้ำให้อีกเป็นแก้วที่สอง จากนั้น พระองค์ทรงยก แก้วขึ้นจิบน้ำอย่างช้า ๆ ด้วยความอ่อนน้อมและด้วยความพึงพอใจอย่างลึกซึ้ง...”^{๓๗}

ท่านคงต้องการจะสื่อว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักปฏิรูปสังคม พระองค์ตรัสว่า “เป็นสิ่งที่ ไม่ถูกต้องที่แบ่งแยกคนด้วยวรรณะ”^{๓๘} การนำเสนอชีวประวัติของพระพุทธเจ้าผ่านงานวรรณกรรม นั้นมีข้อดีในจุดที่ทำให้ผู้อ่านในยุคปัจจุบันรู้สึกใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้ามากขึ้น พระพุทธเจ้าของ ดิชนัทธันท์ นั้น ทรงมีความเป็นมนุษย์อย่างยิ่ง ดังที่ทรงกล่าวแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล “...ความเมตตา- กรุณาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด ความเจ็บปวดที่เกิดจากความเมตตา-กรุณาเป็นความเจ็บปวดที่มีประโยชน์ หากพระองค์ไม่สามารถรู้สึกถึงความเจ็บปวดของผู้อื่น พระองค์ก็มีทรงเป็นมนุษย์ที่แท้...”^{๓๙}

สิ่งหนึ่งที่ผู้อ่านพึงระลึกอยู่เสมอคือ วรรณกรรมอิงประวัติศาสตร์มิใช่งานประวัติศาสตร์ เราจึงต้องอ่านด้วยใจเปิดกว้าง งานเขียนของท่านเป็นการหยิบประวัติศาสตร์บางช่วงตอนมา จินตนาการเพิ่มเติม ดังที่ วิลเฮล์ม วอน ฮัมโบลต์^{๔๐} (Wilhelm von Humboldt) แสดงความเห็น ว่า งานของศิลปินและนักประวัติศาสตร์มีความใกล้เคียงกันมาก “ทั้งคู่ต่างต้องใช้จินตนาการที่ สร้างสรรค์เพื่อให้เกิดวิสัยทัศน์นำทาง เพื่อเชื่อมองค์ประกอบเดี่ยวทั้งหลายให้อยู่ในองค์รวมอย่าง

^{๓๖} ดิชนัทธันท์ เขียน, รสนา โตสิตระกูล และสันติสุข โสภณสิริ แปล, คือเมฆสีขาว ทางก้าวเก่าแก่ เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๓.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

^{๓๘} ดิชนัทธันท์ เขียน, รสนา โตสิตระกูล และสันติสุข โสภณสิริ แปล, คือเมฆสีขาว ทางก้าวเก่าแก่ เล่ม ๑, หน้า ๓๖.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓.

^{๔๐} วิลเฮล์ม วอน ฮัมโบลต์ (Wilhelm von Humboldt, 1767-1835) นักปรัชญาชาวเยอรมัน ผู้ก่อตั้ง มหาวิทยาลัยเบอร์ลิน เคยเป็นนักการทูตคนสำคัญแห่งปรัสเซีย สนใจการศึกษาด้านภาษาศาสตร์ มีความชำนาญ ในภาษาสันสกฤต จีน ญี่ปุ่น และอารบิก แนวคิดและหลักการตีความปรากฏทั่วไปในงานของฮัมโบลต์ ทั้งด้าน ประวัติศาสตร์ ภาษาและบทกวี.

กลมกลืน”^{๘๒} สำหรับการสื่อความในเชิงวรรณกรรมของ ดิชนัท อันท์ นั้น ผู้วิจัยเห็นว่า มีข้อดี และเป็นจุดเด่นอย่างมากในการเผยแพร่งานของท่าน อีกประการหนึ่ง ช่องทาง (channel) ในรูปแบบภาษาอังกฤษช่วยให้งานของท่านแพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง และเหมาะสมกับนิสัยรักการอ่านของชาวตะวันตก จึงเป็นวิธีการที่แยบคายในการสื่อความทั้งในรูปแบบวรรณกรรม และช่องทางการนำเสนอที่มีประสิทธิภาพ

๔.๓.๑.๘ การสร้างกิจกรรมอย่างเข้ายุคสมัยโดยเน้นการมีส่วนร่วมของผู้ฟังหรือผู้อ่าน เช่น สัญญาแห่งสันติ^{๘๓} ซึ่งพัฒนามาจากการเจรจาสันติภาพระหว่างประเทศ ประกอบด้วยสัญญาส่วนของผู้ที่กำลังโกรธ และส่วนของผู้ที่ทำให้ผู้อื่นโกรธ ให้กลับเข้ามาตระหนักถึงเมล็ดพันธุ์ในใจของตน นอกจากนั้น ยังมีพิธีกรรมที่เน้นการมีส่วนร่วมโดยเฉพาะการประจักษ์ทางจิต เช่น การกราบการวระพื้นดิน ที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ ๒ พิธีเริ่มต้นใหม่^{๘๔} ที่เปิดโอกาสให้แต่ละคนได้พูด และฟังอย่างลึกซึ้ง ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการเจริญสติวิธีหนึ่ง หรือ “คาถา” เพื่อการเจริญสติในชีวิตประจำวัน ท่านได้ประยุกต์ให้เข้ากับวิถีชีวิต เช่น คาถาเมื่อเปิดคอมพิวเตอร์ เมื่อขับรถ เป็นต้น นอกจากนั้น ยังมีบทเพลงและจินตลีลาประกอบเพลงที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติได้ใช้ประกอบในการเจริญสติร่วมกับการเคลื่อนไหวด้วย

การสร้างกิจกรรมโดยเน้นการมีส่วนร่วมโดยเหมาะสมยุคสมัย เป็นวิธีการอันแยบคายวิธีหนึ่งที่จะให้คำสอนนั้นมีชีวิต แทรกซึมเข้าไปในจิตใจ ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นการตีความเชิงรุก คือมีการปรับเปลี่ยนวิธีการเพื่อเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างเหมาะสม

^{๘๒} Mueller-Vollmer, Kurt, *The Hermeneutics Reader*, p.15.

^{๘๓} คุณาภพนวก – ข.

^{๘๔} คุณาภพนวก – ค.

เมื่อนำการสื่อความของ ดิษ นัท อันท์ มาเทียบแสดงกับเนตติปกรณ์^{๔๕} แห่งพระพุทธานุญาตเทศนาหาระ อันเป็นหลักการแสดงการอธิบายขยายความพุทธพจน์ใน คือเทศนาหาระจำนวน ๖ ประเด็น ผู้วิจัยเห็นว่า การตีความในกระบวนการสื่อความของ ดิษ นัท อันท์ นั้นเน้นในประเด็นในเทศนาหาระแตกต่างกัน เช่น ในการสอนอริยสัจ ๔ แก่ชาวตะวันตก ท่านเน้นผลคือความสุขซึ่งแสดงถึงประโยชน์ (อัสสาทะ) เป็นสองอันดับแรก แล้วจึงแสดงทางออก (นิสสรณะ) ต่อมาจึงกล่าวถึงโทษ (อาทีนวะ) หากมิได้ทำสิ่งนั้น ๆ เหล่านี้จึงเป็นทั้งวิธีการที่แยกกายเพื่อให้เกิดผล (อุपाเย) และเป็นการโน้มน้าวชักชวน (อาฉัตติ) อยู่ในตัว หรือการสอนเรื่องศีล ท่านมิได้ใช้อาฉัตติ (การกล่าวชักชวนให้ปฏิบัติ ได้แก่ คำสั่ง คำแนะนำ คำเชิญชวน) ในลักษณะที่เป็น การ “ห้าม” แต่ใช้คำเชิญชวนให้ผู้ฟังตระหนักด้วยตนเองถึงอาทีนวะ (ข้อเสีย) จากการกระทำ เช่น การบริโภคที่ขาดสติ และนำเสนอผลและอัสสาทะ (ประโยชน์) คือสุขภาพที่ดี และนิสสรณะ (ทางออก) คือการกิน ดื่ม บริโภค อย่างมีสติ วิธีการนำเสนอเหล่านี้เป็นอุपाเย (วิธีการอันแยกกาย) ในตัวเองที่จะนำไปให้ผู้ฟังเข้าใจและเห็นจริงตาม ซึ่งสอดคล้องกับเทศนาหาระในเนตติปกรณ์

ผู้วิจัยเห็นว่า ศีลเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก โดยเฉพาะ “ห้า” ต่อศีล เรามักได้รับการสั่งสอนว่าศีลเป็นข้อห้าม ข้อบังคับ ซึ่งมีได้เกิดจากใจสมัคร ความจริงแล้ว แม้คำเรียก “ศีล ๕” น่าจะเป็นคำที่ถูกนำมาใช้ในภายหลัง^{๔๖} และมีคำว่า “ห้าม” นำหน้าเป็นประโยคคำสั่งทุกข้อ คือห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามลักทรัพย์ ห้ามผิดลูกเมียคนอื่น ห้ามพูดปด ห้ามดื่มเหล้า คำว่า “ห้าม” เหล่านี้น่าจะเป็น คำสั่งสอนเชิงศีลธรรมซึ่งปรากฏขึ้นหลังสมัยพุทธกาล ดิษ นัท อันท์ ได้ปรับปรุงแนวทางการนำเสนอศีลใหม่เพื่อให้เหมาะสมแก่ชาวตะวันตกที่ไม่ชอบการสั่งห้าม ความจริงประการสำคัญที่

^{๔๕} คัมภีร์เนตติปกรณ์ ธิคณาโดยพระมหากัจจายณะ ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้สามารถอธิบายขยายความธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงไว้โดยย่อให้พิสดารได้ “เนตติ” หมายถึงคัมภีร์ที่สามารถนำเวไนยสัตว์เข้าสู่ธรรมได้ หากใช้หลักการตามคัมภีร์นี้ศึกษาเนื้อหาของพระสูตร จะมีความรู้ความเข้าใจพระสูตรได้ถูกต้อง ไม่มีผิดเพี้ยนไปจากเจตนารมณ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แบ่งเป็น ๓ ส่วนคือ หาระ นัย และสาสนปฏิฐาน ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะนำเสนอเฉพาะเทศนาหาระ “หาระ” แปลว่า วิธีการ หลักการ “เทศนาหาระ” เป็นหลักการขยายความพุทธพจน์โดยจำแนกการวิเคราะห์เป็น ๖ ประเด็น คืออัสสาทะ อาทีนวะ นิสสรณะ ผล อุपाเย และอาฉัตติ. พระมหากัจจายณะเถระ, เนตติปกรณ์, พระธรรมมานันทมหาเถระ ตรวจชำระ, พระคันธสาราภิมังการ์ แปลและอธิบาย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๐.

^{๔๖} “ศีล ๕ เป็นคำรุ่นหลังสักหน่อย ในพระไตรปิฎกมีใช้น้อยแห่ง และใช้ในกรณีไม่แจ่มแจ้งหัวข้อเป็นทำนองชื่อเรียกให้จำกันง่าย ๆ หรือไม่เป็นหลักวิชามากนัก..คำเดิมที่เรียกศีล ๕ ในพระไตรปิฎกได้แก่คำว่า ธรรม ๕ บ้าง สิกขาบท ๕ บ้าง เป็นความหมายของความมีศีลสำหรับอุบาสกบ้าง” พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๑๗.

ชาวพุทธส่วนใหญ่อาจไม่ทราบคือ พระพุทธเจ้าไม่เคยตรัสศีลเป็นประจักษ์ข้อห้าม หากทรงอธิบาย
น้อมนำให้เข้าใจถึงเหตุผลที่บุคคลนั้นพึงเลือกปฏิบัติด้วยใจสมัคร ดังครั้งหนึ่งเมื่อพระองค์ทรง
แสดงธรรมแก่พราหมณ์และคหบดีชาวเวฬุทวารคามเกี่ยวกับ “ธรรมบรรยายที่ควรน้อมเข้ามาใน
ตน” ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติตามแนวทางของศีล ๕ ที่เรารู้จักกันนั้น มิได้ทรงแสดงธรรมนี้เป็นคำสั่งเลย
หากเป็นการน้อมนำให้เห็นด้วยตนเองว่าสิ่งนี้ดี ควรปฏิบัติ เช่น การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์

อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นดังนี้ว่า ‘เราอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียด
ทุกข์ ข้อที่บุคคลพึงปลงชีวิตเราผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย และรักสุขเกลียดทุกข์นั้น ไม่เป็น
ที่รัก ที่พอใจของเรา อนึ่ง ข้อที่เราพึงปลงชีวิตผู้อื่น ผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียด
ทุกข์นั้น ก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รักที่พอใจของเรา สิ่งนั้นก็
ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา เราจะนำสิ่ง
นั้นไปผูกมัดกับผู้อื่นได้อย่างไร’ อริยสาวกนั้นพิจารณาอย่างนี้แล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่า
สัตว์ด้วย กล่าวสรรเสริญการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วย^{๔๖}

จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงให้บุคคลนั้น ๆ พิจารณาด้วยตนเองแบบ “เอาใจเขามาใส่ใจ
เรา” มิได้ทรงกล่าวในเชิงออกคำสั่งเลย ดังนั้นการกล่าวถึงศีล ๕ ในเชิงบังคับหรือคำสั่งคงจะเกิดขึ้น
หลังสมัยพุทธกาล อาจจะเพื่อให้สิ้นกระชับ แต่หากพิจารณาถึงท่าทีที่พึงมีต่อศีลแล้ว ไม่น่าจะ
เป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า เพราะไม่ทรงบังคับ หากแจกแจงข้อเท็จจริงและให้บุคคล
รับไปพิจารณาและปฏิบัติด้วยตนเอง

สำหรับการพิจารณาถึงกลยุทธ์การตีความของ ดิช นัท ฮันท์ นั้น น่าจะครอบคลุมไปถึง
กลุ่มผู้ฟังหรือกลุ่มเป้าหมายในการตีความด้วย กลุ่มผู้ฟังของ ดิช นัท ฮันท์ ส่วนใหญ่แล้วเป็น
ชาวตะวันตก ทั้งในยุโรปและอเมริกา คนกลุ่มนี้จะว่าไปแล้วเป็นผู้กำหนดกระแส (Trend setters)
ของโลก ให้เราสังเกตตั้งแต่แนวคิด ปรัชญา ระบบการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ ล้วนมีแนวทาง
จากประเทศเหล่านี้คือประเทศมหาอำนาจทุนนิยม ในอดีตอาจมี ‘ข้าว’ คอมมิวนิสต์มาถ่วงดุลเป็น
สองข้าว คือข้าวสหรัฐอเมริกาและข้าวสหภาพโซเวียต แต่หลังจากสหภาพโซเวียตล่มสลาย บทบาท
ของสหรัฐอเมริกาที่โดดเด่นถึงขนาดประธานาธิบดี จอร์จ ดับเบิลยู บุช ผู้พ่อ (ประธานาธิบดี
สหรัฐอเมริกาในขณะนั้น) ประกาศถึง “ระเบียบโลกใหม่” (New World Order) สหรัฐอเมริกา

รวมทั้งสหภาพยุโรปเป็น

^{๔๖} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๐๓/๕๐๒.

รวมทั้งสหภาพยุโรปเป็นผู้นำกระแสโลกในทุก ๆ ด้าน เช่น ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม^{๔๔} ระบบประชาธิปไตยถูกชูให้สูงเด่นประคองเป็นเพียงระบบเดียวในโลกที่มีความชอบธรรม ทุกอย่างที่ปรากฏบนวิถีชีวิตตะวันตก จะเป็นวัฒนธรรม “ต้นแบบ” ควรค่าแก่การปฏิบัติตาม ดังนั้น กิจกรรมใดที่หากผู้กำหนดกระแสยอมรับแล้ว การจะให้ผู้คนหรือประเทศที่ยอมตามปฏิบัติตามย่อมไม่ยากเท่ากับว่าเป็นการกำหนดกระแสโลกนั่นเอง

กลยุทธ์การตีความก็เช่นกัน เมื่อชาวตะวันตกเป็นผู้กำหนดกระแส ถือได้ว่าคนกลุ่มนี้เป็นชนชั้นนำของโลก การตีความให้ชาวตะวันตกเข้าใจและแพร่หลาย นั้นย่อมส่งผลให้เกิดการยอมรับในประเทศอื่น ๆ ด้วย สังเกตได้ว่า พระพุทธศาสนานิกายเซนที่แพร่หลายไปทั่วโลกนั้น มีจุดเริ่มต้นความโด่งดังที่สหรัฐอเมริกา แม้เซนจะมีได้มีต้นกำเนิดที่นั่น แต่ชาวตะวันตกเป็นผู้นำกระแสโลกในทุก ๆ เรื่องในปัจจุบัน อาจจะไม่เว้นแม้แต่เรื่องทางจิตวิญญาณ จึงสามารถทำให้ชาวตะวันตกออกหันมาสนใจภูมิปัญญาโบราณของตนเองได้ จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ดิช นัท ฮันท์ และหมู่บ้านพลัม ประสบความสำเร็จในการเผยแพร่คำสอนไปทั่วโลก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะกลยุทธ์การตีความของท่านที่สามารถตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ชาวตะวันตกซึ่งเป็นผู้กำหนดโลกให้เข้าใจได้ นอกจากนั้น หนังสือที่เผยแพร่โดย ดิช นัท ฮันท์ และหมู่บ้านพลัมนำเสนอเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นภาษาสากล ส่งผลให้ขยายฐานผู้อ่านไปทั่วโลกในเวลาอันรวดเร็ว

เมื่อเราพิจารณาการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้า จะเห็นว่า หากผู้นำเห็นด้วยย่อมมีผู้ตามจำนวนมาก เช่น การเสด็จไปสอนชฎิล ๓ พี่น้องซึ่งมีบริวารรวมแล้ว ๑,๐๐๐ คน ความจริงแล้วคนที่สำคัญที่สุดคืออูเรลกัสสปะผู้เป็นพี่ชายคนโต แต่กว่าที่บุคคลนี้จะยอมรับพระพุทธเจ้าได้นั้นทรงต้องแสดงปาฏิหาริย์หลายครั้ง สะท้อนถึงวิธีการอันแยบคายที่จะเหมาะแก่บุคคลที่ทรงต้องการแสดงธรรมว่ามีจิตไปในทางใด เมื่ออูเรลกัสสปะออกบวชแล้ว น้องชายทั้งสอง รวมทั้งบริวารทั้งหมดก็ออกบวชด้วย และทรงสั่งสอนอาทิตตปริยายสูตร เปรียบเทียบกิเลสดุจกองเพลิงที่คนเหล่านี้เคยบูชา สูดท้ายแล้ว ภิกษุทั้ง ๑,๐๐๐ รูปบรรลุเป็นอรหันต์ เป็นกำลังสำคัญแก่พระศาสนาต่อไป^{๔๕} การเสด็จไปยังกรุงราชคฤห์ราชธานีแห่งแคว้นมคธ ซึ่งเป็นนครที่ยิ่งใหญ่ในยุคสมัยนั้นพร้อมด้วยภิกษุจำนวนมากน่าจะมีความหมายในการเผยแผ่แก่ชนชั้นนำ พระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์

^{๔๔} ซึ่งเป็นไปได้ว่าทุนนิยมสุดโต่งทำให้เกิดข้อขัดแย้งที่เห็นว่าการบริโภคทรัพยากรอย่างมาก อีกทั้งพฤติกรรม ‘เสรี’ เกินขอบเขต เช่น เรื่องเพศ ทำให้คนบางกลุ่มเห็นว่าอเมริกาเป็นภัยแก่โลก (รวมทั้งอาจมีความขัดแย้งในผลประโยชน์) จึงเกิดการก่อการร้ายขึ้น แต่ข้อใหม่ที่ว่าในปัจจุบันยังมิได้มีบทบาทในการเป็นผู้นำกระแสโลก – ผู้วิจัย.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๔/๖๓-๖๕.

แห่งแคว้นมคธเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งพราหมณ์คหบดีชาวมคธอีก ๑๒ นหุต หรือ ๑๒๐,๐๐๐ คน^{๕๐} ในจำนวนนี้มี ๑๑๐,๐๐๐ คนได้ดวงตาเห็นธรรม และอีก ๑๐,๐๐๐ คนแสดงตนเป็นอุบาสก^{๕๑} การเผยแผ่ศาสนาในลักษณะนี้เป็นวิธีการที่แยบคาย มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูง คืออาจจะใช้เวลาไม่มาก แต่ได้ผลดี เพียงพระเจ้าพิมพิสารพระองค์เดียว เมื่อเสด็จมาทรงนำผู้คนมาด้วยเป็นจำนวนมากและคนเหล่านี้ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นเรือนแสนต่อการฟังธรรมเพียงหนเดียว นับเป็นการเผยแผ่ธรรมที่มีประสิทธิผลมาก จึงกล่าวได้ว่า การได้รับสนับสนุนจากชนชั้นนำในสังคม ที่มีอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยหนึ่งของความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างรวดเร็วในยุคต้นแห่งสมัยพุทธกาล

ดังนั้น กลยุทธ์การตีความของ ดิช นัท ฮันท์ ในการตีความแก่ผู้กำหนดกระแสโลกคือชาวตะวันตกนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นกลยุทธ์อันชาญฉลาดประการหนึ่ง นอกเหนือจากวิธีการอันแยบคาย (skillful means) ของท่าน

๔.๓.๒ พระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุง : ท่ามกลางการตีความ ๒ กระแส

ผู้วิจัยเห็นว่า การตีความในทุกยุคทุกสมัย ไม่ว่าจะเป็นการตีความหลักธรรมของศาสนาใดก็ตาม ย่อมประกอบด้วย ๒ กระแสหลัก คือกระแสอนุรักษ์ (conservative) และกระแสเสรี (liberal) กระแสอนุรักษ์อาจสำแดงออกมาเป็นการตีความตามตัวอักษร ยึดมั่นในคัมภีร์ หากคัมภีร์มีไว้ว่าอย่างไร แสดงว่าเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นจริง ๆ เช่น หากในคัมภีร์กล่าวว่า

เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ครู่หนึ่ง ทรงยืนได้อย่างมั่นคงด้วยพระบาททั้งสองที่เสมอกัน ทรงผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ทรงดำเนินไป ๗ ก้าว ขณะที่หมู่เทวดากันเสวตฉัตรตามเสด็จ ทอดพระเนตรไปยังทิศต่าง ๆ แล้ว ทรงเปล่งพระอาสภิวาจา (วาจาอย่างองอาจ) ว่า ‘เราคือผู้เลิศของโลก เราคือผู้เจริญที่สุดของโลก เราคือผู้ประเสริฐที่สุดของโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัณฑิตใหม่ไม่มีอีก’^{๕๒}

กระแสอนุรักษ์อาจแสดงออกโดยยึดตามตัวอักษรในคัมภีร์ว่า พระโพธิสัตว์เมื่อประสูติแล้ว ทรงดำเนินไป ๗ ก้าวจริง ๆ ทรงกล่าวอาสภิวาจาจริง ๆ ในขณะที่กระแสเสรีอาจตีความว่านี่

^{๕๐} “นหุต” เป็นชื่อมาตรานับ เท่ากับหนึ่งหมื่น. (พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺโญ), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๑๗) ดังนั้น ๑๒ นหุตย่อมเท่ากับ ๑๒๐,๐๐๐ คน.

^{๕๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๖/๖๗-๖๘.

^{๕๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๑/๑๔.

มิใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ๆ แต่อาจเป็นการกล่าวเชิงเปรียบเทียบ หรือต้องการอธิบายอย่างอื่น กระแสนุรักษ์อาจสำแดงออกมาโดยการยึดคัมภีร์เป็นสรณะว่าเป็นจริงทุกกรณี ในขณะที่กระแสนรีเห็นว่า ต้องพิจารณาเป็นกรณี ๆ ไป กระแสนุรักษ์อาจเห็นว่า สิ่งใดที่ปรากฏในคัมภีร์ไม่ควรมีการแก้ไขใด ๆ แม้ในเชิงปฏิบัติ กระแสนรีอาจพิจารณาว่า ไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไป

ผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะมีความสัมพันธ์บางประการระหว่างกระแสนุรักษ์และกระแสนรีกับผู้แต่งเป็นศูนย์กลาง (author-centeredness) และผู้ตีความเป็นศูนย์กลาง (reader-centeredness) เจตนาของกระแสนุรักษ์น่าจะมุ่งเน้นไปที่ผู้แต่ง คือเคารพผู้แต่งเป็นต้นตำรับ (authority) กระแสนุรักษ์จึงมีแนวโน้มที่จะยึดคัมภีร์มากกว่ากระแสนรี เพราะคัมภีร์เป็นวาทะของผู้แต่ง กระแสนุรักษ์สุดโต่งอาจถึงขนาดยึดถ้อยคำในคัมภีร์เป็นลัทธิศรัทธา (เช่น ในคัมภีร์พระเวท) ส่วนการตีความตามตัวอักษร หรือการยึดว่าคำสอนในคัมภีร์เป็นความจริงสูงสุด น่าจะจัดได้ว่าเป็นลักษณะหนึ่งของกระแสนุรักษ์ที่เน้นผู้แต่งได้เช่นกัน

ผู้วิจัยเห็นว่า ท่าทีของพระมหากัสสปะในการไม่เปลี่ยนแปลงธรรมเนียมและวินัยในการสังคายนาครั้งที่ ๑ ไม่น่าแปลกแต่อย่างใด เพราะพระพุทธองค์เพิ่งเสด็จปรินิพพาน และพระพุทธองค์นั้นหากมองในแง่ของการตีความแล้วกล่าวได้ว่า ทรงเป็นผู้แต่ง (ธรรมและวินัยในรูปแบบของมุขปาฐะ) ซึ่งได้รับความเคารพสูงสุด ในฐานะครู ในฐานะผู้ค้นพบ ฯลฯ ช่วงเวลานั้น การมีผู้แต่งเป็นศูนย์กลางจึงเป็นเรื่องที่เหมาะสมและเข้าใจได้ ซึ่งอาจเป็นฐานคิดที่สำคัญของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งค่อนข้างเป็นกระแสนุรักษ์

พระสูตรมหายานเป็นตัวอย่างของกระแสนรี แม้ว่าพระสูตรมหายานยังอ้างถึงพระพุทธเจ้าเป็นผู้แต่ง แต่คำถามว่า พระสูตรมหายานเป็นพุทธพจน์หรือไม่ ดูเหมือนจะมีความหมายเพียงเล็กน้อยเท่านั้น^{๕๓} ดังนั้น การ “แต่ง” พระสูตรอาจเป็นยุทธศาสตร์ในการตีความอย่างหนึ่งของพระสูตรมหายาน ซึ่งผู้วิจัยขอตั้งข้อสังเกตว่า เป็นการเคลื่อนออกจากการเน้นผู้แต่งเป็นการเน้นตัวบท (text) นั้นหมายความว่า การให้เสรีภาพแก่ผู้ตีความในการตีความตัวบท สอดรับกับกระแสนรีที่ได้รับการยอมรับมากขึ้น

ไม่เพียงแต่พระสูตรมหายานเท่านั้นที่เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสนรี กระแสนี้กล่าวข้างต้น “พระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุง” ของหมู่บ้านพลัมเป็นการตีความพระวินัยสำหรับโลกยุคใหม่ เป็นตัวแทนของการตีความ “เพื่อให้ปฏิบัติได้จริง” ของกระแสนรีที่น่าสนใจอย่างยิ่งเช่นกัน

^{๕๓} Lamotte, Etienne, “On the Interpretation of the Mahayana Sutras”, **Buddhist Hermeneutics**, (Honolulu : University of Hawaii Press, 1988), p. 51.

ดิช นัท ฮันห์ อธิบายว่าความหมายของ “พระปาฏิโมกข์” ว่า “อิสรภาพทุกอย่างก้าว” (freedom in every step) ทั้งนี้เพราะ “ปาฏิ” (*Prati*) มีความหมายว่า “ทีละขั้น” (step-by-step) หรืออาจแปลว่า “ไปสู่หนทาง” (going to a direction) ส่วน “โมกข์” (*Moksha*) หมายถึง “อิสรภาพ” (liberation) ดังนั้น ศีลหรือพระวินัยแต่ละข้อนำมาซึ่งอิสรภาพในด้านต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ถ้าเรารักษาศีลข้อไม่ดื่มแอลกอฮอล์ เรามีอิสรภาพที่จะไม่เมา ถ้าเรารักษาศีลข้อไม่ลักทรัพย์ เราย่อมมีอิสรภาพที่จะไม่เป็นนักโทษ “พระปาฏิโมกข์” จึงอาจแปลได้ว่า “อิสรภาพในทุกหนแห่ง” (in every place there is liberation)^{๕๔} สรุปแล้ว ดิช นัท ฮันห์ เน้นถึงอิสรภาพอย่างยิ่งในการรักษาพระปาฏิโมกข์

นอกจากนั้น ท่านยังอธิบายถึงหลักการที่สำคัญหลายประการ เป็นต้นว่า สติเป็นหัวใจที่แท้จริงของพระวินัย^{๕๕} อาจกล่าวได้ว่า พระวินัยคือการแสดงออกที่เป็นรูปธรรมของสติ แสดงถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกระหว่างหลักธรรมกับพระวินัย ท่านเห็นว่า พระวินัยควรตอบสนองต่อสถานการณ์^{๕๖} คือเพื่อให้เหมาะสมกับวิถีชีวิต สำหรับวัตถุประสงค์ของพระวินัยมี ๒ ประการ คือเพื่อปกป้องสังฆะ คือยังรักษาความเคารพเชื่อถือนที่มีต่อสังฆะ เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนของนักบวช และปกป้องนักบวชในฐานะปัจเจก เพื่อให้แต่ละคนมีความสุขและอิสรภาพ^{๕๗} และนี่คือวัตถุประสงค์ของพระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุง “เพื่อปกป้องอิสรภาพและความสมบูรณ์แห่งการปฏิบัติของนักบวช เพื่อที่หนทางแห่งอิสรภาพที่แท้จริงสามารถดำเนินต่อไป”^{๕๘}

ดิช นัท ฮันห์ อธิบายว่า พระปาฏิโมกข์ฉบับที่ใช้ในหมู่บ้านพลัมได้รับแนวทางจากนิกายธรรมยุตตะ (*Dharmagupta*) เช่นเดียวกับพระพุทธศาสนาในจีนและเวียดนาม ส่วนในศรีลังกา ไทย และพม่า ปฏิบัติตามพระปาฏิโมกข์ของเถรวาท (*Theravada*) หรือธรรมรักษิตะ (*Tamrasatiya*) พระปาฏิโมกข์สำหรับภิกษุของธรรมยุตตะมี ๒๕๐ ข้อ ของเถรวาทมี ๒๒๗ ข้อ “ยกเว้นความแตกต่าง

^{๕๔} Nhat Hanh, Thich, **Freedom Wherever We Go**, (Berkeley : Parallax Press, 2004), p. vii.

^{๕๕} **Ibid.**, p. 7.

^{๕๖} **Op.cit.**

^{๕๗} **Ibid.**, pp. 25-26.

^{๕๘} **Ibid.**, p. x.

เพียงเล็กน้อย คัมภีร์ของทั้งสองนิกายแทบจะเหมือนกันโดยไม่ผิดเพี้ยน”^{๕๕}

ผู้วิจัยจึงไปสืบค้นพระปาฏิโมกข์ของเถรวาทในไทยที่เราใช้กันอยู่เทียบกับพระปาฏิโมกข์ของมหายาน ตารางข้างล่างนี้เป็นการเปรียบเทียบจำนวนสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์

พระปาฏิโมกข์	ฉบับเถรวาท	ฉบับ มหายาน ^{๕๖}	ฉบับปรับปรุงของหมู่บ้านพลัม
ปาราชิก	๔	๔	๔
สังฆาทิเสส	๑๓	๑๓	๒๗
อนิยต	๒	๒	-
นิสสัคคียปาจิตตีย์	๓๐	๓๐	๓๒
ปาจิตตีย์	๕๒	๕๐	๑๑๐
ปาฏิเทศนียะ	๔	๔	-
เสขียะ	๗๕	๑๐๐	๗๐
อธิกรณสมณะ	๗	๗	๗
รวม	๒๒๗	๒๕๐	๒๕๐

ตารางที่ ๔.๒ เปรียบเทียบจำนวนสิกขาบท

มีข้อสังเกตว่า จำนวนสิกขาบทรวมระหว่างฉบับมหายาน กับฉบับปรับปรุงของ

^{๕๕} Nhat Hanh, Thich, **Freedom Wherever We Go**, p. viii. ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ภิกษุเหิงยีน วัน พิ (Nguen Van Phi) นักศึกษาปีที่ ๒ หลักสูตรพุทธศาสนมหายานบัณฑิต (นานาชาติ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ท่านอธิบายว่า ในเวียดนามมีพระวินัยเพียง ๒ แบบคือพระวินัยมหายานและพระวินัยเถรวาท เพราะในเวียดนามมี ๒ นิกาย และไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลงพระวินัย เป็นของดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากประเทศจีน เนื้อหาไม่แตกต่างจากที่นำเสนอโดย อภิขัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์ แต่อย่างใด. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๐.

^{๕๖} “คณะสงฆ์จีนโบราณมานับถือวินัยปิฎกของนิกายธรรมคุปตะและนิกายสรวาสติวาทินมากกว่านิกายอื่น ๆ ครั้นมาถึงสมัยราชวงศ์ถัง ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ มีคณาจารย์จีนรูปหนึ่งฉายาว่า “เต้าซวง” เป็นผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกนิกายหนึ่ง ได้ตั้งสำนักวินัยขึ้นเป็นนิกายหนึ่งชื่อ “นิกายวินัย” ณ ภูเขาเจ่งน้ำซัว โดยถือเอาวินัยปิฎกธรรมคุปตะเป็นปทัสถาน และได้รจนารรณกถาฎีกาวินัยปิฎกไว้มาก นิกายวินัยนี้ได้เจริญขึ้นต่อมากการปฏิบัติพระวินัยของคณะสงฆ์จีนจึงถือตามคคิของนิกายนี้โดยทั่วไป” อภิขัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนามหายาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐๕-๒๑๐. ปาฏิโมกข์ฉบับมหายานที่นำเสนอเปรียบเทียบข้างต้นคือพระวินัยฉบับนี้ – ผู้วิจัย.

หมู่บ้านพลัมมีจำนวนเท่ากัน คือ ๒๕๐ ข้อ แต่จำนวนสิกขาบทในแต่ละหมวดหมู่มีความแตกต่างกัน นอกจากนั้น เมื่อผู้วิจัยเปรียบเทียบพระปาฏิโมกข์ฉบับเถรวาท กับฉบับมหายาน พบว่าเหมือนกันแทบจะเรียกได้ว่าเกือบทั้งหมดคั้งที่ ดิข นัท ฮันท์ ได้กล่าวไว้ อาจกล่าวได้ว่ามีความแตกต่างเฉพาะปาจิตติยและเสขิยะเท่านั้น ส่วน “พระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุง” นั้นมีความแตกต่างค่อนข้างมาก กล่าวได้ว่าส่วนใหญ่แล้วเป็นการปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในโลกยุคใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไป พระปาฏิโมกข์เดิมเน้นการใช้จิวร ผ้ารองนั่ง แต่ “พระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุง” เปลี่ยนแปลงข้าวของเครื่องใช้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เช่น ภิกษุต้องอาบัติเมื่อมีอีเมลส่วนตัวโดยไม่ได้รับอนุญาตจากสังฆะ เมื่อมีบัญชีธนาคารของตนเพื่อใช้ในเรื่องส่วนตัว ยกเว้นได้รับอนุญาตจากสังฆะเพื่อศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาในต่างประเทศ เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงในส่วนของข้าวของเครื่องใช้นั้นพอจะเข้าใจได้ แต่มีการตีความที่น่าจะมีเหตุผลในการอธิบายที่มากกว่าเพียงความเหมาะสมในเรื่องของข้าวของเครื่องใช้ นั่นคือ การเปลี่ยนหมวดหมู่ของพระปาฏิโมกข์ โดยเปลี่ยนจากสังฆาทิเสสข้อที่ ๑ ของพระปาฏิโมกข์ดั้งเดิมที่ว่า “ภิกษุแก่งทำน้อสุจิให้เคลื่อน ยกเว้นผืน”^{๑๑๑} ไปอยู่ในปาจิตติยข้อที่ ๑ ของพระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุง

คำถามคือ เหตุใดจึงต้องย้ายหมวดหมู่ของสิกขาบทข้อนี้จากสังฆาทิเสสไปปาจิตติยด้วยเล่า สิกขาบทข้อนี้ไม่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีหรือวิถีชีวิตสมัยใหม่แต่อย่างใด การย้ายสิกขาบทนี้เราอาจวิเคราะห์ได้ว่า

๑) ดิข นัท ฮันท์ และธรรมาจารย์หมู่บ้านพลัมผู้ปรับปรุงพระปาฏิโมกข์มีความเห็นว่า “สิกขาบทเล็กน้อย” ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตนั้น ตั้งต้นจากสังฆาทิเสส เพราะมีเพียงปาราชิกเท่านั้นที่ “พระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุง” ยังคงไว้ให้เหมือนเดิม สังฆาทิเสสนั้นนอกจากมีการย้ายสิกขาบทข้อ ๑ ไปปาจิตติยแล้ว ยังมีการเขียนเพิ่มเติมอีกหลายข้อ จากเดิม ๑๑ ข้อ เป็น ๒๗ ข้อ

๒) เมื่อถูกถามถึงการเปลี่ยนแปลงพระปาฏิโมกข์ ดิข นัท ฮันท์ และธรรมาจารย์หมู่บ้านพลัม ตอบว่า “เราเป็นลูกหลานของพระพุทธเจ้า เราเป็นการสืบต่อของพระองค์ และเราปฏิบัติเพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ของพระองค์”^{๑๑๒} เราควรย้อนกลับไปดูการบัญญัติสังฆาทิเสสข้อนี้

^{๑๑๑} “A bhikkhu who masturbates, except in a dream, commits an Expression of Regret Offense (Payantika)”, Nhat Hanh, Thich, **Freedom Wherever We Go**, p. 48.

^{๑๑๒} “We are the children of the Buddha. We are his continuation and we are practicing to carry out his wishes” Nhat Hanh, Thich, **Freedom Wherever We Go**, p. x.

เพื่อพิจารณาว่าพระพุทธเจ้าตรัสอะไร ทรงมีเหตุผลอะไรในการบัญญัติสิกขาบทข้อนี้เป็นสังฆาทิเสส การย้ายสังฆาทิเสสเป็นปาจิตตีย์เป็น “การปฏิบัติเพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ของพระองค์” จริงหรือ

ต้นบัญญัติของสังฆาทิเสสข้อนี้คือพระเสยยสกะ ผู้ได้รับคำแนะนำจากพระอุทายีว่า เมื่อใดที่เกิดความกระสัน ราคะรบกวนจิต ให้ใช้มือปล่อยขอสูจิ ท่านจึงทำตามคำแนะนำและมีผิพรรณอิมเอบ บรรดาภิกษุผู้มักน้อย สันโดษ เมื่อทราบเรื่องนี้จึงดำนิพระเสยยสกะ “ท่านใช้มือที่เปื้อนขาวที่เขาถวายด้วยศรัทธาพยายามทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนออกมาระนั้นหรือ” เมื่อความทราบถึงพระพุทธเจ้า ทรงสอบถามจากพระเสยยสกะแล้ว ทรงตักเตือนและดำนิพระเสยยสกะถึงการกระทำนั้น ดังนี้

โมฆบุรุษ การกระทำของเธอไม่สมควร ไม่คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำเลย โฉนเธอจึงใช้มือพยายามทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนแล้ว

โมฆบุรุษ ธรรมอันเราแสดงแล้วโดยอนกปริยาย เพื่อคลายความกำหนัด ไม่ใช่เพื่อมีความกำหนัด เพื่อความพราก ไม่ใช่เพื่อความประกอบ เพื่อความไม่ถื้อมัน ไม่ใช่เพื่อมีความถื้อมัน มิใช่หรือ เมื่อธรรมชื่อนั้น อันเราแสดงแล้ว เพื่อคลายความกำหนัด เธอยังจักคิดเพื่อมีความกำหนัด เราแสดงเพื่อความพราก เธอยังจักคิดเพื่อความประกอบ เราแสดงเพื่อความไม่ถื้อมัน เธอยังจักคิดเพื่อมีความถื้อมัน

โมฆบุรุษ ธรรมอันเราแสดงแล้วโดยอนกปริยาย เพื่อเป็นที่สํารอกแห่งราคะ เพื่อเป็นที่สร้างแห่งความเมา เพื่อเป็นที่บรรเทาความกระหาย เพื่อเพิกถอนอาลัย เพื่อเข้าไปตัดวัฏฏะ เพื่อสิ้นแห่งตัณหา เพื่อคลายกำหนัด เพื่อความดับทุกข์ เพื่อความไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัดมิใช่หรือ?

โมฆบุรุษ การละกาม การกำหนดรู้ความหมายในกาม การกำจัดความกระหายในกาม การเพิกถอนความตรึกอันเกี่ยวข้องกับกาม การระงับความก่อก่ลุ่มเพราะกาม เราบอกไว้แล้วโดยอนกปริยาย มิใช่หรือ?

โมฆบุรุษ การกระทำของเธอนั้น ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส หรือเพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว โดยที่แท้ การกระทำของเธอนั้นเป็นไปเพื่อความไม่เลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส และเพื่อความเป็นอย่างอื่นของชนบางพวกที่เลื่อมใสแล้ว^{๑๑๑}

เราจะเห็นได้ว่า การกระทำของพระเสยงสะที่พระพุทธเจ้าทรงดำเนินนั้นมุ่งเน้นในเรื่องความกำหนด รากะ ความกระหายในกาม สังเกตได้ว่า คำดำเนินข้างต้นเป็นชุดเดียวกับที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระสุทินผู้เป็นต้นบัญญัติปาราชิกข้อที่ ๑ แต่ปาราชิกมีส่วนเพิ่มเติมว่าการสอดองค์กำเนิดไปในปากอสรพิษยิ่งดีกว่า และการเสพเมถุนเป็นอสังกรรม เป็นเรื่องของชาวบ้าน แสดงว่า ปาราชิกข้อ ๑ และสังฆาติเสสข้อ ๑ เหมือนกันในส่วนของการจิตใจ คือมีความกำหนด ถูกร้อยรัดพันธนาการอยู่ในกามรากะ ซึ่งน่าจะบั่นทอนอิสรภาพค่อนข้างมาก จนพระพุทธเจ้าต้องทรงบัญญัติไว้ในระดับสังฆาติเสส

ในแง่ของพระวินัย สังฆาติเสสกับปาจิตตีย์ มีความแตกต่างกันมาก สำหรับสังฆาติเสสนั้น ผู้กระทำผิดต้องอยู่ปริวาส^{๑๑๓} ถูกตัดสิทธิแห่งการเป็นภิกษุหลายประการด้วยกัน เป็นต้นว่าไม่ให้ทำหน้าที่พระเถระ ห้ามบวชให้ผู้อื่น ห้ามถือสิทธิแห่งภิกษุปกติ เช่น ห้ามอุโบสถหรือปวารณาแก่ภิกษุปกติ ห้ามถือสิทธิอันจะพึงได้ตามลำดับพรรษา เช่น ไม่ให้เดินนำหน้าภิกษุปกติ เมื่อมีการแจกสิ่งของ พึงยินดีของเวลาที่แจกที่หลัง ให้ประธานตัว เช่น ไปสู่วัดอื่นก็ต้องบอกอาบัติของตนแก่ภิกษุในวัดนั้น เป็นการลงโทษให้อบรมตัวเอง จำนวนวันที่อยู่ปริวาสเท่ากับจำนวนวันที่ต้องอาบัติสังฆาติเสสแล้วปิดไว้ หลังจากอยู่ปริวาสแล้ว ต้องประพฤตินามันต์ คือการลงโทษให้ต้องประจานความผิดของตนแบบปริวาส แต่มีกำหนด ๖ ราตรี นับเป็นโทษหนักเอาการทีเดียว สุชีพบุญญาภาพให้ความเห็นเกี่ยวกับอาบัติสังฆาติเสสว่า

ในระหว่างที่ถูกลงโทษเหล่านี้ ภิกษุถูกตัดสิทธิมากหลาย ทั้งยังต้องคอยบอกความผิดของตนแก่ภิกษุผู้ผ่าน ไปมาและบอกในที่ประชุมสงฆ์ เมื่อทำอุโบสถสังฆกรรมด้วย รวมความเป็นการลงโทษที่ทำให้ผู้ถูกลงโทษรู้สึกว่าการหนักมาก ต้องเกี่ยวข้องกับสงฆ์ส่วนมาก โดยการประจานตัวและการสวดประกาศหลายชั้นหลายตอน^{๑๑๔}

^{๑๑๓} วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๓๔/๒๕๐.

^{๑๑๔} วิ.จ. (ไทย) ๖/๗๕-๘๒/๑๕๓-๑๖๔.

^{๑๑๕} สุชีพ บุญญาภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕๓.

สังฆาติเสสเป็นอาบัติหนัก (ครุบาติ) ส่วนปาจิตตีย์นั้นเป็นอาบัติระดับเบา (ลหุบาติ) ภิกษุที่ต้องอาบัติปาจิตตีย์ให้แสดงคืนโดยแจ้งแก่ภิกษุอีกรูปหนึ่ง^{๑๑๖} พุดง่าย ๆ ว่าให้เพื่อนสหธรรมิกอีกรูปหนึ่งเตือนว่าอย่าทำเช่นนั้นอีก ไม่ถูกต้องศีลหรือประจักษ์ตนเช่นสังฆาติเสสแต่อย่างใด หากพิจารณาระดับของการลงโทษจากการจัดหมวดหมู่พระวินัยแล้ว จะเห็นว่า การกระทำที่ต้องอาบัติสังฆาติเสสเป็นการกระทำที่หนักกว่าปาจิตตีย์มาก สำหรับสังฆาติเสสข้อนี้ สังเกตได้ว่า ในพระไตรปิฎกนั้น ปิดช่องทางแก้ตัวไว้ค่อนข้างแน่นหนา ไม่ว่าจะเพื่อสาเหตุใด ไม่ว่าจะเป็นสูกกะลักษณะใด หากทำให้เคลื่อน เป็นอันต้องอาบัติสังฆาติเสส

ภิกษุทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน เพื่อความหายโรค เพื่อความสุข เพื่อเป็นยา เพื่อเป็นทาน เพื่อเป็นบุญ เพื่อบูชาญ เพื่อจะไปสวรรค์ เพื่อสืบพันธุ์ เพื่อทดลอง และเพื่อความสุข ภิกษุทำน้ำอสุจิสีเขียว อสุจิสีเหลือง อสุจิสีแดง อสุจีสีขาว อสุจิสีเหมือนเปรียง อสุจิสีเหมือนน้ำท่า อสุจิสีเหมือนน้ำมัน อสุจิสีเหมือนนมสด อสุจิสีเหมือนนมส้ม และอสุจิสีเหมือนเนยใสให้เคลื่อน ต้องอาบัติสังฆาติเสส^{๑๑๗}

และเมื่อพิจารณาคำดำหนิของพระพุทธเจ้า จะเห็นได้ว่า อาบัติสังฆาติเสสเกี่ยวข้องกับเรื่องจิตใจของภิกษุผู้กระทำ ในขณะที่ปาจิตตีย์จะเน้นเรื่องความเลื่อมใสของบุคคลภายนอก แสดงให้เห็นว่า ระดับของโทษแห่งสังฆาติเสสและปาจิตตีย์มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการให้ความสำคัญแก่หลักธรรม ธรรมและวินัยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมาก^{๑๑๘} ดิษ นัท ธันท์ เอง ท่านยอมรับว่า สติและพระปาฏิโมกข์มีความเชื่อมโยงกัน “ธรรม” ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนและ “วินัย” ที่ทรงบัญญัติต่างเกื้อหนุนกัน ไม่อาจแยกจากกันได้ วินัยไม่อาจขัดแย้งกับการปฏิบัติธรรมระดับของวินัยย่อมบ่งชี้ถึงระดับของธรรม แสดงถึงความสำคัญของวินัยในการปกป้องผู้ปฏิบัติมิให้ถูกดึงรั้งชักจูงให้ห่างไกลธรรมและอิสรภาพ

^{๑๑๖} ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในศาสนานี้ต้องอาบัติในวันอุโบสถ. ภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง ห่มผ้าอุตราสงค์เฉียงบ่า นั่งกระโหย่ง ประคองอัญชลี แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า แน่ะเธอ ผมต้องอาบัติมีชื่อนี้ ผมแสดงคืนอาบัตินั้น. ภิกษุผู้รับพึงถามว่า ท่านเห็นหรือ?

ภิกษุผู้แสดงพึงตอบว่า ครับ ผมเห็น.

ภิกษุผู้รับพึงบอกว่า ท่านพึงสำรวมต่อไป. (วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๑๕/๓๔๗-๓๔๘)

^{๑๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๓๗/๒๕๓.

^{๑๑๘} ดังคำตรัสของพระพุทธองค์ เมื่อจะเสด็จปรินิพพาน “ธรรมและวินัยอันใด เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเธอ หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

ในการสอนเรื่อง “สติ” นั้น ดิฆ นัท ฮันท์ มักใช้ “เมล็ดพันธุ์แห่งความโกรธ” เป็นตัวอย่างของเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดี (unwholesome seed) แต่ในที่นี้เราจะใช้ “เมล็ดพันธุ์แห่งราคะ” อธิบาย หากเราปล่อยให้เมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดี เช่น เมล็ดพันธุ์แห่งราคะ ได้สำแดงตนทางมโนวิญญาณแล้ว เช่น เมื่อเห็นสิ่งเร้าทางเพศ ก็มีเพศสัมพันธ์ เมล็ดพันธุ์แห่งราคะนั้นย่อมเข้มแข็งขึ้น ซึ่งพระภิกษุย่อมไม่มีโอกาสปล่อยให้เมล็ดพันธุ์แห่งราคะได้งอกงามโดยการมีเพศสัมพันธ์อยู่แล้ว มิเช่นนั้นก็ต้องอาบัติปาราชิก คือพ้นจากความเป็นภิกษุไป ท่านยกตัวอย่างเมล็ดพันธุ์แห่งความโกรธว่า นักจิตบำบัดบางคนแนะนำคนไข้ให้ “ปลดปล่อยความโกรธ” ด้วยการเข้าไปในห้องนอนแล้วทูปหอมอนเพื่อระบายความโกรธนั้นออกมา โดยมีหลักว่าการระบายความโกรธออกมากับหอมอนดีกว่าจะไปทำร้ายคน แต่การทูปหอมอนนั้น แท้จริงแล้ว เป็นการแสดงความโกรธ^{๑๑๕} ยินยอมให้เมล็ดพันธุ์แห่งความโกรธสำแดงตน ปล่อยให้มันเข้มแข็ง และในอนาคตต่อไป มันย่อมสำแดงตนได้เร็วขึ้น รุนแรงขึ้น

หรือในอีกกรณีหนึ่ง ท่านอธิบายว่า เราทุกคนไม่ปรารถนาให้เมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดีได้สำแดงตนขึ้น บางคนจึงใช้วิธีกดทับ (suppress) เมล็ดพันธุ์นั้น ๆ มิให้ปรากฏ อาจจะได้โดยการใช้สิ่งอื่นให้เต็มเนื้อที่เพื่อมิให้เมล็ดพันธุ์แห่งความโกรธมีที่งอกขึ้นมาในมโนวิญญาณได้ ปิดช่องไว้ไม่ให้เมล็ดพันธุ์นั้นสำแดงตนออกมา ก็กเมล็ดพันธุ์นั้นไว้ในอภยวิญญาณ ตัวอย่างเช่น คนบางคนรู้สึกเหงา จึงไปฟังเพลงแทน (เอาเพลงเดิมให้เต็มเนื้อที่เพื่อไม่ให้เมล็ดพันธุ์แห่งความเหงาออกมาได้) การกระทำเช่นนี้เป็นการสร้างสิ่งกีดขวาง (block) กันขวางการไหลเวียน (circulation) ในจิตใจระหว่างอภยวิญญาณกับมโนวิญญาณ^{๑๑๖} สิ่งที่ถูกกดทับเหล่านี้จะไปปรากฏในความฝัน และหากมากขึ้นเรื่อย ๆ ย่อมแสดงออกโดยอาการป่วยทั้งร่างกายและจิตใจ ทางร่างกายอาจจะปรากฏเป็นการปวดหัว หรือในทางจิตใจ อาจเป็นโรคซึมเศร้า หรือโรคจิต (mental illness)

หากเราพิจารณาพฤติกรรมของพระเสยสกะในช่วงแรก อาจเป็นเพราะท่านไปกดทับเมล็ดพันธุ์แห่งราคะมิให้สำแดงตนขึ้น จึงขัดขวางการไหลเวียนในจิตใจ จึงมีอาการผิพรรณชুবชืดไม่สบาย ต่อมาเมื่อพระอุทายีแนะนำให้สำเร็จความใคร่ ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นความสุดโต่งในอีกทางหนึ่ง คือปล่อยให้เมล็ดพันธุ์แห่งราคะสำแดงตนออกมา แม้ว่าจะไม่มีผู้ร่วมเมถุนด้วย แต่ก็ไม่ต่างจากการทูปหอมอนในกรณีเมล็ดพันธุ์แห่งความโกรธ แม้สิ่งที่ถูกกระทำ (object) จะไม่ใช่มนุษย์

^{๑๑๕} Nhat Hanh, Thich, **Transformation at the Base**, (Berkeley : Parallax Press, 2001), pp. 74-75.

^{๑๑๖} ปาฐกถารธรรม (Dharma Talk) เมื่อท่านเดินทางมาเยือนประเทศไทย แสดงไว้เมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ณ จังหวัดเชียงใหม่.

อาจจะเป็นหมอน หรือเป็นอุปกรณ์อื่น แต่สิ่งที่ปรากฏเป็นผลเช่นเดียวกัน คือเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดี เหล่านั้นได้สำแดงตนออกมาแล้ว และเมื่อกลับเข้าสู่อภยวิญญาน เมล็ดพันธุ์นั้นย่อมเข้มแข็งยิ่งขึ้น

ติช นัท ฮันห์ ได้แนะนำวิธีการแห่งสติ โดยให้สติไปสัมผัสเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดี โอบกอด มันไว้ และสติจะทำการแปรเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดีนั้นได้ เช่น ให้รู้สึกตัวเมื่อมีความโกรธ หายใจ เข้า-ออกอย่างรู้สึกตัว ความรู้สึกทางเพศก็เช่นกัน ในข้อฝึกอบรมสติข้อที่ ๓ แห่งข้อฝึกอบรมสติ ๕ ประการสำหรับฆราวาส ติช นัท ฮันห์ ได้อธิบายถึงแหล่งของพลังงาน ๓ ประการ ประกอบด้วย พลังงานทางเพศ (sexual energy) ลมหายใจ (breath energy) และจิตวิญญาน (spirit energy) สำหรับ พลังงานทางเพศนั้น ท่านอธิบายว่า

เมื่อเรามีพลังงานทางเพศมากกว่าที่ต้องการ จะเกิดความไม่สมดุลในร่างกายและการดำรง อยู่ เธอจำเป็นต้องรู้ว่าทำอะไรจึงสร้างความสมดุลได้ มิเช่นนั้นเธออาจกระทำสิ่งใด ๆ โดย ปราศจากความรับผิดชอบ จากแนวทางของลัทธิเต๋าและพระพุทธศาสนา มีการปฏิบัติที่ช่วย สร้างความสมดุลดังกล่าว เช่น การฝึกสมาธิหรือศิลปะป้องกันตัว เธอย่อมเรียนรู้หนทางจะใช้ พลังงานทางเพศ ในการตระหนักรู้อย่างลึกซึ้งในเขตแดนของศิลปะและสมาธิ^{๑๑๑}

แม้ในข้อฝึกอบรมสติ ๕ ประการซึ่งเป็นข้อปฏิบัติสำหรับฆราวาส ติช นัท ฮันห์ ยัง กล่าวถึงการนำพลังงานทางเพศมาใช้ในสมาธิและศิลปะป้องกันตัว ซึ่งเมื่อประมวลแนวการสอน ทั้งหมดแล้ว ท่านให้ความสำคัญแก่การเจริญสติ การปฏิบัติเพื่อมิให้เมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดีเข้มแข็ง เรื่อง การนำพลังทางเพศไปใช้ประโยชน์ในเรื่องศิลปะและสมาธิค่อนข้างมาก

ผู้วิจัยขอสรุปการประเมินการตีความนี้ ดังนี้

ก) ประเมินจากเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า หากเราพิจารณาคำกล่าวตักเตือนและคำ คำนิของพระพุทธเจ้าต่อพระเสยสกะและพระสุทิน จะเห็นว่ามีเนื้อความเดียวกันในแง่ของการ ทำความผิเชงจิตใจ ความแตกต่างคือคำคำนิพระสุทินมีส่วนเพิ่มในเรื่องสิ่งที่ถูกกระทำ (object) เข้าไปด้วย อาบัติทั้ง ๒ กรณีคือปาราชิกและสังฆาติเสสเป็นครุภาติทั้งคู่ เพราะพ่ายแพ้ต่อราคะ หรือขาดสติในระดับเดียวกัน ข้อสังเกตสำหรับกรณีนี้คือ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอาบัติตามระดับ จิตใจ การเปลี่ยนหมวดหมู่ของสิกขาบทข้อนี้จากสังฆาติเสสซึ่งระดับของการขาดสติอยู่ในระดับ เดียวกันหรือใกล้เคียงปาราชิก มาเป็นเพียงปาจิตตีย์นั้น ไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นการปฏิบัติเพื่อสืบทอด

^{๑๑๑} Thich Naht Hanh, “For a Future to Be Possible: Commentaries on the Five Wonderful Precept” in *A Lifetime of Peace*, p. 181.

เจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า

ข) ประเมินจากหลักการสอนการเจริญสติของ ดิข นัท ฮันท์ จากคำสอนของ ดิข นัท ฮันท์ ว่า หากเราปล่อยให้เมล็ดพันธุ์ใดได้สำแดงตนแล้ว มันจะเข้มแข็ง สำแดงตนขึ้นมาได้ง่าย และบ่อยครั้ง เราจึงไม่ควรกดทับหรือปล่อยตามใจ อันเป็นทางสุดโต่งทั้งสอง แต่ควรให้สติได้สัมผัส เมล็ดพันธุ์เหล่านั้น เพียงรู้สึกตัวว่าเรารู้สึกอย่างไรหรือคิดอย่างไร วินัยหรือพระปาฏิโมกข์คือการเจริญสติอย่างเป็นรูปธรรม สังฆาติเสตข้อมแรกนี้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการรู้เท่าทันจิตใจของตนเอง คือสติ การปรับระดับศึกษาบทลงมาเป็นปาจิตติยอามมองได้ว่าเป็นการยินยอมให้เข้าไปในทางปล่อยตามใจ การกำหนดโทษมีส่วนสนับสนุนการปฏิบัติ คือช่วยป้องกันมิให้เมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดี สำแดงตนขึ้น โดยมีการการเจริญสติควบคู่กันไป หากมิได้มีการกำหนดโทษอย่างสมควรแล้ว เช่น กำหนดเบาไป อาจเป็นการเปิดโอกาสให้เมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดีปรากฏขึ้นบ่อยครั้ง และทุกครั้งที่สำแดงตน เมล็ดพันธุ์นั้นย่อมเข้มแข็งขึ้น พร้อมจะกระทำการสิ่งเดิม ๆ ง่ายขึ้น ในระดับที่เข้มข้นขึ้น ความจริงแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่า สังฆาติเสตข้อมนี้มีส่วนเกื้อหนุนการเจริญสติ เป็นการเตือนจากภายนอก (outside in) ที่จะมาช่วยหนุนการเจริญสติภายใน (inside out) ว่าต้องระวัง ถ้าพ่ายแพ้ นอกจากเป็นการปล่อย ให้เมล็ดพันธุ์แห่งราคะดิบ โดงองงามแล้ว ยังต้องแสดงคืนอาบัตินี้ในที่ประชุมสงฆ์อีกด้วย

ค) ประเมินตามหลักประโยชน์นิยม คือประโยชน์ในวงกว้างของผู้คนจำนวนมาก จึงมีการปรับพระวินัยให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนที่เผยแผ่ หลักประโยชน์นิยมในข้อนี้น่าจะเป็น เหตุผลสำคัญของธรรมาจารย์ผู้ปรับปรุงพระปาฏิโมกข์แห่งหมู่บ้านพลัม เมื่อผู้วิจัยสอบถามภิกษุณี นิรามิสา ภิกษุณีชาวไทยในสังฆะหมู่บ้านพลัมถึงเหตุผลในการปรับเปลี่ยนพระปาฏิโมกข์ข้อนี้ ท่าน ได้ปรึกษาพระเถระผู้ใหญ่ที่ดูแลการปรับพระปาฏิโมกข์โดยตรง และกรุณาตอบคำถามของผู้วิจัย ผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (email) ว่า

เหตุผลโดยรวมของการปรับย้ายข้อศีลต่างๆคือ การปรับให้เข้ากับสภาพในปัจจุบัน สำหรับการย้ายศีลข้อนี้เนื่องด้วยในสมัยปัจจุบัน วัดทางตะวันตกมีนักบวชชาวตะวันตกมาบวช มากขึ้น ภิกษุเหล่านั้นอาจจะมีประสบการณ์การ masturbate^{๑๑๒} มาก่อนแล้วตั้งแต่อายุ ๑๒-๑๓ ปี ซึ่งดูเหมือนกับเป็นสิ่งที่ทำกันอยู่ในเด็กชาวตะวันตก เพราะฉะนั้นถ้าตั้งไว้เป็นสังฆาติเสตก็ดู จะหนักเกินไป เพราะเมื่อผิดศีลข้อนี้ก็จะต้องมีการขอมาปลงอาบัติต่อหน้าพระภิกษุ ๒๐ รูป

^{๑๑๒} การสำเร็จความใคร่ด้วยตนเอง

จึงย้ายไปอยู่ปาจิตติย์ และนำศีลข้ออื่นที่จะดูหนักกว่าและสำคัญกว่ามาใส่แทน^{๑๑๓}

เหตุผลสำคัญของการปรับพระปาฏิโมกข์ข้อนี้ คือปรับลักษณะบางข้อเพื่อให้เหมาะสมแก่บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่ปฏิบัติ เหล่าธรรมจารย์อาจเห็นว่า ถ้าเราต้องการเผยแผ่หลักธรรม (ซึ่งมีพระวินัยกำกับ) ในพระพุทธศาสนาไปยังกลุ่มชนที่การดำรงชีวิตตามปกติของพวกเขาบางอย่างที่ขัดกับพระวินัยอย่างมาก เช่น ชาว ตะวันตกอาจมีค่านิยมว่าการมีเพศสัมพันธ์เป็นเรื่องปกติธรรมดา ถ้ามิได้มีเพศสัมพันธ์ก็ต้องระบายความต้องการออกโดยสำเร็จความใคร่ด้วยตนเอง ไม่ควรเก็บกดไว้ เป็นค่านิยมที่ขัดแย้งค่อนข้างมากกับพระวินัยข้อนี้ ซึ่งธรรมจารย์ผู้ปรับปรุงคงพิจารณาถึงประเด็นนี้เป็นสำคัญ นอกจากนั้น ท่านอาจเห็นว่า พระวินัยก็เป็นอุปายบารมี “วิธีการอันแยบคาย” ในการยังปวงสัตว์ให้เข้าถึงธรรมประการหนึ่งเช่นกัน ซึ่งต้องคำนึงถึงพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม จิตใจของปวงสัตว์ที่แตกต่างกันด้วย ดังนั้น การกำหนดข้อห้ามหรือพระวินัยมิให้ทำใดสิ่งหนึ่งหรือลงโทษอย่างรุนแรงในการกระทำที่เป็นปกติวิสัยของกลุ่มคนในวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ แล้ว อาจกลับกลายเป็นว่าพระวินัยนั้นเองเป็นสิ่งขวางกั้นมิให้คนเหล่านั้นเข้าถึงธรรมก็เป็นได้ พระพุทธศาสนamahayan นั้นเป็น “ยานใหญ่” ที่ต้องการชนสัตว์จำนวนมากให้ข้ามผ่าน จึงต้องมีการปรับกฎเกณฑ์ให้ยืดหยุ่น ปวงสัตว์อาจมาจากต่างแหล่งแห่งที่ วัฒนธรรมต่างกัน การยึดหลักประโยชน์นิยมทำให้ปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ได้ ซึ่งเป็นไปในแนวทางของการตีความกระแสเสรี

ง) ประเมินตามแนวทางของกาดามเมอร์ กาดามเมอร์เห็นว่าความหมายของดัวบทไม่อาจแยกจากความเข้าใจดัวบท^{๑๑๔} แนวคิดบางอย่างเกี่ยวกับดัวบทว่า มีความหมายอย่างไรในปัจจุบัน เชื่อมโยงโดยปริยายถึงการตีความว่าดัวบทมีความหมายอย่างไรในอดีต กาดามเมอร์เห็นว่าเราจำเป็นต้องแยกความแตกต่างระหว่างความหมายดั้งเดิมของดัวบท กับการประยุกต์ใช้ความหมายนั้นว่าจะใช้ในในยุคปัจจุบันอย่างไร แต่นั่นยังมีความสำคัญรองไปจากการประยุกต์ใช้ (application) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในฐานะส่วนหนึ่งของขอบฟ้าปัจจุบัน (current horizon) ซึ่งช่วยให้เราสามารถจับต้องและเข้าใจขอบฟ้าของอดีตได้ เราไม่อาจแยกความเข้าใจดัวบท การอธิบายดัวบท และการประยุกต์ใช้ดัวบทออกจากกันได้ ทั้งสามเป็น “กระบวนการหนึ่งเดียวที่ประกอบกัน” (“comprising

^{๑๑๓} ภิกษุฉินรามิสา, จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ ลงวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๑. ผู้วิจัยขอขอบคุณท่านเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้.

^{๑๑๔} Gadamer, Hans-Georg, Weinsheimer, Joel and Marshall, Donald, G. trans, **Truth and Method**, 2nd., (New York : Continuum Publishing, 1989), pp. 307-311.

one unified process”)^{๑๑๕} เราจะเห็นว่า แนวคิดของกาดามเมอร์ให้ความสำคัญแก่การเชื่อมโยงขอบฟ้าผ่านความหมายของตัวบท ซึ่งแตกต่างกันตามยุคสมัย (และผู้ตีความในยุคสมัยนั้น ๆ) ในที่นี้ตัวบทคือพระปาฏิโมกข์ซึ่งนับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของขอบฟ้าของอดีต ในการนำความหมายของตัวบทนั้นมาเชื่อมต่อกับยุคปัจจุบันจึงจำเป็นต้องประยุกต์บางอย่างเพื่อให้เหมาะสมกับขอบฟ้าปัจจุบัน เช่น การปรับเปลี่ยนพระปาฏิโมกข์ในเรื่องของเทคโนโลยี การดำรงชีวิต สังเกตได้ว่า แนวคิดประโยชน์นิยมของมหายานกับการให้ความสำคัญแก่การประยุกต์ใช้ของกาดามเมอร์สอดคล้องกันในแง่ของการนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง แต่อาจเน้นแง่มุมที่ต่างกัน มหายานเน้นปริมาณผู้คนที่จะนำไปใช้ได้ในวงกว้าง ส่วนกาดามเมอร์เน้นในเรื่องของยุคสมัย กาลเวลาอาจเป็นข้อจำกัดในการประยุกต์ใช้หากยังใช้ยึดความหมายดั้งเดิมของตัวบท จึงต้องตีความให้เหมาะสมแก่ยุคสมัย

ผู้วิจัยเห็นว่า การอนุรักษ์พระปาฏิโมกข์ดั้งเดิมกับการปรับปรุงพระปาฏิโมกข์เป็นตัวอย่างหนึ่งของทางเลือกในการตีความสองแนวทางหรือสองกระแส คือกระแสอนุรักษ์และกระแสเสรี ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับมุมมองและแนวทางที่แตกต่างกันระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทกับพระพุทธศาสนา มหายาน การตีความที่ต่างกันั้นส่วนหนึ่งย่อมเป็นผลมาจากมุมมองที่ต่างกัน

๔.๔ พระพุทธศาสนาเถรวาทกับพระพุทธศาสนา มหายาน^{๑๑๖} : มุมมองต่างกัน - ตีความต่างกัน

จากการศึกษาการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิฆ นัท ฮันท์ นั้น ผู้วิจัยเห็นว่า การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิฆ นัท ฮันท์ เป็นภาพสะท้อนพัฒนาการทางความคิดและการตีความหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยในหัวข้อนี้จะแบ่งเป็นหัวข้อย่อย ๓ หัวข้อ หัวข้อแรกนำเสนอมุมมองของปัญหาที่ต่างกันระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทกับพระพุทธศาสนา มหายาน ซึ่งอาจสืบเนื่องจากยุคสมัย บริบททางวัฒนธรรม กาลเวลา และอื่น ๆ หากเราเข้าใจถึงสาเหตุที่สองนิกายนี้ต้องตีความแตกต่างกัน จะช่วยลดความไม่เข้าใจระหว่างกันได้ และจะช่วยให้เข้าใจการตีความของ ดิฆ นัท ฮันท์ มากขึ้นด้วยจากมุมมองปัญหาที่ต่างกันเหล่านี้ หัวข้อที่

^{๑๑๕} Gadamer, Hans-Georg, Weinsheimer, Joel and Marshall, Donald, G. trans, **Truth and Method**, pp. 308.

^{๑๑๖} เสถียร โพธิ์นันทะ อธิบายว่า “เถรวาท” ถือเครื่องธรรมวินัยเดิมไม่แก้ไขเปลี่ยนแปลงใด ๆ ถือนิติและปฏิบัติตามพระเถระทั้งหลายในการสังคายนาครั้งที่หนึ่ง ปฏิบัติตามพระวินัยเคร่งครัด ส่วน “มหายาน” คัดแปลงพระธรรมวินัยตามกาลเทศะ ไม่ถือเครื่องในวินัย แต่ถือนักไปทางปรมัตถธรรม ทฤษฎีใหม่ ๆ ถูกดัดขึ้นในพระพุทธศาสนาเสมอ “อาจริยวาท” ก็เรียก. เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๒), หน้า ๗๖-๗๗.

สอง นำเสนอเรื่อง “อุปายเกาศัลยะ” (Upaya-kausalya) ซึ่งเป็นมุมมองที่พระพุทธศาสนาในมหายานให้ความสำคัญ และส่งผลต่อการตีความของ ดิข นัท ฮันท์ เช่นกัน และหัวข้อสุดท้าย การตีความ “เอกยาน” ของ ดิข นัท ฮันท์ แสดงถึงการผสมผสานแนวคิดในพระพุทธศาสนาในมหายานและพระพุทธศาสนาเถรวาท พระพุทธศาสนาในเวียดนามนั้นแม้จะได้ชื่อว่าเป็นฝ่ายมหายานเน้นพระพุทธศาสนานิกายเซนก็จริงอยู่ แต่ “ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของเวียดนามคือ เป็นประเทศในเอเชียประเทศเดียวในปัจจุบันที่พระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายมหายานและเถรวาทดำรงอยู่คู่เคียงกัน”^{๑๑๑} ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกอะไร หาก ดิข นัท ฮันท์ จะได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาทั้งสองสาย ซึ่งย่อมส่งผลต่อการตีความหลักธรรมในพระพุทธศาสนาของท่านด้วยเช่นกัน

๔.๔.๑ การเน้นความรู้ กับ การเน้นท่าทีที่มีต่อความรู้

ดิข นัท ฮันท์ เล่าว่า ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงออกจากป่าพร้อมกับใบไม้จำนวนหนึ่งในอุ้งพระหัตถ์ ทรงถามเหล่าภิกษุว่า ใบไม้ในอุ้งพระหัตถ์กับใบไม้ในป่า อย่างใดมีจำนวนมากกว่า เมื่อภิกษุตอบว่า ใบไม้ในป่าย่อมมีมากกว่า ถึงตรงนี้เราอาจคาดคะเนได้ว่า ดิข นัท ฮันท์ น่าจะนำเนื้อความมาจากสืสพาวนสูตร พระสูตรว่าด้วยใบประดู่ลายในอุ้งพระหัตถ์^{๑๑๒} ซึ่งในพระไตรปิฎกบาลี เมื่อถึงตอนนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เราารู้แล้วแต่มิได้บอกเธอทั้งหลายก็มีมากเหมือนกัน เพราะเหตุไร เราจึงมิได้บอก เพราะสิ่งนี้ไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อคลายกำหนัด ไม่เป็นไปเพื่อดับ ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะเหตุนั้น เราจึงมิได้บอก สิ่งอะไรเล่าที่เราบอกแล้ว คือ เราได้บอกว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกขสมุทัย นี่ทุกขนิโรธ นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เพราะเหตุไร เราจึงบอก เพราะสิ่งนี้มีประโยชน์ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน^{๑๑๓}

และนี่เป็นสำนวนของ ดิข นัท ฮันท์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า

^{๑๑๑} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๓๐๘.

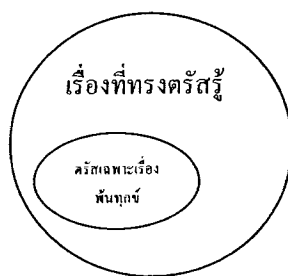
^{๑๑๒} ดิข นัท ฮันท์ ไม่ได้บอกว่าท่านนำมาจากพระสูตรใด แต่เนื้อความน่าจะเป็นสืสพาวนสูตร ใบไม้ในอุ้งพระหัตถ์ชื่อ *simsap leaves*.

^{๑๑๓} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๑๐๑/๖๑๓.

ถูกต้องแล้ว ภิกษุทั้งหลาย เรามีความคิดมากมาย แต่ไม่ได้บอกแก่เธอทั้งหลาย พวกเธอต้องปฏิบัติด้วยตนเองเพื่อการแปรเปลี่ยนและการเยียวยา หากเราให้ความคิดมากเกินไป เธอจะติดอยู่กับมัน และจะไม่มีโอกาสที่จะได้รับปัญญาญาณด้วยตนเอง^{๑๒๐}

สังเกตได้ว่า สองสำนวนนี้ไม่เหมือนกัน สำนวนแรกคือสำนวนในพระไตรปิฎกนั้น ประเด็นของการบอกของพระพุทธเจ้า (ซึ่งทรงเปรียบกับใบประดู่ลายในอุ้งพระหัตถ์) คือประเด็นว่าจะทำให้พันทุกข์หรือไม่ หากไม่แล้ว จะไม่ทรงพูดถึงเราอาจดวงกลม ๒ วง วงใหญ่เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ทั้งหมด วงเล็กที่อยู่ในวงใหญ่คือเรื่องที่ทรงพูดถึง เป็นเรื่องเกี่ยวกับการพันทุกข์เท่านั้น

ภาพที่ ๔.๑ เรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และเรื่องที่ทรงสั่งสอน

ประเด็นที่สำคัญคือ ความรู้ กล่าวคือ พระพุทธเจ้าทรงเลือกตรัสเฉพาะเรื่องที่ทำให้พันทุกข์เท่านั้น แต่ในสำนวน ดิข นัท ฮันท์ เน้นถึงตัวบุคคลผู้ฟัง กล่าวคือ พระพุทธองค์ทรงไม่บอกมากเกินไป เพราะถ้าบอกมาก ผู้ฟังแทนที่จะได้ประโยชน์ กลับเสียประโยชน์เพราะไปยึดติดกับความรู้ที่ทรงบอกไป ดิข นัท ฮันท์ ตีความสี่ปาวนสูตรเพื่อสนับสนุนการสอนว่า “ความยึดติดในทฤษฎีเป็นหนึ่งในอุปสรรคอันยิ่งใหญ่ต่อความสุขของเรา”^{๑๒๑} ประเด็นสำคัญในสำนวนของ ดิข นัท ฮันท์ อยู่ที่การยึดติดในความรู้ของผู้ฟัง ท่านไม่ได้กล่าวถึงตัวความรู้เช่นในสำนวนพระไตรปิฎก ดังนั้น ความรู้ในสำนวน ดิข นัท ฮันท์ อาจเป็นความรู้ที่เป็นประโยชน์ ทำให้พันทุกข์ได้ แต่หากผู้ฟังเมื่อรับฟังแล้วไปยึดติดในความรู้ ไม่ได้ “เข้าถึง” ความรู้ ก็ย่อมไม่ได้ประโยชน์อยู่ดี

การตีความ “อนัตตา” ของ ดิข นัท ฮันท์ ก็เช่นกัน ในขณะที่พระไตรปิฎกนำเสนอ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นชุด เช่น ในอนัตตลักขณสูตร

^{๑๒๐} “That’s true, my friends, I have a lot of ideas, but I don’t tell you. Because what you need is to work for your own transformation and healing. If I give you too many ideas, you get stuck in them, and then you have no chance to receive your own insights” Nhat Hanh, Thich, **Buddha Mind, Buddha Body**, p. 23.

^{๑๒๑} Nhat Hanh, Thich, **Buddha Mind, Buddha Body**, p. 23.

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเข้าใจข้อนั้นอย่างไร รูป เทียงหรือไม่ เทียง”

ภิกษุปัญจวัคคีย์ทูลว่า “ไม่เทียง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เทียง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เทียง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอิตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”^{๑๒๒}

เป็นลักษณะของการเน้นที่ตัวความรู้ ว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นความรู้ซึ่งนำไปสู่การพ้นทุกข์ แต่สำหรับ ดิฆ นัท ฮันท์ นั้น ท่านอาจจะไม่ได้เน้นที่ตัวความรู้มากนัก แต่เน้นที่ผู้ฟังหรือผู้ปฏิบัติว่า “...ชาวพุทธจำนวนมากยึดติดกับความคิดว่าไม่มีตัวตน สับสนระหว่างวิธีการกับเป้าหมาย พ่วงแพกับฝั่งน้ำ นวัตกรรมที่ชี้ไปยังดวงจันทร์กับดวงจันทร์ มีสิ่งที่สำคัญกว่าการไม่มีตัวตน นั่นคือการเป็นอิสระจากความคิดว่ามีตัวตนและไม่มีตัวตน...”^{๑๒๓}

ดิฆ นัท ฮันท์ เน้นย้ำถึงการไม่ติดข้องในถ้อยคำหรือมโนทัศน์ สิ่งที่สำคัญคือการเห็น (insight) ของเราถึงธรรมชาติของความเป็นจริง และทำที่ต่อความเป็นจริงนั้น ปัญหาที่สำคัญไม่ได้ อยู่ที่เราไม่ได้รับการสอนถึงรู้นั้น เราได้รับการสอนถึงความรู้ แต่เราไม่อาจ “เข้าถึง” ความรู้นั้นได้ เพราะไปยึดติดกับรู้นั้น การยึดติดกับความรู้คือการยึดติดในรูปแบบของความรู้ เช่น ภาษา วิธีการนำเสนอความรู้ (ดังที่ท่านยกตัวอย่าง นวัตกรรมที่ชี้ไปยังดวงจันทร์ คือวิธีการนำเสนอความรู้ ที่คนอาจไปยึดติด จึงไม่สามารถเห็นดวงจันทร์หรือความรู้ที่แท้จริง) จึงเข้าไม่ถึงตัวความรู้จริง ๆ

หากเราเปรียบเทียบกับ การป่วยไข้ ในช่วงแรกที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ผู้คนเจ็บป่วย เพราะไม่เข้าใจถึงความเป็นจริงว่าอะไรเป็นสาเหตุของความทุกข์ เมื่อพระองค์ทรงค้นพบตัวยา เช่น อริยสัจ ๔ ไตรลักษณ์ ปฏิจจนูปบาท จึงทรงนำมาสั่งสอน เปรียบกับการให้ยาคนไข้ เพื่อให้หายจากทุกข์ นี่เป็นการให้ความสำคัญแก่ตัวความรู้ในพระพุทธศาสนาดั้งเดิม และสืบทอดมายังพระพุทธศาสนาเถรวาท แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ปรากฏว่ามีการ “เมายา” กล่าวคือ เกิดการยึดติดในยาที่ทรงไว้ในอาการต่าง ๆ กันไป อาจจะแทนที่จะรับประทานยา กลายเป็นเอายานั้นไปบูชา กราบ

^{๑๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๑/๒๔.

^{๑๒๓} Nhat Hanh, Thich, *Living Buddha, Living Christ*, pp. 54-55.

ไว้บ้าง เอาไปแอบอ้างหวังลาภยศบ้าง ฯลฯ เป็นการยึดติดในยา แทนที่จะใช้ยาให้เหมาะสม บางคนก็หลงว่ายาเป็นเป้าหมายสุดท้าย ซึ่งจริง ๆ แล้วไม่ใช่ ยาเป็นเพียงวิธีการหรือเครื่องมือที่จะนำไปสู่เป้าหมายซึ่งคือความดับทุกข์ ไม่ใช่เป้าหมายโดยตัวของมันเอง จุดนี้เองที่พระพุทธศาสนามหาหนั้น คือท่าทีของผู้ปฏิบัติต่อความรู้ เพื่อให้ “เข้าถึง” ความรู้จริง ๆ ไม่เพียงยึดติดในถ้อยคำหรือมนต์สัณ คิซ นัท ฮันท์ เล่าถึงพระสูตรว่าด้วยเรื่องเล่าหนึ่งร้อยเรื่อง (*the Sutra of One Hundred Parables*) มีเนื้อความโดยย่อว่า ชายโง่คนหนึ่งป่วย หมอบอกว่ามีเพียงไก่ฟ้า (pheasant) เท่านั้นที่รักษาโรคของเขาได้ เมื่อหมอกลับไป ชายผู้นั้นท่องบ่นคำว่า “ไก่ฟ้า” เป็นเวลาหลายวันติดต่อกันหลายเดือนผ่านไป โรคก็ยังไม่หาย จนวันหนึ่งมีเพื่อนมาเยี่ยม และรับรู้เรื่องนี้ เพื่อนเลยเอาดินสอมาวาดรูปไก่ฟ้า และบอกชายผู้นั้นว่า “ไก่ฟ้าเป็นอย่างนี้ ท่านต้องกินมันถ้าต้องการหายจากโรค แต่การท่องบ่นคำว่า ‘ไก่ฟ้า’ นะไม่พอหรอก” ทันทีที่เพื่อนกลับไป ชายโง่ก็เอารูปของไก่ฟ้าเข้าปาก เคี้ยวและกลืนเข้าไป เมื่อยังไม่หาย เขาก็จ้างจิตรกรมาวาดรูปไก่ฟ้าอีกเป็นร้อย ๆ รูป เคี้ยวและกลืนทุกรูป อาการป่วยก็ไม่หาย แลเมเป็นหนักกว่าเดิม เขาจึงติดต่อหมออีกครั้ง หมอรับรู้เรื่องทั้งหมด จึงพาเขายนั่นไปที่ตลาดเพื่อซื้อไก่ฟ้ามาสองตัว ช่วยปรุง และให้ชายโง่นั้นรับประทานเข้าไป สุดท้ายเขาก็หายจากโรค^{๒๔}

เราจะเห็นได้ว่า มุมมองของมหาหนั้นนั้น ปัญหาไม่ได้อยู่ที่ว่า เราไม่มีความรู้ นั้นเป็นปัญหาของยุคก่อนพุทธกาล คือยังไม่มีผู้ค้นพบความจริง และปัญหาในสมัยพุทธกาลคือ การเผยแผ่ความรู้ยังไม่กว้างขวาง ซึ่งต่างจากปัญหาในยุคสมัยหลัง ที่เรามีความรู้ซึ่งมีมากมาย ศัพท์เฉพาะทางพระพุทธศาสนาแพร่หลาย พุคกันจนเกรอ พระพุทธศาสนากลายเป็นศาสตร์สำคัญแขนงหนึ่ง ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงมีพัฒนาการที่แตกต่างจากเดิม กล่าวคือ ท่าทีของคนที่มีต่อความรู้ ดังตัวอย่างในพระสูตรข้างต้น ชายโง่นั้นรู้แล้วว่าไก่ฟ้าจะทำให้ตนหายจากโรค แต่ท่าทีหรือการปฏิบัติต่อความรู้นั้นไม่ถูกต้อง อาจจะแสดงความรู้เพื่ออวดว่าตัวเอง รู้ศัพท์เฉพาะทางพระพุทธศาสนามากมาย อาจจะยึดถือในคำสอนหรือภาษา แต่ไม่ใช่ตัวความรู้จริง ๆ หรือยึดติดในการสอนบางอย่าง เช่น รูปของไก่ฟ้า คือคิดในรูปลักษณะหรือมนต์สัณบางอย่าง จนไม่อาจเข้าถึงไก่ฟ้าตัวจริงได้ ด้วยแนวคิดเหล่านี้ มหาหนั้นจึงเน้นในเรื่อง “อุปายะ” มาก เกรวาทนั้นแม้จะมีเรื่อง “อุปายะ” อยู่บ้าง เช่น ในการสอนธรรมของพระพุทธเจ้า ทรงสอนคนที่มีพื้นฐานต่างกันด้วยวิธีการต่างกัน แต่สำหรับมหาหนั้นแล้ว “อุปายะ” ชับซ้อนกว่านั้น

^{๒๔} Nhat Hanh, Thich, *Thundering Silence*, pp. 34-35. อ้างถึง Taisho 209.

๔.๔.๒ “อุปายเกาศัลยะ” (Upaya-kausalya) จำเป็นต่อสาวกยานและปัจเจกพุทธยาน

“อุปายเกาศัลยะ” หรือที่เรียกสั้น ๆ ว่า “อุปายะ” หรือ “วิธีการที่แยบคาย” (skillful means) มีความสำคัญมากในพระพุทธศาสนาหายาน จะสังเกตได้ว่า “อุปายเกาศัลยะ” (ต่อไปจะเรียก “อุปายะ”) ในพระพุทธศาสนาหายานมีขอบข่ายกว้างขวางมาก หลักธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอันพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าเป็นคำสอนในระดับปรมาตม์ กลับกลายเป็น “อุปายะ” สำหรับพระพุทธศาสนาหายานแทบทั้งสิ้น ในทัศนะของ ดิช นัท ฮันท์ คำสอนของพระพุทธเจ้าว่าด้วยอนิจจัง อนัตตา สุญญตา และนิพพาน มิใช่ทฤษฎี หากเป็นวิธีการอันแยบคาย (skillful means) ที่ช่วยเราในการปฏิบัติ^{๑๒๕}

“อุปายะ” ในวิธีการที่หลากหลายได้รับการกล่าวถึงในพระสูตรหายานหลายพระสูตร เป็นต้นว่า ลังกาวตารสูตร สัทธรรมปุณฑริกสูตร เป็นต้น โดยเฉพาะบทที่ ๓ ในสัทธรรมปุณฑริกสูตรว่าด้วยเรื่องเล่า (parable) จำนวนมาก เช่น ในบ้านที่กำลังไฟไหม้ บิคาต้องการให้บุตรของตนที่กำลังเพลิดเพลินกับการเล่นของเล่นให้ออกมาจากร้าน จึงใช้อุบายว่า มีของเล่น ๓ อย่างอยู่ข้างนอก ประกอบด้วยแพะเทียมเกวียน กวางเทียมเกวียน และวัวเทียมเกวียน อันบิดาบอกแก่บุตรว่า ‘หากมิได้ของเล่นเหล่านี้ พวกเจ้าจักเสียใจในภายหลัง’ เรื่องเล่านี้เปรียบเทียบบุตรกับหมูชนทั้งหลายที่กำลังเพลิดเพลินอยู่ในเรือนที่ถูกไฟแห่งความทุกข์คือ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ราคะ โทสะ โมหะ บิคา คือพระพุทธเจ้าจึงทรงใช้อุบายให้บุตรออกมาโดยนำเสนอของเล่นอื่นที่ดีกว่า ของเล่นทั้งสามนี้เปรียบได้กับ สาวกยาน ปัจเจกพุทธยาน และโพธิสัตว์ยาน ตามลำดับ แต่เมื่อบุตรออกมาจริง ๆ บิคา กลับมอบวัวเทียมเกวียนขนาดใหญ่และประดับประดาด้วยแก้วมณีอันหาค่ามิได้แก่บุตรทุกคน^{๑๒๖} บิคาจำต้องใช้อุบายเพราะบุตรกำลังเพลิดเพลินอยู่และไม่เข้าใจถึงภัยอันตราย นอกจากนั้น บุตรบางคนอาจชอบยานเล็ก ๆ เช่น แพะเทียมเกวียน แต่บิดาย่อมทราบว่า วัวเทียมเกวียนคือสิ่งที่ดีที่สุดที่บิดาพึงมอบแก่บุตร

“อุปายะ” มีความชอบธรรมสูงสำหรับพระพุทธศาสนาหายาน การเปรียบเทียบพระพุทธเจ้าเป็นบิดาที่บอกให้บุตรออกมาจากบ้านที่มีไฟไหม้ แทนที่จะบอกตรง ๆ กลับนำของเล่นอื่นมานำเสนอเพื่อให้บุตรเลือก เมื่อบุตรเลือกแล้ว แทนที่จะให้ตามที่บุตรเลือก กลับให้ในสิ่งที่ตนคิดว่าดีที่สุด คือวัวเทียมเกวียน ในตอนนี้พระพุทธเจ้าตรัสถามพระสารีบุตรว่า บิดานั้นทำผิดหรือไม่

^{๑๒๕} Nhat Hanh, Thich, **Thundering Silence**, p. 36.

^{๑๒๖} Hurvitz, Leon, trans, **Scripture of the Lotus Blossom of the Fine Dharma**, (New York : Columbia University Press, 1976), pp. 58-62.

พระสารีบุตรตอบว่าไม่ผิด เพราะบิดาต้องการรักษาชีวิตของบุตร และเมื่อบุตรออกมาจากบ้านแล้ว บิดาแม้ไม่มอบสิ่งใดให้บุตรเลยก็ไม่ถือว่าผิด เพราะบิดานั้นมุ่งรักษาชีวิตบุตร เขาคิดว่า ‘ด้วยวิธีการที่แยบคาย ข้าพเจ้าจะสามารถนำบุตรออกมาได้’ ด้วยเหตุนี้เขาจึงไม่มีความผิด^{๒๓} แสดงถึงทัศนะของพระพุทธศาสนาในການให้ความสำคัญแก่เป้าหมาย ส่วนวิธีการนั้น จะเป็นอย่างไรก็ได้ ตราบเท่าที่อนุวัตรตามเป้าหมาย แนวคิดนี้ย่อมทำให้ขอบข่ายของอุपाเยกินความกว้างมาก

ด้วยเหตุนี้ จึงมีพระสูตรมหายานอีกส่วนหนึ่งที่ออกมาเตือนว่า อย่าหลงไปกับวิธีการ จนละเลยเป้าหมาย เช่น วัชรเจตทิกรปรัชญาปารมิตาสูต เป็นต้น ระวังอย่าให้ยึดติดกับภาษา อย่ายึดติดกับรูปลักษณะ เหล่านี้ล้วนเป็นมายา สังเกตได้ว่า ดิข นัท ฮันท์ กล่าวถึง “อลคัทพุมสูตร” บ่อยครั้ง ท่านเห็นว่าพระสูตรนี้เป็นเป็นการแนะนำที่ดีเยี่ยม (excellent introduction) ซึ่งคำสอนของมหายาน ทัศนคติแห่งการเปิดกว้าง ไม่ยึดติดกับทัศนะของพระสูตร เปรียบดังประตูลมเพื่อเข้าสู่ดินแดนแห่งแนวคิดและการปฏิบัติของมหายาน และที่สำคัญ พระสูตรนี้พยายามบอกว่า อย่าสับสนระหว่างเป้าหมายกับวิธีการ

สองแนวคิดระหว่างความชอบธรรมในการใช้อุपाเย กับคำเตือนว่าอย่าหลงในอุपाเย ซึ่งเป็นวิธีการจนละเลยเป้าหมาย ดูเหมือนจะขัดแย้ง (paradox) แต่สอดคล้องกันอยู่ในที่ กล่าวคือ การไม่ยึดติดในอุपाเย แต่ให้ใช้อุपाเยเพื่อสอนผู้อื่นได้ ในทัศนะของ ดิข นัท ฮันท์ อุपाเยมีความจำเป็น เพราะปรีชาญาณ (insight) ของพระพุทธเจ้านั้นลึกซึ้งอย่างหาที่สุดมิได้ และไม่ง่ายนักที่จะเข้าใจ บุคคลที่อยู่ในระดับสาวกหรือปัจเจกพุทธะจึงมีอาจหยั่งถึงปรีชาญาณแห่งพระพุทธเจ้าได้ ดิข นัท ฮันท์ ยกตัวอย่างพระดำรัสของพระพุทธเจ้าว่า “เราไม่ต้องการกล่าวสิ่งใด มีประโยชน์อะไรในการกล่าวนั้น เมื่อผู้คนในโลกพากันไม่เข้าใจในสิ่งที่เรากล่าว” นอกจากนั้น ท่าทีที่พระพุทธเจ้าทรงไม่แน่ใจจะสอนสิ่งที่ตรัสรู้หรือไม่ก็เป็นวิธีการอันแยบคาย (skillful means) อย่างหนึ่ง คำสอนที่ทรงคุณค่าไม่ควรนำเสนออย่างรวดเร็ว มิเช่นนั้นจะสูญเสียความหมายที่แท้จริง ครูสอนธรรมจึงต้องระวังมาก ไม่ควรนำเสนอพุทธธรรมแก่ใครก็ตาม แต่ควรสอนเฉพาะผู้มีการปฏิบัติและความเข้าใจสูงจนถึงจุดที่สามารถรับและปฏิบัติตามคำสอน^{๒๔} ทัศนะนี้แสดงถึง อุपाเยในการสอนธรรมตามระดับของการปฏิบัติและความเข้าใจของผู้ฟัง และอีกประการหนึ่งคือ ความเต็มใจรับฟัง “คำสอนที่แท้จริง” ของผู้ฟังด้วย ในสัทธรรมปุณฑริกสูตร เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมอันลึกซึ้งตามคำ

^{๒๓} Hurvitz, Leon, trans, *Scripture of the Lotus Blossom of the Fine Dharma*, p. 60.

^{๒๔} Nhat Hanh, Thich, *Opening the Heart of the Cosmos : Insights on the Lotus Sutra*, (Berkeley : Parallax Press, 2003), p. 24.

กราบทูลของพระสารีบุตร ปรากฏว่ามีคนห้าพันลูกออกจากที่ประชุม นั้น อาจเป็นเรื่องแปลก แต่ ดิชนันท์ อันที่ แล้วบางครั้งเหตุการณ์ในลักษณะนี้ก็เกิดขึ้นกับการปาฐกถาธรรมของท่านด้วยเหมือนกัน อาจเป็นเพราะคนเหล่านั้นไม่ต้องการฟังธรรมในหัวข้อนั้น อย่างไรก็ตาม ท่านเห็นว่า คนที่ไม่สามารถรับรู้ถึงความหมายที่แท้จริงแล้ว คำสอน (ที่แท้จริง) อาจมีผลเสียมากกว่าผลดี^{๑๒๕}

ผู้วิจัยเห็นว่า ทศสนะนี้สอดคล้องกับการจัดระดับคำสอน (Doctrinal Classification) ของพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยจัดระดับตามระดับความเข้าใจของผู้ฟัง การจัดระดับคำสอน (หรือที่เรียกว่า “p’an-chiao”) สะท้อนถึงการตีความหลักธรรมในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นที่นิยมมากในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต้นกำเนิดในประเทศจีน เช่น นิกายเทียนไท่ (T’ien-tai) ได้มีการจัดแบ่งคำสอนเป็น ๔ คำสอน ดังนี้

๑) คำสอนปิฎก (Pitaka doctrine) หรือคำสอนหินยาน^{๑๒๖} เพื่อสอนพระสาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งเป็นตัวแทนของการสอนแนววิเคราะห์ (Analytical approach) โดยลดทอนผู้รับรู้ (subject) และสิ่งที่ถูกรับรู้ (object) ให้เหลือเป็นหน่วยย่อยที่สุด บุคคลจึงเป็นเพียงชุดของสภาวะแห่งการรับรู้ชั่วขณะที่สืบเนื่องอย่างรวดเร็ว ส่วนสิ่งที่ถูกรับรู้ก็เป็นการผสมผสานของธาตุต่าง ๆ ซึ่งเกิดดับตลอดเวลา ดังนั้นตามคำสอนหินยาน จึงไม่มีผู้รับรู้และสิ่งที่ถูกรับรู้ที่คงที่ มีเพียงความสืบเนื่องของการเกิดดับ มีนิพพานเท่านั้นที่หยุดวงจรเหล่านี้ได้

๒) คำสอนทั่วไป (Common doctrine) เพื่อสอนหินยานและมหายานยุคต้น คือสอนแก่พระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ที่ยังอ่อนด้อยอยู่ (inferior bodhisattva) คำสอนนี้มีได้ลดทอน แต่เห็นว่าสิ่งทั้งปวงเป็นสูญญตา (void)

^{๑๒๕} Nhat Hanh, Thich, **Opening the Heart of the Cosmos : Insights on the Lotus Sutra**, p. 26.

^{๑๒๖} โดยทั่วไป “สาวกยาน” “เถรวาท” “หินยาน” มักเป็นคำใช้เรียกนิกายเดียวกัน “หินยาน” แปลว่าพาหนะที่เลว ๆ เล็ก ๆ มักเป็นคำที่ “มหายาน” ใช้เรียกนิกายที่มุ่งความหลุดพ้นเฉพาะตน ตรงข้ามกับ “มหายาน” ที่มุ่งสู่พุทธภูมิต้องการชนสัตว์ให้พ้นทุกข์จนหมดสิ้น (เสถียร โพธิ์นันทะ, **ปรัชญามหายาน**, หน้า ๑) “สาวกยาน” หรือการบรรลุโดยการเป็นพระสาวกเป็นประเภทหนึ่งใน “หินยาน” เพราะเป็นการหลุดพ้นเฉพาะตน คือเป็นพระอรหันต์ ส่วน “เถรวาท” มีความหมายในเชิงคำสอน หากศึกษาเชิงประวัติศาสตร์จะพบว่าตั้งแต่ ๓๘๓ ปีก่อนคริสตกาล ในการสังคายนาที่เมืองเวสาลี กลุ่มภิกษุเริ่มแตกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือกลุ่มอนุรักษพระธรรมวินัยหรือ “เถรวาท” และกลุ่มเสรีนิยมซึ่งมีจำนวนมากเรียกว่า “มหาสังฆิกะ” (Kenneth, K.S., Ch’an, **Buddhism in China**, p.12) เสถียร โพธิ์นันทะ ให้ความเห็นว่า “เถรวาท” เน้นทางวินัยและวัตรปฏิบัติ จึงเรียกว่า “คณะวินัยธร” ก็ได้การศึกษาพระพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ศึกษาได้จากคัมภีร์ของคณะนี้ (เสถียร โพธิ์นันทะ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, หน้า ๗๖-๗๗).

๓) คำสอนพิเศษ (Special doctrine) สอนเฉพาะพระโพธิสัตว์ ปราภฏการณ์แต่ละอย่าง เป็นส่วนหนึ่งของทั้งหมด และเชื่อมโยงซึ่งกันและกันเพราะมาจากต้นกำเนิดเดียวกัน

๔) คำสอนครอบคลุมหรือสมบูรณ์ (round or perfect doctrine) สอนเรื่องหนึ่ง ครอบคลุมทั้งหมด ดังคำสอนในสัทธรรมปุณฑริกสูตร คำสอนสมบูรณ์นี้เป็นดังที่เทียนไท้กล่าวว่า “ในผงฝุ่นทุกผง ในทุกขณะแห่งความคิด บรรจู่ไว้ซึ่งจักรวาลทั้งปวง”^{๑๑๑}

ในสัทธรรมปุณฑริกสูตร พระพุทธเจ้าทรงเปิดเผยว่า คำสอนของสาวกยานและปัจเจก พุทธยานเป็นเพียงวิธีการ (expedient device) เพื่อให้ไปสู่สัจภาพทางจิตวิญญาณอันจำกัดของ บุคคลนั้น ๆ ดิข นัท ฮันท์ ยกตัวอย่างเปรียบเทียบว่า บางคนมาอบรมสมาธิภาวนาที่หมู่บ้านพลัม เพื่อให้คลายทุกข์ของตน นี่เป็นทางของสาวก บางคนยังถึงปรีชาญาณในปัจจุสมุปบาท และอิสรภาพ แต่มิได้ปรารถนาจะสอนผู้อื่น นี่เป็นหนทางแห่งปัจเจกพุทธะ แต่บางคนมีแรงบันดาลใจมากกว่านั้น เขาปรารถนาที่จะปฏิบัติเพื่อสร้างสังฆะและแบ่งปันประโยชน์แห่งการปฏิบัติแก่ ผู้อื่น นี่คือนทางแห่งพระโพธิสัตว์ ดังนั้นเมื่อถึงเวลา พระพุทธเจ้าจึงทรงเปิดเผยหนทางอันเอก (One Vehicle) หรือเอกยาน (ekayana) ยานที่ยิ่งใหญ่แห่งพระพุทธศาสนาหายานที่โอบอุ้มทั้งสาม หนทาง คือสาวกยาน ปัจเจกพุทธยาน และโพธิสัตว์ยาน^{๑๑๒} แนวคิด “เอกยาน” ของพระพุทธศาสนา นิกายเทียนไท้ (T'ien-Tai) นี้ว่ากันว่า เป็นการยอมรับคำสอนทุกระบบในพระพุทธศาสนาเข้า ด้วยกัน^{๑๑๓} เป็นแนวคิดเดียวกับการจัดระดับคำสอน ซึ่งอาจจะแตกต่างกันที่ อุปายะในการสั่ง สอนสรรพสัตว์ที่มีความพร้อมที่จะรับฟังธรรมในระดับที่ต่างกัน

๔.๔.๓ การตีความ “เอกยาน” ของ ดิข นัท ฮันท์ : การผสมผสานแนวคิดใน พระพุทธศาสนาหายานและพระพุทธศาสนาเถรวาท

เช่นเดียวกับแนวคิด “เอกยาน” ของพระพุทธศาสนานิกายเทียนไท้ ดิข นัท ฮันท์ ตีความว่า สาวกยาน ปัจเจกพุทธยาน และโพธิสัตว์ยาน เป็นเพียงวิธีการอันแยบคายในมิติ ประวัติศาสตร์ หากเรากล่าวถึงมิติปรมาตม์ พระพุทธเจ้าทรงปรารถนาที่จะเปิดเผยความจริงปรมาตม์

^{๑๑๑} Ch'an, Kenneth K.S., **Buddhism in China**, 2nd ed., (New Jersey : Princeton University Press, 1973), p. 310.

^{๑๑๒} Nhat Hanh, Thich, **Opening the Heart of the Cosmos : Insights on the Lotus Sutra**, p. 27.

^{๑๑๓} เทียนไท้เห็นว่า ความแตกต่างระหว่าง สาวกยาน ปัจเจกพุทธยาน และโพธิสัตว์ยาน เป็นเพียง ความแตกต่างชั่วคราว ความจริงแล้วย่อมอยู่ในยานเดียวกัน คือเอกยาน. Kenneth, K.S., Ch'an, **Buddhism in China**, p. 307.

ใน “เอกยาน” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พุทธยาน”^{๓๔} (Buddha vehicle) เนื่องจากในสังคหกรรมปุณทริกสูตรเน้นถึง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (unification) ของยานทั้งสามใน “เอกยาน” จึงมิได้บอกถึงสาระสำคัญว่า แล้ว “เอกยาน” นั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนอะไร^{๓๕}

ติช นัท ฮันห์ จึงตีความว่า “เอกยาน” ปรากฏครั้งแรกในสติปัฏฐานสูตร มัชฌิมนิกาย ในพระไตรปิฎกบาลี ท่านอธิบายว่า การเจริญสตินั้นได้ชื่อว่าเป็น “หนทางเดียวในการเข้าถึง” (one way in) หรือ “เอกยาน” (one vehicle) ที่นำไปสู่อิสรภาพ ท่านเห็นว่า “ความคิดนี้ปรากฏอยู่ในแล้วในพระพุทธศาสนายุคต้น และไม่เป็นเรื่องใหม่ทั้งหมดสำหรับพระพุทธศาสนาหายาน แม้ว่ามันจะทวีความสำคัญยิ่งขึ้นในสังคหกรรมปุณทริกสูตร...”^{๓๖}

“เอกยาน” สอนว่า เราสามารถไปถึงซึ่งผลของการตรัสรู้สูงสุด เป็นพระพุทธเจ้า และช่วยสรรพสัตว์ให้ข้ามพ้นความทุกข์ไปถึงฝั่งแห่งอิสรภาพ สวากยานและปัจเจกพุทธยานนั้นเป็นหนทางที่มีคุณค่า แต่มิใช่คำสอนปรมาตม เพราะมิได้ประกอบด้วย “โพธิจิต” หรือแรงบันดาลใจอันยิ่งใหญ่ในการอุทิศการปฏิบัติและการตระหนักรู้ของตนเพื่อช่วยนำซึ่งอิสรภาพ ความสงบ และความเบิกบานสู่โลก ดังนั้น สวากยานและปัจเจกพุทธยานจึงเป็นเพียงวิธีการอันแยบคายที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณเพื่อไปสู่จุดที่มีแรงบันดาลใจในการเป็นพระพุทธเจ้า และเข้าถึง “เอกยาน”

ท่านเห็นว่า พระสูตรนี้เป็นการประนีประนอมและรวมคำสอนของยานทั้งสามให้เป็นหนึ่งเดียว หรือยานใหญ่ที่สามารถนำสรรพสัตว์ก้าวไปสู่ฝั่งแห่งอิสรภาพได้ ซึ่งน่าจะเป็นแนวคิดที่รับมาจากพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท แนวคิด “เอกยาน” เป็นแก่นของธรรมอันประเสริฐ (the heart of the wonderful dharma) และเป็นเหตุผลที่สังคหกรรมปุณทริกสูตรได้ชื่อว่าเป็น “ราชาแห่งพระสูตร” (“King of Sutras”) ไม่เพียงเพราะอธิบายถึงทฤษฎีที่ลึกซึ้งหรือลึกกลับ แต่เพราะสามารถรวมผู้ปฏิบัติและหนทางแห่งการปฏิบัติทั้งหลายเป็นครอบครัวใหญ่เดียวกันแห่งพระพุทธเจ้า^{๓๗}

^{๓๔} Nhat Hanh, Thich, *Opening the Heart of the Cosmos : Insights on the Lotus Sutra*, p. 28.

^{๓๕} ผู้วิจัยเห็นว่า ไม่เพียงแต่เรื่อง “เอกยาน” เท่านั้น สังคหกรรมปุณทริกสูตรมิได้เน้นการสอนหลักธรรมในลักษณะที่เป็นเนื้อหาธรรม แต่มีลักษณะเล่าเหตุการณ์ที่ค่อนข้างอัศจรรย์หรือเป็นเรื่องเล่ามากกว่า ทำให้สามารถตีความได้กว้าง

^{๓๖} Nhat Hanh, Thich, *Opening the Heart of the Cosmos : Insights on the Lotus Sutra*, pp. 202-203.

^{๓๗} *Ibid.*, pp. 28-29.

ในการตีความ “เอกยาน” ของ ดิช นัท ฮันท์ นี้ ผู้วิจัยขอนำเสนอการประเมินการตีความ
ในประเด็นสำคัญ ๒ ประเด็น

๔.๔.๓.๑ การตีความ “เอกยาน” ว่าเป็นการ “รวมเป็นหนึ่ง” (unification) ของ นิกายต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยเห็นว่า การพยายามรวมทุกนิกายให้เป็นหนึ่งเป็นหลักการที่ดี เป็นแนวคิดที่เป็น
จุดเด่นของพระพุทธศาสนานิกายเถียนไท้ และ ดิช นัท ฮันท์ คงรับอิทธิพลจากนิกายนี้มาก
พอสมควร เราจะเห็นได้จากการตีความ “เอกยาน” ของ ดิช นัท ฮันท์ แนวทางนี้เป็นการบูรณาการ
ทางศาสนาอย่างหนึ่ง หากเรามองย้อนไปในความพยายามรวมพระพุทธศาสนาให้เห็นหนึ่งของ
พระพุทธศาสนานิกายเถียนไท้ เราจะเห็นว่านิกายนี้ใช้การตีความ ๒ แนวทางด้วยกัน

๑) โดยการจัดระดับคำสอน (Doctrinal classification) คือรวบรวมคำสอนของนิกาย
ต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาให้อยู่ในระบบเดียวกัน

๒) โดยการรวมแนวทางการบรรลุที่ต่างกัน ประกอบด้วย สาวกยาน ปัจเจกพุทธยาน
และโพธิสัตว์ยานเข้าด้วยกันเป็น “เอกยาน”

แม้หลักการของนิกายเถียนไท้จะเป็นหลักการที่ดี แต่ขอเสนอให้เห็นอีกมุมหนึ่งว่า
เป็นการรวมพระพุทธศาสนาต่างนิกายอย่างไม่เท่าเทียม ลักษณะการจัดคำสอนเป็นขั้นบันได คือมี
ขั้นต้นหรือระดับอนุบาล เป็นคำสอนแบบปิฎก ขึ้นประถมเทียบได้กับคำสอนทั่วไป ขั้นมัธยมเป็น
คำสอนพิเศษ และขั้นสูงสุดคือคำสอนสมบุรณ์ตามสัทธรรมปุณฑริกสูตร ซึ่งเป็นคำสอนของนิกาย
เถียนไท้ จะเห็นได้ว่า การจัดระดับคำสอนนี้จัดโดยนิกายเถียนไท้ ซึ่งย่อมจัดว่าคำสอนของนิกายตน
เป็นคำสอนสูงสุด แนวคิดนี้เรียกได้ว่าเป็นกลุ่มที่ยอมรับศาสนาหรือนิกายอื่นด้วย แต่ศาสนาหรือ
นิกายอื่นนั้นมีคุณสมบัติบางประการด้อยกว่าศาสนาหรือนิกายของตน (Inclusivism)^{๓๔} ซึ่งหากเรา

^{๓๔} ตามทฤษฎีพหุนิยมทางศาสนา (Religious Pluralism) จอห์น ฮิก (John Hick) สรุปว่า มีการแบ่ง
ประเภทของศาสนาได้เป็น ๓ ประเภท ดังนี้ ๑) Exclusivism เป็นความเชื่อที่เชื่อว่าศาสนาเดียวเท่านั้นที่มีหลักคำ
สอน รวมถึงการบรรลุธรรมสูงสุดที่ถูกต้อง คำสอนของศาสนาอื่นที่มีคำสอนต่างออกไปต้องผิด ๒) Inclusivism
ไม่ถึงกับปฏิเสธหลักคำสอนของศาสนาอื่น แต่ไม่ยอมรับสถานะของศาสนาอื่นว่าเทียบเทียมศาสนาของตน คำ
สอนของศาสนาอื่นเป็นเพียงบางส่วนของความเป็นจริงเท่านั้น แต่ไม่สามารถเข้าถึงหลักคำสอนที่เป็นความจริง
สูงสุดเท่ากับศาสนาของตนได้ ๓) Pluralism หรือพหุนิยมทางศาสนา เห็นว่าทุกศาสนานำเสนอหนทางสู่ความ
รอด หรือทางหลุดพ้นที่มีความเป็นจริงสูงสุดเสมอกัน (equally valid). Hick, John, **Problems of Religious
Pluralism**, (Hong Kong : Macmillian Press, 1985), p. 31.

พิจารณาแนวทาง “เอกยาน” ตามคำอธิบายของ ดิซ นัท ฮันห์ เราจะเห็นว่า เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ Inclusivism เช่นกัน “...สาวกยานและปัจเจกพุทธยานจึงเป็นเพียงวิธีการอันแยบคายที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณเพื่อไปสู่จุดที่มีแรงบันดาลใจในการเป็นพระพุทธเจ้าและเข้าถึง “เอกยาน”^{๓๘}

นอกจากนั้น ท่านยังอธิบายว่า “เอกยาน” สอนว่า เราสามารถไปถึงผลของการตรัสรู้สูงสุด เป็นพระพุทธเจ้า และช่วยสรรพสัตว์ให้ข้ามพ้นความทุกข์ไปถึงฝั่งแห่งอิสรภาพ^{๓๙} หากเป็นดังนี้แล้ว “เอกยาน” ก็คือ “โพธิสัตว์ยาน” นั่นเอง ยิ่งเมื่อเรามองย้อนไปยังเรื่องเล่าบิดาให้บุตรออกจากบ้านที่ไฟไหม้โดยบอกว่าจะให้แพะเทียมเกวียน กวางเทียมเกวียน และวัวเทียมเกวียน (แทนสาวกยาน ปัจเจกพุทธยาน และโพธิสัตว์ยาน ตามลำดับ) แล้วแต่บุตรจะเลือก แต่เมื่อบุตรออกมาบิดากลับยกวัวเทียมเกวียนให้บุตรทุกคน เทียบได้กับ “เอกยาน” นั้นยิ่งย่ำว่า “เอกยาน” คือ “โพธิสัตว์ยาน” และ “โพธิสัตว์ยาน” นั้นจะปฏิเสธไม่ได้เลยว่าเป็นแนวทางของ “มหายาน” นั่นเอง ดังในพจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนาภาษาจีน (A Dictionary of Chinese Buddhist Terms) อธิบาย “เอกยาน” (One Vehicle) ว่า

เอกยาน (The One Vehicle) คือ มหายนซึ่งบรรจุคำสอนสุดท้ายหรือสมบูรณ์ของพระพุทธเจ้า และไม่เป็นเพียงส่วนหนึ่ง หรือระดับเบื้องต้นดังเช่นหินยาน ศาสนิกมหายานอ้างคำสอนนี้ว่าเป็นคำสอนสมบูรณ์และเป็นหนทางเดียวไปสู่ฝั่งแห่งปรินิพพาน (shore of parinirvana) โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสอนในสังฆกรรมปุณทริกสูตร^{๔๐}

จึงขอตั้งข้อสังเกตในที่นี้ว่า การตีความโดยรวมพระพุทธศาสนาให้เป็นหนึ่งของนิกายเถียนให้อาจเป็น “วิธีการอันแยบคาย” (skillful means) ในการนำเสนอหลักธรรมของคนว่ามีได้มีการกีดกันคำสอนของนิกายอื่น แต่ในความเป็นจริงแล้วมีความไม่เท่าเทียมในการจัดระบบคำสอนและระดับของการปฏิบัติแผ่ร่นอยู่อย่างเนบเนียน

และปฏิเสธไม่ได้เช่นกันว่า ดิซ นัท ฮันห์ ได้รับอิทธิพลแห่งการรวมพระพุทธศาสนาให้เป็นหนึ่งแบบไม่เท่าเทียมของนิกายเถียนให้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปรียบเทียบระหว่างคำสอนหรือพระสูตรของพระพุทธศาสนา มหายานกับพระพุทธศาสนาเถรวาท

^{๓๘} Nhat Hanh, Thich, **Opening the Heart of the Cosmos : Insights on the Lotus Sutra**, p. 28.

^{๓๙} Ibid., p. 28.

^{๔๐} Soothill, William E. and Hodous, Lewis, **A Dictionary of Chinese Buddhist Terms**, 5th, (Delhi : Motilal Banarsidass, 1997), p.1.

พระสูตรนี้ (อลคัทพุมสูตร) เป็นการแนะนำที่ดีเยี่ยม (excellent introduction) ซึ่งคำสอนของมหายาน ความมีใจกว้าง ไม่ยึดติดกับทศณะ และลีลาสนุกสนานของพระสูตรเป็นอย่างที่เราต้องการ เปรียบดังประตูลูกธรรมเพื่อเข้าสู่ดินแดนแห่งแนวคิดและการปฏิบัติของมหายาน การทำความเข้าใจพระสูตรอย่างเป็นธรรมชาติเป็นไปตามลำดับตั้งแต่อลคัทพุมสูตร ถึงวัชรเมทิกปรัชญาปารมิตาสูตร ถึงมหารัตนกูฏสูตร ถึงวิมลเกียรติคุณสูตร ถึงอวตังสกะสูตร และสัทธรรมปุณฑริกสูตร^{๔๒}

คำกล่าวของ ดิซ นัท ฮันห์ ข้างต้นสะท้อนถึงแนวคิดในการจัดระดับคำสอนจากคำสอนในพระไตรปิฎก (สาวกยาน) จนถึงพระสูตรมหายาน ให้สังเกตว่าท่านจัดระดับสัทธรรมปุณฑริกสูตรเป็นคำสอนที่ลึกซึ้งที่สุดในกลุ่มนี้ ตรงกับนิยายเทียนไท่ ที่ถือว่าสัทธรรมปุณฑริกสูตรเป็น “คำสอนสมบูรณ์” นั่นเอง^{๔๓}

จากการตีความดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า แม้ ดิซ นัท ฮันห์ ได้รับอิทธิพลจากทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและพระพุทธศาสนาเถรวาทก็จริงอยู่ แต่ท่านคงได้รับอิทธิพลในแง่ Inclusivism จากพระพุทธศาสนาเถรวาทด้วยเช่นกัน เห็นจากแนวโน้มที่ท่านจัดระดับคำสอนไปในการทำนองเดียวกับพระพุทธศาสนาเถรวาทที่จัดระดับคำสอนเบื้องต้นเป็นของสาวกยาน และสูงขึ้นไปถึงเป็นคำสอนมหายาน ผู้วิจัยเห็นด้วยกับหลักการการรวมนิกายต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาให้เป็นหนึ่ง แต่ไม่เห็นด้วยในการรวมกันอย่างไม่เท่าเทียม (unequal unification) เพราะเป็นการรวมที่ยากจะได้รับการยอมรับจากนิกายอื่น เห็นได้จากการจัดระดับคำสอนของนิกายเทียนไท่และนิกายหัวเหียน ต่างฝ่ายต่างจัดระดับคำสอนของตนเอง รวมของนิกายอื่นด้วย แต่ของนิกายตนต้องเป็นคำสอนสมบูรณ์ หากเป็นดังนี้ย่อมมีการจัดระดับคำสอนหลายระบบ สุดท้ายก็ไม่มีใครยอมรับใคร ต่างคนต่างจัด และต่างคนต่างคิดว่านิกายของตนใจกว้างที่ยอมรับนิกายของคนอื่น (ที่ดีน้อยกว่า) ให้อยู่ในระบบด้วย แม้ว่าจะมิได้มีการแย่งชิงศาสนิกอย่างชัดเจนทำนองประดาภิเษกแต่เป็นการ

^{๔๒} Nhat Hanh, Thich, **Thundering Silence**, p. 59.

^{๔๓} การจัดระดับของคำสอนนี้ นอกจากนิกายเทียนไท่แล้ว นิกายหัวเหียนหรืออวตังสกะก็จัดเช่นกัน มีลักษณะคล้ายกับของเทียนไท่ คือคำสอนสาวกเป็นเบื้องต้น ต่อมาเป็นมหายานขั้นต้น และขั้นสูงตามลำดับความแตกต่างคือ หัวเหียนถือว่าคำสอนของตนเป็นคำสอนสมบูรณ์ในขั้นสุดท้ายหรือระดับ ๕ ส่วนคำสอนของเทียนไท่เป็นเพียงคำสอนระดับ ๓. Kenneth, K.S., Ch'an, **Buddhism in China**, p. 318-319. ลักษณะการจัดระดับคำสอนจึงขึ้นอยู่กับว่านิกายใดเป็นผู้จัด ก็มักให้คำสอนของนิกายตนเป็นคำสอนสมบูรณ์เสมอ นิกายอื่นอาจไม่ได้เห็นด้วยตามนั้นก็ได้อีก – ข้อสังเกตของผู้วิจัย.

เชือดเฉือนด้วยการตีความ ท่าทีเช่นนี้ย่อมต้องระวางว่า แท้จริงแล้วทุกฝ่ายต่างพ่ายแพ้แก่มานะ การถือว่านิกายของตนดีกว่านิกายอื่น หรือไม่

ผู้วิจัยเห็นว่า การรวมเป็นหนึ่งอย่างแท้จริงควรเป็นการรวมกันอย่างเท่าเทียม คำสำคัญคือการเคารพ (respect) ซึ่งกันและกัน จึงจะเรียกว่าเป็นการไม่แบ่งแยกอย่างแท้จริง ทุกนิกาย (หรือทุกยาน) ยอมรับนิกายอื่น (หรือยานอื่น) อย่างที่นิกายอื่น (หรือยานอื่น) เป็น หากทำได้แล้วย่อมไม่จำเป็นต้องสร้าง “เอกยาน” (ซึ่งแท้จริงคือ “โพธิสัตว์ยาน”) แต่อย่างใด เพียงแค่โพธิสัตว์ยานไม่ดูหมิ่นว่าสาวกยานเห็นแก่ตัว ต้องการพ้นทุกข์โดยลำพังจึงเป็นยานแล้ว จึงเรียกว่าหีนยาน^{๑๔๔} เพราะนั่นเป็นทางเลือกของเขา ส่วนสาวกยานไม่ควรเหยียดหยามโพธิสัตว์ยานว่ากล่าวผู้พระพุทธเจ้า เอาพุทธพจน์ใส่พระโอษฐ์ ฝืนเพื่อง อุดมการณ์สูงส่งทำได้จริงหรือไม่ นั่นเป็นทางเลือกและวิธีการของเขา หากทุกฝ่ายเข้าใจว่า “อุปายะ” หรือวิธีการเท่านั้นที่แตกต่าง แต่หลักการเดียวกัน คือไปสู่อิสรภาพ (liberation)

การสานเสวนา (Dialogue) หรือเสวนานิยม (Dialogism) น่าจะเป็นหนทางหนึ่งที่เป็นรูปธรรมในการเปิดใจกว้างระหว่างศาสนาหรือระหว่างนิกาย กาดามเมอร์ให้คำแนะนำว่าความเข้าใจเป็นสาระสำคัญของการสนทนาที่เป็นพลวัต (dynamic conversation) การสานสนทนาที่ประสบความสำเร็จนั้น ผู้สานเสวนาย่อมยอมรับความจริงของภาษาสามัญ (common language) ร่วมกันและผูกพันซึ่งกันและกันในชุมชนใหม่ (a new community)

ความเข้าใจในการสานเสวนาไม่ใช่เพียงการแสดงตนออกไป และบอกกล่าวถึงความคิดเห็นของตนได้สำเร็จ แต่เป็นการแปรเปลี่ยนไปสู่การหลอมรวมร่วมกันในสิ่งที่เราไม่เหมือนเดิมอย่างที่เราเคยเป็น^{๑๔๕}

กาดามเมอร์แสดงถึงอุดมคติของการสานเสวนา “เรา” ในที่นี้คือผู้สานเสวนาทุกคน ย่อมเกิดการแปรเปลี่ยน (transformation) ไปสู่การหลอมรวมร่วมกัน (communion) ซึ่งหากพิจารณาตามแนวคิดของกาดามเมอร์แล้ว น่าจะมีความหมายถึงการเปิดใจกว้างรับ “ขอบฟ้า” ของคนอื่น ๆ ให้เชื่อมกับตนเกิดเป็นขอบฟ้าใหม่ และนั่นคือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้สานเสวนา

^{๑๔๔} “หีนยาน (หีน + ยาน) ซึ่งแปลว่าพาหนะที่เลว ๆ เล็ก ๆ” (เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน, หน้า ๑.)

^{๑๔๕} Gadamer, Hans-Georg, *Truth and Method*, p. 379.

อย่างไรก็ดี ในความเป็นจริงของโลกปัจจุบัน คงจะเป็นไปได้ยากที่จะก้าวไปสู่การหลอมรวมร่วมกันในทุกระดับ ศาสนาที่ถือว่ามิพระเจ้าเป็นตัวตนบุคคล ย่อมมีหลักการของตน การยอมรับการตีความเชิงบุคลาธิษฐานย่อมเป็นไปได้ยากหรือเป็นไปได้เลย ศาสนาอเทวนิยมย่อมยอมรับการมีพระเจ้าแบบเป็นตัวตนบุคคลไม่ได้ แม้ศาสนาที่มีพระเจ้าเป็นบุคคลยังมีแบบพระเจ้าหนึ่งองค์และหลายองค์อีกด้วย นอกจากนี้ยังมีหลักการที่แตกต่างกันอีกมาก ซึ่งเป็นไปในเชิงความถูกต้องในหลักคำสอนที่เป็นแก่นของแต่ละศาสนา เพื่อความเป็นไปได้ในการสานเสวนา อย่างน้อยในจุดเริ่มต้น เราอาจต้องจำแนก “ความเท่าเทียม” ออกเป็น ๒ กรณี ดังนี้

๑) ในศักดิ์ศรีในความเป็นศาสนา

๒) ในความถูกต้องแห่งหลักคำสอน

การสานเสวนาที่เป็นไปได้ เป็นการยอมรับถึงความเท่าเทียมในเชิงศักดิ์ศรี คือแต่ละศาสนาหรือนิกายเห็นว่าศาสนาอื่นหรือนิกายอื่นมีความเท่าเทียมกัน ในความเป็นศาสนาหรือนิกายเป็นจุดเริ่มต้นในการช่วยให้ศาสนาหรือนิกายต่าง ๆ ได้ก้าวข้ามจาก Inclusivism มาสู่ Pluralism ได้ในระดับหนึ่ง ส่วนความถูกต้องของหลักคำสอนนั้น ดังได้อธิบายข้างต้น คงต้องยอมรับว่า จะให้ทุกศาสนาหรือนิกายยอมรับว่านิกายอื่นมีคำสอนที่ถูกต้องเท่ากันเสมอเท่ากันหมดนั้นอาจเป็นไปได้ยาก และคงต้องมีการจัดการสานเสวนาในประเด็นต่าง ๆ ว่าด้วยหลักคำสอนอีกหลายครั้ง ดีความกันอีกมาก แต่อย่างน้อยที่สุด การสานเสวนาน่าจะเป็นหนทางหนึ่งซึ่งช่วยลดการแบ่งแยกและความแตกแยกระหว่างศาสนาหรือนิกาย อันสอดคล้องกับหลักการปฏิจภาวะ (interbeing) ของ ดิซ นัท ฮันท์

๔.๔.๓.๒ การตีความ “เอกยาน” ในสติปัฏฐานสูตร ว่าเป็นเนื้อหาของ “เอกยาน” ในสังคหธรรมปุณฑริกสูตร

การตีความ “เอกยาน” ในสติปัฏฐานสูตร พระไตรปิฎกบาลี ว่าเป็นเนื้อหาของ “เอกยาน” ในสังคหธรรมปุณฑริกสูตรนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งของ “วิธีการที่แยบคาย” (skillful means) ของ ดิซ นัท ฮันท์ กล่าวคือ การตีความในลักษณะนี้เป็นการสนับสนุนหลักการ “เอกยาน” หรือการรวมพระพุทธศาสนาเป็นหนึ่งเดียวให้แน่นแฟ้นมากขึ้น

“เอกยาน” ในสังคหธรรมปุณฑริกสูตรนั้นได้อธิบายไปแล้วในหัวข้อ ๔.๔.๓.๑ มุ่งเน้นการรวมเป็นหนึ่งของสาวกยาน ปิงเจกพุทธยาน และโพธิสัตว์ยาน คำว่า “เอกยาน” (One Vehicle) จึงมาจาก “เอก” และ “ยาน” สมaskan

“เอก” (*Eka*) มีความหมายว่า หนึ่ง (One) เอกภาพ (unity)^{๑๔๖}

“ยาน” (*Yana*) มีความหมายว่า ยานพาหนะ (vehicle) วิธีการใด ๆ ในการขนส่ง (any means of conveyance) ศัพท์ประยุกต์ทางพระพุทธศาสนาเปรียบกับการนำมนุษยชาติไปสู่ทางรอด แบ่งเป็น ๒ ยานหลักคือหินยานและมหายาน^{๑๔๗}

รวมความแล้ว “เอกยาน” หรือ “*Ekayana*” จึงหมายถึง “ยานเพียงหนึ่ง” หรือ “ยานอันเป็นเอกภาพ” ที่นำมนุษยชาติให้พ้นทุกข์

จากคำอธิบายของ ดิช นัท ฮันท์ ว่า “เอกยาน” นั้น ปรากฏครั้งแรกในสติปัฏฐานสูตร มัชฌิมนิกายในพระไตรปิฎกบาลี ซึ่งถือว่าเป็นพระพุทธศาสนายุคต้น จึงไม่เป็นเรื่องใหม่สำหรับพระพุทธศาสนา มหายาน หากมีความสำคัญยิ่งขึ้นในสังฆธรรมปฐกสูตร^{๑๔๘} นั้น

ผู้วิจัยจึงได้สืบค้นสติปัฏฐานสูตร พระไตรปิฎกบาลี พบว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสอุทเทสแก่ภิกษุทั้งหลายว่าด้วยการเจริญสติปัฏฐานว่า “เอกายโน อโย ภิกขเว มกุโค”^{๑๔๙} มีความหมายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางสายเดียว”^{๑๕๐} “เอกายโน มกุโค” มาจาก

“เอก” (หนึ่ง) + “อายนะ” (ไป) + “มกุค” (ทาง)

รวมแล้วจึงมีความหมายว่า “ทางไปทางเดียว” ให้สังเกตว่า “เอกายนะ” มาจากคำสันธิ ๒ คำคือ “เอก” และ “อายนะ” โดยเมื่อเป็นคำวิเศษณ์ไปขยาย “มกุค” ซึ่งเป็นคำนามอันเป็นปุงลิงค์ (มกุโค) จึงต้องเป็นปุงลิงค์ตามคำนามด้วย “เอกายนะ” จึงเป็น “เอกายโน” ดังนั้น “เอกายนะ” จึงเป็นคนละคำกับ “เอกยาน” ซึ่งเกิดจากคำสมาส ๒ คำคือ “เอก” และ “ยาน” ในสังฆธรรมปฐกสูตร แต่อาจถูกเข้าใจว่าเป็นคำเดียวกัน ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะในภาษาอังกฤษ “เอกายนะ” และ

^{๑๔๖} Soothill, William E. and Hodous, Lewis, *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms*, p.1.

^{๑๔๗} *Ibid.*, p.320.

^{๑๔๘} Nhat Hanh, Thich, *Opening the Heart of the Cosmos : Insights on the Lotus Sutra*, pp. 202-203.

^{๑๔๙} ม.ญ. (บาลี) ๑๒/๑๐๖/๗๗.

^{๑๕๐} ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๑๐๖/๑๐๑. พระอรรถกถาจารย์แห่งการสืบทอดสายได้อธิบายว่า “ทางสายเดียว ในที่นี้มีความหมาย ๔ นัย คือ (๑) ทางที่บุคคลผู้ละการเกี่ยวข้องกับหมู่คณะ ไปประพฤติธรรมอยู่แต่ผู้เดียว (๒) ทางสายเดียวที่พระพุทธเจ้าทรงทำให้เกิดขึ้น เป็นทางของบุคคลผู้เดียว คือพระผู้มีพระภาค (๓) ข้อปฏิบัติในศาสนาเดียว คือพระพุทธศาสนา (๔) ทางดำเนินไปสู่จุดหมายเดียว คือพระนิพพาน” (ที.ม.อ. ๒/๓๗๓/๓๕๕, ม.ญ.อ. ๑/๑๐๖/๒๔๔ อ้างในเชิงอรรถ ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๑๐๖/๑๐๑.)

“เอกยาน” สะกดเหมือนกันคือ “*Ekayana*” และคำสองคำนี้ แม้จะมีความหมายใกล้เคียงกันค่อนข้างมาก แต่สังเกตได้ว่า มีจุดเน้นที่ต่างกัน กล่าวคือ

“เอกายโน มกุโค” เน้นถึง “ทาง” ซึ่งในที่นี้คือการปฏิบัติเพื่อการเจริญสติในฐานะทั้งสี่ประกอบด้วย กาย เวทนา จิต และธรรม อานิสงส์แห่งการเจริญสติปฏิฐานนั้นย่อมหวังผลได้ ๒ อย่างคือ “อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็จักเป็นอนาคามี” และพระพุทธเจ้ายังทรงย้ำอีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางสายเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของ เหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้ คือ สติปฏิฐาน ๔ ประการ”^{๑๕๑} ดังนั้น คำว่า “ทาง” ในที่นี้คือหนทางแห่งการปฏิบัติโดยการเจริญสติเพื่อดับทุกข์สิ้นเชิง

ส่วน “เอกยาน” เน้นถึง “ยาน” อันหมายถึงวิธีการเดินทางไปสู่เป้าหมายแห่งการเป็นพระพุทธเจ้า โดยสาวกยานและปัจเจกพุทธยานเป็นวิธีการอันแยบคายที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณเพื่อไปสู่จุดที่มีแรงบันดาลใจในการเป็นพระพุทธเจ้า และเข้าถึง “เอกยาน”^{๑๕๒}

ดังนั้น การตีความของ ดิฆ นัท ฮันท์ ว่า “เอกยาน” มีความหมายเช่นเดียวกับ “เอกายโน มกุโค” เป็นการตีความแบบผสมผสานแนวคิดพระพุทธศาสนาหายานและพระพุทธศาสนาเถรวาทเข้าด้วยกัน เป็นวิธีการที่แยบคาย (skillful means) มาก กล่าวคือ เป็นการอธิบาย “เอกยาน” คือเอกภาพของยานทั้งสามโดยใช้วิธีการปฏิบัติจริง คือการเจริญสติภาวนา เพื่อให้ดับทุกข์

อย่างไรก็ดี อาจมีคำถามว่า เมื่อพิจารณาถ้อยคำในสติปฏิฐานสูตรแล้วจะเห็นว่า อานิสงส์แห่งการเจริญสตินั้นเป็นไปเพื่ออรหัตตผล มิใช่การบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าตามคตินของพระพุทธศาสนาหายาน แต่เมื่อมาพิจารณา บาลีว่า “อณฺญตรํ ผลํ ปาฎิกงฺขํ ทิฏฺฐเวว ฆมฺเม อณฺญา สติว อูปาทิสเส อนาคามิตา”^{๑๕๓} บุคคลผู้เจริญสติปฏิฐาน ๔ ตลอด ๗ ปี “พึงหวังผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่างคือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ จักเป็นอนาคามี”^{๑๕๔} สำนัก ดิฆ นัท ฮันท์ ท่านแปลว่า “ความเข้าใจสูงสุดในชีวิตนี้ หรือหากยังมีทุกข์หลงเหลืออยู่ ย่อมไม่กลับมาเกิด

^{๑๕๑} ม.บ. (ไทย) ๑๒/๑๓๗-๑๓๘/๑๒๘-๑๓๑. ขยายความในเชิงอรรถว่า “สติปฏิฐาน แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ หรือการปฏิบัติมีสติเป็นประธาน”

^{๑๕๒} Nhat Hanh, Thich, *Opening the Heart of the Cosmos : Insights on the Lotus Sutra*, p. 28.

^{๑๕๓} ม.บ. (บาลี) ๑๒/๑๓๗/๕๖.

^{๑๕๔} ม.บ. (ไทย) ๑๒/๑๓๗/๑๒๘.

อีก”^{๔๕} สังเกตว่า ท่านไม่ได้แปล “อณฺญา” ว่า “อรหัตต์” ตามธรรมเนียมพระพุทธศาสนาเถรวาท^{๔๖} หากแปลว่า “ความเข้าใจสูงสุดในชีวิตนี้” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “ที่นี่-เดี๋ยวนี้” ของท่าน เป็นต้นว่า นิพพานในชีวิตนี้

เราจะเห็นได้ว่า การตีความ “เอกยาน” ในความหมายสติปัญญา เป็นการผสมผสานแนวคิดพระพุทธศาสนาเถรวาทและพระพุทธศาสนาเถรวาท อีกทั้งเน้นการปฏิบัติคือการเจริญสติปัญญา กล่าวคือ ใส่เนื้อหาเป็นสติปัญญาของพระพุทธศาสนาเถรวาทเข้าไปในหลักการ “เอกยาน” ของพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการตีความที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน

๔.๕ สรุป

ในส่วนการตีความเพื่อหา “คำสอนดั้งเดิม” ของพระพุทธเจ้า นั้น ดิษ นัท ฮันท์ ใช้วิธีการหาความสอดคล้องเชิงสหพันธ์ (coherence) ของพระสูตร ซึ่งเป็นหลักการที่มีเหตุผล อย่างไรก็ตาม ท่านควรให้ความสำคัญเรื่องความถูกต้องของภาษาและการจับประเด็นของพระสูตร เพื่อมิให้เกิดความเข้าใจผิด อันจะนำมาซึ่งการตีความผิดพลาดได้ นอกจากนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า การหาความสอดคล้องของพระสูตรควรจะเป็นไปในแง่ของหลักธรรม แต่พระสูตรที่สอดคล้องกันนั้นอาจมีวิธีการอธิบายที่ต่างกันก็ได้ การตีความโดยการหาความสอดคล้องของพระสูตรนี้ เราคงต้องยอมรับว่า ไม่อาจเลี่ยงวิจารณ์ญาณของผู้ตีความไปได้

ส่วนกระบวนการทำความเข้าใจนั้น ดิษ นัท ฮันท์ ใช้วิธีทำความเข้าใจผู้แต่งผ่าน “ประสบการณ์ตรง” ของผู้ตีความ และตรวจสอบโดย “เจตนาธรรมแท้ที่แท้จริง” ของผู้แต่ง ซึ่งสอดคล้องกับหลักธัมมมานุสรมปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าซึ่งในที่นี้คือผู้แต่งทรงแนะนำ อีกทั้งเข้ากันได้กับเกณฑ์การประเมินการตีความในจุลหปตติสรณสูตร อย่างไรก็ตาม ในส่วนของบริบททางสังคมที่ผู้ตีความถูกหล่อหลอมมา สิ่งนั้นย่อมเป็น “ความเข้าใจล่วงหน้า” (fore-understanding, prejudice, preunderstanding) หรือ “ขอบฟ้า” ของผู้ตีความ ซึ่งย่อมปรากฏในการตีความของผู้ตีความ สำหรับ

^{๔๕} “either the highest understanding in this very life or, if there remains some residue of affliction, he can attain the fruit of no-return” Nhat Hanh, Thich, **Transforming and Healing**, (Berkeley : Parallax Press, 2006), p. 28.

^{๔๖} คำ “อณฺญา” นี้ พระธรรมกิตติวงศ์ อธิบายว่าหมายถึง พระอรหัตตผล โดยวิเคราะห์ว่าธรรมชาติที่พึงรู้เกินกว่าขอบเขตที่ปุถุชนเป็นต้นได้บรรลุแล้ว. พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, ปธ. ๘, ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖.

ดิช นัท ฮันท์ นั้น “ขอบฟ้า” ของท่านคือพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ดังนั้นจึงมีกรณีที่ท่านตีความ
หลักธรรมแตกต่างจากที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งทำให้เกิดคำถามว่ากรณีเช่นนี้ ผู้ตีความได้นำ
“ขอบฟ้า” ของผู้ตนครอบ “ขอบฟ้า” ของผู้แต่งหรือไม่

สำหรับการประมวลเพื่อสื่อความนั้น “อุปายะ” หรือวิธีการอันแยบคาย (skillful means) มีความสำคัญมาก ดิช นัท ฮันท์ ใช้วิธีการที่มีประสิทธิผลมาก เช่น การคิดศัพท์ใหม่ การตีความใหม่ การตีความหลักธรรมเชิงบวก เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการนี้เองที่พบว่ามีการตีความที่ไม่สอดคล้องกับหลักการ เช่น การตีความโดยโยกย้ายสัทขบถบางข้อในพระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุง ซึ่งอาจเป็นแนวทางที่แตกต่างกันระหว่างกระแสนุรักษ์และกระแสเสรี

ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวคิดและมุมมองที่ต่างกันระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทกับพระพุทธศาสนาฝ่ายอนันตานิคม ซึ่งการตีความที่ต่างกัน และแน่นอนว่าย่อมมีอิทธิพลต่อการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิช นัท ฮันท์ ด้วย เป็นต้นว่า การจัดระดับคำสอนของพระพุทธศาสนาฝ่ายอนันตานิคมโดยเฉพาะนิกายเถรวาท ซึ่งน่าจะมีแนวคิดศาสนาหรือนิกายอื่นนั้นมีคุณสมบัติบางประการดีกว่าศาสนาหรือนิกายของตน (Inclusivism) จากการเรียงลำดับพระสูตรเถรวาทและฝ่ายอนันตานิคมของ ดิช นัท ฮันท์ อย่างไรก็ดี การตีความ “เอกยาน” ในสติปัฏฐานสูตรว่าเป็นแนวทางเดียวกับหลัก “เอกยาน” ในสังคหสูตรนิกายเถรวาท นับว่าเป็นวิธีการอันแยบคาย ทั้งการผสมผสานแนวคิดพระพุทธศาสนาฝ่ายอนันตานิคมและพระพุทธศาสนาเถรวาท และการปฏิบัติคือการเจริญสติปัฏฐาน

สำหรับการตีความ ๒ กระแส คือกระแสนุรักษ์และกระแสเสรีนั้น อาจกล่าวได้ว่า ดิช นัท ฮันท์ รับอิทธิพลจากทั้งสองกระแส การหาความสอดคล้องของพระสูตรเพื่อหา “คำสอนที่แท้จริง” หรือ “คำสอนดั้งเดิม” เป็นความพยายามในการสืบค้นว่าอะไรเป็นสิ่งที่ “ผู้แต่ง” ได้พูดจริง ๆ อีกทั้งการตีความเพื่อหา “เจตนารมณ์ที่แท้จริง” ของพระพุทธองค์ก็เป็นการแสดงถึงการเน้นผู้แต่งหรือการมีผู้แต่งเป็นศูนย์กลางด้วยเช่นกัน นี่เป็นกระแสนุรักษ์ ในขณะที่เดียวกัน ท่านก็ตีความหลักธรรมดั้งเดิมด้วยฐานโลกทัศน์ที่ท่านเคยประสบ ลักษณะนี้เป็นการเคลื่อนออกจากผู้แต่งมาสู่ผู้ดับทุกข์ และให้ความสำคัญแก่ผู้ตีความมากขึ้น นอกจากนั้น ท่านยังคำนึงถึงผู้อ่านการตีความด้วยว่ามีพื้นฐานอย่างไร ควรอธิบายหรือสื่อความอย่างไรจึงเข้าใจสิ่งที่ผู้แต่งต้องการสื่อ จึงมีการคิดค้น “อุปายะ” มากมายในการสื่อความ นี่คือการแสเสรี ซึ่งแน่นอนว่าการสื่อความใหม่ ๆ เหล่านั้นย่อมมีความเสี่ยงต่อการลด หรือเพิ่มความหมายดั้งเดิมที่ผู้แต่งมุ่งหมายไปบ้าง กระแสนุรักษ์และกระแสเสรีอาจมีจุดเน้นในประเด็นที่ต่างกัน อย่างไรก็ดี ทั้งสองกระแสมีความจำเป็นต่อการตีความหลักธรรมทางศาสนา เป็นการสร้างสมดุล บางครั้งการยึดตามแนวทางอนุรักษนิยมมากเกินไปอาจทำให้

เกิดความไม่ยืดหยุ่นในเชิงปฏิบัติ คือปฏิบัติในชีวิตจริงไม่ได้ ในขณะเดียวกัน หากเดินตามแนวทาง
เสริมมากเกินไปอาจทำให้หลงลืมหรือละเลยแก่นแท้ของหลักธรรมบางประการ เพราะมุ่งประโยชน์
ที่ปฏิบัติได้จริงมากเกินไป ผู้วิจัยเห็นว่า ในการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น ผู้ตีความ
ควรคำนึงถึงหลักการในแง่ของความถูกต้องและประโยชน์นิยมอย่างสมดุล เพื่อให้นำไปปฏิบัติได้
จริงโดยมีฐานคือหลักธรรมรองรับ อันเป็นดุลยภาพแห่งการตีความสองกระแส คือกระแสอนุรักษ
และกระแสเสรี.

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุป

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้นำเสนอการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ธันท์ ทั้งในแง่ของวิธีการ เช่น การเปรียบเทียบพระสูตร และในแง่เนื้อหาของหลักธรรม ทั้งที่เป็นหลักธรรมดั้งเดิม เช่น ไตรลักษณ์ หลักธรรมจากการประยุกต์คำสอน เช่น ปฏิจกภาวะ หลักธรรมในเชิงปฏิบัติ เช่น สติ ศีลหรือ “ข้อฝึกอบรมสติ” ทั้งของขรवासและพระปาฏิโมกข์ของภิกษุภิกษุณี การนำหลักธรรมมาประยุกต์เป็นพิธีกรรม เช่น พิธีกรรม “การกราบคารวะพื้นดิน” รวมทั้งทัศนะของท่านว่าด้วยพระพุทธศาสนาและศาสนาศาสนาอื่น และทัศนะต่อปัญหาปัจจุบันของโลกนั้น

เราอาจแบ่งหลักการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ธันท์ ได้ ๔ แบบ คือ การตีความเพื่อหาคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า การตีความแบบจิตวิจักขณ์ การตีความโดยประยุกต์ให้ปฏิบัติได้จริง และการตีความแบบอทวิภาวะ การตีความทั้ง ๔ เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน เราอาจมองในเชิงกระบวนการซึ่งประกอบด้วย ส่วนรับเข้า (input) กระบวนการ (process) และส่วนส่งออก (output) โดยวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาย้อนกลับ กล่าวคือ ศึกษาจากผลงานการตีความของ ดิข นัท ธันท์ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นส่วนส่งออก ย้อนกลับไปเพื่อศึกษากระบวนการตีความของท่าน ซึ่งมีความเชื่อมโยงต่อส่วนรับเข้าอยู่บ้าง แต่จะเน้นกระบวนการ ซึ่งแบ่งได้เป็น ๒ กระบวนการ คือกระบวนการทำความเข้าใจ และกระบวนการเพื่อสื่อความ

ในระหว่างส่วนรับเข้าและกระบวนการทำความเข้าใจ มีจุดเน้นที่การตีความเพื่อหาคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า ซึ่งแบ่งได้เป็น ๒ กรณี คือการตีความเพื่อหาคำสอนดั้งเดิม (original teaching) ของพระพุทธเจ้า และการตีความเพื่อหาเจตนารมณ์ที่แท้จริง (true intention) ของพระพุทธเจ้า ส่วนกระบวนการทำความเข้าใจมีจุดเน้นคือ การตีความแบบจิตวิจักขณ์ ซึ่งเป็นการตีความที่ให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ตรงที่เกิดขึ้นแก่จิตในการรับรู้ความจริงอย่างที่เป็นจริง กระบวนการเพื่อการสื่อความ เป็นกระบวนการต่อจากกระบวนการทำความเข้าใจ เน้นการตีความโดยประยุกต์ให้ปฏิบัติได้จริง โดยพิจารณาถึงบริบทของผู้ฟังและสังคมในขณะนั้น ๆ ด้วย เพื่อให้การตีความบังเกิดผลตามประสงค์ ส่วนการตีความแบบอทวิภาวะนั้นเป็นจุดเน้นของทั้งสองกระบวนการคือทั้งกระบวนการทำความเข้าใจและกระบวนการเพื่อการสื่อความ

จากการประเมินการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิษ นัท ฮันท์ ในส่วนใน ส่วนของการรับเข้า (input) พบว่า มีส่วนที่ต้องปรับปรุงอยู่บ้างในแง่ของภาษา โดยเฉพาะความ เข้าใจในภาษาบาลี หากภาษาซึ่งเป็นส่วนการรับเข้าไม่ถูกต้อง นั้นย่อมส่งผลให้เข้าใจเนื้อความและ ตีความไม่ถูกต้องในที่สุด ปัญหานี้อาจเบาบางลงไปได้หากได้มีการเทียบมากกว่าหนึ่งสำนวนและ อ่านทำความเข้าใจทั้งพระสูตร ส่วนกระบวนการทำความเข้าใจนั้น ดิษ นัท ฮันท์ ในฐานะผู้ตีความ ได้ทำความเข้าใจผู้แต่งผ่าน “ประสบการณ์ตรง” คือการเจริญสติภาวนา ซึ่งสอดคล้องกับการปฏิบัติ ให้เห็นจริงของพระพุทธศาสนา อีกทั้งเข้ากับหลักเกณฑ์การประเมินการตีความในจุลปรัศนสูตร อีกด้วย อย่างไรก็ตาม ในบางกรณี ท่านใช้ประสบการณ์เชิงสังคมที่ท่านพบเจอตีความหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนา เช่น อนัตตา ทำให้เกิดความขัดแย้งเชิงตรรกะระหว่างความจริงสัมพัทธ์กับ ความจริงปรมัตถ์

การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิษ นัท ฮันท์ มีความโดดเด่นมากใน กระบวนการเพื่อการสื่อความ ดังจะเห็นได้ว่าชาวตะวันตกหรือเป็นคนรุ่นใหม่ สามารถเข้าใจ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผ่านการตีความของท่าน กระบวนการเพื่อการสื่อความนี้เองที่ สะท้อนจุดเน้นประการหนึ่งของพระพุทธศาสนาพหุภาษาคือ “อุปายเกสัลลยะ” (skillful means) เพราะการนำสรรพสัตว์ที่มีปัญญาต่างกัน จิตต่างกัน ให้ข้ามห้วงวัฏสงสาร จำเป็นต้องใช้วิธีการที่ แตกต่างกันไป อย่างไรก็ดี ในกระบวนการสื่อความนี้การตีความพระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุงที่ อาจมีปัญหาในการตีความที่ไม่สอดคล้องกับหลักการว่าด้วยสติและการตีความตามเจตนารมณ์ของ พระพุทธเจ้า ในการปรับสิกขาบทข้อที่ ๑ เรื่องภิกษุแก่งทำอสุจิให้เคลื่อน ยกเว้นฝืน จาก สังฆาติเสสในพระปาฏิโมกข์ดั้งเดิมมาเป็นปาจิตติยในพระปาฏิโมกข์ฉบับปรับปรุงของ หมู่บ้านพลัม ผู้วิจัยเห็นว่า ความเห็นที่แตกต่างอาจสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองการตีความที่แตกต่าง ระหว่างกระแสนุรักษ์และกระแสรีซึ่งมีอยู่ในทุกยุคสมัย

ในอีกแง่หนึ่ง เราอาจมองได้ว่า การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิษ นัท ฮันท์ เป็นภาพสะท้อนพัฒนาการทางความคิดและการตีความหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การ ตีความของ ดิษ นัท ฮันท์ นั้นกล่าวได้ว่าเป็นการการผสมผสานแนวคิดในพระพุทธศาสนาพหุภาษา และพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น การตีความ “เอกยาน” ในสังคหสูตรว่ามีความหมาย เช่นเดียวกับ “เอกายโน มคโค” ในสติปัฏฐานสูตร พระไตรปิฎกบาลี นั่นคือ เอกภาพของยานทั้ง สาม (สาวกยาน ปัจเจกพุทธยาน โพธิสัตว์ยาน) สามารถเข้าถึงได้โดยการปฏิบัติจริง คือการเจริญสติ ภาวนา.

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

สำหรับพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ผู้วิจัยเห็นว่า เราน่าจะศึกษาความสำเร็จในการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์ เพื่อนำมาประยุกต์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยได้บ้าง อาจกล่าวได้ว่า จุดแข็งของ ดิข นัท ฮันท์ เป็นจุดอ่อนของพระพุทธศาสนาเถรวาทในไทย และในทางตรงกันข้าม จุดแข็งของพระพุทธศาสนาในไทย เป็นจุดอ่อนของ ดิข นัท ฮันท์

จุดอ่อนของ ดิข นัท ฮันท์ คือภาษาบาลี แต่นี่เป็นจุดแข็งของพระพุทธศาสนาในไทย ซึ่งไม่น่าแปลกอะไร เพราะประเทศไทยรับพระพุทธศาสนาเถรวาทหรือการสืบทอดสายได้ที่รับสืบทอดพระไตรปิฎกภาษาบาลี ส่วน ดิข นัท ฮันท์ นั้นท่านชำนาญพระไตรปิฎกภาษาจีนหรือการสืบทอดสายเหนือมากกว่า

ส่วนจุดแข็งของ ดิข นัท ฮันท์ คือการสื่อความ การประยุกต์ “อุปายะ” ในการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้คนรุ่นใหม่ คนในยุคปัจจุบันให้เข้าใจและเข้าถึงหลักธรรมได้ แต่ข้อนี้ก็กลับเป็นจุดอ่อนของกระแสอนุรักษ์ ซึ่งเป็นแนวทางของพระพุทธศาสนาเถรวาทในไทย การรักษารูปแบบไว้เป็นสิ่งที่ดี แต่การรักษาไม่ได้หมายถึงการอธิบายของเดิมทั้งหมดโดยไม่คิดหาวิธีการใหม่ ๆ หรือประยุกต์อะไรเลย ผู้วิจัยเห็นว่า ในขณะที่เรารักษาจุดแข็งหรือความถูกต้องแห่งพุทธพจน์ไว้ได้ เราสามารถกำจัดจุดอ่อนของเราได้ด้วย โดยการเรียนรู้ “อุปายะ” หรือวิธีการอันแยบคายในการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้เข้ากับยุคสมัยจาก ดิข นัท ฮันท์ สังเกตได้ว่า ดิข นัท ฮันท์ พยายามแก้ไขปัญหาที่สังคมเผชิญอยู่ด้วยพระพุทธศาสนา นี่เป็นแนวทางการตีความพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม นอกจากนั้นเราอาจเรียนรู้จากท่านในการนำพระพุทธศาสนามาอยู่ในวิถีชีวิต หรือที่ท่านเรียกว่าทำพระพุทธศาสนาให้มีชีวิตชีวา (renew Buddhism) ปัจจุบันคนไทยเราเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในเรื่องพิธีกรรม เช่น ใส่บาตรพระ ถวายสังฆทาน ทำบุญโดยการทอดผ้าป่า ทอดกฐิน เป็นต้น อันเป็นลักษณะที่ทำตาม ๆ กันมา เรียกได้ว่ารู้จักพระพุทธศาสนาในด้านประเพณี ทั้ง ๆ ที่ความจริงแล้ว พระพุทธศาสนามีประโยชน์กว่านั้นมากหากได้รู้จักและเข้าถึงในด้านการปฏิบัติ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไปนั้น ขอเสนอว่า

๕.๒.๑ ควรนำแนวทางการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิข นัท ฮันท์ มาประยุกต์ และวิจัยเพื่อหาวิธีการอันแยบคาย (skillful means) ในการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้คนไทยในยุคปัจจุบันเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้จริง โดยอาจหยิบยกปัญหาสำคัญบางประการในสังคมไทย เช่น วัตถุนิยม เป็นตัวตั้งของปัญหา แล้วจึงหาวิธีการตีความที่

เหมาะสมเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งจะช่วยให้สังคมได้หากสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง ทั้งนี้อาจพิจารณาปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้อง เป็นต้นว่า บริบททางสังคม วัฒนธรรม นิสัยของคนไทย ประกอบด้วย

๕.๒.๒ ควรมีการวิจัยในแนวทางที่สามารถทำให้พระพุทธศาสนามีชีวิตชีวา (renew Buddhism) หรือการทำให้พระพุทธศาสนาอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทย มากกว่าที่จะเป็นเพียงประเพณี (tradition) คนไทยกับพระพุทธศาสนาไม่ควรจะเชื่อมโยงกันด้วยประเพณีเพียงอย่างเดียว เพราะนั่นเป็นสิ่งสัมพัทธ์ แต่ควรเข้าใจพระพุทธศาสนาด้วยจิตวิจักษณ์คือประสบการณ์ตรงทางจิต ซึ่งเป็นคุณค่าเชิงปรมาตมที่สูงยิ่งของพระพุทธศาสนา ปัจจุบัน แม้จะมีความพยายามอย่างมากที่จะให้ผู้คนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนามากขึ้น เช่น โครงการวัดในห้าง แต่ความพยายามที่เป็นเพียงรูปแบบภายนอกมักจะไม่มียั่งยืน ควรมีการศึกษาถึงความคิด วิถีชีวิตคนไทยในปัจจุบัน และรูปแบบ (model) ที่เหมาะสมในการนำพระพุทธศาสนาอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนอย่างแท้จริง

๕.๒.๓ ควรมีการทำวิจัยเปรียบเทียบแนวคิดการตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ของ ดิฆ นัท อันห์ และพุทธทาสภิกขุ สังเกตได้ว่าการตีความที่คล้ายคลึงกันมากประการหนึ่งของทั้งสองท่านคือการตีความนิพพาน “ที่นี่-เดี๋ยวนี้” ซึ่งน่าจะมีการวิเคราะห์ถึงความเหมือนและความต่าง ทั้งในแง่ของแนวคิดและคัมภีร์ที่เป็นส่วนรับเข้า กลยุทธ์การตีความ แนวทางการตีความเถรทักกับมหายาน รวมทั้งประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการตีความของท่านทั้งสอง เพื่อให้การศึกษาคติความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ขยายวงกว้างต่อไป

๕.๒.๔ ควรมีการทำวิจัยในด้านการพัฒนาบุคลากรทางพระพุทธศาสนา คือ พระภิกษุสงฆ์ ในปัจจุบันการศึกษาคณะสงฆ์เป็นไปในแนวทางอนุรักษ์มาก ซึ่งผลที่เราเห็นคือจุดอ่อนในเรื่องการของสื่อความและการประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง การพัฒนาบุคลากรนั้นส่วนหนึ่งคือการพัฒนาหลักสูตรตามแนวทางของโลกยุคใหม่ หรือเครื่องมือใหม่ ๆ ที่เป็นการเปิดกว้างทัศนะ เช่น พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วยแนวคิดหลังนวยุค (Postmodernism) พระพุทธศาสนาที่สามารถประยุกต์กับศาสตร์แขนงอื่น ๆ อย่างไรก็ดี พระสงฆ์ไม่ควรหันมาสนใจศึกษาแต่เพียงศาสตร์สมัยใหม่แล้วทิ้งจุดยืนในการศึกษาหลักธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา แต่ควรตระหนักว่า ศาสตร์สมัยใหม่เป็นเพียงเครื่องมือในการนำเสนอและประยุกต์พระพุทธศาสนาเพื่อให้เหมาะสมแก่ยุคสมัยและบริบทของสังคม พระพุทธศาสนาในประเทศไทยเป็นมรดกอันล้ำค่าที่เรามีอยู่แล้ว หากได้มีการจัดการศึกษาและพัฒนาอย่างเหมาะสม บุคลากรทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยย่อมมีศักยภาพสูงขึ้น และสามารถเป็นผู้นำทางจิตใจแก่ผู้คนที่ท่ามกลางความสับสนแห่งยุคสมัยปัจจุบันได้.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเตปีฎก ๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุต ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา-

หมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กิริติ บุญเจือ. ชุตปรัชญาและศาสนาเซนดัจจอนัน. ศาสนาอรรถปริวรรตของมนุษยชาติ (ช่วงพหุ

นิยม). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเซนดัจจอนัน, ๒๕๔๖.

_____. ชุตปรัชญาและศาสนาเซนดัจจอนัน เล่มต้น เริ่มรู้จักปรัชญา. กรุงเทพมหานคร :

มหาวิทยาลัยเซนดัจจอนัน, ๒๕๔๕.

ดิช นัท อันห์ เขียน. รสนา โตสิตระกูล และสันติสุข โสภณสิริ แปล. กือเมฆสีขาว ทางก้าวเก่าแก่

เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๕.

_____. เขียน. รสนา โตสิตระกูล และสันติสุข โสภณสิริ แปล. กือเมฆสีขาว ทางก้าวเก่าแก่ เล่ม

๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๕.

_____. ปาฏิหาริย์แห่งการตื่นอยู่เสมอ. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมล- คีม

ทอง, ๒๕๓๑.

ดิช นัท อันท์ เขียน . แผ่นดินหอม บันทึกส่วนตัวของ ดิช นัท อันท์ (ปี ค.ศ. ๑๙๖๒-๑๙๖๖). นุชจริย
ชลคุป แปล. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๕.

เขียน. สดใส ขันดีรพงษ์ แปล. เพชรตัดทำลายมายา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร
: ศยาม, ๒๕๔๔.

. พุทธศาสนาในอนาคต. แปลโดย พงนา จันทรสันติ และชาณูณรงค์ เมฆินทรางกูร.
กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๐.

. เมตตาภาวนาคำสอนว่าด้วยรัก. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมล-
คีมทอง, ๒๕๔๓.

เขียน. ธีรเดช อุทัยวิทยารัตน์ แปล. สานติในเรือนใจ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๕.

เขียน. ไกรวรรณ สีดาฟอง แปล. อาศรมกลางเมฆ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีม
ทอง, ๒๕๔๔.

ประยูทธ์ หลงสมบุญ. พจนานุกรมบาลี-ไทย (๑๕๔๕๑ คำ). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว, ๒๕๑๕.

พระเทพเวที (ประยูทธ์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๕.
กรุงเทพมหานคร : บริษัท ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๒.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, ปธ. ๘, ราชบัณฑิต). ศัพท์วิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ประยูทธ์ ปยุตโต). พระพุทธศาสนาในเอเชีย. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา,
๒๕๔๐.

. พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระมหากัจจายนเถระ. เนติปกรณ์. พระธัมมานันทมหาเถระ ตรวจชำระ. พระคันธสารากิจวงศ์
แปลและอธิบาย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๐.

พระมหาสมชัย กุสลจิตโต. พระพุทธศาสนานิกายสรวาทสตีวาท. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระมหาสมปอง มุทิโต. คัมภีร์อภิธานวรรณนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์
พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗.

พระราชวรมนี (ประยูทธ ปยุตโต). บทบาทพระบรมครู. กรุงเทพมหานคร : จรูญการพิมพ์, ๒๕๓๐.

พระอัครคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และจำลอง สารพัดนึก. พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา.
พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๖.

โยสไตน์ กอร์เดอร์ เขียน. สายพิน สุปุทธมงคล แปล. โลกของโซฟี. พิมพ์ครั้งที่ ๔.
กรุงเทพมหานคร : คบไฟ, ๒๕๔๒.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. วิสุทธิมคฺคปกรณ (ทศตภาค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน,
๒๕๓๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔.
กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๘.

เสถียร โพธิ์นันทะ. ปรัชญามหายาน. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สุจิต บุญบงการ. “สหรัฐอเมริกากับประเทศร่วมค่าย”, เอกสารการสอนชุดวิชา มหาอำนาจกับ
การเมืองโลก. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,
๒๕๔๘.

แสง จันทรงาม. ศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔.

เสถียร โพธิ์นันทะ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บรรณา-การ,
๒๕๒๒.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. พระพุทธศาสนามหายาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

(๒) วิทยานิพนธ์

ชาณูรงค์ บุญหนุน. “ทฤษฎีความจริงในพุทธปรัชญาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎี
บัณฑิต. ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๐.

นวัชัย เกียรติก่อเกื้อ. “การประเมินการตีความตัวบทตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท”.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๔.

ปรุดม บัญศรีตัน. “รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
ดุฎฐิบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๐.

สุนัย เศรษฐบุญสร้าง. “การประยุกต์แนวความคิดเรื่องเกมภาษาของวิตเกินสไตน์ในการอธิบายเรื่อง
ของความหมายในภาษาศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีภาษาของสำนักสันติอโศก”
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. ๒๕๒๕.

(๓) เอกสารประกอบการสอนที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

กิริติ บุญเจือ. ทฤษฎีการตีความทางศาสนาและปรัชญา. เอกสารอัดสำเนาเพื่อให้เป็นคู่มือของ
นักศึกษาปริญญาเอกของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และนักศึกษา
ปริญญาโทและเอกของมหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น. มปป. มปป.

๒. ภาษาอังกฤษ

I. Books

Ch'an, Kenneth K.S. **Buddhism in China**. 2nd ed. New Jersey : Princeton University Press, 1973.

Davids, T.W. Rhys and Stede, William. **Pali-English Dictionary**. 2nd. London : Pali Text Society,
1989.

Grondin, Jean. **Introduction to Philosophical Hermeneutics**. New Haven : Yale University,
1994.

Harre, Rom. **One Thousand Years of Philosophy : from Ramanuja to Wittgenstein**.
Massachusetts and Oxford : Blackwell Publishers, 2000.

Hick, John. **Problems of Religious Pluralism**. Hong Kong : Macmillian Press, 1985.

- Horner, I.B., trans. **The Collection of the Middle Length Sayings (Majjhima-Nikaya) Vol.I : The First Fifty Discourses (Mulapannasa)**. Oxford : The Pali Text Society, 1995.
- Hurvitz, Leon, trans. **Scripture of the Lotus Blossom of the Fine Dharma**, New York : Columbia University Press, 1976.
- Jasper, David. **A Short Introduction to Hermeneutics**. London : Westminster John Knox Press, 2004.
- Jones, Ken. **Buddhism and Social Action**. Kandy: The Wheel Publication, 1981.
- Lopez, Donald. **Buddhist Hermeneutics**. Honolulu : University of Hawaii, 1988.
- Kalupahana, David J. **Buddhist Philosophy : A Historical Analysis**. Honolulu : University of Hawaii Press, 1976.
- Keown, Damien. **A Dictionary of Buddhism**. New York: Oxford University Press, 2003.
- Kochumutton, Thomas A. **A Buddhist Doctrine of Experience**. 2nd ed. Delhi : Motilal Banarsidass, 1989.
- Kolenda, Konstantin. **Philosophy's Journey : A Historical Introduction**. Massachusetts : Addison-Wesley Publishing Company, 1974.
- Mueller-Vollmer, Kurt (ed.). **The Hermeneutics Reader**. Oxford : Basil Blackwell, 1985.
- Nanamoli, Bhikkhu trans. Phra Khantipalo edited. **A Treasury of the Buddha's Discourses from the Majjhima-nikaya (Middle Collection) Vol.III**. Bangkok : Mahamakut Rajavidyalaya Press, n.d.
- Nanamoli, Bhikkhu and Bodhi, Bhikkhu trans. **The Middle Length Discourses of the Buddha**. Kandy : Buddhist Publication Society, 1995.
- Nhat Hanh, Thich. **A Lifetime of Peace**. New York : Marlow & Company, 2003.
- _____. **Buddha Mind, Buddha Body**. Berkeley : Parallax Press, 2007.
- _____. **Call Me by My True Names**. California : Parallax Press, 1999.
- _____. **Calming the Fearful Mind**. Berkeley : Parallax Press, 2005.

- Nhat Hanh, Thich. **For a Future to be Possible : Commentaries on the Five Mindfulness Trainings**. Berkeley : Parallax Press, 1993.
- _____. **Freedom Wherever We Go**. Berkeley : Parallax Press, 2004.
- _____. **Going Home : Jesus and Buddha as Brothers**. New York : Penguin Group, 1999.
- _____. **Living Buddha, Living Christ**. New York : Riverhead Book, 1995.
- _____. **No Death, No Fear**. New York : Riverhead Books, 2002.
- _____. **Opening the Heart of the Cosmos : Insights on the Lotus Sutra**. Berkeley : Parallax Press, 2003.
- _____. **Our Appointment with Life**. Berkeley : Parallax Press, 1990.
- _____. **Stepping into Freedom**. Berkeley : Parallax Press, 1997.
- _____. **The Diamond that Cuts through Illusion**. Berkeley : Parallax Press, 1992.
- _____. **The Heart of the Buddha Teaching**. New York : Broadway Books, 1999.
- _____. **The Heart of Understanding : Commentaries on the Prajnaparamita Heart Sutra**. Berkeley : Parallax Press, 1988.
- _____. **Thundering Silence**. Berkeley : Parallax Press, 1993.
- _____. **Transformation and Healing : Sutra on the Four Establishment of Mindfulness**. Berkeley : Parallax Press, 2006.
- _____. **Transformation at the Base**. California : Parallax Press, 2001.
- _____. **Zen Keys**. revised ed. New York : Doubleday, 1995.
- _____ and Berrigan, Daniel. **The Raft Is Not the Shore**. New York : Orbis Books, 2001.
- _____ and the Monks and Nuns of Plum Village. **Plum Village Chanting and Recitation Book**. Berkeley : Parallax Press, 2000.
- Queen, Christopher S. and King, Sally B., (ed.). **Engaged Buddhism in the West : Buddhist Liberation Movement in Asia**. Albany : State University of New York Press, 1996.

Rahula, Walpola. **Zen and the Taming of the Bull : Towards the Definition of Buddhism Thought**. London: Gordon Fraser, 1978.

Ricoeur, Paul. **From Text to Action : Essays in Hermeneutics, II**. London : The Alhlon Press, 1991.

Robinson, Richard, Johnson, Willard L and Thanissaro Bhikku. **Buddhist Religion : A Historical Introduction**. 4th ed. California : Wadsworth Publishing, 1996.

Rowe, William L. **Philosophy of Religion**. 2nd ed. California : Wadsworth Publishing, 1993.

Soothill, William E. and Hodous, Lewis. **A Dictionary of Chinese Buddhist Terms**. 5th. Delhi : Motilal Banarsidass, 1997.

Soukhanov, Anne H. (executive ed.). **The American Heritage Dictionary of The English Language**. 3rd ed. Boston & New York : Houghton Mifflin, 1996.

Stiver, Dan R. **The Philosophy of Religious Language: Sign, Symbol, and Story**. Oxford : Blackwell, 1996.

Thien-An, Thich. **Buddhism and Zen in Vietnam**. Tokyo : Charles E. Tuttle, 1975.

Thiselton, Anthony C. **New Horizons in Hermeneutics**. Michigan : Zondervan Publishing House, 1992.

II. Articles

Berrigan, Daniel and Nhat Hanh, Thich, “Religion in the World from The Ralf is not the Shore” in **A Lifetime of Peace**, (New York : Marlow&Company, 2003),

Bond, George D., “A.T. Ariyatne and the Sarvodaya Shramadana Movement,” **Engaged Budddhism: Buddhist Liberation Movements in Asia**, Queen, Christopher S. (ed.), New York: State University of New York Press, 1996.

Gombrich, Richard. **Theravada Buddhism : A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo**. London and New York: Routledge & Kegan Paul, 1988.

Henry, Phil, **The Sociological Implications for Contemporary Buddhism in the United Kingdom : Socially Engaged Buddhism, a Case Study** “Journal of Buddhist Ethics” Volume 13, 2006.

Laity, Annabel, “The Heart of Practice”, **Thich Nhat Hanh : Essential Writings**, New York : Orbis Books, 2001.

Nhat Hanh, Thich. “A Call for a Collective Awakening : Speech to UNESCO in Paris, October 7, 2006”. **The Mindfulness Bell**. issue no. 44 – Winter/Spring 2007.

Nhat Hanh, Thich. “Teaching Peace”. **The Mindfulness Bell**. issue no. 44 - Winter/Spring 2007.

Nhat Hanh, Thich, “The Five Mindfulness Trainings”, **Thich Nhat Hanh : Essential Writings**. New York : Orbis Books, 2001.

Smith, Bardwell L. “Sinhalese Buddhism and the Dilemmas of Reinterpretation” **The Two Wheels of Dhamma : Essays on the Theravada Tradition in India and Ceylon**, ed. by Smith. Pennsylvania: American Academy of Religion, 1972.

The editors of Tricycle. “Interbeing : An Interview with Thich Nhat Hanh”. **A Lifetime of Peace**, New York : Marlow & Company, 2003.

III. World Wide Web (www)

www.accesstoinight.org/tipitaka/mn/mn.036x.than.html.

www.plumvillage.org “The Full Statement UCLA Mindfulness and Psychotherapy Conference, October 5, 2007”

www.plumvillage.org/HTML/pressrelease/time_already_success.html

www.carfreedays.org

www.Plumvillage.org/HTML/news/solarpanel.html “Offering to the Land Ancestors for the dedication of solar electricity”

ภาคผนวก

ภาคผนวก – ก : การกราบการะพินดิน (Touching the Earth)

การกราบการะพินดินเป็นการกลับไปสู่พื้นแผ่นดิน รากเหง้า บรรพบุรุษ รับรู้ที่เราแต่ละคนมิใช่มนุษย์ผู้โดดเดี่ยว หากแต่มีความเชื่อมโยงต่อเนื่องกับกระแสธารแห่งจิตวิญญาณและเลือดเนื้อของบรรพบุรุษ พวกเราล้วนสืบสายมาจากท่าน และบรรพบุรุษเหล่านั้นยังอยู่กับเรา และสืบสายต่อไปยังลูกหลานอีกด้วย การสัมผัสพื้นดินช่วยให้เราสามารถปลดปล่อยความคิดที่แบ่งแยกตัวเราออกจากสรรพสิ่ง และเพื่อย้ำเตือนว่า เราผู้กราบการะพินเป็นส่วนหนึ่งของแผ่นดิน และผืนแผ่นดินเป็นส่วนหนึ่งของสรรพชีวิต

ทั้งผู้ค้ำบั และผู้ถูกค้ำบัเป็นสิ่งเดียวกัน
เมื่อฉันได้ตระหนักรู้ถึงสิ่งนี้
ก็เกิดความรู้สึกมหัศจรรย์ในภาวะอิงอาศัยกัน
การได้มายืนพนมมือ ณ ที่นี้
ก็เหมือนได้รับการโอบอุ้มเอาไว้
ด้วยร่างแหเมฆของพระอินทร์
ที่ซึ่งพระพุทธรเจ้าทั้งหลายได้ปรากฏขึ้นทุกทิศทาง
ฉันเองก็ปรากฏร่างขึ้นนับไม่ถ้วน
แต่ละร่างยื่นค้อมหน้าพระพุทธรเจ้าแต่ละองค์

เมื่อสัมผัสผืนดิน เราจะรู้สึกถึงความอบอุ่นถ่อมตนและความเรียบง่ายของเด็กน้อยที่อยู่ภายในใจเรา ให้หายใจเข้า เพื่อน้อมนำความแข็งแกร่งและมั่นคงของผืนดินเข้ามาในใจ ให้หายใจออก โดยนำความทุกข์ อารมณ์โกรธ เกลียด กลัว ไม่รู้จักพอ และโสภะร้ายออกมาด้วย ในการกราบผืนดินนั้น ให้แขนและขาทั้งสอง รวมทั้งหน้าผาก สัมผัสผืนดินอย่างผ่อนคลาย การกราบผืนดินนั้นเป็นการกราบ ๓ หรือ ๕ ครั้ง แต่ละครั้งมีบทภาวนาที่แตกต่างกัน

การกราบการะพินดินจะมีบทภาวนาประกอบเสมอ โดยอาจมีผู้นำการภาวนา หรือผู้กราบอาจอธิษฐานในใจของตนเองก็ได้ ดังจะได้แนะนำเสนอต่อไป บทภาวนาสำหรับการกราบครั้งที่ ๑ ถึง ๕ ผู้วิจัยได้แปลโดยการย่อความจาก *Plum Village Chanting and Recitation*^๒ ซึ่งเป็นหนังสือรวบรวมบทภาวนาและพิธีกรรมทั้งหมดของหมู่บ้านพลัม

^๒ ดิช นัท ฮันท์ เขียน, ธีรเดช อุทัยวิทยารัตน์ แปล, ตานติในเรือนใจ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๐.

บทภาวนาสำหรับการกราบครั้งที่ ๑ กราบคารวะบรรพบุรุษทางสายเลือด

“ด้วยความสำนึกในบุญคุณ ลูกขอกราบคารวะแด่บรรพบุรุษทางสายเลือด ลูกเห็นแม่และพ่อ เลือดเนื้อของท่านได้ไหลเวียนทุกเส้นเลือด ทุกเซลล์ในร่างกายของลูก เมื่อเห็นแม่และพ่อ ลูกเห็นปู่ย่าตายาย เห็นความคาดหวัง ภูมิปัญญาที่ได้ถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่นของบรรพบุรุษ ในตัวลูก มีชีวิต เลือดเนื้อ ประสบการณ์ ภูมิปัญญา ความสุข ความทุกข์ของบรรพบุรุษทุกคน ความทุกข์และองค์ประกอบเอื้อทุกข์ที่ควรเปลี่ยนแปลง ลูกกำลังฝึกปฏิบัติเพื่อการเปลี่ยนแปลงนั้น ลูกเปิดหัวใจ เลือดเนื้อ กระดูกเพื่อรับพลังงานของการตระหนักรู้ ความรัก และประสบการณ์ที่ได้ส่งต่อมายังลูกโดยบรรพบุรุษทั้งหลาย ลูกเห็นรากของลูกในพ่อ แม่ ปู่ย่าตายาย และบรรพบุรุษทุกคน ลูกรู้ว่าลูกเป็นเพียงการสืบทอดของสายธารแห่งบรรพบุรุษ โปรดช่วยเกื้อหนุน ปกป้อง และส่งพลังงานให้ลูกด้วย ลูกทราบว่า ไม่ว่าลูกหลานจะไปอยู่ที่ใดก็ตาม บรรพบุรุษย่อมไปอยู่ที่นั่นด้วย บรรพบุรุษย่อมรักและเกื้อหนุนลูกหลาน แม้ว่าท่านอาจไม่มีความสามารถในการแสดงออกซึ่งความรู้สึก ทั้งนี้เป็นเพราะความยากลำบากในชีวิตที่ท่านต้องเผชิญ ลูกทราบว่าบรรพบุรุษของลูกพยายามสร้างวิถีชีวิตโดยมีฐานของความระลึกในบุญคุณ ความยินดี ความมั่นใจ ความเคารพ และความกรุณา ลูกเองเป็นสายธารการสืบทอดของบรรพบุรุษ ลูกจึงขอกราบคารวะจากส่วนลึกของจิตใจ และขอพลังงานจากบรรพบุรุษจงไหลเนื่องสู่ลูก ขอให้บรรพบุรุษทางสายเลือดของลูกโปรดเกื้อหนุน ปกป้อง และให้ความเข้มแข็งแก่ลูกด้วยเถิด”

บทภาวนาสำหรับการกราบครั้งที่ ๒ กราบคารวะบรรพบุรุษทางจิตวิญญาณ

“ด้วยความสำนึกในบุญคุณ ลูกขอกราบคารวะแด่บรรพบุรุษทางจิตวิญญาณ ลูกเห็น ครูบาอาจารย์ผู้ได้ให้แนวทางแห่งความรักและความเข้าใจ สอนการหายใจ การยิ้ม การให้อภัย และการดำรงอยู่ในปัจจุบันขณะ ลูกเห็นครูบาอาจารย์ของครูบาอาจารย์ในรุ่นก่อน ๆ ย้อนกลับไปถึงผู้ที่เป็นบรรพบุรุษทางจิตวิญญาณเมื่อหลายพันปีก่อน ลูกเห็นพระพุทธเจ้า เห็นพระเยซูคริสต์ เห็นพระผู้สั่งสอนธรรม ท่านเหล่านี้ล้วนเป็นบรรพบุรุษทางจิตวิญญาณ ลูกทราบว่าพลังงานบรรพบุรุษทางจิตวิญญาณทุกรุ่นได้ถ่ายทอดสู่ลูก และได้สร้างความสงบสุข ยินดี ความเข้าใจ และความเมตตา กรุณาแก่ลูก ลูกทราบว่าพลังงานแห่งบรรพบุรุษทางจิตวิญญาณได้เปลี่ยนแปลงโลกอย่างลึกซึ้ง หากปราศจากพระพุทธเจ้า และบรรพบุรุษทางจิตวิญญาณท่านอื่น ๆ แล้ว ลูกไม่อาจทราบถึงการปฏิบัติเพื่อยังสันติสุขแก่ชีวิตของลูกเอง ครอบครัว และสังคม ลูกต่อของสายธารแห่งบรรพบุรุษ ลูกเปิด

^๒ Thich Nhat Hanh, **Plum Village Chanting and Recitation**, (California : Parallax Press, 2000), pp. 28-32.

หัวใจและร่างกายเพื่อรับพลังงานแห่งความเข้าใจ ความเมตตากรุณา และการปกป้องจากบรรพบุรุษทางจิตวิญญาณ คำสอน และสิ่งของที่ส่งผ่านมาจนถึงลูก ลูกเป็นสายธารแห่งการสืบทอดของบรรพบุรุษ ขอพลังงานอันไม่มีที่สิ้นสุด ความสงบ ความมั่นคง ความเข้าใจ และความรักของบรรพบุรุษจงไหลเนื่องสู่ลูก ลูกให้คำปฏิญาณว่าจะปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนแปลงความทุกข์ทั้งของลูกและของโลก และส่งผ่านพลังงานไปยังคนรุ่นต่อไป บรรพบุรุษทางจิตวิญญาณบางท่านอาจเคยประสบความยากลำบากและอาจประสบปัญหาในการถ่ายทอดคำสอน แต่ลูกยินดียอมรับท่านอย่างที่ท่านเป็น”

บทภาวนาสำหรับการกราบครั้งที่ ๓ กราบคารวะบรรพบุรุษผู้ยังความสงบให้บ้านเมือง (ชื่อของบรรพบุรุษย่อมแปรตามบ้านเมือง ในที่นี้กล่าวแก่ชาวตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวอเมริกัน – ผู้วิจัย)

“ด้วยความสำนึกในบุญคุณ ลูกขอกราบคารวะแด่บรรพบุรุษผู้ยังความสงบสุขให้บ้านเมือง ลูกเห็นว่าลูกได้รับการปกป้องและถนอมเลี้ยงโดยแผ่นดินนี้และสรรพชีวิตทั้งปวงที่เคยอยู่ที่นั่นผู้ช่วยเอื้อให้การดำรงชีพของลูกเกิดขึ้นได้ ลูกเห็นจอร์จ วอชิงตัน, โรนัลด์ เรแกน, อับราฮัม ลินคอล์น, โดโรธี เคย์, มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ รวมไปถึงบรรพบุรุษที่ลูกรู้จักและไม่รู้จัก ด้วยความสามารถ อดทน และความรัก ลูกเห็นทุกท่านที่ทำให้ประเทศนี้เป็นที่ปลอดภัยสำหรับประชาชนทุกเชื้อชาติและสีผิว ท่านได้ทำงานหนัก สร้างโรงเรียน โรงพยาบาล สะพาน ถนน ปกป้องสิทธิมนุษยชน พัฒนาวิทยาการเทคโนโลยีต่อสู้เพื่อเสรีภาพและความยุติธรรม ลูกเห็นตัวเองกราบคารวะบรรพบุรุษอินเดียพื้นเมืองผู้เคยอยู่อาศัยในแผ่นดินนี้ก่อนลูกเป็นเวลานาน พวกท่านทราบถึงการดำรงชีวิตด้วยสันติสุขกับธรรมชาติ ปกป้องขุนเขา ป่าไม้ สรรพสัตว์ พืชผัก และแร่ธาตุในแผ่นดิน ลูกสัมผัสได้ถึงพลังงานแห่งแผ่นดินที่ได้ไหลเนื่องสู่ร่างกายและวิญญาณของลูก เกื้อหนุนและยอมรับลูก ลูกขอปฏิญาณว่าจะบ่มเพาะและรักษาพลังงานนี้และส่งต่อไปยังลูกหลาน ลูกปฏิญาณที่จะมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงความรุนแรง ความเกลียดชังซึ่งนอนเนื่องอยู่ในสำนึกของสังคมนี้ เพื่อคนรุ่นต่อไปจะได้มีความปลอดภัย ความสุข และสันติมากขึ้น ขอให้แผ่นดินนี้จึงปกป้องและเกื้อหนุนลูกด้วยเถิด”

บทภาวนาสำหรับการกราบครั้งที่ ๔ กราบคารวะบุคคลที่เรารัก

“ด้วยความสำนึกในบุญคุณและความกรุณา ลูกขอกราบคารวะและส่งพลังงานไปยังบุคคลที่ลูกรัก พลังงานทั้งหมดที่ลูกได้รับจงส่งไปยังพ่อ แม่ และทุกคนที่ลูกรัก คนที่มีความทุกข์และกังวลห่วงใยลูก ลูกทราบดีว่าลูกไม่ได้มีสติอย่างเพียงพอในชีวิตประจำวัน ลูกทราบดีว่าคนที่รักลูกมีความยากลำบากในชีวิต เขาเหล่านั้นยังมีความทุกข์เพราะไม่ได้โชคดีเพียงพอที่จะมี

สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาตน ลูกขอส่งพลังงานไปยังแม่ พ่อ พี่น้องชายหญิง คนที่ลูกรัก
สามี ภรรยา ลูกสาว ลูกชาย เพื่อที่ความเจ็บปวดของพวกเขาจะได้บรรเทาลง เพื่อพวกเขาจะยิ้มได้
และรู้สึกยินดีต่อชีวิต ลูกขอให้ทุกคนมีสุขภาพดีและมีความสุข ลูกทราบว่าเมื่อเขามีความสุข ลูกก็
มีความสุขด้วย ลูกจะรู้สึกโกรธเคืองพวกเขาอีกต่อไป ลูกขอสวดภาวนาขอให้บรรพบุรุษทาง
สายเลือดและบรรพบุรุษทางจิตวิญญาณ ช่วยส่งพลังงานของท่านไปยังพวกเขาแต่ละคน เพื่อ
ปกป้องและเกื้อหนุนพวกเขา ลูกทราบว่าลูกไม่อาจแยกตนเองออกมาจากพวกเขาได้ ลูกเป็นหนึ่งใน
เดียวกับคนที่ลูกรัก”

บทภาวนาสำหรับการกราบครั้งที่ ๕ กราบคารวะบุคคลที่ทำให้เราเจ็บปวด

“ลูกเปิดหัวใจและส่งพลังงานแห่งความรักและความเข้าใจไปยังทุกคนที่ทำให้ลูก
เจ็บปวด คนที่ทำลายชีวิตของลูกและทำลายชีวิตของคนที่คุณรัก ตอนนี้ลูกทราบแล้วว่า คนเหล่านี้
ล้วนมีความทุกข์ทรมาน หัวใจของพวกเขาหนักอึ้งด้วยความปวดร้าว ความโกรธแค้น และความ
เกลียดชัง ลูกทราบว่าคนที่มีความทุกข์ยอมทำให้ผู้อื่นที่อยู่รอบข้างมีความทุกข์ไปด้วย ลูกทราบว่า
พวกเขาโชคร้ายนักที่ไม่มีโอกาสได้สัมผัสถึงความห่วงใยและความรัก ชีวิตและสังคมที่พวกเขา
เผชิญล้วนเต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานแสนสาหัส พวกเขาเป็นผู้ถูกระทำ ไม่มีผู้นำทางสู่วิถีชีวิต
แห่งสติ พวกเขาได้สั่งสมมัจฉาที่ผิดต่อชีวิต ต่อลูก และต่อเราทุกคน จึงได้กระทำผิดต่อเราและคนที่
เรารัก ลูกขอภาวนาให้บรรพบุรุษทางสายเลือดและบรรพบุรุษทางจิตวิญญาณจงได้ถ่ายทอด
พลังงานแห่งความรักและการปกป้องแก่บุคคลผู้ทำให้ลูกเจ็บปวด เพื่อหัวใจของพวกเขาจะได้
สัมผัสถึงน้ำหวานแห่งความรักและสดชื่นดุจดอกไม้ ลูกขอภาวนาให้พวกเขาจงแปรเปลี่ยน มี
ความสุขในการดำรงชีวิต เพื่อพวกเขาจะไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นต้องมีความทุกข์ ลูกเห็นความ
เจ็บปวดของพวกเขา และไม่ต้องการเหนี่ยวรั้งความรู้สึกเกลียดชังหรือโกรธแค้นที่ลูกมีต่อพวกเขา
ให้คงอยู่ในใจของลูก ลูกไม่ต้องการให้พวกเขามีความทุกข์ ลูกขอส่งผ่านพลังงานแห่งความรักและ
ความเข้าใจไปยังพวกเขา และขอให้บรรพบุรุษทั้งหลายจงช่วยพวกเขาด้วยเถิด”

ภาคผนวก – ข : สัญญาแห่งสันติภาพ / สนธิสัญญาเพื่อสันติ

เพื่อให้เราจะมีชีวิตยืนยาวและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เพื่อให้เราได้พัฒนาและทำให้ความรักและความเข้าใจของเรายิ่งรากลึกต่อไป เราผู้มีรายนามข้างท้ายนี้ ตั้งสัตย์ปฏิญาณที่จะปฏิบัติตามข้อตกลงดังต่อไปนี้

ฉันผู้ซึ่งมีความโกรธ ยินยอมที่จะ

๑. ละเว้นจากการพูดหรือการกระทำใด ๆ ซึ่งอาจเป็นสาเหตุให้เกิดความเสียหายหรือขยายความโกรธให้มากขึ้นไปอีก

๒. ไม่เก็บกดความโกรธ

๓. เจริญสติตามลมหายใจ และถือเอาตนเองเป็นที่พึ่ง

๔. พูดกับคนที่ทำให้ฉัน โกรธอย่างสงบภายในยี่สิบสี่ชั่วโมง บอกเขาเกี่ยวกับความโกรธและความไม่สบายใจของฉัน ไม่โดยทางวาจา ก็โดยทางจดหมายเพื่อสันติ

๕. ขอให้มีการนัดหมายโดยทางวาจาหรือจดหมายเพื่อสันติ เพื่อที่จะมาทำความเข้าใจกับเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนภายในหนึ่งสัปดาห์ (เช่น เย็นวันศุกร์)

๖. ไม่กล่าวว่า “ฉันไม่โกรธ ไม่เป็นไรหรอก ฉันไม่ได้ทุกข์ทรมานอะไร ไม่เห็นมีอะไรที่น่าจะต้องโกรธ อย่างน้อยมันก็ไม่มากพอที่จะทำให้ฉัน โกรธได้”

๗. เจริญสติตามลมหายใจและมองอย่างลึกซึ้งเข้าไปในชีวิตประจำวันของฉัน ในขณะที่นั่ง นอน ยืน เดิน เพื่อที่จะให้มองเห็นถึง

ก. การปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องหรือเหมาะสมในโอกาสต่าง ๆ

ข. ว่าฉันทำร้ายคนอื่นเพราะนิสัยส่วนตัวของฉันได้อย่างไร

ค. เมล็ดพันธุ์แห่งความโกรธที่เติบโตภายในตัวฉัน เป็นสาเหตุเบื้องต้นของความโกรธของฉันอย่างไร

ง. ความทุกข์ทรมานของอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งรบกวนให้แก่มล็ดพันธุ์แห่งความโกรธของฉัน เป็นสาเหตุของความโกรธได้อย่างไร

จ. อีกฝ่ายหนึ่งจะบรรเทาความไม่สบายใจของเขาหรือเธอได้อย่างไร

ฉ. トラバใดที่อีกฝ่ายหนึ่งยังไม่สบายใจอยู่ ฉันจะไม่สามารถมีความสุขได้อย่างแท้จริงเลย

๘. ขอโทษอีกฝ่ายหนึ่งที่ฉันตระหนักถึงการขาดการฝึกฝนตัวเอง และการขาดสติ
ของฉัน โดยไม่ต้องรอให้ถึงเย็นวันศุกร์

๙. ขอเลื่อนการพบกันในวันศุกร์ออกไป ถ้าฉันไม่รู้สีกสงบพอที่จะพบกับอีกฝ่าย
หนึ่งได้

ฉันผู้ซึ่งทำให้อีกฝ่ายหนึ่งโกรธ ยินยอมที่จะ

๑. เคารพในความรู้สึกของอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่เยาะเย้ยถากถางเขา และใช้เวลาเขานอกว่าเขา
จะสงบลง

๒. ไม่กดดันให้มีการทำความเข้าใจกันในทันทีทันใด

๓. ยอมรับคำขอร้องการนัดหมายของอีกฝ่ายหนึ่ง โดยทางวาจาหรือทางจดหมาย และ
ยืนยันว่าจะไปอยู่ที่นั่น

๔. เจริญสติตามลมหายใจ และกลับมาอยู่กับตัวเอง เพื่อที่จะมองให้เห็นว่า

ก. ฉันมีเมล็ดพันธุ์แห่งความไร้เมตตากรุณาและความโกรธ รวมทั้งนิสัยที่ทำให้อีก
ฝ่ายหนึ่งไม่มีความสุขอย่างไร

ข. ฉันมีความคิดผิด ๆ ว่าการทำให้อีกฝ่ายหนึ่งไม่สบายใจจะช่วยผ่อนคลายความ
ไม่สบายใจของฉันลงได้

ค. การทำให้เขาหรือเธอไม่สบายใจ ก็ทำให้ตัวฉันเองไม่สบายใจไปด้วย

๕. ขอโทษอีกฝ่ายหนึ่งที่ฉันตระหนักถึงการขาดการฝึกฝนตัวเอง และความขาดสติ
ของตัวเอง โดยไม่พยายามที่จะยืนยันในความบริสุทธิ์ของฉัน และโดยไม่รอนจนกระทั่งถึงเย็นวันศุกร์

เราขออธิษฐานว่าจะปฏิบัติตามข้อตกลงนี้อย่างจริงจังที่สุด โดยมีพระพุทธองค์
และสังฆะเป็นประจักษ์พยาน เราขออัญเชิญพระรัตนตรัยให้ช่วยปกป้องคุ้มครองเรา ประทานความ
บริสุทธิ์และความเชื่อมั่นให้แก่เราด้วยเถิด

ลงชื่อ.....

วันที่.....เดือน.....ปี.....

ดิช นัท ฮันท์ เขียน, ธีรเดช อุทัยวิทยารัตน์ แปล, สานติในเรือนใจ, พิมพ์ครั้งที่ ๓,
(กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๖๗-๖๘.

ภาคผนวก ก : พิธีเริ่มต้นใหม่

การเริ่มต้นใหม่ คือการมองอย่างลึกซึ้งและซื่อสัตย์ถึงการกระทำ คำพูด และความคิดในอดีต เพื่อสร้างสรรค์การเริ่มต้นอย่างสดใหม่ของเรา และระหว่างเรากับผู้อื่น ที่หมู่บ้านพลัมจะมีพิธีเริ่มต้นใหม่ทุกสองสัปดาห์ และสำหรับส่วนตัว เราสามารถทำให้บ่อยเท่าที่ต้องการ

เราฝึกเริ่มต้นใหม่เพื่อที่จะทำความกระฉ่างแจ้งแห่งจิตและรักษาการฝึกของเราให้เข้มข้นขึ้นเบิกบาน เมื่อเริ่มมีปัญหาเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ของผู้ร่วมปฏิบัติ เมื่อหนึ่งในพวกเรารู้สึกขุ่นเคืองหรือเจ็บปวด เราจะทราบว่ถึงเวลาแล้วที่เราจะเริ่มต้นใหม่โดยปฏิบัติตามรายละเอียดสี่ขั้นตอนของกระบวนการเริ่มต้นใหม่ เมื่อมีผู้ใดผู้หนึ่งพูดในเวลานั้น จะไม่มีการขัดจังหวะ ผู้เข้าร่วมปฏิบัติท่านอื่นก็จะฝึกฟ้งอย่างลึกซึ้งและเฝ้าติดตามลมหายใจของตนเอง

๑. รดน้ำเมล็ดพันธุ์แห่งดอกไม้ นี่คือโอกาสที่จะบอกเล่าสิ่งที่เรารื่นชมในผู้อื่น เราอาจจะพูดถึงเหตุการณ์อันเฉพาะเจาะจงที่ผู้อื่นได้เคยกล่าวหรือทำบางสิ่งบางอย่างที่ทำให้เราพอใจ นี่เป็นโอกาสให้ดวงตะวันฉายลงบนเมล็ดพันธุ์แห่งพลังกำลังของผู้นั้น เสริมสร้างสังฆะ และให้กำลังใจเธอหรือเขาสำหรับความเจริญงอกงาม

๒. บอกเล่าความทุกข์โศกเสียใจ เราอาจจะพูดถึงการกระทำ คำพูด หรือความคิดของเราที่ยังไม่มีโอกาสกล่าวขอโทษ

๓. แสดงความเจ็บปวด เราอาจร่วมแบ่งปันถึงความรู้สึกเจ็บปวดจากการปฏิสัมพันธ์กับผู้ปฏิบัติท่านอื่น เนื่องจากการกระทำ คำพูด และความคิดของเธอหรือเขา (การที่เราจะแสดงความเจ็บปวด เราควรเริ่มด้วยการรดน้ำเมล็ดพันธุ์แห่งดอกไม้เสียก่อน โดยบอกเล่าด้านดีของเขาสองอย่าง ซึ่งเราสังเกตเห็นอย่างชัดตรง)

๔. บอกเล่าความทุกข์ที่ยาวนานและขอความช่วยเหลือ ในอดีต เราแต่ละคนต่างก็มีช่วงเวลาที่ยุ่งยากและเจ็บปวดซึ่งได้มีผลมาสู่ปัจจุบัน เมื่อเราบอกเล่าเรื่องนี้ เพื่อนจะเข้าใจเราได้ดีมากขึ้นและให้ความช่วยเหลือตามที่เรต้องการอย่างแท้จริง

การฝึกเริ่มต้นใหม่นี้ช่วยให้เราพัฒนาคำพูดอันเมตตาและพัฒนาการรับฟังด้วยความกรุณา การเริ่มต้นใหม่เป็นการฝึกเพื่อตระหนักรู้และชื่นชมองค์ประกอบด้านบวกภายในสังฆะของเรา ตัวอย่างเช่น เราอาจจะสังเกตเห็นเพื่อนร่วมห้องของเรานั้นใจกว้างในการร่วมแบ่งปันบอกเล่าเรื่องส่วนตัว และเพื่อนอีกคนก็ดูแลทะนุถนอมบ่มเพาะเมล็ดพันธุ์นี้อย่างดี การตระหนักถึงด้านดีของผู้อื่นทำให้เรามองเห็นด้านดีของเราเช่นเดียวกัน

พร้อมด้วยด้านดีเหล่านี้ เราแต่ละคนก็มีด้านที่อ่อนแอด้วย เช่น การพูดถึงความโกรธ หรือความรับรู้ผิด ๆ ของเรา เมื่อเราฝึก “รดน้ำเม็ล็ดพันธุ์ดอกไม้” เราช่วยพัฒนาส่วนดีของกันและกัน และในขณะเดียวกัน เราก็ช่วยผ่อนเบาความทุกข์ของอีกฝ่ายหนึ่งเหมือนกัน เช่น เมื่อเรา “รดน้ำเม็ล็ดพันธุ์แห่งดอกไม้” ในสวนด้วยความรักและความเมตตากรุณา เราได้บรรเทาเม็ล็ดพันธุ์แห่งความโกรธ ความอิจฉาริษยา และความรู้ผิด ๆ ให้เบาบางลงไปด้วย

เราสามารถฝึกเริ่มต้นใหม่ได้ทุกวัน ด้วยการแสดงออกถึงความชื่นชมของเราต่อผู้ร่วมปฏิบัติท่านอื่น และขอโทษทันทีที่เราทำหรือพูดบางสิ่งบางอย่างที่ทำให้เขาเจ็บปวด เราควรที่จะบอกกล่าวต่อผู้อื่นอย่างสุภาพในยามที่เราารู้สึกเจ็บปวดด้วยเช่นกัน เราควรที่จะให้คนอื่นรู้ว่าสุภาพและความสุขของสังฆะทั้งหมดนั้นขึ้นอยู่กับความปรองดองสมานฉันท์ ความสุขสงบสันติ และความเบิกบานของทุก ๆ คนในสังฆะ.

(จาก “ภาวนาด้วยหัวใจ” (Practice from the Heart) คู่มืองานภาวนาตามแนวทางหมู่บ้านพลัม พ.ศ. ๒๕๕๐)

ภาคผนวก — ง

อโหระตุด : วันคิน^๑

รตุต ศัพท์ที่ใช้ในภัทเทกรัตต ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา หมายถึง รตุติ
ราตรี คือเวลากลางคืน ทั้งหมด ไม่มีใช้ในความหมายว่า ความยินดี ดังข้อความต่อไปนี้

“อดีค นานวากเมขุย	นปปฏิกังเข อนาคค
ยทติค ปหีน ค	อปคตคณจ อนาคค
“ปัจจุปปนณจ โย ธมม	ตตถ ตตถ วิปสฺสติ
อสหิร อสกุปป	ค วิทวา มนุพฺพหเย
“อชฺเชว กิจฺจมาตปปี	โก ชลญา มรณ สุเว
น หิ โน สงฺคร เตน	มหาเสนเนน มจฺจนา
“เอว วิหาริ อาตาปี	อโหระตุดมตฺนุทิต
ค เว ภัทเทกรตุโตติ	สนฺโต อาจิกฺขเต มุนิ” ^๔

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึงสิ่งใดล่วงไปแล้ว
สิ่งนั้นก็เป็นอย่างนั้นไปแล้ว และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึงสิ่งนั้นก็เป็นอย่างนั้นยังไม่มาถึง

ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน ไม่มัวนอนแ้ง ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ

บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วินาทีเดียว

ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้ เพราะความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีแสนา
มากนั้น ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย

พระมุนิผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน
ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแล้ว ‘ผู้มีราตรีเดียวเจริญ

โย ธีโร ธิติสมฺปนฺโน	ณายี ฌานโร โสทา.
อโหระตุด อนุยุณฺห	ชีวิโต อนิกามย ^๕ .

(พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

^๑ ภาคผนวกนี้ได้รับความกรุณาค้นคว้าให้โดยอาจารย์รังษิ สุทนต์. ผู้วิจัยขอขอบคุณอาจารย์รังษิเป็น
อย่างสูงมา ณ ที่นี้.

^๔ ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๗๒/๒๔๑.

^๕ ศ.ส. (บาลี) ๑๕/๑๕๕/๑๔๗.

นักปราชญ์ผู้ใดสมบูรณ์ด้วยปัญญา มีปกติเพ่งพินิจ ยินดีในฉันททุกเมื่อ
พากเพียรอยู่ตลอดวันและคืน ไม่เสียดายชีวิต

मारो पापिमा येन भक्ता तेनुपसृग्मि ... भक्तवृत्तं काव्ये अचुनभाति

“นาจจยุนติ อโหระตดา ชีวิต์ นูปรุชมติ
อายุ อนุปริยายติ มจจันนั เนมีว รลกุพพุน”ติ.
“อจจยุนติ อโหระตดา ชีวิต์ อูปรุชมติ
อายุ จิยติ มจจันนั กุนนทีนัว โอทกน”ติ.”^๖

มารผู้มีบาปเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ... กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า
วันคืนไม่ล่วงไป ชีวิตไม่ดับไป อายุหมุนตามสัตว์ทั้งหลายคจกกล้อมหมุนตาม
ทวารถ ฉะนั้น

(พระผู้มีพระภาคตรัสกับมารด้วยพระคาถาว่า)

วันคืนล่วงไป ชีวิตดับไป อายุของสัตว์ทั้งหลายสิ้นไปเหมือนน้ำในแม่น้ำ
น้อยสิ้นไป ฉะนั้น

ภิกขุ ชาคริย์ อนุยตุโต โหติ? ... รตติยา ปฐมัม ยามัม จงกเมน นิสชชาย อวเรณียะหิ ธม
เมหิ จิตตัม ปริโสเธติ; รตติยา มชฌิมัม ยามัม ทกขิณเณ ปสฺสเสน สิทฺเธยฺยัม กปเปติ, ปาเท ปาถัม อจ
จาธาย, สโต สมุปชาโน อฏฺฐาณสณฺณมฺ มนสิ กริตฺวา; รตติยา ปจฺฉิมัม ยามัม ปจฺจุฏฺฐาย จงกเมน
นิสชชาย อวเรณียะหิ ธมเมหิ จิตตัม ปริโสเธติ.

“สึเล ปติฏฺฐิตो ภิกขุ อินฺทริเยสุ จ สํวูโต
โกชนมฺหิ จ มตฺตณฺณ
“เอวํ วิหารี อาตาปี อโหระตมตฺตนาทิโต
ภาวยํ กุสฺสํ ธมฺมัม โยคกฺขเมสฺส ปตฺติยา.
“อปฺปมาทโร ติ ภิกขุ ปมาเท ภยทสฺสสิ วา.
อภพฺโป ปรีหานาย นิพฺพานสฺสเว สนฺติเก”ติ.”^๗

ภิกษุตั้งอยู่ในศีล สํรวมอินทรีย์ รู้จักประมาณในการบริโภค ประกอบความเพียร
เครื่องตื่นอยู่เนื่อง ๆ มีความเพียรอยู่อย่างนี้ ไม่เกียจคร้านตลอดคืนและวัน ชื่อว่าบำเพ็ญกุศลธรรม

^๖ ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๔๖/๑๓๑.

^๗ อ.จ.ศก. (บาลี) ๒๑/๓๓/๔๕.

เพื่อบรรลุนิติภาวะอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ ภิกษุผู้ยินดีในความไม่ประมาท หรือมีปกติเห็นภัย
ในความประมาท ไม่อาจเสื่อม ชื่อว่าอยู่ใกล้นิพพานแน่แท้

วุดตฺตฺยเหตุ ภาควา ...

“นคฺคณฺโณ เอกธมฺโมปิ

เยเนวํ นิวุตา ปชา.

สํสรนฺติ อโหฺรตฺตํ

ยถา โมเหเน อาวุตา.

“เย จ โมหํ ปหนฺตฺวาน

ตโมขณฺธํ ปทาณฺย.

น เต ปุณํ สํสรนฺติ

เหตุ เตสํ น วิชฺชตี”ติ.^๔

ไม่มีกรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้หมู่สัตว์ ซึ่งถูกปิดบังแล้ว ต้องเล่นไป
ท่องเที่ยวไปตลอดวันและคืน เหมือนถูกโมหะปิดกั้นเลย

ส่วนอริยสาวกทั้งหลาย ละโมหะได้ ทำลายกองแห่งความมืดได้ ย่อมไม่ท่องเที่ยวไปอีก
เพราะท่านเหล่านั้นไม่มีอวิชชาเป็นเหตุ

“อจฺจุยฺนฺติ อโหฺรตฺตา

ชีวิตํ อุปรุชฺชติ;

อายุ จียติ มจฺจานํ

กฺุณฺนํ ทินฺนํ โอทกํ.

“อล ปาปานิ กมฺมานิ

กรํ พาโล น พุชฺชติ;

ปจฺจาสส กญฺจํ โหติ

วิปาโก หิสฺส ปาปโก”ติ.^๕

วันคืนผ่านพ้นไป ชีวิตย่อมดับไป อายุของสัตว์ทั้งหลายย่อมสิ้นไป เหมือนน้ำในแม่น้ำ
น้อยยลสิ้นไป

เมื่อเป็นเช่นนั้น คนพาลถึงทำบาปกรรมอยู่ก็ไม่รู้สึกตัว ภายหลัง เขาได้รับทุกข์แสน
สาหัส เพราะบาปกรรมนั้นมีผลเลวทราม

อจฺจุเยน อโหฺรตฺตํ

ปทุมุตฺตรนามโก.”^๖

เมื่อวันคืนล่วงไป พระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ

ถลํ นาคฺคณฺติ โสฬสนฺติ เอกํ อโหฺรตฺตํ อุปรุชฺชติ อุปรุชฺชติ โสฬสภาคเ กตฺวา
ตโต เอกํ ภาคณฺจํ น อคฺคณฺติ. เอกธมฺมํ โปสฺสสฺส โสฬสียา กลาย ยํ วิปากผลนฺติ อตฺถโก.”^๗ คำว่า **ไม่ถึง**
เสี้ยวที่ ๑๖ มีอธิบายว่า แบ่งบุญในอุบาสถที่บุคคลเข้าอยู่ตลอดวันหนึ่งคืนหนึ่งเป็น ๑๖ ส่วน ส่วน
หนึ่งจากบุญ ๑๖ ส่วนนั้นยังไม่ถึงค่า คือเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งอุบาสถคืนหนึ่ง

^๔ จุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๑๔/๒๔๐.

^๕ จุ.เถร.ทุก. (บาลี) ๒๖/๑๔๕-๑๔๖/๒๕๒.

^๖ จุ.อป. (บาลี) ๓๒/๔๔๕-๔๔๖/๕๔.

^๗ อง.ติ.อ. (บาลี) ๒/๒๒๒.

โส สมาปตตี สมาปชชนโต อโหระตัม ฌาเนสุ จินณวสี อโหสิ.^{๑๒} เขาเข้าสมาบัติ สังสมความชำนาญในฌานทั้งวันและคืน

อโมฆํ ทิวสํ กยิรา ...ติ ... สกลํ อโหระตํ ปวตติเตน วิปัสสนามนสิการเณ อโมฆํ อวณฺณํ ทิวสํ เกรยฺย.^{๑๓} คำว่า พึงกระทำวันที่ไม่มีค่า คือ พึงทำวัน ที่ไม่มีค่า คือเป็นหมัน ด้วยการมนสิการวิปัสสนา ตลอดทั้งวันและคืนทั้งสิ้น

อจฺจเยน อโหระตุนฺติ อโห จ รตฺติ จ อโหระตํ, พหุณํ สํวจฺจเรณํ อติกฺกเมนาติ อตฺโต.^{๑๔}

คำว่า โดยล่วงไปแห่งวันและคืน มีอธิบายว่า วันด้วยคืนด้วย ชื่อว่า วันและคืน ได้แก่ โดยล่วงไปหลายปี

อพฺโพจฺจินฺนํ กริตฺวานาติ อารมฺภโต ปฏฺฐาย ยาว อายุปริโยสํสา อโหระตํ อวิจฺจินฺนํ กตฺวา.^{๑๕} คำว่า กระทำไม่ขาด คือ กระทำไม่ขาด ตลอดวันและคืน ตั้งแต่เริ่มจนสิ้นอายุ

อดีตเต โพธิสตุโต อาชีวกปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ปวีตฺโต อโหสิ เอกวิหารี. หิมปาดสมเย รตฺตี วณฺณชฺชา นิภฺขมิตฺวา อพฺโกลาเส วิหริตฺวา สุริเย อุกฺกเต วณฺณชํ ปวีตฺติ. โส ยถา รตฺตี อพฺโกลาเส หิโมทเกณฺ ดินฺโต, ตเถว ทิวา วณฺณชฺชาโต ปคฺฆรณฺเตหิ อุกฺกพินฺทุหิ เตมยิ. เอวํ อโหระตํ สิตฺทุกฺขํ อนุโกติ.^{๑๖}

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์บวชเป็นอาชีวก ปลีกวิเวกอยู่ผู้เดียว ถูคูที่มีหิมะตก ในเวลากลางคืน ก็ออกจากป่าไปอยู่กลางแจ้ง เมื่ออาทิตย์ขึ้น ก็เข้าป่า พระโพธิสัตว์นั้น ตัวชุ่มไปด้วยน้ำจากหิมะที่ตกลงมาตลอดคืน กลางวัน ก็ตัวชุ่มด้วยหยาดน้ำที่ไหลออกจากแนวป่า ท่านได้รับความทุกข์จากความหนาวเย็น ตลอดวันและคืน

อณฺณุตฺตฺติยา ปน ... ปริหีนฺตาสกฺกาธา อโหระตํ คฺกุพฺพสนฺนิปาตํ กตฺวา มนฺตยฺนฺติ “สมณฺสสฺส โคตมฺสสฺส อุปฺปन्नกาลโต ปฏฺฐาย มยํ หตฺตาสกฺกาธา ชาตา”ติ.^{๑๗} พวกเดียรฉัตรล้อมลากสักการะ รวมกลุ่มประชุมปรึกษากันทั้งวันและคืนว่า ตั้งแต่สมณโคตมเกิดขึ้น พวกเราก็โดนตักลากสักการะ

^{๑๒} พุ.เถร.อ. (บาลี) ๑/๔๖-๔๗.

^{๑๓} พุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๑๓๒-๑๓๓.

^{๑๔} พุ.อป.อ. (บาลี) ๑/๓๓๓.

^{๑๕} พุ.จริยา.อ. (บาลี) ๖๗.

^{๑๖} พุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี) ๒/๒๐๓-๒๐๔.

^{๑๗} พุ.ชา.ทุก.อ. (บาลี) ๓/๑๗๐-๑๗๑.

สกลั อโหระตต์ ฌมมสวณั โหติ.^{๑๘} มีการฟังธรรม ตลอดทั้งวันและคืน
อหญจ รตติ จ อโหระตต์, อโหระตฺตา วา,^{๑๙} วันด้วยคืนด้วย ชื่อว่า วันและคืน หรือชื่อว่าวัน
และคืนทั้งหลาย

ลภฺชิโต กาโล อโหระตฺโต นาม. ... อโห จ รตติ จ อโหระตฺโต, ... ปญฺจทส อโหระตฺตา
ปภฺโจ นาม.^{๒๐} กาลที่ถูกกำหนด ชื่อว่าวันและคืน ... วันด้วยคืนด้วย ชื่อว่าวันและคืน ... ๑๕ วันและ
คืน ชื่อว่าปักษ์ (ครึ่งเดือน)

ชาคริยานุโยคปริยนฺโต. ทิวสั จงฺกเมน นิสฺสชฺชาย อวรณฺเฑหิ ฌมเมหิ จิตฺตํ ปริโสเชติ
รตฺติยา ปจฺมึ ยามั จงฺกเมน นิสฺสชฺชาย อวรณฺเฑหิ ฌมเมหิ จิตฺตํ ปริโสเชติ รตฺติยา มชฺฌิมึ
ยามั ทกฺขิณเณ ปสฺสเสน สึหเสยฺยํ กปฺเปติ ปาเท ปาทํ อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโน อญฺ्ञานส
ลฺลํ มนสิกริตฺวา รตฺติยา ปจฺจิมึ ยามั ปจฺจญฺ्ञาย จงฺกเมน นิสฺสชฺชาย อวรณฺเฑหิ ฌมเมหิ จิตฺตํ
ปริโสเชติ ภทฺเทกรตฺตวิหาริ ปจฺจเวกฺขมาโน อนฺนโต ชาคริยานุโยคปริยนฺเต จรติ มริยาทํ น
ภินฺนุหติ อยฺม ชาคริยานุโยคปริยนฺโตติ ภิกฺขุ สโต สปฺปปริยนฺตจาริ.^{๒๑}

อจฺจนเณ อโหระตฺตณฺติ อโห จ รตติ จ อโหระตต์, พหุณฺํ สํวจฺจนานํ อติกฺกเมนาติ
อตฺถโถ.^{๒๒}

อโหระตฺตณฺติ ทิวา เจว รตฺตติญฺจ, สพฺพกาลณฺติ วุตฺตํ โหติ.^{๒๓} คำว่า วันและคืน มีอธิบาย
ว่า กลางวันด้วย กลางคืนด้วย มีคำอธิบาย ตลอดกาลทั้งปวง

หมายเหตุ : ภาษาไทยที่แปลจากพระไตรปิฎกเป็นสำนวนแปลของพระไตรปิฎกฉบับมหจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย ส่วนสำนวนแปลจากอรรถกถาและฎีกา เป็นสำนวนแปลของอาจารย์รังษี สุทนธ์.

^{๑๘} วิมหา.อ. (บาลี) ๒/๓๐๐-๓๐๑.

^{๑๙} รูปสัทฺธิ. ๓๖๐/๒๖๒.

^{๒๐} อภิธาน.ฎีกา ๙๔ - ปพฺพ.

^{๒๑} ชุ.ม. (บาลี) ๒๕/๑๕๕/๔๑๒.

^{๒๒} ชุ.อป.อ. (บาลี) ๑/๓๓๓.

^{๒๓} ชุ.อิตฺ.อ. (บาลี) ๑๔/๖๕-๖๖.

ภาคผนวก – จ : รตตศัพท์

รตติ (รณฺห ราเค + ติ) ราตรี, กลางคืน. ราติ คณฺหาติ อพฺยาปารฺนติ รตติ, รณฺชนฺติ วา เอตฺถ รตติ เวลาที่ถือเอาความไม่เบียดเบียน หรือเวลาที่ผู้มีราจะเกิดความกำหนด ชื่อว่า รตติ (ลบ ญฺ, ช้อน ต). รา สทฺโท ดิยติ ภิษฺติติ รตฺต เวลาที่เสียงขาดหายไป ชื่อว่า รตติ (ราสทฺทูปฺปท + ติ ภิษฺเน + กฺวิ). รา ธนํ ดิยติ ภิษฺติ เอตฺถาติ รตฺติ เวลาที่ทรัพย์สูญหาย ชื่อว่า รตติ (ราสทฺทูปฺปท + ติ ภิษฺเน + กฺวิ). ยาว รตฺติ วิภายติ จนกว่าราตรีจะสว่าง

รณฺห ชาติวสา เจว

ราปฺพุตฺติโรโต ปิจ

รตฺติสทฺทสฺส นิปฺผตฺติ

สทฺทตฺถณฺณฺหิ ภาวเย.

บัณฑิตผู้รู้รรถของศัพท์กล่าวว่า การสำเร็จรูปศัพท์เป็น รตติ มาจาก รณฺห ชาติวสี มาจาก รา บทหน้า ติร ชาติวสี.

(พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์
พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๕-๑๑๖)

ประวัติของผู้วิจัย

ชื่อ สกุล นางสาวหิมาพรณ รักแตงาม

บิดามารดา นายนรหัช และนางรจนา รักแตงาม

ภูมิลำเนา จังหวัดภูเก็ต

การศึกษา บริหารธุรกิจบัณฑิต (การบัญชี) เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
บัญชีมหาบัณฑิต (การบัญชีการเงิน) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (การจัดการทั่วไป) มหาวิทยาลัยแห่งรัฐแคนซัส (The University of Kansas) สหรัฐอเมริกา
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (การแปล) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประสบการณ์ทำงาน

ผู้สอบบัญชีอาวุโส สำนักงานสอบบัญชีไพรัช วอร์เคอร์เฮาส์

ที่ปรึกษาทางธุรกิจ สถาบันคีนันแห่งเอเชีย

โรงแรมลาซัน บีช รีสอร์ท แอนด์ สปา วิลเลจ จังหวัดภูเก็ต (กิจการของครอบครัว)

อาจารย์พิเศษ วิชาการบัญชีบริหารสำหรับธุรกิจโรงแรมและการท่องเที่ยว หลักสูตร
บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (นานาชาติ) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตภูเก็ต

ปัจจุบัน อาจารย์ประจำ ศูนย์จัดตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

ผู้สอบบัญชีรับอนุญาตแห่งประเทศไทย